Gisela Kubon-Gilke
Juhani Laurinkari

OSUUSKUNNAT JA KILPAILUTALOUS

Kansainvälinen vertaileva institutionaalinen ja sosioekonominen analyysi talouden demokratisoitumisesta

Pellervo

Gisela Kubon-Gilke ja Juhani Laurinkari

Osuuskunnat ja kilpailutalous

Kansainvälinen vertaileva institutionaalinen ja sosioekonominen analyysi talouden demokratisoitumisesta

Claus Gilken toimituksellisella avustuksella

Esipuheet
Euroopan tiede- ja taideakatemian kunniapuheenjohtaja Felix Unger
Osuustoimintakeskus Pellervo ry:n toimitusjohtaja Sami Karhu

Osuustoimintakeskus Pellervo ry
Helsinki 2022

Kirja perustuu Gisela Kubon-Gilken ja Juhani Laurinkarin vuonna 2021 julkaistuun teokseen ’Renaissance der Produktivgenossenschaften? – Institutionenökonomische und sozialwirtschaftliche Analysen zur Demokratisierung der Wirtschaft in international vergleichender Perspektive’ (Metropolis-Verlag GmbH, Marburg).

© Gisela Kubon-Gilke, Juhani Laurinkari ja Osuustoimintakeskus Pellervo ry

Käännös
Jukka Korhonen

Käännöksen editointi
Jaana Pasanen

Ulkoasun suunnittelu ja toteutus
Jukka Korhonen

Kannen suunnittelu
Anni Pakarinen, Pellervo-Media Oy

ISBN: 978-952-5276-47-3

Osuustoimintakeskus Pellervo ry on tukenut teoksen suomentamista ja julkaisua.

Esipuhe 1

Tavoitteiden saavuttaminen onnistuu usein paremmin yhdessä tekemällä kuin yksin yrittämällä. Tämä on myös osuustoiminnan perusajatus: yhteistyö on suositeltavaa aina, kun taloudellisen tai jokin muun tavoitteen saavuttaminen ylittää yksilötason mahdollisuudet, mutta silti halutaan säilyä mahdollisimman itsenäisinä.

Ensimmäiset osuuskunnat perustettiin Skotlannissa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Niiden tavoitteena oli edistää jäsentensä taloudellista toimeentuloa tarvikkeiden hankinnassa ja myyntihintojen määrittämisessä tehtävän yhteistyön kautta. Eri muotoista yhteistoimintaa sekä tarvetta sen koordinointiin on luonnollisesti esiintynyt ihmisyhdyskunnissa jo kauan ennen tätä, tyypillisimmin maatalouteen ja karjankasvatukseen liittyen. Tältä pohjalta jalostui myös Saksassa 1800-luvun alkupuolella syntynyt Friedrich Wilhelm Raiffeisenin ajatuksiin perustunut kansalaislähtöisyyttä korostava osuustoimintamalli, joka on edelleen elinvoimainen eri puolilla maailmaa. Raiffeisenin alkuperäisenä pyrkimyksenä oli tukea apua tarvitsevia viljelijöitä, mutta sittemmin hänen mallinsa inspiroimana on perustettu lukuisia eri aloilla toimivia osuuskuntia – ei vain taloudellisia, vaan myös esimerkiksi poliittisia tavoitteita ajavia osuuskuntia.

Tällä hetkellä osuuskuntamuotoisia yrityksiä toimii mm. pankkisektorilla, vähittäiskaupassa, asumisessa, energiahuollossa, terveydenhuollossa ja tiedonvälityksessä. Skaala ulottuu pienyrityksistä kansantaloudellisesti ja kansainvälisesti merkittäviin toimijoihin. Tässä yhteydessä voidaan todeta, että myös Euroopan tiede- ja taideakatemia on tavallaan osuuskunta; se on monien akateemikkojen ja professoreiden muodostama yhdistys, joka pyrkii työskentelemään poikkitieteellisesti.

Tämä kirja käsittelee osuuskuntien eri muotoja ja organisointitapoja sekä haasteita ja mahdollisuuksia. Kirjoittajat ovat laatineet erinomaisen ja monipuolisen katsauksen osuuskuntien historiaan ja kehittymismahdollisuuksiin. Erityisen tärkeää on nähdä, miten osuuskunnat ovat vakiinnuttaneet asemansa Euroopassa, miten ne puolustavat sitä, ja miten jäsentensä taloudellisen aseman parantamiseen sekä monipuolisen hyvinvoinnin edistämiseen pyrkivät yhteis-

toiminnan muodot kehittyvät. Euroopan unioni on tästä kehityksestä elävä esimerkki.

Voin lämpimästi onnitella kirjoittajia kattavasta teoksesta. Tuotanto-osuuskunnan käsitettä on taustoitettu ja selkeytetty monipuolisesti. Erityisen tärkeä on huomio siitä, että osuuskunnat eivät suinkaan ole merkittäviä vain historiallisesti, vaan niin tuotanto-osuuskunnat kuin muutkin osuuskuntamuodot ovat jatkossakin yhteiskuntamme kehittämisen kannalta hedelmällinen elementti. On helppo ennakoida, että tämä merkittävä työ saa pian korvaamattoman käsikirjan aseman.

Professori Felix Unger
Perustaja ja kunniapuheenjohtaja
Euroopan tiede- ja taideakatemia

Esipuhe 2

Edustamani Osuustoimintakeskus Pellervo ry on tehnyt yhteistyötä Juhani Laurinkarin kanssa jo 1970-luvulta lähtien. Yhteinen kiinnostuksen kohteemme on ollut osuuskuntamalli yhteiskunnan kehityksen moottorina. Sosiaalipoliitikkona Juhani Laurinkarin kiinnostus on kohdistunut viime vuosina erityisesti yhteisötalouteen hyvinvointipolitiikan välineenä. Hänen teoksensa ’Yhteinen hyvä vai yksityinen etu?’ (Laurinkari 2017) ja ’Kansalaislähtöinen sosiaalipolitiikka kilpailuvaltiossa’ (Laurinkari 2021) ovat yhteistyömme viimeisimpiä saavutuksia.

Haluan korostaa, että Juhani Laurinkarin kiinteät ja pitkäaikaiset yhteydet saksalaiseen yhteiskuntaan ja tiedemaailmaan ovat olleet ja ovat edelleen arvokkaita suomalaiselle osuuskuntaliikkeelle. On erittäin tärkeää tietää, mitä saksalaisessa tutkimuksessa tapahtuu. Tätä korostaa osaltaan myös se historiallinen tosiasia, että Saksa vaikutti jo1900-luvun alussa monin tavoin suomalaiseen osuuskuntaliikkeeseen, erityisesti luotto-osuuskuntiin ja vähittäiskaupan osuuskuntiin. Myös sosiaalipoliittinen ajattelu tuli laajemmassa mitassa Suomeen Saksasta. Tämän mahdollisti laaja saksalaisen kulttuurin ja kielen tuntemus Suomessa.

Olen pystynyt seuraamaan Gisela Kubon-Kilken ja Juhani Laurinkarin uuden kirjan syntyä varsin läheltä. Kirjoittamisen alkuvaiheet ajoittuvat vuoteen 2016. Kirjoittajat olivat jo tuolloin tehneet useita vuosia yhteistyötä niin Saksassa kuin Suomessakin. Kirjan viimeistelyvaihe kesti pari vuotta. Sitä leimasivat koronapandemian yliopistomaailmassa sekä kaikissa käytännön toimissa aiheuttamat ongelmat.

Kirjoittajat pyysivät minulta lyhyen esipuheen kirjaan nimenomaan suomalaisen osuuskuntaliikkeen ja sen historian asiantuntijana ja tutkijana. On hienoa huomata, että kirjassa tarkastellaan osana eurooppalaisia ideoita Hannes Gebhardin (1864–1933), maanviljelyksen, kansantalouden ja tilastotieteen professorin sekä suomalaisen osuuskuntaliikkeen perustajan, ajatuksia ja toimintaa. Ilo on myös todeta, että Hannes Gebhard perusti edustamani Pellervon vuonna 1899 ja toimi Pellervo-seuran puheenjohtajana parin ensimmäisen vuosikymmenen ajan. Myös hänen vaimonsa, kansanedustaja Hedvig Gebhard (1867–1961), oli yhdessä miehensä kanssa perustamassa osuuskuntaliikettä ja Peller-

voa. Hedvig Gebhard arvosti perinteitä mutta oli monissa asioissa innovatiivinen ja uudistuksellinen. Hänen asenteensa olivat rohkeita ja tasa-arvoa korostavia.

Kirjoittajat ovat erityisen kiinnostuneita Gebhardien roolista tasa-arvoajattelun edelläkävijöinä. Hannes Gebhardilla oli keskeinen rooli suomalaisten torppareiden ja maattoman väestön elinolojen parantamisessa Suomessa. Tämän päivän näkökulmasta arvioituna Gebhardia voidaan pitää erittäin modernina ekonomistina, koska hän näki jo varhain talouden ja hyvinvoinnin läheisen yhteyden.

Kirjaprojektien aikana olen pohtinut yhdessä Juhani Laurinkarin kanssa myös tulevaa tutkimusta. Sen kohteena voisi olla oikeustieteen tohtori Juho Kusti Paasikivi. Paasikivi tunnetaan varmaankin parhaiten Suomen tasavallan presidenttinä vuosilta 1946–1956, mutta 1900-luvun alussa hänellä oli myös monia suomalaisen osuuskuntaliikkeen syntyyn sekä Pellervoon liittyviä rooleja. Paasikivi muun muassa oli Pellervon ensimmäinen oikeudellinen neuvonantaja vuosina 1901–1903. Jos Hannes Gebhard oli paras vertaistensa joukossa osuustoiminnan innovaattorina, oli J. K. Paasikivi puolestaan väkevä toimeenpanija.

Osuuskunnat ja yhteisötalous ovat henkinen matka ihmisyyteen. Tämän matkan kirjoittajat ovat tehneet uudelleen.

Toimitusjohtaja (31.3.2022 saakka) **Sami Karhu**
Osuustoimintakeskus Pellervo ry

Lukijalle

”Kirjoitamme vielä kirjan yhdessä!”. Tästä lauseesta ehti muodostua milteipä tunnuslause meidän pitkäaikaiselle tuttavuudellemme ja ystävyydellemme. Lukuisten toistojen ja vuosi vuoden jälkeen tuo lause sai yhä uudelleen meidät nauramaan. Itse asiassa kaikkina niinä lukukausina, joina Juhani vieraili Darmstadtissa, hän totesi: ”Gisela, meidän on ehdottomasti kirjoitettava kirja yhdessä.” Ensimmäinen yhteistyömme liittyi laajempaan kirjaprojektiin, joka käsitteli sosiaalipolitiikan vaihtoehtoista teoreettista perustaa (Kubon-Gilke et al. 2018), mutta tämä meille niin tärkeäksi ja kannustavaksi muodostunut lause lausuttiin ääneen ensimmäistä kertaa tositarkoituksella vasta tuon kirjaprojektin valmistumisen jälkeen – ja tuosta projektista huolimatta: ”Me kirjoitamme kirjan yhdessä.”

Vuonna 2019 me lopulta konkretisoimme projektimme ja kaivoimme esiin ensimmäiset epämääräiset ideamme ja valmistelutyömme vuodelta 2016. Toisiaan täydentävät tutkimusintressimme sosiaalipolitiikan laajalla kentällä määrittivät aihetta ja lähestymistapaa; emme halunneet niinkään keskittyä jonkin yksittäisen konkreettisen sosiaalipolitiikan erityisalueen tarkastelemiseen vaan pikemminkin keskustella talouden demokratisoitumisesta laaja-alaisesti ja toisiaan täydentävistä näkökulmista. Taustalla vaikutti yhteinen näkemyksemme siitä, että tuotanto-osuuskunnat tarjoavat tärkeän mahdollisuuden edistää osallistumista sekä tasaisempaa varojen ja tulojen jakamista yhteiskunnassa. Suomi tunnetaan ’tuhannen osuuskunnan maana’, ja sen hyvin järjestäytynyt Osuustoimintakeskus Pellervo pystyi tarjoamaan monin tavoin hyödyllistä materiaalia teoreettisille pohdinnoillemme. Jotkut toiveistamme talouden muutosmahdollisuuksista lisääntyvän osallistumisen suuntaan ovat osoittautuneet teoreettisen keskustelumme kuluessa harhakuvitelmiksi, mutta demokraattisempien ja työntekijöiden suuremman itsehallinnon mahdollistavien yritysmuotojen roolin vahvistaminen ei niinkään. Olemme yrittäneet selvittää kirjassa niiden edellytyksiä.

Erilaiset tutkimukselliset painopisteemme heijastuvat kirjan luvuissa. Gisela Kubon-Gilke muotoili pääosin luvut 2 ja 4 metodologisesti laajennetun institutionaalisen taloudellisen lähestymistapansa pohjalta. Juhani Laurinkari kirjoitti luvun 3 laajan ja pitkäaikaisen sosiologisen, taloustieteellisen ja teologisen tut-

kimuskokemuksen perusteella. Olemme vakuuttuneita siitä, että käsittelemämme aihe tarvitsee monialaisen lähestymistavan, jolla on selkeä metodologinen perussuunta. Ehdotamme tässä kirjassa täksi epistemologiseksi perustaksi Max Wertheimerin, Wolfgang Koehlerin ja Kurt Koffkan kehittämää hahmoteoreettista (gestalttheoretische) lähestymistapaa. Esittelemme lähestymistavan ja perustelemme sen käytön kirjan luvussa 2, ja luvussa 4 sovellamme sitä osuuskuntien toiminnan ja toimintaehtojen tarkastelemiseen. Kirjaan on suomennosvaiheessa lisätty muutamia lyhyitä tekstiosuuksia ja viittauksia, jotka täsmentävät eräitä suomalaisen ja saksalaisen järjestelmän eroavaisuuksia sekä päivittävät alkuperäisteoksen julkaisemisen jälkeen tapahtunutta kehitystä erityisesti näissä kahdessa maassa.

Monet kollegamme myötävaikuttivat kirjaprojektimme onnistumiseen lukemalla joko yksittäisiä kohtia tai koko käsikirjoituksemme sekä kommentoimalla lukemaansa kriittisesti ja rakentavasti. Mainitsimme heidät alaviitteessä johdannon alussa, mutta haluamme käyttää jo tätä tilaisuutta kiittääksemme heitä vielä kerran heidän sitoutumisestaan ja tuestaan. Kahdella Darmstadtin evankelisen korkeakoulun (Evangelische Hochschule Darmstadt) Gisellalle myöntämällä puolivuotisella tutkimuslukukaudella oli keskeinen rooli sen varmistamisessa, että pystyimme työskentelemään nopeasti ja tavoitteellisesti. Kiitos myös tästä!

Haluamme kiittää sukulaisiamme, jotka urheasti ja kärsivällisesti kestivät paperitöitämme. Erityiset kiitoksemme Claus Gilkelle saksankielisen käsikirjoituksen huolellisesta läpikäymisestä ja muokkaamisesta. Monet turhat täytesanat ja sisällölliset epäloogisuudet joutuivat hänen tarkkasilmäisyytensä uhreiksi. Hän myös havaitsi tarkasti epäselvät sanamuodot ja osoitti meille täsmentämistä vaativat kohdat.

Kiitämme myös saksankielisen alkuperäisteoksemme julkaisijaa Hubert Hoffmannia sekä kahta Writings on Transformation in Science, Economy and Society -sarjan toimittajaa, Markus Emanuelia ja Remi Maier-Rigaudia, jotka kannustivat ja tukivat meitä. Osuustoimintakeskus Pellervoa haluamme kiittää tuesta, jota ilman tämän teoksen julkaiseminen suomeksi ei olisi ollut mahdollista.

Professori Gisella Kubon-Gilke
Evangelische Hochschule Darmstadt

Professori Juhani Laurinkari
Itä-Suomen yliopisto

Sisällys

Esipuhe 1 5
Esipuhe 2 7
Lukijalle 9
Luettelo kuvioista 15

1 Johdanto 17

2 Osuuskuntien ja työntekijöiden itsehallintojen merkitys tulojen ja varallisuuden jakamisessa 41
2.1 Historiallisia kokeiluja 41
2.1.1 John Stuart Mill ja sosiaalisesti vastuullinen vapaus 43
2.1.2 Robert Owen ja Ernst Abbe yrittäjyyden uudistajina 50
2.1.3 Franz Oppenheimer: Asutusosuuskunnat ja muutoslaki 54
2.1.4 Friedrich Wilhelm Raiffeisen ja Hermann Schulze-Delitzsch edelläkävijöinä 60
2.1.5 Rosa Luxemburg: Skeptisyys ’hybridiosuuskunnan’ suhteen 64
2.1.6 Eduard Bernstein revisionistina ja varhaisena transaktiokustannusteoreetikkona 68
2.1.7 Fabian Society ja Beatrice Potter-Webb: Englannin teoreettinen tie sosialismiin 77
2.1.8 Hannes Gebhard suomalaisen osuustoimintaliikkeen perustajana ja johtajana 80
2.2 Osuuskuntien ja labouristisen hallinnon institutionaalinen taloudellinen analyysi 84
2.2.1 Vertailumalli: yleinen tasapaino 84
2.2.2 Epävarmuus ja riskien välttäminen 89
2.2.3 Epäsymmetrinen informaatio I: Tiimiongelma, additiivinen ja täydentävä toiminta 92
2.2.4 Epäsymmetrinen informaatio II: Tehokkuuspalkat 112
2.2.5 Erityisinvestoinnit ja ’avaintoimijat’ 115

2.2.6 Ali-investointi lyhytaikaisten taloudellisten etujen tavoittelemisen takia ... 127
2.2.7 Bowles: Sosiaalisten mieltymysten rakentaminen ja tuhoaminen ... 132
2.2.8 Omaisuuden käyttäytymistä sitova voima ... 138
2.2.9 Kattava transaktiokustannuslähestymistapa ... 138
2.2.10 Työllisyys, investoinnit ja sosiaalisten kustannusten sisällyttäminen hintoihin ... 149
2.2.11 Illyrian kokeilu: osuuskunnat ja työläisten itsehallinto käytännön kokeessa ... 153
2.3 Demokraattiset osallistavat utopiat ja osuuskuntien rooli ... 155
2.3.1 Kapitalistiset markkinaraot ... 155
2.3.2 Kibbutsiliike ... 156
2.3.3 Labouristinen talousrakenne ... 160
2.3.4 Exkursus: yliopistot esimerkkinä itsehallintojen demokraattisesta päätöksenteosta ... 183
2.4 Digitalisaation uusia mahdollisuuksia tuotanto-osuuskunnille ... 209

3 Osuuskunnat, työvoiman itsehallinto ja sosiaalitalous: taloudelliset ja sosiologiset näkökulmat ... 215
3.1 Sosiaalipalvelut: markkinat, valtio, vastavuoroisuus ja sosiaalitalous ... 215
3.2 Sääntely- ja interventiopolitiikan uudelleensuuntautuminen 1970-luvun jälkeen ... 235
3.2.1 Kilpailu vastauksena keynesiläisen hyvinvointipolitiikan oletettuun kriisiin ... 235
3.2.2 Kansalaislähtöisyys ja kansalaisyhteiskunta ... 243
3.2.2.1 Sosiaalipolitiikan ideaalityypit markkinasuuntautuneissa yhteiskunnissa ... 255
3.2.2.2 Reaalipolitiikka hyvinvointivaltion ideaalimallien yhdistelmänä ... 279
3.2.2.3 Hyvinvoinivaltiomalleja ja teorioiden talouden organisaatiokentän selittämiseen ... 290
3.3 Yhteisötalous sosiaali- ja hyvinvointipolitiikan keskiössä ... 303
3.4 Osuustoiminnallisuuden identiteettiongelma ... 321
3.5 Kohti muutosta – itseohjautumalla vai hallinnollisten linjapäätösten kautta ... 323

4 Tuotanto-osuuskuntien perustamismahdollisuuksista..... 327
4.1 Uusklassisen institutionaalisen taloustieteen ratkaisuja sitoutumisongelmaan 327
4.2 Organisaatiorakenteen erilaiset psykologiset vaikutukset eri yritysmuodoissa 332
4.3 Tasojen keskinäiset riippuvuudet 333
4.4 Havainnollistava esimerkki yhteiskuntataloudesta 340
4.5 Hahmopsykologiaan perustuvien väitteiden yhdistäminen ja terävöittäminen 342
4.5.1 Kannustimet ja omistusoikeudet 342
4.5.2 Narratiivit ja roolit 344
4.6 Digitalisaation ambivalentit vaikutukset työvoimajohtoisiin rakenteisiin siirtymiseen 346

5 Yhteenveto ja kehitysnäkymiä 353

Liite: Saksan osuuskuntalaki esimerkkinä lainsäädännön kehityksestä 359

Kirjallisuus..... 365
Kirjoittajat..... 391

Luettelo kuvioista

Kuvio 1: Riskien välttäminen 52
Kuvio 2: Tiimiongelma 53
Kuvio 3: Työn rajatuottavuus ja optimaalinen aktiivisuustaso 64
Kuvio 4: Tehokkuuspalkkatasapaino 66
Kuvio 5: Sopimusten aikarakenne ja viivästysongelma 68
Kuvio 6: Rubinin maljakko tulkinnan vaihdoksen havainnollistajana ... 83
Kuvio 7: Labouristinen ja kapitalistinen tasapaino 96
Kuvio 8: Osuuskunnan arvot 106
Kuvio 9: Yhteisötalouden organisaatioiden kategoriat 171
Kuvio 10: Tuotanto-osuuskuntien mahdollisuudet 198

Jalo olkoon ihminen,
avulias ja hyvä,
sillä se yksin
erottaa hänet
kaikista olennoista,
joita tunnemme [...]

Jalo olkoon ihminen
avulias ja hyvä!
Väsymättä luokoon hän
hyödyllistä, oikeaa [...]

(Johann Wolfgang von Goethe 1783:Das Göttliche)

Tarvitsemme uudelleenajattelun ja paluun
inhimilliseen markkinatalouteen,
vain tällainen markkinatalous on todella sosiaalinen markkinatalous.

Kardinaali Richard Marx (2015)

1 Johdanto[1]

Tarkastelemme tässä kirjassa kysymyksiä siitä, missä erityisissä kilpailu- ja valvontaolosuhteissa demokraattisesti organisoidut yritykset, kuten tuotanto-osuuskunnat, voisivat saada kilpailuetua tyypillisiin kapitalistisiin yrityksiin verrattuna ja kuinka ne voisivat vakiinnuttaa itsensä organisaatiorakenteina tai ainakin vakiintua toimijoina, eräillä talouden osa-alueilla? Tuotanto-osuuskuntiin ja muihin niiden kaltaisiin yritysmuotoihin liitettyjen korkeiden odotusten rinnalla on myös olemassa lukuisia talousteorioihin perustuvia näkemyksiä, jotka ennustavat melko synkästi, että tällaisilla rakenteilla tulee olemaan systemaattisia ongelmia ja haittoja kilpailussa kapitalististen yritysmuotojen kanssa. Asetelma haastaa meidät yksilöimään tarkasti ne kilpailuympäristöt ja ohjausjärjestelmät, joissa nämä institutionaalistaloudelliset ongelmat voivat ilmetä, ja nimeämään keinot, joilla ne voitaisiin todennäköisesti ratkaista ilman, että tämä

[1] Kiitämme Walter Bechingeriä, Christian Brückneria, Ernst-Ulrich Husteria, Alexa Köhler-Offierskia, Kirsten Menschiä, Hans Nutzingeriä ja Ingrid Schmalea monista kriittisistä kysymyksistä sekä runsaista vinkeistä ja ehdotuksista.

silti merkitsisi kokonaan luopumista tuotanto-osuuskuntien keskeisistä periaatteista.

Koska kilpailu- ja valvontaolosuhteissa on monissa maissa tapahtunut viime vuosina merkittäviä muutoksia etenkin sosiaali-, koulutus- ja terveydenhoitopalvelujen kohdalla, tarkastelemme erityisesti näitä sektoreita pystyäksemme tunnistamaan muihin kilpailuympäristöihin siirrettävissä olevia toimintamalleja. Tältä osin tarkastelemme erityisesti sosiaalisektorin erityissääntelyä Suomessa ja Saksassa. Yhtäältä siksi, että Saksassa on ollut ja on osittain edelleen olemassa erityisiä esteitä sosiaalialan osuuskuntatoiminnalle, ja toisaalta siksi, että Suomessa päinvastoin erityisesti sosiaalialan osuuskunnilla on pitkä perinne. Tuohon perinteeseen on kuitenkin kohdistumassa huomattavia muutospaineita etenkin sosiaali- ja terveyssektorin hallinnollisten muutosten mutta osittain myös väestörakenteen muuttumisen ja alueiden kehitysnäkymien eriytymisen myötä. Uudentyyppiset organisaatiot näyttävät vahvistuvan tämän seurauksena.

Alussa lainattu Goethen runo on oikeastaan pyyntö ihmisille. Vallitsevaa tilannetta se ei esitä kuvaavansa, sillä siinä ei sanota ”Ihminen on jalo [...]”. Osuuskunnankentän aktiiviset toimijat ovat kuitenkin usein sitä mieltä, että juuri tämä organisaatiomuoto voisi viedä ihmisiä ’hyvyyden ja jalouden’ suuntaan. Vaikka tätä ei kaikkien osuuskuntien kohdalla lausutakaan eksplikoidusti julki, osuuskuntien tehtäviksi mielletään yleensä jäsentensä elintason parantaminen ja hyvinvoinnin lisääminen, henkilökohtaisen vastuullisuuden, aloitteellisuuden ja yhteistyöhalun edistäminen sekä yleisemminkin pääoman ja vaurauden muodostumisen tukeminen vähäosaisemmissa väestöryhmissä. Tässä mielessä osuuskunnat osaltaan edistävät kardinaali Marxin vaatimusta paluusta inhimilliseen markkinatalouteen.

> ”Osuuskuntaidean kannattajat näkevät erityisen tärkeän vaikutuksen siinä, että aloitteellisuuden ja henkilökohtaisen vastuullisuuden toteutumista ja vahvistumista palvelee demokraattisen yhteisön yhteisöllisen kokemuksen kautta luoma yhteisvastuun malli, johon sisältyvät myös kaikki moraaliset velvoitteet osuuskuntaa koossa pitävän sosiaalisen jäsenryhmän yhteisiä arvoja ja periaatteita kohtaan” (Laurinkari 2018, 722 teoksessa Kubon-Gilke et al.).

Seuraavassa noudatamme Grünfeldtin (1928) esittämää osuuskuntien yleistä määritelmää, jonka mukaan osuuskunnat ovat pieniä ja keskisuuria taloudellisten toimijoiden – yksittäisten yritysten tai yksityishenkilöiden – muodostamia vapaaehtoisia yhdistyksiä, jotka pyrkivät sosiaalipoliittisiin tavoitteisiin tavoittelemalla omia taloudellisia etujaan ja poistavat siten alueillaan vapaan markki-

natalouden. Meidän on kuitenkin keskusteltava lähemmin markkinoiden eliminoimisesta eli siitä, onko tämä tosiasiallisesti osuuskuntajärjestelmän keskeinen elementti vai ei. Osuuskuntien toiminnan sisäinen painopiste ainakin on yhteistyössä ja tukemisessa. Nykyaikaisemman määritelmän (Berwanger et al. 2018) mukaan osuuskunta on yhtiö, jolla on (useimmissa osuuskuntamuodoissa yleensä suhteellisen) kiinteä jäsenmäärä ja jonka tarkoituksena on edistää jäsentensä hyötyä tai taloudellista asemaa tai heidän sosiaalisia tai kulttuurisia etujaan yhteisen liiketoiminnan avulla.

Kaikki osuuskunnat noudattavat periaatetta, jonka mukaan jäsenet ovat myös osuuskunnan omistajia ja asiakkaita tai työntekijöitä. Tämä niin kutsuttu identiteettiperiaate erottaa osuuskunnat kaikista muista osuustoiminnallisista yhteistyön muodoista. Muotoilulla, jonka mukaan ’osuuskuntien keskeinen tavoite on edistää jäsentensä taloudellista asemaa’, halutaan korostaa, että osuuskuntien toiminnassa ei ole kyse pelkästä puhtaasta voitontavoittelusta, vaikka markkinajärjestelmän sisällä toimivat osuuskunnat kilpailevatkin (yleensä perinteisten kapitalististen yritysten kanssa, mutta toisinaan myös keskenään) turvatakseen toimintansa jatkumisen taloudelliset edellytykset ja joutuvat myös puolustautumaan kilpailutilanteissa, eli voitontavoittelun merkitystä ei tässä mielessä voida täysin kiistää. Osuuskuntia johtavat henkilöt, jotka itsekin kuuluvat osuuskuntaan. Tärkeimmät päätökset tehdään demokraattisesti yleiskokouksessa, jossa jokaisella jäsenellä on yksi ääni. (Mändle & Mändle 2018a, vrt. Liite.)

Seuraavassa keskitymme erityisesti kahteen osuuskuntamuotoon: (i) tuottaviin eli työosuuskuntiin ja (ii) tuotanto-osuuskuntiin. Oikeudelliselta kannalta tuottavat osuuskunnat ovat itsehallinnollisesti järjestäytyneitä toimijoita, joissa jäsenet eivät harjoita omaa itsenäistä liiketoimintaa toisin kuin tuotanto-osuuskunnissa, mutta he osallistuvat liiketoiminnan pääomaan sekä esimiestyöhön ja muihin johtotehtäviin. Tuottavien osuuskuntien jäsenet ovat siis samanaikaisesti jossain määrin sekä työntekijöitä että (yhteis)yrittäjiä. Toisinaan tehdään analyyttinen erottelu myös sen suhteen, että työosuuskunnissa on tiukemmat säännöt työntekijöiden osallistumiselle kuin tuotanto-osuuskunnissa, jotka ovat usein avoimia kaikille uusille jäsenille ja joissa edellä määritelty identiteettiperiaate on sataprosenttinen. Varsin usein näitä kahta osuuskuntamuotoa käytetään kuitenkin myös toistensa synonyymeinä tai ainakaan niitä ei lähtökohtaisesti eroteta toisistaan. Mekään emme pääsääntöisesti tätä erottelua omassa tarkastelussamme tästä eteenpäin noudata, sillä se ei juurikaan edistä analyyttisia tarkoituksiamme, sen sijaan käytämme jatkossa kategorisesti käsitettä tuotanto-osuuskunta viittaamaan näihin molempiin edellä mainittuihin osuuskuntamuo-

toihin.[2] Nimenomaan juuri tuotanto-osuuskunnat ymmärretään usein osuuskuntien perusmuodoksi, jossa osuuskunnan olennaisten ominaisuuksien (jäsenten tukeminen, demokraattinen päätöksenteko, vapaaehtoinen jäsenyys jne.) on oltava aina läsnä.[3]

Nykyaikainen käsitys toimivasta itsehallinnosta on peräisin ranskalaiselta varhaissosialistilta Philippe Buchez'lta (1796–1865), joka käsitteli kirjoituksissaan useita institutionaalisia ongelmia, joilla oli merkitystä myöhemmissä keskusteluissa tuotanto-osuuskuntien olemassaolon edellytyksistä. Buchez kannatti tulojen eriyttämistä pätevyyden mukaan ja pohti pääoman muodostumista tällaisissa yrityksissä. Periaatteissaan hän salli myös sen, että puhdasta palkkatyötä voidaan käyttää ainakin jonkin aikaa osuuskunnissa tarvittavan työpanoksen täydentämiseen. Vasta tietyn ajan kuluttua tällaiset 'työntekijäjäsenet' olisi hyväksyttävä yhteisön täysvaltaisiksi jäseniksi. Toinen merkittävä tienraivaaja oli Louis Blanc, joka muun muassa käsitteli pääomaongelmaa, jota tarkastelemme tarkemmin myöhemmin, vaatimalla valtion tukea tuotanto-osuuskunnille (Flieger 1997, 42–).

Historiallisesti saksankielinen osuuskuntaa tarkoittava käsite 'Genossenschaft' juontaa juurensa vanhaan saksankieliseen sanaan 'Noz' ('karja'). Henkilöitä, joilla oli osuutta nautakarjasta tai karjan laitumesta, kutsuttiin 'Ginoziksi' ja yhteistä karjanhoitoa kuvattiin 'Ginozcafiksi'. Ginozista tuli keskiyläsaksassa 'Genoz' ja myöhemmin 'Genosse' ('toveri'), kun taas 'Ginozcafista' tuli 'Genossenschaft' (Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste 2018, 4). Ensimmäiset osuuskunnat perustettiin vastaamaan taantumien, lamojen ja rakennemuutosten aiheuttamiin vakaviin taloudellisiin hätätilanteisiin mutta osittain niiden syntyyn vaikuttuvat myös uusien teknisten mahdollisuuksien käyttöön ottaminen ja ammattirakenteen muutos (Flieger 2016, 18). Saksan ensimmäiset puhtaat tuotanto-osuuskunnat perustettiin vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen (mt.). Flieger kuvailee niitä 'hädän lapsiksi' ('Kinder der Not'). Hänen analyysinsa mukaan ensimmäisten osuuskuntien kohtaamat ek-

[2] Myös myöhemmin esittelemämme täysosuuskunta ymmärretään joissakin, varsinkin lainsäädännöllisissä, yhteyksissä synonyymiksi tuotanto-osuuskunnille, mutta täysosuuskunnat voidaan kuitenkin ymmärtää myös huomattavan kokonaisvaltaisena yhteisöllisen rinnakkaiselon muotona, jossa kaikki elämän eri osa-alueet, kuten työnteko, asuminen, koulukäynti sekä lastenhoito, järjestetään kollektiivisesti. Israelin kibbutsit ovat tästä esimerkki.

[3] Ks. Mändle & Mändle 2018b.

sistentiaaliset vaikeudet eivät johtuneet pelkästään taloudellisista syistä, vaan nämä osuuskunnat kohtasivat myös poliittista syrjintää ja organisatorisia esteitä (mt., 19).[4]

Osuuskunnat ja erityisesti tuotanto-osuuskunnat elävät parhaillaan renessanssia monissa yhteiskuntamalleissa ja tulevaisuuden visioissa. Niistä keskustellaan nykyään aivan erilaisissa olosuhteissa kuin ennen. Vaikka nytkin elämme aikoja, jotka koetaan kriisien, kuten eriarvoisuuden lisääntymisen ja köyhyysriskin kasvun, ilmaston lämpenemisen ja muiden ekologisten ongelmien sekä pandemian koettelemiksi, juuri ne aiheuttavat tämän renessanssin. 1900-luvun alun kukoistuskauden jälkeen osuuskunnat – eivät vain tuotanto-osuuskunnat vaan myös muun tyyppiset osuuskunnat – kärsivät tietynlaisesta taantumasta, etenkin Saksassa, jossa ne kansallissosialismin aikana suurelta osin tuhoutuivat tai ne purettiin tai vaihdettiin muihin yritys- ja organisaatiomuotoihin. Fliegerin (2016, 23) mukaan sodan jälkeisenä aikana osuuskuntien seuraajaorganisaatiot kärsivät muun muassa siitä, että yhteistoiminnallista visiota ei useinkaan ollut enää mahdollista elvyttää. Lisäksi varsinkin Saksan liittotasavallan alkuvuosina kylmän sodan aikana osuuskuntien epäiltiin olevan mahdollinen väylä sosialistisiin rakenteisiin.[5] Nousu- ja laskusuhdanteiden jälkeen Saksassakin perustetaan nyt jälleen uusia osuuskuntia monilla eri sektoreilla. Pieniä uusia hankkeita on jo jonkin aikaa käynnistetty enenevässä määrin esimerkiksi asuntorakentamisen tai energiahuollon piirissä, joskaan ei useinkaan nimenomaisesti juuri tuotanto-osuuskunnan erityisessä oikeudellisessa muodossa.[6]

---

[4] ”Tuotanto-osuuskuntiin kohdistui alkuvaiheessa usein erittäin korkeita vaatimuksia ja toiveita. Näistä ei välttämättä ollut seurauksena vain mahdollisilla realisoitumattomilla odotuksilla selittyvä pettymyksen kokemus ja siitä seurannut irtautuminen, vaan joissakin tapauksissa jopa taistelu koko organisaatiomuotoa vastaan myös teoreettisella tasolla. Tuotanto-osuuskunnat olivat myös poliittisesti samalla tavalla alttiina jatkuvalle ’vuoristoradalle’ ja Saksan liittovaltiotasolla niiltä evättiin organisoitumismahdollisuudet ja tuki suurelta osin.” (Flieger 1997, 18.)

[5] ”Tuotanto-osuuskuntien vähäisyyteen Saksan liittotasavallassa on monia ulkoisia syitä: kansallissosialismin aiheuttama käännekohta, liittotasavallan asema ’henkisenä rajana talousjärjestelmien taistelussa’, osuuskuntayhdistysten oikeudellisen muodon suojeleminen, yhdistys- ja lobbausrakenteiden puuttuminen, valtiontukien epäedullisuus, ammattiliittojen ambivalentti suhtautuminen osuuskuntiin sekä teoreettisesti perusteltu syrjintä” (Flieger 1997, 174).

[6] Flieger (2016) mainitsee uusina syinä tuottaja–kuluttajaosuuskuntien muodostamiselle elintarvikehuoltoon liittyvät ongelmakysymykset sekä suuntauksen, joka pyrkii

Myös Suomessa osuuskunnat saavuttivat 1990-luvulta alkaen uudelleen suosiota ja tunnettuutta vaihtoehtoisena yritystoiminnan muotona. Esimerkiksi vuonna 2011 arvioitiin vuosittain perustettavan noin 200 uutta osuuskuntaa. Aivan viime vuosina kehitystrendi näyttää Patentti- ja rekisterihallituksen (2022) tilastojen mukaan kuitenkin muuttuneen. Osuuskuntien määrä laskenut Suomessa neljän viimeksi kuluneen vuoden aikana 21 prosentilla eli 898 osuuskunnalla: vuonna 2019 osuuskuntia tilastoitiin 4.276 mutta vuoden 2022 alussa enää 3.378.[7].

Osuuskunnat, etenkin tuotanto-osuuskunnat, nähdään usein ratkaisuna moniin kapitalistisiin mullistuksiin, kuten tulojen ja varallisuuden jakautumisen voimakkaaseen epätasa-arvoon, luonnon liikakäyttöön, kestämättömään maatalouteen ja kestämättömään asuntorakentamiseen Niiden etuja korostetaan viittaamalla positiivisen moraaliseen vaikutukseen ja yhteistyöhalukkuuden lisääntymiseen. Tuotanto-osuuskuntien kohdalla korostetaan myös niiden merkitystä työvoimalähtöisenä vaihtoehtona tyypillisille kapitalistisille yritysmuodoille.

Osuuskuntatoiminnanidean merkittävyydestä kertoo se, että Yhdistyneet kansakunnat nimesi vuoden 2012 kansainväliseksi osuuskuntien vuodeksi ja että vuodesta 2016 lähtien osuuskuntatoiminnanidea on ollut osa ihmiskunnan yhteistä aineetonta kulttuuriperintöä.[8] On myös tärkeää huomata, että osuuskunnat eivät ole mainitsemistamme nousu- ja laskusuhdanteista huolimatta marginaali-ilmiö vaan ne edustavat kansainvälisestikin vakiintunutta yritysorganisaatiomuotoa. Kuten totesimme, Suomessa oli vuoden 2022 alussa noin 3.400 osuuskuntaa (mt.), mutta osuuskuntien jäsenmääristä ei ole esitettävissä yhtä eksakteja tietoja. Arviot vaihtelevat Suomen osalta yli neljästä miljoonasta (HE 185/2012, 10), reiluun viiteen miljoonaan (Cocolina et al. 2016) ja jopa

---

tukemaan yhteisön omavaraisuutta, esimerkiksi tuluttaja- eli prosumer-yhteistyö (tuluttaja on yksilö, joka sekä tuottaa että kuluttaa).

[7] Olisi tärkeää selvittää, onko tuo muutos aito ja mitkä sen syyt ovat eli missä määrin se selittyy esimerkiksi niillä sosiaalisektorin hallinnollisilla ja tuotannollisilla muutoksilla, joita käsittelemme yksityiskohtaisemmin kolmannessa luvussa, vai onko lukujen taustalla ainakin osittain myös joitain teknisempiä syitä. Kiinnostavaa on myös, miksi näin suuri ja nopea trendimuutos on käynnissä juuri nyt eikä se tapahtunut esimerkiksi jo uusliberalistisen regiimin kasvattaessa voimakkaasti vaikutustaan 1990-luvulla tai vuoden 2008 talouskriisin jälkimainingeissa.

[8] Nimitysperusteluissa kiiteltiin erityisesti osuuskuntien merkittävää kehityspotentiaalia kansalaisyhteiskunnassa (Stange n.d.).

seitsemään miljoonaan (Karhinen 2019) jäseneen. Vaikka lähteen ilmestymisvuosi otetaankin huomioon, ensiksi mainittu arvio ilmeisen alhainen, jos – ja kun – määriin sisällytetään myös suurosuuskunnat, sillä S-ryhmällä oli vuonna 2020 noin 2,5 miljoonaa jäsentä eli asiakasomistajaa (S-ryhmän vuosi ja vastuullisuus 2020, 7) ja osuuspankeilla noin 2 miljoonaa jäsentä eli omistaja-asiakasta (OP Ryhmä 2021, 2). Vastaavasti arvioon seitsemästä miljoonasta jäsenestä saattaa sisältyä myös joidenkin muiden kuin varsinaisten osuuskuntien, eli lähinnä keskinäisten yhtiöiden, jäseniä. Vertailumaana käyttämässämme Saksassa oli vuonna 2017 noin 7.800 rekisteröityä osuuskuntaa, joissa on yhteensä yli 22,7 miljoonaa jäsentä[9]. Koko EU:ssa oli vuonna 2021 noin 180.000 osuuskuntaa, joissa oli yhteensä noin 163 miljoonaa jäsentä (European Commission 2022). Maailmanlaajuisesti osuuskuntia on lähes kolme miljoonaa (ks. Bohne & Kalepy 2020). Vuonna 2014 oli 145 maassa eri puolilla maailmaa noin 2,6 miljoonaa rekisteröityä osuuskuntaa, joilla oli kaiken kaikkiaan yli miljardi jäsentä.

Tarkkaa lukua tuotanto-osuuskuntien määrästä sen paremmin Suomessa, Saksassa, Euroopan Unionissa kuin maailmassakaan ei voida esittää, koska tätä osuuskuntamuotoa ei yleensä näytetä tilastoissa erikseen (Klemisch et al. 2014)[10]. Schimmele (2019, 3) kuitenkin olettaa, että Euroopassa olisi yhteensä noin 45.000 tuotanto-osuuskuntaa. Saksassa vanhemmassa, vuodelta 1996 peräisin olevassa tutkimuksessa laskettiin 1.900 rekisteröityä tuotanto-osuuskuntaa Saksassa (Bohne & Kalepy 2020). Lukuun on kuitenkin suhtauduttava erittäin varovaisesti. Lähinnä sitä on pidettävä optimistisena arviona, koska 1990-muiden lähteiden mukaan tuotanto-osuuskuntaliike oli huipussaan jo 1920-luvun alussa, jolloin osuuskuntajärjestöjen virallisten lukujen mukaan Saksassa oli noin 500 tuotanto-osuuskuntaa.[11] Arviot vaihtelivat tuolloin, kuten nytkin,

[9] Saksan osalta erityisesti tiedot osuuskuntien määrästä vaihtelevat hieman. Saksan liittopäivien tieteellisten yksiköiden (Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste) laatimassa selvityksessä mainitaan 7.600 osuuskuntaa, Haunstein ja Thürling (2017) olettavat määräksi lähes 8.000 osuuskuntaa Vuonna 1950 osuuskuntia oli vielä noin 26.000, mutta määrä laski sittemmin tasaisesti vuonna 2006 tapahtuneeseen Saksan osuuskuntalain uudistukseen asti. Sen jälkeen määrä kääntyi nousuun. (Deutscher Bundestag - Wissenschaftliche Dienste 2018, 18; Haunstein & Thürling 2017, 2).

[10] Menestyneiden yhdysvaltalaisten tuotanto-osuuskuntien erityispiirteistä ja oikeudellisista eroista eurooppalaisiin osuuskuntiin, ks. Schimmele (2019).

[11] Weimarin tasavallan (1919–1933) alussa vallitsi todellinen osuuskuntien ’startup-buumi’. Arviot vaihtelevat 500:sta 1159:ään perustettuun tuotanto-osuuskuntaan (Flie-

suuresti, Muissa selvityksissä ennen vuonna 2008 käynnistynyttä globaalia talouskriisiä arvioitiin Saksassa olleen 1.300 tuotanto-osuuskuntaa (Schimmele 2019, 127).

Erittäin suuret vaihtelut arvioissa tuotanto-osuuskuntien lukumäärästä liittyivät erityisesti aikaisemmin mm. siihen, että työkeskeisten ja demokraattisten yritysrakenteiden ei välttämättä tarvinnut ottaa osuuskunnan muodollista juridista muotoa (Schimmele 2019, 11), ja että luvut joissakin tapauksissa sisältävät myös muita muunnelmia, koska toiset määritelmät perustuvat enemmän oikeudellisiin, toiset puolestaan taloudellisiin kriteereihin. Flieger (1997) on selvästi erittäin perehtynyt eri määritelmiin ja laskentamenetelmiin. Hän käyttää itse taloudellista määritelmää ja perustaa luokittelunsa pitkälti yhteistyöperiaatteiden noudattamiseen todellisesta oikeudellisesta muodosta riippumatta. Tapaustutkimuksessaan (PSI Software AG) Flieger osoittaa yksityiskohtaisesti, kuinka jopa tyypillisesti kapitalistisissa oikeudellisissa muodoissa, kuten Saksalle ominaisissa rajavastuuyhtiöissä (’Gesellschaft mit beschränkter Haftung, GmbH’) eli pienissä pääomayhtiöissä, joita Suomen kohdalla vastaavat lähinnä yksityiset osakeyhtiöt, tai tavanomaisissa osakeyhtiöissä (’Aktiengesellschaft, AG’), työntekijäsuuntautuneet demokraattiset rakenteet voidaan viime kädessä toteuttaa – ja tosiasiallisesti toteutetaankin – monimutkaisilla sopimusrakenteilla.[12]

Tarkasteltaessa kaikentyyppisiä osuuskuntia väestömäärään suhteutettuna sekä Saksa että Suomi ovat osuuskuntien taloudellisen ja sosiaalisen merkityksen suhteen kymmenen parhaan joukossa (Dave Grace and Associates 2014)[13]. Osuuskuntien jäsenmäärällä asukasta kohden mitaten Ranska on maailman laajuisesti ensimmäisellä sijalla, Suomi toisella ja Saksa kahdeksannella. Väestöpainotetun henkilöstömäärän perusteella Uusi-Seelanti on ensimmäisellä sijalla, Suomi kuudennella ja Saksa seitsemännellä. Uusi-Seelanti on ensimmäisellä sijalla myös tarkasteltaessa vastaavasti osuuskuntien osuutta bruttokan-

---

ger 1997, 65). Flieger mainitsee malliesimerkkinä onnistuneesta prosessista rakennusalan työntekijöiden itseorganisoitumisen rakennusalan tuotantoyhteisöissä ja heidän yhdistymisensä (mt.).

[12]Tällaisessa mallissa työntekijöiden yhteenliittymän hallussa on 9,35 prosentin osuus yhtiön osakkeista. Toinen, kooltaan määrittelemätön mutta merkityksellinen osuus vapaasta osakekannasta on työtekijöiden ja johtajien käsissä. (PSI n.d.: Aktionärsstruktur.)

[13] Selvityksen tilasi Yhdistyneiden kansakuntien yksikkö ‘Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development’.

santuotteesta, Suomi neljännellä ja Saksa kuudennella. Seuraava osuuskuntatalloutta kuvaava kokonaisindeksi on muodostettu kolmesta edellä mainitusta mittarista. (mt., 4.).

Sijoitus osuuskuntatalouden kokonaisindeksissä

1. Uusi-Seelanti
2. Ranska
3. Sveitsi
4. Suomi
5. Italia
6. Alankomaat
7. Saksa
8. Itävalta
9. Tanska
10. Norja

Tekijät (mt.) kiinnittävät huomiota myös siihen, että edellä oleva luettelo on maiden sijoitusten osalta huomattavan samanlainen kuin eräs toinen sosiaalisen edistyksen luokittelu, nimittäin Social Progress indeksin mukainen luokittelu:

> ”Kootessamme tuloksia maailman osuuskuntatalouksista hämmästyimme siitä, että kaksi kolmasosaa kymmenen parhaan joukossa olevista maista on myös Social Progress -indeksin (SPI) 12 parhaan joukossa. SPI sisältää 54 indikaattoria, joita ovat mm. ihmisen perustarpeet, mahdollisuudet ja tiedon saatavuus”.

Edistysindeksin arvon mukaan laaditussa maaluettelossa Uusi-Seelanti on ensimmäisellä sijalla ja Suomi kahdeksannella mutta Saksa ei sijoitu kymmenen parhaan maan joukkoon. Se, viittaako tämä maaluetteloiden samankaltaisuus syy-yhteyksiin sen suhteen, että taloudet, joissa on runsaasti osuuskuntia, ovat vahvoja myös sosiaalisten tavoitteiden saavuttamisessa, on vielä selvittämättä. Osuuskuntajärjestelmän maailmanlaajuisessa sektorikohtaisessa analyysissä on silmäänpistävää se, että tuotanto-osuuskunnilla ei näyttäisi olevan merkittävää osuutta osuuskuntakentästä vaan hallitsevia ovat muut osuuskuntatyypit. Tämä voidaan kuitenkin päätellä ainoastaan välillisesti, sillä myös maatalousosuuskunnat tai muut osuuskunnat, kuten myös rajavastuuyhtiöt (GmbH) ja osakeyhtiöt (AG), voitaisiin nekin periaatteessa organisoida työvoiman itsehallinnoiksi.

’Viralliset’ osuuskunnat ovat maailmanlaajuisesti suurelta osin järjestäytyneet International Co-Operative Alliancen (ICA) piiriin. Oman ilmoituksensa mukaan ICA edustaa yli miljardia ihmistä, jotka toimivat yli kolmessa miljoonassa osuuskunnassa eri puolilla maailmaa (ks. COOP n.d.: Facts and figures). ICA:n ohjaavien periaatteiden päivittäminen on työn alla, mutta ainakin vielä tällä hetkellä nuo periaatteet perustuvat virallisesti edelleen ensimmäisen nykymuotoisen osuuskunnan, Rochdale Society of Equitable Pionieersin keskeisimpiin periaatteisiin vuodelta 1844 (ks. COOP n.d.: Cooperative identity...), jotka olivat

- vapaaehtoinen ja avoin jäsenyys
- demokraattinen jäsenvalvonta
- jäsenten taloudellinen osallistuminen
- autonomia ja itsenäisyys
- koulutus, jatkokoulutus ja tiedotus
- yhteistyö muiden osuuskuntien kanssa
- yhteisöstä huolehtiminen

Mainitsimme jo alussa lyhyesti kolme osuuskuntien pääperiaatetta, mutta toistetaan ne vielä tässä yhteydessä. Osuuskuntien pääperiaatteet ovat identiteettiperiaate (käyttäjät ovat myös omistajia)[14] ja tähän läheisesti liittyvät rahoitusperiaate (jäsenrahoitus) ja demokratiaperiaate (päätösvalta ei perustu pääomaosuuksiin vaan ’ääni per henkilö’ -periaatteeseen) (Schimmele 2019, 12–). Myöhempien tarkastelujemme kannalta on tärkeää mainita jo tässä vaiheessa, että erityisesti identiteetin periaatetta on lievennetty kahdella tavalla. Ensinnäkin sijoittavien jäsenyyksien osalta, eli esimerkiksi Saksassa myös osuuskuntien puhtaasti sijoittavat jäsenyydet ovat sallittuja eli jäsenten ei välttämättä tar-

[14] Identiteettiperiaatteesta voidaan hieman yleistäen todeta, että markkinoiden perinteisesti vastakkaisten osapuolten roolit hämärtyvät jonkin verran periaatteen seurauksena. Esimerkiksi asumisessa asunto-osuuskunnat ottavat sekä vuokralaisen että vuokranantajan roolin; kulutusosuuskuntien tapauksessa kysymyksessä on pyrkimys kuluttajan ja vähittäiskaupan välisen ristiriidan poistamiseen; tuotanto-osuuskuntien tapauksessa pääoman omistajat tai omistajat ja työntekijät ovat samat henkilöt. Flieger (2003, 16 ja 1997, 29) selventää tätä edelleen selittäessään, että osa anonyymeistä vaihtosuhteista tuodaan takaisin sisäiseen organisatoriseen prosessiin identiteettiperiaatteen kautta aina heikomman markkinapuolen (vuokralaiset, ostajat, lainanottajat, työntekijät jne.) etujen mukaisesti.

vitse ylläpitää työsuoritussuhdetta osuuskunnan kanssa (mt., 13–14). Nämä jäsenet ovat mukana toiminnassa vain taloudellisesti ja saavat sijoitukselleen korkoa tai osallistuvat mahdollisesti syntyvien ylijäämien jakamiseen. Heidän osallistumisoikeuksiaan ja mahdollisuuksiaan myydä osakkeitaan kannattavasti, on kuitenkin rajoitettu (mt., 14). Toinen poikkeama on se, että nykyisin sallitaan myös ulkopuolinen työvoima, minkä Schimmele (mt., 14) rinnastaa demokratian periaatteen rajoittamiseen. Tämä on erityinen ongelma tuotanto-osuuskunnille, sillä

> ”[…], sen lisäksi kirjallisuudessa on kuitenkin yllättävän vähän sanottavaa jäsenten vähimmäisosuudesta koko työvoimassa, On (myös juridisesti) oltava yksimielisyys siitä, että sen työvoiman, joka on mukana osuuskunnan toiminnassa olematta sen jäsen, osuuden on oltava mahdollisimman pieni ja vain niin suuri, että sillä olisi ainoastaan täydentävä luonne [...], mutta selkeitä vähimmäisvaatimuksia ei (kuitenkaan) ole muotoiltu. Tämä ei ole yllättävää, koska määritys ei ole suinkaan helppoa […].” (mt., 15.)

Amerikkalaisten tuotanto-osuuskuntien liitto aikoi vaatia 51 prosentin vähimmäiskiintiötä työvoimalle, jotta organisaatiot voitaisiin tunnustaa tuotanto-osuuskunniksi. Aikeesta kuitenkin luovuttiin, koska kaikki työntekijät eivät välttämättä halua olla omistajia ja koska katsottiin, että työntekijöiden emansipaatiota ei tulisi pakottaa. (mt., 15–16.)

Jo teollistumisen alkuaikoina esitettiin ajatuksia koko yhteiskunnan kattavasta tuotanto-osuuskuntaorganisaatiosta (ks. esim. Lassalle 2012 tai Oppenheimer 1896). Liberaalit edelläkävijät näkivät osuuskunnat periaatteessa vaihtoehtona valtion harjoittamalle, avustusten maksamiseen perustuneelle sosiaalipolitiikalle. Sittemmin arvio muuttui muiden kuin puhtaasti liberaalien pyrkimysten vuoksi. Myöhemmin osuuskunnat on katsottu joskus jopa nimenomaisesti osaksi sosiaalipolitiikkaa, eikä niiden toiminnan enää tässä uudelleentulkinnassa nähdä olevan selkeässä ristiriidassa valtion toiminnan kanssa. Esimerkiksi ensimmäisten sosiaalivakuutusten tarjoajat 1880-luvulla kutsuivat itseään myös osuuskunniksi (Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste 2018, 5)[15] Muiden muassa Lassallen ja Oppenheimerin ajattelussa tuotanto-osuus-

[15]”Kun osuuskuntajärjestelmän ’isät’ sanan suppeammassa merkityksessä [...] olivat liberaaleja, olivat (ammatti)osuuskuntin perustuneen sosiaaliturvan ensimmäisiä kannattajia poliitikot, joilla oli selkeästi kristilliset arvot ja perusvakaumus. Tällaisia näkemyksiä on dokumentoitu Otto von Bismarckin yhteiskuntapolitiikan tärkeimmiltä

kunnilla oli ratkaiseva rooli, josta keskustellaan myös tässä kirjassa yksityiskohtaisemmin hieman tuonnempana. 1800-luvulla syntynyt työväenliike omaksui niin ikään osuuskuntien ajatuksen jo varsin varhain. ”Termistä ’toveri’ tuli kunnioittava puhuttelumuoto sosiaalidemokraattisessa työväenliikkeessä ’asetoverin’ merkityksessä, ja ilmausta käytetään edelleen varsin yleisesti liikkeen piirissä.” (mt.,16).

Sen jälkeen, kun Hermann Schulze-Delitzsch ja Friedrich Raiffeisen hieman toisistaan poikkeavilla sisällöllisillä painotuksilla perustivat saksankielisen alueen ensimmäiset osuuskunnat, syntyi myös joukko erilaisia osuuskuntamuotoja, jotka turvattiin ensimmäisellä Preussin osuuskuntien lailla vuonna 1867 (Brendel 2013a; 2013b; 2013c). Yhteisomistuksen muodot, jotka eivät ole tiu-

---

kannattajilta, esimerkiksi liittokansleri Theodor Lohmannilta, joka lienee ollut Bismarckin tärkein yksittäinen yhteistyökumppani. Hänen ajatuksensa vaikuttivat osaltaan myös Bismarckiin. Kristillisvaikutteisten ajatusten, jotka eivät olleet täysin ristiriidassa liberaalien lähestymistapojen kanssa ja joilla oli niiden kanssa yhteistä antisosialismi, lisäksi maallisintellektuaaliset virtaukset muovasivat tätä yhteistoiminnallisen ajattelun muunnosta. Ennen kaikkea Gustav Schmollerin, Adolph Wagnerin ja Lujo Brentanon ympärille muodostuneen ns. historiallisen taloustieteen koulukunnan edustajat olivat osuuskuntiin perustuvan sosiaalivakuutusjärjestelmän kannattajia. Myös Bismarck, saksalainen ’Keskustapuolue’ (’Zentrumspartei’) ja kristilliset ammattiliitot propagoivat järjestelmän puolesta. Historiallisen koulun kannattajilla, joiden opetuksen liberaalit kriitikot kutsuivat halveksivasti ’kateederisosialismiksi’, oli ’Sosiaalipoliittisessa yhdistyksessä’ (’Verein für Socialpolitik’) organisaatioalusta teorioidensa ja kantojensa levittämiseen, mutta liberaalin ja sosialistisen puolen kritiikki ei heikentänyt historiallisen taloustieteellisen koulukunnan menestystä vuosina 1871–1890 Saksan keisarikunnan ensimmäisenä valtakunnankansleri toimineen Bismarckin aikakaudella, vaan se säilyi Saksan johtavana taloussuuntana 1900-luvun alkupuolelle saakka.

Kristillisen ja ’kateederisosialistisen’ osuuskuntamallin ydinajatus on pääoman ja työn välinen intressien harmonia, joka nähdään välttämättömänä yhteiskuntien olemassaololle. Osuustoimintaperiaate nähtiin tehokkaana kapitalismin korjaajana tähän suuntaan. Nämä ajatukset olivat täysin vastakkaisia marxilaista alkuperää olevan sosialistisen vallankumouksen lähestymistavan kanssa, joka omaksui luokkaristiriidan perustavanlaatuisena tosiasiana. Antisosialistinen ’harmoniamalli’ perustui olettamukseen, että valtio on elin, joka voi selviytyä tehtävistään vain, jos sen jäsenet (kansalaiset ja heidän organisaationsa) toimivat yhdessä eivätkä toisiaan vastaan. Tällaiset käsitykset ovat vaikuttaneet voimakkaasti valtion ja siitä riippumattomien järjestöjen välisen vuorovaikutuksen erityisluonteeseen suvereniteettitehtävien suorittamisessa erityisesti sosiaalivakuutuksen alalla. Niillä on ollut merkittävä vaikutus myös valtion ja yksityisten sekarakenteiden muodostumisessa. joita käsitellään nykypäivän yhteiskuntatieteessä termillä ’korporatiivisuus’.” (Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste 2018, 15–16.)

kasti sidoksissa sijaintiin tai selkeästi ennalta määriteltyyn yhteisöön, vaan perustuvat vapaaehtoisiin yhdistyksiin, ovat luonnollisesti paljon vanhempi ilmiö (esim. Amann 2014; Engelhardt n.d.), mutta on kiistanalaista, voidaanko tällaisia yhteisen omaisuuden järjestämisen muotoja varsinaisesti kutsua osuuskunniksi.[16] Osuuskunta-aate omaksuttiin ajan myötä mm. Ferdinand Lassallen toimesta myös yhteistoiminnallisen sosialismin keinovalikoimaan (vrt. Dowe

[16] Grünfeld (1928, 105) väittää, että: ”Monet kirjoittajat aloittavat osuuskuntajärjestelmän kuvauksensa esittelemällä sen muinaisten instituutioiden johdannaisena, ja oletettuja edellä kävijöitä, joista osuuskuntajärjestelmä on johdettu, on lukemattomia, mutta mitään näistä suhteista ei sellaisenaan ole ollut olemassa: esikapitalistisena aikana oli varmasti osuustoiminnallisia instituutioita, kiltoja, yhdistyksiä ja kaikenlaisia muita ihmisten yhdistyksiä. Jokaisen, joka yhdistää nämä nykyaikaisiin osuuskuntiin [...], on kuitenkin myös liitettävä niihin kaikki tämän päivän kerhot ja yhdistykset kylästä viihdeklubiin. Kummallakaan niistä ei ole mitään tekemistä osuuskuntien kanssa.” Yhtäläisyyksiä näkevän historian tulkinnan päävirhe on Grünfeldin mukaan se, että suurin osa varhaisista yhdistyksistä ei perustunut vapaaehtoisuuteen ja siksi niiltä puuttuu osuuskunnan olennainen ominaisuus. Todellisiksi edelläkävijöiksi voidaan korkeintaan luonnehtia joitain harvinaisempia yhteisomaisuuden tai yhdistysten muotoja, joihin kaikilla oli mahdollisuus liittyä ja joilla oli yhteisomaisuus ja ainakin alkeellinen demokraattinen päätöksentekojärjestelmä. Eräät muut, kuten Schulze-Delitzsch ja Raiffeisen, sen sijaan pitivät osuuskunta-aatteen yhdistämistä tiukasti vain lähinnä viime aikoina käytössä olleisiin yhteistoiminnan muotoihin liian jäykkänä. Ruth Schmidt-Wiegandt (1985) tarjoaa mielenkiintoisen yleiskatsauksen sanojen merkityksestä sekä kiltojen, veljestöjen, ammattikuntien ja ammattiyhtymien sisällöstä osuuskuntien suhteen. Muun muassa Franz Irsigler (1985, 54) osoittaa Grünfeldistä eroavallaan tulkinnalla, kuinka hämmentävää historiallisten taloudellisten yksiköiden sulautumisen allokointi on. ”Tutkimustermejä kilta ja veljestö rajatessani suuntauduin alun perin viimeaikaisessa tutkimuksessa yleiseen käyttöön: Kilta liittyy lähes aina osuuskuntaan, yhdistykseen tai kauppiasyhdistykseen, kun taas veljestö tarkoittaa ensisijaisesti käsityöläisten yhteisöä. Molemmat ovat osuuskuntia [...] eli henkilöiden yhteenliittymiä ”täyttääkseen jäsentensä uskonnollisia, kulttuurisia, taloudellisia, sosiaalisia, oikeudellisia ja poliittisia tarkoituksia””. Myös Pankoke (2000) on sitä mieltä, että yhteistoiminnallinen ajatus yhteisestä edunvalvonnasta ja keskinäisestä tuesta perustuu esiteolliseen perinteeseen, jolla on jopa germaaniset juuret. Lopuksi Brazda, Csulich & Zeman (2018) keskittyvät ylikulttuuriseen yhteistoiminnallisten esi- tai varhaismuotojen vastavuoroisuuden periaatteeseen: ”Tämän muodon voidaan todistaa olleen olemassa jo 800-luvulla, jolloin ihmiset klaanin ulkopuolella liittoutuivat vannomalla keskinäistä apua tulipalojen, rakeiden ja kuljetusvaaran sattuessa, mutta myös antamalla tukea sairauden, kuoleman ja köyhtymisen sattuessa.”. (mt., 47; ks. osuuskuntajärjestelmän historiasta myös Faust 1977). Emme mene syvemmälle tähän keskusteluun nykyaikaisten yhteistyöajatusten todellisista tai näennäisistä edelläkävijöistä, koska aihe on epäolennainen meidän varsinaisten tutkimuskysymystemme kannalta.

2000). Eduard Heimann (1980/1929) näki osuuskunnissa lähes automaattisen polun osallistavaan sosialismiin, tosin kilpailukykyisesti järjestäytyneen talouden puitteissa. Hän oletti, että kapitalismin epäoikeudenmukaisuus synnyttäisi uusia yhteiskunnallisen tilanteen tulkintoja, jotka kasvaisivat joukkoliikkeiksi ja pakottaisivat politiikan ottamaan pieniä askelia kohti demokraattista sosialismia pääosin tuotanto-osuuskuntien kaltaisten organisaatioiden kautta. Hahmottelemme historiallisella tutkimusmatkallamme teoksen luvussa 2 osuuskuntien historiaa ja siihen liittyviä sosiaalisia malleja yksityiskohtaisemmin.

Osuuskuntien yleisen kuvaamisen ja arvioinnin eroavaisuuksien lisäksi tieteellisessä keskustelussa arvioidaan varsinkin työntekijöiden itsehallintoa monin eri tavoin. Puolestapuhujat näkevät tuotanto-osuuskunnat ulospääsynä kritisoiduista kapitalistisista rakenteista, osittain jopa ihmisen käyttäytymisen itsekkyydestä. Kapitalismiin liittyen ongelmana nostetaan esiin etenkin työntekijöiden riittämätön osallistuminen yritysten päätöksiin markkinapohjaisten talouksien vallitsevissa oikeudellisissa rakenteissa. Tässä nähdään olevan kyse tulojen ja varallisuuden epätasa-arvoisesta jakautumisesta sekä tuotteistetun ja vieraantuneen työn ongelmista yleisesti. Tältä osin puolestapuhujat pitävät työhön keskittyneitä osuuskuntia nykyään toisinaan jonkinlaisena ihmelääkkeenä talouden osallistumisen lisäämiseen samalla, kun monissa ideoissa pyritään hyödyntämään hajautettuun (tuotannon) hallintamalliin mahdollisesti liittyviä etuja.

Eräiden institutionaalisten talousanalyysien mukaan tuotanto-osuuskunnilla, ainakin puhtaassa muodossaan, näyttäisi toisaalta olevan myös systemaattisia haittoja muihin yritysten oikeudellisiin muotoihin verrattuna, ja siksi niille annetaan vain suhteellisen vähän mahdollisuuksia institutionaalisessa kilpailussa.

Meillä on siis käsissämme pieni teoreettinen arvoitus, jossa osuustoiminnallisten itsehallintoyritysten pitäisi toisaalta olla ratkaisu kaikkiin kapitalistisiin mullistuksiin, mutta jossa niillä toisaalta näyttää olevan systemaattisia haittoja institutionaalisessa kilpailussa. Empiirisiä todisteita löytyy kummankin näkemyksen tueksi: on yhtä lailla olemassa onnistuneita osuuskuntia, mukaan lukien työntekijöiden itsehallinnot ja tuotanto-osuuskunnat, kuin myös monia, erityisesti tuotanto-osuuskuntien, epäonnistuneita yrityksiä. Lisäksi on vakaita hybridimuotoja, joissa on tehty joitain poikkeuksia osuuskuntien periaatteiden tiukassa soveltamisessa. Analyyseissa kaikentyyppisten osuuskuntien yleiset vaatimukset ja ongelmat sekoittuvat usein virheellisesti tuotanto-osuuskuntien erityisvaatimuksiin ja -ongelmiin. Samoin usein unohtuu myös se, että yritysten perustaminen epäonnistuu kriisitilanteissa monesti yleisemminkin ja muissakin

yritysten oikeudellisissa rakenteissa kuin osuuskuntien kohdalla eli epäonnistuminen ei siis välttämättä selity osuuskunnan erityisellä oikeudellisella muodolla.[17]

Vaikka ero tuotanto-osuuskuntien ja muiden osuuskuntamuotojen välillä on tarkastelussamme tärkeä, on silti järkevää esittää myös eri osuuskuntamuotoja yhdistävä määritelmä, jonka mukaan osuuskuntien yleinen luonne näkyy

> ”(1) Jäsenten yhtäläisissä oikeuksissa keskenään riippumatta heidän pääomaosuudensa määrästä osuuskunnassa ja osuuskunnan itsehallinnossa; (2) yhteisesti perustetussa liiketoiminnassa, jonka ei tapauksesta riippuen välttämättä tarvitse olla voittoa tavoittelevaa. Saksalaisella osuuskunnalla on solidaarisuuteen perustuvana itseavun muotona yksityisoikeudellinen muoto; se on integroitu markkinatalousprosessiin. Sitä vastoin ulkomaisilla osuuskunnilla on usein julkisia tai puolijulkisia muotoja, joihin liittyy sääntelyvaatimus.” (Gabler Wirtschaftslexikon n.d.: Genossenschaft.)

Osuuskunnat käsittävät varsin suuren joukon erilaisia toimintamuotoja, joilla on erilaiset tavoitteet. Aloitamme lyhyellä yleiskatsauksella osuuskuntien erilaisiin oikeudellisiin muotoihin ja keskitymme aluksi Saksan osuuskuntalakiin ks. liite). Saksassa tehdään ero seuraavien osuuskuntatyyppien välillä:[18] [19]

---

[17] Perustettavien uusien yritysten epäonnistumista ja kasvua niiden oikeudellisesta muodosta riippumatta koskeneessa yleisessä tarkastelussa esitettiin seuraavat tulokset: ”Noin puolet startup-yrityksistä lopettaa toimintansa ensimmäisten viiden vuoden aikana ja selviytyjät kasvavat hyvin eri tahtiin. Arvioimme väestölaskennan mikrodatan avulla, että useimmat näistä eroista johtuvat ennakkoon (ex ante) olemassa olleesta he-terogeenisyydestä pikemminkin kuin jatkuvista jälkikäteen aiheuttamista shokeista. Tällaisen heterogeenisyyden sisällyttäminen yritysdynamiikkamalliin osoittaa, että en-nakkoheterogeenisyyden läsnäolo (i) on yrityksen kokojakauman ja yrityksen dynamii-kan keskeinen tekijä, (ii) voi heijastua voimakkaasti yritystason ’hankausten’ makrota-loudellisiin vaikutuksiin ja (iii) auttaa ymmärtämään äskettäin dokumentoitua liiketoi-minnan dynaamisuuden laskua eli nopeasti kasvavien startup-yritysten katoamista 1980-luvun puolivälistä lähtien.” (Sterk, Sedláček & Pugsley 2021, 547.)

[18] Cracognan, Ficin ja Henrÿn (2013) toimittamassa teoksessa ’International Handbook of Co-Operative Law’ esitetään erittäin yksityiskohtainen yleiskatsaus osuuskuntajär-jestelmän oikeusperustaan. Teoksessa oikeustutkijat yhteensä 30 eri maasta ja viideltä mantereelta esittelevät ja kuvaavat kattavasti omia kansallisia osuuskuntalakejaan.

[19] Suomessa eri osuuskuntatyyppejä ei määritellä laissa (ks. Oikeusministeriö 2013) lukuun ottamatta pörssiosuuskuntaa (mt., 5. luku §2), vaan käytössä on ollut rinnakkain useita erilaisia osuuskuntien luokittelukäytäntöjä. On puhuttu perinteisistä osuuskun-nista, markkinointiosuuskunnista ja integroiduista osuuskunnista (Laurinkari 1997, 26; vrt. Küchen 1994, 55), hankinta-, markkinointi- ja työosuuskunnista eli henkilöstö-

Osuuskuntatyypit:

a) **Kehitysosuuskunta eli apuosuuskunta** on itsenäisesti edelleen olemassa olevien jäsentalouksiensa aputalous. Sen konkreettiset muodot ovat seuraavat:

- hankintaosuuskunnat: a) käsityöläisten tilausosuuskunnat; b) osto-osuuskunnat; c) viljelijöiden toimitusosuuskunnat; d) kuljetusosuuskunnat; e) kuluttajaosuuskunnat;
- myyntiosuuskunnat eli osto- ja myyntiosuuskunnat: a) käsityöläisten myyntiosuuskunnat, b) maatalouden myynti- ja tuotanto-osuuskunta (ml. meijeriosuuskunnat);
- luotto-osuuskunnat: a) kaupalliset luotto-osuuskunnat, b) maaseudun luotto-osuuskunnat;
- asunto-osuuskunnat;
- käyttöosuuskunnat eli maatalouspalveluosuuskunnat;

b) **Tuotanto-osuuskunta eli täysosuuskunta** on osuuskuntamuoto, jossa ei ole osuuskunnan lisäksi jäsentalouksia, vaan sen jäsenet työskentelevät osuuskunnassa yhdessä. Keskitymme omassa tarkastelussamme tuotanto-osuuskuntiin.[20]

Edellä mainittujen osuuskuntatyyppien lisäksi on olemassa erityyppisiä taide- ja kulttuurialan osuuskuntia, joiden tarkoituksena voi olla esimerkiksi edistää kulttuurilaitoksia ja/tai tukea apua tarvitsevia jäseniään. Emme käsittele niitä tässä teoksessa, sillä näin yksityiskohtainen erottelu ei välttämättä ole kovin hyödyllinen analyyttisiin tarkoituksiin.[21] Sen sijaan seuraamme Grünfeldin

---

omisteisista osuuskunnista (Loukasmäki 2004, vrt. henkilöstöomisteiden osuuskuntien osalta myös Troberg 2014, 23 sekä tuottaja-, kuluttaja-, palvelu- ja pienosuustoiminnasta Karjalainen 2012). Viimeksi mainittua luokittelua on käytetty myös Osuustoiminnan vuosikirjoissa. Viimeaikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa laajemminkin on niin Suomessa kuin kansainvälisestikin pohdittu myös sosiaalisten osuuskuntien mahdollisuuksia (ks. Pirkkalainen 2019).

[20] Tuotanto-osuuskunta rinnastetaan tässä siis täysosuuskuntaan. On huomionarvoista, että täysosuuskuntaa ei käytetä synonyyminä muiden osuuskuntatyyppien määritelmissä. Määritelmän mukainen täysosuuskunta voi kuitenkin sisältää myös koko yhteisöelämän sääntöjen erityispiirteitä, kuten Israelin kibbutsilaitoksen kohdalla voidaan havaita.

[21] Emme käsittele myöskään kristillistä osuuskuntia, joilla on ’todellisten’ osuuskuntien kanssa oikeastaan yhteistä vain nimi ja jotka ovat enemmänkin rukousyhteisöjä, kuten esimerkiksi ’Vinzentinerinnen’ (’Vincentin sisaret järjestö’), joka tunnetaan Saksassa nimellä ’Barmherzige Schwestern’ (’Armon sisaret’), joka on ’Genossenschaft der

määritelmää, jossa osuuskunnat ymmärretään tarpeita vastaavan talouden vastaukseksi markkinajärjestelmän voittohakuiselle taloudelle (Schmale 2019).

Tällaisen luonnehdinnan ajatuksellinen läheisyys kestävyyteen ja resilienssiin liittyviin teemoihin on ilmeinen. Koska epäilyjä tämän yleisen tavoitteen suhteen voidaan esittää muutaman sen kanssa ilmeisessä ristiriidassa olevan suuria ja voimakkaita kauppaosuuskuntia koskevan esimerkin perusteella, määritelmä voidaan ilmaista myös jonkin verran yleisemmällä tasolla toteamalla, että osuuskuntien tavoitteita voidaan luonnehtia myös siten, että osuuskunnat pyrkivät taloudellisiin sekä (sisäisiin tai ulkoisiin) sosiaalisiin tavoitteisiinsa eri muodoissa ja intensiteeteissä samanaikaisesti. Grünfeld tekee jaon ’konservatiivisempiin’ ja ’vallankumouksellisempiin’ osuuskuntiin. Hän nimeää kolme osuuskuntaryhmää (Grünfeld 1928, 14):

(1) Kaupunkien keskiluokan osuuskunnat
(2) Maaseudun keskiluokan osuuskunnat
(3) Kuluttajien ja työntekijöiden osuuskunnat

Kaksi ensimmäistä ryhmää ovat Grünfeldille konservatiivisia variantteja, koska ne haluavat tukea ja vahvistaa riippumattomien jäsentensä taloudellista olemassaoloa tietyn taloudellisen ja sosiaalisen rakenteen puitteissa. Kolmatta varianttia hän luonnehtii vallankumoukselliseksi, sillä se pyrkii siirtymään toiseen yhteiskunnan ja talouden muotoon (Grünfeld 1928, 14; Schmale 2019). Tuotantoosuuskunnat voidaan katsoa kuuluviksi tähän ryhmään. Vaikka voimme luokitella työntekijöiden itsehallinnon myös ’labouristiseksi’, muutkaan osuuskuntamuodot eivät ole välttämättä puhtaasti ’kapitalistisia’, vaan vähintäänkin ’sosiaalisesti suuntautuneesti kapitalistisia’, ts. nämä muodot toimivat kapitalistisen järjestelmän sisällä tarkoituksenaan turvata ja vahvistaa jäsentensä asemaa järjestelmässä, tarvittaessa – ainakin osuuskunnan sisäisesti – mukautetuin sosiaalisin tavoittein. Kaikki osuuskuntatyyppien ryhmät liikuttavat tai muodostavat Grünfeldin mukaan yhteiskuntapoliittisia voimakenttiä, jotka kolmannen eli vallankumouksellisen tyypin tapauksessa saavat erityisiä muutosorientoituneita piirteitä labouristisista rakenteiden suuntaan. Myös muilla osuuskuntatyy-

---

Töchter der christlichen Liebe vom heiligen Vinzenz von Paulin’ (’Köyhien palvelijan Pyhän Vincenti de Paulin kristillisen rakkauden tyttärien) osuuskunta. Ranskaksi ’Compagnie des Filles de la Charité de St. Vincent de Paul, Serviteurs des Pauvres’, latinaksi ’Societas Filiarum Caritatis a S. Vincentio de Paulo’). (ORDEN online 2009.)

peillä, ei siis pelkästään perinteisillä tuotanto-osuuskunnilla, on olemassa muutospotentiaalia. Burghard Fliegerin (2016) esittämät lausunnot tuottaja–kuluttajaosuuskunnista, joiden tavoitteena on ympäristövahinkojen estäminen sekä resurssien ja erityisesti ruoan tuhlaavan käytön lopettaminen, viittaavat myös muutosaskeleeseen kohti erilaista, kestävään kehitykseen tähtäävää talousjärjestelmää.

Kaikki osuuskuntamuodot, laaja-alaisia tuotanto-osuuskuntia lukuun ottamatta, voivat suorittaa rajoitettuja ja erityisiä tehtäviä esimerkiksi luotonannon yhteydessä tai koskien ’monien pienten tovereiden valta-asemaa’ suuriin ostajiin tai toimittajiin nähden. Tämä vuoksi ei ole kovinkaan vaikeaa ymmärtää, miksi niin monet erikoismuodot talouden eri sektoreilla ovat kyenneet muodostumaan ja vakiinnuttamaan asemansa. Lainsäädännön osalta osuuskuntien toiminnasta määrätään yleensä erityisissä osuuskuntalaeissa. Nämä lait eroavat eri maissa jonkin verran, tosin pikemminkin vivahteiltaan kuin olennaisesti. Saksan osuuskuntia koskevan lainsäädännön pääkohtia ja kehitystä esitellään tämän kirjan liitteessä.

Oikeudellisten sääntöjen lisäksi on erilaisia valtion osuuskunnille suuntaamia tukimuotoja, kuten rajoitetut ostotakuut osuuskuntien tuottamille tuotteille tai palveluille sekä tuet ja verohelpotukset. Näiden laajuus ja sisältö vaihtelee eri maiden välillä huomattavastikin. Joskus tuet on myös eriytetty osuuskuntien tyypin mukaan. Erityinen ero on havaittavissa myös ns. sosiaalisissa osuuskunnissa, joilla on pitkään ollut vähemmän mahdollisuuksia sosiaalialan korporatiivisissa järjestelmissä Saksassa kuin muissa maissa hyväntekeväisyysaseman tunnustamisongelmien vuoksi[22]. Vasta vuonna 2006 sosiaalisten tarpeiden tyydyttäminen löysi tiensä Saksan osuuskuntalakiin (Schmale & Blome-Drees 2017, 1). Muut maat ovat olleet tässä suhteessa vähemmän rajoittavia tai säätäneet vastaavista poikkeuksista. Sosiaalisia osuuskuntia ovat kaikki ne osuuskunnat, joiden jäsenet tai työntekijät työskentelevät sosiaalialalla tai joiden

[22] ”Sosiaalinen osuuskunta voidaan katsoa voittoa tavoittelemattomaksi, jos sen rahoituksen tarkoitus on voittoa tavoittelematon ja osuuskuntaan voi liittyä kuka tahansa, joka haluaa tukea tätä tarkoitusta ja hyödyntää rahoitusta jäsenenä. Jos tuetut jäsenet muodostavat osajoukon suuresta yleisöstä, osuuskuntalain vaatimus tukea jäseniä ei ole ristiriidassa yleishyödyllisen voittoa tavoittelemattoman lain vaatimuksen yhteisen hyvän edistämisestä kanssa. Osuuskunnan yhtiöjärjestys on kuitenkin sovitettava yhteen yhtiöjärjestysmallien [...] vaatimusten kanssa, ja osuuskunnan johdon on tosiasiallisesti noudatettava voittoa tavoittelemattomia sääntöjä.” (Kluth & Sieker 2017, 93.)

jäsenet hyödyntävät osuuskunnan tuottamia sosiaalialan palveluita (Flieger 2003, 14).[23]

Vertailemme myöhemmin tarkemmin Suomen ja Saksan tilannetta, koska erityisesti Suomessa on laaja näkemys sosiaalialalle ominaisesta kehityksestä, sektorin osuustoiminnallisten organisaatioiden toiminnasta sekä siitä, mitkä kilpailusäännökset ja muut valtion linjaukset suosisivat osuuskuntia ja mitkä vastaavasti voisivat haitata niitä. Kuten edellä todettiin, Saksa ei tarjoa tähän kovinkaan hyvää yleistettävissä olevaa havainnollistavaa materiaalia, koska maassa on erityisiä esteitä, jotka hillitsevät kaikkien osuuskuntien, ei pelkästään tuotanto-osuuskuntien, levittäytymistä sosiaalialalla.

Lisääntyneen kilpailun ja yksityisten palveluntarjoajien hyväksymisen myötä nämä esteet voivat kuitenkin ainakin joissakin tapauksissa vähentyä. Järjestelmä voi jopa kehittyä monimutkaisiin sopimustakeisiin perustuvia yhteistyön periaatteisiin tukeutuvia rakenteita ja oikeusmuotoja suosivaksi. Esimerkiksi Lisa Ahles (2017, 130) argumentoi tähän suuntaan todetessaan, että uusien osuuskuntien perustaminen voi olla vastaus sosiaalialan ”taloudelliseen paineeseen”, ja myös Ingrid Schmale (2017) näkee eräänlaisen osuuskunta-aatteen uudelleen löytämisen sosiaalialalla.

Emme esittele Suomen yleistä osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä yksityiskohtaisesti, koska siinä on monia yhtäläisyyksiä Saksaan ja moniin muihin maihin, mutta käsittelemme myöhemmin tarkemmin Suomessa olevia sosiaaliosuuskuntia ja maan sosiaalialan erityistä organisaatiorakennetta (vrt. Henrÿ 2013, 373–; ks. Suomen osuuskuntalaista ja sen perusteista esim. Osuuskuntalaki 2014). Henrÿ (2012) osoittaa erittäin kattavasti osuuskuntalakien kansainväliset yhteiset piirteet. Lainsäädäntöön liittyen on todettava, että osuuskuntien suuri merkitys Suomessa – muillakin kuin sosiaalialalla – johtuu kenties enemmänkin maamme osuuskuntakentän alusta alkaen tiukasta keskitetystä järjestyksestä kuin perustavanlaatuisista ja huomattavista lainsäädännöllisistä eroista

[23] Flieger (2016, 14–15) tekee erottelun sosiaalisten osuuskuntien, solidaarisuusosuuskuntien ja ammattimaisten sosiaaliosuuskuntien välillä. Viimeksi mainitut muistuttavat eniten perinteisiä osuuskuntia. Solidaarisuusosuuskunnat toimivat vapaaehtoisuuden pohjalta ilman tulomotiivia. Sosiaalinen osuuskunta heikommassa asemassa olevien ihmisten (työttömien, vammaisten tai syrjäytyneiden) tuettua itseapua. Sosiaaliset osuuskunnat ovat tuotanto-osuuskuntia, jos enemmistö jäsenistä on myös osuuskunnan työntekijöitä ja heille maksetaan säännöllisesti.

muihin maihin verrattuna. Kun Saksassa suuret hyvinvointialanjärjestöt[24] yhdessä mannereurooppalaisen hyvinvointivaltiomallin kanssa mahdollistavat sosiaalialan organisaatiolle tietyn institutionaalisen polun, johon tosin liittyy osuuskuntien toiminnan kannalta myös joitakin haittoja, niin Suomessa vastaavan polun mahdollistavat alusta alkaen erityisen hyvin järjestetty osuuskuntajärjestelmä ja Hannes Gebhardin aloitteesta perustettu Pellervo-seura (ks. aiheesta myös kappale 2.1.8). Kansainvälisiä painotuksia arvioitaessa voidaan kuitenkin koko talouden aluetta koskien kysyä, ovatko tuotanto-osuuskunnat oman erityisen oikeudellisen muotonsa edellyttämän operationaalisen yhteistoimintamenettelyn vuoksi Saksassa vähemmän vakiintuneita kuin muualla (Schimmele 2019). Muut osuuskuntamuodot, joita yhteistoimintasäännöt täydentävät, ovat ainakin lähempänä tiettyjä osallistavia ihanteita eivätkä edellytä tiukasti tuotanto-osuuskunnan oikeudellista muotoa. Erityisesti Saksan tilanteesta poikkeavan Suomen, mutta myös Italian ja muiden maiden, joissa on sosiaalialan osuuskunnia, polku (Münkner 2017), antaa havainnollistavaa aineistoa tämän osallistavan organisaatiomuodon syntymisestä ja etenkin sen vakiinnuttamisesta.

Osuustoimintaperiaate on ainakin sosiaalialaa yhdistävä ajatus. Niin Suomessa, Saksassa kuin monissa muissakin maissa valtion ja yhteiskunnallisten järjestöjen välisestä vuorovaikutuksesta on syntynyt erilaisia muunnelmia. Näitä sekavaltiollisia ja (yleensä edelleen juridisesti voittoa tavoittelemattomia) yksityisiä rakenteita kutsutaan tietyissä muodoissa korporatiivisiksi järjestelmiksi. Niitä tarkastellaan tarkemmin erityisesti kolmannessa luvussa. Erilaiset kansainväliset polut kohti korporatistisia rakenteita ovat puolestaan johtaneet myös tiettyyn erityislainsäädännön erilaisuuteen maiden välillä, esimerkiksi Italiassa eräisiin sosiaalialan osuuskunnia koskeviin erityissääntöihin (Henrÿ 2012, 36–37). Nämä erityissäännöt ovat syntyneet tietyssä analogiassa muiden korporatististen rakenteiden kanssa, mutta niillä on erilainen institutionaalinen tuki:

> ”Yksi tunnetuimpia yhteisötalouden yritysmuotoja ovat italialaiset sosiaaliset osuuskunnat, joita voidaan kuvata monen sidosryhmän osuuskunniksi. Ne tarjoavat terveydenhuolto-, koulutus- tai sosiaalipalveluja tai integroivat heikommassa asemassa olevia ihmisiä työmarkkinoille. Niille on ominaista he-

[24] Ahles 2017 käsittelee yksityiskohtaisesti osuuskuntien ja hyväntekeväisyysjärjestöjen ambivalenttia suhdetta.

> terogeeninen jäsenyys/osallistuminen, joka kokoaa yhteen tuottajat, käyttäjät, julkisyhteisöt, pääasiassa paikallishallinnon, jolloin kaikkien ei tarvitse välttämättä olla osuuskunnan jäseniä. Ne kattavat rahoitustarpeensa osittain julkisista talousarvioista, työttömyysjärjestelmistä ja/tai sosiaaliturvajärjestelmistä suoritetuilla siirroilla. Lisäksi ne nauttivat erityisestä verokohtelusta ja erityiskohtelusta julkisissa hankinnoissa. Sosiaalisia osuuskuntia koskevassa erityislaissa säädetään niiden oikeusperustasta. Italian esimerkki osoittaa myös, että osuuskunnan jäsenten yhteisen edun ei välttämättä tarvitse liittyä tuotettuun palveluun ja/tai tuotteeseen, jotta organisaatio voidaan hyväksyä osuuskunnaksi. Jäsenen yhteinen etu voi sen sijaan liittyä tapaan, jolla tavara tai palvelu tuotetaan ja/tai tarjotaan. Sama koskee työvoiman itsehallintoja. 'Italialaisen ratkaisun' etuna on, että se auttaa välttämään monia vaihtoehtoisen sektorin kielteisiä puolia, jotka muutoin saattaisivat houkutella lakishoppailuun eli kannustaa valitsemaan toimintamuodoksi minkä tahansa tyyppisen organisaation, joka antaa mahdollisuuden paeta työ- ja sosiaaliturvalainsäädännön tiukkoja sääntöjä sekä kirjanpitoa ja kirjanpitostandardeja. Paikallishallinnon osallistuminen näihin Italian osuuskuntiin varmistaa ainakin julkisen valvonnan vähimmäistason."

Mielenkiintoista on myös se, että esimerkiksi Espanjassa erityiset yhteistoimintasäännöt tuovat myös puhtaita jälleenmyyntiosuuskuntia osallistavien rakenteiden suuntaan, eli yhtiöyhteistyön ja työntekijöiden itsehallinnon väliset hybridiosuuskuntien organisaatiorakenteet ovat mahdollisia oikeusperustasta riippuen (mt., 37).[25]

Tuotanto-osuuskunta vastaa osaltaan myös vaatimukseen työntekijöiden itsehallinnosta. Se on työvoimalähtöisen yhtiöjärjestyksen erityinen muoto, jossa yrittäjähenkisen päätöksentekoprosessin toteuttavat yrityksessä työskentelevät työntekijät. He harjoittavat yrittäjyyttä tasavertaisesti ja yhdessä, elleivät he siirrä osaamistaan valitsemalleen toimikunnalle. Yrittäjyyttä ei osuuskunnan toiminnan näkökulmasta (toisin kuin esimerkiksi suomalaisen työttömyysturvajärjestelmän näkökulmasta, ks. esim. OT-lehti 2016) ole sidottu jäsenen osuuteen osuuskunnan omaisuudesta, joten tuloperiaate vastaa työntekijöiden itsehallinnon periaatetta. Tämän kirjan tarkoituksena on työntekijöiden hallinnoimien osuuskuntien tehokkuudesta markkinataloudessa tehtävän yleisen analyysin lisäksi tutkia tämän oikeudellisen muodon erityisiä mahdollisuuksia sosiaalialalla, johon ei sovelleta lainkaan tai johon sovelletaan erilaisia kilpailusääntöjä kuin markkinataloudessa yleensä. Kysymme muun muassa sitä, rajoit-

[25] Lainsäädännöstä ja sen kansainvälisistä eroista erityisesti sosiaalisten osuuskuntien osalta, ks. Bösche 2003; Brox & Flieger 2003; Münkner 2003 sekä Pirkkalainen 2019.

taako erityinen kilpailupaine tuottavan osuustoiminnallisen työn mahdollisuuksia, miltä voisi näyttää sosiaalisektori, jolla osuuskunnat olisivat hallitseva yritysmuoto, tai miltä näyttäisi peräti kokonainen näin organisoitu talous. Koska muodolliset vaatimukset osuuskuntien perustamiselle ovat joissakin maissa, kuten Saksassa[26], erityisen tiukkoja ja koska haluamme tehdä vertailun erilaisten voittoa tavoittelemattomien organisaatiovaihtoehtojen muodollisista eroista riippumatta, tarkastelemme luvussa 3 Suomen tilannetta, etenkin sen viimeaikaista kehitystä. Tämän tarkastelun kautta on mahdollista tunnistaa kilpailu- ja hallintotapoja, jotka tekevät joistakin sosiaalialan osuuskunnista menestyviä samanaikaisesti, kun toiset epäonnistuvat, sekä arvioida millainen erityinen merkitys tähän on sillä, sovelletaanko sosiaalialaan kilpailusääntöjä ja, jos sovelletaan, millaisia nuo säännöt ovat. Tämä puolestaan antaa mahdollisuuden tehdä johtopäätöksiä osuuskuntien mahdollisuuksista markkinataloudessa yleisemminkin.

Yhteisötalous suppeassa merkityksessä[27] työllistää noin kahdeksan prosenttia EU-maiden työvoimasta ja tuottaa saman osuuden unionin bruttokansantuotteesta (CIRIEC 2000; ks. yhteisötalouden käsitteestä tarkemmin Immonen 2006; Laurinkari 2004 ja 2007; Poutanen 2007; Vilain 2018 teoksessa Kubon-Gilke et al. 2018). Yhteisötaloudella on siten tärkeä asema sekä työnantajana että palvelujen tuottajana. Yhteisötaloudella tarkoitetaan erityisesti osuuskuntia, keskinäisiä yhtiöitä, säätiöitä, yhdistyksiä ja muita voittoa tavoittelemattomia yhteisöjä, jotka tarjoavat ensisijaisesti ’näennäisiä julkishyödykkeitä’, toisin sanoen palveluja, jotka luonteensa vuoksi ovat lähes julkisia hyödykkeitä ja joiden tuottamiseen valtion tai kansalaisyhteiskunnan osallistuminen on väistämätöntä tai järkevää. Luvusta 3 alkaen käsittelemme tarkemmin sosiaalisen

[26] Kansainvälisessä vertailussa havaitaan osuuskuntien oikeudellisen kohtelun lähentymistä, ja säännösten uudistamisessa tunnistetaan eräänlaista kansainvälistä benchmarkingia, mutta on myös olemassa tiettyjä yhteiskuntien erilaisella historiallisella taustalla selittyviä ominaispiirteitä, joiden seurauksena kansalliset erot ovat edelleen osin huomattaviakin. (ks. Cracogna, Fici & Henrÿ 2013).

[27] Kolmannessa luvussa tarkastellaan tarkemmin yhteisötalouden erilaisia käsitteellisiä määrittelyitä. Yhteisötalous laajassa merkityksessä ’sosiaalisena taloutena’ on synonyymi koko demokraattiselle ja osallistavalle taloudelle. Suppeammassa merkityksessä yhteisötalouden kohdalla puhutaan sosiaalisen hallinnasta’, joka sisältää osittain sosiaali-, terveys- ja koulutuspalvelut. Määritelmien erot osoittavat, että ”Sosiaalitalous on taloudellinen aggregaatti, jonka reunat ovat hämärtyneet ja asettelu muuttuu.” (Schulze-Böing 2021, 41).

sektorin tarpeellisuutta ja analysoimme mukana olevien organisaatioiden osallistavien päätöksentekorakenteiden mahdollisia etuja ohjauslogiikasta riippuen.

Ideaalitilanteessa sosiaalialan tulisi edistää tiettyjä tasa-arvotavoitteita, kuten voimaannuttamista ja osallisuutta, sekä kohderyhmänsä että omien sisäisten organisaatiorakenteidensa ja ammatti- ja vapaaehtoistyöntekijöidensä osalta. Tässä mielessä myös yhteisötalouden tulisi tarjota tiettyjä ulospääsyjä tai korjauksia lähes kaikelle kritisoidulle kapitalismin kehitykselle (sosiaaliset ongelmat, kuten tulojen ja varallisuuden epätasa-arvon ja/tai syrjinnän lisääntyminen, sisäsyntyisten markkinariskien käsitteleminen, markkinoiden hallintaongelmat), joita vastaan hyvinvointivaltion kollektiivinen sosiaalipolitiikka perinteisesti taistelee. Luvussa 3 käsittelemme myös suoran valtion hallinnan mahdollisuuksia ja vaikeuksia siten, että pohdimme toissijaisemman tai voimakkaammin kansalaisyhteiskuntaan nojautuvan rakenteen etuja verrattuna suoraan valtion valvontaan.

Sosiaalitalouden toimijoilla, kuten osuuskunnilla, on jo nyt monissa maissa huomattava merkitys esimerkiksi sosiaalipalvelujen tuottajina. Saksassa merkitys on vähäisempi kuin monissa muissa maissa eräiden rajoittavien lakisääteisten vaatimusten, erityisesti osuuskuntien erityismuodon ja muiden institutionaalisten toimintatapojen, vuoksi. Sen sijaan klubit, yhdistykset ja voittoa tavoittelemattomat voittoa tavoittelemattomat yksityiset rajavastuuyhtiöt (Gemeinnützige Gesellschaft mit beschränkter Haftung, gGmbH) hallitsevat institutionaalista rakennetta hallinnollisen toiminnan rinnalla. Suomi puolestaan on, kuten todettua, ollut erinomainen esimerkki merkittävästä osuustoiminnallisesta organisoitumisesta sosiaalialalla.

Sosioekonomisen keskustelun perinteessä on erilaisia näkemyksiä siitä, onko yhteisötalous tulkittava hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikkaa täydentäväksi, kiinteäksi osaksi valtion politiikkaa, vaihtoehtoiseksi ja rinnakkaiseksi ilmiöksi vai eräänlaiseksi vastakkaiseksi navaksi. Vastaus tähän riippuu mm. toimijoiden osallistumisesta poliittiseen päätöksentekoprosessiin sekä yhteiskunnallisten järjestöjen toimeksiannosta ja rahoituksesta. Yhteisötalouden merkitystä korostava argumentointi voi siten liittyä sekä hyvinvointivaltion puolustamiseen että sen kritiikkiin. Keskustelu osuuskunnista, erityisesti tuotanto-osuuskunnista, on hämmästyttävän tunteellinen kaikin puolin. Sana ’osuuskunta’ on ideologisesti ja poliittisesti ilmeisen värittynyt ja saa tämän vuoksi osakseen monenlaista tukea ja vastustusta. Hyödynnämme tässä kirjassa koko tätä laajaa kirjoa tehdäksemme kattavan analyysin erityisesti tuotanto-osuuskunnista. Tarkoituksenamme luoda perusta myös sen arvioimiselle, voisiko tämä yritysten oikeudellinen muoto hallita jopa koko taloutta – tai ainakin sosiaalialaa.

2 Osuuskuntien ja työntekijöiden itsehallintojen merkitys tulojen ja varallisuuden jakamisessa

2.1 Historiallisia kokeiluja

Hermann Schulze-Delitzsch (1808–1883) perusti saksankielisten maiden ensimmäisen osuuskunnan (kenkäosuuskunta Delitzschissä) vuonna 1849 ja edisti säästö- ja kuluttajajärjestöjä sekä ennakkomaksu- ja luottoyhdistyksiä – nykypäivän Volksbankin edeltäjiä. Lähes samaan aikaan Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818–1888) perusti Flammersfelder Hülfsvereinin tukemaan köyhiä maanviljelijöitä Flammersfeldissä. Sitä ennen hän oli jo perustanut Weyerbuscher-leipäyhdistyksen talvella 1846–47, kun erityisen ankarat sääolot olivat aiheuttaneet nälänhädän köyhemmälle väestölle. Hieman aiemmin, vuonna 1844, oli 28 pohjoisenglantilaisen kutojan ryhmä jo perustanut ’Rochdale Society of Equitable Pioneers’ -yhdistyksen ja saanut näin kunnian olla ensimmäisen nykyaikaisen osuuskunnan perustamisesta.[28] Kuten johdannossa totesim-

[28] Johdannossa mainitsimme, että erilaisiin historiallisiin ’yhteinen, rajoituksitta tietylle väestöryhmälle’ -malleihin on viitattu osuuskuntien varhaisina muotoina. Tällaisia yhteisen hallinnoinnin muotoja ja tiettyjä liittymis- ja poistumissääntöjä on joissakin muodoissa löydettävissä vuosisatojen ajalta, mutta suurimmassa osassa ’yhteisellä’ viitataan kapeasti ennalta määriteltyyn ihmisryhmään, esimerkiksi kylän asukkaisiin, sukulaisiin. uskonnollisiin yhteisöihin tai muihin ryhmiin, jotka pyrkivät tarjoamaan yhteisen omaisuuden henkilökohtaiseen käyttöön. Viime vuosisadalla kehittyviä talouksia koskevia erityisstrategioita on johdettu sekä yhteisen että eurooppalaisen yhteistyön ideasta. 1900-luvun puolivälissä osuuskuntia perustivat ja tukivat pääasiassa siirtomaavallat. Myöhemmin niiden kehitystä edistivät kansallisvaltiot ja kehitysapu. Ntuite (2021) esittää väitöskirjassaan esimerkin erityisesti Ruandassa opetushenkilöstölle suunnatusta säästö- ja lainaosuuskunnasta. Osuuskunta saavutti vakauden keskuspankin hyväksynnällä ja pystyi todella edistämään köyhyyden voittamista: ”SACCO (Savings and Credit Cooperatives) on osuuskunnista koostuva osuuskuntamuotoinen rahoituslaitos. Se on oikeushenkilö, jossa yksityishenkilöt säästävät rahojaan ja voivat saada lainoja tuloja tuottaviin toimintoihin tehtäviin sijoituksiin. SACCO:n ja luotto-osuuskuntien perusrakenne erottaa ne pankeista; ne ovat käyttäjien omistamia rahoituksen välittäjiä. Jäsenillä on tyypillisesti maantieteelliseen alueeseen, työnantajaan, yhteisöön, teollisuuteen tai muuhun kuuluvuuteen perustuva ’yhteinen side’ [...]. Jokaisella SACCO:n jäsenellä on yhtäläinen äänioikeus talletetusta rahamäärästä tai omis-

me, tämän tienraivaajan yhdyskunnan säännöt määrittävät edelleen osuuskuntien ja kansainvälisten osuuskuntajärjestöjen arvoja (Brendel 2013b). 1860-luvun lopulla Saksan osuuskuntakulttuurin kahden perustajan, Schulze Delitzschin ja Friedrich Wilhelm Raiffeisenin, välisestä kiistasta osuuskuntien asianmukaisesta perustamisesta muodostui ’systeeminen konflikti’. Delitzsch oli liberaalina ajattelijana kiinnostuneempi edistämään käsityöläisten ja kauppiaiden asemaa heidän itsensä perustamien omatoimisten järjestöjen kautta vahvistaakseen näin heidän neuvotteluvoimaansa suuryrityksiin nähden. Raiffeisen puolestaan oli protestanttinen yhteiskunnallinen uudistaja, joka asetti hyväntekeväisyystoiminnan etusijalle. Jotkut (ks. Brendel 2013d) epäilevät myös loukkaantunutta turhamaisuutta syyksi siihen, että kiistasta kehittyi niinkin kiihkeä.

> ”[Kiistassa] kyse oli erityisesti jäsenmaksujen ja osakkeiden merkityksestä ja määrästä, yhdistysten (alku)rahoituksesta, vastuuseen liittyvistä kysymyksistä, lainojen laina-ajoista, maataloustuotteiden kaupasta kuin myös uudesta liiketoiminnan tarkoituksesta sekä kristillisten eettisten arvojen ankkuroinnista osuuskuntien toimintaan.” (Mt.)

Kiistakysymyksillä on yhä edelleen tietty roolinsa, koska oikeudellisissa säännöissä ja toistuvissa uudistuksissa asetetaan vastaavat osuuskunnan järjestelmän painopisteet. Hermann Schulze-Delitzsch piti luultavasti jopa suurimpana henkilökohtaisena menestyksenään sitä, että Preussin osuuskuntalaki hyväksyttiin vuonna 1867 ja että häntä kutsuttiin tuon lain 'isäksi' (Brendel 2013d). Hän itse ei kuitenkaan enää saanut kokea suurinta voittoaan eli sitä, että lakia tarkistettiin vuonna 1889 ja että tuo tarkistus perustui lähinnä Schulze-Delitzschin työhön.

Ensimmäisten osuuskuntaliikkeen käytännön toimijoiden lisäksi filosofit, sosiologit ja taloustieteilijät mutta myös poliitikot ja yhteiskuntatutkijat, kuten Rosa Luxemburg ja Beatrice Potter-Webb, käsittelivät jo varhaisessa vaiheessa kysymystä osuustoiminnan yhteiskunnallisesta roolista. Ennen kuin keskustelemme syvällisemmin uusklassisen institutionaalisen taloustieteen ja sosioekonomisten näkemysten sekä tuotanto-osuuskuntia koskevien osallistavien uto-

---

tamien osakkeiden lukumäärästä riippumatta. SACCO:n päätuotteet ovat säästöt ja luotot, mutta jotkut tarjoavat rahansiirtoja, maksupalveluja ja vakuutuksia. SACCO:n jäsenosuuskunnat liittyvät toisinaan yhteen perustaakseen toisen tason yhdistyksiä kapasiteetin lisäämistä, likviditeetin hallintaa ja jälleen rahoitusta varten. Näillä voi olla hyödyllinen rooli seurannassa ja arvioinnissa.” (Mt., 5.)

pististen ajatusten ristiriitaisuuksista, teemme lyhyen ja epätäydellisen katsauksen näiden historiallisten ajatuslinjojen koko osuuskuntaliikkeen kannalta olennaisiin näkökohtiin.

2.1.1 John Stuart Mill ja sosiaalisesti vastuullinen vapaus

John Stuart Mill[29] (1806–1873) syntyi englantilaisen taloustieteilijän ja historioitsijan James Millin vanhimpana poikana Lontoossa 20. toukokuuta 1806. Hänen kasvatuksensa oli erittäin autoritaarinen, sillä se, kuten hänen koulutuksensakin, perustui hänen isänsä, radikaalin utilitarismin edustajan, rationalistiseen kokeiluun. Millin kirjoituksiin, hänen akateemiseen toimintaansa poliittisen talouden ja sosiaalifilosofian suhteen sekä hänen inhimilliseen kehitykseensä vaikuttivat vuodesta 1830 lähtien voimakkaasti hänen ystävyytensä ja yhteistyönsä erään lontoolaisen kauppiaan vaimon, Harriet Taylorin, kanssa. Kauppiaan kuoltua jälkeen Mill ja Harriet Taylor menivät naimisiin vuonna 1851. Harriet kuoli seitsemän vuotta myöhemmin. Isänsä tavoin John Stuart Mill työskenteli johtavassa asemassa Itä-Intian kauppayhtiössä. Hän sai vuodesta 1859 lähtien runsaan eläkkeen, joka takasi hänelle taloudellisen riippumattomuuden. Mill oli Britannian alahuoneen jäsen vuosina 1865–1868 (ks. Millin poliittisesta toiminnasta myös Birnbacher 2014). Eläkkeelle jäätyään Mill asettui lähes ympärivuotisesti Avignoniin, Etelä-Ranskaan, missä hän myös kuoli 7. toukokuuta 1873.

Mill oli yksi liberalismin tärkeimmistä hahmoista. Hän keskittyi erityisesti vapauden ihmisoikeuksiin. Silti hänen ideansa eivät olleet kaukana 1700-luvun yksinkertaisista laissez-faire-ideoista, joissa vastustettiin valtion puuttumista liike-elämän asioihin ja joiden taustalla oli näkemys siitä, että mitä vähemmän hallitus osallistuu talouteen, sitä parempi on liike-elämä ja sitä kautta koko yhteiskunta. Hänellä oli myös hyvin konkreettisia ehdotuksia yhteiskunnan ja erityisesti talouden mielekkäistä institutionaalisesta rakenteista. Millin tapauksessa hänen ihmiskäsityksensä ja yhteiskunnallisten ajatustensa välinen riippuvuus on erityisen ilmeinen. Tuotanto-osuuskunnat voidaan tunnistaa hänen suunnittelemansa sosiaalipolitiikan paradigman symbolin, nk. liberaalin ajattelun, joka aiemmin keskittyi voimakkaasti yksilöön ja rajoittui usein sosiaaliseen

[29] Seuraava teksti perustuu suurelta osin julkaisuun Nutzinger 2018.

järjestykseen ja sen konkreettiseen muotoon, liberaalina jatkokehityksenä. Millin yhteiskuntapoliittiset ideat muuttuivat hänen elämänsä aikana yhä enemmän kollektiivisen toiminnan suuntaan, mutta perustuivat silti pohjimmiltaan asianomaisten henkilöiden liberaaliin, vapaaehtoiseen toimintaan. Liberaalin perinteen mukaan valtion taholta tapahtuvaa pakottamista voidaan pitää viimekätisenä keinona, johon turvaudutaan vain, jos kaikki muut keinot epäonnistuvat. Millin mielestä yksilön taustalla olevat arvot ja vaatimukset pysyvät oleellisesti muuttumattomina koko hänen elämänsä ajan.

> ”Nämä arvot ovat vapaus sekä koulutus, vastuullisuus ja kehitys. Tästä syystä ajoittain esitetty näkemys, että Mill kääntyi myöhemmällä iällä vaimonsa vaikutuksesta sosialismin suuntaan ja luopui nuoruutensa liberaaleista ihanteista, on suorastaan harhaanjohtava. Koska näkemys avun, myös yhteisön omaavun, ensisijaisuudesta vain ’suojaavaan’ valtionapuun nähden säilyy tyypillisenä ja määräävänä Millin ajattelulle ja hänen käytännön ehdotuksilleen, jotka kylläkin joskus eroavat elämän eri vaiheissa, Millin lisääntyvää avoimmuutta ’sosialistikokeisiin’ ei tarvitse tulkita pelkästään ’ikäilmiöksi’ eikä sitä myöskään pidä ymmärtää ilmaisuna Harriet Taylorin (1807–1858), hänen kumppaninsa ja myöhemmin vaimonsa vaikutuksesta, vaikka jotkut Millin huomautukset tähän viittaavatkin.” (Nutzinger, 2018, 264.)

Itse asiassa yhteistyö Harriet Taylorin kanssa terävöitti Millin näkemystä sosiaalisista kysymyksistä ilman vastaavien näkökohtien kaavamaista hyväksymistä. Millin liberaaliin näkemykseen ihmisistä ja sen jatkokehittelyyn perustuvat sosiopoliittiset ajatukset voidaan havainnollistaa roolilla, jonka hän määritteli tuotanto-osuuskunnille kapitalistisen talousjärjestelmän jatkokehityksessä (ks. Persky 2016). Samoin kuin Karl Marxille (1818–1883), tehtaiden työ- ja palkkatilanne oli Millille keskeinen lähtökohta kapitalismin kritiikille, jossa Mill – toisin kuin Marx – ei tosin kannattanut historiallista determinismiä, vaan korosti toivottavuutta ja viittasi tuotantosuhteiden demokraattisen muutoksen toteutettavuuteen. Mill (1848) tekee tämän erityisen selväksi kirjoittamansa viisiosaisen ’Principals’ (’Periaatteet’) sarjan kautta esimerkiksi siinä yhteydessä, kun hän käsittelee osuuskuntatuotantoa, työväenluokan tulevaisuutta ja vakaata tilaa, joita hän pitää toivottavana, ellei jopa historiallisesti välttämättömänä, sosiaalisen kehityksen päämääränä.

Eroja historiallisen determinismin ja sen käsityksen välillä, että narratiivit ja ideat mahdollistavat konkreettisten yhteiskunnallisten olosuhteiden selittämisen, tarkastellaan myöhemmin tarkemmin, sillä nämä erot ovat olennaisia arvioitaessa osuustoiminnallisten järjestäytymismuotojen toteutettavuutta. Millin mukaan tuotanto-osuuskuntien edistämisen on aina tapahduttava käsi kädessä

kasvatuksen ja omatoimisen oppimisen sekä markkinaperusteisen suorituskykykilpailun kanssa, sillä nämä mahdollistavat työväenluokkien kehittämisen. Tämän vuoksi Millille ei ole merkitystä pelkästään tehokkuutta koskevilla argumenteilla, vaan myös ja erityisesti kilpailua painottavilla vapailla markkinoilla, jotka hän ymmärtää paitsi vallanrajoituksen välineinä myös inhimillisen koulutuksen ja kehityksen instituutioina. Jos markkinoiden suhteita ei ole mahdollista soveltaa suoraan, kuten 'suojaavan sosiaalipolitiikan' alalla, Mill suhtautuu myönteisesti kaikkiin järjestelmiin, jotka kannustavat tuettujen avustamiseen tavalla, jota voidaan luonnehtia 'ihmisten auttamiseksi auttamaan itseään' ja kritisoi sellaisia järjestelyjä, jotka vain lievittävät kurjuutta ja pikemminkin vakauttavat kärsivien passiivisuuden sen sijaan, että ne poistaisivat sen (vrt. CW148 2, kirja 1: luku 5, § 9)[30]. Millin kirjoituksista löydämme jo sanamuotoja, jotka viittaavat siihen, että ihmiset eivät kehitä asenteitaan ja motiivejaan päätöksenteon kontekstista riippumatta. Vastaavasti hän käsittelee myös nimenomaisesti ihmisten monipuolisuutta, plastisuutta ja muuttuvuutta, ts. Mill ei siis noudata myöskään naiivia Homo economicus -tulkintaa.

Työntekijöiden tai heidän johtohahmojensa aloitteesta perustetut tuotanto-osuuskunnat palvelevat Millia siten myös positiivisena vastakohtana pelkästään hallinnolliselle sosiaalipolitiikalle ja perustelevat sitä, että hän puolustaa oikeudellista ja taloudellista apua työvoima- ja keskiluokan omatoimisten instituutioiden perustamiselle, mitä hän ei tarkoituksella ymmärrä luvattomina etuoikeuksina vaan ennen muuta korvauksena olemassa olevista haitoista. Esittelemme myöhemmin Millin ajatuksiin perustuneita toteutuneita esimerkkejä, kuten Robert Owenin yritysorganisaation. Periaatteidensa I luvun II kirjassa (CW 2, 199-) Mill kuvailee tärkeimpiä tuotanto-osuuskuntia ja inhimillisiä kehitystavoitteita koskevia ajatuksiaan, teoreettisia luonnoksiaan sekä aikaisempaa Ranskassa ja Englannissa saatua yleisempää kokemusta tuotanto-osuuskunnista. Viimeksi mainituille on ominaista lähinnä 'itseorganisaation' ja 'valtion organisaation' välinen kontrasti. Marxilaisilla ideoilla ei (vielä) tuolloin ollut merkittävää roolia Millille. Normatiivisista ja empiirisistä syistä Mill tuntee myötätuntoa jäsenpohjaisia tuotanto-organisaatioita kohtaan. Hän ei kuitenkaan näe todellista jakolinjaa omaisuussuhteissa, vaan tuottajayhteisöjen ja markkinoiden sekä kilpailun välisessä suhteessa. Kaiken kaikkiaan hänen yleinen arvionsa sosialistisista ideoista ja kokeiluista oli pääpiirteittäin myönteinen:

[30] Lyhenne CW tarkoittaa tässä tekstissä bibliografiaa Mill 1871 (Mill 1963/1871).

> ”Jopa näin lyhyestä hahmotelmasta lähtien on oltava selvää, että tämä järjestelmä ei tee väkivaltaa millekään ihmisen toimintaan vaikuttavista yleisistä laeista […] ja että olisi äärimmäisen harkisematonta julistaa se menestymättömäksi tai kykenemättömäksi toteuttamaan suurta osaa kannattajiensa toiveista” (mt., 213).

Aivan yhtä selvä on Millin kritiikki suurimmalle osalle (varhais-)sosialisteista ominaista yleistä markkinavastenmielisyyttä kohtaan, jonka hän näkee ja jota hän kritisoi pyrkimyksenä välttää kilpailua muiden organisaatioiden ja yritysten kanssa. Mill katsoo tämän lopulta koituvan kritiikin esittäjien omaksi vahingoksi olemassa olevan kehityspotentiaalin riittämättömän hyödyntämisen kautta. Edistämällä tuotanto-osuuskuntia Mill haluaa luoda osuuskunnille reilut kilpailuolosuhteet mutta ei pystyttää suoja-aitaa ”laiskuudelle ja mukavuudelle”. Tämä vastaa täysin hänen valaistuneen liberaalin ajattelunsa tavoitteita. Vapaiden markkinoiden merkitys vapaalle ja samalla sosiaalisesti vastuulliselle sosiaalipolitiikalle oli Millin ajattelussa täysin ilmeinen ja keskeinen myös siksi, että hänen päättäväinen vapaakaupan puolustaminensa edisti ennen kaikkea merkittävästi työväenluokkien elinoloja maaseudulla ja kaupungeissa kohtuuhintaisen viljan hinnan kautta.

Millin liberaalit perusarvot ilmenevät myös hänen ihmiskäsityksestään. Hänen ajattelunsa keskeinen parametri on myös sosiaalipolitiikan alalla sosiaalisesti vastuullinen vapaus. Myöhemmissä Millin ajattelun sovellutuksissa tämä sosiaalisen vastuun näkökulma jätetään usein huomiotta, ja analyysit pelkistyvät erottamattomaan ja joskus ylitulkittuun vapauteen.

> ”Hän [Mill] ei kuitenkaan turhaan omista tekstiään On Liberty (1991/1859 ja 2014/1859, osa 1) vastikään kuolleelle kumppanilleen ja vaimolleen. Mill ei ole kiinnostunut ’vapaan tahdon’ filosofisesta kysymyksestä, vaan kansalais- tai sosiaalisen vapauden ongelmasta (mt., 177). Ensinnäkään hän ei keskity normatiivisesti vain siihen, mitä nyt kutsumme ’toisen asteen ongelmaksi’ ja haluaa tiivistää roomalaisen runoilija Juvenalin runollisen kysymyksen: ”Quis custodiet ipsos custodes?” (”Kuka valvoo valvojia?”) [Kysymys on siitä] miten voimme estää valtiota tai muita virastoja käyttämästä väärin valtiolle siirrettyä valtamonopolia?. Mill keskittyy ensisijaisesti rajan määrittämiseen henkilökohtaisen autonomian ja sosiaalisen kontrollin välille. Hänen ratkaisunsa ei ole täysin vakuuttava, koska Millin olettama ’vapauden alue’, jolla ei ole olennaisia yksilön ulkoisia vaikutuksia ympäristöön, voi olla olemassa perusideana, mutta se tuskin voi toimia käytännöllisenä säätelyperiaatteena. Yhtä vaikeaa on erottaa rajaa ulkomaailman yksilöä koskevan epäsuotuisan tuomion (vapauden sisäisella alueella) ja muodollisen valtion rangaistuksen (yhteiskunnallisessa kontekstissa) välillä, koska ’epäsuotuisan tuomion’ tosiasialliset seuraukset (mt., 252), kuten työnteon epääminen voivat olla yksilölle paljon ankarampia kuin kohtuullisen lakisääteisen sakon maksami-

> nen. Valitettavasti Mill ei käsittele mielenkiintoista kysymystä sellaisista ulkoisista vaikutuksista, joihin ei liity muodollista rangaistusta, todennäköisesti lähinnä siitä syystä, että hänen aikanaan näitä instrumentteja ei oltu juurikaan tutkittu teoreettisesti." (Nutzinger 2018, 266.)

Mill (mt., 254) näki ongelman seuraavasti:

> "Monet eivät ehkä tunnista tässä todettua eroa ihmisen elämän sen osan välillä, joka koskee vain häntä itseään, ja sen, joka koskee muita."

Siitä huolimatta hän pitää tällaisen eron tekemistä näiden kahden osan välillä paitsi mahdollisena, myös välttämättömänä.

Tärkeitä kysymyksiä tässä yhteydessä ovat sananvapaus ja vakaumus. Mill keskustelee näistä ensisijaisesti uskonnollisessa kontekstissa. Aihe on kuitenkin erityisen merkityksellinen myös taloudellisessa osajärjestelmässä, jossa markkinoiden ulkopuoliset koordinointimuodot, kuten autoritaariset yritysrakenteet, yleiset hierarkiat mutta myös esimerkiksi sosiaalipolitiikan tai koulutussektorin hallintorakenteet, ovat hallitsevia. Millin mukaan rikoslailla on myös mielipiteitä tukahduttava vaikutus. Hänen näkemyksensä, joka on linjassa liberaalien kriittisen teorian ajattelijoiden instituutioiden tulkinnan kanssa, mukaan tämä on kohtalokasta, koska hän katsoo, että sananvapaus on mielenterveyden edellytys ja että ihmisen hyvinvointi kokonaisuutena perustuu tähän (mt., 227). Tämä on toinen perustelu yhteisyrityksille, erityisesti osuuskunnille. Ensi silmäyksellä Millin ajatuksessa voi nähdä yhteyksiä myös Foucault'n ajatteluun itsestä ja ulkoisesta valvonnasta sekä lakien ja rangaistusten roolista (Foucault 2015).[31]

Mill kannattaa johdonmukaisesti liberaalia yhteiskunnallista ja oikeusjärjestystä, mutta hänellä on koko 'On Liberty' -esseessään on vaikeuksia vapauden käsitteen kanssa, erityisesti konkreettisissa tapauksissa. Tämä johtuu siitä, että

---

[31] "Foucault'lle laki on nousevan porvarilliskapitalistisen yhteiskunnan perustuslaillinen perusperiaate. Se läpäisee ja muokkaa taloudellisia suhteita. Porvarillisten elämänmuotojen ja kapitalististen taloudellisten muotojen nousu liittyy uusiin rangaistus-, seuraamus- ja hallintajärjestelmiin. Foucault kiinnittää huomionsa paitsi lain instituutioihin (vankilaan!), myös (rikollisiin) käytäntöihin ja lain toimijoihin. Kurinpitoyhteiskunta on sellaisten oikeussubjektien syntyhistoriaa, jotka eivät ole vieraita ja vihamielisiä lainsäädännölle, kuten feodaalisessa yhteiskunnallisessa järjestyksessä vaan pikemminkin sisältävät tukahduttavan pakkokoneiston. Lain tehokkuus koostuu sen normien sisällyttämisessä ja mukauttamisessa." (Vogel 2016.)

käsite sisältää aina erilaisia näkökohtia, joita ei voida johdonmukaisesti yhdistää yhdeksi sosiaaliseksi vapauden käsitteeksi. Millin esimerkit tuovat usein esiin tämän ongelman pystymättä kuitenkaan ratkaisemaan sitä täysin johdonmukaisella tavalla. Vapaus, vastuullisuus, koulutus ja kehitys ovat neljä sosiaalista peruskäsitettä, joiden alla Mill kehittää olennaisia sosiaalipoliittisia ideoitaan. Hän käsittelee aihetta ensisijaisesti 4.'Principals' kirjan 7. luvussa, jossa hän kehittää positiivisia ja normatiivisia ajatuksiaan 'Työväenluokkien todennäköisestä tulevaisuudesta'. 'On Liberty' -esseessään hän vapausongelman käsittelyn yhteydessä tukee ei vain normatiivisesti, vaan myös myönteisesti väitettä, jonka mukaan perinteiset ajatukset riippuvuudesta ja alaisten suojelusta eivät enää vastaa modernin yhteiskunnan olosuhteita. Tässä mielessä hän etsii jo varhain työvoimapainotteista rakennetta, jossa palvellaan myös työntekijöiden koulutus- ja muita osallistumisintressejä, eli jossa hänen määrittelemänsä sosiaalisesti vastuullinen vapaus voidaan toteuttaa. Millin mukaan työväenluokkien hyvinvointi riippuu heidän omasta koulutuksestaan ja kehityksestään:

> "Tulevaisuuden näkymät riippuvat siitä, missä määrin heistä [työväenluokkaan kuuluvista ihmisistä] voidaan tehdä järkeviä olentoja" (CW 3, 763).

Millin näkökulmasta tämä koskee ennen kaikkea työväestön generatiivista käyttäytymistä. Hänen näkemyksensä mukaan henkilökohtaista vastuuta vaaditaan ensisijaisesti sosiaalisesti vastuullisen vapauden puitteissa. Itsehallinnolliset työntekijäosuuskunnat mainitaan jälleen positiivisina esimerkkeinä (IV kirja, VII luku: § 6), jotka eivät ole pelkästään toimeentulo- ja tulolaitoksia, vaan palvelevat myös asianosaisten kulttuurista ja moraalista koulutusta. Millin mukaan ihminen ei ole itsessään järkevä ja vastuullinen, mutta hänestä voi tulla sellainen koulutuksen, kasvatuksen ja suotuisien institutionaalisten puitteiden kautta. Mill olettaa, että ihmisen institutionaalinen konteksti, viitekehys, vaikuttaa hänen arvioihinsa, motiiveihinsa ja käyttäytymistapoihinsa. Nykyään osuuskuntaliikkeessä keskustellaan yhä enemmän siitä, kehittyykö – ja jos niin miten – osuuskunnissa muista liiketoiminnan muodoista poikkeavia käyttäytymismalleja. Liberaalina teoreetikkona Mill hylkäsi jo varhaisessa vaiheessa individualistisen kannan sen tiukimmassa tai jopa liioittelussa muodossaan ja tässä mielessä –huolimatta siitä, että on olemassa varhaisempia osuuskunta-aatetta työstäneitä teoreetikkoja – Mill voidaan nähdä modernin osuuskunta-aatteen ratkaisevana edelläkävijänä.

Millin visio ja sen selkein ero Adam Smithin tai David Ricardon kasvuhakuiseen teoriaan löytyy luvusta ‚Über den stationären Zustand' ('Vakaasta ti-

lasta’). Mill odottaa – tai jopa toivoo – että oivallus resurssien kulutuksen rajoittamisen välttämättömyydestä johtaa tulevaisuudessa vastaaviin muutoksiin paitsi kulutukseen liittyvässä, myös kaikkien sosiaaliluokkien generatiivisessa käyttäytymisessä ennen kuin ulkoinen pakottaminen rajoittamiseen on väistämätöntä paljon epäedullisemmiksi muuttuneiden olosuhteiden takia. Tässä perspektiivissä, johon Mill vain vihjasi, voidaan nähdä formatiivisen, pitkän aikavälin yhteiskuntapolitiikan alku, jota nykyään vaaditaan maailmanlaajuisesti, etenkin avainsanan ’kestävyys’ suhteen, vaikka sen täytäntöönpano onkin edelleen erittäin alikehittynyttä ja suuri ulkoinen pakkokeino uhkaa ihmiskuntaa edelleen ilmasto- ja muun kehityksen vuoksi. Erityisen huomionarvoista on, että Mill kyseenalaistaa myöhemmin liberaalissa käsityksessään postuloidun ordoliberaalisen lähestymistavan rakenteellisen neutraalisuuden. Gerhard Maier-Rigaud (1997) ottaa sen erityisen selvästi huomioon keskustelussaan ekologisesta ja sosiaalisesta markkinataloudesta. Tässä suhteessa Mill edustaa analyyttisesti ja normatiivisesti optimistista kuvaa ihmisestä, joka oppii oivalluksistaan ja kokemuksistaan ja voi muuttaa asenteitaan ja motiivejaan. Tuo kuva ei ole teoreettisesti eikä empiirisesti vailla perusteita. Millin analyysien mukaan tuotanto-osuuskunnilla on neljä tehtävää: (i) vaikuttaminen ihmisten halukkuuteen ja kykyyn oppia, (ii) toimiminen muiden työntekijäjärjestöjen malli- ja koulutuskeskuksena, (iii) osallistavampien yritysten tarjoaminen ratkaisuksi köyhyyden torjunnassa ja (iv) toimiminen varhaisessa vaiheessa muotoiltujen kestävyystavoitteiden saavuttamisen välineenä (Aßländer, Birnbacher & Nutzinger 2014, 87). Lisäksi hän kehuu tukkukaupan kustannussäästöjä.

> ”Toisin kuin monilla hänen väitetyistä seuraajistaan, Millin ’ihmiskuva’ ei sisällä kryptonormatiivista viestiä riittävästä taloudellisesta käyttäytymisestä. Pikemminkin se kuvaa yksinkertaistettua käsitystä ihmisen käyttäytymisestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä lyhyen ja pitkän aikavälin etujen ristiriidassa, joka on avoin tunnistettavissa oleville ulkoisille vaikutuksille. Millin ’ihmiskuva’ muodostaa pohjan poliittiselle taloudelle ’moraalitieteenä’ mutta samalla se on myös yleinen, mutta kuitenkin jo järkevä ohjenuora nykyaikaiselle liberaalille sosiaalipolitiikalle.” (Nutzinger 2018, 269.)

Tuottajaosuuskuntia koskevan vetoomuksen lisäksi Millin liberaalit periaatteet näkyvät muun muassa hänen aktiivisessa toiminnassaan laajennettujen poliittisten äänioikeuksien puolustamisessa. Hän muun muassa kampanjoi kiivaasti naisten äänioikeuksien puolesta ja toi asiaa koskevia esityksiä parlamenttiin. Millin kritiikki ei-liberaaleista käytännöistä keskittyi myös yrittäjien oletettuihin velvollisuuksiin ja oikeuksiin. Tässä yhteydessä hän vastusti aikaisempien

feodaalisten sääntöjen kaltaisia paternalistisia, konservatiivisia pyrkimyksiä luovuttaa työvoima yrittäjien hyväntahtoisuudelle. Sen osalta Mill

> ”[...] ei epäillyt aiotun tarkoituksen hyväntahtoishenkisyyttä, vaan [...] keinojen tehokkuutta [...], sillä, hän huomautti, joskaan ei vailla sarkasmia, että myös venäläiset maaorjat ja Länsi-Intian orjat ovat alttiina tällaiselle isäntiensä hyväntahtoisuudelle. Millin pelkää, että sääntöön yhden luokan ylivallasta toisen suhteen, riippumatta siitä, missä muodossa se on ajateltu, liittyy aina riski siitä, että tätä ylivaltaa käytetään väärin.” (Aßländer, Birnbacher & Nutzinger 2014, 86–87.)

Tämä varhainen vaatimus voimatasapainosta löytyy myöhemmin mm. ordoliberaaleilta, jotka vaativat vahvaa mutta myös itseään rajoittavaa valtiota. Osuuskuntien osallistamisideoilla oli myös tietty rooli esimerkiksi Alexander Rustowille (vrt. Kubon-Gilke & Maier-Rigaud 2020, 100), vaikka osuuskunnat eivät olekaan ordoliberalismin kannalta perustavanlaatuisia.

Vaikka edellä totesimme, tuotanto-osuuskuntien ymmärtämisen ja leviämisen kannalta merkittäviä puheenvuoroja käytettiin (mm. ranskalainen utopisti-sosialisti Louis Blanc) jo ennen Millia, vaikka osuuskuntaliike oli jo saanut alkunsa useissa maissa (ks. esim. Ringle 2016) ja vaikka myös ensimmäiset todelliset kokemukset nykyaikaisista osuuskunnista olivat jo saatavilla, on Mill silti reformistiliberaaleine asenteineen yksi tuotanto-osuuskuntien ja hajautetun talouden kokonaisvaltaisen idean kaikkein merkittävimmistä edelläkävijöistä.

2.1.2 Robert Owen ja Ernst Abbe yrittäjyyden uudistajina

Pienissä yhteisöissä on yritetty toteuttaa tuottavia osuuskuntasuuntautuneita sosiaalisia malleja jo varhaisessa vaiheessa ja toistuvasti. Maahs (2019, 115–) esimerkiksi hahmottaa Platonin yrityksen luoda filosofinen sääntö Sisiliassa tällaiseksi antiikin sosiaaliseksi innovaatioksi samoin kuin Charles Fourierin (Phalanstère), Robert Owenin (New Harmony) ja Étienne Cabet’en (Icaria) modernimmat yritykset. Platonin epäonnistuminen, vaikka onkin tieteellisesti kiistanalaista, oliko kysymyksessä todella hänen yrityksensä toteuttaa utopistisia ideoida käytännössä, on toisinaan jopa esitetty perusteluna ja todisteena siitä, että utopistiset ideat kattavammista osuuskuntarakenteista yhteiskunnassa eivät voisi koskaan onnistua. (Mt., 115-.)

Robert Owen (1771–1858) on erityisen kiinnostava yhtenä osuuskuntajärjestelmän tärkeimmistä perustajista ja edistäjistä. Osuuskunnat ja työntekijöi-

den itsehallinto ovat kuitenkin saaneet erityistä huomiota monilta utopisteilta, ainakin osana heidän sosiaalisia ja taloudellisia ideoitaan[32], ja ne nähdään myös uudemmissa todellisissa utopioissa (mm. Wright 2017; Welzer 2019; Neckenig 2018, 156–) tehokkaana keinona tehdä taloudesta osallistuvampaa ja demokraattisempaa. Robert Owen oli samannimisen isänsä, satulantekijä Robert Owenin ja hänen vaimonsa Anne Williamsin nuorin lapsi. Vaikka perheen elämä oli taloudellisesti turvattua, Owen kävi koulua vain 10-vuotiaaksi.

> ”Owen työskenteli puuvillateollisuuden tehtaanjohtajana. Varhaisessa vaiheessa hän perehtyi teollisen työn sosiaalisiin olosuhteisiin, ja vuonna 1799 hän suoritti kokeilun inhimillisemmistä työoloista puuvillatehtaallaan New Lanarkissa, Skotlannissa. Owen yritti osoittaa, että palkkaorjuus ja työntekijöiden sorto eivät olleet edellytys tehokkaalle tuotannolle. Siksi hän lyhensi työaikaa 10,5 tuntiin verrattuna muissa tehtaissa tavalliseen 13–14 tuntiin. Owen perusti sairaus- ja vanhuuseläkevakuutuksen, rakensi siedettäviä asuntoja ja myönsi vuokra-alennuksia. Päivittäistavaroita vaihdettiin alhaisilla mutta kannattavilla hinnoilla. Alkoholikauppaa rajoitettiin tehtaan tiloissa. Owen teki paljon myös lasten hyväksi, esimerkiksi hän vaati lapsityövoiman käytön kieltämistä tai työajan rajoittamista kuuteen tuntiin päivässä alle 12-vuotiaiden lasten kohdalla kolmessa parlamentin lakiesityksessä sekä sitä, että pääsy työskentelemään edellyttäisi missä tahansa tuotantolaitoksessa perustaitojen (lukeminen, kirjoittaminen ja laskeminen) osaamista ja että tyttöjenkin pitäisi osata ainakin ommella. Toimenpiteen seuraukset olivat erittäin onnistuneita myös Owenin johtaman tehtaan kannalta: tuottavuus parani rajusti, varkauksien määrä laski eikä rangaistuksia tehtaalla enää tarvittu. Menestykset johtuivat osittain myös Owenin teknisestä taitosta: New Lanarkissa otettiin käyttöön uusia tuotantotekniikoita, joita kilpailijat eivät vielä pystyneet hyödyntämään.
>
> Tehtaasta tuli malliyritys, jossa myös prinssit ja poliitikot vierailivat. Esimerkiksi Venäjän tsaari Nikolai I sekä itävaltalaiset ruhtinaat Johann ja Maximilian olivat vierailijoiden joukossa. Pelkästään vuosina 1815–1825 noin 20.000 ihmistä allekirjoitti tehtaan vieraskirjan. Saksin kuninkaalliselle perheelle tiedotettiin Owenin käsitteistä myös Englannin suurlähetystön kautta. Englantilaisesta valistusfilosofista, Jeremy Benthamista tuli yrityksen osakas. Monet Owenin ajatuksista ja toteutuksista New Lanarkissa ovat nykyisin itsestäänselvyyksiä teollisuusmaissa. Näitä ovat lapsityövoiman poistaminen, lasten koulunkäynti, työaikarajoitukset, operatiivisten prosessien tehokas jär-

[32] Osuuskunnat kukoistivat 1800-luvun utopioissa. Jäsensuuntautumiseen liittyi yksilön suurempi itsemääräämisoikeus työn suhteen. Voittojen maksimointi, kuten markkinoiden tuotanto yleensä, hylättiin (Saage 1991, 179–). Tässä suhteessa nämä utopiat ovat kapitalismikritiikissään osittain lähempänä suunnitelmatalouden ideoita kuin tämän päivän varsinaisia osuuskuntia.

> jestäminen, työntekijöiden motivaatio, siistit työpaikat, ammattiliittojen perustaminen, osuuskunnat jne.” (Wikipedia 2021a.)

Yrittäjänä varhaissosialisti Owen menestyi demokraattisemmalla ja inhimillisemmällä yrityksen johtamisellaan (työajan lyhentäminen, suhteellisen korkeat palkat, lapsityövoimasta luopuminen, yhteistoimintamenettelyn ensimmäisten elementtien käyttöönotto, työntekijöiden omatoimisuusjärjestöjen edistäminen ja paljon muuta) erittäin hyvin. Hänen yrityksensä tuottavuus nousi selvästi keskimääräistä korkeammaksi näiden toimenpiteiden seurauksena. Vähemmän onnistunut sen sijaan oli hänen sosiaalinen kokeilunsa, jota Maahs (2019, 128) luonnehtii seuraavasti:

> ”Vuonna 1824 hän [Owen] osti Joann Georg Rappilta Yhdysvaltojen kaupungin nimeltä ’Harmony’. Hän antoi kaupungille nimen ’New Harmony’ ja aikoi toteuttaa siellä sosiaalisen uudistuksensa ideat. Noin tuhat seuraajaa, seikkailijaa ja harrastajaa liittyi nyt jo hyvin tunnetun ja arvostetun yrittäjän joukkoon, joten vuonna 1825 perustettiin tuotanto-osuuskunta, jonka kokoa ei voida väheksyä. Se ei kuitenkaan koskaan saavuttanut suurta menestystä ja lopulta epäonnistui jo vuonna 1827.”

Epäonnistumisen syistä on esitetty erilaisia näkemyksiä (mt., 128–129): asukkaiden puutteelliset käsityötaidot, Owenin poissaolo paikanpäältä, mikä antoi yhteisön kohtalon hänen poikansa käsiin, liian kunnianhimoinen käsitys tasa-arvoisesta sosiaalisesta rinnakkainelosta puhtaan työn organisoinnin ulkopuolella ja uusien jäsenten sääntelemätön liittyminen vastaperustettuun yhteisöön (Schölderle 2017, 118). Viimeksi mainittu on epäilemättä ainakin normatiivisesti arkaluonteinen, mutta silti yleisen edun mukainen, koska on tarpeen keskustella siitä, missä määrin tuotanto-osuuskuntiin liittyvät yhdessä asumisen elementin sisältävät osuustoiminnalliset ideat voivat toteutua vain pienissä ja suljetuissa yhteisöissä, ja osoittautuvatko nämä ideat ja ihanteet riittävän sopeutuviksi ja kestäviksi toimiakseen myös suurissa, avoimissa yhteiskunnissa, joissa on paljon yksittäisiä tuotanto-osuuskuntia ja osuuskuntayhdistyksiä.

Saksassa **Ernst Abbe**n[33] (1840–1905) toiminta on merkittävä esimerkki varhaisista yrityksistä toteuttaa osallistavia yritysrakenteita. Jenan Zeiss-Werken johtajana toiminut sosiaalireformisti Abbe mainitaan usein erinomaisena esimerkkinä henkilökohtaisesta sitoutumisesta. Hän oli syntyisin vaatimatto-

[33] Ks. kuvaus Ernst Abben elämästä ja ajatuksista Hanemann n.d.

mista oloista, ja hänen isänsä, kehräämön työnjohtajana työskennelleen Georg Adam Abben, työnantaja tuki häntä antamalle hänelle mahdollisuuden osallistua Realgymnasiumiin Eisenachissa ja avustamalla häntä myös hänen myöhemmissä opinnoissaan Göttingenissä, jossa Abbe opiskeli intensiivisesti matematiikkaa, fysiikkaa, tähtitiedettä ja filosofiaa. Abbe teki uraa sekä yliopistomaailmassa että liike-elämässä. Toimittuaan Göttingenin ja Frankfurtin am Mainin yliopistoissa hänestä tuli apulaisprofessori Jenan yliopistoon. Vuonna 1873 hänet valittiin Leopoldinan tiedeakatemiaan. Vuonna 1878 Abbesta tuli Jenan observatorion johtaja. Myöhemmin hänestä tuli myös useiden tiedeakatemioiden kirjeenvaihtajajäsen. Tämän lisäksi hän teki yhteistyötä yliopiston mekaanikon, Carl Zeissin, kanssa ja lopulta hänestä tuli saman nimisen yrityksen osakas ja myöhemmin ainoa omistaja. Abbe oli erittäin kiinnostunut sosiaalipoliittisista kysymyksistä. Ajattelijana hän oli lähellä sosiaalidemokraattisia ideoita, vaikka olikin ’Freisinnige Volkspartein’ jäsen.[34] Abbe perusti Jena-lukusalin ja kansantalon tavoitteenaan tarjota korkeakoulutusta työväenluokille. Hän otti tehtaallaan käyttöön kahdeksan tunnin työpäivän ja kannatti aina kokoontumisvapautta kaikille ihmisille. Owenin tavoin Abbe korotti palkkoja, kannusti yhteistoimintamenettelyyn ja osallistumiseen sekä rohkaisi yrityksensä työntekijöitä toimimaan poliittisesti aktiivisesti.

Sekä Owenin että Abben kohdalla yrittäjyyden ja sosiaalisten uudistusten yhdistäminen onnistui yritystasolla. Molemmissa malleissa taloudelliset riskit

---

[34] ’Freisinnige Volkspartei (FV)’ (’Liberaali kansanpuolue’) oli liberaalien ajattelijoiden yhdistys, jonka ”Eisenachin puolueen kongressissa 24. syyskuuta 1894 hyväksytyssä ohjelmassa todetaan, että FV pyrkii vahvistamaan Saksan kansallista yhdistymistä, laajentamaan poliittista vapautta ja nostamaan kansan ja sen kaikkien osien hyvinvointia. Siksi ovat tarpeellisia: Reichin liittovaltion perustan ylläpitäminen, aidosti perustuslaillisen elämän kehittäminen Reichissä ja kaikissa yksittäisissä valtioissa, lehdistönvapaus, kansan hyväksymä oikeudenkäyttö, hallinnollisen toimivallan täytäntöönpano, pakollinen ja ilmainen peruskouluopetus, yhdistymisvapaus, liikkumisvapaus, työsuojelulainsäädännön laajentaminen, osuuskuntajärjestelmän edelleen kehittäminen ilman etusijaa valtion virkamiesten ja upseerien järjestöille, talonpoikaisomistuksen lisäämisen ja työntekijöiden sijoittumisen esteiden poistaminen, kauppa- ja työehtosopimukset ulkomaiden kanssa, perusteellinen uudistus ja kuljetus- ja liikennetariffien alentaminen, Reichin vakuutuslaki. Reichin vakuutuslainsäädäntö, erityisiin etuihin kytkeytymätön tulli- ja veropolitiikka, progressiivinen tulojen ja perinnön verotus, monopolien kieltäminen, reservin upseereiden koulutusjärjestelmän (Einjährig-Freiwilligen-Institut) uudistaminen, luopuminen erillisestä pojille tarkoitetusta ammattisotilaaksi tähtäävästä koulutuksesta, kaksintaisteluiden kieltäminen, kansainvälisten rauhanponnisteluiden tukeminen.” (Meyers Großes Konversations-Lexikon 1907, 53.)

olivat edelleen yrittäjien vastuulla ja uudistukset vaikuttivat työntekijöiden motivaatioon, uskollisuuteen ja terveyteen positiivisesti. Näiden yhteisvaikutuksen ansiosta yritykset pystyivät saavuttamaan keskimääräistä korkeamman tuottavuuden kasvun. Tietyssä mielessä yritykset maksoivat tehokkuuspalkkaa, joka ylitti markkinoiden perustason ja kasvatti voittoja. Puhtaita osuuskuntia tai työvoiman itsehallintoja Owenin ja Abben johtamat yritykset eivät kuitenkaan olleet, sillä, vaikka osallistumista ja yhteistoimintamenettelyjä yrityksissä vahvistettiinkin, tiukasti demokraattista päätöksentekomallia ja kertyvän ylijäämän jakamista työvoimalle ei toteutettu täysimääräisesti.[35]

2.1.3 Franz Oppenheimer: Asutusosuuskunnat ja muutoslaki

Franz Oppenheimer (1864–1943) oli Berliinin juutalaisen uudisyhteisön (Reformgemeinde) seurakunnan saarnaajan, tohtori Julius Oppenheimerin, ja hänen vaimonsa Antonian poika. Valmistuttuaan ylioppilaaksi Berliinissä Oppenheimer opiskeli lääketiedettä Freiburgissa ja Berliinissä. Hän suoritti lääketieteen tohtorin tutkinnon vuonna 1885 ja työskenteli sen jälkeen joitain vuosia yleislääkärinä ja myöhemmin ENT-asiantuntijana eli otolaryngologina. Sosiaaliset ongelmat, joita Oppenheimer kohtasi työskennellessään lääkärinä suurkaupunkiympäristössä, motivoivat häntä käsittelemään aihetta intensiivisemmin sekä journalistisesti, käytännöllisesti että tieteellisesti. Niinpä hän päätyi opiskelemaan myös taloustieteitä ja suoritti filosofian tohtorin tutkinnon Kielin yliopistossa vuonna 1908 ja habilitaation jo seuraavana vuonna. Tämän jälkeen Oppenheimer työskenteli ensin yksityisenä luennoitsijana ja vuodesta 1917 apulaisprofessorina Berliinin yliopistossa. Ensimmäisen maailmansodan aikana hän työskenteli ensin sotaministeriössä ja myöhemmin sotatoimistossa. Vuodesta 1919 Franz Oppenheimer toimi teoreettisen taloustieteen ja sosiolo-

[35] Varhaisten, yrittäjien tekemien yhteiskunnallisten uudistusten motiiveista kiistellään. Owen ja Abbe saivat aikaan huomattavan määrän emansipatorisia toimia, Johann Heinrich von Thünen otti varhain, 1800-luvun puolivälissä, vapaaehtoisen (erityisesti vanhusten aseman turvaamiseksi tarkoitetun) voitonjaon käyttöön Tellow-kartanossaan (Otto 2010, 43), Alfred Krupp paransi työntekijöidensä asemaa palkkaetuuksilla, yrityksen työntekijöille tarjoamilla asunnoilla jne. (James 2011), mutta nämä toimenpiteet nähdään usein paternalististen ajattelutapojen jäännöksinä aikaisemmista feodaalisista ajoista.

gian professorina Frankfurt am Mainin yliopistossa, josta hän jäi eläkkeelle vuonna 1929. Vuonna 1938 Oppenheimer muutti nuorimman tyttärensä kanssa Japanin ja Kiinan kautta Yhdysvaltoihin Los Angelesiin, jossa hän kuoli vuonna 1943. Yhdessä pääteoksistaan, vuonna 1910 julkaistussa ‚Theorie der reinen und politischen Oekonomie' (’Puhtaan ja poliittisen talouden teoria’), Oppenheimer pyrki kehittämään kolmannen tien liberaalin kapitalismin ja marxilaisen sosialismin välille.

> ”Yhteiskunta-analyysissaan hän [Oppenheimer] näki maamonopolin olevan syynä porvarilliskapitalististen yhteiskuntien sosiaaliseen kurjuuteen. Vastaavasti Oppenheimer kehotti poistamaan laajamittaisen maanomistuksen ja perustamaan asutusosuuskuntia. Hänellä itsellään merkittävä rooli hankeissa, kuten ’Eden’ -hedelmäviljelmä lähellä Berliini-Oranienburgia ja ’Bärenklau’ -tila lähellä Veiteniä Mark Brandenburgissa. Oppenheimerin ideat loivat suotuisat olosuhteet hänen pitkäaikaiselle ja aktiiviselle yhteistyölleen kansainvälisten sionistien kanssa. Baselissa vuonna 1903 järjestetyssä kuudennessa sionistikongressissa hän esitteli hankkeen Palestiinan osuuskunnallisesta kolonisaatiosta, jolla oli pysyvä vaikutus juutalaisten kollektiivisten päätöksentekomuotojen myöhempään kehitykseen. Vaikka Oppenheimer vetäytyikin järjestäytyneestä sionismista ja vastusti juutalaisen valtion perustamista, hän sai vuonna 1926 tehtäväkseen tarkastella maatalousosuuskuntien kollektiivisten asutusten tilannetta. Hänen oma projektinsa (’Emek Jesrël’ Merchawjassa) ja hänen kritiikkinsä muiden kibbutsien liian ideologisesti määrättyjen menetelmien suhteen tekivät selväksi vastakohdat hänen liberaalimman käsityksensä ja muiden sosialististen sionististen projektien välillä.” (Kaesler 1999, 572–573.)

Franz Oppenheimer julkaisi vuonna 1896 teoksen ’Die Siedlungsgenossenschaft’ (‚Asutusosuuskunnat'), jossa hän julkaisi käytännöllisen ohjelmansa asutus- ja maanviljelysosuuskuntien perustamiseksi. Ohjelma herätti kiinnostusta myös Suomessa. Sosialistisen aikakauslehden Katsauksissa kirjoitettiin vuonna 1907:

> ”Suurviljelyksiä meillä yhä edelleen valtion varoilla ostetaan palstoitettavaksi ja uutisviljelystä valtion mailla puuhataan. Tällöin epäilemättä yhteistoiminnallinen maanviljelys s. o. asutus- ja maanviljelysosuuskunnat sietäisivät tulla ohjelmia laatiessa mukana huomatuiksi. Näiden osuuskuntien tarkoituksena on liittää maalaistyöväki osuuskuntina yhdessä maata viljelemään ja toivovat asian ajajat tällaiseen maanviljelykseen voivansa yhdistää kaikki suurja pieniviljelyksen edut. Osuuskunta voi viljellä suurtilaa, hoitaa sitä uudenaikaisilla koneilla y. m., mutta toiselta puolen on sillä kaikki pientilan edut, jokainen osuuskunnan jäsen ei ole palkkatyöläisen asemassa, vaan on hän, kuten maanomistajakin, kiintynyt viljelykseensä. [...] Oppenheimerin ehdottama viljelysmuoto muistuttaa paljon meidän taloja torpparijoukkoineen.

> Näiden muuttaminen osuuskunnallisiksi yrityksiksi olisi todellakin tuntuva muutos, eikä luultavasti kovin vaikea toteuttaa. Varsinkin luulisi tällaisen muutoksen voitavan toimeenpanna niillä suurtiloilla, jotka nyt ovat valtiolle ostetut ja aijotaan palstoittaa. Kalliit rakennukset y. m. laitokset suurtiloilla tulisivat tällöin hyödyllisesti käytettyä ja epäilemättä olisi alustalaisille tämä järjestelmä monin verroin edukkaampi."

Oppenheimer tarkasteli siis jo sangen varhaisessa vaiheessa intensiivisesti kysymystä työvoiman hallinnoimien yritysten elinkelpoisuudesta kilpailuympäristössä mutta, vaikka hän tunnusti niiden mahdollisuudet maaseudulla, jossa hän oli myös henkilökohtaisestikin edistämässä niitä aktiivisesti, hän tunnisti myös osuuskuntaorganisaatioiden systemaattiset vaikeudet erityisesti kaupunki-, teollisuus- ja käsityöympäristöissä. Oppenheimerin analyysien mukaan työvoiman itsehallintoon liittyy kolme perusvaikeutta markkinarakenteissa:

a) **Myynnin puute.** Tämän voimme arvioida olevan nykyään vähemmän merkittävä tekijä, sillä, kuten Oppenheimerkin epäili, muut yritykset vahingoittavat itseään, mikäli ne hylkäävät kannattavat suhteet työvoiman hallinnassa oleviin yrityksiin. Työntekijämäärän sopeuttaminen kysynnän vaihteluihin on Oppenheimerin mukaan on erittäin vaikeaa, mutta siitä voisi kuitenkin muodostua organisaatiolle jopa etu, jos kaikki voisivat osallistua tappioiden korvaamiseen palkkaleikkauksilla lomautusten sijaan. Weitzman (1984) argumentoi samalla tavalla taloudellisten vaihteluiden korvaamisesta joustavien palkkioiden avulla tulojen tai voiton ja tappioiden jakamisen kautta.

b) **Pääoman puute**. Huolimatta eräistä merkittävistä Oppenheimerin analyysia kohtaan esitetyistä vastalauseista[36], pääoman puute aiheuttaa edelleen

[36] Schimmele (2019, 125–) esittää tärkeimmät vastalauseet. Hän pitää jopa muutoslain teoreettista taustaa tieteellisesti kyseenalaisena ja empiirisesti kestämättömänä. Tämä toteamus, ottaen huomioon Schimmelen omat Oppenheimeriin liittyvät huomautukset, sisältää kuitenkin liian ankaraa kritiikkiä. Schimmelen mukaan Schulze-Delitzsch suunnitteli tuotanto-osuuskunnille mallisäännöt, jotka olisivat estäneet avoimen jäsenyyden ongelman, joka siis Oppenheimerin mielestä on todellinen organisaatiomuodon ongelma. Schimmele viittaa myös Kruckiin (1993) kritisoidessaan mm. sitä, että Oppenheimer puhui työosuuskunnista vain, jos ne täyttivät täydellisen avoimuuden ja sataprosenttisen identiteettiperiaatteen kriteerit (mt., 129). Muissa tapauksissa Oppenheimer puhui tuotanto-osuuskunnista. (Vrt. termien käytöstä Johdannon alussa esittämämme huomautukset.). Kyse on kielellisestä erottelusta, joka myöhemmin Oppenheimeria käsiteltäessä useimmiten tukahdutettiin mutta joka oli Schimmelelle analyyt-

huomattavia vaikeuksia työvoiman hallinnassa oleville yrityksille. Vaikka suurin ongelma tavallaan onkin se, että inhimillistä pääomaa ei voida lainata, myös rahoitukseen liittyy merkittäviä ongelmia. Ulkoinen rahoitus evätään usein vastuullisen yksityisen pääoman riittämättömyyden takia.[37] Siksi tehtävät investoinnit on rahoitettava pääosin omalla pääomalla. Jos omaa pääomaa ei ole riittävästi, jäsenet joutuvat luopumaan tuloistaan. Tämä mahdollisuus puolestaan kärsii liian lyhyestä suunnitteluhorisontista ja haittaa myös uusien jäsenten pääsyä mukaan ylijäämien tasa-arvoiseen jakamiseen (koska vanhat jäsenet eivät halua jakaa aikaisempien, menettämiensä tulojen kautta syntyneitä ylijäämiä). On myös mahdollista, varsinkin onnistuneen itsehallinnon tapauksessa, että pitkäaikaiset jäsenet irtautuvat toiminnasta ennen uhkaavaa tuloista luopumista. Tämä voi tapahtua myös puhtaasti toimeentulon turvaamistarkoituksessa. Kaikki tämä johtaa joko vaikeuksiin sopeutua markkinoiden vaihteluihin (varsinkin jos kysyntä kasvaa), uusien jäsenten korkeisiin osallistumismaksuihin, eräänlaisiin potentiaalisiin työpaikkamarkkinoihin, joilla positioita voi ostaa ja myydä, tiettyihin palkkamuotoihin, eriytettyyn tulojen jakamiseen (palkkaeroihin) tai jopa

---

tisesti merkityksellinen erottelukriteeri. Oppenheimer itse oli keskittynyt liikaa ulkoisen rahoituksen ongelmaan ja käsitellyt vain puutteellisesti omarahoitusta koskevia kysymyksiä eikä hän ollut juurikaan ajatellut, että oman pääoman korottaminen on mahdollista myös varsinaiseen toimintaan osallistumattomien jäsenten kautta. Schimmele (mt.) kritisoi myös Oppenheimerin tiimiongelmaa koskevia lausuntoja ja olettaa, että työosuuskuntien työntekijöiden keskinäinen hallinta tekee epäsymmetrisen informaation ongelmasta vähemmän tärkeän. Kuten aiemmin totesimme, me emme tee tässä tarkastelussamme eroa tuottavien ja tuotanto-osuuskuntien välillä, koska se ei edusta merkityksellistä erottelua analyyttisissä tarkoituksissamme eikä käsitteellisesti keskity hyvin tiettyjen hybridimuotojen merkitykseen identiteetin ja avoimuuden periaatteen suhteen. Flieger (1997) kritisoi Oppenheimeria yksityiskohtaisemmin toisaalta kyseenalaistamalla muutoslain empiirisen tarkistuksen, koska vaikka epäonnistuneita tuotanto-osuuskuntia ja niiden oikeudellisen muodon muutoksia tutkitaan, ei käsitellä yhtä lailla muiden oikeudellisten rakenteiden säätiöiden epäonnistumista ja niiden oikeudellisen muodon muutoksia. Tällä on kuitenkin merkitystä siksi, että tuotanto-osuuskunnat perustetaan usein juuri kriisien aikana, jolloin myös muilla yrityksillä olisi selviytymisongelmia. Toisaalta Schimmele myös pitää Oppenheimerin näkemystä osuuskunnan periaatteista liian jäykkänä. Oppenheimer vertaa todellisia yrityksiä hyvin tiukasti määriteltyyn ideaaliin (mt., 150). Puhtaasti lakikeskeisessä tulkinnassa ei myöskään tunnusteta, että epävirallliset yritysnormit voivat sisältää muita osallistavampia rakenteita (mt., 153). Niin ikään Flieger epäilee Oppenheimerin ryhmäteoriaa.

[37] Keskustelemme myöhemmin siitä, voidaanko rahoitusongelmaa ratkaista eräillä institutionaalisilla turvamekanismeilla.

toiminnassa tarvittavan työpanoksen täydentämiseen palkkatyöllä. Viimeksi mainitussa tapauksessa itsehallinto muuttuu tyypilliseksi kapitalistiseksi yritykseksi, joka palkkaa työvoimaa palkkatyöhön. Kun osuuskuntien liitto tai konserni, kuten Mondragon Espanjassa, on saavuttanut tietyn koon, voidaan ongelmia relativisoida omistamalla oma pankki, kohdentamalla tuloleikkaukset uusiin jäseniin, ottamalla investointien vaatima summa yhdistyksen sisäisen toiminnan rahoituksesta ja osittain myös maksamalla jäsenille heidän kerryttämänsä säästöt vasta heidän (mahdollisesti) lähtiessään pois yhdistyksen toiminnasta. Suuri nimenomainen tai epäsuora liikkumattomuus osuuskunnassa on menestymisen edellytys, sillä se turvaa sen, että varat pysyvät osuuskunnan sisäisinä. Tällöin järjestelmän sisäiset investoinnit ovat mahdollisia ja ne on turvattu pitkällä aikavälillä.[38] Toinen ratkaisu rahoituksensaantiongelmaan olisi valtion takaus. Liikkumattomuus synnyttää kuitenkin pääoman käytön 'moraalisen riskin ongelman' (jäsenet voisivat käyttää pääomaa henkilökohtaisiin tarkoituksiinsa tai käyttää sitä liian vähän, mikä vähentää pääoman tuottoa tai kasvattaa vakuuksia). Ongelma liittyy läheisesti kurinalaisuuden puutteeseen.

c) **Kurinalaisuuden puute** voi johtua ensinnäkin tyypillisistä tiimiongelmista, jotka kuvataan yksityiskohtaisemmin tuonnempana epäsymmetrisen informaation käsittelyn yhteydessä, ja toiseksi henkilökohtaisten etujen tavoittelusta yhteistä pääomaa käytettäessä. Kannustepalkat kurinalaisuuden varmistamiseksi eivät ole mahdollisia kolmesta syystä: 1. epäsymmetrinen informaatio, 2. normatiivisiksi halutut voitonjakosäännöt, 3. sisäisen motivaation mahdollinen tuhoutuminen sen kautta, että kannustepalkalla voi olla vaikutusta osuuskunnan jäsenten minäkuvaan. Tarkastelemme tätä institutionaalisten taloudellisten analyysien kohdalla. Toinen perustavanlaatuinen ongelma tässä yhteydessä on se, että, vaikka tietyt hierarkisoinnit voivat olla tarpeen työnjaon väistämättömän rakenteen ja tehokkaan organisaatiorakenteen vuoksi, ne voivat kuitenkin ensinnäkin olla normatiivisessa ristiriidassa

[38] Myöhemmin näemme, kuinka myös eräät muut organisatoriset ja taloudelliset edellytykset ja varotoimet voivat johtaa siihen, että työntekijöiden etu sitoutuu tuotantoosuuskunnan pitkän aikavälin hyvinvointiin. Työttömyys voi edistää liikkumattomuutta, mutta myös korotetut osuusmaksut uusien työntekijöiden palkanalennusten kautta tai työsuhteen kestoon sidotuilla ikälisäpalkkioilla, voivat palvella tätä tarkoitusta (Schlicht & von Weizsäcker 1977).

> demokraattisen päätöksenteon kanssa, toiseksi synnyttää epäoptimaalisen työnjaon syvyyden, kolmanneksi johtaa johdon kohdalla vallan väärinkäyttöön sekä neljänneksi johtaa epäilyttävän työvoiman tapauksessa ylivalvontaan ja lopulta johdon kyvyttömyyteen toimia optimaalisesti. Tilanne, jossa johto on vastuussa tuloksista, joista se ei ole kyennyt tekemään päätöksiä, voi johtaa johdon vieraantumiseen.

Oppenheimerin analyysin mukaan nämä tekijät tekevät teollisuuden tuotanto-osuuskunnista ja itsehallinnoista kaupungeissa erityisen hauraita. Hän epäili, että ne joko eivät onnistu, tai jos onnistuvat, ne lakkaavat olemasta tiukassa mielessä itsehallintoja. Oppenheimerin alkuperäinen kuvaus on värikkäämpi:

> ”Tuotanto-osuuskunta kukoistaa harvoin. Mutta missä kukkii, se lakkaa olemasta tuotanto-osuuskunta.” (Oppenheimer 1896, 45).[39]

Pääomaongelmaa ei esiinny tai se ilmenee eri tavalla, kun kyse ei ole myyntikelpoisista tuotteista ja palveluista, vaan tuotteista ja palveluista, joille on suositeltavaa valtion (korkea) tuki tai jopa täydellinen rahoitus, esimerkiksi suurten positiivisten ulkoisten vaikutusten vuoksi. Tällaisissa tapauksissa kansalaisyhteistyöstä syntyneet itsehallinnot vastaavat palveluiden tarjoamisesta. Jos valtio ei ota palvelutuotantoa itse haltuunsa, se voi joko siirtää ja rahoittaa tämän tehtävän osuuskunnille, yksityisille osakeyhtiöille tai järjestöille toissijaisuusperiaatteen mukaisesti, tai vastata vain osittaisesta perusrahoituksesta ja tarjota palveluiden käyttäjille henkilökohtaiset budjetit tai esimerkiksi koulutus- tai sosiaaliseteleitä. Myös hybridiratkaisut ovat mahdollisia. Niissä valtio tai muu rahoittaja, kuten saksalaisessa järjestelmässä varsin usein esimerkiksi kirkko, määrittelee palvelujen tarjoamisen puitteet ja tavoitteet, turvaa niiden rahoituksen ja jättää itse toteutuksen käytännön instituutioille. Erilaisilla kohdeindikaattoreilla ja laadunhallintatoimilla, akkreditoinneilla tai muilla kilpailutekijöillä pyritään sitten varmistamaan, että tavoitteet saavutetaan ilman täydellistä kilpailevaa väliintuloa. Eksogeeninen pääomaongelma on näillä toimilla suurelta osin eliminoitu, mutta samalla myös kurinalaisuusongelma – sisäinen pääomaongelma mukaan lukien – pysyy hallituissa rajoissa. Tavoitteiden saavutta-

[39] Schimmele (2019, 129) viittaa Oppenheimerin sitaatin virheelliseen ja oikeaan muotoiluun, mukaan lukien seuraukset siitä, mitä hän pitää lyhennettynä tulkintana, jossa ei tehdä eroa tuottavien ja tuotanto-osuuskuntien välillä.

misen seuranta ei kuitenkaan voi koskaan olla täydellistä epävarmassa toimintaympäristössä eikä sopimuksissa koskaan voida ottaa huomioon kaikkia tulevaisuuden ehtoja. Myös keskinäinen sosiaalinen valvonta saattaa olla puutteellista.

2.1.4 Friedrich Wilhelm Raiffeisen ja Hermann Schulze-Delitzsch edelläkävijöinä

Friedrich Wilhelm Raiffeisenin (1818–1888) elämäkerta osoittaa syvän uskonnollisen taustan vaikuttaneen merkittävästi siihen, että hän päätyi perustamaan osuuskuntia (ks. mm. Klein 2017a, 2017b). Monet Raiffeisenin esi-isät olivat toimineet arvostetuissa tehtävissä kauppiaina, käsityöläisinä, pastoreina ja teologeina. Myös hänen isänsä, Gottfried Friedrich Raiffeisen, työskenteli jonkin aikaa pormestarina, mutta hänet erotettiin virastaan. Osasyynä tähän oli varojen luvaton käyttäminen huonoon hallintoon. Isän irtisanomisen seurauksena perhe köyhtyi ja velkaantui. Nuorta Friedrich Wilhelmiä muovasi paitsi tämä kokemus, myös hänen vanhempiensa ja kasvattajiensa, eritoten hänen kummisetänsä, syvällisesti sosiaalisiin kysymyksiin paneutuneen, Hammin seurakunnan pastorin kristillinen vakaumus.

Kiertoteiden kautta Raiffeisen onnistui isänsä tavoin aloittamaan hallinnollisen uran ja tuli valituksi pienen yhteisön pormestariksi. Tässä tehtävässä hän pyrki erityisesti kehittämään koulutusta, infrastruktuuria ja köyhäinhoitoa. Vuosien 1845 ja 1846 huonoja satoja seuranneen nälänhädän vuoksi köyhän väestönosan hyvinvoinnista huolehtimisen merkitys korostui entisestään. Raiffeisen sai ylemmältä viranomaiselta viljatoimituksia, joita hänen oli lupa luovuttaa eteenpäin ainoastaan käteismaksua vastaan. Köyhillä ei kuitenkaan ollut varoja, joten Raiffeisen jakoi viljaa säännösten vastaisesti velkakirjoja vastaan senkin uhalla, että ohjeistuksen huomiotta jättäminen voisi tarkoittaa hänelle samanlaista kohtaloa kuin hänen isälleen. Ylempi viranomainen oli kuitenkin Friedrich Wilhelmin kohdalla jossain määrin lempeämpi mutta vaati kuitenkin tätä suorittamaan viljatoimituksista saamatta jääneet maksut tietyn määräajan kuluessa.

Tämä sai Raiffeisenin ryhtymään lisätoimiin esitetyn vaatimuksen noudattamiseksi: hän vakuutti varakkaat kansalaiset heidän kristillisestä lähimmäisenrakkauden velvollisuudestaan ja perusti avustusyhdistyksen, jossa varakkaat ensisijaisesti keräsivät tarvittavat varat. Raiffeisen pystyi näin ollen jatkamaan virassaan, ja ideaansa hän kehitti eteenpäin. Ajan myötä hän pystyi laajenta-

maan yhdistystä ja myös toimintaansa, esimerkiksi jauhojen ja siemenperunoiden hankinnan rahoittamiseen. Tämän toiminnan hän myöhemmin suurempien yhteisöjen pormestarina aloitti uudestaan ja uudestaan. Pian Raiffeisenin toimilaisuus kohdistui kulloinkin ajankohtaisten hätätilanteiden lisäksi myös rakenteellisiin ongelmiin, kuten kauppiaiden voitontavoitteluun, joka perustui viljelijöiden heikkoihin mahdollisuuksiin saada luottoa pankeista. Kun rikkaat takaajat vetäytyivät[40] heille epäedullisten vastuusääntöjen takia, Raiffeisen omaksui puhtaan itseavun perusajatuksen, jossa yhdistyksen jäsenet maksavat eräänlaisen pääsymaksun, tekevät talletuksia ja jakavat ylijäämät. Yhdistysten varoilla voitiin myöntää lainoja ja investointien ennakkomaksuja jne. Raiffeisen jatkoi tätä toimintaa elämänsä loppuun asti ja yritti suostutella monia yhteisöjä omaksumaan ideansa.

Hermann Schulze-Delitzsch (1808–1883) syntyi Delitzschissä kaupungin silloisen pormestari August Wilhelm Schulzen ja hänen vaimonsa Wilheminen ensimmäisenä lapsena.[41] Suoritettuaan koulunsa Leipzigissä, hän opiskeli oikeustiedettä Leipzigissä ja Hallessa. Valmistumisensa jälkeen Schulzesta tuli Berliinin hovioikeuden asessori vuonna 1838 ja vuonna 1841 Delitzschin piirikaupungin perhetuomari. Tässä tehtävässä hän näki väestön, erityisesti käsityöläisten, taloudelliset ongelmat. Toukokuussa 1848 Hermann Schulze valittiin perustavaan Preussin kansalliskokoukseen Berliiniin. Vasta tuosta vuodesta lähtien hän käytti epiteettiä 'Delitzsch'. ‚Linken Zentrums‘-liikkeen (’Vasemmistokeskus’) jäsenenä Schulze-Delitzsch kannatti Saksan yhdistymistä Preussin johdolla. Hän suosi parlamentaarisen monarkiaa lähellä olevaa perustuslaillista mallia, jossa lykkäävä veto-oikeus oli kruunulla ja demokraattinen äänioikeus toisella kamarilla. Berliinin kansalliskokouksen lähestyvän hajottamisen takia Schulze-Delitzsch liittyi 11. marraskuuta 1848 veroista kieltäytymistä koskevaan vaatimukseen veroista kieltäytymisestä ja hänet saatettiin oikeuteen vuonna 1850. Hänen vetoomuksensa johti kuitenkin hänen itsensä ja muiden 41 syytetyn opposition edustajan vapauttamiseen. Tästä huolimatta Schulze-

[40] Aluksi Raiffeisen suostutteli rikkaita kansalaisia heidän kristillisen vastuunsa perusteella vastaamaan koko varallisuudellaan (!) ensimmäisten solidaarisuusyhteisöjen kuluista. ’Yksi kaikkien – kaikki yhden puolesta’ (unus pro omnibus, omnes pro uno) -motto ei siis ollut vain kolmen muskettisoturin ja Sveitsin valaliiton vaan myös Raiffeisen-liikkeen tunnuslause. (Klein 2017b, 61.)

[41] Ks. Franz Hermann Schulze-Delitzschiä koskevat kommentit Aldenhoff-Hübinger 2007, 731–732 ja Heinrich-Kaufmann-Stiftung 2011.

Delitzsch alennettiin tuomarin avustajaksi ja tosiasiallisesti pakotettiin eroamaan tehtävästään.

> ”Kun suutariosuuskunnan perustettiin Delitzschiin vuonna 1849 Schulze-Delitzsch perusti osuuskunnan yritysoikeudelliseksi muodoksi. Nyt hän markkinoi säästö- ja kuluttajajärjestöjä toimeentulon takaamiseksi sekä ennakko- ja luottoyhdistyksiä (nykyiset Volksbankit) kerätäkseen rahaa jakeluja tuotanto-osuuskuntien perustamiseen liittyviin investointeihin. Tuotanto-osuuskuntien idean lisäksi hän onnistui tässä niin menestyksekkäästi, että hän pystyi perustamaan osuuskuntien kattojärjestöksi ’Allgemeinen Verband der auf Selbsthilfe beruhenden Deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften’ -yhdistyksen (’Saksan kauppa- ja yritysosuuskuntien yleinen yhdistys’). Sen osuuskuntajärjestelmä perustui yhteisvastuuseen, osuuskunnan osuuksien hankintaan, kaikkien etuuksien rajoittamiseen osuuskuntiin ja valtion suorasta tuesta kieltäytymiseen. Schulze-Delitzsch puolusti tätä itseavun ja henkilökohtaisen vastuun ajatusta kiistoissa Friedrich Wilhelm Raiffeisenin ja Ferdinand Lassallen kanssa” (Wikipedia 2022a.)

Huomionarvoista on, että Schulze-Delitzschin tuotanto-osuuskuntia koskevat ajatuksensa eivät saaneet vastaavaa hyväksyntää kuin hänen muita osuuskuntia koskevat näkemyksensä. Tämän voidaan ymmärtää olevan ensimmäinen osoitus kyseisen osuuskuntamuodon perusvaikeuksista mutta yhtä lailla myös niistä poliittisista vaikeuksista ja aktiivisista esteistä, joita käsitteeseen tuohon aikaan liittyi.[42] Vuosina 1849–50 Schulze-Delitzsch perusti Delitzschiin itseavun yhdistyksiä ja osuuskuntia. Hän omistautui yksinomaan tälle tehtävälle vuosina 1850–1858 ja piti osuuskuntajärjestelmää välttämättömänä lisäyksenä äänioikeutta koskeviin demokraattisiin ajatuksiinsa. Schulze-Delitzschin kohderyh-

[42] Kruck (1993, 197) näkee pääongelman poliittisessa ennakkoluuloisuudessa:” Hermann Schulze-Delitzsch, joka tosiasiallisesti otti progressiivisen kannan ’Fortschrittsparteissa’ (’Edistyksellinen puolue’), epäonnistui lopulta konservatiivisen vastarinnan takia pyrkimyksissään saada tunnustusta tuottaville osuuskunnille itse perustamissaan instituutioissa eli ’Volkswirtschaftlicher Kongreßissa’ (’Kansantalouden kongressi’) ja ’Nationalvereinissa’ (’Kansallinen liitto’). Tuottavien osuuskuntien vastaisen fraktion edustajina Faucher ja Max Wirth, jotka Lasselle oli jo nimennyt itsensä vastaisen kiihotuksen levittäjinä, kävivät myös Schulze-Delitzschiä vastaan. Veljekset perustivat frankfurtilaisen ‚Arbeitgebers‘ (’Työnantaja’) -julkaisun, jossa Max Wirth julkaisi ajatuksensa osuuskuntajärjestelmästä, joka olisi puhdistettu tuotanto-osuuskunnista. Selittyy todennäköisesti paljolti juuri Wirthin ponnisteluilla, että Volkswirtschaftlicher Kongreß jätti nimenomaisesti tuotanto-osuuskunnat pois yhdistymistä koskevasta suosituksestaan. Nationalverein seurasi myös Wirthiä Schulze-Delitzschiä vastaan ja tuki siten vain tuotanto-osuuskuntien osalta mukautettua osuuskuntajärjestelmän versiota.”

mä oli toinen kuin Friedrich Wilhelm Raiffeisenin maaseudun lainatoimistoilla, eli yleensä kaupallisen talouden keskiluokat, mukaan lukien palkansaajat. Schulze-Delitzschin osuuskunnat (pääasiassa luotto-osuuskunnat, lukuisat hyödyke- ja aikakauslehtiosuuskunnat sekä muutama tuotanto-osuuskunta) perustuivat itseavun ja rajoittamattoman solidaarisuuden periaatteeseen, joita hän oikeudellisen asiantuntemuksensa avulla painokkaasti levitti ja organisoi, ja jotka hylkäsivät kaikenlaisen valtiontuen poliittisen riippumattomuutensa säilyttämiseksi.

Yhteys poliittisen ja sosiaalisen sitoutumisen välillä säilyi Schulze-Delitzschin kannalta muodollisena. Laajalle levinneen osuuskuntajärjestelmän organisatorisen yhdistämisen, johon hän pyrki toimiessaan vuonna 189 perustamansa kattojärjestön (’Allgemeinen Verband der auf Selbsthilfe beruhenden Deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften’) puheenjohtajana sekä ’Innung der Zukunft’ (’Tulevaisuuden kilta’) ja ’Blätter für Genossenschaftswesen’ (’Lehtiä osuuskunnille’) julkaisujen julkaisijana, lisäksi Schulze-Delitzsch näki rajattoman solidaarisuuden periaatteeseen perustuvan osuuskuntien oikeudellisen turvallisuuden saavuttamisen olevan välttämätöntä jatkokehitykselle. Preussin osuuskuntalaki vuodelta 1867, jonka myös Saksan valtakunta myöhemmin hyväksyi, perustui, kuten aiemmin totesimme, merkittäviltä osin hänen luonnoksiinsa. Vuodesta 1858 lähtien hän osallistui ’Volkswirtschaftliche Kongreßin’, ’Deutscher Nationalvereinin’ (’Saksan kansallinen liitto’) ja ’Deutsche Fortschrittspartein’ (’Saksan edistyksellinen puolue’) perustamiseen, joiden edustajana hän toimi Preussin myös edustajainhuoneessa (’preußischen Abgeordnetenhaus’) vuodesta 1861 ja parlamentissa vuodesta 1867. Liberaalina Schulze-Delitzsch kampanjoi työntekijöiden oikeudesta itsenäiseen poliittiseen edustukseen ja ammattiliittoihin, joilla oli täysi yhdistymis- ja liittoutumisvapaus. Vuonna 1871 Hermann Schulze-Delitzschista tuli myös ’Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildungin’ (’Kansanopetuksen levittämisyhdistys’) perustajajäsen.

Schulze-Delitzschin suuri saavutus oli tarjota pienille ja keskisuurille yrityksille mahdollisuus saada lainaa teollistumisen aikakaudella. Hänen perustamaansa osuuskuntien kattojärjestöön (’Allgemeinen Verband der auf Selbsthilfe beruhenden Deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften’) kuului vuonna 1880 yli 900 luottoyhdistystä, joissa oli yhteensä lähes puoli miljoonaa jäsentä.

2.1.5 Rosa Luxemburg[43]: Skeptisyys ’hybridiosuuskunnan’ suhteen

Rosa Luxemburg, puolaiselta nimeltään Róża Luksemburg, (1871–1919) syntyi puutavarakauppias Eliasz Luxemburgin ja hänen vaimonsa Line Löwensteinin viidentenä lapsena Zamośćin kylässä, Venäjän hallitsemassa Puolan osassa. Syntymävuodesta on jonkin verran epäselvyyttä. Joissakin asiakirjoissa mainitaan vuosi 1870, mutta, kun Luxemburg kirjoittautui ylioppilaana Zürichin yliopistoon, vuodeksi on merkitty 1871. Luxemburg oli jo ennen opintojensa aloittamista hankkinut vanhempiensa rohkaiseman kattavan humanistisen koulutuksen. Vuonna 1889 Luxemburg valitsi opiskelupaikkansa Zürichin yliopiston, koska hänen näkemyksensä mukaan vain saksankielisissä maissa miehet ja naiset saivat opiskella tasavertaisesti. Luxemburg opiskelikin huomattavan laaja-alaisesti:

> ”Lokakuusta 1889 lähtien hän [Luxemburg] opiskeli filosofiaa, matematiikkaa, kasvitieteitä ja eläintiedettä. Vuonna 1892 hän siirtyi oikeustieteen opintoihin ja opiskeli kansainvälistä oikeutta, yleistä valtiosääntöoikeutta sekä vakuutuslainsäädäntöä. Vuonna 1893 hän ilmoittautui myös valtiotieteisiin. Siellä hän opiskeli taloustieteitä keskittyen rahoitukseen, talous- ja osakemarkkinoiden kriiseihin. Hän opiskeli myös yleishallintoa ja historiaa, erityisesti keskiajan ja diplomatian historiaa vuodesta 1815. Hän opiskeli varsinkin yhdessä Julius Wolfin kanssa. Tämä tutki Adam Smithin ja David Ricardon teoksia sekä Karl Marxin ’Das Kapital’ (’Pääoma’) teosta ja väitti kumoavansa ne.” (Wikipedia 2022b.)

Vuonna 1893 Rosa Luxemburg perusti yhdessä opiskelutovereidensa kanssa ’Pariser Exilzeitschrift’ (’Pariisilainen Maanpakoislehti’) -lehden, jonka keskeinen teema oli kansainvälinen liitto tsaaria, monarkiaa ja kapitalismia vastaan. Samana vuonna Luxemburg perusti myös laittoman puolueen ‚Sozialdemokratie des Königreiches Polen, SDKP’ (’Puolan kuningaskunnan sosiaalidemokratia’), josta tuli vuodesta 1900 alkaen ’Sozialdemokratie des Königreichs Polen und Litauens, SDKPiL’ (’Puolan kuningaskunnan ja Liettuan sosiaalidemokratia’). Luxemburg jatkoi samanaikaisesti akateemisia opintojaan, ja vuonna 1897 hän suoritti tohtorin tutkinnon, jonka aiheena oli Puolan teollistuminen.

---

[43] Ks. Rosa Luxemburgin elämäkerta Piper 2018, myös Wikipedia 2022b antaa lyhyen katsauksen Luxemburgin elämästä ja työstä.

Rosa Luxemburgin päättäväinen sosialismin ja proletariaatin diktatuurin puolustaminen on dokumentoitu monissa kiistoissa muiden sosiaalidemokraattisten virtausten kanssa – ja tietysti myös taistelussa liberaaleja ja konservatiivisia kantoja vastaan. Vuokraemäntänsä pojan kanssa solmimansa onnellisen avioliiton myötä Saksasta tuli Rosa Luxemburgin päätoiminta-alue, mutta hän taisteli aina työväenliikkeen kansainvälistymisen puolesta ja hän oli aktiivinen seitsemässä (!) eri sosialistisessa puolueessa. Luxemburg ei pitänyt kapitalismia uudistumiskykyisenä, mutta hylkäsi kuitenkin autoritaarisen sentralismin ja keskittyi pikemminkin vapauteen. Hänen mottoaan ”Die Freiheit immer diejenige der Andersdenkenden ist.” (”Vapaus on aina eri tavalla ajattelijoiden oma.”), käytetään yhä tänäkin päivänä poliittisissa mielenosoituksissa.

Elokuussa 1914 Rosa Luxemburg irtaantui niistä sosiaalidemokraateista, jotka eivät vastustaneet aktiivisesti sotaa. Jo tätä ennen hän oli järjestänyt mielenosoituksia ja lakkoja Saksan valtakunnan käymää sotaa vastaan. Vuonna 1914 hän oli perustamassa ’Gruppe Internationalea’ (’Kansainvälinen ryhmä’), joka myöhemmin, vuonna 1916, sai nimen ’Spartakusbund’ (’Spartacus-liitto’). Se kokosi yhteen erityisesti Saksan sosiaalidemokraattisessa puolueessa (’Sozialdemokratische Partei Deutschlands’, SPD) olleet sodanvastustajat, jotka hylkäsivät ehdottomasti puolueen johdon sodan hyväksyvän linjan. Vuosina 1915–1918 Rosa Luxemburg joutui viettämään yhteensä kolme vuotta ja neljä kuukautta vankilassa. Ensin hänet tuomittiin armeijan vastaisesta puheesta ja sen jälkeen hänet otettiin säilöön tuon aikaisen suojelulain nojalla. Vuoden 1918 jälkeen ja marraskuun vallankumouksen myllerryksessä Saksaan perustettiin kommunistinen puolue (’Deutsche Kommunistische Partei’, DKP). ja Spartacus-liiton ohjelma hyväksyttiin lähes muuttamattomana DKP:n puolueohjelmaksi. Myöhemmin Luxemburg yhdessä kumppaneidensa, mm. Karl Liebknechtin kanssa, vastusti DKP:n virtauksia, jotka lietsoivat väkivaltaista kansannousua hallitusta vastaan. Hän ei kuitenkaan vastustanut puolueen linjaa julkisesti, vaan esitti, että kansannousuun olisi valmistauduttava paremmin ja että liikkeen työntekijöitä olisi suojeltava paremmin. Viimeksi mainittu liittyi osittain spartakisteja kohtaan esitettyjen tappouhkausten lisääntymiseen. Tammikuussa 1919 Wilmersdorfin siviilivartiosto pidätti Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin, ja heidät vietiin hotelliin, jossa oli majoittuneena Kaartin ratsuväen divisioona (’Garde-Kavallerie-Schützen-Division’). Molempia kuulusteltiin tuntikausia ja he saivat vakavia kidutuksesta aiheutuneita vammoja. Hotellista poistuttaessa ennalta määrätty tuntemattomaksi jäänyt tekijä löi Liebknechtin ja Luxemburgin kiväärinperällä tajuttomiksi ja puolisotilaallisen va-

paaehtoisyksikön luutnantti ampui heidät kuljetuksen aikana. Lopulta heidät heitettiin Berliinin keskustan läpi kulkevaan Landwehrin kanavaan.

Huolimatta varauksellisesta suhtautumisestaan Leninin strategiaa kohtaan, Luxemburg vaati toistuvasti Venäjän mallin mukaista demokraattisesti legitimoitua vallankumousta. Vaikka hän hylkäsi Leninin ajaman tiukan poliittisen keskushallinnon, hän oli kuitenkin yksi hajautetun osuuskuntamallin kiihkeimmistä kriitikoista (Luxemburg 1899, 2. osa, kappale 2). Kirjoitus, jossa Luxemburg esittelee kritiikkinsä hybridiosuuskuntaa kohtaan, ilmestyi aikana, jona vallankumousta vaatineet utopiat olivat vieläkin enemmän esillä kuin monet nykyiset todelliset utopiat, jotka haluavat edistää institutionaalisesti avointa muutosta. Rosa Luxemburg oli – kuten Marx ja Engels ennen häntä – eri mieltä kuin Ferdinand Lassalle, jonka hyvin tapahtumarikasta, kaksintaisteluun päättynyttä elämää emme tarkastele lähemmin tässä kirjassa. Lasselle toimi jonkin aikaa puheenjohtajana Saksan yleisessä työntekijöiden järjestössä (’Allgemeinen Deutschen Arbeitervereins’, ADAV), jonka tarkoituksena ei ollut kaataa järjestelmää vaan muuttaa järjestelmää perustamalla tuotanto-osuuskuntia. Aluksi ADAV:n puheenjohtajaksi pyydettiin Hermann Schulze-Delitzschiä, mutta huolimatta Schulze-Delitzschin positiivisesta asenteesta tuotanto-osuuskuntia kohtaan, tämän liberaalit ajatukset eivät vastanneet yhdistyksen perussuuntautumista. Tämän vuoksi tehtävään valittiin Ferdinand Lassalle. Lassalle propagoi kiivaasti tuotanto-osuuskuntien puolesta ja katsoi, että valtiolla oli jopa velvollisuus tarjota sopiva luottojärjestelmä tämän oikeudellisen muodon yrityksille. Oppenheimerin kuvaama pääomaongelma, oli Lassallen mukaan voitettavissa valtion toimenpiteillä ja haltuunotoilla.

Rosa Luxemburg suhtautui erittäin kriittisesti näihin näkökohtiin ja teki lisäoletuksia tuotanto-osuuskuntien vähäisen menestymisen syistä.[44] Annamme hänen kertoa tämän omin sanoin seuraavassa lainauksessa, jossa käsitellään Oppenheimerin muutoslakia ja nimetään eräänlainen kapitalistisen logiikan toivottomuus, jossa myöskään institutionaaliset uudistukset eivät voi selviytyä. Luxemburg katsoo, että riippumatta markkinajärjestelmän institutionaalisesta

[44] Ludwig 2013 (e-kirja, kohdat 72 ja 24) siteeraa Rosa Luxemburgia: ”Kapitalistisen ’katkeruuden merta’ ei voida muuttaa ’sosialistisen makeuden mereksi’ lisäämällä siihen ’pullollinen sosiaalisen uudistuksen limonadia’.” Hän viittaa myös kommunisti Ludwig Thalheimeriin, joka ennusti tuotanto-osuuskuntien epäonnistuvan melko analogisesti Oppenheimerin kolmiportaisen muutoslain kanssa myynnin, kurinalaisuuden ja pääoman puutteen vuoksi.

rakenteesta kapitalismi tuottaa parhaimmat ja huonoimmat lopputulokset. Puhtaan, sääntelemättömän kapitalismin ja sosialistisen organisaation välissä ei Luxemburgin mukaan voi ainakaan markkinoiden ja kilpailun logiikan perusteella olla olemassa kolmatta tietä vaan kyseessä oli tiukka joko–tai-asetelma. Tämän vuoksi Luxemburg pelkäsi, että jos sosialismi epäonnistuu, käsittämätön sorto on ainoa vaihtoehto. Tämä heijastuu hänen perustavanlaatuiseen epäilykseensä demokraattisia kilpailurakenteita, joissa suurin osa organisaatioista olisi osuuskuntia, kohtaan:

> ”Mitä tulee osuuskuntiin, ja ennen kaikkea tuotantoosuuskuntiin, ne edustavat luonteeltaan hybridiä kapitalistisen talouden keskellä: pienimuotoista sosialisoitua tuotantoa kapitalistisen vaihdon kanssa. Kapitalistisessa ja pääomataloudessa (kapitalis[tis]chen Wirtschaft) vaihto hallitsee kuitenkin tuotantoa ja kilpailutilanteessa tekee yrityksen olemassaolon edellytykseksi häikäilemättömän hyväksikäytön, eli tuotantoprosessin täydellisen hallitsemisen pääoman eduilla. Käytännössä tämä ilmenee tarpeena tehdä työstä mahdollisimman intensiivistä, lyhentää tai pidentää työaikaa ja lisätä tai vähentää työvoimaa markkinatilanteen mukaisesti, sanalla sanoen: tarpeena harjoittaa kaikkia tunnettuja menetelmiä, jotka tekevät kapitalistisen yrityksen kilpailukykyiseksi. Tuotanto-osuuskunnassa tästä syntyy työntekijöiden ristiriitainen tarve hallita itseään kaikin tarvittavin absolutismein ja omaksua kapitalistisen yrittäjän rooli itseään kohtaan. Tuotanto-osuuskunta katoaa tämän ristiriidan seurauksena joko kehittymällä takaisin kapitalistiseksi yritykseksi tai, jos työntekijöiden edut ovat vahvempia, hajottamalla itsensä. [...] Se, mitä tässä nimitetään pinnallisesti ja pelkistäen kurinalaisuudeksi, ei ole muuta kuin luonnollinen absoluuttinen pääomajärjestelmä, jota työläiset eivät kuitenkaan voi mitenkään käyttää itseään vastaan.
>
> Tästä seuraa, että tuotanto-osuuskunta voi turvata olemassaolonsa kapitalistisen talouden keskellä vain, jos se kumoaa tuotantotavan ja vaihtotavan välisen piilotetun ristiriidan kiertämällä keinotekoisesti vapaan kilpailun lakeja. Tämän se voi tehdä vain, jos se varmistaa itselleen alusta alkaen myyntimarkkinat ja kiinteän kuluttajapiirin, esimerkiksi kuluttajayhdistyksen avulla. Tässä puolestaan, ei osto- ja myyntiosuuskuntien erossa tai missä tahansa muussa Oppenheimerin ideassa, piilee Bernsteinin käsittelemä salaisuus, joka selittää, miksi itsenäiset tuotantoosuuskunnat tuhoutuvat ja miksi vain kuluttajayhdistys voi turvata niiden olemassaolon.
>
> Jos tuotanto-osuuskuntien olemassaolon ehdot nykypäivän yhteiskunnassa on sidottu kuluttajayhdistysten olemassaolon edellytyksiin, tästä seuraa, että tuotanto-osuuskunnat ovat parhaimmillaankin riippuvaisia pienestä paikallisesta myynnistä ja muutamasta välittömästä tarpeesta, mieluiten ruoasta. Kaikki kapitalistisen tuotannon tärkeimmät haarat: tekstiili-, hiili-, metalli- ja öljyteollisuus ja kone-, veturi- ja laivanrakennus suljetaan alusta alkaen kuluttajayhdistysten eli siten myös tuotanto-osuuskuntien toimintakentän ulkopuolelle. Paitsi hybridiluonteensa vuoksi, tuotanto-osuuskunnat eivät sovellu sosiaaliseksi uudistukseksi myöskään siksi, että niiden yleinen toteutus edellyttäisi maailmanmarkkinoiden poistamista ja nykyisen maailmantalouden

hajottamista pieniksi paikallisiksi tuotanto- ja vaihtoryhmiksi, toisin sanoen siirtymistä suurkapitalismista keskiaikaiseen kauppahallintoon.

Mutta jopa mahdollisen toteutumisen rajoissa, nykyisen yhteiskunnan pohjalta, tuotanto-osuuskunnat pelkistyvät pelkästään kuluttajayhdistysten lisäkkeiksi. Nämä nousevat siten etusijalle suunnitellun sosialistisen uudistuksen pääasiallisena kantajana Osuuskuntien kautta koko sosiaalistinen uudistus taantuu taisteluksi tuotantopääomaa eli kapitalistisen talouden tukirankaa vastaan eli taisteluksi kaupallista pääomaa vastaan, ja sitä kautta vähittäis- ja välikaupan pääomaa vastaan, ts. vain pieniä kapitalistisen leirin osia vastaan.” (Luxemburg 1899, 2. osa, luku 2).

2.1.6 Eduard Bernstein revisionistina ja varhaisena transaktiokustannusteoreetikkona

Eduard Bernstein (1850–1932) [45] syntyi Berliinissä, veturinkuljettaja Jakob Itzig Bernsteinin ja hänen vaimonsa Johanna Rosenbergin poikana. Hän oli seitsemäs juutalaisen perheen viidestätoista lapsesta. Bernstein kävi lukiota, mutta joutui jättämään sen taloudellisista syistä kesken 16-vuotiaana. Tämän jälkeen hän suoritti oppisopimuskoulutuksen pankkitoiminnassa ja työskenteli vuodesta 1871 Rothschildin pankkitalossa. Vuonna 1872 hän liittyi ensin Kansainväliseen työväenliittoon (’Internationalen Arbeiterassoziation’) ja sitten August Bebelin johtamaan Sosiaalidemokraattiseen työväenpuolueeseen (’Sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschlands, SDAP’). Bernsteinista tuli nopeasti puolueen paikallishallituksen aktiivinen kokouspuhuja ja puolueen agitaattori. Vuonna 1875 SDAP yhdistyi Saksan yleiseen työntekijäjärjestöön (’Allgemeinen Deutschen Arbeitervereins, ADAV’), jonka Gotha-ohjelman (’Gothaer Programm‘) luonnostelussa Bernsteinilla oli keskeinen rooli.

Vuonna 1878 Eduard Bernstein hyväksyi yksityisen tutkijan ja puolueen suojelijan, Karl Höchbergin, tarjoaman sihteerin tehtävän ja muutti hänen kanssaan sosialistisen lakien takia vuotta myöhemmin Sveitsiin. Siellä Höchberg ja Bernstein julkaisivat yhdessä puoluelehteä ’Der Socialdemokrat’ (’Sosiaalidemokraatti’). Vuonna 1881 Bernstein otti julkaisun yksin omalle vastuulleen. Vuonna 1888 Bernstein ja ’Der Socialdemokrat’ -lehden työntekijät karkotettiin Sveitsistä Bismarckin painostuksesta. Samalla hänestä annettiin koko Sak-

[45] Ks. tarkemmin Bernsteinin elämästä esim. Leesch 2012, Lemo 2014, Löwe 2000 ja Mayer 1955.

san valtakunnan alueella pidätysmääräys. Bernstein siirtyi Lontooseen, jossa hän jatkoi lehden julkaisemista vielä kaksi vuotta, kunnes se lopetettiin. Lontoon aikanaan Bernstein loi läheiset välit Friedrich Engelsin kanssa ja hoiti tämän kirjallista omaisuutta hänen kuolemansa jälkeen. Vuosina 1890–1899 Bernstein työskenteli Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattajan, 'Vorwärtsin' ('Eteenpäin') Lontoon kirjeenvaihtajana ja kirjoitti Karl Kautskyn toimittamaan 'Die neue Zeit' ('Uusi Aika') -aikakauslehteen. Erityisen tunnetuksi tuli Bernsteinin teos ‚Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie' (‚Sosialismin vaatimukset ja sosiaalidemokratian tehtävät'), joka julkaistiin vuonna 1899. Tässä teoksessa Bernstein perusti revisionismin, jolle olivat ominaisia väkivaltaiset kiistat ortodoksimarxilaisten kanssa (termistä 'revisionisti' muodostui sittemmin joissakin piireissä lähes kirosana). Tämä saattoi hänet puolueesta erottamisen partaalle. Bernstein edusti nimittäin näkemystä, jonka mukaan historiallinen materialismi on teoreettisessa umpikujassa, eivätkä marxilaisuuden yhteiskunnalliset ennusteet ole toteutuneet eivätkä toteudu mutta kapitalismi osoittaa sopeutumiskykyä.

Bernsteinin muuttuminen ortodoksimarxilaisesta vakuuttuneeksi revisionistiksi voidaan osittain selittää hänen yhteyksillään keskeisiin 'Fabian Society' -edustajiin.[46] Lontoossa (Leesch 2012). Bernstein jopa omaksui nykypäivän näkökulmasta enemmän kuin ongelmalliset fabianistien näkemykset eugeniikasta (eli rodunjalostusopista), joilla Bernstein (1907) esimerkiksi perusteli voimakkaasti kolonialismin oikeutusta:[47, 48]

---

[46] Ks. myös Fabian Society ja Beatrice Potter-Webb tämän kirjan kappaleessa 2.1.7.

[47] Bernsteinin essee 'Der Kolonialismus und der Klassenkampf' ('Kolonianismi ja luokkataistelu') julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1907 'Sozialistische Monatsheft' ('Sosialistinen kuukausikatsaus') -lehdessä. Essee on luettavissa Marxilaisen internetarkiston sivuilla (ks. Bernstein 1907).

[48] Bernstein ei ollut eugeniikkaa käsittelevien ajatustensa kanssa suinkaan yksin 1900-luvun alun ja puolivälin sosiaalidemokraattisessa liikkeessä, päinvastoin. Walter (2010) kuvaa vaikuttavasti 'Sarrazinin esi-isiä' Saksan SPD:ssä ja ruotsalaisessa sosiaalidemokratiassa:

> "Erityisesti sosiaalidemokraatit olivat 1920-luvulla vankkumattomia eugenistejä. Tätä ei tarkoitettu nationalistisella, oikeistolaisella tai taantumuksellisella tavalla, vaan se ymmärrettiin valaistumisen ja edistyneisyyden välttämättömyytenä ja sitä pidettiin välttämättömänä panoksena tasa-arvoisen, onnellisen ja oikeudenmukaisen, jopa terveen, yhteiskunnan järjestelmälliselle aikaansaamiselle. Se oli panos tulevaisuuden sosiaalidemokraattisen yhteiskunnan 'uudelle ihmiselle'.

Tämän sosiaalidemokraattisen konseptin luoja oli lääkäri Alfred Grotjahn, Saksan ensimmäinen sosiaalihygienisti ja Berliinin yliopiston professori, joka toimi jonkin aikaa myös dekaanina. Hän oli SPD:n edustajana Saksan liittopäivillä ja kirjoitti SPD:n vuonna 1891 kirjoitetun Erfurt-ohjelman korvanneen Görlitz-ohjelman terveyspoliittisen osan vuonna 1921. Kirjoittajana Grotjahn käsitteli lakkaamatta myös lisääntymiskysymyksiä ja halusi sulkea 'taudille alttiit väestönosat' lisääntymisestä yhteiskuntahygieenisten hoitojen, steriloinnin tai pysyvän eristämisen avulla. […].

Tuon aikakauden sosiaalidemokraattisten lääkäreiden konferensseissa asiat olivat myös täysin eugeenisia. Jo tuolloin oltiin huolestuneita väestökehityksestä [väestön ikääntymisestä], kannatettiin monilapsisia perheitä ja uskottiin, että eugeniikka oli erinomainen tapa parantaa yhteiskuntaa edistämällä järjestelmällisesti fyysisesti ja henkisesti korkealaatuisten yksilöiden kasvamista 'ihmisen lajiprosessin' lääketieteellishygieenisen seurannan avulla ja estämällä suunnitellusti vähemmän terveiden perheiden lisääntyminen. Tällaisissa väitteissä yhdistettiin eugeenisen suuntautumisen kunnianhimo kauaskantoisiin toteutettavuus- ja valvontapostulaatteihin, sekä lupauksiin modernisoinnin järkeistämisestä ja tehokkuudesta, sosialismi mukaan lukien.

Ehkä voimakkainta tällaisten ideoiden kehittely on syvästi sosiaalidemokraattisessa Ruotsissa, missä sosiaalisarkkitehtoninen sosiaalisuunnitteluprojekti yhdistettiin eugeenisiin ideoihin profylaktisesta (ennaltaehkäisevästä) sosiaalipolitiikasta, jossa katsottiin, että profylaktiset keinot tulevat yhteiskunnalle ongelmien hoitoa edullisemmaksi. Johtavat ajattelijat olivat tuolloin sosiaalidemokraatit Alva ja Gunnar Myrdal. Kiinnostus ei kohdistunut yksilön (mahdollisesti riittämättömään) ihmisarvoon, ei välttämättä myöskään rotuun tai kansoihin, vaan pikemminkin yhteisön laatuun, kollektiivin – 'kansankodin', kuten sosiaalidemokraattista solidaarisuusyhteisöä Ruotsissa kutsuttiin – terveelliseen ainekseen.

Myös myrdalilaiset pelkäsivät yhteiskunnan ikääntymistä. He puhuivat "kansan kehon vanhenemista" ja "älyllisen seniiliyden hyökyaallosta sosiaalisessa elämässä". Siksi Myrdalien pariskunta vaati, että: "Ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan välitön tehtävä on luoda parempaa inhimillistä materiaalia.". Tietenkin, kuten kaikissa sosiaalidemokraattisen ajattelun konsepteissa, oli investoitava lapsiin ja koulutukseen, mutta samalla tuli huolehtia tiukasti myös siitä, että vähemmän kypsien väestöryhmien lisääntyminen estetään tehokkaasti. Oikeutta lapsiin ei pitänyt sallia näille ryhmille missään olosuhteissa. Tätä perusteltiin sillä, että nykyaikaisissa työprosesseissa, joissa olivat tärkeitä nopeus, järkiperäisyys ja tehokkuus, "huonompaan väestön laatuun" ei ollut varaa.

Suuri osa edellä kuvatusta ajattelusta esiteltiin vuonna 1934 Myrdalien kirjassa 'The Crisis of the Population Question' ('Väestökysymyksen kriisi'). Samana vuonna Ruotsin sosiaalidemokraattinen hallitus hyväksyi yhden kaikkien aikojen kunnianhimoisimmista eugeniikan ohjelmista. Tämä sisälsi myös valtion sterilointivaltuudet. Jopa alaikäisten tyttöjen, jotka eivät voineet vastustaa tanssia, täytyi varautua pakkosterilisaatioon. Kyseessä ei suinkaan ollut vain väliaikainen 1920- tai 1930-lukujen ilmiö vaan sosialidemokraattinen eugeniikkaohjelma pysyi voimassa

> ”Mutta siirtomaa-asia on paljon muutakin kuin vain ihmiskysymys. Se on ihmiskysymys ja ensiarvoinen kulttuurikysymys. Kyse on kulttuurin leviämisestä ja niin kauan kuin on suuria kulttuurieroja, korkeamman kulttuurin laajentumisesta tai välittämisestä. Sillä ennemmin tai myöhemmin väistämättä tapahtuu niin, että korkeampi ja alempi kulttuuri törmäävät toisiinsa, ja kun otetaan huomioon tämä törmäys, tämä taistelu kulttuurien olemassaolosta, sivistyneiden kansojen siirtomaapolitiikkaa on arvostettava historiallisena prosessina. Se, että sitä jatketaan yleensä muista syistä ja keinoin, samoin kuin sellaisissa muodoissa, jotka me sosiaalidemokraatit tuomitsemme, saa meidät hylkäämään ja torjumaan sitä tietyissä tapauksissa, mutta se ei olla syy muuttaa käsitystämme siirtomaapolitiikan historiallisesta tarpeesta.”

Muut Bernsteinin teesit matkasta kohti demokraattista sosialismia ovat samankaltaisia kuin modernit realistiset utopiat, kuten Erik Olin Wrightin (2017) ajattelu. Myös Wright näkee itsensä marxilaisen perinteen edustajana, mutta Bernsteinin tapaan hän hylkää kehityksen historiallisen determinismin ja näkee kapitalismin yksiselitteisen järkähtämättömyyden. Kuten Bernstein, myös hän vaatii demokraattisten, osallistavien rakenteiden laajentamista kapitalistisessa järjestelmässä, koska tämä on ainoa tapa varmistaa osallistumiskeskeinen muutos kapitalismista sosialismiin sekä ylläpitää työvoimarakenteita pitkällä aikavälillä.

Palattuaan Saksaan vuonna 1888 annetun pidätysmääräyksen kumoamisen jälkeen vuonna 1901 Bernstein julkaisi aikakauskirjan nimeltä ’Dokumente des Sozialismus’ (’Sosialismin dokumentit’). Vuosina 1902–1907 hän toimi Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen, SPD:n, valtiopäiväedustajana Breslaun vaalipiiristä. Myös vuosina 1912–1918 hän oli ensin SPD: n ja myöhemmin Saksan itsenäisen sosiaalidemokraattisen puolueen (’Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands, USPD’) valtiopäiväedustaja. Bernstein kuu-

---

Ruotsissa 1970-luvun puoliväliin saakka. Siihen mennessä valtion terveystietoihin kirjattiin noin 60.000 sterilointia. Myös Tanskassa ja Suomessa eugeniikan oikeusperusta säilyi 1960-luvulle, osin jopa 1970-luvun loppupuolelle. Eugeniikan nykyaikaisemmassa muunnoksessa painopiste ei ole enää steriloinnissa, vaan geenitekniikan vaikutuksessa geenimateriaaliin jälkeläisten terveyden ja älykkyyden optimoimiseksi.

Gunnar Myrdal toimi myös ministerinä Ruotsin hallituksessa 1940-luvun puolivälissä, ja vuonna 1970 hänelle myönnettiin Saksan kirjakauppiaiden rauhanpalkinto. Hänen vaimonsa Alva sai kaksitoista vuotta myöhemmin Nobelin rauhanpalkinnon.”

lui parlamentissa vähemmistöön, joka vastusti sotaan ryhtymistä, ja vuonna 1915 hän vastaavasti äänesti sotalainoja eli valtion sodan rahoittamiseksi liikkeelle laskemia joukkovelkakirjalainoja vastaan. Näissä kysymyksissä hän siis asettui samalle kannalle kuin muuten hänen kanssaan ideologisesti syvästi eri mieltä olleet Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht. Vuonna 1917 Bernstein liittyi USPD:hen, josta hänet kuitenkin erotettiin kahta vuotta myöhemmin. Vuosina 1920–1928 hän toimi jälleen liittopäiväedustajana. Tällä kertaa hän edusti SPD:tä Berliinin kolmannesta vaalipiiristä, Potsdamista. On myös syytä huomata, että vuonna 1921 Bernstein oli Alfred Grotjahnin tavoin mukana kirjoittamassa Görlitz-ohjelmaa, jossa SPD ilmoitti haluavansa saavuttaa sosialismin uudistusten eikä vallankumouksen avulla.[49] Vuonna 1930 Bernstein julkaisi omaelämäkerran nimeltä ’Entwicklungsgang eines Sozialisten’ (’Sosialistin kehityskulku’). Eduard Bernstein kuoli Berliinissä 18. joulukuuta 1932.

Bernstein tarkastelee tuotanto-osuuskuntia teoksessaan ’Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie‘ (‚Sosialismin vaatimukset ja sosiaalidemokratian tehtävät’) (1899).[50] Kirjan neljännen luvun alaluvussa b ’Die Aufgaben und Möglichkeiten der Sozialdemokratie’ (’Sosiaalidemokratian tehtävät ja mahdollisuudet’) hän käsittelee hyvin eriytyneesti ja pikkutarkasti talousosuuskuntien tehokkuutta. Hän näkee osuuskunta-aatteen olevan sosialismin perusajattelua, mutta katsoo, että 1800-luvun työväenliikkeessä keskityttiin liian voimakkaasti suuriin kollektiiveihin ja politiikkaan yleensä. Bernsteinin mukaan tämä liittyi osuuskunnista saatuihin synkkiin kokemuksiin. Suuret odotukset, joita brittiläisen osuuskuntaliikkeen nousu synnytti, eivät olleet lähestulkoonkaan täyttyneet. Bernstein korosti, että teollistumisen aikaan todellinen osuuskunta kaikille sosialisteille oli tuotanto-osuuskunta, kuluttajayhdistykset nähtiin parhaimmillaankin vain lisäkkeinä, ja hänen mukaansa vallitsi näkemys, jonka kuluttajayhdistysten yleistäminen merkitsisi palkkojen alentamista. Myös Engels ilmaisi saman näkemyksen asuntokysymystä koskevissa esseissään. Bernstein lainaa myös Marxin päätöslauselmaa, joka syntyi osana Geneven kongressia. Siinä Marx suosittelee työntekijöille, että nämä osallistuisivat enemmän osuuskuntien tuotantoon kuin osuuskaup-

[49] Kysymystä siitä, miksi Eduard Bernsteinilla oli kuitenkin vain suhteellisen vähän vaikutusta SPD:n linjaan Weimarin tasavallan aikana, käsitellään yksityiskohtaisemmin Friedrich Ebert -säätiön tekstissä (ks. Löwe 2000).

[50] Kirja julkaistiin alun perin Dietz-Verlagin toimesta Stuttgartissa vuonna 1899, ja se on luettavissa Marxilaisen internetarkiston sivuilla (ks. Bernstein 1899).

poihin, sillä osuuskaupat koskisivat vain pintailmiöitä (korkeintaan tavallaan parantaisivat oireita), kun taas tuotanto-osuuskunnat hyökkäisivät kapitalismin perustaan.[51]

Lisäksi Marx totesi, että osuuskuntien muuttuminen tavanomaisiksi porvarillisiksi kommandiittiyhtiöiksi, on estettävä. Tämän vuoksi kaikkien osuuskuntien työllistämien työntekijöiden pitäisi saada sama osuus mahdollisesta ylijäämästä riippumatta siitä, ovatko he jäseniä vai eivät. Korkeintaan ylimenovaiheenjärjestelynä Marx on valmis myöntymään siihen, että osakkaat saavat sijoitukselleen kohtuullisen koron.

Bernstein jatkaa tätä ajatusta selväsanaisemmin (mt.):

> ”Mutta 1860-luvulla perustetut tuottajaosuuskunnat olivat epäonnistuneet melkein kaikkialla; ne oli jouduttu joko purkamaan kokonaan tai muuttamaan pienyrityksiksi. Osuuskunnat, jotka eivät palkanneet työntekijöitä palkkatyöhön samalla tavalla kuin muut yritykset, menestyivät heikosti. Kuluttajayhdistykset olivat – tai ainakin vaikuttivat olevan – pelkkiä yleiskauppoja. Ei ihme, että sosialistisissa piireissä ihmiset käänsivät yhä enemmän selkänsä osuuskuntaliikkeelle. Saksassa, jossa vastakkainasettelu Lassellen ja Schulze-Delitzschin välillä täytti edelleen mielet, reaktio oli voimakkain. Voimakas mieltymys valtiososialismiin, joka oli havaittavissa 1870-luvun puolivälissä suuressa osassa saksalaista sosiaalidemokratiaa (ei missään nimessä vain Lassallen kannattajien keskuudessa), ja joka toisinaan oli oudolla tavalla vastakkainen puolueen poliittiselle radikalismille, johtui suurelta osin osuuskunnista (!) saaduista synkistä kokemuksista. Itsehallinnollisten osuuskuntien konkurssit huomioitiin nyt vain voittoina. **Gothaer-ohjelmassa** – ja jo sen luonnoksessakin – tuotanto-osuuskuntien toivomaa valtion tukea pidettiin mahdottomana.”

Bernstein arvostelee Karl Marxia siitä, ettei tämä ollut esittänyt syvällisempää kritiikkiä osuuskunta-aatteesta. Syiksi tähän hän näkee ensinnäkin sen, että Marxin aikana ei vielä ollut olemassa riittävästi kokemusta eri osuuskuntamuodoista. Toiseksi Marx ei olisi kohdellut osuuskuntia riittävällä ’teoreettisella puolueettomuudella’, ”[…] mikä olisi antanut hänen teoreettisen tarkkasilmäisyytensä nähdä pitemmälle kuin keskimääräinen sosialisti, joka tyytyi sellaisiin piirteisiin kuin työntekijöiden tai esimerkiksi kaivertajien osuuskunnat. Tässä

[51] Emme käsittele tässä marxilaista ajatusta yksityisen omistuksen täydellisestä hylkäämisestä ja työntekijöiden vapaiden yhteiskunnallisten yhdistysten toiminnasta, huomautamme vain, että osuuskunnista varmasti keskusteltiin siirtymäkauden muotoina myös marxilaisissa ideoissa.

jo kehitetty oppi tai, jos saan niin ilmaista, ’pakkolunastuskaava’ esti hänen suuren analyysivoimansa”. (Mt.)

> ”Hän [Marx] oli myötämielinen osuuskunnalle vain siinä muodossa, jossa se oli suorin vastakohta kapitalistiselle yritykselle. Tästä syystä työntekijöille annettiin suositus siirtyä tuotanto-osuuskuntiin, koska nämä ”hyökkäävät nykyisen talousjärjestelmän perustaan”. Tämä on täysin dialektiikan hengen mukaista ja vastaa muodollisesti täysin yhteiskuntateoriaa, jossa tuotanto oletetaan yhteiskunnan muodon lopulliseksi määrääväksi tekijäksi.” (Mt.)

Karl Marxia kohtaan esittämänsä kritiikin jälkeen Bernstein viittaa myös kokemukseen, jonka mukaan erityisesti teollinen tuotanto-osuuskunta on ”osuuskuntien kaikkein onnettomin muoto”, siksi, että sillä ”ei ole taloudellista valtaa” (mt.).

Sosiaalidemokraattinen kritiikki etsi Bernsteinin mukaan syitä tuotanto-osuuskuntien taloudelliseen epäonnistumiseen Oppenheimerin viitoittamana pääoman, luoton ja myynnin puutteesta ja selitti osuuskuntien kaatumisen viime kädessä ”niitä ympäröivän kapitalistisen ja individualistisen maailman korruptoituneella vaikutuksella” (mt.). Bernstein varmastikin tukee myös näitä analyyseja, mutta hän menee kuitenkin vielä yhden tärkeän askeleen pidemmälle. Tämä on otettava huomioon myöhempää argumentointia varten.

Oppenheimerin luokat eivät nimittäin Bernsteinin mielestä täysin kata osuuskuntien epäonnistumisen syitä. Hän huomauttaa, että on ollut olemassa myös monia sellaisia taloudellisesti epäonnistuneita tuotanto-osuuskuntia, joilla ehdottomasti oli riittävästi toimintaresursseja ja joissa merkittäviä myyntiongelmia ei havaittu.

> ”Jos kuvatun kaltainen tuottava yhdistys todella olisi taloudellinen voima, joka on kapitalistista yritystä parempi tai edes sen kanssa tasavertainen, silloin sen olisi pitänyt ylläpitää toimintaansa ja kasvaa ainakin samassa suhteessa kuin monet vaatimattomammista lähtökohdista aloittaneet yksityiset yritykset eikä sen olisi pitänyt niin surkeasti alistua ympäröivän kapitalistisen maailman moraalisille vaikutuksille niin kuin se yhä uudestaan ja uudestaan teki. Niiden tuottavien osuuskuntien, jotka eivät ole epäonnistuneet taloudellisesti, kohdalla historia puhuu vielä äänekkäämmin tätä ’tasavaltaisen tehtaan’ (‚republikanischen Fabrik‘) muotoa vastaan kuin niiden, jotka kaatuivat, sillä ensiksi mainituille edistyminen ylipäätään merkitsee yksinoikeutta ja etuoikeutta. Ne eivät hyökkää tämän päivän taloudellisen järjestelmän olemassaolon perustoihin – kaukana siitä – vaan ne ovat pikemminkin toimittaneet todisteita sen suhteellisesta vahvuudesta.” (Mt.)

Kuluttajaosuuskunnat, joihin 1860-luvun sosialistit olivat suhtautuneet melko alentavasti ja kriittisesti, olivat sitä vastoin osoittautuneet taloudellisesti tehokkaiksi.

> ”Verrattuna niihin kurjiin lukuihin, joita puhtaiden, tuotanto-osuuskuntien tilastot osoittavat, näyttävät työntekijöiden kuluttajaosuuskuntien luvut kuin maailmanvallan talousluvuilta maaseutukaupunkiin verrattuna, ja kuluttajaosuuskuntien perustamat sekä tällaisten osuuskuntien lukuun toimivat työpajat tuottavat jo nyt yli satakertaisesti puhtaiden tai lähes puhtaiden tuottavien osuuskuntien tuottaman tavaramäärän.” (Mt.)

Tulkinnassaan tuotanto-osuuskuntien epäonnistumisen todellisista syistä Bernstein viittaa Beatrice Potter-Webbiin, joka julkaisi syntymänimellään Potter, vastaavanlaisen laajan analyysin brittiläisestä osuuskuntajärjestelmästä.[52] Tuon analyysin mukaan palkattujen työntekijöiden itse johtamat osuuskunnat eivät olleet sosialistisia tai demokraattisia, pikemminkin ne olivat Potterin terminologian mukaan ’individualistisia’. Tämä johtuu Bernsteinin paljastamista, jokaisen tuotanto-osuuskunnan luontaisista ristiriidoista ja konflikteista.

> ”Tuotanto-osuuskunta [...] on silloin, kun työntekijät ovat yksinomaisia omistajia, jo sinänsä elävä ristiriita. Se olettaa työpajassa (vallitsevan) tasa-arvon, täydellisen demokratian, tasavallan, mutta heti, kun se on saavuttanut tietyn koon, joka voi suhteellisesti olla edelleen hyvin vaatimaton, tasa-arvoa ei enää voida saavuttaa, koska toimintojen eriyttäminen ja siten alistaminen on välttämätöntä. Jos tasa-arvosta luovutaan, silloin poistetaan yksi rakennuksen kulmakivi ja muut kivet seuraavat sitä ajan myötä perässä; hajoaminen ja muutos tavalliseksi liiketoiminnaksi tapahtuu. Vastaavasti tasa-arvosta kiinnipidettäessä laajentumismahdollisuus evätään ja osuuskunta pysyy pienimuotoisena. Kaikkien puhtaiden tuotanto-osuuskuntien vaihtoehto tässä konfliktissa ovat joko pirstoutuminen tai kuihtuminen. Ollaan kaukana siitä, että kapitalismi poistettaisiin modernista suurtuotannosta, pikemminkin osuuskunnat ovat paluuta esikapitalistiseen tuotantoon. On paljolti niin, että niissä harvoissa tapauksissa, joissa osuuskunnat ovat olleet suhteellisen menestyneitä, kyse on ollut käsityöläisyrityksistä. Suurin osa niistä ei ole ollut Englannissa, jossa suurteollisuuden henki hallitsee työntekijöitä, vaan hyvin ’pikkuporvarillisessa’ Ranskassa. Etniset psykologit kuvaavat mielellään Englantia maana, jossa ihmiset etsivät tasa-arvoa vapaudessa, Ranskaa kuvataan maana, jossa he etsivät vapautta tasa-arvossa. Ranskan tuottavien osuus-

[52] Beatrice Potter-Webber (1858–1943) julkaisi työnsä vuonna 1893. Franz Oppenheimer sisällytti suurelta osin hänen ehtonsa omaan muutoslakiinsa. Ks. myös kappale 2.1.7.

> kuntien historiassa on todellakin monia sivuja, joilla suurimmat uhraukset tehtiin koskettavalla omistautumisella muodollisen tasa-arvon säilyttämiseen, mutta ei ole osoittaa yhtään puhdasta tuotanto-osuuskuntaa, joka toimisi suurteollisuudessa, vaikka viimeksi mainittu onkin Ranskassa kyllin laajalle levinnyttä. (Mt.)

Bernsteinille Oppenheimerin ansio on Beatrice Potter-Webbin tutkimuksen osien laajentamisessa, systematisoinnissa ja syventämisessä. Bernstein myöntää, että ostajien osuuskunnilla on mahdollisuus kasvaa ja vakiintua, mutta mitä enemmän osuuskunta muistuttaa myyjien osuuskuntaa ja mitä enemmän se on itse valmistamiensa teollisuustuotteidensa myyntiin keskittyvä osuuskunta, sitä suurempi on sen sisäinen ristiriita.

Näkemys johtaa Potter-Webin esittämään eriytettyyn näkemykseen osuuskuntien eri muodoista. Ostajaosuuskunnat voisivat olla suurelta osin demokraattisesti organisoituja ja elinkelpoisia, kun taas kaikki puhtaat myyjäosuuskunnat ovat luonteeltaan oligarkiaa tavoittelevia. Bernsteinin analyysi ei kuvaa vain kolmea Oppenheimerin esittämää puutetta, vaan myös toisaalta tasa-arvon ja toisaalta välttämättömän erilaistumisen ja hierarkisoinnin välisen ristiriidan motivoivia seurauksia. Jos ihanteet ja sosiaalisten kokonaisuuksien hahmoteoreettiset tulkinnat, joissa kokonaisuudet voidaan nähdä enemmän kuin vain osiensa summana ja jotka voivat myös muuttua, vaikuttavat yksilöiden yhteistyöhaluun, motivaatioon ja velvollisuudentunteisiin, silloin osuuskunnan ja tavanomaisen kapitalistisen yrityksen välillä koettu tulkintojen ristiriita voi johtaa käyttäytymiseen vaikuttavien motiivien muuttumiseen tavalla, joka tuhoaa osuuskunnan perustavanlaatuisen edun, ideologisen kiinnittäytymisen osuuskunta-aatteeseen, ja siten myötävaikuttaa sen rapautumiseen. Tällä laajennuksella Bernstein ennakoi tiettyjä argumentteja, jotka otamme myöhemmin uudelleen tarkasteluun laajennetun transaktiokustannuslähestymistavan kohdalla.[53]

---

[53] Flieger (1997, kappale 3.4) näkee erilaiset arvot ja sukupolvien välisen konfliktin tärkeimpinä esteinä työvoiman itsehallintojen toimivuudelle. Hän siis käyttää laajempaa lähestymistapaa kuin pelkkä tuotanto-osuuskunnan toimintatavan vaatimusten ja todellisuuden välisen mahdollisen kognitiivisen dissonanssin määritteleminen eikä pyri vain perustelemaan epäonnistumista, vaan haluaa myös määrittää osallistavien yritysten menestymisen ehdot.

2.1.7 Fabian Society ja Beatrice Potter-Webb: Englannin teoreettinen tie sosialismiin

Fabian Society[54] syntyi vuonna 1884 ‚Fellowship of the New Life' ('Uuden elämän toveruus') -keskusteluklubin pohjalta. Yhteiskunnan moraalista kehitystä koskevia käsitelleeseen klubiin, jolla sanotaan olleen joitain elitistisiä taipumuksia, kuului joukko porvarillisia miehiä ja naisia. Fabian Society nimettiin Rooman konsulin Quintus Fabius Maximuksen mukaan, joka kumppaneidensa kasvavasta kärsimättömyydestä huolimatta menestyi viivyttelevällä strategiallaan Hannibalia vastaan toisessa punien sodassa (218–201 eaa.)[55] Fabianistit kääntyivät Marxia ja hänen vallankumouksellisten muutosten edistämistään vastaan. Sen sijaan he kannattivat asteittaista siirtymistä kohti osallistavaa sosialismia.[56] Jossain määrin tämä vastasi uudistuneita liberaaleja ajatuksia Englannissa, jossa kollektiiviset päätökset olivat korvanneet puhtaasti laissez-faire-ajatukset koulutuksen, ravitsemuksen ja asumisen kohdalla. Osallistavaan sosialismiin siirtymisen tulisi fabianistien näkemyksen mukaan onnistua kapitalistiseen järjestelmään 'tunkeutumisen' kautta eli – Fabiuksen tapaan – asteittaisen hitaan siirtymän kautta. Vuonna 1900 Fabian Societyn jäsenet perustivat työväenpuolueen edeltäjän 'Labour Representation Committee'n' ('Työväen edustuskomitean').

Friedrich Engels suhtautui tähän asteittaiseen lähestymistapaan erittäin kriittisesti, mutta toisaalta hän myös ihaili Fabian Societya "älykkäiden asianajajien, kirjailijoiden ja sentimentaalisten naisten kokoelmana" (Leesch 2012, 5). Yksi näistä naisista oli Beatrice Potter-Webb (1858–1947)[57]. Hän oli miehensä Sidney Webbin ja George Bernard Shawn kanssa yksi tärkeimmistä ja merkittävimmistä yhdistyksen jäsenistä. Mielenkiintoista on, että liberaalin John Stuart Millin teoreettiset pohdinnat lasketaan yhdistyksen jäsenten tärkeimmiksi inspiraatioiksi. Tämä osoittaa jälleen kerran Fabian Societyn alun perin reformistisen liberaalin luonteen. Aivan kuten monet modernit realistiset utopistit,

---

[54] Ks. tarkemmin Leesch 2012, 4– sekä Lamb 1998.
[55] Ks. Quintus Fabianus Maximus ja hänen viivyttelevä strategiansa 2. punien sodassa esim. Straßburger 2018.
[56] On huomionarvoista, että liberaali Friedrich von Hayek oli nuoruudessaan vankka fabianistisen sosialismin kannattaja ja tuki erityisesti Walter Rathenaun keskitetyn suunnittelun ideoita (Kubon-Gilke et al. 2018, 271–272).
[57] Vrt. elämänkertaan, Cole 1998.

fabianistitkaan eivät kehittäneet tarkkaa lopullista käsitystä yhteiskunnasta vaan halusivat lähteä matkalle kohti ’osallistavaa ja demokraattista’ sosialismia. Tähän he pyrkivät tietyllä institutionaalisella ajatusrakenteen avoimuudella. Eduard Bernsteinilla oli paljon yhteyksiä yhdistykseen ja hän osallistui usein sen luentotilaisuuksiin. Viimeistään vuodesta 1897 lähtien hän koki itsensä fabianistina ja näki muut sosialistit halventavassa merkityksessä ”utopisteina ja tusina-agitaattoreina” (Leesch 2012, 13). Kuten edellisessä kappaleessa mainittiin, Beatrice Potter-Webb tuki voimakkaasti Bernsteinin analyyseja osuuskunnista.

Beatrice Potter syntyi kahdeksanneksi yhdeksästä tyttärestä varakkaalle liikemiehelle Richard Potterille ja hänen vaimolleen Laurencina Heyworthille Hän sairasteli lapsena ja varttui vailla merkittäviä ulkomaailmayhteyksiä. Niiden sijaan hän kehitti itseään lukemalla paljon ja käymällä keskusteluita yksityisopettajiensa ja isänsä vieraiden kanssa. Erityisesti Herbert Spencerillä, joka oli uuden ajan kehitysfilosofian merkittävin teoreetikko, sanotaan olevan suuri vaikutus nuoren Beatricen ajatteluun. Beatrice Potterin vanhemmat sisaret menivät naimisiin, kuten tuolloin oli tapana, ja hänestä itsestään olisi voinut tulla paljon häntä vanhemman liberaalin valtiomiehen Joseph Chamberlainin (1836–1914, joka oli myöhemmän pääministerin Neville Chamberlainin isä, kolmas vaimo. Encyclopædia Britannica mainitsee ’temperamentin yhteensopimattomuuden’ syyksi näiden suunnitelmien kariutumiseen. Vieraillessaan Lancashiren maaseudulla kaukaisten sukulaistensa luona Beatrice Potter tuli kosketuksiin työväenluokan ja osuuskuntaliikkeen kanssa. Ennen kaikkea kehräämöissä työskentelevien ihmisten asema vaikutti suuresti hänen päätökseensä ryhtyä yhteiskuntatutkijaksi. Avioliittosuunnitelmien kariuduttua Potter teki jonkin aikaa hyväntekeväisyystyötä Lontoossa mutta tuli varsin nopeasti vakuuttuneeksi siitä, että hyväntekeväisyys ei yksin voinut ratkaista köyhyysongelmia. Vuonna 1891 hän julkaisi kirjan ’The Co-operative Movement in Great Britain’ (’Osuuskuntaliike Iso-Britanniassa’), jossa hän kuvasi järjestelmällisesti kokemuksiaan Lancashiresta. Kirjasta muodostui sittemmin yksi osuuskunta-analyysin klassikoista.

Jo ennen kirjan ilmestymistä, vuonna 1890, Potter oli tavannut Sidney Webbin. Hän oli erittäin vaikuttunut tämän persoonasta (joskaan ei niinkään hänen ulkonäöstään kuin älykkyydestään), sekä erityisesti Webbin panoksesta Fabian Societyn esseisiin (‚Fabian Essays‘). Beatrice Potter ja Sidney Webb menivät naimisiin vuonna 1892 ja viettivät häämatkansa perehtymällä Glasgow’n ja Dublinin ammattiliittojen toimintaa käsitteleviin asiakirjoihin. Sidney luopui virastaan siirtomaaministeriössä, ja vastedes molemmat elivät Beatricen perin-

nöstä sekä julkaisuista ja luennoista saamillaan tuloilla[58]. Pariskunta kirjoitti lukuisia yhteisiä julkaisuja, mm. heti avioliiton alussa ilmestyi kaksiosainen teos ‚History of Trade Unionism' ('Ammattiunionismin historiasta') vuonna 1894 ja vuonna 1897 ‚Industrial Democracy' ('Teollisuusdemokratia'). Julkaisujen ja poliittisen toiminnan lisäksi Beatrice Potter-Webb ja Sidney Webb tunnetaan myös siitä, että he perustivat vuonna 1895 yhdessä liberaalin poliitikon Richard Haldanen kanssa sittemmin merkittäväksi muodostuneen London School of Economics -korkeakoulun.

> "Sidney ja Beatrice käyttivät taktiikkaa, joka tunnettiin nimellä 'läpäisy' (‚permeation'). Sen ajatuksena oli yrittää viedä läpi fabianistista politiikkaa tai sen osia vaikuttamalla vallan ja vaikutusvallan henkilöihin näiden poliittisista yhteyksistä riippumatta. Esimerkiksi sekä konservatiivisen pääministerin lordi Balfourin että hänen liberaalin kilpailijansa lordi Roseberyn puoleen käännyttiin poliittisen tuen saamiseksi. Parlamentin valtavan liberaalienemmistön myötä tämä strategia muuttui vuonna 1906 tehottomaksi ja Webbit joutuivat lopulta 'läpäisemään' aloittelevan työväenpuolueen. Sitä ennen Beatrice Potter-Webb, joka toimi kuninkaallisen köyhien lakien toimikunnan jäsenenä vuosina 1905–1909, oli kuitenkin laatinut merkittävän vähemmistöraporttinsa, joka 35 vuotta ennen yleistä sosiaalivakuutusta kannattanutta 'Beveridge-raporttia' esitti selkeästi hyvinvointivaltion pääpiirteet. Webbien sosiaaliturvan puolesta järjestämä valtakunnallinen kampanjointi tukahdutettiin vasta vuonna 1911 Lloyd Georgen hätäisesti improvisoimalla maksuvakuutusjärjestelmällä". (Cole 1998)

Vuonna 1914 Beatrice Potter ja Sidney Webb liittyivät työväenpuolueeseen ja kasvattivat tämän seurauksena nopeasti yhteiskunnallista vaikutusvaltaansa. Vuonna 1935 he julkaisivat viimeisen merkittävän teoksensa ‚Soviet Communism: A New Civilisation?' ('Neuvostokommunismi: uusi sivilisaatio?'). Siinä Beatrice Potter-Webb jätti hyvästit ajatukselle asteittaisesta siirtymisestä sosialismiin ja oli suhteellisen kritiikitön – jopa euforinen – kommunistisen kehityk-

[58] Myöhemmin Sidney Webbillä oli useita poliittisia tehtäviä ja hänet myös aateloitiin: "Vuosina 1922–1928 Webbillä oli paikka alahuoneessa. Hän oli vuonna 1924 Board of Traden puheenjohtajana eli kauppaministerinä Ramsay MacDonaldin johtamassa ensimmäisessä työväenpuolueen hallituksessa. Kun MacDonald palasi pääministeriksi vuonna 1929, Webbistä tuli siirtomaaministeri ja hänelle myönnettiin Passfieldin paronin arvo, jolloin hän siirtyi alahuoneesta ylähuoneeseen. Hän valitsi päärinarvonsa nimen Southamptonin kreivikunnassa Hampshiressa omistamansa Passfield Corner -nimisen tilan mukaan. Koska hänellä ei ollut jälkeläisiä, arvonimi raukesi hänen kuolemansa jälkeen." (Wikipedia 2020).

sen suhteen. Tämä sai mm. John Maynard Keynesin kääntämään hänelle selkänsä ja kieltäytymään pyynnöstä kirjoittaa muutama sana Potter-Webbin 80-vuotispäivään liittyen vuonna 1938. Kerrotaan Keynesin sanoneen: ”Voisin kirjoittaa vain yhden lauseen: ”Rouva Webb on, toisin kuin Neuvostoliiton poliitikot, onnistunut elämään 80-vuotiaaksi.”” (Nienhaus 2014). Huolimatta eräiden argumenttien murentumisesta ja lukuisista muista tärkeistä 1800- ja 1900-lukujen yhteiskunnallisen kehityksen analyyseista on kuitenkin todettava, että Beatrice Potter-Webb oli osin sangen pessimistisistä näkemyksistään huolimatta merkittävä impulssin antaja ja tuotanto-osuuskuntien järjestelmällisen analyysin varhainen teoreetikko, joka esitti joukon ratkaisevia teesejä tuotanto-osuuskuntien mahdollisuuksista, mutta myös niiden systemaattisista vaikeuksista.

2.1.8 Hannes Gebhard suomalaisen osuustoimintaliikkeen perustajana ja johtajana

Hannes Gebhard (1864–1933) syntyi Kemijärvellä 8. huhtikuuta 1864. Hänen vanhempansa olivat metsänhoitaja Johan Ferdinand Gebhard ja Matilda Laurentia Wegelius (Geni 2021). Hannes valmistui ylioppilaaksi Oulun ruotsalaisesta lyseosta vuonna 1882 ja filosofian tohtoriksi Helsingin yliopistosta vuonna 1890. Gebhardin väitöskirja käsitteli Savonlinnan läänin oloja vuoteen 1571 saakka. Kuten tunnettua, Suomi oli vuosina 1809–1917 Venäjän suuriruhtinaskunta, jonka suuriruhtinas oli Venäjän tsaari. Suomen lähes autonominen asema perustui tsaari Aleksanteri I:n vakuutukseen siitä, että 1800-luvun alussa ollut nelisäätyinen valtiopäiväjärjestelmä säilyy koskemattomana. Vuosisadan vaihteen lähestyessä poliittinen liikehdintä kuitenkin lisääntyi. Vuonna 1899 perustetun Suomen työväenpuolueen, joka vuonna 1903 vaihtoi nimensä Suomen sosiaalidemokraattiseksi puolueeksi, perustamisen jälkeen maassa alkoi esiintyä massiivisia vaatimuksia yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden puolesta. Vaatimukset johtivat yhteiskunnallisiin levottomuuksiin ja lopulta suurlakkoon vuonna 1905. Lakon seurauksena sääty-yhteiskunta muuttui parlamentaarisen kansalaisyhteiskunnan suuntaan, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus toteutui ja maahan perustettiin moderni kansanedustuslaitos, yksikamarinen eduskunta. Korkein poliittinen valta jäi kuitenkin edelleen Venäjän keisarin ja keskushallinnon haltuun. On mielenkiintoista huomata, että Saksan sosiaalidemokraattien tavoin sosiaalidemokraatit jakautuivat myös Suomessa yhtäältä sy-

västi vallankumoukselliseen ja toisaalta reformistiseen leiriin 1900-luvun alussa.

Hannes Gebhard toimi aktiivisesti noina mullistusten vuosina. Hän oli Suomalaisen puolueen kansanedustaja vuosina 1907–1909, ja häntä pidetään suomalaisten osuuskuntien, erityisesti maaseudun osuuskuntien perustajana, organisoijana ja ratkaisevana edistäjänä. Vuonna 1914 Gebhard julkaisi suomeksi kattavan katsauksen teoksen suomalaisesta osuustoiminnasta 'Suomen osuustoiminta pääpiirteissään', joka oli Pellervo-seuran Kirjasto-sarjan ensimmäinen teos. Kaksi vuotta myöhemmin, vuonna 1916, Gebhard julkaisi yhden kansainvälisesti merkittävimmistä teoksistaan ‚Co-Operation in Finland' ('Osuustoiminta Suomessa'). Suomesta oli jo tuolloin ehtinyt kehittyä osuuskuntatoiminnan mallimaa. Tässä Gebhardin teoreettisilla analyyseilla ja käytännön toimilla, kuten Pellervo-seuran perustamisella vuonna 1899, oli ratkaiseva rooli, jota maan vapauspyrkimyksiin liittynyt suomalaiskansallisen kehityksen merkityksen korostaminen osaltaan lisäsi. Pellervo-nimen juuret korostavat nekin osaltaan kansallishenkisyyttä, sillä Pellervo on hedelmällisyyden jumala suomalaisessa mytologiassa. Suomen kansalliseepoksessa, Kalevalassa, hän esiintyy 2. ja 16. runossa Sampsa Pellervoisen muodossa (Körnert 2012, 26–27). Pellervo-seura ajoi omaa, taloudellisesti heikoimmassa asemassa olleiden väestöryhmien tukemiseen tarkoitettua osuuskuntajärjestelmäänsä ja tuki omien kansallisten rakenteiden perustamisen kautta vähintäänkin epäsuorasti Suomen itsenäistymispyrkimyksiä.

Ensimmäinen suomalainen osuuskuntalaki hyväksyttiin vielä vanhassa valtiopäiväjärjestyksessä vuonna 1901 Pellervo-seuran tekemien aloitteiden pohjalta. Ensimmäiset nykyisten osuuspankkien edeltäjät, osuuskassat, aloittivat toimintansa 1903. Niiden tarkoitus oli myöntää lainoja maatalouden kehittämistä varten. Myöhemmin toiminta laajeni muihinkin lainoihin ja talletuksiin. Körnert (2012, 28) tulkitsee Suomen ensimmäisen osuuskuntalain johtaneen onnistuneeseen, tiukasti ja keskitetysti hallinnoituun osuuskuntaliikkeeseen, joka perustui kymmeneen (sittemmin yhdeksään) osuuskuntakeskittymään.[59]

[59] Yhteiskunnan ja siihen liittyvien organisaatioiden kehitys ei kuitenkaan suinkaan ollut konfliktitonta. Vuonna 1904 perustettiin kattojärjestö Suomen osuuskauppojen keskusliitto (SOK) 12 kauppaosuuskunnan aloitteesta ja Pellervo-seuran tuella. Organisaatio jakautui vuonna 1916, kun työväenliikettä lähellä olevat kuluttajajärjestöt perustivat oman keskusjärjestönsä Osuustukkukaupan (OTK) ja porvarillisesti suuntautuneeseen

Suurten väestöryhmien epätavallisen korkean osuuskuntasidonnaisuuden ja osuuskuntien suuren määrän vuoksi Suomea, jota on totuttu kansainvälisestikin kutsumaan ’1.000 järven maaksi’, voitaisiin kutsua myös ’1.000 osuuskunnan maaksi’. (Molempien kohdalla absoluuttinen lukumäärä on toki huomattavasti suurempi.) Tuotanto-osuuskunnilla ei kuitenkaan ole Suomessa ollut merkittävää roolia.

Gebhard kuvaa edellä mainitun ‚Co-Operation in Finland‘ teoksensa (1916) alussa 1900-luvun alun harvaan asutun suomalaisen maaseudun luonnetta. Tämä on tärkeää huomioida, kun yritämme ymmärtää, miksi hänen mielenkiintonsa kohdistui nimenomaan maaseutumaisiin alueisiin. Tämän jälkeen hän käsittelee kirjassaan yhteistyön yleisiä etuja. Tässä kohdin Gebhard tosin tosiasiassa vain kuvaa järjestäytyneen työnjaon molemminpuolisia etuja ja pahoittelee sitä eriarvoisuutta, jota erikoistuneen työvoiman kapitalistinen ja kilpailullinen koordinointi aiheuttaa. Hän kuvailee myös valtiota tehokkaana koordinaattorina, erityisesti suurten infrastruktuurihankkeiden kohdalla. Gebhard katsoo, että kapitalistinen eriarvoisuus ja epäoikeudenmukaisuus on mahdollista ylittää osuuskuntien kautta: “Tästä kurjuudesta työväenluokat eivät voineet vapautua millään muulla tavalla kuin yhteistyöllä.” (mt., 4). Hannes Gebhard laskee myös ammattiliitot osuuskuntaliikkeeseen, mikä olisi vaikuttanut merkittävästi palkkatilanteen parantamiseen.

Kapitalistisesta kehityksestä eivät kuitenkaan kärsineet yksinomaan työläiset, vaan myös maaseudun väestö hintojen laskun seurauksena lisääntyvän erikoistumisen ja kauppa-alueiden laajentumisen myötä.

> ”Kauppiaat myyvät viljelijöille usein väärennettyjä tuotteita, joiden tilaa viimeksi mainitut eivät pysty tutkimaan ja joiden käyttö maatalouden harjoittamisen yhteydessä tuo heille huomattavia tappioita, jotka vaikuttavat monien vuosien ajan. Viljelöiden on puolestaan pitänyt myydä tuotteitaan välittäjille hintaan, joka ei vastaa jatkuvasti kasvavia tuotantokustannuksia.” (Mt., 4.)

Tämän kehityksen aikana syntyivät ensimmäiset yksittäiset yhteenliittymät, jotka perustuivat Englannin, Irlannin ja Saksan osuuskuntamalleihin. Suomen osuuskuntajärjestelmän voimakas nousu johtuu melko selvästi Gebhardin pyrkimyksistä yhdistää etuja kattojärjestöjen kautta, tehdä osuuskunta-aatteesta

---

SOK:hon jäi enemmistö maaseudun ja keskiluokkaisten kaupunkien kauppaosuuskunnista (Reichel 1953).

entistä tehokkaampi ja saada (sille) myös poliittista vaikutusvaltaa. Gebhard oli vakuuttunut siitä, että osuuskunnat tarvitsivat valtion tukea voidakseen toimia menestyksekkäästi pitkällä aikavälillä (mt., 11).

Gebhard käsittelee (mt.) hyvin yksityiskohtaisesti (ja lukemisen arvoisesti) osuuskuntien kansainvälistä ja kansallista historiaa, mutta erityisen tärkeitä ovat hänen kommenttinsa Pellervo-seuran ideoista ja tiukasti järjestetystä organisaatiosta, jolla pyrittiin yhdistämään ponnistelut ja vaikuttamaan poliittisiin päättäjiin (mt., 48–). Oikeudellisten ja organisatoristen neuvojen antamisen, täydennyskoulutuksen järjestämisen ja muun vastaavan, puhtaasti jäsenille suunnatun sisäisen tuen tarjoamisen sekä joidenkin julkisesti toimivien hallintoalueiden keskittämisen rinnalle tulivat pian laajojen tilastoaineistojen kokoaminen, intensiivinen poliittinen neuvonta ja vaikuttaminen sekä osuuskunta-aatetta käsittelevien julkaisujen levittäminen. Paikalliset ja valtakunnalliset yhdistykset sekä keskinäinen tuki yhdistettynä tieteelliseen ja poliittiseen neuvontatyöhön ovat Gehardin mukaan edesauttaneet Suomen osuuskuntajärjestelmän erityistä menestystä. Tätä ei pidä ymmärtää vain kirjoittajan itsekehuna, vaan sillä on todellisia taustoja ja se selittää osuuskuntien erityisen kasvusysäyksen Suomessa.[60]

Mary Hilson (2017, luku I) käsittelee myös laajasti osuuskuntaliikkeen kansainvälisiä polkuja ja kuvaa eroja erityisesti Saksan, Suomen, Englannin ja Irlannin osuuskuntien historiassa. Hän painottaa paitsi eri maiden osuustoiminnallisten liikkeiden välisiä merkittäviä eroavaisuuksia suhteessa toiveeseen saada tukea valtiolta, myös – samoin kuin Mill edellä – osuuskunta-aatteen myönteistä moraalista puolta.

> ”Osuuskunnilla koettiin olevan pääomien saatavuuden parantamisen ja teknologisten innovaatioiden, markkinoinnin ja laadunvalvonnan aineellisten hyötyjen lisäksi moraalinen tarkoitus. Ne kouluttaisivat jäseniään uusimmissa maataloustekniikoissa ja liikkeenjohdon käytännöissä; ne ratkaisisivat koronkiskonnan laajalle levinneen ongelman ja auttaisivat kehittämään itseluottamusta, luottamusta ja yhteisöllisyyttä maaseutuyhteisöissä.” (Mt.)

Hilson näkee selkeän yhteyden Suomen ja Irlannin osuuskuntien välillä. Pellervo-seura suunniteltiin vuonna 1899 jo vuonna 1894 perustetun Irlannin maatalousorganisaation (’Irish Agricultural Organisation Society – I.A.O.S.’) mal-

[60] Osuuskuntajärjestelmän varhaisesta ja myöhemmästä kehityksestä Suomessa katso myös Santamäki 2016.

lin mukaan. I.A.O.S. edisti merkittävästi irlantilaisten osuuskuntien kukoistusta. Sekä irlantilaiset että suomalaiset organisaatiot pyrkivät osuuskuntien moraalisia ominaisuuksia ja taitoja kehittäviin vaikutuksiin sekä edistämään osuuskuntien taloudellista menestystä. Tämä koskee kaikkia osuuskuntien muotoja, ei pelkästään työntekijöiden itsehallintoja. Hilson vahvistaa osaltaan näkemyksen Gebhardin hieman elitistisestä mutta onnistuneesta lähestymistavan:

> ”Huomionarvoista on hänen [Gebhardin] vakaumuksensa siitä, että yhteistyö ei syntyisi spontaanina ruohonjuuritason liikkeenä Suomessa, kuten se oli tehnyt Tanskassa. Tämä johtui alemmasta koulutustasosta ja myös harvaanastusta maasta. Sen sijaan hän ajatteli eliittiryhmää kouluttajia („laukkufinnar“), jotka matkustaisivat laukut täynnä käytännön tietoa maaseudulle kouluttamaan väestöä yhteistoimintaan.” (Mt., 14).

Hilsonin (mt.) mukaan Pellervon jäsenillä ei ilmeisesti ollut erityisen korkeaa käsitystä talonpoikaisväestöstä, jota he luonnehtivat passiiviseksi, avuttomaksi – jopa laiskaksi – ja jota oli ensinnä opastettava ja muotoiltava persoonallisuudeltaan menestyksekkääseen yhteistyöhön sopivaksi. Hilson selittää Pellervoseuran suuremmalla pragmatismilla ja tiukemmalla tieteellisellä suuntautumisella verrattuna Irlannin osuuskunnan ’melko säälittävään isänmaalliseen’ lähestymistapaan ja koko Irlannin talouden vieläkin alhaisempaan kehitystasoon sitä, että osuuskuntajärjestelmän menestys oli huomattavasti parempi Suomessa kuin Irlannissa. Hannes Gebhardilla, joka kuoli Helsingissä 68-vuotiaana vuonna 1933, oli ratkaiseva rooli jonkin verran elitistisessä tuessa monien osuuskuntien ja niiden yhdistysten perustamiselle Suomeen. Riippumatta siitä, pidämmekö osuuskuntatoiminnan mallimaana Suomea tai jotakin muuta maata, on todettava, että tuotanto-osuuskunnat muodostavat niin Suomessa kuin muuallakin yleensä vain varsin pienen osan koko osuuskuntajärjestelmästä, eivätkä ne siksi vaikuta ratkaisevasti sen laajentumiseen ja taloudelliseen vahvuuteen.

2.2 Osuuskuntien ja labouristisen hallinnon institutionaalinen taloudellinen analyysi

2.2.1 Vertailumalli: yleinen vaihtotasapaino

1970- ja 1980-luvuilla käytiin intensiivistä talousteoreettista keskustelua työntekijöiden itsehallinnoista ja osuuskunnista. Uusi keskustelu liittyi myöhäisenä

jatkona varhaisiin, teollistumisen aikana ja ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa esitettyihin analyyseihin osuustoiminnallisen aatteen (erityisesti tuotanto-osuuskuntien) ristiriitaisuuksista.[61] Ensimmäisissä talousteoreettisissa analyyseissä huomautettiin, että tehokkaan tekijöiden allokoinnin tulokseen yleisen tasapainon jäykillä olettamuksilla ei vaikuta se, käytetäänkö olettamuksena voiton maksimoinnista vai tulon asukasta kohti maksimoimisesta (Nutzinger 1980, 191). Yleistettävien väitteiden osalta tämä olisi argumentti työntekijöiden itsehallinnollisten rakenteiden mahdollisuudelle, koska silloin taloudellisen toiminnan tulokset olisivat riippumattomia organisaatio- ja omistusmuodosta.

Hyvinvointitalouden kahden pääperiaatteen mukaan täydellisen kilpailun oletuksissa kaikki markkinatasapainot ovat Pareto-optimaalisia eli uudelleenallokaatio ei voi hyödyttää ketään henkilöä tai mitään ryhmää vahingoittamatta toista, ja jokainen Pareto-optimi voidaan toteuttaa sopivalla alkuvarauksen valinnalla (tai tasaveroilla ja tuilla) (Kubon-Gilke 2018a, 170). Tämä tarkoittaa, että mikä tahansa haluttu jakelutulos voidaan myös tuottaa. Tehokkuustulos on instituutioiden suhteen neutraali, eli talouden tarkka organisaatiorakenne ei näy tässä mallikehyksessä, organisaatiosuunnittelu ei siis vaikuta markkinatuloksiin. Näin ollen ei myöskään ole merkitystä – sikäli kuin sitoumuksia ylipäänsä pitäisi olla – sillä, onko pääomien omistajilla päätöksenteko-oikeus ja saavatko he voittoa, vai tekevätkö päinvastoin kaikki työntekijät päätökset (kaikesta) demokraattisesti ja jakavatko he ylijäämät keskenään. Atomistisiin markkinarakenteisiin perustuva talous, jossa on äärimmäisessä tapauksessa ääretön määrä itsenäisiä ammatinharjoittajia, antaisi myös saman allokaatiotuloksen. Siksi työosuuskunnan rakenteen teoreettinen vastaavuus tyypilliseen kapitalistiseen rakenteeseen nähden ei yleisen tasapainon teorian puitteissa lopulta ole yllättävää.

Kun tarkastellaan Coasen (1960) ulkoisten vaikutusten analyysia, tilanne on samanlainen kuin yleisen tasapainon institutionaalinen epämääräisyys eli niin kauan kuin transaktiokustannuksia ei synny, omistusoikeuksien jakaminen on merkityksetöntä, vaikka sillä olisi vaikutusta markkinapörssien kautta asiaan osallistumattomiin kolmansiin osapuoliin, Näissä olosuhteissa neuvottelutulos

---

[61] Uuden keskustelun lähtökohta nähdään yleensä Benjamin Wardin esseessä (1958): ’The Firm in Illyria: Market Syndicalism’ (’Yritys Illyriassa: Markkinasyndikalismi’), jossa hän käsittelee hajautettujen sosialististen talouksien mahdollisuuksia teoreettisesti ja käyttää esimerkkeinä tuon aikakauden Kaakkois-Euroopan maita, kuten Jugoslaviaa.

on aina allokatiivisesti tehokas. Ainoastaan jakeluvaikutukset vaihtelevat omistusoikeuksien jakautumisen mukaan. Coase ei halunnut väittää, että tämän vuoksi talouden institutionaalinen rakenne olisi allokatiivisesti merkityksetön, koska positiivisten transaktiokustannusten ja markkinoiden epätäydellisyyksien myötä väite institutionaalisesta epämääräisyydestä kaikkien omistusoikeusjakaumien allokatiivisella vastaavuudella raukeaa välittömästi. Illing (1992) osoittaa tämän vaikuttavasti käyttämällä esimerkkiä epäsymmetrisestä informaatiosta transaktiokustannusten erityismuotona. Sama pätee, jos muut jäykät yleisen tasapainon oletukset lievennetään. Silloin ekvivalenssitulos romahtaa välittömästi, ja sama pätee yleiseen tasapainoon reaalitalouksien narratiivina:

> ”Se, että tämä teoreema enemmän tai vähemmän vulgarisoidussa muodossa voi edelleen muodostaa kapitalististen talouksien oikeutuksen keskeisen mallin, kuvaa enemmän kapitalistisen ideologian kestävyyttä kuin sillä välin saavutettua melko vankkaa tieteen tasoa. Ensinnäkin voidaan osoittaa, että Pareto-optimi on hyvin kyseenalainen kriteeri yleisen sosiaalisen hyvinvoinnin kannalta, koska se ei tarjoa selkeää ratkaisua ilman muita oikeudenmukaisuuden normeja kuin ne, jotka liittyvät suoraan vallitsevaan varallisuuden ja tulojen jakautumiseen. Toiseksi on todistettu, että itse lauseen ehdot eivät ihannetapauksessa ole todellisuuden ehtoja, koska olennaiset sosiaaliset aspektit ovat ’ulkoisia’ suhteessa itsenäisiin yksilöihin suuntautuneeseen markkinakonseptiin eli perustavanlaatuinen ulkoinen vaikutus piilee jo yksilöiden sosiaalisuudessa, jota ei ole otettu huomioon tai joka käsitellään liian myöhäisessä vaiheessa markkinoiden kautta. Jos lauseen ehtoja kuitenkin rikotaan, ei saavuteta jo sinänsä kyseenalaista Pareto-optimiteettia. Ns. ’toiseksi parhaan’ -teoria on myös selvästi osoittanut, että rikkoutuneiden ehtojen osittainen korjaaminen. kokonaiskontekstissa ei paranna tulosta, vaan heikentää sitä.” (Schlicht 1974, 263.)

Nämä teoreettiset havainnot yhdessä yleiseen tasapainoon todellisena mallina kohdistuneen kritiikin kanssa olivat lähtökohtana myös institutionaaliselle taloudelliselle analyysille, jossa haettiin tehokkuuden kannalta edullisinta organisaatiomuotoa. Coase (1937) esitti tästä ratkaisevan kysymyksen jo 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla pohtiessaan esseessään ’The Nature of the Firm’ (’Yrityksen luonne’), miksi ylipäätään on olemassa yrityksiä, kun täydellisen allokaatiomaailman markkinat tuottavat tuloksen, jota ei voi enää parantaa. Vastauksena kysymykseensä hän pitää markkinoiden koordinoinnin kustannuksia, joita hän jo tuossa yhteydessä kutsuu transaktiokustannuksiksi. Jos nämä kustannukset ovat riittävän korkeat, koordinoitu ryhmätyö tai hierarkiat voivat osoittautua hyödyllisiksi myös yksittäisissä työnjakoon perustuvissa tuotantomuodoissa. Vaihdon kustannukset voivat aiheutua esimerkiksi siitä, että

erikoistyötä voidaan koordinoida vain suurella vaivalla, että neuvottelut kuluttavat resursseja ja että sopimuksia on valvottava ja pantava täytäntöön. Coasen keskeisenä pyrkimyksenä on selvittää, millä organisaatiomuodolla (erityisesti järjestely-, määräys- ja voittosuhdeoikeuden osalta) työnjako voidaan parhaiten järjestää ja missä olosuhteissa, eli miten vaihto voidaan koordinoida mahdollisimman vähäisillä vaihtokustannuksilla (Kubon-Gilke 1997, luvut 2 ja 3; Kubon-Gilke 2018a, 53). Tässä yhteydessä herää kysymys, missä erityisolosuhteissa osuuskunta, tuotanto-osuuskunta tai työläisten itsehallinnollinen organisaatio voi erityisenä yritysmuunnelmana, jossa omistus on työvoiman käsissä, minimoida transaktiokustannukset. Tämän teoreettisen taustan vuoksi emme ole ensisijaisesti kiinnostuneita tuotanto-osuuskuntien mahdollisten epäonnistumisten syiden vaan päinvastoin osuuskuntien menestymisen edellytysten tunnistamisesta.

Osuuskunta-aatteen protagonisteille ajatus transaktiokustannusvapaasta maailmasta, kaikkien organisaatiomuotojen ekvivalenssista ja täysin osuustoiminnallisesta talouden organisoinnista[62] kuulosti lupaavalta, mutta lopulta malli jäi teoreettisesti horjuville jaloille. Se näytti myös olevan ristiriidassa monien todellisten, esimerkiksi Jugoslavian talousmallista saatujen, ja ennen kaikkea monien epäonnistuneiden työläisten itsehallinnosta tyypillisissä kapitalistisissa talouksissa saatujen kokemusten kanssa. Teoreettisesti laajemmat pohdinnat näiden ilmiöiden selittämiseksi löytyvät epävarmuuden, riskin välttämisen, epäsymmetrisen informaation ja viime kädessä sitoutumisvaihtoehtojen puutteen kontekstista ja koskevat pitkän aikavälin yrityksen etua, investointien rahoitusta tai muita vastaavia sopimussisältöjä, jotka ovat joko vain vaikeasti tai eivät lainkaan todennettavissa. Kussakin tapauksessa oletetaan erilaisia transaktiokustannuksia, jotka oikeuttavat poikkeamisen yleisestä tasapainosta täydellisen kilpailun tapauksessa.

Nämä lähestymistavat osoittavat, että ympäristöissä, joissa on epäsymmetristä informaatiota ja sopimusten sisältöä ei voida todentaa, on monia perustavanlaatuisia syitä (kapitalististen) yritysten olemassaololle, mutta vakavia riskinjaon, kannustimien ja pääoman hankinnan ongelmia voi syntyä erityisesti

[62] Osuuskunta ei kuitenkaan ole vain allokatiivisesti ekvivalentti, vaan itse asiassa myös tarpeeton jakelusyistä, koska alkuvarauksen, jossa tavarat jaetaan markkinaosapuolten kesken ennen kuin ne myydään ja/tai käsitellään, yhteydessä tehtävillä päätöksillä voidaan joka tapauksessa toteuttaa mikä tahansa jakelutoive. Yleisessä tasapainossa kysymys oikeudesta antaa määräyksiä sekä tehdä päätöksiä järjestelyitä ei nouse heti esiin.

osuuskunnissa, joissa työntekijät sekä määrittävät yrityspolitiikkaa ja saavat osuuden voitosta (Nutzinger 1982). Jotkut osuuskunta-aatteen protagonistit suhtautuvat näihin yhteyksiin skeptisesti, sillä jonkinlaisen ’markkinahäiriön’ oletetaan aiheuttavan myös osuuskuntien suurimmat ongelmat. Joissakin tapauksissa suhtautuminen on lähes uhmakasta (”Mitä ei voi olla, sitä ei saa olla!”), mutta skeptisyyttä perustellaan myös useilla teoreettisesti erittäin harkituilla vastalauseilla. Osuuskunta-aatteen kannattajat noudattavat kriittisesti kaikkia teoreettisia ja empiirisesti perusteltuja varauksia liittyen transaktiokustannuksiin, joita kohta käsittelemme yksityiskohtaisemmin. Sen sijaan varsinkin tuotanto-osuuskuntiin liittyy edelleen suuria odotuksia osallistumisen ja demokraattisen päätöksenteon lisäämisestä. Esimerkiksi Fici (2013, 5) hahmottelee osuuskuntia yleisesti muuten melko hillityssä johdannossaan osuuskuntien oikeusperustaan lähes romantisoivalla tavalla toteamalla, että osuuskunnat edistävät kestävää inhimillistä ja taloudellista kehitystä eli ’parempaa maailmaa’.

Tämä asettaa meille tietyn teoreettisen ongelman, jota sivusimme jo Johdannossa. Seuraavassa hahmoteltu (uusklassisesti inspiroitunut) institutionaalinen analyysi, joka kehitettiin pääasiassa 1900-luvun viimeisellä kolmanneksella, herättää kysymyksiä siitä, voivatko osuuskunnat, erityisesti työvoiman itsehallinnon erityisen tiukka tulkinta ja institutionaalinen rakenne ”puhtaassa muodossaan”, selviytyä institutionaalisessa kilpailussa pitkällä aikavälillä, pystyvätkö tällaiset osuuskunnat miehittämään useimpia taloudellisia markkinarakoja, joutuvatko ne muodostamaan hybridimuotoja hierarkioiden ja erikoistumisen suhteen, tai sopivatko ne muutenkaan keskitettyihin suunnittelujärjestelmiin (vrt. Kubon-Gilke & Maier-Rigaud 2020, 126). Jäsenlähtöisyys ja itsemääräämisoikeus kulkivat käsi kädessä syvän markkinoita ja kilpailua kohtaan tunnetun skeptismin kanssa erityisesti 1800-luvun yhteiskunnallisissa luonnoksissa (mikä mm. sai John Stuart Millin liberaalina vaatimaan kiivaasti osuuskuntien osallistumista markkinakilpailuun ja hylkäämään ajatuksen vaihtoehtoisesta koordinoinnista tai kilpailun ulkopuolelle jäävistä markkinaraoista). Johtopäätöksestä riippuen työntekijöiden itsehallinnoille ei joko anneta lainkaan mahdollisuuksia, niiden katsotaan joutuvan tekemään kompromisseja puhtaasta muodostaan tai niillä nähdään olevan mahdollisuuksia vain joissakin hyvin erityisissä markkinaympäristöissä ja talouden erityissektoreilla, kuten sosiaalialalla, jossa tavanomaisesta poikkeavat kilpailuolosuhteet ovat vallitsevina alun alkaen.

Kärjistäen todettuna perinteisen institutionaalisen taloustieteen piirissä katsotaan, että erityisesti työntekijöiden muodostamat työ- tai henkilöstöosuus-

kunnat voivat olla institutionaalisessa kilpailussa pitkällä aikavälillä menestyksekkäitä korkeintaan hyvin erityisissä olosuhteissa pienillä talouden osa-alueilla tai muunnetussa muodossa. Utopistiset osallistumiseen (ja samalla kilpailuun) perustuvat yhteiskuntamallit puolestaan propagoivat osuuskuntia kestävänä taloudellisen organisaation muotona, jonka pitäisi pystyä korvaamaan kapitalistiset organisaatiotyypit, kuten osakeyhtiöt. Millin analyysi, joka keskittyy osuuskuntien (itse)oppimis- ja kehitystoimintoihin, ehdottaa myös täydentävää teoreettista näkökulmaa osuuskunnan talousrakenteeseen. Todellisuus näyttää molemmat puolet; on osittain vakaita ja menestyviä tuotanto-osuuskuntia ja osuuskuntia, jotka toimivat puhtaassa markkinaympäristössä vailla erityistä valtion rahoitusta (ks. esim. Schimmele 2019), mutta vastaavasti on myös olemassa monia epäonnistuneita yrityksiä eikä ainakaan ole täysin automaattista siirtymää osuustoiminnallisesti järjestäytyneeseen talouteen. Seuraavassa yritämme kehittää mahdollisia ratkaisuja tähän pulmaan. Aloitamme perinteisesti uusklassisista institutionaalisista analyyseistä. Näiden keskustelujen yhteydessä nimetään syitä yritysten olemassaoloon yleensä sekä pohditaan erityisesti (tuotanto-)osuuskuntiin organisaatioina liittyviä ja liitettyjä etuja ja haittoja.[63]

2.2.2 Epävarmuus ja riskien välttäminen

Aloitamme matkamme institutionaalisen taloustieteen osien läpi markkinajärjestelmän pienellä epätäydellisyydellä olettamalla, että tavaran tai palvelun tuotantoon osallistuvat eivät voi vakuuttaa itseään ulkoisesti vakuutusmarkkinoilla tulonvaihteluiden riskiä vastaan, mikä johtuu pääasiassa siitä, että vakuutusyhtiöt tai tuomioistuimet tai välimieselimet eivät voi määrittää, johtuiko odotuksia heikompi tulos markkinaongelmista, sattumuksista tai työntekijöiden sitoutumattomuudesta. Jos oletetaan, että työntekijät toimivat riskejä välttelevästi, koska mahdollisuutta riskien hajauttamiseen ei ole, herää kysymys, eikö tätä vakuutusta voisi tarjota pääomaa omistavien henkilöiden johtama yritys, jolla olisi paremmat riskien hajautusmahdollisuudet kuin yksittäisillä työntekijöillä tai tuotanto-osuuskunnan työntekijöiden yhdistyksellä, ja jolla voidaan myös

[63] Luvuissa 2.2.1–2.2.6 käsitellyt suhteet on lainattu julkaisuista Kubon-Gilke 1997 ja Kubon-Gilke 2018.

olettaa olevan parempia mahdollisuuksia tulkita, johtuuko odotuksia heikompi tulos esimerkiksi puutteista työntekijöiden hierarkkisten sääntöjen noudattamisessa tai ulkoisista syistä. Tarkastellaan seuraavaksi yksinkertaista numeerista esimerkkiä tältä ongelma-alueelta. Esimerkissä työntekijän hyöty kasvaa tulon kasvaessa, mutta suhteellisesti vähemmän kuin riskien välttelyn tapauksessa. Ilo korkeasta tulosta odotusarvoon verrattuna ylikompensoituu siis hyödyn menetyksellä, jos tulot ovat odotettua arvoa pienemmät. Esimerkissämme tulot ovat ulkoisista olosuhteista (tilaustilanne, tekniset ongelmat tai virheetön tekninen ja organisatorinen prosessi) riippuen joko 1000 tai 3000 euroa. Kummankin todennäköisyys on 50 prosenttia. Ennakoitu tulo (EE) on siis 2000 euroa.

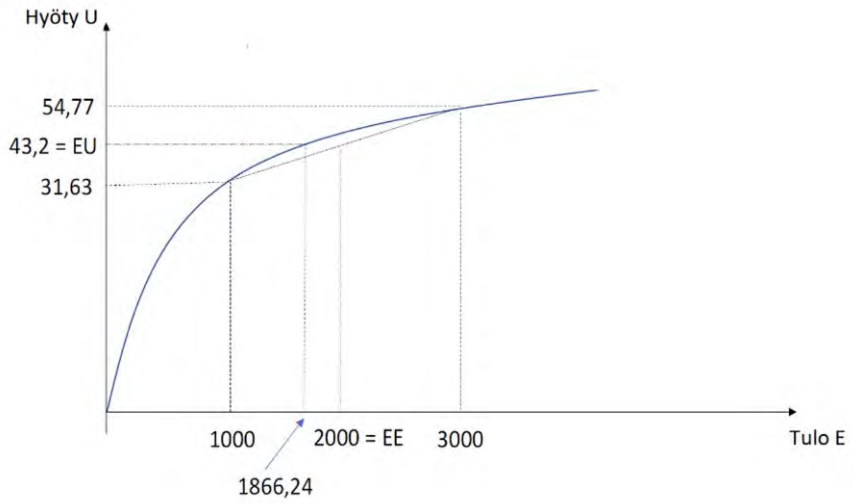

Kuvio 1: Riskien välttäminen ja vakuutukset yrityksissä

Hyöty (u) normalisoidaan siten, että se ilmaisee pienenevää rajahyötysuhdetta. Tätä tarkoitusta varten oletetaan erityisesti, että tulosta saatava hyöty (E) täyttää funktion $u = E^{½}$, eli u(1000) = 31,63 ja u(3000) = 54,77. Tämä suhteeton hyödyn kasvu perustuu oletukseen marginaalihyödyn laskusta. Ennakoitu hyöty (EU) on 43,2. Kapitalistisen työnantajan olisi turvattava vähintään tämä 43,2 yksikön etu. Tämä onnistuu myyntiin liittyvien maksujen ja vaihtelevien tulojen kautta (joskus 1000, toisinaan 3000 euroa). Silloin (kapitalistista) yritystä ei itse asiassa tarvittaisi lainkaan, koska sama vaihtelu tuloissa voi esiintyä myös itsenäisen ammatinharjoittajan kohdalla. Yrityksellä ei olisi tällaisessa tilanteessa oikeastaan mitään tehtävää. Yritys voi kuitenkin maksaa myös myyntitilanteesta riippumatonta kiinteää palkkaa, joka takaa vähintään 43,2:n etuus-

tason. Numeerisessa esimerkissämme näin on tuloilla $43{,}2^2 = 1866{,}24$ euroa. Tällöin yritys maksaa vähemmän kiinteää palkkaa kuin odotettu palkka olisi vaihtelevan tulon tapauksessa. Palkkaero 133,76 euroa voidaan tulkita enimmäisvakuutusmaksuksi, jonka työntekijät maksavat saadakseen toimeentulon, ennen kaikkea välttääkseen riskin tilapäisesti erittäin alhaisesta tulotasosta.

Jos argumentti riskejä välttelevistä työntekijöistä pitää paikkansa, työntekijät luopuvat vapaaehtoisesti osuuskunnan tai yrittäjän voitonjakojärjestelmästä saadakseen varman tulon. Tästä he ovat valmiita maksamaan kuvatun kaltaisia ’vakuutusmaksuja’. (Kapitalistinen) yritys ottaa siis vakuutustehtävän tulonvaihteluiden riskiä vastaan ja säilyttää palkkaeron odotettuun tuloon nähden. Se voi kuitenkin vakuuttaa konkurssiriskiä vain varsin ahtaissa rajoissa. Jos esimerkiksi alhaisen myynnin todennäköisyys kasvaa ulkoisista syistä 80 prosenttiin, niin 1866,24 euron kiinteä palkka olisi merkittävästi suurempi kuin yksilöllisesti odotettu 1400 euron tulo. Jos nämä tapaukset jätetään pois tai niitä pidetään erittäin epätodennäköisinä tai jos odotusarvojen muuttuessa voidaan sopia palkkatarkistuksista, johtopäätös on seuraava: jos vakuutus ei huomioi tulojen vaihtelun riskiä alhaisten tulojen syitä koskevan tietämättömyytensä takia, yritykset pystyvät tarkkailemaan tulosta paremmin kuin esimerkiksi varsinaiset vakuutusyhtiöt, jotka ottavat vastuulleen vakuutustoiminnan lähinnä riskien hyvien hajautusmahdollisuuksien vuoksi. Loogisesti ajateltuna tällaiselle sitoumukselle ei kuitenkaan ole olemassa tarvetta, jos myynti ei vaihtele. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi sosiaali-, koulutus- ja terveysalalla, jos sovituista (ja todennettavissa olevista) eduista on olemassa pitkän aikavälin taloudellisia sitoumuksia. Silloin kapitalistisen yrityksen tai itsenäisen ammatinharjoittajan ei tarvitsisi ottaa vastattavakseen riskejä, vaan osuustoiminnalliset ratkaisut tai esimerkiksi työntekijöiden itsehallinnon muunnelmat voisivat tulla kysymykseen.

Organisaatiorakenteesta riippuen sosiaaliala voisi näissä yksinkertaisissa riskinjako-ongelman olosuhteissa suosia osuuskuntia työntekijöiden itsehallinnon tai muun voittoa tavoittelemattoman järjestön muodossa edellyttäen, että valtion varoja ei aina myönnetä vain lyhyelle ajalle eikä käytetä liian monia markkinakorvikkeita, mikä lisäisi tulon epävarmuutta. Tällöin rahoituksen on kuitenkin oltava pitkällä aikavälillä kiinteä eikä epäsymmetrisessä informaatiossa saa olla ongelmia, jotka vaikeuttavat tai tekevät mahdottomaksi tulosarvioinnin ja edellyttävät tätä varten erityisiä institutionaalisia takeita. Seuraavamme valaisemme perusongelmia epäsymmetrisen informaation yhteydessä. Fehr (1987) katsoo, että riskinjako-ongelma on itse asiassa vähemmän vakava sosiaalisektorilla kuin muilla aloilla, joilla markkinamuutokset kasvavat irtisa-

nomisriskiä, kun työvoiman kiinteitä palkkoja ei enää pystytä kattamaan myynnin vähenemisen, kustannusten nousun takia tai muiden yritysten kannattavuuteen negatiivisesti vaikuttavien tekijöiden takia.

> "... Toisaalta ei saa sivuuttaa sitä tosiasiaa, että työntekijöillä on johto-, valvonta- ja valvontaelinten valinnan kautta ratkaiseva vaikutus yrityksen politiikkaan ja he voivat siten tehdä oman osansa tappioiden välttämiseksi" (Fehr 1987, 510).

2.2.3 Epäsymmetrinen informaatio I: Tiimiongelma, additiivinen ja täydentävä toiminta

Oletetaan, että edellä kuvatulla vakuutusongelmalla ei ole merkitystä, eli riskit voidaan vakuuttaa ulkoisesti tai henkilöt toimivat riskineutraalisti. Sen sijaan on ratkaistava toinen ongelma, nimittäin se, että vaikka tiimin suorituskyky kokonaisuutena ratkaisee onnistumisen, tiimin jäsenet eivät voi keskenään tunnistaa työtovereiden panosta eli tietoa työpanoksesta, joka. on jakautunut epäsymmetrisesti, ei ole käytettävissä. (Tiimiongelmasta, ks. Alchian & Demsetz 1972; Holmström 1982; Holmström & Milgrom 1991.)

Kuvailemme ongelmaa mahdollisimman yksinkertaisesti uuden numeerisen esimerkin avulla. Tiimiksi valitsemme pienimmän mahdollisen eli kahden hengen tiimin. Oletetaan, että kyse on kahdesta muuttofirman työntekijästä (1 ja 2), jotka yhdessä ottavat vastaan tilauksia ja toimittavat niitä sekä jakavat päivätulot, eli muodostavat alkeellisen tuotanto-osuuskunnan. Kumpikaan ei voi tietää, kuinka ahkera toinen on omissa kuljetuksissaan. Jos molemmat ovat erittäin ahkeria (EF), he saavat työpäivän kokonaissuorituksellaan kasaan 200 euroa. Jos molemmat ovat 'satunnaisesti' ahkeria, (LF) eli kantavat kevyempiä tavaroita hitaammin, selailevat muutettavia kirjoja, eivät pakkaa kellarin tavaroita muuttolaatikoihin ja kanna niitä muuttoautoon vaan syövät eväitä sillä välin jms., kokonaistulot ovat 100 euroa. Jos toinen on erittäin ahkera, ja toinen on ahkera vain satunnaisesti, kokonaispäivätulo on 150 euroa. Äärimmäisen kova työ on raskasta eli kaloreita kuluttavaa ja vaatii illalla jättimäisen perhepizzan kompensoimaan kalorinkulutusta. Tämä pizza maksaa 40 euroa ja kompensoi kaiken rasittavan työn ja pakkaamisen vaivan. Satunnainen työ ei kuluta kaloreita kuin normaalia peruskulutus enempää (eväät ovat tarpeeksi täyttäviä), joten pizzaa ei tarvitse hankkia korkeaa energiankulutusta kompensoimaan. Katsotaan nyt nettotuloa (jaetut päivätulot miinus perhepizzasta aiheutuvat menot) rasitusasteesta riippuen.

		2	
		EF	LF
1	EF	60/60	35/75
	LF	75/35	50/50

Kuvio 2: Tiimiongelma

Jos molemmat työskentelevät erittäin ahkerasti (EF), he saavat kumpikin netto 60 euroa, eli jaetun palkan 100 euroa vähennettynä 40 euron pizzakululla. Matriisisolun vasen luku tarkoittaa aina työntekijän 1 nettotuloa, oikea luku työntekijän 2 nettotuloa. Molemmat työskentelevät ahkerasti satunnaisesti (LF), he jakavat 100 euron tulot eikä heillä ole muita kuluja, joten kumpikin saa 50 euroa netto. Jos toinen työskentelee äärimmäsen ahkerasti, mutta toinen vain satunnaisen ahkerasti, päivätulos on 75 euroa kummallekin. Äärimmäisen ahkera työntekiä tarvitsee silloin pizzan 40 eurolla, toinen ei. Äärimmäisen ahkeralla henkilöllä on siis jäljellä 35 euroa, satunnaisella ahkeralla edelleen 75 euroa netto. Tämä numeerinen esimerkki osoittaa tyypillisen vangin dilemman vapaamatkustaja-ongelman yhteydessä. Katsotaanpa lähemmin työntekijää 1. Jos hän uskoo, että työntekijä 2 erittäin ahkera, jos hän on itse erittäin ahkera, hän saa illalla netto 60 euroa (hänen osuutensa 100 eurosta miinus pizzakulut), mutta 75 euroa, jos hän itse on laiska. Näissä olosuhteissa hänen ei kannata olla äärimmäisen ahkera vaan valita LF. Jos työntekijä 1 sen sijaan uskoo, että työntekijä 2 työskentelee ahkerasti vain satunnaisesti, hän saa 35 euroa (puolet 150 euron päivätuloista vähennettynä yksittäisillä pizzakuluilla), jos hän tekee itse äärimmäisiä ponnisteluja. Jos kuitenkin myös hän itse ahkeroi vain satunnaisesti, hän saa 50 euroa. 50 euroa on parempi kuin 35 euroa, joten LF on valittu. Molemmissa tapauksissa on siis järkevää valita LF-strategia. Työntekijä 2 ajattelee asiaa analogisesti ja lopulta molemmat päätyvät heille tehottomaan 50/50-tasapainoon, koska molemmat valitsevat satunnaisesti ahkeran työn strategian.[64] Molemmilla yhdessä olisi parempi äärimmäisen kova työ, koska he

[64] Edes toistot eli pitkäaikaiset yhdessä tekemisen järjestelyt eivät tiukasti rationaalisessa mielessä muuta mitään, koska viimeisellä jaksolla silti syntyy tehoton tasapaino. Silloin ei kuitenkaan voi saavuttaa parempaa lopputulosta yhteistyöllä toiseksi viimeisellä jaksolla ja lopulta taaksepäin induktion (backward induction) kautta käy selväksi, että rationaalisesti laskettuna ei tehdä yhteistyötä edes ensimmäisellä jaksolla eikä siksi valita EF:ää. Taaksepäin induktio on prosessi, jossa pohditaan optimaalisinta ratkaisua ajassa taaksepäin, ongelman tai tilanteen lopusta alkaen. Se etenee tarkastelemalla vii-

ansaitsisivat silloin 50 euroa enemmän ja heillä olisi vain 40 euroa pizzakuluja lisäponnistuksen kompensoimiseksi. Lisäksi kumpikin ansaitsisi 10 euroa enemmän nettona. Tehokasta ratkaisua ei kuitenkaan toteuteta, koska molemmilla on kannustimia käyttäytyä toisella tavalla. Jos nämä kaksi työntekijää vain tunsivat olevansa lupausten sitomia näistä kannustimista huolimatta, ongelmalla ei olisi institutionaalista merkitystä. Silloin he lupaavat toisilleen, että he työskentelevät erittäin ahkerasti ja myös pitävät lupauksensa. Jos he sen sijaan perustavat toimintansa puhtaasti rahallisiin kannustimiin, tarvitaan muita vaihtoehtoja tehokkaiden lopputulosten varmistamiseksi.

Ratkaisuna Alchian ja Demsetz (1972) keskustelevat vaihtoehdosta, jossa työntekijät oman etunsa vuoksi palkkaisivat esimiehen (A), joka rohkaisisi molempia työskentelemään erittäin ahkerasti. Vaikka he maksaisivat A:lle maksimissaan 19,99 euroa per päivä, molemmille jäisi vielä yhden sentin minimietu. Oletetaan, että joku ottaa valvonnan hoidettavakseen 10 eurolla. Molemmat työntekijät saavat kumpikin 100 euroa yhteistuloa miinus 40 euroa energiankulutusta kompensoimaan tarvittavasta pizzasta. Esimiehelle A joudutaan maksamaan tästä käteenjäävästä tulosta vielä 5 euroa, jolloin kummallekin työntekijälle jää 55 euroa. Tämäkin on 5 euroa parempi kuin tehoton tasapaino, jossa molemmat valitsevat LF:n.

Sitten täytyy kuitenkin vielä kysyä, mitä kannustinta tällä tarkkailijalla on toimia todella sitoutuneesti ja kannustaa äärimmäiseen uutteruuteen eikä lueskeluun, musiikin kuunteluun, elokuvien katseluun tai muuhun yksityishyödylliseen toimintaan. Jos tiimin jäsenet eivät pysty tarkistamaan toistensa toiminnan tasoa, eivät he pysty tarkistamaan myöskään esimiehen A:n toimintaa ja tämän seurannan intensiivisyyttä. Alchianin ja Demsetzin ratkaisu on, että kaikki tulot on kierrätettävä esimiehen kautta, jonka on saatava palkkojen maksamisen jälkeen jäävä mahdollinen ylijäämä kokonaisuudessaan, koska silloin esimiehellä on täydelliset kannustimet tehdä valvontatyönsä hyvin. Tämä on kuitenkin ristiriidassa tuotanto-osuuskunnan periaatteen kanssa. Oletamme nyt, että tämän uuden kolmihenkisen ’yhtiön’ on maksettava kummallekin muuttajalle aina 90 euroa päivässä riippumatta siitä, kuinka ahkerasti he muuttavat. Oletetaan myös, että molemmat työskentelevät erittäin ahkerasti ja tarvitsevat energiankulutustaan kompensoimaan perhepizzan, joka heidän on maksettava

---

meistä kohtaa, jossa päätös on tehtävä, ja tunnistamalla sitten, mikä toiminta olisi optimaalisin sillä hetkellä. Tässä päättelymenetelmässä oletus on, että kaikki tulevat ratkaisut ovat järkeviä.

omalla palkallaan. Tällöin kummallekin työntekijälle jää pizzanostamisen jälkeen 50 euron nettotulot. Vaikka molemmat työskentelevät äärimmäisen uutterasti 50 euroa kummallekin vastaa vain satunnaisen ahkeruuden tuottamaan saldoa (LF/LF). Jos työntekijät 1 ja 2 tekevät työnsä ehdottomasti paremmin jokaisessa mallissa, jossa palkka on hiemankin korkeampi, heidän kannattaa liittyä yritykseen itsenäisen tiimin perustamisen tai tuotanto-osuuskunnan työskentelyn sijaan. Esimerkiksi, jos yritys maksaa muuttajille palkkaa 90,50 euroa ja pitää 19 euroa itselleen, jokainen työntekijä saa nettona 50,50 euroa, koska pizzakulut on tässäkin tapauksessa vähennettävä. Jos esimerkkimme kolmihenkisessä ’yhtiössä’ maksettaisiin samaa palkkaa kuin yrityksessä (90,50 euroa kummallekin työntekijälle) eikä esimies A hoitaisi kontrollointitehtäväänsä hyvin ja saisi molempia työntekijöitä työskentelemään äärimmäisen ahkerasti, ’yhtiö’ tekisi väistämättä tappiota tällaisesta kiinteästä palkasta ja esimies jäisi ilman palkkaansa ja kannustinpalkkiotaan. Koska molemmat työskentelevät satunnaisesti, ’yhtiö’ saa tuloja vain 100 euroa (50 + 50 = 100), mutta joutuu maksamaan palkkaa yhteensä 181 euroa (90,50 + 90,50 = 181). Satunnaisesti ahkeran ja äärimmäisen ahkeran työntekijän yhdistelmällä ’yhtiön’ tulot olisivat 150 euroa, mutta maksettavat palkat edelleen 181 euroa. Tässäkin tapauksessa ’yhtiölle’ syntyisi tappiota. Siksi esimies tekee kaikkensa varmistaakseen, että molemmat muuttajat työskentelevät äärimmäisen ahkerasti.

Holmström (1982) osoittaa kuitenkin, että myös muut palkitsemismekanismit voivat ratkaista ongelman, mutta myös tämä edellyttää yritystä, joka siinä tapauksessa, että epätasapainoinen budjetti jää tasapainon ulkopuolelle, joutuu kantamaan tappiota tai pääsee nostamaan voittoa. Tässä lähestymistavassa kapitalistisen yrityksen tehtävänä on tasapainottaa epätasapainoa. Ajatus on yksinkertainen siinä mielessä, että jokaisen mukana olevan on lunastettava koko ylijäämä itselleen. Koska kahdella henkilöllä ei tietenkään voida jakaa ylijäämää kahdesti eikä n:llä henkilöllä n-kertaisesti, on vähennettävä vakio, eräänlainen ’osallistumismaksu’, joka määräytyy saldon perusteella. Esimerkissämme illan kokonaisbruttomyynti on 200 euroa, jos molemmat valitsevat EF-strategian, 100 euroa, jos molemmat valitsevat LF:n ja 150 euroa, jos toinen valitsee EF:n ja toinen LF:n.

Oletetaan jakosäännöksi, että molemmat saavat koko liikevaihdon miinus 100 euroa ’osallistumismaksua’ ja että työntekijä 1 itse valitsee EF:n.

Jos työntekijä 1 uskoo, että myös työntekijä 2 valitsee EF:n, hän saa:

200 – 100 – 40 = 60 euroa netto.

Jos hän näissä olosuhteissa LF:n, hän saa:

150 – 100 = 50 euroa netto.

Jälkimmäinen ei ole houkutteleva. Jos toisaalta työntekijä 1 uskoo, että työntekijä 2 työskentelee ahkerasti vain satunnaisesti, hän saa omalla äärimmäisellä ahkeruudellaan.

150 – 100 – 40 = 10

Jos myös hän satunnaisen ahkerasti, hän saa:

100 – 100 = 0.

Molemmissa tapauksissa kannattaa valita äärimmäinen ahkeruus, työntekijä 2 ajattelee analogisesti ja tehokas tasapaino toteutuu. Budjetti on tasapainossa, sillä kumpikin saa käytännössä 100 euroa 200 euron kokonaismyynnistä (ja kumpikin maksaa pizzan omasta osuudestaan). Jos yleistetään, jokainen ryhmän jäsen saa kokonaistuoton miinus vakio. Jos N jäsentä tuottaa tuloksen x, tavaran hinta p = 1 ja x* on tehokas tuotos, jako- tai palkitsemissääntö S määrää jäsenelle i:

$S_i = x – ((N – 1)/N)x^*$.

Esimerkissämme kahden hengen tiimissä, $S_i = x – ½ x^*$.

½ x* = x – ½ 200 = x – 100,

Meidän tapauksessamme osallistumismaksu on siis itse asiassa optimi 100 euroa.

Tämä rakenne tuottaa tehokkaita kannustimia, optimaalinen x* 200 syntyy todella. Tällöin kukin jäsen saa tasapainossa vain x*/N, esimerkissä (200/2) = 100 euroa, eli budjetti on tasapainossa. Kapitalistista yritystä tarvitaan lähinnä epätasapainossa oleviin budjetteihin mahdollisesti kuviteltavissa, sattumanvaraisissa epätasapainoisissa tilanteissa. Yksi tai useampi ihminen tarvitaan auttamaan epätasapainossa olevia työntekijöitä tasapainottamaan budjettiaan. Tuotanto-osuuskunnassa tämä on kuitenkin mahdollista vain erittäin monimutkaisilla sopimuksilla kolmansien osapuolten kanssa, joilla puolestaan on

hallintaongelma, koska he eivät tiedä, mikä tarkalleen aiheutti esimerkiksi tappion, joka heidän pitäisi korvata.

Samanlainen tulos saavutettaisiin myös palkkajärjestelmällä, jossa kiinteä palkka on 90–100 euroa, jos illan kokonaistulos on 200 euroa, ja nollapalkka, jos ansaittaisiin alle 200 euroa. Jopa tällaisessa palkkasäännössä EF-strategia on paras ja tehokkain tulos molemmille työntekijöille. Yritys puolestaan huolehtii budjetin tasapainottamisesta vain epätasapainoisissa tilanteissa. Tämä enimmäistuloinen kiinteäpalkkainen variantti sisältää kuitenkin myös sudenkuoppia. Yrittäjä voisi esimerkiksi suostutella muuttajan 1 työskentelemään vain LF:llä ja lahjoa hänet 70 eurolla tästä poikkeavasta käytöksestä. Sitten illalla tulos 150 euroa eli pienempi kuin tavoiteltu liikevaihto ja molempien palkka olisi 0 euroa. Yrityksen voitto olisi tällöin 150 euroa miinus lahjus 70 euroa, joten yritykselle jää nettohyöty 80 euroa. Järjestystä olisi etua myös työntekijä 1:lle, koska EF:llä hän saisi vain 50–60 euroa netto kiinteästä palkasta riippuen, mutta lahjuksella 70 euroa. Tällaiset palkkajärjestelmät eivät näin ollen ole turvassa yhteenliittymiltä eivätkä lahjonnalta.

Tätä ongelmaa ei ole vaihtoehdossa, jossa on osallistumismaksu ja oikeus koko ylijäämään, kuten esimerkissämme kuvatussa konstellaatiossa. Esimerkiksi, jos ’yhtiö’ – tai käytännössä esimies A – ’taivuttelee’ työntekijän 1 alitulokseen 70 eurolla, molemmat työntekijät saavat 150 – 100 = 50 euroa. Lahjotulle työntekijälle 50 euroa plus 70 euron ’kertakorvaus suostuttelusta’ on parempi kuin EF/EF-yhdistelmän 100 euron palkka ja siitä vähennetyt välttämättömät kulut 40 euroa pizzasta. 70 euroa plus osuus päivittäisestä tuloksesta on yli 60 euroa ja siksi on houkuttelevaa tulla lahjotuksi. Työntekijä 2 kärsii varmasti verrattuna EF/EF tilanteeseen, koska hän saa 150 – 100 = 50 ja joutuu maksamaan myös pizzakulut. Yrityksellä ei nyt ole 0 (tasapainoinen budjetti), vaan se maksaa molemmille työntekijöille palkan (150 euroa), kerran lahjuksen (70 euroa) ja toisaalta saa tuloja 150 euroa ja osallistumismaksun 100 euroa kahdelta työntekijältä. Yritys siis saa tuloja 350 euroa ja joutuu maksamaan työntekijöille 370 euroa ’budjetin tasapainottajana’ ja ’korruptiokulujen’ yhteydessä. Tämä ei ole yritykselle kannattavaa, eli yllä kuvatut yhteenliittymät yrityksen ja jonkun työntekijän välillä eivät tule olemaan pitemmällä aikavälillä yritykselle kannattavia tässä palkkajärjestelmässä.

Puhtaasti muodollisesti katsottuna ’osallistumismaksun’ itsehallinnoissa ei tarvittaisi kapitalistista valvojayhtiötä Alchianin ja Demsetzin ilmaisemassa merkityksessä. Työntekijöiden itsehallinto täydennettynä ulkopuolisella, budjetin ja tilinpäätöksen tarkistamista varten nimetyllä henkilöllä tai yrityksellä, voisi toimia samalla tavalla, jos kaikki osallistujat saisivat koko ylijäämän vä-

hennettynä osallistumismaksulla. Tieto-ongelmat tekevät tällaisista rakenteista käytännössä kuitenkin hyvin monimutkaisia. Myöhemmin näemme, että perinteisten osuuskuntien lisäksi esimerkiksi kibbutsijärjestöt ovat käytännössä vaatineet osallistumismaksuja, jotka olemme juuri tunnistaneet mahdolliseksi ratkaisuksi vapaamatkustajaongelmaan. Mikään muu kibbutsijärjestelmän sääntö ei kuitenkaan sovi Holmströmin ratkaisuun lainkaan. Koska EF on Holmströmin palkkajärjestelmässä hallitseva strategia, epätasapainoisuus on epätodennäköistä, mistä seuraa, että institutionaalisesti pakollinen varantojärjestelmä ulkoisilla takeilla (ilman kolmatta, valvovaa työntekijää/yrittäjää) on ajateltavissa. Jos yrityksen liikevaihtoon tai sen toimintansa ja taloutensa suunnittelussa tarvitsemaansa tietoon liittyy ulkoisia epävarmuustekijöitä, asetelmasta kuitenkin tulee erittäin monimutkainen verrattuna yrityksen ulkopuolisen valvonta- ja korvauselimen, käyttämiseen, koska silloin esimerkiksi budjetti on tasapainossa vain odotusarvoltaan ja tuomioistuimissa ja valvontaelimissä on voitava tarkistaa, onko budjetti tosiasiallisesti tasapainoinen vai epätasapainoinen.

Analyysi muuttuu vieläkin monimutkaisemmaksi, jos tiimitulokset eivät ole pelkästään toisiinsa kytkeytyviä eivätkä vain helposti havaittavissa toisistaan, vaan jos niissä on toisiaan täydentäviä elementtejä. Tällöin lopputulokset ovat riippuvaisia kaikkien tiimissä mukana olevien sitoutumisesta, ja osatehtävän epäonnistuminen voi vaarantaa koko projektin onnistumisen. Halac, Lipnowski & Rappoport (2021, 757) kuvaavat ongelmaa seuraavasti:

> ”Projektin menestys organisaatioissa riippuu useiden työntekijöiden panoksesta, joiden tehtävät täydentävät toisiaan. Työntekijät, jotka palkitaan hankkeen yleisten tulosten perusteella, saattavat olla haluttomia tekemään osuutensa, elleivät he odota muidenkin tekevän samoin. Tutkimme tämän strategisen riskin optimaalista kannustimien tarjoamista. Yrityksen, joka pyrkii varmistamaan ponnisteluja alhaisin kustannuksin, ei tarvitse vain tarjota korkeita palkkioita tehdäkseen ponnisteluista kannattavaa, vaan myös hienosäätää palkkioita pitääkseen työntekijät optimistisina siitä, että myös muut haluavat työskennellä yhteisen tavoitteensa eteen. Miten yritys suunnittelee kannustimia työntekijöiden odotusten hallitsemiseksi ja koordinoinnin helpottamiseksi? Onko työntekijöiden asemaa ja palkkaa koskeva avoimmuus aina hyvä? Onko palkkaerot optimaalisen kannustimen ominaisuus?”

Ensi silmäyksellä voisi ajatella, että yrityksen tulisi olla kiinnostunut mahdollisimman suuresta läpinäkyvyydestä, sillä johtopäätökset muiden tiimin jäsenten ponnisteluista auttavat määrittämään päätöksen omasta sitoutumisesta bonusmaksuihin joukkueen menestyksen mukaan. Yritys ei kuitenkaan useinkaan pysty suoraan havainnoimaan yksittäisten työntekijöidensä ponnisteluja, var-

sinkaan, kun paljon työtä on tehtävä rinnakkain. Millaisen kannustinmekanismin yritys voi valita, jotta kaikilla tiimin jäsenillä on riittävä kannustin työskennellä ahkerasti?

> ”Yritys voi silti antaa työntekijälle varmuuden siitä, että hänen työtoverinsa tekee töitä, esimerkiksi tarjoamalla jälkimmäiselle korkea palkkion projektin onnistumisesta, mikä tekee työstä hallitsevan valinnan. Itse asiassa tämän logiikan perusteella […] työntekijöiden hierarkia on optimaalinen: hierarkkian korkeammalla tasolla työntekijöille tarjotaan jyrkkiä kannustimia tehdä työtä riippumatta siitä, mitä muut tekevät, kun taas matalammalla tasolla oleville työntekijöille tarjotaan kannustimia juuri sen verran, että ne saavat heidät työskentelemään tietäen, että korkeamman tason työntekijät tulevat työskentelemään.” (Mt., 757–758.)

Winter (2004) osoittaa tässä tapauksessa, että jokaisessa optimaalisessa palkkajärjestelmässä on syrjiviä piirteitä, eli että jopa täysin identtiset toimijat saavat erilaisia kannustimia. Tämä tulos riippuu kuitenkin olennaisesti siitä oletuksesta, että työsopimukset ovat yleisesti tiedossa ja että tiedämme molemminpuolisesti, mitä kannustimia toiset työntekijät saavat. Käytäntö (kapitalistisissa) yrityksissä on erilainen. Yksittäisten työntekijöiden palkitsemisesta pidetään melko suurena salaisuutena ja työntekijöitä pyritään myös estämään kertomasta toisilleen työsopimustensa sisällöstä ja palkitsemisesta. Yrityksen sisäiset käytännöt usein myös turvaavat tämän salaisuuden. Halac, Lipnowski & Rappoport osoittavat, että läpinäkyvyyden puute voi olla yrityksen edun mukaista ja että se voi tehdä toiminnasta kannattavampaa rohkaisemalla kaikkia tiimin jäseniä työskentelemään ahkerasti. Malli perustuu edellä käsiteltyyn Holmströmin malliin, mutta kuvaa täsmällisemmin tiimin jäsenten toisiaan täydentäviä yksilöllisiä työpanoksia. Katsotaan yksinkertaistettua esimerkkiä ymmärtääksemme kolmikon argumenttien logiikan (mt., 762–763):

Ajatellaan yritystä, jossa on kaksi työntekijää. Molemmat työntekijät tekevät erilaisia alatehtäviä. Jos työntekijä työskentelee ahkerasti, hän suorittaa osaprojektinsa onnistuneesti todennäköisyydellä $p = 1$. Jos hän työskentelee vähemmän intensiivisesti ja heikommin keskittyen, hän onnistuu vain todennäköisyydellä $p \in (0,1)$. Koko hankkeen menestys yritykselle on taattu vain, jos molemmat näiden kahden työntekijän suoritettaviksi annetuista osatoiminnoista onnistuvat. Molempien työntekijöiden on annettava työpanoksensa $c > 0$. Yrityksen oletetaan voivan tarkistaa vain kokonaismenestystä, ei osittaisten tehtävien suorittamista; Se voi kuitenkin sitoutua maksamaan työntekijöille bonusmaksuja kokonaismenestyksen mukaan. Yrityksen tavoitteena on varmistaa kokonaismenestys mahdollisimman alhaisin kustannuksin. Bonusten valinnalla

yritys muodostaa peliteoriassa analysoitavan strategisen vuorovaikutuksen työntekijöiden välillä. Tavoitteena on kokonaismenestykseen perustuva kannustinjärjestelmä, joka saa aikaan Nash-tasapainon, jossa molemmat työntekijät päättävät selvästi työskennellä ahkerasti ja keskittyneesti, mahdollisimman alhaisin kustannuksin,

Oletetaan ensin, että yritys julkistaa bonussitoumukset läpinäkyvästi. Jos työntekijä 1 olettaa työntekijän 2 olevan ahkera, työnantajan on tarjottava hänelle vähintään b_L, jossa b_Ln on täytettävä ehto:

$$b_L - c = pb_L \qquad \text{vastaavasti} \qquad b_L = c / (1 - p)$$

Jos taas työntekijä 2 ei tee kovaa työtä, b_H-bonuksen tulee olla vähintään seuraava:

$$\text{”}pb_H - c = p^2 b_H \qquad \text{eli} \qquad b_H = c/[p(1 - p)] > b_L.$$

> Tämä tarkoittaa, että vaikka bonusten tarjoaminen $b_1 = b_2 = b_L$ riittäisi saamaan aikaan tasapainon, jossa molemmat työntekijät työskentelevät, nämä (tai hieman korkeammat) bonukset eivät sulje pois tasapainoa, jossa kumpikaan työntekijä ei työskentele maksimaalisesti. Työn toteuttamiseksi yksilöllisesti yrityksen on tehtävä yhdelle työntekijöistä työstä hallitseva valinta eli hänelle yli b_H:n bonus. B_L:n yläpuolella oleva bonus toiselle työntekijälle varmistaa, että hän myös työskentelee, tietäen, että ensimmäinen työntekijä työskentelee joka tapauksessa. Tästä seuraa, että halvin julkinen järjestelmä, joka takaa työn, aiheuttaa yritykselle kustannukset on (hieman yli) $b_H + b_L$.” (Mt., 762.)

Edellä esitetty ratkaisu perustuu peliteoriaan. Peli on symmetrinen, eli molemmat työntekijät tekevät identtisiä laskelmia, ja työntekijöiden symmetrisyydestä huolimatta bonusjärjestelmä tulee olemaan syrjivä siinä mielessä, että toiselle tarjotaan korkeampi bonus b_H, mutta toiselle vain hieman enemmän kuin b_L. Halac, Lipnowski & Rappoport (2021) osoittavat, että yritykselle voi olla jopa halvempaa, jos se pitää bonussäännöt läpinäkymättöminä. Oletetaan, että työntekijä 1 saa korkeamman bonuksen hieman b_H:n yläpuolella tai alemman bonuksen hieman b_L:n yläpuolella samalla todennäköisyydellä 1/2. Vain työntekijä 1 saa nyt tiedon varsinaisesta bonuksesta ennen kuin hän tekee työpäätöksensä. Työntekijä 2 tietää, että hänen olisi järkevää yrittää kovasti, jos työntekijä 1 saisi b_H:n ja että tämä bonus myönnetään 1/2 todennäköisyydellä. Sitten yritys voi asettaa hänelle bonuksen b_M:n, jonka tulee täyttää seuraava ehto:

$$(1/2 + p/2)b_M - c = (p/2 + p2/2)b_M$$

vastaavasti

$$b_M = c / [(1/2)(1 - p) + (p/2)(1 - p)$$

Koska työntekijällä 2 on kannustin tehdä ahkerasti työtä b_M-bonuksella, yrityksen on tarjottava työntekijälle 1 vain b_L, jotta myös hän on ahkera. Tämä tarkoittaa, että yritys onnistuu kannustamaan molempia sitoutuneeseen työhön hieman ylihintaan

$$(b_H + b_L)/2 + b_M$$

Koska $b_M < (b_H + b_L) / 2$, tämä bonusjärjestelmä on yritykselle kustannustehokkaampi kuin läpinäkyvä bonusjärjestelmä, jossa on vastaavat erityiset bonukset. On myös muistettava, että

$$b_L < b_M < b_H$$

pätee, mikä tarkoittaa, että tämä bonusjärjestelmä on hieman vähemmän syrjivä kuin avoin bonuspalkkajärjestelmä.

> ”Luomalla luokkaepävarmuutta yritys voi kuitenkin rakentaa tämän varmuuden molemminpuolisesti niin, että molemmat työntekijät antavat varmuuden toisilleen. Tämä paitsi tekee työntekijöiden sopimuksista vähemmän epäsymmetrisiä, myös antaa yritykselle mahdollisuuden varmistaa ponnistelut pienemmillä kustannuksilla. Syynä on se, että työntekijän halu tehdä työtä kasvaa hitaammin, kun hän uskoo, että toinen työntekijä työskentelee (ahkerasti); näin ollen varmuus on arvokkainta, kun työntekijä on pessimistinen työtoverin ponnistelujen suhteen. Vaikka yllä kuvattu malli parantaa julkisten hankintojen järjestelmää ja havainnollistaa pääkohtiamme, se ei ole optimaalinen malli tässä tilanteessa. Yksinkertainen tapa alentaa yrityksen kustannuksia entisestään on lisätä työntekijälle 2 toinen bonusmahdollisuus, jolloin työntekijä 1 on myös epävarma suhteellisesta asemastaan. Tarkemmin sanottuna voidaan tasaista jakautumista bonusprofiilien kesken (hieman yli) (b_H, b_M), (b_M, b_M), ja (b_M, b_L). Tämän kanssa analogisella päättelyllä, yhden bonuksen realisoinnilla kerrallaan, voidaan varmistaa, että tilanne, jossa molemmat työntekijät työskentelevät on ainutlaatuinen tasapaino. Lisäksi yritykselle aiheutuvat kustannukset ovat $2[(2/3)b_M + (1/3)(b_H + b_L)/2]$, mikä on alhaisempi kuin edellinen kustannus (koska jälleen $b_M < (b_H + b_L)/2$).” (Mt., 763).

Jos näitä selityksiä seuraa, on arvoepävarmuuden eli läpinäkymättömien palkkajärjestelmien käyttöönotto ensinnäkin syrjimätöntä ja toisekseen yritykselle kustannustehokkaampaa kuin läpinäkyvät mutta epätasaiset bonusjärjestelmät.

Kumpiakaan ei kuitenkaan ole helppo toteuttaa työntekijöiden itsehallinnoissa. Palkkojen aste-erot voivat periaatteessa tulla mahdollisiksi esimerkiksi ikälisäpalkoilla, jotka nekin voivat toimia myös eräänlaisena osallistumismaksuna, mutta satunnaisten elementtien käyttöönotto on mahdollista vain demokraattisella sopimuksella bonusten määräytymisalgoritmeista, mikä kuitenkin, jos kysymyksessä yhteisesti erityisesti määritelty salassapitovelvollisuus tai henkilökohtainen halu salassapitoon, voi jälleen johtaa ristiriitaan yrityksessä. Budjetin kompensoimiseksi satunnaisen epätasapainon varalta tässäkin tapauksessa tarvitaan yritys, joka eroaa puhtaasta työntekijöiden itsehallinnosta.

Basu (2017) perustaa oman mallinsa, joka on ristiriidassa työntekijöiden itsehallinnon logiikan kanssa, yritysten syrjintätaipumuksista sille, että monet toiminnot tai sopimukset täydentävät toisiaan, ts. toiminnot vaikuttavat jonkinlaisella positiivisella ulkoisella vaikutuksella toisiinsa siten, että kunkin osatoiminnon suoritukseen vaikuttaa positiivisesti se, että myös toista toimintaa suoritetaan. Hän tarkastelee alatoimintojen yksittäisiä täydentävyyksiä, ei toimintoja, joita eri henkilöt toteuttavat ja joissa toiminnot ovat vain täydentäviä.[65] Tästä on runsaasti esimerkkejä. Täydentävyyttä esiintyy esimerkiksi ’multi-tasking’ -ilmiöissä. Työntekijät tai yritysten edustajat eivät yleensä tee vain yhtä, kapeasti määriteltyä osatehtävää. Esimerkiksi yliopistojen professorit sekä opettavat että tutkivat, ja molemmat toiminnot edistävät osaamista toisessa toiminnossa. Opetus avaa usein uusia tutkimuskysymyksiä teoreettisen ja empiirisen työn didaktisessa ja sisällöllisessä valmistelussa sekä keskusteluissa opiskelijoiden kanssa. Tutkimustulokset sisällytetään sitten opetukseen. Myös eri markkinoiden keskinäiset riippuvuudet voivat liittyä tähän. Basu (mt.) hahmottelee ehkä hieman kaukaa haetun esimerkin siitä, että henkilö (’Yrittäjä 1’) etsii jotakuta hoitamaan puutarhaansa (lannoitteiden, siementen jms. osto, kylvö, istutus, nurmikon leikkaaminen jne.). Toinen henkilö (’Yrittäjä 2’) haluaisi myöntää lainaa, tietysti korkoa ja takaisinmaksua vastaan. Jos joku toisaalta saa lainaa puutarhanhoitotyöhön, niin siemenet, lannoitteet jms. voi ostaa ongelmitta, eli puutarhanhoito onnistuu silloin paremmin kuin huonommilla osto- ja rahoitusvaihtoehdoilla, ja jos tuo sama joku saa tuon puutarhanhoitotyön, hän toisaalta voi maksaa lainansa helpommin takaisin. Eri yritysten tai organisaatioiden samat toiminnot voivat sisältää myös täydentävyyttä. Jos esimerkiksi kahdella yliopistolla on kaksi hyvin samankaltaista opetustehtävää (yliopisto

[65] Esimerkki on teoksesta Kubon-Gilke 2018a, 367–.

1:ssä talous ja yhteiskuntapolitiikka ja yliopisto 2:ssa sosiaalipolitiikka ja taloustiede), niin tekemällä yhteistyötä vaikkapa tekemällä oppimisen ja erilaisten keskustelupiirien kautta molemmilla kursseilla voi tapahtua laadullista parannusta todennäköisemmin silloin, jos yksi henkilö ottaa hoitaakseen molemmat opetustehtävät molemmissa yliopistoissa kuin silloin, kun kaksi henkilöä on tahoillaan aktiivisia. Tilanne on sama, kun päätoiminen professori opettaa eri opintojaksoilla tai luennoi julkisilla luentosarjoilla. Viimeisenä esimerkkinä voidaan ajatella dekaanien tai johtajien neuvoston (praesidia) työtä yliopistoissa. Näiden ihmisten on työskenneltävä yhdessä hallinnon ja opetushenkilöstön kanssa. Jos praesidia kommunikoi huonosti toisen ryhmän kanssa ja kohderyhmä välttelee kontaktia praesidiaan, käytännössä välttää sen, tämä vaikuttaa negatiivisesti myös toisen ryhmän kanssa tehtävään työhön, koska seurauksena on tietopuutteita jms. Yliopiston yleinen suorituskyky kärsii tästä. Jos molemmat ryhmät toimivat hyvin yhdessä praesidian kanssa, molemmat praesidian toisiaan täydentävät alatehtävät hoidetaan paremmin. Sama koskee yritysten ja muiden organisaatioiden eri osastojen tai ryhmien keskinäistä yhteistyötä.

Katsotaanpa hyvin yksinkertaista numeerista esimerkkiä nähdäksemme seuraukset. Oletetaan, että on olemassa kaksi ’yrittäjää’, Urs ja Ursula, jotka kumpikin joutuvat antamaan tiettyjä tehtäviä yhdelle henkilölle maksua vastaan. Kiinnostuneita on periaatteessa neljä, kaksi naista ja kaksi miestä. Kaikilla neljällä henkilöllä on täsmälleen sama pätevyys, ja he ovat kaikki aivan yhtä tuottavia kaikissa työn osissa. Tehtävät täydentävät toisiaan, eli vaikuttavat toisiinsa positiivisesti tulosten tai saavutettavissa olevien ylijäämien suhteen. Tässä esimerkissä voidaan olettaa hyvin yksinkertaistetusti seuraavaa: Jos Urs palkkaa jonkun, jota Ursula ei ole valinnut (tai päinvastoin), hänen nettoylijäämänsä on 1. Jos molemmat palkkaavat saman henkilön, kummankin nettoylijäämä on 2.

Ursilla ja Ursulalla ei ole tietoa siitä, että tehtävät täydentävät toisiaan. He tietävät vain, että he saavat joko ylijäämän 1 tai 2, mutta he eivät tiedä miksi. Heillä ei ole ennakkoluuloja miehiä eikä naisia kohtaan. Nyt on kolme ajateltavissa olevaa strategiaa: a) ei syrjintää (K), b) syrjintä miesten hyväksi (M) ja c) syrjintä naisten hyväksi (F). Tässä yksinkertaisessa kehyksessä voidaan nyt määrittää tämän ’syrjintäpelin’ kaikkien mahdollisten strategiayhdistelmien odotettavissa olevat ylijäämät. Oletetaan, että molemmat valitsevat kumpaakaan sukupuolta syrjimättömän strategian K eli valitut strategiat eivät eroa toisistaan. Jos esimerkiksi Urs päättää palkata jonkun, joka neljästä tehtävästä kiinnostuneesta henkilöstä, niin todennäköisyys, että Ursula valitsee saman henkilön, on 1/4. Tässä tapauksessa Urs saisi ylijäämän 2. Todennäköisyydellä

3/4 Ursula valitsisi toisen yksilön, mikä johtaisi ylijäämään 1 eli: $1/4 \cdot 2 + 3/4 \cdot 1 = 5/4$.

Jos molemmat käyttävät strategiaa M, jossa tapahtuu syrjintää miesten hyväksi, todennäköisyys, että Urs ja Ursula valitsivat saman henkilön, on 1/2. Tämä johtaa odotettuun ylitykseen $1/2 \cdot 2 + 1/2 \cdot 1 = 3/2$.

Jos Urs päättää valita miehiä suosivan strategian M ja Ursula naisia suosivan strategian F, molempien ylijäämä on 1.

Jos nyt lasketaan odotetut ylijäämät kaikille strategiayhdistelmille, saadaan puhtailla strategioilla kolme Nash-tasapainoa, joissa yksilöllinen poikkeama ei tuo mitään etua.: K/K, M/M ja F/F. Ensinnäkin on huomionarvoista, että tasapainoiset strategiayhdistelmät, joissa on syrjintä M/M ja F/ F, tuottavat kumpikin suuremman kokonaisylijäämän kuin syrjimätön tasapaino ($3/2 > 5/4$). Jos muut syrjivät tai me vain uskomme heidän syrjivän, niin yrittäjänä teemme niin myös itse, jos olemme kiinnostuneita suurista ylijäämistä. Kaikissa sellaisissa peleissä, joissa on useita tasapainoja, herää kysymys siitä, mikä tasapaino todellisuudessa muodostuu. Basu (2017) kannattaa teesiä, jonka mukaan strategiset, toisiaan täydentävät ja moninkertaiset tasapainot, kuten sukupuoli, etnisyys, kansallisuus tai yhteiskuntaluokka, voivat edustaa markkinoiden painopisteitä, jotka helpottavat strategioiden koordinointia. Psykologisia argumentteja ei voida sivuuttaa, kun kysytään, miten ihmiset luokitellaan. Luokittelulla on kuitenkin periaatteessa merkitystä vain siksi, että muut pitävät sitä tärkeänä, eli siitä tulee itseään toteuttava profetia. Jos miehiä pidetään parempina, he myös ovat lopulta tuottavampia täydentävyyden ansiosta. Sama pätee yhtä lailla naisiin.

Tällaiset ryhmäerot miesten ja naisten, eri kansallisuuksien, uskomusten, iän tai etnisyyden jne. välillä eivät perustu yksinomaan usein käytettyihin, suhteellisen vakaisiin ja sosiaalisesti määrittyneisiin luokitteluihin, joita tehdään tiettyjen, yksilöiden välillä ytimekkäästi havaittavissa olevien erojen yhteydessä, vaan erot ja erilaiset ryhmäidentiteetit voidaan luoda myös strategisesti, sillä ryhmän koolla on kriittinen rooli ylijäämätasossa. Oletetaan, että yhteiskunnassa ei olisi sukupuolten välistä tasapainoa (mistä tahansa syystä), vaan naisten selvä ylijäämä. Silloin pienemmän miesten ryhmän odotettu ylijäämä olisi suurempi kuin naisten. Molemmat olisivat edelleen Nash-tasapainoja, mutta miesten tasapaino olisi ’kannattavampi’. Tämä voidaan helposti laskea, jos liitetään yllä olevaan esimerkkiin kolmas nainen. Viiden hengen ja epäsymmetrisesti koostettujen ryhmien avulla saadaan lasketuksi muokatut odotetut ylijäämät.

Taloudellisen ja sosiaalisen tason tai sosio-psykologisen tason keskinäisten riippuvuuksien huomiotta jättäminen voi helposti johtaa argumentaatio-ongelmiin. Ei ole helppoa perustella, miksi vähemmistöillä ei itse asiassa saisi olla muita syrjivää etua, joka tuottaa edellä kuvatun tuloksen. Perustelu voi liittyä yksilöiden keskinäisiin riippuvaisuuksiin ja muihin sosiaalisiin perusteisiin. Edellä oletettiin, että kaikki yksilöt ovat yhtä päteviä ja tuottavia. Jos mallissa otettaisiin huomioon myös ryhmäkohtaiset erot, voitaisiin saada triviaali selitys, jonka mukaan vähemmistöihin kuuluvat eivät voi saada etua esimerkiksi siksi, että he ovat koulutusjärjestelmässä huonommassa asemassa. Kuitenkin voi olla myös toisenlainen selitys. Basu (mt.) pohtii, että, mikäli on niin, että ryhmäidentiteettiin on myös mahdollista ’sijoittaa’, voivat tietyt ihmiset tai ryhmät, joilla on muita suurempi varallisuus, onnistua siinä helpommin kuin toiset. Hän mainitsee tästä esimerkkinä tiettyjen (huippu)yliopistojen alumniyhdistykset, korkeakoulujen ’huippuosaajaklubit’, jotka jakavat toimintakulujaan vastaan tunnustuksiaan (pienelle) joukolle ihmisiä. Kysymys voi olla vaikkapa jäsenyyteen liittyväksi mielletystä akateemisesta ansioituneisuudesta tai muusta ’tuottavuuden’ tunnustamisesta. Basun mallille riittää, että muiden uskotaan pitävän tällaista tunnustamista tärkeänä, ja oman edun tavoittelemisen takia näin myös tapahtuu. Kun otetaan huomioon ihmiset kognitiiviset kyvyt ja taidot, strategisesti luoduista ryhmistä ei saa muodostua saa muodostua liian pieniä. Basu esittää tämän ongelman ytimekkäästi toteamalla, että emme voi muistaa ja toisistaan erottaa kovin monia ryhmiä (jos esimerkiksi jokainen muodostaisi oman ryhmänsä).

Vaikka naisia ja miehiä olisi yhtä paljon, voi syntyä taipumus suosia toista sukupuolikategoriaa toisen kustannuksella, esimerkiksi miehiä erityisten ’miesyhdistysten’ eli tyypillisemmin miesten intressejä tukevien yhdistysten kautta, ts. alakategoriat määrittävät preferenssejä, jotka vastaavat tulkintaa pääluokan – eli tässä tapauksessa miesten – eduista, Tämä johtuu yksittäisten luokkien keskinäisistä psykologisista riippuvuuksista.

Erityisen mielenkiintoista Basun teoriassa on se, että vapaassa (kapitalistisessa) markkinajärjestelmässä syrjintä ei suinkaan katoa, vaan syntyy systemaattisesti ja vakiintuu yksiköissä, joiden pätevyysvaatimukset ovat täysin identtiset. Tämä puolestaan laukaisee vaikutuksen yhteiskunnan normeihin, tapoihin ja tottumuksiin ja päinvastoin. Jos tässä mallikehyksessä halutaan estää syrjintää, se ei onnistu ilman valtion puuttumista ja erityisiä tukitoimenpiteitä, vastasyrjintää, kiintiömäärityksiä jne. Sääntelemättömät markkinat luovat ja vahvistavat syrjintää. Tietyn dilemman osoittaa se, että mallin kokonaisylijäämät komplementaarisuuden vuoksi ovat, kuten edellä viitattiin, suuremmat syr-

jinnän tapauksessa kuin ilman joidenkin ryhmien kokemaa haittaa. Syrjinnän mahdollinen hyväksyminen olisi yksi erityistapauksista oikeudenmukaisuuden ja aineellisen vaurauden välisessä kompromississa. Oikeuden mukaisuuden etusijalle asettaminen on yhteiskunnallisten neuvottelujen asia. Yhteiskunta voi tietysti päättää, että syrjimättömyys on sille tärkeämpää kuin vaurauden lisääminen. Basu ehdottaa myös toista ideaa, joka saattaa ensi silmäyksellä vaikuttaa hieman oudolta, koska se rikkoo nykypäivän tavanomaisia ajatusmalleja. Hän nimittäin esittää, että, jos halutaan yhtä lailla sekä oikeutta että korkeaa aineellista vaurautta, voitaisiin antaa tietyn halutun osan väestöstä suorittaa kaikki yhteiskunnan (paremmin palkatut) täydentävät toiminnot, verottaa heitä erittäin ankarasti ja käyttää näin saadut tulot tulonsiirtoihin niille – mallissa yhtä lailla päteville henkilöille – jotka eivät voi työskennellä näillä aloilla syrjinnän vuoksi.

Basun mallissa hyvinvointi asukasta kohden on korkeampi kuin syrjimättömyyden tapauksessa, eli kaikki asianosaiset voisivat hyötyä aineellisesti, jos tuotto jaetaan asianmukaisesti. Syrjityt tekisivät edunsaajille eräänlaisen palveluksenkin olleessaan tekemättä haitalle mitään tai vaatimatta toimenpiteitä syrjimisen torjumiseksi, koska muussa tapauksessa edunsaajat menettäisivät täydentävän työn kautta saamansa suuret – joskin ankarasti verotetut – ylijäämänsä. Tässä ymmärryksessä tulonsiirroissa (potentiaalisesti syrjityille) ei mallin yhteydessä ole kysymys toimettomien hyväntahtoisesta toimeentulon turvaamisesta, vaan kompensaatiosta siitä, että nämä takaavat pienelle ryhmälle mahdollisuuden tehdä erittäin tuottavaa työtä. Epäedullisessa asemassa olevat yksilöt siis pikemminkin saavat asianmukaisen korvauksen tästä ’palveluksesta’. Kyseessä on hyvin epätavallinen ajatus oikeuttaa hyvin kehittynyt yhteiskuntajärjestelmä.

Basu itsekin (2017, 9) esittää vastalauseen ajatukselle, että vain harvat etuoikeutetut tekevät työtä ja että he itse ja kaikki muut osallistuvat hyvinvointiin uudelleenjaon kautta. Hän huomauttaa, että työllä itsellään on selvä vaikutus koettuun elämän tyytyväisyyteen sekä ihmisarvon kokemukseen. Hänen hyvin rahoitetun syrjinnän skenaariossaan syrjityn henkilön tyytyväisyys olisi kuitenkin alhaisempi jopa laajalla uudelleenjaolla kuin omakohtaisesti tehdyllä ansiotyöllä, vaikka tästä saatava rahallinen tulo olisikin mahdollisesti pienempi kuin tulojen uudelleenjaon kautta saatu työmarkkinoiden ulkopuolisuutta kompensoiva tulo.

Basu kuitenkin rajoittaa välittömästi itse esittämäänsä vasta-argumenttia puolustamalla teesiä, jonka mukaan ei ole välttämättä niin väliä sillä, onko ihminen ansiotyössä vai ei. Myös tavanomainen, vaille rahallista korvausta toi-

minta kotitalouksissa, pienissä paikallisyhteisöissä ja verkostoissa on viime kädessä yhteiskunnallisesti arvokasta. Basun näkökulmasta merkitsevää on se, että ihmiset kokevat toimettomuutensa olevan oikeutettua ja että heidän muu aktiivisuutensa, esimerkiksi laajalla työelämän ulkopuolisella hoitotyön alueella, tunnustetaan. Tai vähintäänkin tunnustetaan se tosiasia, että yhteiskunnalle voi olla sosiaalista (ja aineellista) hyötyä siitä, että kaikki ihmiset eivät ole ansiotyössä. Entisellä brittiaristokratialla ei ollut mitään ongelmaa perustella omaa passiivisuuttaan ja silti mahdollista luksuselämäänsä. Nämä ihmiset eivät ole suinkaan vaipuneet epäilemään ja alentamaan itseään. Basu (2017, 9) päätyy päätelmään:

> ”Maailmassa, jossa toinen ryhmä pääsee töihin tai toinen tekee [jotain muuta] ja jossa näiden kahden ryhmän välillä ole oleellista lähtökohtaista eroa, yhden ryhmän työskentely ja toisen tuen saaminen on oikeutettu strategia. Jonkun ei tarvitse tehdä työtä tehdäkseen niistä, jotka tekevät työtä, tuottavampia; tässä asetelmassa työn tekemättä jättämisessä ei ole mitään nöyryyttävää. Se on itse asiassa panos yhteiskunnan hyväksi.”

Aktiivisen osan on tietysti myös nähtävä, kuinka suuren palveluksen syrjityt ja työmarkkinoilta syrjäytetyt heille tekevät. Tällaisella työttömyyden luokittelulla voisi olla perinteistä ajattelutapaa kannattavampaa käyttää perustuloa tai negatiivista tuloveroa uudelleenjakovälineinä, ainakin erittäin anteliaiden tulonsiirtojen mahdollistamiseksi. Basun perusideaa kannattaa ehdottomasti arvioida tarkemmin. Sosio-psykologisen alueen lisäykset käsitykseen ryhmien luokittelusta sekä eri kategorioiden keskinäisestä riippuvuudesta ja niiden vaikutuksista yksilöllisiin asenteisiin, motiiveihin ja käyttäytymiseen sekä sosiaalisiin tapoihin, käyttöön ja normeihin ovat olennaisia. Voidaan olettaa, että työelämän muutoksen, erityisesti digitalisaation, myötä täydentävien toimintojen merkitys on lisääntynyt. Jos Basun esittämä malli on vain osittain relevantti, markkinayhteiskuntien on vastaisuudessa hallittava vielä suurempi haaste nimittäin joko rajallisen työn jakaminen tasaisesti koko väestön kesken ja tähän edellä kuvatusti kytkeytyvät aineelliset menetykset, tai tilanne, jossa vähentyneen työn tekevät harvalukuisemmat, erittäin tuottavat yksilöt. Tämän ryhmän ansiotuloistaan maksamat korkeat verot antavat kaikille muillekin mahdollisuuden elää omasta näkökulmastaan onnistunutta elämää tukien avulla. Jälkimmäinen, väkimäärältään suurempi ryhmä omistautuu kotitalouksien tai kansalaisyhteiskunnan tehtäviin, käsittelee filosofisia peruskysymyksiä tai harjoittaa vapaa-ajan toimintaa pienemmän ansiotyötä tekevän väestönosan hyväksi.

On huomattava, että Basun esittämä argumentti pätee lähinnä vain nimettömiin vaihtosuhteisiin. Esimerkiksi yritysteorian yhteydessä herää olennainen kysymys siitä, etteivätkö yritykset voisi asettua markkinattomaksi organisaatiotyypiksi juuri siksi, että ne voivat sisäistää tällaisen täydentävyyden positiivisten keskinäisten ulkoisvaikutusten mielessä. Näin voisi tapahtua etenkin tuotanto-osuuskunnissa, koska niissä kaikki työntekijät päättävät yhdessä asiaankuuluvista organisaatiovaatimuksista. Jos työntekijät voivat suorittaa toisiaan täydentäviä tehtäviä myös osa-aikaisesti osuuskunnan sisällä, myös kysymykseen osa-aikatyönmahdollisuuksista voidaan vastata toisin työmarkkinoilla yleensä. Jotta Basun argumentti toimisi yritysteoriaan integroituna, tarvittaisiin lisäargumentteja sille, miksi täydentävä osa-aikatyö on vähemmän tuottavaa kuin täydentävä kokoaikatyö tai jopa ylityö. Kaiken kaikkiaan on tärkeää tarkistaa, valitsevatko tuotanto-osuuskunnat demokraattisten päätöstensä kautta mieluummin yhteisen työn vaihtoehdon edellä mainituilla täydentävyyden eduilla kuin hyödyntävät suoraan täydentävyyden etuja. Mikäli näin tapahtuisi, ne olisivat heikommassa asemassa työmuodot erotteleviin kapitalistisiin yrityksiin verrattuna alhaisemman kokonaistuottavuutensa vuoksi ja joutuisivat toimimaan poliittisesti tuettuina. Poliittinen ja aineellinen yhteiskunnan tuki edellyttää, että yhteiskunta arvostaa kokonaisvaltaista yhteisen työn tuotantotapaa enemmän kuin hyödynnettyjen täydentävyysvaikutusten aineellisia etuja.

Jos jätämme kaikki täydentävyyttä koskevat kysymykset sivuun emmekä ole tekemisissä tiimin kanssa, vaan yksilöllisesti kohdistettavissa olevien palveluiden kanssa, niin (tiimi)ongelman ratkaisu on paljon helpompi. Riskineutraalit työntekijät voivat ryhtyä itsenäisiksi yrittäjiksi tai muodostaa osuuskuntia vuokraamalla ja tai myymällä varastoa. Riskejä vältteleville työntekijöille ja epäsymmetrisen informaation varalle olisi tarjolla ns. toiseksi paras vaihtoehto kiinteän palkan ja ansiosidonnaisen komponentin yhdistelmänä. Klassista yritysmuotoa tarvitaan kuitenkin jälleen toimintojen suorittamiseen.

Myös kysymys asianmukaisista palkitsemis- tai voitonjakosäännöistä tulee monimutkaisemmiksi, kun kyseessä ei olekaan tiimi, vaan ns. ’multi-tasking’ -järjestely, jossa työntekijällä on useita tehtäviä, jotka hänen tulee tehdä yhdessä työalueiden keskinäisten riippuvuuksien vuoksi. Tämä tuo meidät takaisin täydentävyyden alueelle. Holmström ja Milgrom (1991) kysyvät miksi muodollisesti oletetusta toiseksi parhaasta tehokkuudesta huolimatta tulospalkkoja käytetään itse asiassa suhteellisen harvoin, ja (tyypillisissä kapitalistisissa yrityksissä) hallitsevina ovat erilaiset aikapalkkavariaatiot. (Vrt. Kubon-Gilke 1997, 200–.)

Emme etene mallin muodollisiin yksityiskohtiin, vaan vain hahmottelemme sen perusnäkökohdat lyhyesti. Holmström ja Milgrom olettavat työntekijän henkilökohtaisten ponnistelujen vektoriksi $t = (t_1, ..., t_n)$ ja kuperiksi kustannuksiksi $C(t)$. Työstä saadaan tuotto $\pi(t)$. Yksinkertaisuuden vuoksi he tarkastelevat vain sitä, miltä riskejä välttelevien työntekijöiden lineaarinen kannustinjärjestelmä voisi näyttää riskineutraalissa yrityksessä.[66] Suurin osa kustannusfunktioista riskineutraalien yritysten tapauksessa on ei-kuperia. Oletetaan vielä yksinkertaisuuden vuoksi, että työntekijä harjoittaa vain kahta toimintaa. Toinen toiminta voidaan havaita erittäin tarkasti, toinen – vaikkapa laatua parantava toiminta – voidaan havaita vain epätarkasti tai välillisesti. Konkreettisena esimerkkinä voidaan taas ajatella korkeakoulusektoria, jossa tutkimusta voidaan ehkä arvioida tarkemmin kuin opetusta, mutta molemmat osa-alueet ovat sisällöllisesti lähellä toisiaan. Työnantajalla on nyt kaksi vaihtoehtoa: se voi jota suoraa kannustinta vaikeasti havaittavalle ja arvioitavalle (esimerkissä siis laatua parantavalle) toiminnalle tai alentaa työntekijöiden vaihtoehtokustannuksia vähentämällä kannustimia hyvin havaittavaan toimintaan. Tällöin työntekijät menettävät vähemmän tuloja, jos he tekevät vaikeammin havaittavaa tai arvioitavaa työtä.

Korkeakoulusektorilla voitaisiin joko asettaa opetukseen suoria suorituskannustimia, jotka perustuvat esimerkiksi hyviin arviointituloksiin tai halukkuuteen kokeilla didaktisia kokeita, tai alentaa tutkimuksen palkkioita siten, että työntekijä, joka kiinnittää enemmän huomiota opetukseen, ei kärsi taloudellista haittaa. Holmström ja Milgrom osoittavat, että suora kannustin jää sitä pienemmäksi, mitä huonommin vaikeammin havaittava tai mitattava toiminta – yliopistoesimerkissä siis opetuksen laadunparannustoiminta – on arvioitavissa. Vastaavasti välineenä käytetään enemmän vaihtoehtokustannusten alentamista.

---

[66] Aikaisemmin julkaistussa artikkelissaan Holmström & Milgrom (1987) yrittävät perustella, että: ”[jos] johto voi havaita vain karkeampia lineaarisia aggregaatteja, kuten tuloja, kustannuksia tai voittoja, optimaalinen korvausjärjestelmä on tällöin näiden aggregaattien lineaarinen funktio”. Tässä yhteydessä Nutzinger (n.d.) kuitenkin kiinnitti huomion vakavaan metodologiseen ongelmaan: Holmström & Milgrom nimittäin käyttivät Nutzingerin mukaan etäisyyden mittaa, joka ei vastaa muodollisia etäisyysmittauskriteerejä, mutta ohjaa ratkaisevasti tuloksensa ensimmäisen ja toiseksi parhaan ratkaisun läheisyyteen, ts. he mittasivat tavallisen etäisyysfunktion sijasta suhteellista etäisyyttä, mutta se ei kuitenkaan täyttänyt lainkaan matemaattisen etäisyysfunktion ominaisuuksia.”

Oletetaan, että työntekijöiden toimintaa kuvaa kustannusfunktio, jossa työn rajatuottavuus putoaa aktiivisuustasolle t^+, eli he työskentelevät vapaaehtoisesti ilman suorituskannustimia t^+ tasolle asti, koska siihen saakka työstä saatava hyöty kasvaa esimerkiksi työhön liittyvän luontaisen kiinnostuksen vuoksi (kuvio 3).

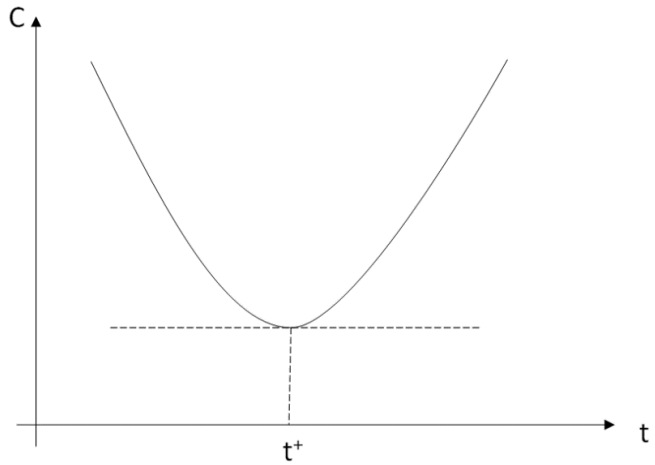

Kuvio 3: Työn rajatuottavuus ja optimaalinen aktiivisuustaso

Seuraavassa oletetaan, että työllä on kaksi ulottuvuutta (t1, t2), jotka yhdessä tuovat yritykselle sen tuoton p(t1, t2). Näistä t1 on työn olennainen ulottuvuus (esimerkiksi opetus ammattikorkeakoulussa). Tällöin pätee:

$$\pi\,(0, t_2) = 0 \qquad \text{kaikille} \qquad t_2 \geq 0.$$

Vain toinen ulottuvuus (tutkimus) voidaan havaita signaalifunktion ja normaalijakauman satunnaismuuttujan kautta. Signaali voi olla myös itse toiminta eli tässä esimerkissä se voi liittyä liittyy esimerkiksi julkaisujen määrään. Ensimmäistä ulottuvuutta voi olla vaikea tai ylipäätään mahdoton kontrolloida. Jos havaittavalle muuttujalle asetetaan nyt suora suorituskannustin, se tapahtuu olennaisen ulottuvuuden kustannuksella, koska työskentelevät henkilöt omistavat työaikansa kokonaan nimenomaisesti palkittavalle toiminnalle (julkaisemiselle), eli $t^+ = t_2$. Tällöin yrityksen tulot ovat 0. Tässä tapauksessa olisi selvästi parempi olla kannustamatta julkaisuja tai tuotantomäärää ollenkaan, koska silloin työnantaja voi määritellä eri tehtävien työaikajaon eikä työntekijöillä ole

mitään syytä olla noudattamatta tätä jakoa, jos he ovat pohjimmiltaan kiinnostuneita molemmista alatoiminnoista ja eivätkä sinällään –ilman palkkion tuloskomponentteja – preferoi kumpaakaan osatoimintaa. Korkeakoulutussektorilla voi ilmetä voimakasta tehottomuutta, jos esimerkiksi kiinteä palkka tai itse työsuhde on sidottu yksinomaan opetuksen työtuntiehtoon, jossa edellytetään, että vähintään viikoittainen opetustuntimäärä on suoritettava eikä lisäpalkkioita makseta opetuksen laadusta, vaan ainoastaan julkaisujen määrästä. Tuloksena kyllä on määräysten mukaista työtä opetuksessa (puhdas työaika on epäilemättä helppo hallita) mutta kaikki jäljellä oleva suunnataan julkaisemiseen. Kuitenkin, jos opetus on yliopiston olennainen toiminta, tällä on kohtalokkaat seuraukset kokonaislaadulle, ellei opettajia sitten ohjaa erityisen korkea sisäinen opetusmotivaatio. Kiinteä, opetuksen työtuntiehtoon sitomaton palkka voi merkittävästi helpottaa tätä ongelmaa.

Nyt on selvitettävä vastaus kysymykseen, miksi perinteistä yritystä ylipäätään tarvitaan. Holmström ja Milgrom osoittavat, että tyypillisissä kapitalistisissa yrityksissä on mahdollista luoda edulliset työolosuhteet ilman suorituskomponentteja. Tämä sopii henkilöille, jotka haluavat välttää riskejä suurista tulonvaihteluista. Yrityksen vakuutusfunktiolle annetaan erityinen painoarvo. Lopuksi kirjoittajat tutkivat, mitä seurauksia on sillä, jos työntekijät voivat työnsä ohessa hoitaa useita, selkeästi henkilökohtaisia toimintoja, kuten soittaa yksityisiä puheluita, surffata Internetissä ilman todellista kytkentää työtehtäviin tai juoruilla laveasti ja pitää tuntikausien kahvitaukoja. Jos yritys voi valvontaongelmien takia vain joko kokonaan kieltää tai sallia rajoittamattoman toiminnan, niin silloin se mitä todennäköisemmin kielletään ja samalla lisätään byrokraattisia sääntöjä – ja sitä huonommin varsinainen relevantti työ on tällöin havaittavissa.

Itselleen mielihyvää tuottavan yksityisen toiminnan lisäksi palkansaajat voivat käyttää työaikaansa myös esimiehiinsä vaikuttamiseen tavalla, joka saa nämä tekemään heille suotuisia päätöksiä. Yrityksen kannalta optimaalinen palkkajärjestelmä ei esimerkiksi korvaa toiminnoissa ajan myötä tai organisatoristen muutosten seurauksena tapahtuvien uudistusten vaikutuksia työntekijöille täysimääräisesti, mikäli heidän liikkumiskustannuksensa eivät ole nolla. Jos yritykset eivät kuitenkaan pysty uskottavasti sitoutumaan olemaan hyödyntämättä työntekijöidensä liikkumattomuutta, nämä voivat oman selkeän etunsa vuoksi yrittää saada johtoa tarjoamaan heille suotuisia työominaisuuksia, mistä seuraa ajankäytön ja muiden resurssien kohdentamista päätöksentekijöihin vaikuttamiseen. Tästä syntyy vaikutuskustannuksia, jotka ovat yksi erityinen transaktiokustannusten muoto. Yksi ajateltavissa oleva ratkaisu vaikuttamis-

kustannusten välttämiseen tai vähentämiseen olisi antaa esimiehille suhteellisen vähän vapautta tehdä päätöksiä esimerkiksi palkankorotusten jakamisen osalta. Ratkaisu kuitenkin vain siirtää ongelmat korkeammalle tasolle, jos kyse on nimenomaan päätöksenteko-oikeuksista hierarkian alemmalla tasolla.

Palkitsemisen kannalta hyödyllinen voi olla selkeä ikälisäjärjestelmä, jossa tulot kasvavat vain työsuhteen keston myötä. Sen avulla voidaan sulkea pois sellaiset toiminnot kuin esimiesten suosiminen tai mielistely ja ’oman julkikuvan kiillottaminen’. jotka voivat muun tyyppisten palkankorotus- tai ylennyssääntöjen kohdalla saada työntekijät käyttämään työaikaansa muuhun kuin varsinaiseen tuottavaan työhön. Jos vaikuttamistoimintaa ei voida pitää rajatuissa puitteissa, viimeinen ratkaisu on kokonaisuuden hajottaminen osiin eli yrityksen jakaminen useisiin pienempiin yrityksiin, jolloin ei enää olisi olemassa ylempää hierarkiaa, johon voidaan vaikuttaa. Yksinkertaiset palkkajärjestelmät, joissa ylijäämät jakautuvat tasaisesti, kuten ideaalimuotoisissa osuuskunnissa, ovat harvoin optimaalisia tällaisissa olosuhteissa.

Vaikutuskustannusongelman eri ratkaisujen tulisi olla myös osa vastausta uuteen arvoitukseen, joka koskee sitä, että, jos ja kun hierarkkisilla organisaatioilla on tietyissä olosuhteissa transaktiokustannusetuja niin, miksi ei ole olemassa vain yhtä suurta yritystä, joka voisi toimia hierarkkisesti aina, kun se on järkevää ja muissa tapauksissa simuloida osastojen välistä kilpailua siirtohinnoittelulla jms. tai antaa työntekijöiden työskennellä enemmän tai vähemmän itsenäisesti. Milgrom (1988) kuitenkin osoittaa artikkelissaan, että hyvin suuri yritys, joka on jaettu hierarkkisiin tai osittain itsenäisiin yksiköihin, voi olla epäedullisessa asemassa liiallisten vaikuttamiskustannusten vuoksi ja että useat pienet yksiköt voivat olla edullisempia.

2.2.4 Epäsymmetrinen informaatio II: Tehokkuuspalkat

Jos työnjakoon perustuva tavaroiden tai palveluiden tuotanto on riskejä välttelevien yksilöiden takia parempi koordinoida hierarkkisesti kuin riippumattomiin yksilöihin perustuvan markkinaratkaisun kautta, mutta yksittäisten työntekijöiden ponnistelujen määrää ja heidän työsuorituksiaankaan ei voida täysin eikä ainakaan ilman lisäkustannuksia työtä valvovan tahon toimesta mitata, eivät suorituselementit ole mahdollisia kokonaispalkkion määrittelyssä. Toisin sanoen ns. toiseksi paras ratkaisu, joka koostuu kiinteästä peruspalkasta ja tulospalkkiosta, on näissä olosuhteissa poissuljettu. Shapiro ja Stiglitz (1984) osoittavat, että tällaisessa konstellaatiossa työmarkkinoiden kautta tapahtuvaan

koordinaatioon voi sisältyä myös tehottomuutta, eli pelkkä koordinointitehtävien ottaminen yrityksiin ei ratkaise kaikkia muita markkinoiden koordinaatioongelmia. Shapiro ja Stiglitz olettavat seuraavassa, että yhtä päteviä ja yhtä motivoituneita työntekijöitä on kiinteä määrä. Tämän osoittaa pystysuuntainen avoimien työpaikkojen viiva (A) alla olevassa kuvassa. Työpaikkojen määrää kuvaa L, palkkoja w. Työvoiman kysyntä (N) (fiktiivisellä symmetrisellä tiedolla ja täydellä tuottavuudella) seuraa arvioitua työn rajatuottavuutta ja osoittaa laskusuuntausta. Symmetrisellä tiedolla saavutettiin tasapaino kysynnän ja tarjonnan leikkauspisteessä. Yritys voi tarkistaa työntekijöidensä ponnistelujen määrän ja suorituskyvyn tason korkeintaan kalliilla pistokokeilla. Se voi uhata työntekijää erottamisella, jos tämä jää tällaisessa pistokokeessa kiinni päiväkävelyltä (tai videokeskustelusta ystävien kanssa tai tekemästä Internetissä yksityisiä hankintoja tai ajamasta omia metodologisia mieltymyksiään yritysstandardien ulkopuolella tms.).

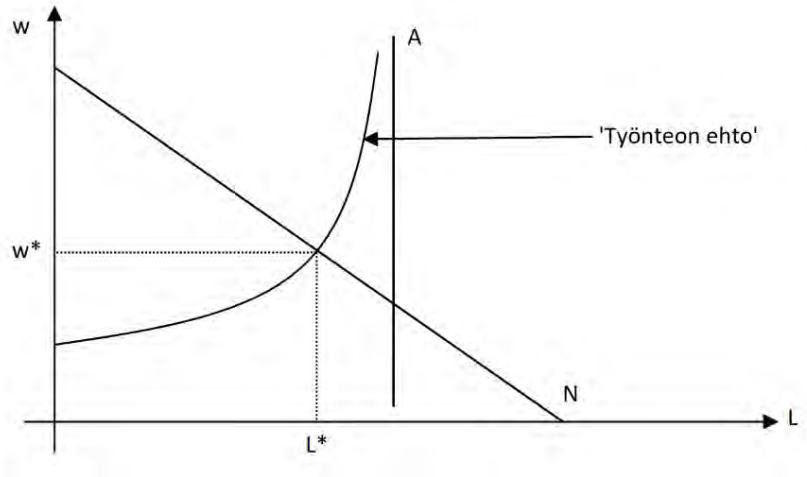

Kuvio 4: Tehokkuuspalkkatasapaino

Irtisanomisen uhka ei ole erityisen tehokas kurinpitomekanismi työmarkkinatilanteessa, jossa kaikki työnhakijat työllistyvät ja irtisanottukin voisi näin ollen työllistyä toiseen työpaikkaan samoin ehdoin. Uhka tarvitsee siis tuekseen tai täydennyksekseen jotain, joka yhdistää sen vakaviin seurauksiin. Yritys voi tarjota työntekijöilleen esimerkiksi etuja, kuten saksalaisessa mallissa yrityseläkkeen, erilaisia yrityksen omia sosiaalietuuksia tai yksinkertaisesti kilpailijoitaan hieman korkeampaa palkkaa. Tässä tapauksessa irtisanominen olisi menetysten vuoksi työntekijöille jo tuskallisempaa, ts. irtisanomisen uhalla olisi voi-

makkaampi kurinpitovaikutus. Kaikki yritykset kohtaavat kuitenkin saman ongelman ja yrittävät pitää työntekijänsä ’ruodussa’ korkeampien palkkojen avulla. Tämä saa palkkatason nousemaan A = N leikkauspisteen yläpuolelle. Palkkojen noustessa työpaikkoja on kokonaisuudessaan täytetty vähemmän, eli työn kysyntä laskee. Korkeampien palkkojen myötä kaikki halukkaat eivät enää saa työtä, ja tästä johtuva työttömyys näillä erityisillä työmarkkinoilla tarkoittaa, että myöskään lomautetut eivät enää heti saa uutta työtä. Työttömyys yhdessä korkeampien palkkojen kanssa kurittaa ihmisiä, jotka pidättäytyvät vaihtamasta työpaikkaa lomautuksen pelossa. Työnteonehto (’No-shirking-condition’, ks. tarkemmin Shapiro ja Stiglitz 1984) osoittaa, että mitä pienempi työttömyysaste on, sitä korkeampi palkan on oltava, jotta vältyttäisiin tilanteelta, jossa työntekijät käyttävät aikansa ’lorvailuun’ sen sijaan, että tekisivät ahkerasti työtä. Tasapaino syntyy työnteonehdon ja kurinalaisesta työstä johtuvan kysynnän ja sitä vastaavan korkean arvomarginaalituoton leikkauskohdassa. Palkka on korkeampi kuin markkinoiden leikkauspisteessä A = N. On tärkeää tiedostaa, että työttömyys ei (useinkaan) ole seuraus huolimattomasti tehdystä työstä. Olemme tässä yhteydessä olettaneet, että kaikki yksilöt ovat identtisiä koulutuksen ja motivaation suhteen. Jos työttömillä olisi työpaikka, he olisivat yhtä ahkeria ja tuottavia kuin työssä olevat työntekijät. He ovat vain epäonnisia tai heitä ei ole palkattu syrjivällä tavalla. Kun työvoiman kysyntä on markkinoiden selvityspisteen yläpuolella täytetty eikä työpaikoista ole ylitarjontaa, avautuvat syrjinnän portit ja ovet, sillä nyt työhakemuksia on enemmän kuin vapaita työpaikkoja ja yrityksillä on valinnanvaraa sen suhteen, kenet ne palkkaavat koulutukseltaan ja ahkeruudeltaan identtisten hakijoiden joukosta palkkaavat. Markkinaratkaisun tehottomuus kulkee käsi kädessä hyvin palkattujen ja matalapalkkaisten työntekijöiden välisen eriarvoisuuden lisääntymisen ja kasvavien syrjintäongelmien kanssa.

Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin tutkia myös vaihtoehtoisia ratkaisuja, esimerkiksi sitä, että yritykset, kuten tiimiongelman tapauksessa, vaatisivat työntekijöiltään talletuksia tai ’osallistumis- tai pääsymaksuja’ tai maksaisivat korotettuja palkkoja ainoastaan tiukasti pelkkään työsuhteen kestoon sidotun ikälisäjärjestelmän kautta. Tällaiset ratkaisut poistaisivat irtisanomisen välittömästi havaittavissa oleviin vaikutuksiin liittyvät ongelmat, mutta samalla ne kuitenkin synnyttäisivät kauaskantoisempia strategisia ongelmia, koska yritys voisi etenkin työmarkkinatilanteessa, jossa sen työvoiman saanti on turvattu ja henkilöstön suuri vaihtuvuus ei olennaisesti haittaa yrityksen toimintakykyä, halutessaan toteuttaa mielivaltaisia lomautuksia – tai viime kädessä jopa irtisanomisia – hyötyäkseen työntekijöiltä keräämistään maksuista. Tästä syystä

mainitut ratkaisut edellyttäisivät kuitenkin myös jonkinlaisia varmistusmekanismeja.

2.2.5 Erityisinvestoinnit ja ’avaintoimijat’[67]

Tarkastellaan nyt toista transaktio-ongelmien luokkaa, jonka pitäisi antaa vastauksia kysymykseen yritysten mielekkyydestä ja niiden erityisestä organisaatiosuunnittelusta. Tämä on ratkaiseva lähtökohta, kun vastataan kysymykseen tuotanto-osuuskuntien olemassaolomahdollisuuksista. Lähestytään jälleen perusongelmaa esimerkin kautta. Esimerkissä liiketoimia tarkastellaan kahden ajanjakson aikana. Ensimmäisessä vaiheessa tuote kehitetään. Yliopistosektorilla tämä voisi olla opetussuunnitelman laatiminen lähiopetusaikoineen, kokeineen ja sisältöineen. Teollisuudessa ensimmäinen vaihe voisi liittyä tuotesuunnitteluun ja teknisiin varotoimiin. Tuotanto tapahtuu toisessa vaiheessa. Sekä ostaja (B) että myyjä (S) tekevät spesifisiä kohdennettuja investointeja jo kehitysvaiheessa. B ja S voivat molemmat olla myös yrityksiä, jolloin tässä tapauksessa S olisi toimittaja, B lopputuotteen valmistaja. Spesifisyys tarkoittaa tässä sitä, että sijoituksella saavutetaan täysi tuotto vain yhdessä aiotussa käyttötarkoituksessa ja sen arvo on (merkittävästi) vähäisempi muussa käyttötarkoituksessa. Tämä puolestaan luo viivästysongelman (hold-up-problem), koska sijoitus on tietyn sijoittajan hyödynnettävissä vain tietyllä tavalla. Viivästysongelma on tilanne, jossa kaksi osapuolta saattaa pystyä työskentelemään tehokkaimmin tekemällä yhteistyötä, mutta ne pidättäytyvät tekemästä sitä, koska pelätään, että toiselle osapuolelle voidaan näin antaa lisää neuvotteluvoimaa ja siten vähentää omia voittoja. Furubotn ja Richter (1991) kuvaavat ongelmaa vaikuttavasti:

> ”Nämä tietyt sijoitukset ovat kuitenkin peruuttamattomia siinä mielessä, että niitä ei voida saada takaisin markkinoiden kautta (eli myymällä), jos alkuperäiset liikesuhteet katkeavat. Luottamus- tai transaktiokohtaiset sijoitukset vaihtelevat todennäköisesti eri osapuolilla. On siis oletettava, että ’sulkuvaikutus’ on toiselle osapuolelle pienempi, jotta toisen osapuolen kvasivuokran pidättämisestä tulee kannattavaa.”

---

[67] Selitykset seuraavat osittain teoksen Kubon-Gilke 1997 lukua 3.4.

Kvasivuokra on sijoitusarvojen ero tarkastellussa suhteessa vaihtoehtoiseen käyttöön. Oletetaan yksinkertaisuuden vuoksi, että vaihtoehtoisen käytön arvo on ääriarvo nolla, eli investointia ei voida käyttää mihinkään muuhun käyttöön.

Suuren monimutkaisuuden ja tulevan kehityksen monien epävarmuustekijöiden (ajatellaan vaikkapa odottamattoman pandemian seurauksia), kaikkia sopimusmuuttujia ei voida määritellä tarkasti etukäteen monissa ’jos – niin’ -olosuhteissa. Esimerkiksi vuonna 2019 tehdyissä sopimuksissa tuskin voitiin huomioida ennakoida lähivuosien muutosten laajuutta ja dramaattisuutta tai varautua keväällä 2020 käynnistyneiden yhteiskuntien sulkemisten vaikutuksiin. Seuraavassa oletetaan, että yksittäisten investointien suuruutta ei voida sopia etukäteen ja että toisen jakson tarkat tuotannon ehdot jäävät toistaiseksi avoimeksi. Hintoja ei myöskään voida asettaa yksittäisten sijoituskohteiden perusteella, koska, vaikka sijoitukset voivatkin olla molempien kumppanien tiedossa, niitä ei (aina) voida varmentaa oikeudellisesti. Ajankohtana t_0 sopimuksessa on siis määrätty vain yleisellä tasolla olevista sitoumuksia. Toisen tuotantojakson alussa voidaan kuitenkin täsmentää sopimusta esimerkiksi tuotantomäärän osalta. Oletetaan, että ostaja/toimittaja (B) ja myyjä/lopputuotteen valmistaja (S) ovat riskineutraaleja ja että tiedot jakautuvat symmetrisesti osapuolten kesken eli epäsymmetrisen informaation ongelmaa ei ole, mutta yksittäisten sijoitusten määrää ei voida osoittaa kolmansille osapuolille. Kuviossa 5 aikarakenne esitetään visuaalisesti.

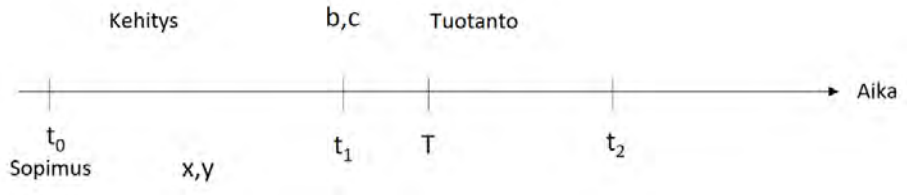

Kuvio 5: Sopimusten aikarakenne ja viivästysongelma

Tuotanto voi alkaa ajankohdasta t_1, ja se formalisoidaan valmistusvirraksi toisella jaksolla. Jos tuotanto alkaa esimerkiksi T:ssä, saadaan tuotantomäärä q kun $q = t_2 - T$. Jos tuotanto alkaa heti t1:stä, saadaan $q = t_2 - t_1 = 1$. Ajankohtana t_2 tuotantosuhde päättyy. Jos tuotantoa on, ostaja S saa hyödyn bq:sta ja myyjälle aiheutuu kustannuksia cq:n verran. Hyöty b ja kustannukset c puolestaan riippuvat yksittäisten investointien x ja y tasosta. Ostaja B määrittää x:n, myyjä S päättää y:n. Ostaja voisi esimerkiksi hyödyntää etukäteen koulu-

tusosiota, jonka avulla hän voisi hyödyntää hyvin erikoistuotetta entistä paremmin, myyjä voisi panostaa tuotantotilojen spesifikaatioon tuotteen laadun parantamiseksi. Oletaan, että:

$$b'(x) > 0,\ b''(x) < 0,\ c'(y) < 0 \text{ ja } c''(y) > 0.$$

Nämä ovat tavanomaisia oletuksia positiivisesta mutta alenevasta rajahyödystä eli marginaalihyödystä ja suhteettomasta kustannusten noususta – tässä tapauksessa spesifisten investointien yhteydessä. Jos oletetaan, että kauppa on joka tapauksessa tehokasta, eli että b > c pätee jokaisessa konstellaatiossa, voimme johtaa seuraukset tälle suuresti yksinkertaistetulle konstellaatiolle. Tuotantomäärä q ja hinta p määritellään neuvotteluprosessissa. Tämä määritys tehdään kuitenkin vasta sen jälkeen, kun tietyt investoinnit on jo tehty. Sopimuspuolet tosin ennakoivat neuvotteluratkaisua, ja tämä määrittää niiden investointikannustimet. Kokonaishyötyä (V) laskettaessa otetaan huomioon se, että tehokkaan kaupan vuoksi q = 1, johtaa tilanteeseen: V = b - c.

Voisi yksinkertaisesti olettaa, että 50 prosenttia tästä edusta menee S:lle ja 50 prosenttia B:lle, mutta yhteistyöpelien teorian käsitykset tekevät tuloksesta yhtä uskottavan. Jos esimerkiksi tämän peliteorian haaran Nash-ratkaisua käytetään ratkaisukonseptina, niin p = 0,5 (b + c) saadaan vastaavasta Nash-tulon maksimoinnista. Tämä 50 prosentin ylijäämän jako voidaan myös johtaa induktiivisesti. Oletetaan, että jaamme tuotantojakson parilliseen määrään jaksoja 2N ja että myyjä ja ostaja voivat vuorotellen jättää tarjouksia. Jos tuotanto aloitetaan viimeisellä jaksoja, pätee q = 1/2N. Jos molemmat osapuolet sopivat toiseksi viimeisellä osajaksolla, q:sta tulee q = 2/2N, ja jos tuotanto aloitetaan heti t_1:ssä, saadaan q = 2N/2N = 1. Jos ollaan toiseksi viimeisellä jaksolla ja ostaja B voi tehdä viimeistä jaksoa koskevan tarjouksen, myyjän kieltäytyessä mitään ei tuoteta. Silloin tulos olisi molemmille nolla.

Ostajan on siis tarjottava myyjälle vähintään nollaa viimeiseltä jaksolta, jotta tämä ei kieltäydy, mutta tästä tulee välinpitämätön hyväksymisen ja hylkäämisen suhteen. S saa sitten koko ylijäämän, joka on V/2N tuotannon alussa viimeisellä osajaksolla (V:n tiedetään olevan ylijäämä, joka syntyisi, jos tuotanto aloitettaisiin välittömästi t_1:ssä). Myyjä S tekee nyt tarjouksen toiseksi viimeiselle jaksolle. Hän ennakoi, että ostaja voi varmistaa V/2N:n yllä kuvatulla tarjouksella. Siksi hänen on tarjottava ostajalle vähintään tämä summa V/2N. Tällä hetkellä 2V/2N kokonaisylimäärästä S tarjoaa jaon, jossa kaikki saavat puolet. Nämä huomiot suoritetaan nyt taaksepäin viimeisestä mahdollisesti ensimmäiseen tuotannon aloitusjaksoon t_1 ja saadaan:

Jakso	**Ylijäämä**	**Tarjoaja**	**Myyjän B osuus**	**Ostajan S osuus**
t = 2 – (1/2N)	V/2N	B	V/2N	0
t = 2 – (2/2N)	2V/2N	S	V/2N	V/2n
…	…	…	…	…
t = 2 – (2m/2N)	2mV/2N	S	mV/2N	mV/2N
…	…	…	…	…
t = 2 – (2N/2N)	V	S	V/2	V/2

Tätä jakoa S ja B ennakoivat. Jos nyt suoritetaan tavanomainen voiton maksimointilaskelma, saadaan b′(x) = 2 ja c′(y) = - 2. Jos taas maksimoitaisiin kokonaisylijäämä, saataisiin b′ (x) = 1 ja c′ (y) = - 1. Jos tarkastelemme uudelleen sitä, mitä oletimme b(x) ja c(y) käyristä, voidaan nähdä, että molemmat osapuolet investoivat liian vähän tehokkaaseen tilanteeseen verrattuna. Tuloksena tästä on yksinkertaisesti se, että myöhemmät neuvottelut johtavat siihen, että S ja B pidättävät vain 50 prosenttia omien investointiensa ylijäämistä, toisin sanoen kumpikin sisällyttää vain puolet investointiensa ylijäämästä mutta vastaa sataprosenttisesti vastaavista kustannuksista.

Alkuperäinen olettamuksemme oli erityisen jäykkä siinä mielessä, että sekä sijoitukset x että y olisivat täysin spesifisiä eli niillä ei olisi olemassa lainkaan mitään muuta kannattavaa vaihtoehtoista käyttöä. Oletetaan nyt sen sijaan, että tarkasteltavana myyjä S voi olevan tuotantosuhteen ulkopuolella toteuttaa arvon W, jossa W = μ [c(0) - c(y)], jos neuvottelut B:n kanssa epäonnistuvat. Termi [c(0) - c(y)] on investoinnin y arvo, joka ilmaistaan tuotannon kustannusten alenemisena. μ osoittaa spesifisyysasteen. Arvolla μ = 0 investointi on täysin spesifinen, arvolla μ = 1 se ei ole spesifinen, vaan sitä voidaan käyttää myös johonkin muuhun tarkoitukseen kustannusten vähentämiseksi. Jos näissä olosuhteissa neuvottelun tulos johdetaan uudelleen induktiolla ja suoritetaan voiton uusi maksimointilaskenta, saadaan:

$$c'(y) = -2/(1 + \mu).$$

Jokainen μ > 0 vahvistaa S:n neuvotteluasemaa, joka voi uskottavasti uhata antaa neuvottelujen epäonnistua, koska hänellä on lupaavia muita vaihtoehtoja. Kun μ = 1, S saa siis jopa koko tuoton ja siten myös kannustimia sijoittaa tehokkaasti. Toisaalta B:llä ei ole enää lainkaan investointikannustimia, koska

kaikki ylijäämät menevät S:lle. Koska ylijäämien jakotapa on ratkaiseva ennakkoinvestointipäätösten kannalta, voi osoittautua hyödylliseksi myöhemmässä strategisessa tuotantoketjun alkuvaiheessa, jos etukäteen sovitaan mekanismista ja siitä, kuinka tarkasti sekä ennen kaikkea kenen toimesta hinta määrätään.

Esimerkkiä voisi tehdä monimutkaisemmaksi olettamalla, että myös $c > b$ tapauksia voi olla, mikä tekee kaupankäynnistä kannattamatonta. Tämä ei muuta tuloksia merkittävästi. Päätulos on, että kahdenvälisissä suhteissa sen osapuolen, jolla on tärkeämmät spesifiset investoinnit, tulee määrittää hinta investointikannustimien luomiseksi. Jos vain yksi osapuoli tekee spesifisiä investointeja, tämän osapuolen olisi voitava myös määrittää hinta. Silloin saataisiin ensimmäisen parhaan tulos tehokkaasti korkeilla investoinneilla. Tämä voidaan toteuttaa vastaavalla hinnoittelusopimuksella. Vaihtoehtona t_0:lle voidaan kuitenkin jakaa omistusoikeudet asianmukaisesti. Oletetaan, että omistajat voivat todella ottaa voitot itselleen. Omistusoikeuksien jakaminen vastaa siten sopimusta, jossa määrätään, kuka saa asettaa hinnan. Jos esimerkissämme myyjä S on omistaja, hän sisäistää koko voiton ja asettaa $c'(y) = -1$. Täysin spesifisillä investoinneilla ostajalla B ei tällöin olisi investointikannustimia ja tämä valitsisi $x = 0$. Päinvastaisessa tapauksessa, jossa kyse on ostajan omaisuudesta, pätisi $b'(x) = 1$ ja $y = 0$. Tällöin ostaja tekee tärkeämmät spesifiset investoinnit. Jos molemmat sijoitukset ovat spesifisiä ja tärkeitä, myös erillinen (kolmannen osapuolen) omistus voi osoittautua hyödylliseksi, vaikka se liittyykin vain toiseksi parhaaseen ali-investointitulokseen.

Voitonjaon lisäksi omistusoikeudet voivat olla tärkeitä myös toisessa yhteydessä. Laajalti ylistetyssä ja siteeratussa artikkelissaan Grossman ja Hart (1986) mallinsivat omistusoikeuksia valvonta- ja päätöksentekovaltuuksina. Keskeinen huomio on se, että omistaja voi päättää, miten pääomaa käytetään. Tämä mahdollisuus, kuten kirjoittajat osoittavat, muuttaa neuvottelujen uhkakohtia. Yksinkertaisimmin tämän esittää Tirole (1988), jonka esimerkkiä tarkastellaan lyhyesti alla (vrt. myös Kubon-Gilke 1997, 148–).

Ostaja (B) ja myyjä (S) tekevät sopimuksen kauppaa varten ajankohtana t_1, kuten edellisessä esimerkissä hetkellä t_0. Alussa voidaan kuitenkin tehdä vain yleissopimuksia. Tavaroiden tarkat tekniset tiedot ovat aluksi epävarmoja. Nyt, t_1:ssä, pitäisi olla mahdollisuus laatuparannuksiin, joista ei vielä voitu sopia edellisellä jaksolla yksikohtaisten tietojen puuttumisen vuoksi. Kohdassa t_1 molemmat osapuolet tiedostavat tosiasiallisesti saavutettavissa olevan laadun, jonka ei kuitenkaan taaskaan pitäisi olla todistettavissa tuomioistuimissa. S:n lisäkustannukset laadun parantamiseksi ovat $c > 0$. Ensimmäisellä jaksolla B valit-

see, kuinka paljon konkreettisesti investoidaan (y). Sen lisähyöty on b > c todennäköisyydellä w ja 0 todennäköisyydellä (1 - w). Tehdään tämä itsellemme helpoksi ja oletetaan tietyn investoinnin erityiskustannukset: $y = 0{,}5w^2$. Tietty investointi lisää todennäköisyyttä, että ostaja B voi todella saada positiivista hyötyä laadun parantamisesta. Tehokasta investointitasoa valittaessa seuraava termi maksimoidaan w:lle:

$$\max (w(b - c) - 0.5w^2).$$

Tästä johdetaan ensimmäisen asteen ehto:

$$b - c - w = 0, \text{ i.e. } w^* = b - c.$$

Tällä w:llä tulee myös koko ylimäärä

$$V^* = 0.5(b - c)2.$$

Saamme selville tehokkaimman vaihtoehdon vertaamalla tehokasta investointitasoa kolmen eri kontrolli- eli omistusrakenteen tuloksiin:

a) **Sopimukseen perustuva kontrolli**. Tämä valvontarakenne on identtinen alkuperäisen viivästysongelman kanssa ilman neuvotteluprosessia koskevia ennakkosopimuksia. Kohdassa t_1 B ja S neuvottelevat, toteutetaanko laadun parantaminen. Se tapahtuu vain, kun lisähyöty on lisäkustannuksia suurempi (b > c). Jos jokainen puolestaan saa puolet syntyvästä ylijäämästä, saamme taas tutun ali-investointituloksen, koska puolet tietyn sijoituksen tuomasta hyödystä neuvotellaan pois ostajalta.

b) **Myyjän suorittama kontrolli**. Tämä tarkoittaa, että S päättää, toteutetaanko laadunparannus vai ei. Esimerkissämme mikään ei muutu sopimusvalvontaan verrattuna, koska uhkapisteet eivät liiku. Jos laadun parantaminen ei ole kannattavaa, sitä ei tehdä, koska se säästää myyjän lisäkuluilta c. Sitten saadaan identtiset tulokset w:lle ja V:lle verrattuna neuvoteltuun ratkaisuun.

c) **Ostajan suorittama kontrolli**. Jos taas ostaja voi päättää, tehdäänkö parannus vai ei, niin tämä tehdään aina, jos status quo pysyy ennallaan uudelleenneuvottelujen kautta. Jos lisähyöty on b, niin koska b > c, status quo on tehokas eikä jatkoneuvotteluja ole tarpeellista käydä. Jos toisaalta lisäetu

on 0, on status quo tehoton, koska lisäkustannukset ovat c > 0 ja neuvottelut käydään. Uuden mallin toteuttamatta jättämisestä näissä olosuhteissa etu on c. Jos tämä etu jaetaan uudelleen puoleen uudelleenneuvottelujen aikana, ostaja maksimoi seuraavan termin w:llä:

$$\max ((wb + (1 - w)0{,}5c - 0{,}5w^2).$$

Ensimmäisen tilauksen ehdot ovat nyt:

$$b - 0{,}5c - w = 0,\ w^k = b - 0.5c > w^*.$$

Merkittävää tuloksessa on se, että ostajan hallinnassa yli-investointeja syntyy nyt, koska ostaja B, jolla on määräysvalta, sisäistää vain puolet lisätuotannon kustannuksista c. Vain tilanteessa c = 0:lla saavutettaisiin tehokas tulos ostajan ohjauksella. Viime kädessä tässä lähestymistavassa omistusoikeuksien jakaminen nähdään peilikuvana hintojen määrittämisen tai määräysvallan pelisääntöjen vahvistamiselle.

Yritysten transaktiokustannusteorian edelläkävijä, vuonna 2020 kuollut Oliver Williamson, rakentaa koko yritysteoriansa (investointien) spesifisyysteeman ympärille (Williamson 1972; 1975; 1985; 1993; Riordan & Williamson 1985; Wagner 1994, 5–). Transaktiokuluina Williamson näkee tiedotus-, neuvottelu-, solmimis- ja sopimusten täytäntöönpanokustannukset. ’Rajoituksen rationaalisuuden’ vuoksi sopimuspuolet eivät voineet kattaa kaikkia mahdollisia sopimuksia. Se oli myös aiemmin esiteltyjen mallien ydinajatus. Tämä puolestaan aiheuttaa tunnettuja viivästysongelmia tiettyjen sijoitusten kohdalla.

Tämä tarkoittaa, että tiettyjä turvajärjestelmiä tarvitaan estämään tiettyjen investointien hyödyntäminen. Ilman tällaisia takeita spesifisiä investointeja olisi liian vähän. Williamsonin mukaan transaktioiden lisääntyminen ja lisääntyvä spesifisyys luovat aluksi kolmisuuntaisen valvonnan välimiestuomioistuimien kanssa, jotka sovittelevat ja ratkaisevat riita-asioissa. Jos spesifisyysaste lisääntyy, tarvitaan yhteistyön avulla toteutettavaa kahdenvälistä valvontaa (esim. yritysosuuskunnissa ja muissa yhteisyrityksissä) ja spesifisyyden ja transaktioiden tiheyden edelleen kasvaessa yhtenäinen yhden integroituneen yrityksen sisällä toteutettua valvontaa. Williamsonille tämä on olennainen syy tyypillisten kapitalististen yritysten olemassaololle ja samalla argumentti työntekijöiden itsehallintoa vastaan. Mikäli pääoman omistajien riski on suurempi kuin työntekijöiden riski menettää tiettyjen sijoitustensa arvo, pääomapuolella tulee olla olennainen määräysvalta ja voitonjako-oikeus yrityksessä tehokkaan allokoin-

nin kannalta. Kumppanuuksia ja työläisten itsehallintoa on toki olemassa, mutta ne voivat Williamsonin mukaan kestää vain niissä harvoissa olosuhteissa, joissa nimenomaisesti työ itsessään on tärkein spesifinen investointi.

Lukuun ottamatta tuotanto-osuuskuntien ongelmia eri yritysten yhteistyön hybridimuoto, jossa nämä muodostavat osuuskuntamuotoisen sidosryhmän muodollisen yhdistyksen sijaan, on Williamsonin ajattelussa transaktiokustannusten näkökulmasta suhteellisen helppo ymmärtää. Nicole Göler Ravensburg (2010) tarjoaa hyvän yhteenvedon väitteistä:

> ”Uuden institutionaalisen taloustieteen (’New Institutional Economicsin’) mukaan osuuskuntien erityinen kyky alentaa transaktiokustannuksia selittää ne todelliset hyödyt, joita osuuskunnat voivat saavuttaa. Talousteoria (pikemminkin kuin liiketoiminnan teoria) viittaa siihen, että osuuskunnat pystyvät erityisesti [...]
> - keskittymään jäsentensä sosioekonomisiin tarpeisiin ja taloudelliseen integroitumiseen;
> - saavuttamaan mittakaavaetuja;
> - murtamaan paikallisten monopolien valtaa;
> - osoittamaan erityisen suurta joustavuutta ja sopeutumiskykyä muuttuviin markkinatilanteisiin;
> - edistämään paikallista tietämystä ja demokraattisten prosessien ymmärtämistä;
> - muokkaamaan resurssejaan siten, että osuuskunnat tekevät itsestään aidosti itsenäisiä, pystyvät selviytymään riippumattomina ulkopuolisesta tuesta sekä kilpailemaan merkityksellisillä markkinoilla;
> - välttämään vastaanottajan mentaliteetin kehittymistä jäsenten puolelta;
> - juurruttamaan jäsentensä keskuuteen selkeän tietoisuuden organisaation tavoitteista;
> - innostamaan innovaatioita, monipuolistumista ja erikoistumista jäsenyrityksissään;
> - saamaan täsmällistä informaatiota pienemmillä kustannuksilla, vähentämään taloudellisia riskejä ja tekemään täydentävistä sijoituksista houkuttelevia, mikä rajoittaa merkittävästi jäsenten ja organisaation transaktiokustannuksia; ja
> - perustamaan omarahoitteisia federaatiojärjestelmiä (esimerkiksi alueosuuskuntia tai kansallisia liittoja) konsultointia, koulutusta, markkinointia ja poliittista edustusta varten.
>
> Uusi institutionaalinen taloustiede selittää useimmat näistä suhteellisista eduista suhteessa muihin kuin osuuskunnallisiin liike-elämän organisaatioihin kuvailemalla osuuskuntien erityistä hybridiorganisaatiomuotoa eli niiden erityistä hierarkkisten toimijoiden, demokraattisen päätöksenteon ja markkinavoimien yhdistelmää. [...] Suuntauksen akateemiset kannattajat selittävät osuuskuntien alhaisempia transaktiokustannuksia erityisesti niiden kyvyllä voittaa epäsymmetriset informaatiojärjestelmät, rajoittaa jäsentensä tuotan-

> toon ja markkinoihin liittyviä riskejä ja tehdä toisistaan riippuvaisia (pikemminkin kuin yksipuolisia) investointeja [...].” [68]

Empiirisesti hypoteesi tiettyjen investointien tärkeydestä yhtiöiden tai osuuskuntien määräysvalta- ja voitto-oikeuksien suunnittelussa ei kuitenkaan saa juurikaan vahvistusta (esim. Anderson & Schmittlein 1984). Jos sopimuskumppanit käyttävät hyväkseen jokaista uhkapiste-etua vähemmän opportunistisesti eli eivät pyri hyötymään skenaarioista, jotka uhkaavat neuvottelun epäonnistuvat vaan yksinkertaisesti kunnioittavat toistensa vaatimuksia, ei tätä ylijäämän ja valvontaoikeuksien jakamista koskevaa erityissääntelyä edes tarvita.[69] Instituutionaalisessa taloustieteessä taloudessa etsitään aina tehokkaita tuloksia tuottavia kannustimia. Ensinnäkin voisi olla olemassa useita vastaavia kannus-

---

[68] Amerikkalainen ammattilaisjalkapallo tarjoaa ytimekkään esimerkin yleisosuuskunnan olemassaolon mahdollisuuksista erityisen ’kapitalistisilta’ vaikuttavien organisaatioiden keskellä. Jalkapalloklubit ovat yleensä erittäin varakkaiden henkilöiden omistamia. Greenbay Packers on poikkeus. ”Packers on ainoa ammattilaisjoukkue Yhdysvalloissa, joka ei kuulu miljonäärille, vaan Green Bayn ja Wisconsinin kansalaisille. Fanit ovat voineet viime vuosikymmenten aikana useita kertoja voineet ostaa osakkeita Packersista. Nykyään Packersit ovat yli 360.000 osakkeenomistajan yhteistä omaisuutta – harvinainen esimerkki onnistuneesta yhteistyömallista kapitalistisessa Amerikassa.” (Ganslmeier 2015.) Saksan ammattilaisjalkapallossa samanlaisia ideoita kehiteltiin Schalke 04:n ammattilaisjoukkueelle (Hein-Reipen 2020). Schalke on kuitenkin edelleen (30.12.2021) rekisteröity seura, joskin 160.000 jäsenellään se on Saksan toiseksi ja maailman kuudenneksi suurin seura. Olosuhteet osuuskunnan perustamiseen ovat vähintäänkin haasteelliset tilanteessa, jossa Schalkella menee huonosti sekä urheilullisesti että taloudellisesti: Seura pelaa Saksan toisessa kakkosdivisioonassa ja sillä on yli 200 miljoonaa euroa velkaa. Seuran puheenjohtajana toimineen Günter Althausin, mukaan idea osuuskunnaksi muuttumisesta sisältää kuitenkin huomattavaa potentiaalia: ”Osuuskunnat uskovat vakaasti, että taloudellinen toiminta perustuu luottamukseen eikä sitä voida harjoittaa ihmisten pään yli. Ne on suunniteltu kestävyyteen ja luotettavuuteen. Minun näkökulmastani tämä olisi hyödyllinen korjaus useiden ammattilaisjalkapalloseurojen joskus erittäin hektiseen ja lyhytaikaiseen käyttäytymiseen.” (Ks. tarkemmin Schalken tilanteesta Ludewig 2021.)

[69] Neuvotteluteoreetikot tosin haluavat piirtää koordinaattijärjestelmän, jonka koordinaattiaskeleina ovat kummankin osapuolen neuvottelusta saamat hyödyt. Jokainen mahdollinen neuvottelutulos syötetään pisteeksi tähän koordinaattijärjestelmään. Hyödyn mahdolliset jaot muodostavat suoran viivan ääritapausten ”A saa koko hyödyn.” ja ”B saa koko hyödyn.” välille. Uhkapiste on ylimääräinen mahdollinen neuvottelutulos, joka ei ole tällä suoralla. Pääsääntöisesti kumpikaan osapuoli ei saa mitään uhkapisteestä. Monimutkaisissa neuvottelutilanteissa voi kuitenkin olla varsin valaisevaa katsoa uhkapisteen skenaariota eli mitä neuvottelun epäonnistuminen tarkalleen ottaen tarkoittaa osapuolille.

tinmekanismeja ilman erityistä omistusoikeuksien jakoa, ja toiseksi on tarkistettava, eivätkö muutkin psykologiset siteet puhtaiden kannustimien lisäksi voisi olla tehokkaita opportunistisen käyttäytymisen tapauksessa. Kolmanneksi esimerkkien monimutkaisuuden lisääntyminen osoittaa, että yksinkertaiset ratkaisut eivät aina päde, edes institutionaalisen taloustieteen individualistisessa tapauksessa. Näin voi olla erityisissä uudelleenneuvotteluongelmissa (Hermalin & Katz 1991), mutta myös, jos tarkastellaan monenvälisiä suhteita kahdenvälisten suhteiden sijaan.

Kolmipuolista ongelmaa analysoidaan esimerkiksi Hartin ja Mooren (1990) mallissa. Mallissa omistus merkitsee jälleen mahdollisuutta houkutella ylijäämiä, mikä luo tunnetut investointikannustimet. Malli ei ole kovin monimutkainen, ja sen perusideaa voi helposti havainnollistaa numeerisella esimerkillä – tosin hieman erikoisella. Esimerkissä otetaan huomioon kaksi työntekijää (1 ja 2) ja yksi kuluttaja (3). Tarkennetaan, että työntekijä 1 on kokki (’Chef’: C), 2 on kippari (’Skipper’: S) ja kuluttaja on erittäin varakas johtaja ja suuren yrityksen omistaja (’Tycoon’: T). Merkittävä omaisuus on luksusjahti. T aikoo hyödyntää aiempaa enemmän gourmet-matkojen erikoispalveluita jahdilla. Jotta kaikki sujuisi erityisen hyvin, C:n on tehtävä tietty pääomasijoitus (joka parantaa ruoanlaittomahdollisuuksia laivassa ja esimerkiksi estää liian suolan tai pippurin päätymisen ruokaan veneen huojuessa). Tästä sijoituksesta C:n on maksettava 100 euron yksityinen kustannus. Investointia ei voida hyödyntää tuottavasti muualla, sillä pienen huviveneen keittiö poikkeaa tavallisten ravintoloiden ja risteilyalusten keittiöistä. T arvioi myös sijoituksen tuloksen 240 euroksi.

Käytämme jälleen yhteistyöpelien teoriaa määrittämään ylijäämien jakautumista. Tällä kertaa käytämme Shapleyn arvoa.[70] Investointi on joka tapauksessa tehokas, koska T:n saama lisäarvo on 240, mutta kustannukset maksaa C, jolle aiheutuu kustannuksia 100 euroa. Lopuksi oletetaan, että S ei tee luksusjahtiin mitään erityisiä investointeja ja että S:lle ja hänen kipparoimalleen luksusjahdille on tarvittaessa saatavilla monia vastaavia korvikkeita. Kuitenkaan, jos S olisi jahdin omistaja eikä työntekijä, tehostavaa investointia ei tehtäisi. C:n olisi päästävä sopimukseen sekä T:n että S:n kanssa, koska S hallitsee jahdin käyttöä ja ilman T:tä C:n yksityisellä pääomasijoituksella ei ole arvoa. Tällöin odote-

[70] Lloyd Shapleyn mukaan nimetty Shapley-arvo on yhteistyöpelin ratkaisukonsepti. Se määrittää jokaiselle yhteistyöpelille kaikkien pelaajien yhteenliittymän tuottaman kokonaisylijäämän yksilöllisen jakautumisen pelaajien kesken. (Wikipedia 2021b.)

tuksi ylijäämäksi jää vain C (1/3)240 = 80 euroa. Tämä ei kuitenkaan riitä houkuttelemaan häntä tekemään tiettyä investointia. Jos sen sijaan C olisi itse omistaja, niin S ei ole enää henkilönä välttämätön eikä hänen tarvitse osallistua sijoituksen lisäarvoon. Nyt C tarvitsee vain yhteistyötä T:n kanssa ja odottaa ylijäämäksi (1/2)240 = 120 euroa. Näissä olosuhteissa sadan euron investointi kannattaa. Saman tuloksen saamme, jos T on omistaja, koska silloin S tarvitsee vain yhteistyötä T:n kanssa. Tämä tarkoittaa, että pääoman, tässä huvijahdin omaisuuden, täytyy kuulua jollekin, jota tarvitaan henkilökohtaisesti kaupankäyntiin, eli henkilölle, joka on kaupankäynnin kannalta välttämätön.

Tehdään asetelmasta hieman monimutkaisempi ja oletetaan, että S tekee erityisen 100 euron lisäinvestoinnin, joka lisää T:n saamaa lisäarvoa 240 eurolla, joten jos sekä S että C investoivat, palvelun kokonaisarvo T:lle kasvaa 480 eurolla, ja olisi tehokasta, jos molemmat investoinnit todella tehtäisiin. Tätä varten lasketaan Shapley-arvo rajapanokseksi kaikille mahdollisille ja kaikille yhtä todennäköisille koalitioille. Nähdään, että tehokas tulos saavutetaan vain T:n ollessa jahdin omistaja. Tässä tapauksessa omistajaksi tulee henkilö, joka ei erityisesti sijoita.

Aloitetaan olettamalla, että luksusjahdin omistaa S. Kuten mainittiin, kaikki alla luetellut koalitiot ovat yhtä todennäköisiä. Seuraavaan taulukkoon olemme syöttäneet koalitioiden vastaavat marginaaliosuudet. Koalitiot on luettava oikealta vasemmalle, eli kyse on vasemman marginaalin panoksesta. Oikean henkilön osuus on aina 0, sillä yksi ihminen ei yksin voi luoda arvoa. Lukemisen helpottamiseksi olemme korostaneet S:n liittoumat alleviivauksella.

Tapaus a: S on jahdin omistaja, S ja C sijoittavat

	S	**T**	**C**
1/6 STC	480	0	0
1/6 SCT	480	0	0
1/6 TSC	0	480	0
1/6 TCS	0	480	0
1/6 CST	240	0	240
1/6 CTS	0	240	240

Näin saamme seuraavat oletukset:

S: (1/3)480 + (1/6)240 = 200
T: (1/3)480 + (1/6)240 = 200
C: (1/3)240 = 80

Sijoittamisen marginaalikannustimien määrittämiseksi on tarpeen määrittää maksut, jos S tai C ei sijoita. Samaa logiikkaa noudattaen siinä tapauksessa b, että S on omistaja eikä ole sijoittunut, odotettavissa olevat osuudet ovat kaikkien kohdalla (1/3) * 240 = 80. S saavutti 100 euron sijoituksella 200 euroa. Ero ei-investointitulokseen (120 €) on suurempi kuin sijoituksesta maksettavat kustannukset (100 €), eli S päättää sijoittaa.

Tapauksessa C edellisessä taulukossa S on omistaja ja C ei sijoita. S:n odotettu osuus on (1/2) * 240 = 120 euroa, T:n odotusarvo on yhtä suuri, C:n odotusarvo on 0. Jos C sijoittaisi, hän saisi 80 euroa. Koska kustannukset olisivat 100 euroa, C päättää olla sijoittamatta. Tämä antaa meille seuraavan tuloksen: Jos S on omistaja, S myös sijoittaa, mutta C ei. Jos jahti kuuluisi C:lle, tulos olisi täsmälleen päinvastainen. Silloin C sijoittaa, mutta S ei. Tehdään yhteenveto täyttämättä taulukoita uudelleen. Jos varakas yrityksen johtaja T olisi omistaja ja noudatamme samaa logiikkaa sijoituskannustimien saamisessa, niin S ja C voivat varmistaa asemansa vastaavilla 120 euroa sijoituksilla, mutta, jos he eivät sijoita, he saavat kumpikin nolla euroa. 120 euron tulo oikeuttaa siis 100 euron investoinnin sekä C:lle että S:lle. Kuvatussa konstellaatiossa henkilön, jolla ei ole erityisiä sijoituksia, on tultava omistajaksi, koska tämä tasapainottaa investointikannustimia jossain määrin. T on välttämätön, mutta hän ei tee tärkeitä päätöksiä tietyistä sijoituksista eikä erityisiä ponnisteluja. Hart ja Moore (1990) osoittavat, että toisiaan täydentäviä resursseja ei pitäisi jakaa eri ihmisille.

Kokonaisjohtopäätös tästä on, että erityispiirteet ja epäsymmetrinen informaatio synnyttävät strategisia ongelmia, joissa tietyt omistusoikeuksien ja valvontavallan jaot ovat toimivampia kuin toiset, edellyttäen, että yksinkertaiset keskinäiset lupaukset myöhemmistä jakamissäännöistä eivät ole uskottavia. Se, että ’työllä’ itsellään on omistajana etuja, voi päteä yksittäistapauksissa, mutta yhteisomistus ja ylijäämien tasainen jakautuminen on tässä mallikehyksessä enemmän tehokkuuspoikkeus kuin johdonmukaisesti tehokas ratkaisu. Siksi on odotettavissa, että ainakaan työntekijöiden itsehallintoa tiukimmalla mahdollisella tasolla ja ylijäämien tasaista jakautumista tuskin löytyy puhtaimmillaan kilpailuympäristöistä.

2.2.6 Ali-investointi lyhytaikaisten taloudellisten etujen tavoittelemisen takia

Tuotanto-osuuskuntien ja kapitalististen yritysten institutionaalisia taloudellisia argumentteja koskevassa keskustelussa on jonkin verran käsitelty näiden yritysmuotojen aikahorisonttien eroavuuksia. Tällöin on todettu, että nämä eroavaisuudet voivat johtaa siihen, että työntekijöiden itsehallinto ei toimi riittävästi organisaationsa pitkän aikavälin etujen mukaisesti. Itsehallinnollisten yritysten sijoituskäyttäytyminen nousi esiin erityisesti Jugoslavian talousmallia koskevassa keskustelussa. Keskustelu perustuu erityisesti Svetozar Pejovitšin (1969), Eirik Furubotnin ja Svetozar Pejovitšin (1970) sekä Jaroslav Vanekin (1970) tieteellisiin avauksiin. Toisin kuin Jugoslavian mallissa tuotanto-osuuskunnan työntekijät ovat yrityksensä omistajia eivätkä vuokralaisia. Tästä syystä tämä yhtälö kannustusongelmien vaikutuksesta ei ole selitysvoimainen kaikissa tapauksissa. Jugoslavian mallin ongelmiin liittyvistä pohdinnoista voidaan kuitenkin nostaa esiin tärkeitä näkökulmia myös tuotanto-osuuskuntien haasteiden tarkasteluun.

> ”Taloustieteen olennainen hypoteesi tässä yhteydessä on, että rationaalisesti toimivat tuotanto-osuuskuntien jäsenet mieluummin ottavat liiketoiminnasta kertyneet ylijäämät tuloiksi sen sijaan, että sijoittaisivat niitä uudelleen, tai tekevät viimeksi mainittua vain rajoitetusti eli yksinomaan rahoittamaan investointeja, joiden kuoletusajat eivät ylitä heidän oman työllisyytensä rajoittamaa suunnitteluhorisonttia” (Schimmele 2019, 80).

On siis olemassa vaara, että osuuskunnan suunnitteluhorisontti muodostuu yhtä lyhyeksi kuin keskivertotyöntekijän suunnitteluhorisontti (Bonin, Jones & Putterman 1993, 1308). Tämä puolestaan voi johtaa tästä näkökulmasta optimaalisen pieniin yrityskokoihin ja sitä kautta heikkoon yrityskasvuun. Toistuvasti lippulaivaosuuskunnaksi kutsuttu espanjalainen Mondragon-osuuskuntakonserni ratkaisi tämän ongelman ottamalla jäsenilleen käyttöön muun muassa yksilöllisesti säädeltävät pääomatilit, joille jäsenet voivat sijoittaa voitto-osuuksiaan ja joille tehdyistä sijoituksista maksetaan korkoa. Henkilökohtaiselle tilille kertyneet varat maksetaan korkoineen jäsenen erotessa osuuskunnasta. Korkoelementti lisää voitto-osuuksien tilille kerryttämisen houkuttelevuutta verrattuna niiden välittömään kotiuttamiseen. Käytäntö on nykyisin yleinen myös USA:ssa ja monissa muissakin maissa lainsäädäntö sallii tällaisen mahdollisuuden ainakin rajoitetusti (Schimmele 2019, 83). Itsehallinnon ja demokraattisen päätöksenteon periaatteet eivät vähennä tarvetta luoda sellaisia järkeviä sään-

nöksiä, jotka lisäävät työntekijöiden kiinnostusta sitoutua osuuskuntansa pitkän aikavälin taloudelliseen menestykseen.

Ekkehart Schlicht ja Carl Christian von Weizsäcker (1977) ovat selkeästi kuvanneet ja analysoineet ongelman koko laajuudessaan. Rahoituskysymystä on heidän mukaansa vaikea analysoida siksi, että se liittyy erottamattomasti kysymykseen riskeistä sekä epäsymmetrisen informaation ongelmaan. Kirjoittajat aloittavat analyysinsä toteamalla, että omarahoitus johtaa erityisen rajoittavaan sijoituskäyttäytymiseen työntekijöiden itsehallinnossa (mt., 54).

> ”Jos yrityksen äänioikeutettu jäsen aikoo erota yrityksestä jossain vaiheessa tulevaisuudessa, häntä kiinnostaa vain ennen lähtöään kertyvä sijoituksen hyöty, mutta, vaikka hän ei lähtisikään ja eläisi ikuisesti, hän luo ulkoisen vaikutuksen, joka vaikuttaa muihin osapuoliin ilman, että tämä heijastuu asiaan liittyvien tavaroiden tai palvelujen kustannuksiin, kuten hunajan saamiseksi pidettävien mehiläisten ympäröivien viljelykasvien pölytys tuleville kollegoille, jotka eivät jaa tämänhetkisestä kulutuksesta luopumisen taakkaa (koska ne saapuvat tämänhetkisten panostusten jälkeen), mutta hyötyvät tähänkin hetkeen mennessä tehdyistä sijoituksista. Mikäli yrityksen jäsenet ei pysy täysin samana koko yrityksen elinkaaren ajan, tämä johtaa siihen, että tulevia etuja ollaan diskonttaamassa enemmän kuin tällä hetkellä päätöksiä tekemässä olevien yksilöiden henkilökohtaisten etujen mukaista olisi Voimme kutsua tätä ’ylöspäin suuntautuvaksi harhaksi kollektiivisten päätösten aikapreferenssissä’.” (Mt.)

Tämä harha voi johtaa väärään päätökseen yrityksen tavoiteltavasta kokoluokasta, koska muutoin samanlaisissa olosuhteissa toimiva yritys, jolla on tällainen harha, jää pienemmäksi kuin yritys, jossa tapahtuva diskonttaus on aikapreferenssin kannalta alhaisempi. Ideaalisimmassa muodossaan ulkoinen rahoitus voisi periaatteessa ratkaista ongelman, mutta olemme jo perehtyneet ulkoisen rahoituksen vaikeuksiin Oppenheimerin pääomaongelman yhteydessä. Osuuskunnan jäsenten mahdollisuus sijoittaa yritykseen on ainakin yksi vaihtoehto osake- ja luottorahoitukselle. Tällöin riski jaetaan työntekijöiden ja sijoittajien kesken. Schlicht ja v. Weizsäcker (mt., 57) näkevät tämän muunnelman analogisena vuokralaisten ja tuotantovälineiden omistajien välillä maaseudulla oleville nk. osakasviljelyjärjestelyille (sharecropping-Arrangements), joissa maanomistaja kalusti kaiken pääoman ja useimmat muut panokset ja vuokralaiset panostivat työvoimaansa. Tällaisten osakkuuksien yhteydessä voi kuitenkin olla tarpeen käyttää myös määräysvaltarakenteita ja hierarkioita, jotka antavat sijoittajille vähintään rajoitetun määräysvallan, mikä on jossain määrin ristiriidassa tuotanto-osuuskunnan todellisen ajatuksen kanssa, mutta on kuitenkin ajateltavissa hybridiratkaisuna. Voidaan myös pohtia, voisiko työvoi-

ma käyttää pääomaa leasing-sopimusten kautta (mt., 58–). Periaatteessa vastaavalla tavalla suunniteltiin Jugoslavian malli, jossa työntekijät vuokrasivat yrityksiä valtion toimiessa omistajana.

Ekkehart Schlicht ja Carl Christian von Weizsäcker (1977, 58–) tekevät yhteenvedon ilmiöistä ja esteistä, jotka liittyvät työntekijöiden sitoutumisongelmaan tuotanto-osuuskunnissa itsehallinnollisina yrityksinä:

> ”Organisaatioiden päättäjillä on taipumus tehdä rationaalisia päätöksiä organisaationsa puolesta vain, jos he ovat henkilökohtaisesti sitoutuneet jakamaan näiden päätösten seuraukset. Organisaatio voi toivoa saavansa riskinjakotukea ulkopuolelta vain, jos nämä mahdolliset ulkopuoliset tukijat uskovat, että organisaatiossa tehdään hyviä päätöksiä. Siksi he haluavat nähdä, mikä organisaatioiden päätöksentekijöiden erityinen sitoutumismekanismi on.”

Yritysten suunnitteluhorisontti on vastaavasti tärkeää tehdä laajaksi ali-investointien välttämiseksi. Tätä ei välttämättä tarvitse tehdä ehkäisemällä työntekijöiden liikkuvuutta ja sitouttamalla työntekijöitä henkilöinä tiukasti kiinni yritykseen, vaikka tämänkin auttaisi jossain määrin. Kapitalistisissa yrityksissä ongelmaan on olemassa ilmeinen ratkaisu pääomaosuuksien kaupankäynnin kautta. Schlicht ja v. Weizsäcker vertaavat tätä asunnonomistajien kiinnostukseen mielekkäitä kunnallisia päätöksiä ja kehitystä kohtaan, vaikka kiinteistönomistajat suunnittelevat muuttoa lyhyellä varoitusajalla. ’Kiinteistö’ (’Immobilie’) sanan varsinaisessa merkityksessä talo ja omaisuus mahdollistavat uskottavan sitoutumisen yhteisöön ilman, että yksilöiden itsensä tarvitsee olla liikkumattomia, sillä yksityisten omistusoikeuksien siirtäminen (ja siihen liittyvien päätösten perusteella määräytyvä kiinteistöjen arvo) mahdollistaa tämän sitoutumisen. Kapitalistisissa yrityksissä tämä onnistuu helposti käymällä kauppaa osakkeilla, myös johdon palkkajärjestelmät voidaan suunnitella siten, että yhtiön pitkän aikavälin etuja palvellaan.

Tuotanto-osuuskunnissa voitaisiin Schlictin ja v. Weizsäcker mukaan myös periaatteessa toimia kaupattavilla yksityisomistusoikeuksilla, mikä kuitenkin on terminologisesti ristiriidassa tuotanto-osuuskuntien luonteeseen kuuluvien yksityisomistukseen liittyvien ideologisten ja perustavanlaatuisten varaumien kanssa. Tässä tapauksessa työpaikkojen pitäisi olla vaihdettavia:

> ”Tällaisessa järjestelmässä työntekijät ostaisivat työpaikkoja muilta työntekijöiltä tai työpaikkoja lisääviltä yrityksiltä. Olettaen, että työvoima on homogeeninen osaamisensa ja muiden yrityksen yhteistyön kannalta tärkeiden ominaisuuksiensa suhteen, minkä tahansa yrityksen työpaikkojen vapaakauppa olisi mahdollinen. Nämä vaihdettavat työpaikat ovat täsmällinen analogia

> vaihdettaville osakkeille kapitalistisessa ympäristössä. Niissä yhdistyvät maksimaalinen henkilökohtainen liikkuvuus ja ratkaisu sitoutumisongelmaan. Työoikeuksien haltijat tekevät päätökset yrityksen pitkän aikavälin edun mukaisesti, koska he haluavat maksimoida vaihdettavien työoikeuksiensa kulloinkin vallitsevan markkina-arvon." (Mt., 60.)

Tämä on lähes hämmästyttävän yksinkertainen vastinevaihtoehto kapitalististen yritysten osakekaupalle, joten ensi silmäyksellä voi – ideologisia varauksia lukuun ottamatta – ihmetellä, miksi ajatus ei ole saanut jalansijaa. Selitys on kuitenkin yksinkertainen. Työoikeudet liittyvät tietysti aina työtehtäviin (mt., 61). Työtään ei voi omistaa erillään itse toiminnasta ja toiminnan kokonaisuudesta. Työtehtäviin kuuluu myös yhteistyö muiden työntekijöiden kanssa, jotka puolestaan haluavat etujaan turvata vaatimalla sananvaltaa yritysjäsenyyksiin. Jos tämä tarkoittaa sitä, että omistusoikeuksilla voidaan käydä kauppaa vain työntekijöiden enemmistön suostumuksella, henkilökohtaiset ja omistusoikeudet eivät enää ole täysin erillisiä toisistaan. Tämä puolestaan voi viime kädessä johtaa ristiriitoihin esimerkiksi vakiintuneen ja uudemman työvoiman välillä ja vain rajoitettuun työpaikkojen siirrettävyyteen. Siinä tapauksessa henkilökohtainen liikkumattomuus on jälleen tarpeen sitoutumisongelman likimääräiseksi ratkaisemiseksi. Liikkumattomuus voidaan saavuttaa useilla eri mekanismeilla. Olemme jo tutustuneet joihinkin niistä eli 'pääsymaksuihin' (esim. uusien työntekijöiden palkanalennusten muodossa) ja talletuksiin, mutta myös tällaisten ratkaisujen ongelmiin. Ali-investoinnin voittamiseksi on vain tärkeää, että työvoima odottaa olevansa liikkumaton ja sijoittajat puolestaan tietävät, että työntekijät olettavat liikkumattomuutta.

Kirjoittajat osoittavat (mt., 63–64), että esimerkiksi työttömyys voi edistää työvoiman liikkumattomuutta, jos yrityksen työvoimanetsintäkustannukset osana työntekijöiden liikkuvuuskustannuksia korreloivat työttömyysasteen kanssa. Alhaisen työttömyysasteen tilanteessa, jossa on monia avoimia työpaikkoja, yrityksen työvoimanetsintäkustannukset ovat korkeammat kuin korkeammalla työttömyysasteella. Työttömyyden lisääntyessä työntekijöiden työvoimanetsintäkustannukset kuitenkin kasvavat. Tietyllä työttömyysasteella vastakkaiset vaikutukset voivat alentaa hakujen kokonaiskustannukset minimiin. Esittämättä väitteen muodollista rakennetta tässä yksityiskohtaisesti: työntekijöiden itseohjautuvassa taloudessa, jossa sitoutumisongelmaa ei voida täysin ratkaista muilla tavoilla, tasapainotyöttömyysaste on korkeampi kuin minimietsintäkuluilla eli liikkumattomuutta turvaa lisääntynyt työttömyys. Syynä tähän on "kannattavien ja kannattamattomien yritysten välisten erojen luontainen paheneminen, jota riittämätön sitoutumismekanismi merkitsee" (mt., 63).

Tämä johtuu siitä, että liikkuvuus korreloi negatiivisesti yrityksen kannattavuuteen. Tästä syystä kannattamattomat tuotanto-osuuskunnat kärsivät eniten epätäydellisestä sitoutumisesta yritykseen. Ne kutistuvat ja menevät kilpailutilanteessa kannattavampien yritysten jalkoihin. Tämän seurauksena niiden työntekijät jäävät työttömiksi. Korkeiden rahoitusriskien vuoksi uusien tuotanto-osuuskuntien perustaminen on kuitenkin vaikeaa, mikä tarkoittaa, että kannattamattomien osuuskuntien entisiä työntekijöitä jää työttömäksi enemmän itsehallinnollisessa ympäristössä kuin kapitalistisessa ympäristössä. Ne, jotka edelleen työskentelevät kannattavissa osuuskunnissa, ovat entistä liikkumattomampia.

Lisänä tai korvaavina on ajateltavissa muitakin liikkumattomuutta suosivia mekanismeja. Viime kädessä tarvitaan yksinkertaisesti jokin mekanismi, joka lisää työntekijöiden liikkuvuuskustannuksia ja siten vähentää heidän halukkuuttaan vaihtaa työpaikkaa. Yksi tällainen mahdollinen mekanismi voisi olla ’liikkuvuusvero’, jolla Schlictin ja v. Weizsäcker katsovat sosiopsykologisista ja poliittistaloudellisista syistä olevan niukalti poliittista potentiaalia (mt., 65). Yrityksen sisäisistä keinoista työsuhteen kestoon sidotut ikälisäpalkat voivat rajoittaa liikkuvuutta. Tällainen palkkiovaihtoehto oli osoittautunut hyödylliseksi muihinkin kannustinongelmiin (tätä teemaa tarkasteltiin tarkemmin kappaleessa 2.2.3).

Tietty muunnelma edellä kuvatusta työpaikkojen kaupasta laajemmassa merkityksessä näkyy menestyksekkäässä Mondragon-tuotanto-osuuskuntakonsernissa (’Mondragón Corporación Cooperativa’), jossa uudet jäsenet voivat hankkia yhtiön jäsenosuuksia luopumalla palkasta. Pääomaoikeudet siirtyvät itsehallintoverkoston sisällä työtehtävää vaihdettaessa, ja ne maksetaan tiettyjen määräaikojen sisällä verkostosta (esim. eläköitymisen vuoksi tapahtuneen) poistumisen jälkeen. Näiden eksplisiittisesti esitettyjen palkanalennusten nettonykyarvoa voidaan pitää työn implisiittisenä hintana (Nutzinger 1990, 147).

Pulma on kuitenkin edelleen ratkaisematta, sillä ilmeisen menestyviä ja vakaita osuuskuntia on myös ympäristöissä[71], joissa kaikista tuotanto-osuuskuntien ja hybridiratkaisujen institutionaalisista vaihtoehdoista huolimatta ei uusklassismin inspiroiman institutionaalisen analyysin mukaan odottaisi olevan tai jotka eivät saavuta sellaista kokoa, joka mahdollistaisi Mondragon-konsernin

[71] Ks. yleiskatsaus keskeisistä tarkasteltavaan teemaan liittyvistä tuotanto-osuuskuntien vakauteen, kokoon ja menestykseen liittyvistä empiirisistä tutkimuksista Schimmele (2019, kappale 3.4).

kaltaiset ratkaisut. Pulmaan voidaan alkaa pohtia ratkaisuja olettamalla, että viitekehyksenä toimivalla institutionaalisella ympäristöllä on erilaisia vaikutuksia yksilöihin ja siten pelkkien kannustavien vaikutusten lisäksi tarjotaan mahdollisuuksia uskolliseen käyttäytymiseen. Näiden psykologisten siteiden tulee mahdollistaa se, että tiettyjä strategisia vaihtoehtoja (esim. tiettyjen investointien hyödyntämistä) ei käytetä, että on molemminpuolisesti sitouduttu annettuihin lupauksiin, että suunnitellaan pitkäjännitteisesti, tai että syntyy niin suuri sisäinen työmotivaatio, että epäsymmetrisen informaation ongelmasta tulee suurelta osin merkityksetön. Kuten seuraavassa kappaleessa kuvataan, Samuel Bowles (2016) auttoi ymmärtämään institutionaalisia rakenteiden merkitystä pelkän kannustinajattelun lisäksi. Tarkastelu ei ainoastaan tuo esiin vain tiettyjä markkinoiden epätäydellisyyksiä ja kilpailun muodollisia sääntelyehtoja ja niiden seurauksia, vaan kokonaisen toisistaan riippuvaisen joukon muodollisia ja epävirallisia ehtoja (lakeja, mutta myös normeja ja käytäntöjä), jotka määräävät toiminnan tietyissä kilpailuympäristöissä ja ratkaisevat onnistumisen ja epäonnistumisen.

2.2.7 Bowles: Sosiaalisten mieltymysten rakentaminen ja tuhoaminen

Samuel Bowles[72] (2016) on omistautunut käsittelemään otsikossa esitettyä dikotomista kysymyksenasettelua intensiivisesti ja kattavasti sekä poliittisella että organisaatiotasolla. Hänen analyysinsa tarjoavat selityksiä oletettuun ’pulmapeliin’, jossa instituutioteorian näkökulmasta yhtäältä esitetään monia syitä työläisten itsehallintoa vastaan, toisaalta ongelmien ratkaisut kaikki ratkaisut näyttävät olevan keskeneräisiä ja kolmanneksi sosiaaliset utopiat kuitenkin ylistävät pelottomasti – vaikkakin täysin eri teoreettisin pohdinnoin – osallistavien rakenteiden etuja, kuten niiden motivoivaa vaikutusta. Itseasiassa voidaan löytääkin monia konkreettisia esimerkkejä menestyneistä osuuskunnista. To-

[72] Samuel Bowles on aiemmissa tutkimusprojekteissaan käsitellyt erityisesti mieltymysten, instituutioiden ja käyttäytymisen yhteiskehitystä sekä sosiaalista eriarvoisuutta. Häntä kutsutaan usein uusmarxilaisen koulukunnan edustajaksi, mutta häntä on lopultakin vaikea määrittää minkään tietyn suuntauksen edustajaksi. Tästä on osoitus Leontief-palkinnon myöntäminen Bowlesille vuonna 2006. Palkinnolla tunnustetaan poikkeuksellinen panos taloustieteessä. (Ks. Global Development Policy Center n.d.).

dellisuus työntekijöiden itsehallintorakenteita sisältävistä osallistavista osuuskunnista on näiden kahden ääriposition välissä.

Bowles kritisoi tyypillisesti taloudellista ja nykyään myös yleistä poliittista ajattelua, että tarvitaan vain sopivia kannustimia (esim. priorisointisäännöt, omistusoikeuksien jakaminen) allokatiivisesti tehokkaan toiminnan synnyttämiseksi, mikäli markkinat hinnoillaan eivät automaattisesti synnytä tätä joka tapauksessa transaktiokustannusvapaassa maailmassa. Tässä yksinkertaistetussa institutionaalisen taloustieteen käsityksessä on välttämätöntä vain, että yksityiset päättäjät ensin sisäistävät kaikki kustannukset ja tulot täysin riittävän pitkässä suunnitteluhorisontissa. Toiseksi neuvotteluissa ei saa neuvotella pois esimerkiksi osia tietyistä investoinneista syntyvistä tuloista ja kolmanneksi on sovittava takeista tietoetujen hyödyntämistä vastaan.

Tällaisessa konseptissa oletetaan implisiittisesti, että kannustimet ja moraali (altruismi, yhteisön edun mukaisesti toimiminen) ovat additiivisesti erotettavissa eli toisistaan riippumattomia. Kokeellisesti tämä kuitenkin osoittautuu toistuvasti petolliseksi (Bowles 2016 e-kirja, 9 %, kohdasta 398–). Kirjassaan ‚Moral Economy' ('Moraalitalous')' Bowles viittaa vastaavasti runsaisiin empiirisiin todisteisiin, jotka osoittavat, että palkitseva käyttäytyminen ei suinkaan aina johda tämän käytöksen vahvistumiseen ja että rangaistu käyttäytyminen ei aina heikkene. Ilmeisesti on olemassa syrjäyttämistä (crowding-out) siinä mielessä, että kannustimet voivat tuhota moraaliset asenteet, minkä seurauksena rangaistava käyttäytyminen jopa lisääntyy. Esimerkiksi pienet sakot lasten noutamisesta myöhästymisestä israelilaisissa päiväkodeissa ovat johtaneet siihen, että vanhemmat tulevat hakemaan lapsia aiempaa myöhemmin. Rangaistus tulkittiin hintana, joka on maksettava myöhästymisestä, mutta samalla se tuhoaa moraalisen velvoitteen esimerkiksi kasvattajia kohtaan heidän täsmällisestä työnteostaan. Yritykselle tämä tarkoittaa, että palkitsemisen tai puhtaasti kannustinvaikutuksiin keskittyvät voima- ja hierarkiasäännöt voivat tuhota sisäisen työmotivaation tai antaa ryhmien solidaarisuuden heiketä. Jos esimerkiksi vaihtoprosesseissa on osallistavia rakenteita ja päätöksentekopolkuja, jotka koetaan yhteistyöhaluisiksi (kuten sosiaali-, koulutus- tai terveysalalla), niin tämä voi edistää vastaavaa yhteistoiminnallista käyttäytymistä ja myös kääntää. tehokkuuden kannalta suotuisampi kuin tiukka hierarkia tulosperusteisten palkkakomponenttien kanssa. Kubon-Gilke (1997) puhuu tässä tapauksessa institutionaalisen suunnittelun moraalisista kustannuksista, jotka ovat juuri siinä, että mahdollisuus uskottaviin käyttäytymissitoumuksiin (commitments) syntyy suurelta osin vaikuttamalla käyttäytymiseen ja motivaatioon institutionaalisen viitekehyksen, institutionaalisen kontekstin avulla.

Vain syrjäytysvaikutusten (crowding-out) tarkastelu – eli sen analysoiminen missä olosuhteissa ja missä määrin niitä esiintyy – ei ole monimutkaista. Yhtä lailla on olemassa myös monimutkaisesti arvioitavia tunkeutumistapauksia (crowding-in), joissa kannustimet suorastaan kannustavat moraalisiin asenteisiin ja prososiaaliseen käyttäytymiseen. Kannustimet eivät siis ole pohjimmiltaan ongelmallisia, eivät aina edes tosiasiallisesti syrjäyttävien kannustinten kohdalla, mutta silloin on kiinnitettävä vahvemmin huomiota käytettävien kannustimien potentiaalisesti tuhoisiin moraalivaikutuksiin. Kannustinten vaikutusten suunta riippuu pääasiassa siitä, miten niiden vaikutuksen kohteena olevat näkevät tilanteen, mikä puolestaan riippuu suurelta osin institutionaalisista viitekehyksistä. Jos esimerkiksi palkkakannustimia ei tulkita suoraan rahallisena palkkiona, vaan esimerkiksi yksilöllisen pätevyyden tukemisena tai osoituksena luottamuksesta, niidenkään ei tarvitse johtaa yhteistoiminnallisen käyttäytymisen tuhoutumiseen.

Palataanpa tunnettuun esimerkkiimme epätäydellisistä sopimuksista, jotka mainitaan pääsyynä ns. markkinahäiriöille ja jotka myös oikeuttavat hyvin erikoisia omistusoikeuksien jakoja voitto- ja valvontaoikeuksina institutionaalisessa taloustieteessä. Pääsääntöisesti kaikkia ajateltavissa olevia tulevaisuuden olosuhteita ei ole mahdollista kirjata sopimuksiin, joilla on ehdollisia seurauksia. Epäsymmetrinen informaatio sekä sopimusten noudattamisen tai noudattamatta jättämisen oikeudellinen todistaminen ovat olennaisia. Kyseessä ei ole myöskään marginaalinen ilmiö, vaan monille markkinoille yhteinen ominaisuus, olivatpa ne sitten tavara-, vakuutus-, luotto- tai työmarkkinoita. Tällaisissa olosuhteissa vaihdon määrää ensisijaisesti mukana olevien sopimuskumppaneiden keskinäinen strateginen vuorovaikutus (Bowles 2016, e-kirja 13 %, kohdasta 542–).

Nämä vuorovaikutukset riippuvat ensinnäkin siitä, kuinka vahva kumppanien neuvotteluvoima on, ja toiseksi siitä, mitkä sosiaaliset normit säätelevät suhdetta. Institutionaalisessa taloustieteessä näiden normien oletetaan olevan vakioita ja identtisiä kaikissa institutionaalisissa rakenteissa. Juuri tämä oletus on kriittinen ’pulmapelimme’ ratkaisemisessa. Kenneth Arrow huomautti, että sosiaaliset normit voivat jollain tavalla lieventää niin sanotun markkinahäiriön ongelmaa (mt., 13 %, kohdasta 582–). Myös Mill korosti institutionaalisen kontekstin roolia mukana olevien ihmisten kehityksessä ja asenteissa. Voimme lisätä, että suotuisilla yhteiskunnallisilla normeilla eivät ensinnäkään institutionaaliset vaihtoehdot markkinoille aina ole ehdottoman välttämättömiä, ja toiseksi, että myös osuuskuntamuodoilla on mahdollisuuksia kilpailussa, jos ne suosivat vastaavia sisäisesti yhteistoiminnallisia normeja ja liikkumattomuutta

psykologisten siteiden kautta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tämä voisi onnistua myös tyypillisissä kapitalistisissa yrityksissä. Aikapalkat voivat edistää käsitystä turvallisista työpaikoista ja myös yritysten sosiaalipoliittiset toimenpiteet voivat luoda suotuisat puitteet sisäiselle motivaatiolle ja yhteistyölle. Kysymys on vain siitä, pystyvätkö alusta alkaen yhteistyöhön ja osallistumiseen perustuvat yritysrakenteet tuottamaan suorituskykyä edistäviä normeja ja motiiveja nopeammin ja kestävämmin kuin kapitalistiset yritykset. Moraalinen talous ei Bowlesin mukaan joka tapauksessa ole pohjimmiltaan ole oksymoronia (mt.) eli käsitteiden ’moraalinen’ ja ’talous’ toisensa kieltävä ristiriita. Tätä osoittaa myös se, että epätäydelliset sopimukset johtavat yleensä pitkäaikaisiin ja luottamuksellisiin sopimussuhteisiin ja että jos epäsymmetrinen informaatio tai sopimukset ovat paremmin todennettavissa, suhteet muuttuisivat anonyymimmiksi ja sosiaalinen käyttäytyminen jopa heikkenisi samassa tahdissa (mt., 2504-).

> ”[...] mitä enemmän markkinat poikkeavat spot-markkinoista eli välittömän vaihdon markkinoista, joilla on idealisoitu ’joustavuus’ ja ’käsivarren mittainen persoonallisuus’, sitä suurempi on taipumus muodostaa uskollisuutta vaihtokumppaneiden kanssa ja vastata heidän oikeudenmukaiseen kohteluunsa ja luottamukseensa” (mt., 2485-).

> ”Epätäydelliset sopimukset aiheuttavat markkinahäiriöitä [...], mutta ne myös lisäävät luottamusta, [...]. Se voisi olla hyveellisen kierteen perusta_ luottamus, joka on olennainen molempia osapuolia hyödyttävälle vaihdolle, kun sopimukset ovat epätäydellisiä, näyttää oppivan juuri sellaisissa kauppasuhteissa, jotka kehittyvät, kun sopimukset ovat epätäydellisiä. Tietysti on myös tämän myöneisen kierteen kavala vaihtoehto: kauppakumppaneiden luottamuksen puuteesta versova halu tehdä sopimuksia mahdollisimman täydellisinä, mikä tekee luottamuksen kehittymisestä epätodennäköistä.” (Mt., 2510-.)

Markkinoiden mahdollisimman suuri joustavuus ei siis välttämättä ole yhteiskunnallisesti hyödyllistä edes kapitalistisissa olosuhteissa. ”Ryöstöjä koskeva lainsäädäntö voi tuottaa ryöstöjä ja saattaa hyvät toimimaan ikään kuin he olisivat ’pahoja” (Bowles 2016). Vastaavasti yritysten puhtaasti kannustepainotteisen suunnittelun ei tarvitse välttämättä edistää yrityksen menestystä. Päinvastoin: osuuskunnat voivat menestyä, jos ne pystyvät yhteistyötä edistävien normien ja sisäisen motivaation tukemana tekemään muita yritystyyppejä paremmin kannustin- ja aikahorisonttiongelmat suurelta osin merkityksettömiksi.

Kannustimet tai muut yritystoimenpiteet tulkitaan aina jollain tavalla asianomaisten henkilöiden toimesta. Toimenpiteestä riippuen sääntelyviranomainen

voi olettaa tietyn tarkoituksen. Tarkoitusta voidaan pitää luotettavana ja edistävänä tai epäluottamuksena. Tehty tulkinta puolestaan määrittää sen, synnyttääkö toimenpide tuhoisia vai tukevia motivaatiovaikutuksia (mt., 28 %, kohdasta 1218–). Bowles tunnistaa kolme viitekehystä, jotka voivat johtaa syrjäyttämiseen: huonot uutiset, moraalinen irrottautuminen ja kontrollivastaisuus (mt., 36 %, kohdasta 1561–). Huonoilla uutisilla viitataan siihen, että kannustin tai muu toimenpide voi tuhota normeja, mikäli se tulkitaan yritysjohdon epäluottamukseksi yksityishenkilöitä tai esimerkiksi valtiota – ja sen veroja tai muita sääntöjä – kohtaan. Strategisena tehtävänä on välttää mahdollisuuksien mukaan juuri tällaisia haitallisia viitekehyksiä. Tätä tarkoitusta varten voi olla toiminnan kannalta hyödyllistä valita alusta alkaen yhtiölle tietty oikeudellinen muoto, kuten osuuskunta tai yhtiö, jossa on paljon yhteistoimintaa jne.

Sekä valtion että yritystason on tehtävä päätökset monien kompromissien kautta. Kysymys tiettyjen institutionaalisten rakenteiden elinkelpoisuudesta riippuu ratkaisevasti sen tosiasian käsittelemisestä, että kannustimet ovat jatkossakin tärkeä osa monien yritysten politiikkaa – mukaan lukien toisaalta osuustoiminnalliset organisaatiomuodot – mutta että eturistiriidat, demotivaatio jms. voivat hyökätä organisaation normatiiviseen perustaan. Molempien toisiaan täydentävien tehtävien tekeminen korvaavien toimenpiteiden sijasta kuvaa tehtävän vaikeutta. Bowlesin mukaan oikeudenmukaisuus, luottamus ja muut hyveet ovat äärimmäisen hauras resurssi, jota vastuussa olevien käytettävä (mt., 71 %, kohdasta 3085–). Tämä kuitenkin tarkoittaa myös, että osuuskunnilla on mahdollisuus, mikäli ne onnistuvat ylikompensoimaan osallistumisrakenteiden oletettavasti haitallisia kannustevaikutuksia sekä inhimillisen pääoman lainaamattomuuden aiheuttamaa huonon luottokelpoisuuden ongelmaa, menestyä paremmin kuin tyypilliset kapitalistiset yritykset.

Ylikompensoinnin edellytykset ovat kuitenkin kaikkea muuta kuin vähäpätöiset. Ensinnäkin osuuskunnilla on oltava etuja tyypillisiin kapitalistisiin yrityksiin verrattuna, mutta ei voida sulkea pois sitä, että yhteistyöhalua ja yhteisöllisyyttä voidaan synnyttää myös kapitalistisissa yrityksissä. Toiseksi optimismia yhteisöä ja yhteisön normeja vahvistavaa ja vakauttavaa toimintaa kohtaan heikentää se, että useat tutkimukset ovat pystyneet tunnistamaan seuraavat osuuskuntien sisäiset suhteet merkityksellisiksi:

> ”[...] Omarahoitus saa osuuskunnan perustajat pitämään itseään yrityksen aristokraateina ja myöhempiä jäseniä pidetään yleensä alisteisina, mikä heikentää yhteistyötä ja työpanosta” (Pencavel 2012, 10).
> George Akerlof (2020) pitää taloustieteen laiminlyöntinä sitä, että se luottaa niin paljon formuloituihin, ’koviin’ malleihin ja tukahduttaa laadulliset näkö-

> kohdat. Myös aiemmin kuvaamamme suhteet institutionaalisten viitekehysten vaikutuksista asenteisiin, motiiveihin ja käyttäytymiseen voidaan liittää tähän kritiikkiin, vaikka jotkut niihin liittyvät näkökohdat voidaan formuloidakin. Tarkkaa suhdetta kannustimien tyypin ja määrän välillä ja näiden suhdetta yhteistyönormeihin on käsitelty vielä vähän taloustieteen teorioissa. Itsehallintojen analyysissa on kuitenkin osoitettu, että itsehallinnot saavat vakautta, kun ne yhdistetään sellaisiin ideologisiin asemiin tai päämääriin, jotka ovat vahvasti normatiivisia ja jäsenten yhteisiä, kuten uskontoon, ympäristöön, kulttuuriin, yhteisöllisyyteen, tasa-arvoon jne. Organisaation koettu ’merkitys’ määrää merkittävästi yksilön toimintaa ja pitkäaikaista uskollisuutta organisaatiota kohtaan. Tällä tavoin kaikki mainitut kannustinongelmat voidaan asettaa perspektiiviin ja vähentää psykologisten siteiden kautta kulloiseenkin narratiiviin. Werner Wilhelm Engelhardtin (n.d.) mukaan tämä näkyy jo historiassa:
>
> ”Alkuajan tuotanto- ja asutusosuuskunnat [...] ymmärsivät itsensä alunperin samaa kieltä tai murretta puhuviksi, pääosin uskonnollisesti suuntautuneiksi ja luultavasti vain harvoin samaan aikaan maallisesti motivoituneiksi yhteisöiksi, ryhmiksi ja toimintarakenteiksi. Pohjimmiltaan yhteisöllisten – Ferdinand Tönniesin mielessä - tai jo yhteisten taloudellisten ideoiden olisi pitänyt keskittyä siihen, mikä on olennaisesti yhteisöllistä. Myytit ja kokonaisvaltaiset utopiat, jotka tähän päivään varsin yleisesti määrittivät yhteisöjen kehitystä, olivat varmasti alusta alkaen pääasiassa ideologisena suojana, tai muuten osuuskuntien hengellinen perusta oli jo eräänlaista ’eideettistä havainnointia’.”

Modernin osuuskuntateorian edelläkävijä Ernst Grünfeld näki tämän hyvin selvästi. Grünfeld (1928) arvostelee esimerkiksi kaikkia määritelmiä, jotka viittaavat vain osuuskuntien muodolliseen juridiseen rakenteeseen, mutta eivät ota huomioon niiden sosio-psykologista tai sosiologista vaikutusta (ks. myös Brockmeier 2019). Hänelle (mt., 7-8) olennaista on esimerkiksi se, että, vaikka osuuskunnan mielenkiinnon kohteena on yksityinen voittoa tavoitteleva tarkoitus yhteisen liiketoiminnan kautta, ei pidä unohtaa sitä, että osuuskunnat edustavat myös yhteiskuntapoliittista ’voimakenttää’, koska ’tovereiden liitot’ pyrkivät solidaarisiin, yhteiskuntapoliittisiin päämääriin myös laajemmassa merkityksessä.[73] Tovereiden esimerkiksi odotetaan kehittävän siteitä muihin jäse-

[73] Ludwig v. Mises (1929), joka muistetaan tiukasta liberalismistaan, kirjoitti Grünfeldin teosta koskevassa arvostelussaan, että osuuskuntajärjestelmän takana ovat aina olleet poliittiset, uskonnolliset, kulttuuriset ja kansalliset ajatukset. v. Misesin (mt.) mukaan tämä kulkee käsikädessä myös tosiasian kanssa, että todellisen taloudellisen tarkoituksen ulkopuolella olevat vieraat motiivit ovat aina olleet ohjaava periaate: ”[että]

niin, joilla on erityinen, solidaarisuussuuntautunut ’osuuskuntahenki’ (‚Genossenschaftsgeist‘). Osuuskunnat kehittivät sitten joukkoliikkeinä mainitun yhteiskunnallispoliittisen voimakentän. Jotta ei altistaisi itseään silkan tarinankerron vaaralle, tarvitaan teoreettista taustaa näiden ’moraalisten’ vaikutusten pohtimiseen ja organisaation tarkoitukseen kytkeytyvien psykologisten siteiden mahdollisuuksien arvioimiseen.

2.2.8 Omaisuuden käyttäytymistä sitova voima

Yllä käsitellyt keskinäiset suhteet osoittavat jotain yhteistä. Epäsymmetrinen informaatio tai käytettävissä olevan tiedon muut erityispiirteet oikeuttavat tietyn omistusoikeuksien jaon, joka kulloinkin liittyy erityisiin tilausoikeuksiin (’Anordnungsrecht’) ja voittovaatimuksiin. Teoreettisissa lähestymistavoissa tämä vastaa osapuolten välisiä sopimuksia siitä, kuka saa asettaa hintoja tai tehdä tilauksia. Tämä puolestaan tuo mukanaan omat strategiset haasteensa, koska sopimuspuolet voivat pyrkiä sitoutumaan tiettyihin sääntelyoikeuksiin etukäteen. Juuri strategiset ongelmat pyritään ennakkoon väistämään jättämällä huomiotta nämä omistusoikeuksien strategiset vaihtoehdot ja olettamalla, että omistusoikeuksien jakaminen merkitsee suoraan niihin liittyvien oikeuksien molemminpuolista hyväksymistä. Tämä tarkoittaa, että jopa institutionaalisen taloustieteen todellisuudessa individualistisessa lähestymistavassa piilotetaan tietyt oletukset psykologisten mekanismien kautta vallitsevista tilannekäyttäytymissiteistä, kuten omaisuutta koskevien narratiivien vaikutuksesta ja niihin liittyvistä koetuista molemminpuolisesti hyväksytyistä oikeuksista. Tämä a priori lähestymistapa ei ole tyydyttävä, koska analyysien tuloksia ohjaavat psykologiset mekanismit on paljastettava.

2.2.9 Kattava transaktiokustannuslähestymistapa

Perinteisessä institutionaalisessa taloustieteessä viitekehyksistä johtuvilla motivaatio- ja yhteistyöeroilla ei ole nimenomaista roolia. Ne ovat korkeintaan a

---

viime vuosikymmenien yhteiskunnallisten, uskonnollisten ja kansallisten taisteluiden historiassa osuuskunnilla on [ollut] tärkeä rooli.”

priori piilossa tietyissä omistusoikeuksien vaikutuksesta olevissa oletuksissa. Vallan käsite ei myöskään esiinny eksplisiittisesti, vaikka puhuttaisiin esimerkiksi neuvotteluvoiman hyväksikäytöstä. Korkeintaan puhutaan uhkauksista neuvotella tai olla neuvottelematta, mutta muuten mallien ratkaisut ovat aina kannustepohjaisia ja lopulta vapaaehtoisia. Ketään ei nimenomaisesti pakoteta tekemään jotain vastoin tahtoaan. Joskus kuitenkin asetutaan vapaaehtoisesti alisteissuhteeseen taloudellisten etujen vuoksi. Tätä kuvailtiin mahdolliseksi ratkaisuksi esimerkiksi tiimiongelmaan. Monet sosiologiset lähestymistavat kuitenkin pitävät tätä yksistään vallanpuutteesta johtuvaa tyhjiötä analyyttisesti erittäin kyseenalaisena. Päinvastoin katsotaan, että juuri perinteisten kapitalististen yritysten vieraantumisen, syrjäyttämisen tai jopa väkivallan tekijät jätetään huomiotta yritysten toimintaa koskevissa teorioissa. Yksinkertaista talouden vastausta, jonka mukaan valtaa ei voida käyttää, jos työntekijöillä on riittävän hyvät työvaihtoehdot, arvostellaan myös liian pinnalliseksi ja ennen kaikkea enemmän painoarvoa annetaan Bourdieun esittämän symbolisen väkivallan käsitteen merkityksellisyydellä. (Vrt. Moebius & Wetterer 2011; Lanwer 2021.)

> ”[Siellä,Missä kategorisoidaan ja luokitellaan, missä tehdään ero sukupuolten, sukupolvien, luokkien tai etnisten ryhmien välillä, siellä käytetään valtaa - valtaa, joka asettaa, nimeää, erottaa tai kokoaa yhteen. Valta väittää olevansa legitiimi esitys todellisuudesta: mies – nainen, valkoinen – musta, sivistynyt – sivilistymätön, pyhä – profaani (epäpyhä, maallinen). Tällaiset perustavanlaatuiset luokittelut ilmentävät konkreettisesti yhteiskunnallisen vallankäytön prosesseja, joiden legitimiteetti on monopolisoitunut. Syrjäytyneet syrjäytetään pysyvästi symbolisen väkivallan avulla.” (Schmidt & Woltersdorff 2008.)[74]

Yksi ulospääsy on kokonaisvaltainen transaktiokustannuslähestymistapa, jossa perinteisten kannustinargumenttien lisäksi otetaan huomioon, että institutionaalinen konteksti, viitekehys, vaikuttaa merkittävästi asenteisiin, motiiveihin ja käyttäytymiseen ja tässä mielessä psykologisten mekanismien vahva keskinäinen riippuvuus riippuu yritysten ja organisaatioiden valitsemista kannustinvälineistä. Tämä luo mahdollisuuksia käyttäytymissidoksille, joista alun perin harvoin keskusteltiin perinteisessä institutionaalisessa taloustieteessä, mutta

[74] Ks. lyhyt kuvaus symbolisesta väkivallasta Robert Schmidtin ja Volker Woltersdorffin (toim.) 2008 kirjasta.

Denzau ja North (1994) esittelivät ne myöhemmin käyttämällä mentaalimallien käsitettä. Kubon-Gilke (1997) käytti tästä ja sen erityisestä epistemologisesta taustasta termiä ’moraaliset kustannukset’, joiden kanssa erilainen yhteistyöhalu, alistuminen koetuille valtasuhteille ja toimijoiden erilainen opportunistinen käyttäytyminen institutionaalisesta rakenteesta riippuen. kuvattu. Viime kädessä oletetaan, että ihanteet tai luontaisesti johdonmukaiset ideat ja ’muodot’ ohjaavat ihmisen toimintaa. Jos narratiivit omistavat vahvan käyttäytymistä sitovan voiman, on helposti vaarassa joutua epätyydyttävään relativismiin, jossa kaikki näyttää mahdolliselta ja ajateltavissa ja jokainen mielivaltainen narratiivi synnyttää oman käyttäytymistä sitovan todellisuutensa. Siksi pohdintoja on tuettava teoreettisilla taustoilla ihanteiden, maailmankatsomusten jne. syntymisestä ja vakiinnuttamisesta eli pohdinnoilla narratiivien rakenteellisista ehdoista.

Tätä tarkoitusta varten on järkevää palauttaa mieleen ihmisen aivojen organisointi (ks. seuraavista huomioista Kubon-Gilke et al. 2018, Luku 2.3; Kubon-Gilke & Maier-Rigaud 2020, Luku 3.1). Krizin (2015a, 330) mukaan evoluutio-olosuhteet mahdollistavat alun perin kielen ja narratiivien käytettävissä olevan kokemustilan esirakenteen. Muut prosessit perustuvat tähän:

> ”Kaikki elävät olennot ovat sopeutuneet (tai enemmän tai vähemmän yhteissopeutuneet) ’ekologiseen lokeroonsa’ (’ökologische Nische’) – tämä koskee myös ihmisiä. Ihmisten kohdalla tätä ekologista lokeroa määrää kuitenkin heidän ympäristönsä aineellisia tai biologisia rakenteita enemmän sosiaalinen järjestelmä, joka koostuu muiden ihmisten ryhmästä tai yhteiskunnasta, jotka ovat vuorovaikutuksessa, yhteistyössä ja kommunikoivat keskenään. Erityisesti ihmisen aivot ovat käyneet läpi evoluution, joka on turvannut optimaaliset olosuhteet ihmiselle selviytymiselle näissä olosuhteissa. Tämä on [...] nykyisten keskustelujen teesi avainsanalla 'sosiaaliset aivot'.” (Mt., 332.)

Vastaavasti ilmiömaailmamme eivät synny mielivaltaisesti, vaan ne määräytyvät havaintolakien toimesta, jotka puolestaan tulevat tehokkaiksi ihmisaivojen yhteisevolutionaarisen kehityksen kautta sen järjestystä antavien, jäsentävien mekanismien kanssa.

Tämä aivojen havainnointijärjestely saa meidät organisoimaan esineitä, ryhmiä, sosiaalisia tosiasioita mahdollisimman ytimekkäästi esimerkiksi yksinkertaisuuden, läheisyyden, yhteenkuuluvuuden ja muiden kriteerien mukaan. Lisäksi meillä on tapana korjata rakenteita, jotka eivät johdonmukaisesti vastaa

näitä periaatteita. Hahmoteoreetikot ovat kuvanneet tämän hieman hankalalla termillä ’vaatimus’.[75]

Kurt Lewin teki uraauurtavaa työtä organisaatiokysymyksissä tällä epistemologisella pohjalla. Hän osoitti, että tiiviyden organisatoriset periaatteet vaikuttavat koko elämän monimutkaisuuteen, kuten ryhmien muodostumiseen, luokitteluun ja myös ihmisten syrjintään, organisaatioon liittyviin kysymyksiin aina politiikan ja yhteiskunnan ymmärtämiseen asti (ks. Kriz 2015b). Organisaatiorakenne tyydyttää myös lain tiiviyden jokaisessa organisaatiosäännössä sekä kaikkien kertomusten ja sääntöjen vuorovaikutuksen keskenään.

Kuvio 6: Rubinin maljakko tulkinnan vaihdoksen havainnollistajana (Rubin 1921, 263)

[75] Gestalt-teoria, johon nämä ilmiöt perustuvat, irtautuu dualismista ja selittää yhteiskunnallisia ilmiöitä joko yksinomaan yksilöiden autonomisen käyttäytymisen tai toiminnan määräävän sosiaalisen rakenteen kautta. Myös tulkinta marxilaisesta käsiteparista kanta (alarakenne) ja superrakenne käsittelee tätä kaksinaisuutta ja etsii systemaattisia yhteyksiä tasojen välillä. Max Weber (2019/1922) on myös etsinyt vaihtoehtoisia tapoja kuvata ja selittää tätä ja löytänyt systemaattisen yhteyden näiden kahden toiminnan ja rakenteen välillä aiemmin mainittuun merkityksen käsitteeseen. Tämän ansiosta hän pystyi antamaan kausaalisia selityksiä ihmisen käyttäytymiselle kulttuurin taustalla tai institutionaalisesti luodun viitekehyksen rakenteellisia vaikutuksia arvioimatta deterministisesti rakennetta ainoana toimintaohjeena (Weber 2019/1922, 107–, epilogi Andrea Maurer).

Yleensä ei ole olemassa vain yhtä tiivistä kokonaisjärjestelmää. Visuaalisissa havainnoissa se näkyy hyvin vinoissa hahmoissa tai kuvio-tausta-ongelmassa, jossa paljastuvat erilaiset tiiviit organisatoriset periaatteet, mutta eivät koskaan näiden yhdistelmät. Kuvion 6 klassisessa Edgar Rubinin (1921, 263) maljakkoesimerkissä näemme joko maljakon tai kaksi kasvot katsomassa toisiaan, mutta emme koskaan molempia samanaikaisesti tai yhtä kasvoa ja puolikasta maljakkoa.[76] Näin ollen voi olla olemassa myös erilaisia yhtenäisiä, koherentteja organisaatiokuvia, kuten itsepalvelu-, yhteistyö-, valtadominoituja muunnelmia. Useat tulkinnat ovat mahdollisia, mutta ne eivät ole mielivaltaisia, vaan ne noudattavat aina kokonaisuuden hahmottamisen lakeja. Tällä tarkoitetaan tapaa, jolla osat määritellään kokonaisuuksi. Havainnoiminen ei ole vain sen näkemistä, mitä ympäröivässä maailmassa on, vaan myös oma havainnoijan motivaatio ja odotukset vaikuttavat siihen voimakkaasti. Max Wertheimer (1923) muotoili kuusi tekijää, faktoria[77], havaintoyhteyksien muodostumiselle. Sittemmin naitä faktoreita usein kutsuttu hahmolaeiksi. Wertheimer ei kuitenkaan itse käyttänyt tätä ilmaisua uraauurtavassa työssään, vaan puhui ainoastaan faktoreista.

Hahmofaktorit tai -lait esittävät siis joukon periaatteita, jotka koskevat sitä, miten jäsennämme ja luokittelemme sekä tulkitsemme ja ymmärrämme havaintomme. Tutkimus tarjoaa kuitenkin yhä edelleen koko ajan uusia oivalluksia siitä, miten ihmiset tekevät havaintoja ja miten he näkevät maailman ympä-

---

[76] Ks. myös seikkaperäinen kuvaus ilmiöstä Edgar Rubinin (1921, 263) teoksesta ’Visuell wahrgenommene Figuren’.

[77] Läheisyyden laki: lähellä toisiaan olevat elementit koetaan yhteen kuuluviksi.; Samankaltaisuuden laki: toistensa kanssa samankaltaiset elementit koetaan todennäköisemmin yhteen kuuluviksi kuin keskenään erilaiset elementit.; Yksinkertaisuuden ja ytimekkyyden (tai hyvän muodon) laki: ihmisillä on taipumus havaita hahmoja (Gestalt), joilla helposti hahmotettava, ytimekäs, mieleenpainuvan ja yksinkertainen rakenne.; Hyvän jatkuvuuden (tai jatkuvan linjan) laki: linjojen katsotaan aina kulkevan helpointa reittiä. Jos kaksi suoraa linjaa risteää, emme oleta, että linjat tekevät mutkan tässä kohdassa, vaan näemme kaksi suoraa, jatkuvaa linjaa.; Sulkemisen laki: rakenteet, jotka näyttävät suljetuilta avoimien sijasta, ovat suositeltavia.; Yhteisen kohtalon laki: jos kaksi tai useampia elementtejä liikkuu samanaikaisesti samaan suuntaan, ne nähdään yksikkönä tai muotona. Stephen Palmer (1999) nimesi 1990-luvulla Wertheimerin laatimien lakien rinnalle kolme uutta gestaltlakia: Yhteisten alueen laki: rajattujen alueiden elementit koetaan yhteen kuuluviksi.; Samanaikaisuuden laki: samanaikaisesti muuttuvat elementit koetaan yhteen kuuluviksi.; Liitettyjen elementtien laki: yhteen liitetyt elementit koetaan yhdeksi objektiksi.

rillään. Havaintojen organisoinnin periaatteet vaikuttavat havainnointiin, mutta ne voivat joskus johtaa myös vääriin käsityksiin maailmasta. On tärkeää muistaa, että vaikka näitä periaatteita kutsutaan laeiksi, ne ovat itse asiassa oikeastaan pikemmin heuristiikkaa tai oikoteitä. Heuristiikka kognitiivisen psykologian määrittelemänä epäformaalina ongelmanratkaisumenetelmänä suosii nopeutta, mutta, vaikka se varsin usein ja varsin nopeasti johtaa riittävän lähelle parasta mahdollista ratkaisua, se myös mahdollistaa sen, että havaintojärjestelmämme tekevät joskus virheitä ja koemme myös havaintovirheitä. (Cherry 2021.)

Käytännössä hahmoteoriaan täytyy sisältyä sisäänrakennettuna implisiittinen oletus siitä, että myös intentiomme ja aikaisemmat kokemuksemme ja toiset ihmiset (sekä heidän intentionsa ja aikaisemmat kokemuksensa) vaikuttavat osaltaan siihen, miten tulkitsemme havaintomme. Tämä on tämän teoksen näkökulmasta erittäin keskeinen olettamus, koska olemme kiinnostuneita erityisesti tulkinnan vaihtumisesta (Gestalt Switch). Jos omaksutaan hahmoteoriaan perustuva näkökulma, yksilöiden keskinäisissä ja yksilöiden ja institutionalisaatioiden välisten suhteiden tarkastelussa käytetään ja hyödynnetään yleensä analyyttisesti erittäin laajaa vallan käsitettä. Tällainen tulkinta vallasta ja sen käytöstä on peräisin Kurt Lewiniltä ja hänen peruskäsityksestään ns. voimakentistä, jotka vaikuttavat yksilöiden käyttäytymiseen (vrt. yhteenveto Stemberger 2017).

Lewinin mukaan valta on yhden ihmisen mahdollisuus saada aikaan tietyn suuruisia voimia tai tilanmuutosta toisessa henkilössä. Valta ei välttämättä liity henkilön todelliseen vaikuttamiseen toiseen, vaan se kattaa toisen henkilön havaitun tai epäillyn mahdollisuuden tai kyvyn käyttää tällaista vaikutusvaltaa. Kyse ei siis ole vain tosiasiallisesti käytetystä vaikutuksesta, vaan myös havaitusta mahdollisuudesta siihen. Vastaavasti Lewinin kenttäteoria koskee ensisijaisesti sitä, miten henkilö havaitsee ja arvioi toisen henkilön tai ryhmän käyttäytymis- ja toimintavaihtoehtoja tämän elämänkontekstissa, eli mitkä toiveet ja pelot liittyvät ja miten näihin käsityksiin ja mitkä ovat niiden keskeiset seuraukset toiminnan kannalta. Kyse on myös omien vaikutusmahdollisuuksien käyttäytymisen kannalta tehokkaasta arvioinnista.

Stemberger (mt.) korostaa, että Kurt Lewinille valta ei ole sidottu kontekstiin, jossa vahvempi ihminen voittaa heikomman ihmisen. Pikemminkin kyse on mahdollisuudesta synnyttää tietyn suuruisia voimia toisessa henkilössä tai saada aikaan (tilan)muutos.

> ”Lewinin käsitys vallasta sisältää myös tapaukset, joissa molemmat osapuolet ovat yhtä vahvoja, tai jopa tapaukset, joissa heikompi indusoi voimia vahvemmalle. Lisäksi mukana ovat tapaukset, joissa jotain ei pakoteta, vaan jotain erittäin toivottavaa tapahtuu, esimerkiksi henkilölle annetaan turvaa ja siten hänen liikkumisvapauttaan lisätään. Ennen kaikkea mukana ovat tapaukset, joissa heikompaa ei pakote johonkin vaan ihmiset vahvistavat vastavuoroisesti valtaansa yhteistyöllä.” (Mt., 58.)

Stemberger (2017) selittää edelleen, että indusoidut voimat voivat vastata toisen henkilön todellista ja oletettua henkilökohtaista tahtoa, toivetta tai odotusta, eli ne voidaan katsoa johtuvan toisesta henkilöstä tai ihmisryhmästä. Tällaisia käyttäytymispyyntöjä tai ’vaatimuksia’ voidaan kokea myös persoonattomasti todellisena toimintapyyntönä. Silloin tilanne vaatii toimintaa, koska ihminen kokee tilanteen epäjohdonmukaiseksi. Havainnolle, motiiveille ja käyttäytymiselle on suurta merkitystä sillä, ”[...] paikantaako ihminen indusoitujen voimien alkuperän toisesta henkilöstä vai ei-persoonallisesta, esimerkiksi asia- tai tilannefaktasta. Persoonattomalta vaikuttaviin indusoituneisiin voimiin voivat kuulua myös ne, jotka voidaan jäljittää tiettyihin moraalikäsityksiin” (mt., 58). Tämä on erityisen kiinnostavaa osuustoiminnallisten yritysmuotojen selviytymismahdollisuuksiin liittyvien kysymysten kannalta, koska se viittaa siihen, että tiukat hierarkiat nähdään eri tavalla kuin arvovetoiset yhteiset ponnistelut. Tällä on myös käyttäytymisvaikutuksia. Ei ole yhdentekevää, koetaanko ja ymmärretäänkö jokin anonyymiksi markkinasuhteeksi, ihmisten harjoittaman valtasuhteen alistetuksi vai arvopohjaiseksi yhteistyöksi.

Kysymys siitä, milloin kokonaisuutta koskevan tulkinnan muutos, tapahtuu, on erityisen tärkeä. Hahmopsykologian piiristä lähtöisin oleva tulkinnan vaihtuminen viittaa käsitteenä alun perin yksilöllisiin kokemuksiin, mutta vaihdos voi tapahtua myös laajemmassa mittakaavassa, vaikkapa kansakuntien ja yhteiskuntien, kulttuurien mittakaavassa ja johtaa käyttäytymisen, politiikan ja vastaavien muutoksiin. Tulkinnan vaihtuminen eivät myöskään rajoitu muutoksiin fyysisten ilmiöiden käsityksessä, vaan niitä tapahtuu myös inhimillisen kokemuksen älyllisissä, tunne- ja henkisissä maailmoissa. Meidän käsittelemämme teeman yhteydessä kysymys voi olla esimerkiksi poikkeamista työntekijän itsejohtamisen periaatteista, joissa käsitys muuttuu esimerkiksi henkilökohtaisten valtamahdollisuuksien hierarkkiseksi kontekstiksi. Tämä koskee perustavaa laatua olevaa kysymystä yksilöiden keskeisten tavoitteiden muutoksesta. Koska hybridirakenteet valitaan todennäköisemmin kannustinsyistä, todellisia ilmiöitä, kuten osuuskunnan suunnittelua, on yhä vaikeampi sovittaa yhteen yksilöä koskevan organisaatiorakenteen kanssa, Tästä voi syntyä kognitiivisia dis-

sonansseja. Tilanne oli sama, jos tyypilliset kapitalistiset yritykset vaihtaisivat omistajaa useammin, mutta (suhteellisen liikkumaton) työvoima nähtäisiin vakiona yrityksiä koskevassa narratiivissa. Tietyssä uudistusten vaihteessa ei ehkä ole enää mahdollista perustella toiminnan alkuperäistä muotoa ja koettaa saada toiminnan alkuperäistä ’mieltä’ tai ’merkitystä’ sopusointuun muuttuneen organisaatiorakenteen kanssa vähättelemällä tai korostamalla poikkeavuuksia, etenkään, jos jokin toinen muoto on ytimekkäämpi.

Jos jokin toinen muoto pystyy esittämään todellisuuden tai vaihtoehdon ideat paremmin tai tiiviimmin. se voi syrjäyttää aiemman tulkinnan organisaatiokokonaisuudesta, ts. siitä, kuinka kokonaisuus hahmotetaan (Organisationsgestalt). Kokonaisuuden hahmottamiseen liittyvän tulkinnan vaihtumisen näkökulma on merkittävä, kun pyritään ymmärtämään, miksi ja miten organisaatioiden yhteistoiminnallisten tai hierarkkisten valtakonstellaatioiden asenteet ja käyttäytymismallit toisinaan näyttävät kaatuvan kuin yhdellä iskulla ja toisinaan päinvastoin säilyvät muuttumattomina.

Albert Hirschmanin (1970) erottelulla on edelleen tärkeä rooli osuuskuntien yritysmuotojen transaktiokustannusten ymmärtämisessä, joka epätäydellisissä markkinaympäristöissä ei keskustele muuttostrategiasta pelkästään tyytymättömyyden (exit) ilmetessä, vaan myös ristiriitatilanteissa (voice). tai yksinkertainen joutilaisuus (loyalty) yhteydessä. Tehottomuuksien ja tyytymättömyyden ilmetessä ’oppivat’ organisaatiot saavat tärkeitä tietoja sekä asiakkailta että työntekijöiltä ongelmien ratkaisemiseksi. Oletetaan, että organisaatiolla on rakenteellisia ja suorituskykyongelmia Ensinnäkin tyytymätön voi lähteä, mutta sitten organisaatio saa riittämättömiä tietoja organisaation sisäisten vaikeuksien tarkoista syistä. Lähtevien työntekijöiden kohdalla on myös vaihtelukustannuksia, kun uusia työntekijöitä on rekrytoitava ja koulutettava. Tällä tavalla aloitetut oppimisprosessit voivat olla hyvin aikaa vieviä ja kalliita, mutta ne voivat liittyä parempaan ongelmanratkaisuun (Greß & Rothgang 2008, 12–). Fehr (1987) väittää, että vastustaminen yrityksestä irtautumisen sijaan tulisi olla osuuskuntarakenteisiin osallistuvien suorien etujen mukaista ja että konfliktien kustannukset olisivat pienemmät, koska pääomapuolta ei vastusteta. On myös se tosiasia, että poistumisesteet osuuskunnissa puhtaassa muodossaan ovat huomattavat, jos kaikki omaisuus ja oman ponnistelun tulokset jäävät aina organisaatioon, eikä niitä voi ottaa mukaan lähtiessäsi. Lisäksi yhteistoiminta loisi yleensä suotuisat osallistumismahdollisuudet, sillä työntekijät tuntevat operatiivisen liiketoiminnan paremmin kuin johto. Se, ovatko ristiriidan kustannukset osuuskunnissa aina erityisen alhaiset, jää tarkemmin tarkastettavaksi, sillä sisäiset ristiriidat vaikuttavat osuuskunnan asenteiden ja motiivien kehittymi-

seen. Osuuskunnilta tuskin on odotettavissa liikkeen automatismia eräänlaisen täydellisen ristiriitamaailman suuntaan, sillä se riippuu sisäisestä koordinaatio-organisaatiosta ja kulttuurista. Ennen kaikkea se, miten uusien tulokkaiden tai vähemmistöjen ehdotukset otetaan huomioon, ratkaisee transaktiokustannusten kokonaiskorkeuden.

Kaikki tämä johtaa siihen, että työnjakoon perustuvan talouksien yhteensovittamisen täydelliset sääntelyehdot on tarkasteltava, jotta tuottavien osuuskuntamuotojen mahdollisuudet pystytään oikaisemaan. Nämä tilausmuuttujat (tai taustaehdot, vrt. Dujmovits & Sturn 2019) koostuvat toisaalta tiedoista ja varmennusehdoista, jotka kuvaavat kyseisiä tapahtumia. Toiseksi tähän sisältyvät oikeudelliset säädökset, esimerkiksi kilpailusta tai mahdollisista yhtiöjärjestyksistä, ja ennen kaikkea kaikki toisistaan riippuvaiset normit ja sopimukset, jotka määräävät yhteistä työtä organisaatioissa ja järjestöjen välistä vaihtoa ja jotka puolestaan johtuvat valtiota ja valtiota koskevista suunnitelmista. Markkinoihin, organisaatiorakenteen viitekehykseen ja sisäiseen hierarkkiseen rakenteeseen voidaan myös vaikuttaa. Puhtaasti kaksijakoinen ero markkinoiden ja hierarkian koordinoinnin välillä ei auta tässä. Tässä esitetyssä mielessä Kaufmann (1984) kuvailee solidaarisuutta itsenäiseksi koordinaatiomuodoksi hyvin erityisten sääntelyehtojen kanssa. Vaihtoehtoisesti voidaan puhua myös vastavuoroisuusjärjestelmistä tai oikeudet-velvollisuus-moodista. Kaufmann viittaa Adam Smithin suuriin teoksiin ’Theory of Moral Sentiments’ ja ’The Wealth of Nations’ perustellessaan Smithin näkemystä ihmisten asenteiden ja motiivien muuttuvuudesta, jota vaihtosuhteiden viitekehys muovaisi.

Tässä käytetty selitys eroaa Smithin ja Kaufmannin analyysistä metodologisen taustan osalta, mutta perusidea näkyy myös Kaufmannilla. Kaikenlaisessa koordinoinnissa, mukaan lukien markkinoiden vaihtosopimukset tai hierarkkiset organisaatiot, sosiaalisilla normeilla on tärkeä rooli monien organisatoristen tekijöiden ja taustaolosuhteiden yhdistelmässä. Erityisesti ’solidaariseksi’ merkityillä muodoilla, kuten tuotanto-osuuskunnilla, on kuitenkin oltava erilaisia ominaisuuksia, jotta ne pystyvät luomaan kilpailuetuja tämäntyyppisille organisaatioille. Ja nämä erot arvoissa ja käyttötavoissa eivät synny automaattisesti, vaan ovat täynnä edellytyksiä, kuten seuraavissa kohdissa näytämme.

Ei sovi jättää mainitsematta, että muut teorian tutkijat keskustelevat myös kasvatuksellisista, psykologisista vaikutuksista solidaarisuuden ja keskinäisen luottamuksen edistämiseen, vaikkakin joissain tapauksissa aivan eri metodologisista taustoista. Esimerkiksi Grünfeld (1928) väittää tähän suuntaan. 'Weisserin ’elämäntilanne’ -lähestymistapa’ (’Sens capability’ -lähestymistapa), ajatukset voimaannuttamisesta tai Bourdieun lausunnot kulttuurisesta ja sosiaali-

sesta pääomasta voidaan tuoda myös tähän osuuskuntien kontekstuaalisen vaikutuksen motiiveihin ja käyttäytymiseen kontekstiin (Schmale 2019). Jo useaan otteeseen mainitun Mondragon-osuuskuntakonsernin menestys selittyy myös, vaikkakin enemmän anekdoottisesti tai spekulatiivisesti, kontekstuaalisilla vaikutuksilla ja tarinoiden sitovuudella. Sopivien institutionaalisten rakenteiden lisäksi korostetaan esimerkiksi Mondragonin perustajan edelleen sitovaa voimaa:

> ”Jose Maria Arizmendiarrieta perusti teknisen ammattikoulun vuonna 1943 alueen väestön avulla. Nuorille opiskelijoille opetettiin humanistisia periaatteita, kuten solidaarisuutta ja osallistumista katolisen yhteiskuntaopetuksen hengessä. Pappi valitsi koulunsa päättäneiden ryhmästä viisi valmistuvaa [opiskelijaa] ja perusti heidän kanssaan ensimmäisen tuotanto-osuuskunnan vuonna 1954.” (Günkel 2018.)

Menestystekijänä sekä baskilaisen identiteetin vahvuutena (Bernecker 2010) on nimetty katolisen yhteiskuntaopin perusta, jossa distributismi eli omistuksen hajautusoppi on kolmantena tie kapitalismin ja sosialismin välillä. joka liittyy Mondragoniin (esim. Hafner 2008). Sinun on kuitenkin oltava varovainen, ettei Mondragonista ole liian eufemistisia kuvauksia halun ja todellisuuden sekoituksena. Tällä välin myös Mondragon-konsernissa on tehty sopeutuksia niin, että esim. johto- ja johtotehtävien palkkaero ei enää rajoitu 1:3 entiseen tapaan, vaan voi olla nyt yli kaksinkertainen. korkea suhteessa 1:8. Näitä ja muita sääntöjen löystymiä on ainakin tarkasteltava sen suhteen, voivatko ne kumota yhteistyöhenkeä missään vaiheessa. Sallittaneen se sivuhuomautus, että koronakriisin aikana Mondragonin yhteydessä keskusteltiin myös toisesta tuotto-osuuskuntien varaan rakentuneen talouden edusta, joka koskee Goodmanin (2020) muotoilun mukaan tämän rakenteen erityistä kestävyyttä kriisejä vastaan:

> ”Maailmassa, joka kamppailee kasvavan taloudellisen eriarvoisuuden seurauksia vastaan, osuuskunnat saavat huomiota kiehtovana mahdollisena vaihtoehtona globaalin kapitalismin vakiintuneelle muodolle. He korostavat yhtä määrittelevää tarkoitusta: työntekijöiden suojelemista. Pandemia on korostanut ja pahentanut osakkeenomistajien tuoton maksimoimiseksi rakennettujen yritysten kohtaamia sudenkuoppia. Suurimman osan maailmantalouden sulkeminen on lisännyt työttömyyttä, mikä uhkaa työntekijöiden kykyä ruokkia perhettään ja pysyä ajan tasalla vuokra- ja asuntolainamaksuista – erityisesti Yhdysvalloissa. Hallituksen pelastuspaketit ovat korostaneet omaisuuden, kuten osakkeiden ja joukkovelkakirjalainojen, suojaamista, mikä on tukenut sijoittajia ja jättänyt työntekijät haavoittuviksi.

> [..] Erreka-ryhmä vältti irtisanomiset pandemian alussa leikkaamalla palkkoja väliaikaisesti 5 prosenttia. [..].
>
> Monet suuret yritykset ovat jakaneet suuren osan tuloistaan osakkeenomistajille osinkoina ja omien osakkeiden ostoina, mikä nostaa osakekursseja. Pandemian saapuessa monilta puuttuivat varannot selviytyäkseen taantumasta, mikä sai johtajat lomauttamaan ja irtisanomaan työntekijöitä kustannusten leikkaamiseksi. Osuuskunnat on perustettu juuri tällaisten tulosten estämiseksi. Ne edellyttävät tyypillisesti, että johtajat käyttävät suurimman osan voitostaan takaisin yritykseen välttääkseen irtisanomiset pakko-aikoina.
>
> ”Meidän filosofiamme on olla irtisanomatta ihmisiä.”, sanoi Erreka Groupin toimitusjohtaja Antton Tomasena. ”Halusimme, ettei ihmisillä olisi liikaa huolia.”
>
> Vaikka osuuskunnat ovat yhä enemmän mukana keskustelussa kapitalismin päivittämisestä, ne jäävät kuitenkin liike-elämän marginaaleihin. Niitä löytyy Italiasta ja Belgiasta. Pohjois-Englannissa Prestonin kaupunki on edistänyt osuuskuntia vastalääkenä vuosikymmenen kansalliselle säästötoimille (national austerity). Voittoa tavoittelematon Democracy Collaborative on järjestänyt Clevelandissa joukon osuuskuntia.”.

Osuustoimintajärjestelmä voi saavuttaa tietynasteisen resilienssin[78] siinä, että

> ”Jokainen osuuskunta maksaa osuutensa kollektiiviseen rahapooliin, josta maksetaan jäsenten työttömyysetuudet ja avustukset vaikeuksissa oleville jäsenosuuskunnille. jos kriisi vaatii tuotannon rajoittamista, työntekijät saavat edelleen palkkaa normaaliin tapaan samalla, kun he keräävät työaikasaldoja, jotka johto voi myöhemmin osoittaa” (mt.).

[78] Resilienssiä kritisoidaan joskus käsitteenä siitä, että sen mukaan kriisit eivät voi horjuttaa henkilöä tai organisaatiota perustuksiin asti (’selviytyjän metafora’) ja että siihen sisältyy myös kriisien syiden hyväksyminen (ks. sosiologi Stefanie Graefen haastattelu Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitungissa 21. helmikuuta 2021, sivu 37). Kritiikki ei pidä paikkaansa tuottavien osuuskuntien kohdalla, koska näillä itsellään on muutospotentiaalia organisaatiomuotona. Hank (2021, 20) viittaa Bertelsmann-säätiön tutkimukseen, jossa ehdotetaan eroa sietokyvyn idean staattisen tulkinnan (järjestelmän aikaisempien toimintojen säilyttäminen kriisiaikoina) ja adaptiivisen tulkinnan (sopeutuminen uuteen) välillä. ympäristöolosuhteet). Adaptiivinen tulkinta on tässä tarkoituksenmukainen, koska resilienssi tarkoittaa ymmärryksemme mukaan myös sopeutumista tai niihin vaikuttamista transformatiivisesti muuttuneisiin työnjaon organisoinnin taustaolosuhteisiin.

Esimerkkinä voidaan mainita, että Mondragon, joka pandemian vuoksi joutui vähentämään tuotantoaan 75 prosenttia, sopi demokraattisesti väliaikaisesta viiden prosentin palkanleikkauksesta.

Huolimatta kaikista yrityksistä ohjata Mondragonin yksittäisiä tuotanto-osuuskuntia, erityisesti Erreka-konsernia, kriisin läpi, kotitalouskoneita valmistava perustajaosuuskunta Fagor meni konkurssiin. Tämä antoi kriittisille äänille mahdollisuuden virittää joutsenlaulua ajatukselle talouden järjestämisestä tuotanto-osuuskuntien kautta. Se on tietysti törkeää, sillä eihän yksi tyypillisen kapitalistisen yrityksen konkurssikaan heti kyseenalaista koko järjestelmää. Lisäksi on huomionarvoista, että 600 aiemmin Fagorissa työskennelleestä 1900 työtekijästä löysi uuden työpaikan 6 kuukauden kuluessa osuuskunnasta (mt.). Goodman (2020) päättelee tästä, että kun tällainen osuuskunta on saavuttanut riittävän koon, se ei voi vain pysyä tyypillisten kapitalististen yritysten tahdissa institutionaalisessa kilpailussa, vaan jopa ylivoimainen, varsinkin kriisiaikoina.

2.2.10 Työllisyys, investoinnit ja sosiaalisten kustannusten sisällyttäminen hintoihin

Tuotanto-osuuskuntien oletettu tehottomuus liittyy usein siihen, että ne jäävät liian pieniksi, koska voittojen jakamisen vuoksi ei useinkaan ole kannustinta ottaa vastaan uusia jäseniä. Aikahorisonttiongelmasta liian pienen tilan yhteydessä olimme keskusteltu jo aiemmin (kohta 2.2.6). Fehr (1987) tekee erityisen selväksi seuraavalla esimerkillä (tässä valitut numerot vaihtelevat). Se on 100 jäsenen tuotanto-osuuskunnan alainen. Kaikilla on samanlainen pätevyys ja ylijäämän tasaisesti jakautuneena he kaikki saavat 4.500 euroa kuukaudessa. Vertailukelpoisissa kapitalistisissa yrityksissä palkka on 4.000 euroa. Nyt oletetaan, että lisätyöntekijä lisää nettomyyntiä 4.100 euroa. Kapitalistinen yritys palkkaa joka tapauksessa toisen henkilön, jos sillä on taas 4.000 euroa palkkakuluja, eli voitto kasvaa 100 eurolla. Omatoiminen yritys voi kuitenkin pärjätä ilmankin, sillä uusi työntekijä maksaa lisäksi lähes 4.500 euroa, mutta ansaitsee vain 4100 euroa. Keskitulo laskee hieman, jos toinen henkilö otetaan vastaan

(100 - 4500 + 4100) / 101 = 4496,04 euroon.

Työvoima, jonka etu on puhtaasti rahallinen, ei suostu uuteen palkkaukseen. Tähän voidaan lisätä, että riippuen sosiaalipoliittisista säännöistä, erityisesti irtisanomissuojasta, kapitalistiset yritykset luottavat kuitenkin myös ylitöihin

uusien työntekijöiden palkkaamisen sijaan. Jos tuotanto-osuuskunnan työvoimaa ei kiinnostaisi vain tulot, tulos olisi toinen. Fehr (1987, 517) väittää esimerkiksi, että tämä erittäin tiukka 'egoismioletus' ei ole kovin uskottava osuuskuntien kannalta, koska tasa-arvon periaatetta kannattavat maksaisivat varmasti jotain kustannuksia myös tasa-arvon ylläpitämisestä.

Tietenkin työvoima voisi toimia hyvin eri tavalla, jos he haluaisivat hyödyntää lisätuottovaihtoehtoja. Uudelta jäseneltä voisi evätä vuorovaikutus- ja ylijäämäoikeudet ja palkata 4.000 eurolla kapitalistisia yrityksiä vastaavan henkilön. Tämä kasvattaa hieman alkuperäisen joukkueen yksilötuloja yhdellä eurolla. Tässä tapauksessa osuuskunta muuttuu ajan myötä pitkälti kapitalistiseksi yhtiöksi. Tämä sopii yhteen Oppenheimerin ennusteen kanssa, että menestyvät tuotanto-osuuskunnat lakkaavat olemasta kattavasti osallistuvia ja menettävät todellisen luonteensa. On kuitenkin myös ajateltavissa, että tilapäiset tuloerot vanhan ja uuden työvoiman välille voitaisiin ottaa käyttöön osallistumisrakenteesta luopumatta. Tulojen myös siksi, että muutoin on olemassa vaara, että erityisen pätevät ja tuottavat työntekijät lähtevät pois yrityksestä eikä uusia päteviä työntekijöitä voida palkata.

Vastaavasti toinen väite epävakaiden itsehallinnoitujen rakenteiden suuntaan on, että investointikannustimien tiedetään olevan liian alhaisia tällaisissa oikeudellisissa muodoissa. Investoinnit hyödyttävät yksittäisiä työntekijöitä vain työtulon lisääntymisenä, mutta yhteisomaisuuden osalta nämä menettävät oikeuden suorittamiinsa maksuihin.

> "Tilannetta voidaan verrata säästökirjaan, jonka säästöistä tulee pankin omaisuutta, jolloin alkuperäiselle omistajalle maksetaan korkoa tietyltä ajalta. Tämän ajan kuluttua tai työntekijän poistuttua yrityksestä kaikki vaatimukset vanhenevat. On selvää, että tällainen sääntely vaikeuttaa vakavasti säästämis- ja sijoituspäätöksiä." (Fehr 1987, 519):

Tämä ongelma voidaan hajottaa myös höllentämällä tasa-arvon periaatetta jossain määrin. Yksityisomistusoikeuksia voidaan ottaa käyttöön erityisesti investointeja varten. Kaikki jäsenten rahoitusosuudet hyvitetään henkilötileille. Fehrin (1987) mukaan voi jopa olla etu, jos vaaditaan jonkinlainen usean kuukauden palkkaa vastaava talletus. Tämä voi vahvistaa sidettä yritykseen ja johtaa kannattavien päätösten vakavasti ottamiseen. Tutustuimme vaihtoehtoisiin ideoihin, kuten eksplisiittisiin tai implisiittiseen työpaikkojen kauppaan, ikälisäpalkoihin ja valtion asettamaan liikkuvuusveroon kappaleessa 2.2.6. Juuri nämä välttämättömät tai ainakin näennäisesti edulliset poikkeamat osuuskuntien tiukasti tasa-arvoisista perussäännöistä määrittävät, kansallisen osuuskuntaoikeu-

den jäykkyydestä riippuen, tämä oikeudellinen muoto on sopiva tai ei. Eurooppaosuuskunta (SCE) määritellään hieman avoimemmin kuin osuuskunta yleensä kansallisissa laeissa määritellään. (ks. esimerkiksi tämän teoksen liite, joka käsittelee Saksan osuuskuntalain keskeisiä piirteitä), mutta kovin väljä määritelmä ei yleensä ole mahdollinen eikä tulkinnanvaraisuutensa vuoksi myöskään mielekäs puhtaasti kansallisella toiminta-alueella.[79]

Kaikista rajoituksista ja eroista huolimatta työntekijöiden itsensä hallinnoimilla yrityksillä on yleensä matalampi hierarkkinen syvyys ja tasaisempi tulonjako kuin kapitalistisilla yrityksillä. Lopuksi päästään erityisen vaikeaan kohtaan, joka osoittaa, että jopa kollektiivien perustavanlaatuinen etu voi tehdä valtion toiminnan tarpeelliseksi. Kuten myöhemmin kerromme tarkemmin, työtalouden rakenne liittyy työvoiman etujen palvelemiseen esimerkiksi työtiheyden, työtuntien ja työn organisoinnin osalta. Itseohjautuvat yhtiöt tuotantoosuuskuntien laillisessa rakentamisessa ovat vain yksi monista mahdollisuuksista luoda tällaisia työvoimarakenteita.

Kapitalistisissa yrityksissä voiton maksimointiperiaatteen täytyy olla vallitseva. Työolosuhteita, työnjakoa, hierarkiaa tarkastellaan tätä taustaa vasten tai

---

[79] Eurooppalaisten osuuskuntien (Societas Cooperativa Europaea; SCE) perustaminen tuli mahdolliseksi 21.8.2003 voimaan tulleen eurooppalaisen osuuskunnan (SCE) perussäännön jälkeen. Saksassa tämä edellytti lisäksi täytäntöönpanolakia, jonka Saksan liittopäivät hyväksyivät elokuussa 2006. Kyseessä on ylikansallinen oikeudellinen muoto, joka esiintyy kansallisen lainsäädännön mukaisesti osuuskuntien rinnalla, Saksassa osuuskuntalain (Genossenschaftsgesetz, GenG). Perustamisessa on oltava vähintään viisi luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä, joiden pääkonttori on vähintään kahdessa EU:n jäsenvaltiossa. Osuuskunnan monikansallisen luonteen pitää ilmetä myös siten, että osuuskunnan toiminnan on ulotuttava huomattavassa määrin vähintään kahteen jäsenvaltioon. Jäsenrahoitus ei liity pelkästään taloudellisiin, vaan myös sosiaalisiin ja kulttuurisiin tarkoituksiin. Säännöt voivat sallia toimintaan osallistumattomat jäsenet puhtaina sijoittajina. Olennainen vähimmäisvaatimus on 30.000 euron osakepääoman varsinainen korottaminen, joka voidaan asettaa käyttöön myös aineellisena hyödykkeenä. Tämä koostuu yritysosuuksista, ja vastuu koskee yritysosuuksia. Yrittäjyyden kannalta yleiskokous on SCE:n ylin elin, ja periaatteessa noudatetaan yksi henkilö yksi ääni -periaatetta. SCE:n päätöksentekorakenteessa on mahdollisuus valita kahden järjestelmän välillä. Voidaan valita dualistinen järjestelmä, joka vastaa pitkälti Saksan osuuskuntalakia. Kuten useimmissa muissakin EU-maissa, voidaan käyttää myös yksitasoista järjestelmää, jossa perusvastuu yrityspolitiikasta on hallintoneuvostolla tai yhdellä tai useammalla toimitusjohtajalla. (Ks. myös Mändle & Mändle 2018a.)

kilpailuolosuhteiden näkökulmasta.[80] Korkean tuottavuuden turvaavien toimenpiteiden yksittäiset kustannukset otetaan huomioon vain osittain, esimerkiksi huonot työolot on kompensoitava korkeammilla palkoilla, jotta vältetään niiden negatiivinen vaikutus tuottavuuteen. Epäsuotuisat työolot ja -ympäristöt synnyttävät monenlaisia kustannuksia, kuten tapaturmista ja sairauksista koituvia kustannuksia, ylityökustannuksia, sekä sosiaalisia ja henkisiä kustannuksia, jotka voivat ilmetä esimerkiksi ajanpuutteena poliittiseen vaikuttamiseen sitoutumisessa, millä voi olla monitasoisia seurannaisvaikutuksia. Osan näistä kustannuksista kapitalistiset yritykset voivat ulkoistaa, ts. siirtää niitä perheille, sairausvakuutusyhtiöille, valtiolle tai yhteiskunnalle. Ihanteellisissa itseohjautuvissa ympäristöissä sen sijaan kaikki kustannukset, myös puhtaasti psykologiset, otetaan huomioon, eli kaikki tämänkaltaiset kustannukset on sisäistetty.

Tästä on seurauksena se, että yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna kapitalistiset yritykset tekevät joskus ’vääriä’ päätöksiä. Esimerkiksi työnjako lisää varmasti tuottavuutta tietyissä rajoissa. Adam Smithin mukaan se voi kuitenkin johtaa ’tylsyyteen’ ja ’henkiseen lamaantumiseen’. Jos tämä alentaa tuottavuutta yrityksessä, se vaikuttaa työnjakoa koskeviin päätöksiin, mutta tästä koituvat sosiaaliset kustannukset ulkoistetaan (Sturn 2018, 259–). Smith näki valtion velvollisuutena ratkaista tämä, esimerkiksi torjua tätä henkistä selviytymistä koulutuksen avulla.[81] Se, että itsehallinnolliset ja yleensä työvoimalähtöiset yritykset sisällyttävät nämä kustannukset hintoihin määrittelemällä demokraattisesti asianmukaiset työolosuhteet, aiheuttaa niille (merkittävän) kilpailuhaitan verrattuna kapitalistisesti johdettuihin yrityksiin. Joko kapitalistiset yritykset on pakotettava veroilla tai määräyksillä sisällyttämään nämä psyykkiset ja fyysiset ulkoiset kustannukset, tai sitten tarvitaan valtion tukea osuuskunnille, joissa tämä sisäistäminen tapahtuu automaattisesti. Kapitalististen työmarkkinoiden hallintaongelma aiheuttaa osuuskunnille nämä erityiset selviytymisongelmat. Nämä perustelut tukevat Millsin ajatusta siitä, että kyse

[80] Emme puhu tässä nimenomaisesti kapitalistisen tai työväenjärjestön makrotaloudellisista vaikutuksista, esimerkiksi tasapainotyöttömyyden suhteen, vrt. Vogt 1986 ja tämän kirjan luku 2.3.3.

[81] Kaikki teoriat eivät oleta markkinoiden koordinoiman työnjaon niin voimakkaita kielteisiä vaikutuksia. Esimerkiksi Marshall (1986/1890, 263) uskoo, että yksitoikkoisen työn seuraukset voivat olla vähemmän merkittäviä, koska työsuhteiden sosiaalinen ympäristö tarjoaa uusia ärsykkeitä yksilöille.

ei voi olla osuuskuntien suojelemisesta kilpailulta, vaan niitä on myös tuettava reilun pelikentän luomiseksi.

2.2.11 Illyrian kokeilu: osuuskunnat ja työläisten itsehallinto käytännön kokeessa

Aikaisemmat näkökohdat osoittavat, että markkinataloudessa voi olla systemaattisia yksittäisten itsehallinnon vaikeuksia, mutta monet niistä pitäisi ratkaista sopivalla sisäisellä säännöksellä ja suuremmalla osuuskunnalla (pääomaongelmaa voidaan vähentää omilla pankeilla tai sosiaalistunut rahoitussektori, alhaisemmat investointi- ja liikkuvuuskannustimet voidaan peruuttaa asianmukaisella institutionalisoinnilla, ideologisilla siteillä osuuskunnan tarkoitukseen). Monet itsehallinnoidun talouden päähenkilöt asettivatkin suuria toiveita entiseen Jugoslavian yhteiskuntamalliin, jossa koko talous ei organisoitu valtion keskitetysti eikä kapitalistisella yritysrakenteella, vaan itsehallinnoiduilla yrityksillä (yritysten omistuksessa olevat vuokralaiset) ja hajautetulla ohjauksella. Tämä Illyrian (Illyrialla tarkoitetaan Balkanin niemimaan luoteisosaa) kokeilu ei kuitenkaan onnistunut pitkällä aikavälillä (vrt. tästä ja myöhemmistä huomautuksista Nutzinger 1990). Jotkut kriitikot pitivät tätä mahdollisuutena luonnehtia sellaisia yritysrakenteita, jotka olisivat periaatteessa sopimattomia koko kansantalouden standardin kannalta.

Erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla Jugoslavian teollisuus kärsi reaalipalkkojen romahtamisesta, korkeasta työttömyydestä, korkeasta inflaatiosta ja kasvavasta ulkoisesta velasta. 1980-luvun puolivälissä protestiliikkeet yleistyivät heikon taloudellisen tilanteen vuoksi. Se ulottui yhteiskunnallisiin levottomuuksiin ja kansallismielisten pyrkimysten voimakkaaseen leimahdukseen osatasavalloissa. Aluksi he yrittivät löytää ulospääsyn eräänlaisen korporatiivisen talousmallin kautta. Se kuitenkin epäonnistui. Pääministeri Ante Markovicin alaisuudessa Jugoslavia kääntyi ’uuden tyyppiseen sosialismiin’, de facto, täydelliseen ja lähes vallankumoukselliseen kapitalistiseen rakenneuudistusohjelmaan, jota tukivat Kroatia, Slovenia, mutta myös Yhdysvallat ja IMF, joka kuitenkin erilaisista pelastustoimista huolimatta. yrityksiä, jotka johtivat Jugoslavian talouden melkein romahtamiseen, eivät kyenneet estämään ja sitten alkoi vaikea ja konfliktien raskas tie tasavaltojen itsenäisyyteen (Brkic 2001).

Historiallisten syiden ja rakennemuutoksen vaikeuksien lisäksi itsehallintotalouden varhainen ongelmallinen kehitys johtui kahden ongelma-alueen epäsuotuisasta yhteen sattumisesta. Ensinnäkin niukat resurssit jaettiin pikemmin-

kin poliittisesti kuin markkinamekanismin kautta, ja lisäksi huonot taloudelliset päätökset ulkoistettiin usein, kun menestyvien yritysten piti sulautua vaikeuksissa oleviin yrityksiin. Lisäksi oli muita vakavia markkinainterventioita, kuten enimmäishinnan asettaminen, jotka suosivat julkisen järjestyksen tai taloudellisten olosuhteiden manipulointia strategiana tai käytäntönä voittojen lisäämiseksi (rent-seeking) tuottavien päätösten sijaan. Toiseksi tämä yhdistettynä Oppenheimerin kurinalaisuuteen ja pääomaongelmaan. Yrityksissä oli kaksi hierarkiaa, nimittäin työntekijöiden itsehallinto lainsäätäjänä ja johto toimeenpanevana elimenä. Johtajan valitsi työväenneuvosto paikallisten poliitikkojen osallistuessa, ja hän oli siten toisaalta toimeenpanovallan toimeenpanevassa asemassa ja toisaalta myös lainsäätäjän toimeenpaneva elin. Tämä antoi ammattitaitoiselle johdolle tietyn valta-aseman päätöksissä. Tämä puolestaan aiheutti konflikteja ja tyytymättömyyttä, mikä johti vastaaviin transaktiokustannuksiin Oppenheimerin kurinpito-ongelman mukaisesti. Eikä pääoma- ja investointiongelmakaan ratkennut tyydyttävästi, koska työntekijät menettäessään lähteessään kaikki oikeutensa yhteisrahoitukseen. Kuten Fehr (1987) osoitti, tähän on varmasti ratkaisuja, mutta niitä ei toteutettu Jugoslavian mallissa. Sitä vastoin Espanjan menestyneelle Mondragon-osuuskuntakonsernille on osoitettu parempi institutionalisointi, joka vastaa enemmän tähän mennessä teoreettisesti kehitettyä:

> ”Baskilaisen Mondragonin kaupungin itsehallinnolliset yritykset ovat onnistuneet määrittämään omistusoikeudet oikein. Tänne on perustettu 1950-luvun puolivälistä lähtien yli 15 000 työntekijän tuottavien osuuskuntien ja itsehallinnollisten yritysten verkosto, jota on tukenut osuuspankki (Caja Laboral Pop’lLlar), joka tarjoaa rahoitus- ja neuvontapalveluita. Viimeisenä, mutta ei vähäisimpänä, omistusoikeusasetus vaikutti tämän yritysryhmän menestykseen, sillä kapitalistinen ’hyödyketyövoiman ostaminen ja myynti’ ’korvattiin "hyödyketyön ostamisella ja myymisellä’ 87, joka eteni kiinteiden sääntöjen mukaan.[82] Uudet jäsenet hankkivat jäsenosuuksia yhtiöstä luopumalla palkastaan; Pääomasaamiset siirtyvät itsehallintoverkoston sisällä vaihtuessa, ja sieltä poistuttaessa, esimerkiksi iän vuoksi, ne maksetaan tiettyjen ajanjaksojen sisällä” (Nutzinger 1990, 147).

Nutzingerin (1990, 149) mukaan vakaa itsehallinto edellyttää työvoiman aineellista osallistumista yrityksen tulokseen (voitonjakojärjestelmät), joka

[82] Ks. myös vastaavat teoreettiset näkökohdat luvussa 2.2.6, erityisesti Schlicht & v. Weizsäckerin lausunnot 1977.

kuitenkin jouduttaisiin sidottamaan työntekijän osallistumista yrityksen pääomaan. Lisäksi tulee varmistaa työvoiman kokonaisvaltainen immateriaalinen osallistuminen tiedotus-, suunnittelu- ja päätöksentekoprosesseihin. Tuotanto-osuuskunnat puhtaimmassa muodossaan yksinkertaisilla jakautumissäännöillä ja kattavalla ruohonjuuritason päätöksenteolla tarvitsevat siksi lisäyksiä ja tarkennuksia. Ilman tätä ajaudutaan nopeasti väärälle tai yksinkertaistetulle kritiikin tielle, jonka mukaan näiden osuuskuntien epävakauden pitäisi johtaa joko voitonjaon käyttöönottoon, mutta ilman työntekijöiden osallistumista, tai valita intensiivinen demokraattinen yhteistoiminta, mutta silloin jouduttaisiin luopumaan rahallisesta osallistumisesta. Olemme nähneet, että tämä johtopäätös on ennenaikainen, koska on olemassa hybridiratkaisuja omistajuudesta, osallistumisesta ja hierarkioista, jotka voivat voittaa tällaisten osuuskuntien mahdolliset haitat. Mielenkiintoisia ovat rakenteet, kuten lakitoimistot, joissa ’korolliset talletukset’ ja osakesijoitukset voivat lievittää työjärjestöjen kannustinongelmia.

2.3 Demokraattiset osallistavat utopiat ja osuuskuntien rooli

Monissa uusissa todellisissa utopioissa osuuskunnat, erityisesti tuotanto-osuuskunnat, ovat tärkeässä roolissa. Niistä tulee visioiden olennaisia elementtejä sekä yhteistä hyvää edistävän talouden lähestymistavoissa että demokraattista sosialismia edistävissä lähestymistavoissa. Kuitenkin tie yhteiskunnan paremmaksi arvioituihin ideoihin arvioidaan eri tavalla. Heimann (1980/1929) identifioi yhteiskunnalliset ideat ja niiden muodostamat yhteiskunnalliset liikkeet muutoksen päätekijöiksi pakottaen politiikan toimiin ja muuttaen siten hitaasti kapitalismia, kun taas toiset luottavat vakaumukseen, taloudellisten osa-alueiden peräkkäiseen miehitykseen tai interventioon. Hallituksen säätämä laki antaa tuotanto-osuuskunnille mahdollisuuden selviytyä. Seuraavassa tutustutaan muutamaan ideaan.

2.3.1 Kapitalistiset markkinaraot

Erik Olin Wright (2017) oli kapitalismin terävä kriitikko. Hän arvosteli tyypillisesti kapitalistisesti järjestäytyneiden talouksien voimakasta eriarvoisuutta, plutokraattisia suuntauksia, jotka näin ollen estävät sekä poliittista että talou-

dellista osallistumista. Häiritseviä muutoksia hän ei kuitenkaan pitänyt tarkoituksenmukaisena, koska toistaiseksi ei ole koskaan pystytty ylläpitämään demokraattista polkua. Siksi hänen ehdotuksensa tulisi ymmärtää enemmän evoluutioprosessina sekä taloudellisissa että poliittisissa prosesseissa. Näin hän tuki painokkaasti osuuskuntien, osuuskuntien ja työväen itsehallinnon edistämistä. Hän totesi, että nämä organisaatiomuodot ovat toistaiseksi menestyneet vain tietyillä talousalueilla, mutta nosti esiin myös onnistuneita esimerkkejä, kuten edellä mainitun Mondragón Corporación Cooperativan. Sen tiedetään olevan maailman suurin osuuskunta, Espanjan seitsemänneksi suurin yritys, jolla on yli 100 yksityistä yritystä useilla eri aloilla. Wright otti tämän esimerkikseen pohtiessaan, kuinka tämä organisaatiomuoto voi saavuttaa dominoivan aseman ottamalla käyttöön yhä enemmän markkinarakoja kapitalismissa (Kubon-Gilke & Maier-Rigaud 2020, 93). Pelkkä markkinarakojen valtaaminen tuotanto-osuuskunnilla ei kuitenkaan riitä, koska silloin on olemassa vahvoja voimia, jotka rajoittavat osuuskunnat institutionaalisen kilpailun vuoksi näihin markkinarakoihin tai jopa työntävät ne pois markkinaraoista ja vaikeuttavat laajentumista. On kuitenkin ajateltavissa, että joillain tietyillä talouden sektoreilla kilpailuedellytyksiä voitaisiin kehittää suotuisemmiksi helpommin kuin joillain toisilla. Osuustoimintamuotoisia ratkaisuita tukevat, kilpailurakenteisiin kohdistuvat (lisä)toimenpiteet voisivat osoittautua hyödyllisiksi etenkin sektoreilla, joilla taloudenmuodot eivät ole kovin korkealle kehittyneitä. Sosiaaliala on potentiaalinen sektori, joka voisi hyötyä tietyistä organisaation hybridiratkaisuista, kohdennetuista (lisä)toimenpiteistä sekä toimenpiteistä tehokkaiden investointien turvaamiseksi mutta myös erityisistä kilpailuolosuhteista, jotka mahdollistavat reilun kilpailun sellaisten organisaatioiden välillä, jotka sisällyttävät hintoihinsa myös organisaationsa sosiaaliset ja yhteiskunnallisen kustannukset.

2.3.2 Kibbutsiliike

Kibbutsiliike tarjoaa havainnollistavaa materiaalia tiettyjen osuuskuntamuotojen vakaudesta. Oppenheimer antoi jo ennestään maatalouden tuotanto- ja asutusyhteisöille suuremmat mahdollisuudet kuin kaupunkien, teollisille varianteille, ja hän oli ratkaiseva kibbutsiliikkeen pioneeri. Vuonna 1903 hän esitteli hankkeensa Palestiinan yhteistoiminnallisesta kolonisaatiosta, jolla oli pysyvä vaikutus juutalaisten kollektiivisten asutusmuotojen myöhempään kehitykseen. Jälkikäteen kuitenkin havaittiin melkein hämmästyneenä, että kibbutsit kestä-

vät instituutiona, vaikka niillä näyttää olevan vakavia tehokkuushaittoja 'kapitalismin meressä': vapaamatkustajaongelmat, epäsymmetriseen informaatioon liittyvät ratkaisemattomat kysymykset, puutteelliset kannustimet hyvin pätevien henkilöiden kibbutsiin jäämiseen eli aivovuodon (brain-drain) ehkäisemiseen jne. (ks. eri kibbutsimalleista erityisesti Abramitzky 2018; Nye 2020).

> ”Mikä on kibbutsi? Lyhyesti sanottuna se on yhteisöllinen järjestely, jossa joukko ihmisiä Israelissa – yleensä korkeintaan parisataa ja vain muutama työntää tuhatta – päättää asua ja työskennellä yhdessä yhteisomistuksen ja tasa-arvoisen jaon järjestelmässä. tulot yhdistetään ja budjetit jaetaan tasaisesti perheen koon mukaan. Myös työjärjestelyt ja lasten kasvatukseen, koulutukseen jne. liittyvät asiat oletetaan järjestettävän yhteistoiminnallisesti. Sisääntuloa hallitsee kibbutz, mutta kaikki voivat niin halutessaan poistua vapaasti.” (Nye 2020, 488.)

Etenkin kibbutsiasukkaiden ensimmäisillä sukupolvilla oli tasa-arvon ihanteita ja erityisiä yhteisöllisen elämän ideoita, mukaan lukien lastenhoito, joiden oli tarkoitus täyttää työ ja elämä vasta muodostuneissa asutusyhteisöissä. Ideologinen kiintymys paremman ja oikeudenmukaisemman maailman ideoihin näyttää tehneen merkityksettömiksi monet niistä kannustinongelmista, joista muuten keskusteltiin institutionaalisessa taloustieteessä. Tässä mielessä psykologisen yhteyden johdosta tasa-arvon, turvallisuuden ja yhteisön ihanteiden transaktiokustannukset olivat alhaisemmat kuin oman edun mukaisessa ympäristössä olisi odotettavissa. Yhteistyön ja toisaalta koko yhteisöllisen rinnakkaiselon yhdistelmä voidaan ymmärtää tarkoituksellisen yhteisön muotona, jossa ideologiset tai uskonnolliset motiivit turvaavat organisaatiomuodon yhteenkuuluvuuden ja olemassaolon. Muissa maissa on esimerkiksi samanmuotoisia varhaiskristillisiä yhteisöjä, mutta ne jäävät yleensä hyvin pieniksi ja kohtaavat järjestelmällisesti uusien jäsenten hankkimisongelman. Owenin ja muiden teollistumisen aikana tekemät yritykset jäljitellä samanlaisia sosiaalisia ihanteita olivat kaikki epäonnistuneita, joten herää kysymys erityisistä ehdoista ja strategioista suhteessa kibbutsien hämmästyttävään menestykseen.

Ensimmäinen kibbutsi perustettiin vuonna 1910, ja suurin osa perustamisesta tapahtui 1930- ja 1940-luvuilla. Perustamisvaiheessa ne saivat vahvan poliittisen tuen. Palestiina oli tuolloin Ison-Britannian protektoraatin alainen kansainvälisen oikeuden mandaatin alaisuudessa. Mandaatin, joka ratifioitiin 24. heinäkuuta 1922, tarkoituksena oli auttaa perustamaan kansallinen koti juutalaisille Palestiinaan. Tämä tulisi tehdä sillä ehdolla, että ei tehdä mitään, mikä heikentäisi olemassa olevien ei-juutalaisten yhteisöjen kansalaisoikeuksia ja uskonnollisia oikeuksia Palestiinassa (Wikipedia 2021c). Tuolloin kibbutsit

suojeltiin muun muassa siksi, että ne puolustivat muita aluevaatimuksia ja suojellakseen juutalaista väestöä. Lisäksi se oli Euroopasta siirtolaisaaltojen aikaa yhdistettynä täydellisen uuden alun tarpeeseen myöhemmän Israelin valtion uusille kansalaisille, jotka usein saapuivat uuteen kotimaahansa täysin rahattomina. Nykyään kibbutsiliikkeellä on 268 yhteisöä, joissa on yhteensä noin 120.000 jäsentä. Suurin osa näistä yhteisöistä on 400–1.000 jäsentä. Ei ole kovin suuria kibbutseja. Valmistussektori on hallitseva, vain noin viidennes työskentelee nykyään - ja toisin kuin liikkeen alussa - maataloudessa (Nye 2020, 489).

Aivovuodon ongelma ei pitkään aikaan osoittautunut vakavaksi tasa-arvoisista palkoista huolimatta. Ensinnäkin tulojen tasa-arvoinen jakautuminen merkitsi erittäin vahvaa vakuutusta työkyvyttömyyden, sairauksien jms. varalta. Tämä sitoo henkilöitä, jotka ovat erittäin riskialttiita huonojen riskien hajautusvaihtoehtojen vuoksi. Toiseksi yhteinen omaisuus toimi tietyllä tavalla eron esteenä, koska menetit kaikki vaatimukset omista ponnisteluistasi, jos lähdit. Tämä on saattanut koskea olemassa olevia jäsenyyksiä, ja se on edistänyt tarvittavaa liikkumattomuutta tällaisissa yhteisöissä. Samalla se kuitenkin toimi myös markkinoille pääsyn esteenä, jos nämä tappiot ennakoidaan irtautumisen yhteydessä. Siksi erityisesti vain ne ihmiset houkuttelivat, jotka tunsivat olevansa ideologisesti sidottu sosialistiseen tasa-arvoiseen ajatukseen. Siksi oli tärkeää, että meillä oli vahva ideologinen ja emotionaalinen side oikeudenmukaisuuden ihanteisiin yhdistettynä sosiaaliseen kontrolliin ja siteiden menettämiseen tästä erityisestä ’täysosuustoiminnasta’ luopumisen jälkeen. On mielenkiintoista, että aikuisen liittyessä kibbutsin jäseneksi on maksettava eräänlainen pääsymaksu:

> ”Lisäksi oli tärkeitä ennakkokustannuksia, jotka vaativat sitotutumista kibbutsien jäseniltä. Erityisesti aikuisten, jotka päättivät liittyä kibbutsiin, olisi luovutettava kaikesta yksityisestä omaisuudestaan ryhmän hyväksi ja liittymisen jälkeen he saattoivat hyötyä yhteisön omaisuudesta vain siinä määrin kuin he jäivät kommuuniin. Ne, jotka päättivät poistua, eivät voineet viedä osuuttaan yhteisön omaisuudesta, kuten talostaan. Tämä kyvyttömyys kerätä merkittävää omaisuutta muodostuisi esteeksi niille, jotka harkitsisivat muuttamista pois kibbutsistsa. Jäsenten lapsilla ei ollut omaisuutta, josta nämä olisivat joutuneet luopumaan, joten, jos he hankkivat hyvän koulutuksen, heidän mahdollisuudensa poistua kommuunista olivat huomattavasti paremmat eli heidän kohdallaan riski aivovuotoon ja poistumiseen oli korkeampi.” (Mt., 490.)

Tämä voi olla ymmärrettävää siinä mielessä, että maahantuloon liittyy ideologinen sitoutuminen, mutta viime kädessä kannustimet erityisiin ponnisteluihin

ovat hyvin rajalliset, joten tämä ideologinen side ja/tai sosiaalinen sanktio on täytynyt mennä paljon pidemmälle, koska kibbutsin jäsenille ei maksettu Holmström-ratkaisun mukaan, jossa jokainen saa koko tuoton miinus vakio. Aluksi pääosin maataloustuotannossa oli vain vähän epäsymmetristä informaatiota työnteosta, joten sosiaalisella valvonnalla ja sosiaalisilla sanktioilla näissä olosuhteissa pystyttiin saavuttamaan jopa keskimääräistä korkeampi tuottavuus. Nämä kontrollit ja sanktiot olivat ainakin aiemmin jossain mielessä äärimmäisiä, koska ne liittyivät paitsi työntekoon myös yksityiselämään. Tämä saattaa myös selittää, miksi tiettyjä kibbutsien kokoja ei ylitetä. Sosiaalinen valvonta on vaikeampi organisoida hyvin suurissa yhteisöissä. Nye (2020, 495) vertaa valvontaa ja sanktioita Henry Fordin autovalmistuksen varhaisiin valvontamekanismeihin. Fordilla oli lähes pahamaineinen ’sosiologian osasto’, joka tuottavuuden lisäämiseksi ylläpiti kattavaa ja tiivistä verkostoa, joka valvoi silloisten työntekijöiden ammatillista ja yksityistä toimintaa. Tämä on räikeästi ristiriidassa nykypäivän työlain säännösten kanssa.

Sillä välin, 1970-luvun lopulta lähtien, tehtiin kuitenkin useita muutoksia kibbutsijärjestelmään, joka ei ollut tuntenut yksityisiä säästöjä eikä palkkatyötä, jossa lapset oli majoitettu perhesiteen löyhentämiseksi ja yhteisösiteen vahvistamiseksi yhteen, jossa kaikki olivat ruokailleet ruokittu yhdessä ja jossa kaikki olivat olleet koko elämänsä ajan äärimmäisen kontrollissa. Esimerkiksi lapset sijoitettiin jälleen vanhempiensa luo ja ennen kaikkea työolot muuttuivat teknologian lisääntyessä ja yksittäisten toimintojen hallittavuuden vähentyessä. Tämä vaikeutti sosiaalista valvontaa ja sosiaalisia sanktioita. Erityisesti hyvin koulutetuilla oli yhä paremmat mahdollisuudet saada huomattavasti parempia palkkoja kibbutsien ulkopuolella. Poismuutto lisääntyi, ja sitä torjuttiin poistamalla tiukka samapalkkaisuus vaihtelevassa määrin kibbutsista riippuen.

> ”Käytännössä uudistuksia tehneet kibbutsit siirtyivät kibbutsityöntekijöiden kibbutsin ulkopuolisissa työsuhteissa ansaitsemien palkkojen 100 prosentin verotuksesta järjestelmään, jos näiden kibbutsin jäsenten kibbutsin ulkopuolella ansaitsemista tuloista vähennettiin vero, jolla varmistettiin kibbutsin ikääntyneiden työntekijöiden ja matalapalkkaisessa työssä olevien työntekijöiden turvaverkko. Uudistuksen jälkeiset lukiolaiset näissä kibbutseissa valmistuivat 3 prosenttia todennäköisemmin ja saivat 6 prosenttia todennäköisemmin todistuksen, joka täytti yliopiston pääsyvaatimukset.” (Nye 2020, 494.)

Kibbutseissa voi nähdä perustavanlaatuisen ongelman. Tiukka tasa-arvoinen hallinto voi sitoa hyvin ne yksilöt, jotka ideologisista syistä tuntevat olevansa täysin sitoutuneita näennäissosialistiseen ideaan. Vähemmän sitoutuneilla

yksilöillä on kuitenkin kannustimia menestyä huonosti tai muuttaa pois. Äärimmäisestä vakuutusturvasta on vain rajallisesti apua tasaisen jakautumisen vuoksi, riippuen kibbutsin ulkopuolisista vaihtoehdoista. Jos sääntöjä muutetaan tulojen eriyttämisen ja yksityisyyden lisäämisen suuntaan, ideologisesti heikommin sitoutuneet ihmiset voivat löytää perusteita kibbutsiin jäämiseen, mutta ’sosialististen ihanteiden pehmentäminen’ vähentää merkittäväsi ideologisesti sidoksissa olevien yksilöiden velvollisuudentunnetta tietyn tason kannustinlähtöisten sääntöjen yläpuolella. Yritys ratkaista joitain perinteisiä kannustinongelmia voi äärimmäisissä tapauksissa laukaista tämän organisaatiomuodon hajoamisen edellyttäen, että taloudelliset kannustimet ovat ’liioiteltuja’ ja osuuskuntamuoto on alttiina tulkinnan vaihtumisen vaaralle. Analyysitarkoituksessamme on tärkeää huomata, että osuustoiminnallisten tuotantomuotojen ymmärtämisessä ei tule omaksua vain puhtaasti kannustelähtöistä näkökulmaa, vaan tulee käyttää kokonaisvaltaista transaktiokustannuskäsitettä, mukaan lukien organisaatiorakenteen vaikutus asenteisiin, motiiveihin ja käyttäytymiseen.

2.3.3 Labouristinen talousrakenne

Vogt (1983; 1986) osoittaa hyvin yleisellä (radikaalisti uusklassisella ja vastaavasti metodologisesti individualistisella) lähestymistavalla, että on mahdollista ajatella ainakin työvoimatasapainoa, jossa työn edut työajan, työn organisoinnin jne. suhteen täyttyvät suurelta osin ja jossa on kuitenkin systemaattisia esteitä saavuttaa tämä tasapaino tehokkuusetujen kanssa.[83] Hänen mallinsa korkeasta aggregaatio- ja abstraktioasteesta huolimatta ja huolimatta siitä, että siitä on vaikea saada konkreettisia poliittisia suosituksia, kannattaa tarkastella hänen argumenttejaan tarkemmin.

---

[83] ”Vogt käyttää uusklassisia keinoja problematisoidakseen [...] keskeisen uusklassisen lauseen, jonka mukaan tasapainot vastaavat mieltymysten ja alkulaitteistojen mukaan täydellistä kilpailua kapitalistisessa ja 'labouristisessa' taloudessa. Vogt valitsee käsitteen ’labouristinen’ käsitteen ’itsehallittu’ sijaan, ei pelkästään kielellisistä syistä, vaan hän haluaa myös tehdä teoriansa riippumattomaksi erityisistä olettamuksista, jotka koskevat kohdetoimintoa […] ja yrityksen organisaation erityismuotoa. Talous on viime kädessä 'labouristinen', jos se ottaa huomioon työntekijöiden edut, erityisesti mitä tulee työoloihin” (Nutzinger 1988, 105).

Vogt (1986, 11) pyrkii esittämään teoreettisen perustan kapitalismin kritiikille perinteisen talousteoreettisen lähestymistavan, hänen tapauksessaan uusklassismin, puitteissa. Yksi hänen innovaatioistaan on integroida Marxin 'tuotantotavan' käsite uusklassiseen analyysiin.[84] Vogt (mt., 12) erottaa kaksi perustuotantotapaa, yhden, joka perustuu työoloihin ja toisen, joka on voittoa tavoitteleva. Hän haluaa osoittaa, että taloudella on kaksi mahdollista tasapainoa, yksi työlähtöisen tuotantotavan ja toinen voittosuuntautuneen tasapainon alueella. Hän kuvailee työelämän labouristista tasapainoa 'utopistiseksi vastakuvaksi todellisuudelle' (mt.). Hänen ajatuksensa ovat mielenkiintoisia, kuten jo alussa mainittiin, sillä hänen mallissaan labouristisia tasapainoja ei periaatteessa voi vain olla olemassa, vaan ne voivat jopa olla parempia kuin voittohakuiset, mutta niitä ei voida saavuttaa ilman pitkiä puheita. Kaikesta huolimatta on pidettävä mielessä, että vaikka työvoiman tasapainot voivat liittyä tuotantoosuuskuntiin, sen mallikehyksessä ei ole täysin poissuljettua, että kapitalistiset yritykset toimivat työvoimaisesti tai työläisten itsejohtavat yritykset kapitalistisesti.

Ensimmäisessä makrotaloudellisessa mallissaan Vogt (mt. 20–) tarkastelee yrityksen tuotantofunktiota ja työntekijän hyötyfunktiota. Tuotantofunktio on

$$Y = F (P, N, K)$$

Y tarkoittaa tuotannon tasoa, N työvoimaa ja K pääomapanosta. Vogt käyttää yleisiä olettamuksia, että työn ja pääoman marginaalituotot pienenevät ja että mittakaavan tuotto on jatkuvaa. Hän järjestää tuotantotavat P siten, että tuotanto lisääntyy P:n kasvaessa, eli korkeamman P:n tuotantotavat ovat tuottavampia kuin pienemmällä P:llä. Myös työn ja pääoman rajatuottavuuden pitäisi nousta P:n kasvaessa (F_{NP}, $F_{KP} > 0$). Olettaen, että $F_P > 0$, myös tuotanto työntekijää kohti kasvaa.

$$y: = Y / N = F (P, 1, K / N).$$

Toinen tuotantotavan vaikutus koskee työntekijöiden hyödyllisyyttä (U). Edustavan työntekijän hyötyfunktion oletetaan olevan:

---

[84] Hän ei seuraa itse Marxin teoriaa, koska hän epäilee Marxin työarvoteoriaa ja koska hänen mielestään Marxin kilpailuolosuhteiden analyysi on riittämätön.

$U = (w, P)$ jossa w on palkka tai vastaavasti ansaittu työtulo.

Ensimmäisessä mallissaan Vogt olettaa, että tuotantotavalla on vastakkainen vaikutus hyötyyn verrattuna sen vaikutukseen tuotantoon, joten korkeampi P liittyy enemmän työn ’kärsimykseen’, eli oletetaan $U_P < 0$ ja normaalisti voidaan olettaa myös $U_{PP} < 0$. Tällöin korkeampi P on kompensoitava korkeammalla palkalla, mikäli työntekijöiden etuustaso ei muuten muutu korkeammalla P:llä. Vogt (mt.) käsittelee sitten kysymystä, mikä tuotantotapa tosiasiallisesti valitaan. Jos rahoittajat voivat määrittää tuotantotavan, he maksimoivat termin

$F(P, N, K) - wN$

sillä toissijaisella ehdolla, että työntekijöille on taattava tietty etu, joka vastaa kilpailulähtöisen varauspalkan etua. Sitten hän johtaa yleisen tasapainon olettaen K:n ja N:n kiinteät syöttömäärät. Voiton maksimoinnin olosuhteista saadaan (mt., 22–23):

$$w = F_N(P, N, K) \quad (1)$$
$$F_P/N = -U_P/U_w = dw/dP \quad (2)$$

Ehto 1 esittää tavanomaisen ehdon, että palkat ovat yhtä suuria kuin työn rajatuottavuus. Tietyllä palkalla tämä johtaa työpanokseen. Ehto 2 on optimaalisen tuotantotavan mukainen. Tuotantomuodon marginaalisen tuottavuuden on siis oltava yhtä suuri kuin työtulojen ja tuotantotavan korvaamisen marginaali. On tärkeää huomata, että P:tä ei voi korottaa mielivaltaisesti, koska korkeamman P:n korvauksena on maksettava korkeampaa palkkaa.

Tässä ensimmäisessä mallissa voidaan johtaa yleinen tasapaino, mutta sitä ei ole kovin järkevää kutsua ’kapitalistiksi’, vaikka rahoittajat mallinnetulla tavalla suorittaisivat maksimointilaskelman. Syynä on se, että voiton maksimoimisen tulokset tässä hyvin yksinkertaisessa mallissa vastaavat myös työntekijöiden hyötyjen maksimointia. Jos laskelma koskisi työntekijöitä, he maksimoisivat $U(w, P)$ sillä toissijaisella ehdolla, että sijoittajat saavat korkona yleisen markkinakoron r (pääoman varauskorvaus). Molemmissa tapauksissa saadaan identtiset optimiolosuhteet, mikä johtuu yksinkertaisesti kilpailusta työvoiman ja pääoman markkinoilla. Voittoa maksimoivien yritysten tulee ottaa huomioon työntekijöiden mieltymykset ja palkita heitä työn rajatuottavuuden mukaan. Toisaalta työntekijöiden pitäisi myös palkita pääomaa sen marginaalisen tuottavuuden mukaan. Kaikki tämä ei ole erityisen yllättävää, koska olemme jo oppineet yleisestä tasapainosta, että täydellisen kilpailun olo-

suhteissa kaikilla markkinoilla voittoa tai hyötyä maksimoivat yritykset päätyvät identtisiin tuloksiin ja täsmällisellä organisaatio- ja omistusrakenteella ei ole merkitystä vastaavuuden vuoksi. allokoinnin tuloksista. Ei ole väliä sillä, vuokraako työ pääomaa vai palkkaako pääoma työvoimaa.

Tulos muuttuu vain, jos tuotantomenetelmän vaikutusta ei tarkastella aivan yhtä kaavamaisesti ja liiaksi yksinkertaistaen. Siksi Vogt (mt., 26–) kysyy toisen, vaihtoehtoisen mallinsa kohdalla, minkä tuotantotavan työntekijät haluaisivat/valitsisivat hänen ensimmäisessä mallispesifikaatiossaan tietyllä tulolla. Jos oletetaan, että UP (w, P) <0, tämä olisi alhaisimman tuottavuuden omaava tuotantotapa. Vogtin mukaan monet psykologiset ja muut tutkimukset vastustavat ajatusta, jonka mukaan ihmiset haluavat työskennellä mieluummin mahdollisimman vähän tietyn tulon saamiseksi, sillä niiden mukaa lisääntynyt työntekeminen lisää – ainakin johonkin rajaan saakka – myös positiivisia tehokkuuden, merkityksellisyyden ja ilon tuntemuksia. Optimaalisen tuotantotavan pitäisi olla suurempi kuin P = 0. Seuraavassa kuvassa tällainen optimi on merkitty arvolla PL. L tarkoittaa 'labouristista'. Tämä PL määritetään maksimoimalla tietyn w:n hyöty P:n suteen.

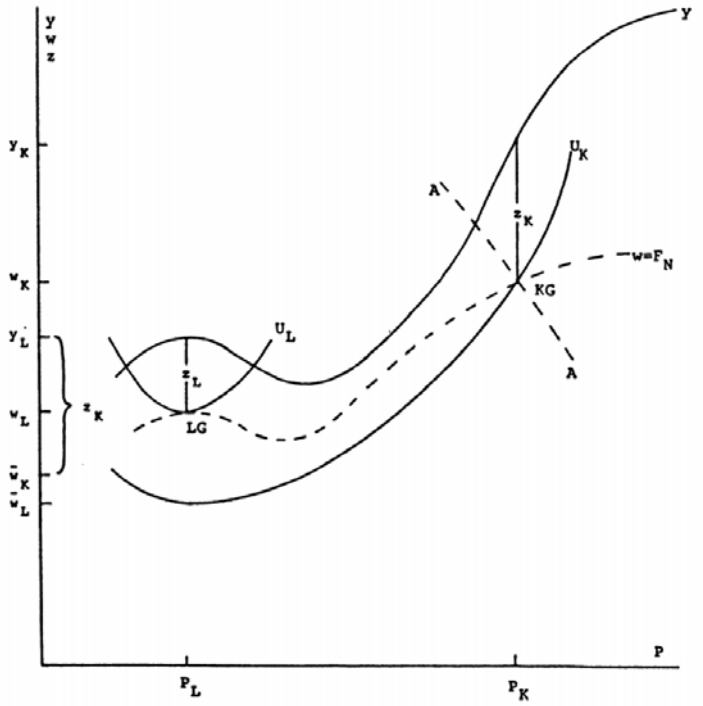

Kuvio 7: Labouristinen ja kapitalistinen tasapaino (Vogt 1986, 28)

Kuviossa 7 ratkaisulle U_P (w, P) = 0 on optimaalinen PL, joka on riippumaton w:stä. Tämä johtuu vain yksinkertaistamissyistä, Vogtin (mt., 27) mukaan voitaisiin myös kehittää teoria, jossa optimaalinen tuotantotapa riippuu w:stä. Seuraavat selitykset on kuitenkin esitettävä täsmällisemmin näiden yksinkertaistettujen oletusten yhteydessä. Tämä PL:n kiinteä arvo ei tarkoita, että tämä optimaalinen tuotantotapa valittaisiin tuotosta riippumatta. Jos tulot nousevat P:n kasvaessa tuottavuusvaikutuksen vuoksi, työntekijät punnitsevat vaikutuksia keskenään. Mutta sitten PL:n määrittelyllä olemme löytäneet korkeintaan rakennuspalikan keskustelulle labouristisesta ja kapitalistisesta tasapainosta. Siksi Vogt (mt., 29) lisää toisen mallispesifikaation valmistelussa:

> ”Jos työntekijä hyväksyy jonkin tuotantotavan, hänen työsuorituksensa on erityisen korkea, koska hän on erittäin motivoitunut, eli jos jokin tuotantotapa on muodostuu erittäin suosituksi, työntekijän suoritusmotivaatio on silloin vahva, suorituskyky korkea ja vastaavasti erityisen korkea on silloin myös tuottavuus. Tästä seuraa, että suositut tuotantotapa on erityisen tuottavia (sic!).”

Vogt ilmaisee tämän motivaatiovaikutuksen M funktiolla M(P), joka määräytyy työntekijöiden mieltymysten mukaan. Välillä P = 0 ja P = P_L, motivaatio kasvaa, maksimin $M'(P) > 0$. M (P) saavuttaa kohdassa P = P_L. Tämän oikealla puolella motivaatio taas laskee, $M'(P) < 0$. Motivaatio siis vaikuttaa tuotantoon kuvatulla tavalla ja se on otettava huomioon P:n välittömän tuottavuuteen kohdistuvan vaikutuksen lisäksi. Siten saadaan

$$Y = F(P, M(P), N, K), \text{ kun } F_M > 0.$$

Nyt meillä on seuraava kokonaisvaikutus: jos työntekijöiden motivaatio pysyy vakiona, Y kasvaa P:n kasvaessa. Mutta P vaikuttaa myös motivaatioon toisessa mallissa. P_L:ään saakka motivaatio kasvaa, ts. Samanaikaisen vaikutuksen vuoksi sen vasemmalla puolella olevalla alueella tuotanto kasvaa joka tapauksessa, kun P kasvaa tällä alueella. P_L:n oikealla puolella on kuitenkin huomioitava vastakkaisia vaikutuksia: suoralla vaikutuksella on positiivinen vaikutus tuottavuuteen, kun taas epäsuoralla vaikutuksella on negatiivinen vaikutus motivaation laskun vuoksi. Jos negatiivinen vaikutus on riittävän suuri, se aluksi hallitsee, eli tuotanto laskee tietyllä alueella P:n kasvaessa. Sitten saadaan paikallinen maksimi lähellä P_L:ää. Jos P nousee vielä enemmän, epäsuora vaikutus voi kuitenkin taas heiketä. Vogt arvelee, että voi olla alempi motivaatioraja, jota ei voida alittaa. Sitten P:n suora vaikutus voi hallita ja tuottavuus alkaa

uudestaan kasvaa. Kuviossa 7 kaikki tämä on kuvattu ei-kuperalla tuottavuuskäyrällä y, olettaen yksinkertaisuuden vuoksi, että motivaation aiheuttama maksimi saavutetaan suoraan optimaalisella tuotantotavalla eikä vain sen läheisyydessä.[85]

Nyt voidaan erottaa kaksi tuotantotavan aluetta, yksi paikallisen motivaatioon liittyvän maksimin ympärillä ja toinen absoluuttisen maksimin P_K:n läheisyydessä. Vogt (mt., 31) kuvailee ensimmäistä työsuuntautuneeksi ja toista voittoa tavoittelevaksi tuotantomuodoksi. Työsuuntautuneisuuden alueella työntekijöiden välittömät mieltymykset ovat etualalla, kun taas tulosuuntautuneella alueella tuotantotavasta välitön hyöty jää voittointressien taakse (mt.). Käyttämällä kuviota 7 Vogt osoittaa sitten, että molemmilla kahdella alueella on yleinen tasapaino (mt., 31–). Hyötyfunktio visualisoidaan neutraalikäyrillä U, tuotanto työntekijää kohti y:llä. Tietyllä N:n ja K:n lukumäärällä täystyöllisyydellä optimiolosuhteet saadaan maksimointilaskelmista, joista voidaan sitten johtaa P:n ja w:n tasapainoarvot. Nämä ovat palkkakäyrällä w = FN (ks. katkokäyrä kuvassa 7). P:n ratkaisukäyrä w:n funktiona esitetään käyrällä AA (myös katkoviiva). Tällä AA-käyrällä välinpitämättömyyskäyrillä ja tuottavuuskäyrällä on sama kaltevuus. Olimme jo johtaneet tämän toisena ehtona ensimmäisessä mallissa. Vogtin toisessa mallispesifikaatiossa on kuitenkin toinen ratkaisukäyrä työpainotteisella alueella.

> ”Jos motivaatioon liittyvä optimi [...] saavutetaan suoraan optimaalisella tuotantorakenteella, niin vastaava ratkaisukäyrä saadaan yksinkertaisesti kaavalla $P = P_L$. Koska silloin, kun $P = P_L$, suurin voitto tulee realisoitua paikallisesti kullekin etuustasolle tai korkein etuustaso jokaiselle etuudelle.” (Mt., 32.)

Tämä tarkoittaa, että olemme viime kädessä tekemisissä kahden yleisen tasapainon kanssa. Tasapaino on voittosuuntautuneella alueella, nimittäin ratkaisukäyrän AA leikkauskohdassa tasapainopalkkakäyrän w = FN kanssa. Tuotantotapa saavuttaa arvon P_K. Palkka on w_K ja työn tuottavuus y_K, pääomatulo työntekijää tai työntekijää kohti z: = rK / N on $zK = y_K - w_K$. Toinen tasapaino on optimaalisessa tuotantomenetelmässä P_L. Palkan tasapainoarvo on w_L, tuottavuus y_L ja pääomatulo työntekijää kohden $z_L = y_L - w_L$.

---

[85] Näin on silloin, kun motivaatio P_L:n oikealla puolella laskee erittäin jyrkästi (mt., 30).

Koska kyseessä on makromalli, emme vielä ole pohdintojemme lopussa. Saavuttaakseen optimaalisen optimin, jossa tuotantotavalla voidaan saavuttaa suurin hyöty, yksilön on otettava huomioon, että kyse ei ole pelkästään mieltymyksistä vaan myös hinnoista. Siksi yksilöt eivät voi täysin sivuuttaa sitä, kuinka tuottavia he ovat tavaroiden tuottamisessa ja mitä hintoja näistä tavaroista saadaan. Myös tuottonäkökohdat on otettava huomioon. Siitä huolimatta Vogtin (mt., 34) mukaan työvoimatasapaino tulee olemaan P_K:n vasemmalla puolella, joten yksinkertaisuuden vuoksi, vastalauseista huolimatta, pidetään jatkossakin P_L:ää työvoimatasapainona (LG). Muodollisesti kahden tasapainon olemassaolo johtuu luonnollisestikin ei-kuperasta tuottavuuskäyrästä.

Tunnettu ekvivalenssitulos pätee edelleen molemmille kahdelle tasapainolle. Sijoittajien ja työntekijöiden edut otetaan optimaalisesti huomioon kussakin tapauksessa. Kapitalistisessa tasapainossa työntekijöille aiheutuva haitta voidaan päätellä vain, jos molempia tasapainoja verrataan keskenään (vrt. mt., 35–). Seuraavassa vaiheessa verrataan kapitalistista tasapainoa (KG) labouristiseen tasapainoon (LG) suhteessa tuottavuuden muuttujien (y_L, y_K), palkkojen (w_L ja w_K) sekä sijoitustuottojen (r_L ja r_K) tai sijoitustuottoja per työtekijä kuvaavien muuttujien (z_L ja z_K) osalta.

Tuotanto tai tuottavuus on suurempi voittosuuntautuneella sektorilla kuin työsuuntautuneella sektorilla eli $y_K > y_L$. Myös palkka on voittosuuntautuneella sektorilla korkeampi eli $w_K > w_L$. Työntekijät suosisivat kuitenkin tuotantotapaa, joka on lähellä P_L:ää. Vastineeksi tästä he ovat myös valmiita hyväksymään palkkojen laskun. Tässä tapauksessa työntekijöiden hyöty on suurempi työperäisen tuotantotavan tasapainossa kuin voittoa tavoittelevan tuotantotavan tasapainossa:

$$U_L = U(w_L, P_L) > U_K = U(w_K, P_K)$$

Näissä olosuhteissa työntekijät valitsisivat työhön suuntautuvan tasapainon, jonka Vogt luonnehtii labouristiseksi suuntautuneeksi, koska sen määräävät ensisijaisesti työntekijöiden organisaatiota ja työn intensiteettiä koskevat mieltymykset.

> ”Tietenkin labouristisen tasapainon olemassaolo edellyttää, että optimaalisella tuotantotavalla tuottavuus ja palkat ovat riittävän korkeat toimeentulotarpeen takaamiseksi. Pienillä pääomaresursseilla ja yleisesti alikehittyneellä tekniikalla tätä ei ole helppoa taata. Voittoa tavoitteleva tuotantotapa voi olla tällöin väistämätön. [...] Mutta teknologisesti kehittyneissä yhteiskunnissa, joissa on runsaasti pääomaa, työhön suuntautunut tuotantotapa on myös riit-

> tävän tuottava kattamaan enemmän kuin välttämättömät elinolosuhteet.” (Mt., 36.)

Jos näin olisi, niin voittoon suuntautuvat siirtymävaiheen rakenteet olisivat käytännössä väistämättömiä matalien pääomaresurssien ja taloudellisesti heikon kehitystason tilanteissa ennen kuin on edes mahdollista siirtyä labouristiseen rakenteeseen. Tämä ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että yhtiöt, joilla on osakkuutta ja ylijäämää, toimivat myös vähäpääomaisissa ympäristöissä. Tämä ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että yritykset, joilla on yhteistoimintamenettely ja ylijäämää, voivat toimia myös niukan pääoman ympäristöissä, mutta ne valitsevat tuolloin ainoassa merkityksellisessä voittosuuntautuneen tasapainon tavoittelussa identtisiä toimintatapoja tyypillisten kapitalististen yritysten kanssa. Alhainen kehitystaso johtaa tietyllä tavalla siihen, että täysin labouristisiin rakenteisiin ei ole ’varaa’,[86] mutta korkeammallakin kehitystasolla vallitsee voittohakuinen tasapaino. Uskottavasti voidaan olettaa, että sijoitustuotot kohdassa P_K ovat korkeammat kuin P_L:ssä korkeamman tuottavuuden vuoksi:

$$r_K > r_L \text{ resp. } z_K > z_L$$

Tässä ehdossa Vogt kutsuu voittopainotteista tasapainoa kapitalistiseksi, koska pääoman omistajat suosivat sitä.

Ei ole yllättävää, että yleisiä tasapainoja on useita, sillä tämä tiedetään jo yleisen tasapainon teoriasta. Vogt tuoma uusi näkemys on näiden kahden tasapainon sisältökohtainen eriyttäminen tuotantotavan valinnan mukaan. Hän (mt., 37) korostaa pohdiskelujen fiktiivistä luonnetta. Tämä näkyy muun muassa siinä, että jokaisessa tasapainossa tulee olemaan tietty tavaroiden ja hintojen rakenne, jota ei tietenkään tiedetä eikä voida tietää ’utopistisen’ labouristisen tasapainon kohdalla – eikä itse asiassa myöskään voittosuuntautuneen tasapainon kohdalla, koska reaalitalouden ei tarvitse olla tasapainossa. Voi jopa olla, että yhdessä tasapainossa on tiettyjä hyödykkeitä, joita ei tuoteta lainkaan toisessa tasapainossa, tai että on olemassa tasapainokohtaisia tuotantotapoja.

---

[86] Jos tosiasiallisesti työorientoituneeseen organisaatiossa, jolla on niukat pääomavarat, yhdistetään tyypillisesti kapitalistisiin yrityksiin liitetty tuloshakuinen toiminta, kuten pienemmät palkat, korkeat suorituskykyvaatimukset ja ylityöt, voi syntyä kognitiivisia dissonansseja,

Jälkimmäinen aiheuttaisi tasapainosta toiseen ainakin erityisiä siirtymisongelmia, joita Vogt nostaa esiin jatkopohdiskeluissaan.

Jälleen kerran on tärkeää korostaa:

> ”Miten optimaalista tuotantomenetelmää voidaan luonnehtia? Joka tapauksessa on oletettava, että optimaalisuus määräytyy työntekijöiden hyödyn perusteella. Optimaalinen tuotantomenetelmä on se tuotantotapa, jota työntekijät pitävät parhaimpana kaikista tuotantotavoista – ainakin tietyllä tuotolla, mutta myös labouristisen tasapainon näkökulmasta ansaintamahdollisuudet huomioon ottaen.” (Mt., 43.)

Vogt esittää kirjansa (mt., 43–) ensimmäisen luvun toisessa osassa hypoteesin optimaalisen tuotantotavan paremmuudesta. Hän korostaa, että tässä työpainotteisessa tasapainossa työntekijöiden on pitkälti itse määritettävä työolot[87], tämän ei siis välttämättä koske tuotanto-osuuskuntia, vaikka tyypillisesti se niitä koskeekin.[88] Tällaisten yritysten on tarjottava sijoittajille markkinoiden määräämä varauskorko, joka riippuu muun muassa pääomasijoituksen riskistä (mt., 43). Pääoman tarjoajien määräysvallan täydellinen poissulkeminen ei ole epävarmuustekijöiden vuoksi mahdollista, mutta se tulee olemaan tiukasti rajoitettu tällaisissa rakenteissa. Intensiivinen sisäinen valvonta on evätty pääomantuottajilta (koska pääomantuottajan sisäinen valvonta siirtäisi P:tä P_K:n suuntaan). Vogt näkee tämän suurena esteenä labouristisen tasapainon saavuttamiselle. Jos olisi olemassa ainoastaan labouristinen tasapaino, niin työvoimapainotteiset yritykset saisivat ehdottomasti pääomaa vaihtoehtoisten sijoitusten puutteessa, mutta me olemme tekemisissä kahden tasapainon kanssa. Kapita-

---

[87] Työoloissa ei keskitytä vain työaikaan, vaan ennen kaikkea työn suunnitteluun ja organisointiin. Saksassa ainakin työntekijöillä on oikeus osa-aikatyöhön, eli he voivat työskennellä labouristisemmin tässä rajoitetussa mielessä hyväksymällä palkkojen alennukset. Vuonna 2018 tehdyssä mielipidetutkimuksessa (sosioekonominen paneeli perustana) ilmaistiin toiveena lyhempi työaika kuin merkittävästi useammin aikaisempina vuosina. Vuosituhannen ensimmäisen vuosikymmenen lopulta lähtien kehitys on ollut lyhyemmän halutun työajan suuntaan. Niin kauan kuin tuottavuushaittoja ei ole, yritykset ottaisivat tämän huomioon oman etunsa vuoksi, mutta jos tuottavuus laskisi, palkkojen alennukset olisi hyväksyttävä. Työntekijät voivat itse vaikuttaa tähän. (Ks. Hank 2021, 22.)

[88] Jossa (2012) tarjoaa hieman vaihtoehtoisen selityksen tuotanto-osuuskuntien ja tuotantotavan väliselle yhteydelle tarjoamalla lähempänä Marxin analyysiä ja siihen perustuvia pohdintoja olevan erittäin luettavan yleiskatsauksen tuotanto-osuuskuntien teorioista.

listisessa tasapainossa yhtiön sisäiset valvontarakenteet ovat tiukat ja intensiiviset, jotta sijoittajien edut voidaan saavuttaa korkealla tuottavuudella (P).

Aiemmin olemme pohtineet yleisemmällä tasolla, että työnjako kapitalistisissa ympäristöissä tulee olemaan syvemmin ja eri tavalla organisoitua kuin tuotanto-osuuskunnissa, joissa on tiukasti demokraattinen perussäännöstö. Avoimeksi jäi kuitenkin, voiko tämä johtaa riittämättömään erikoistumiseen edes työvoiman etujen kannalta, jos uskotaan, että suurempi työnjako ei tule toimeen ilman hierarkioita, jos uskotaan, että suurempi työnjako ei tule toimeen ilman hierarkioita ja tuotanto-osuuskuntien P_L:stä jäänyt P_k:kin voidaan valita enemmän tai vähemmän periaatelähtöisten päätöksentekosääntöjen perusteella.

Vogt (mt., 44–) näkee kaikissa tuotantotapaa koskevissa kysymyksissä vain rajallisia yhtäläisyyksiä Marxin, Smithin tai Adornon teesien ja lausuntojen kanssa. Viimeksi mainittu esimerkiksi kuvasi P_K:n tilannetta siten, että kapitalistista työskentelytapaa järkeistettiin, standardoitiin ja kaavailtiin ja että yksilö siksi ’poistettiin’, koska tämä työtapa tuottaa yhtenäisiä ja sopeutuneita ihmisiä. Adornon mukaan ’subjektittomat subjektit’ syntyvät siten kapitalistisessa tuotantotavassa. Adornoa kohtaan esittämässään kritiikissä Vogt korostaa, että kapitalistisen ja labouristisen tasapainon mallimaailmassa P_K tasapainona edustaa myös optimaalista ratkaisua, jonka määräävät siis myös työntekijöiden mieltymykset. Siksi Adorno Vogtin mukaan liioittelee musertavassa tuomiossaan tilannetta voittosuuntautuneen tasapainon kohdalla. Tästä huolimatta voi olla niin, että vaikka P:n työsuuntautuneella alueella vallitsisi olennaisesti huonompi tasapaino, tuotantotapa ylittää aineelliset haitat korkean itsemääräämisoikeuden, luovuuden ja itsenäisyyden ansiosta.

Vogtilla ei ole selvää vastausta siihen, onko toinen kahdesta tasapainosta toista parempi. Hänen mallissaan on aina kompromissi aineellisten etujen ja työlähtöisen tuotantotavan välillä. Eikä etukäteen päätetä, mikä näkökohta on hallitseva. Vogt rajoittuu siksi näkemykseen, että on ainakin mahdollista, että optimaalinen tuotantotapa edustaa ylivoimaista tasapainoa. Hän kuvaa vielä kerran tarpeellista suhdetta kahden tasapainon välillä kahden epätasa-arvon $U_L > U_K$ ja $z_L < z_K$ kautta. Nyt hän olettaa (mt., 49–), että olemme kapitalistisessa tasapainossa. Hän epäilee, että tämä tasapaino johtuu vain rahoittajien eduista, jotka suosivat työvoimaa työntekijöiden sijaan. Pelkästään aiempien näkökohtien perusteella tämä ei kuitenkaan ole selvää, koska korkeat sijoitustulot voisivat ylikompensoida P_L:n hyödyn menetystä. Näissä olosuhteissa kapitalistinen tasapaino selitettiin vastaavasti triviaalilla tavalla yleisellä intressillä sitä kohtaan. Siksi hän olettaa hypoteettisesti, että optimaalinen tuotantotapa on parempi, kun $U(y_E - z_L, {}_PE) < U_L$. Tämä epätasa-arvo tarkoittaa globaalia heikke-

nemistä siirtymisessä labouristisesta tasapainosta voittosuuntautuneeseen tuotantotapaan P_E.

> ”Tuottoon tähtäävällä tuotantomenetelmällä P_E voisi säilyttää pääoman tuoton z_L vain, jos hyväksyy hyötysuhteen menetyksen U_L:ään verrattuna” (mt., 51).

Vielä tärkeämpi on toinen epätasa-arvo, joka osoittaa olosuhteet, joissa siirtyminen kapitalistisesta labouristiseen tasapainoon voisi olla maailmanlaajuisesti palkitsevaa:

$$U(y_L - z_K, P_L) > U_K$$

Tämä tarkoittaisi, että samalla hyötytasolla voitaisiin siirtymävaiheessa saada suurempia sijoitustuloja. Työvoimatasapaino on parempi Pareto-tehokkuuden kannalta. Jos näin olisi, herää luonnollisesti kysymys, miksi markkinavoimat eivät sitten käynnistä siirtymistä labouristiseen tasapainoon. Vogt näkee syyn epäsymmetrisessä informaatiossa ja todentamisongelmissa. Vogtin mukaan sopimusratkaisut työn ja pääoman välillä voivat epäonnistua, koska tulojen jakautuminen työn ja pääoman välillä on etukäteen epävarmaa ja joko pääomantuottajien on pelättävä saavansa kapitalistisessa tasapainossa alhaisempaa korkoa tai päinvastoin työntekijöitä kapitalistin vaatimus vakuuksista, esimerkiksi pienempien palkkojen muodossa, on vaarassa saavuttaa alhaisemman hyötytason kuin kapitalistisessa tasapainossa. Molemmat pelot voisivat estää sopimusratkaisuja ja siten vakauttaa kapitalistisen tasapainon.

Vogt kritisoi perusteellisesti institutionaalisen taloustieteen lähestymistapaa ja sen mukana kaikkia malleja, joista keskustelimme SEC:n yhteydessä kappaleissa. 2.2.1-2.2.5 tai oikeastaan jopa koko 2.2 kappaleessa. Vogtin (mt., 63) mukaan vain yleiseen tasapainoon rinnastettavan voittosuuntautuneen tasapainon aluetta tarkastellaan huolellisesti. Instituutiot yhdistetään vain poikkeamiin tästä ihanteesta, samalla kun vaihtoehtoisten ja ylivertaisten tuotantotapojen mahdollisuus jätetään huomiotta. Tämän seurauksena Vogtin mukaan on vaara, että kaikki talouden organisatoriset ongelmat ja institutionaaliset mallit nähdään vain toiseksi parhaina ratkaisuina ja näin ollen melkein ”väistämättä tullaan siihen johtopäätökseen, että todellisuus on sinänsä optimaalinen toiseksi parhaassa mielessä”. (mt., 65).

Vogt käsittelee kirjassaan (mt.) myös erityisiä syitä sille, miksi kapitalistinen tasapaino voidaan ylläpitää, vaikka se olisi huonompi kuin labouristinen tasapaino. Tällöin hän analysoi muun muassa sitä, että vaurauden epätasainen

jakautuminen voisi antaa sijoittajille etua vaihtoehtojen suuremman määrän kautta ja että labouristinen tasapaino ei ehkä synnytä toimeentulon takaavaa palkkatasoa. Vogt (mt., 75–) mainitsee yhtenä erityisen merkittävänä esteenä labouristiseen tasapainoon siirtymiselle rahoittajien ja työntekijöiden tulojen jakautumista koskevan epävarmuuden: työvoiman tasapainossa työntekijät voisivat turvata myös työstä saamaansa ’aineettomaan hyötyyn’ (‚psychisches Einkommen‘), jota sijoittajat eivät voi hyvin hallita. Sijoittajien on tällöin pelättävä, että heidän korkonsa olisivat alhaisemmat kuin kapitalistisessa tasapainossa, ilman että he pystyvät sopimuksella varmistamaan mahdollista korkeampaa korkotasoa. Hans Nutzinger tiivistää tuloksena olevan dilemman terävästi:

> ”Vogtin kehittämä tilanne on tuttu peliteorioista: sijoittajat olisivat valmiita myöntämään lainoja työvoimayhtiöille, jos he voisivat olla varmoja siitä, että niitä ei heidän näkökulmastaan ’kavallettaisi’ (osittaiseen) uudelleenjakamiseen aineettomaan hyötyyn. Työntekijät puolestaan olisivat valmiita luopumaan tästä ’henkisestä lisätulosta’ jos he saisivat ulkopuolista pääomaa työvoimayritysten perustamiseen, mutta he eivät voi tehdä tästä aikomuksesta uskottavaa.” (Nutzinger 1986, 19.)

Jotta ongelma relativisoituisi, työntekijöillä olisi itsellään oltava pääomaa. Vogtin (1986, 92) mukaan tämä on kuitenkin illuusio, koska pääoma on kapitalistisissa talouksissa äärimmäisen epätasaisesti jakautunut ja työntekijät tuskin pystyvät hankkimaan oman yrityksensä minimipääomaa. Liian pienellä pääomalla optimaalisen tuotannon edut heiketä. Vogt (mt., 95) osoittaa, että jos työntekijöillä on vähän omaa pääomaa, lainapääoman markkinakorko voi olla niin korkea, että oman tuotannon aloittaminen ei ole enää kannattavaa. Ongelmaa pahentavat odotukset korkeista tuotoista tai positiivisista mittakaavaeduista.

> ”Kuten on osoitettu, perusteet periaatteessa ylivertaisen utopian vastustukseen löytyvät optimaalisella tuotantotavalla odotettavissa olevasta tulonjaosta. Se on itse asiassa ilmeistä; sillä jos tämä tuotantotapa on todella ylivoimainen Pareto-teorian mielessä, parempi ratkaisu sekä pääoman että työnantajan kannalta voi epäonnistua vain sen tulonjakoperiaatteiden takia.” (Mt., 97.)

Mutta miksi työntekijät eivät toteuta optimaalista tuotantotapaansa omalla pääomalla ilman sijoittajien suostumusta? Vogtin mukaan tämä voidaan viime kädessä estää vain yrityksen sisäisen ja poliittisen valvonnan ja hierarkkisten ra-

kenteiden kautta.[89] Ylimmät johtajat ottavat hänen mukaansa ’valvojien’ roolin (mt., 103). Heidät palkitaan tästä erityisen hyvin. He eivät siis saa korvausta vain, kuten yleensä oletetaan, korkeammista kouluttautumiskustannuksistaan tai suuremmasta vastuusta, vaan myös todella ylivoimaisen optimaalisen labouristisen tuotantorakenteen toteutumattomuuden takia menetetyistä eduista (mt., 108). Tämän korvauksen takia johtajat eivät myöskään liittoudu muiden työntekijöiden kanssa.[90]

Valtion on nyt tarjottava omille avainhenkilöilleen yhtä korkeaa palkkaa kuin markkinasektorilla, jotta se pystyy täyttämään kyseiset tehtävät. Jos näin on, niin politiikan ja hallinnon vastuuhenkilöillä on myös vahva aineellinen intressi kapitalistisen tasapainon turvaamiseen (mt., 112). Kaikki tämä voi johtaa yhteiskunnassa sellaisten Piketyn (2020) kuvaamien narratiivien muodostumiseen, jotka oikeuttavat nimenomaan kapitalistisen tasapainon ainoana relevanttina mallina, epätasa-arvosta ja epäoptimaalisista tuotantotavoista huolimatta. Vogtin analyysin mukaan kapitalistista tasapainoa vakauttavat niin yritysten kuin valtion rahoittajien ja johtajien aineelliset edut ja niiden vaikuttamat yhteiskunnalliset narratiivit.

Vogt osoittaa (mt., 122–), että seuraamusten valvonnalla ja uhkaamisella on tiettyjä palkkavaikutuksia, jotka ovat melko analogisia kappaleessa 2.2.4 kuvattujen tehokkuuspalkkojen kanssa ja joiden seurauksena kapitalistiseen tasapainoon syntyy tasapainova työttömyys, jolla on tärkeä kurinpitotehtävä. Tämä työttömyys ei synny pelkästään epäsymmetrisen informaation seurauksena vaan myös estämään siirtyminen työvoimatasapainoon.[91]

---

[89] Edes labouristisessa tasapainossa ei tietenkään ole mahdotonta, että hierarkiat ja kontrollit osoittautuvat hyödyllisiksi. Ne eivät kuitenkaan palvele siellä yksipuolisia etuja, vaan koko työvoiman etuja. (Vogt 1986, 109.)

[90] Työvoiman jakautumista voittointressien ulkopuolelle tutkivat myös ns. radikaalit omassa syrjintäteoriassaan, tosin hieman erilaisessa viitekehyksessä. He pyrkivät osoittamaan, että esimerkiksi vain miespuolisten mutta ei naispuolisten työntekijöiden osatehokkuuspalkat jakavat työntekijät heidän etujensa mukaan, mikä voisi palvella yritysten etuja. Tällä tavalla radikaalit tarjoavat itsenäisen lähestymistavan työmarkkinoiden syrjinnän selittämiseen. (Vrt. yhteenveto Kubon-Gilke 2018a, 364–365.)

[91] Kaiken kaikkiaan työttömyysongelmaa on vaikea analysoida. Jos esimerkiksi työvoimatasapainoa muokkaavat institutionaaliset tuotanto-osuuskunnat, silloin meillä on edelleen ongelmia epäsymmetrisen informaation tai liian lyhyen aikahorisontin kanssa, joten sielläkään ei voida sulkea pois työttömyyttä välttämättömän liikkumattomuuden lisäämiseksi. Se, onko tämä vakavaa, riippuu viime kädessä mahdollisuudesta sitoutua

Erik Olin Wright (2017) nimeää sosiaalisten utopioiden tarkastelussa kolme analyyttistä askelta: haluttavuuden, tehokkuuden ja saavutettavuuden. Vogt osoitti mahdollisen haluttavuuden – tai toivottavuuden – ja tehokkuuden, joten meillä on jäljellä vielä yksi tehtävä – saavutettavuuden arviointi. Miltä voisi näyttää muutosprosessi labouristisen tasapainon suuntaan, jos edellä kuvatut pääoman omistajien sekä yritysten ja valtion johtajien konservatiiviset pyrkimykset vakauttaa kapitalistinen tasapaino ovat olemassa?

> ”Hänen [Vogtin] analyysinsa mukaan nimenomaan kapitalististen omistusoikeuksien vaikutus pääomamarkkinoille estää labouristisen tasapainon saavuttamisen: vastuullisen todellisen ja aineellisen pääoman puute yhdistettynä inhimillisen pääoman lainaamattomuuteen rajoittaa työntekijöiden pääsyä markkinoille. pääomamarkkinoille ja siten myös työvoimaisten yritysten perustamisen. Tästä syystä työntekijöiden mieltymykset ’labouristisiin työoloihin’ eivät voi voittaa - kapitalistisista yrityksistä, joiden työolot eivät ole työntekijöiden kannalta yhtä toivottavia, ei tavallaan voi syntyä kilpailua, ja tästä seuraa, […] että nämä ristiriidat voivat saada työntekijät poikkeamaan kapitalistisen tasapainon ehdoista. Kvasitasapainona tämä pakottaa työttömyyden tilaan, jossa tällaiset poikkeamat eivät ole enää vaarassa. Näin ollen kapitalistinen tasapaino olisi alityöllisyyden tasapaino.” (Nutzinger 1986, 111.)

Ensimmäisessä luonnoksessaan (Vogt 1983) hän argumentoi pääomamarkkinoiden uudelleenmuotoilun mahdollisuuksista. Yksi ratkaisu voisi olla pääomamarkkinoiden sosialisointi, mutta myös siihen liittyy lukuisia vaikeuksia.

> ”Vogt myöntää, että sosialisoituneille pääomamarkkinoille voi syntyä motivaatio- ja tehokkuusongelmia, jotka kuitenkin olisi tarvittaessa hyväksyttävä ylivoimaisen yleisen edun vuoksi. Hän toteaa, että vastuu- ja maksuvalmiusongelmat ovat mahdollisia myös (ulkoisesti rahoitetuilla) työvoiman hallitsemilla yrityksillä. Vain puhtaasti itsehallinnollisessa taloudessa, jossa ei ole vaihtoehtoista vaihtoehtoa kapitalistisissa yrityksissä tehtävälle ’ulkoisesti määrätylle palkkatyölle’, työntekijöiden kollektiivilla on riittävä työllisyysriski, joka voisi korvata oman pääomaehtoisen vastuun puutteen: puuttuva omaisuuden menetys korvattaisiin tuolloin dramaattisella työpaikkojen menetyksellä. Näin tehdessään kapitalististen pääomamarkkinoiden työvoimayritysten perustamista koskevaan rajoitukseen vastattaisiin kuitenkin toisentyyppisellä rajoituksella, nimittäin rajoituksella, joka koskee ainoaa hyväksyttyä yritystyyppiä: työnvoiman hallitsemaa yhtiötä.” (mt., 112.)

---

pitkän aikavälin aikanäkymiin ja yhteistyöhaluiseen käyttäytymiseen, jopa epäsymmetrisen informaation kanssa.

Näiden tehokkuusongelmien vuoksi Vogt (1986) myöhemmin luopuu ajatuksesta luottomarkkinoiden sosialisoimisesta, mutta keskustelee valtion luottotakuista ratkaisuna ainakin siirtymäkaudelle, kunnes työvoimatasapaino on saavutettu. Kuitenkin myös tähän 'vaarattomampaan' interventioon lukuisia liittyy vaikeuksia (Nutzinger 1986, 121–) esimerkiksi kysymykset optimaalisen vastuutasosta ja siirtymäajasta sekä epävarmuus siitä, onko Pareto-teorian näkökulmasta ylivertainen labouristinen tasapaino paitsi ajateltavissa, myös todellisuudessa olemassa. Yksi keskeisistä oletuksista on ei-kupera käyrä (ks. Kuvio 7), joka selitetään motivaatiovaikutuksia. Käyrää on perusteltu uskottavuusnäkökohtien perusteella, joita on kuitenkin arvioitava tarkemmin sosiaalipsykologisten teorioiden avulla mm siksi, että työntekijöillä voi olla erilaisia käsityksiä heille optimaalisesta tuotantomenetelmästä ja että ohjaus ja hierarkia, jotka eivät ole tarpeettomia labouristisessa tasapainossakaan, voivat johtaa konfliktipitoisiin koordinointiprosesseihin, joilla voi olla motivaatioihin myös kielteistä vaikutusta, jota ei pidä aliarvioida. Keskustelemme tästä tarkemmin seuraavassa luvussa 2.3.4.

Vaikka kaikki Vogtin analyysin edellytykset täyttyisivätkin, muutosprosessiin liittyen pitäisi tehdä kauaskantoisempiakin pohdintoja kuin pelkkä pakko tulla tuotanto-osuuskunnaksi (Vogt 1986, 197). Nämä koskevat mm. luottojärjestelmän sosialisointia ja varallisuuden uudelleenjakoa esimerkiksi takavarikoivan perintöveron kautta. Vogt (mt., 198) kuitenkin toteaa:

> "Joko pääomaa on jaettava työnantajille siten, että he voivat harjoittaa sillä omia työsuuntautuneita yrityksiään, tai tällaisia yrityksiä on tuettava siirtymävaiheessa siten, että rahoittajat investoivat niihen oma-aloitteisesti."

Vogt ei näe uudelleenjakoa pysyvänä tehtävänä. Uudelleenjakoa tarvitaan vain, jotta työvoimatasapaino voidaan saavuttaa. Sen jälkeen jakauma voidaan määrittää uudelleen markkinoiden lakien mukaan (mt., 199). Kertaluonteinen uudelleenjakovaatimus kytkeytyy vähimmäispääomavaatimukseen siten, että tavoitteena on, että optimaalinen tuotantotapa kykenee turvaamaan työntekijöille vähintään kapitalistisen tasapainon mukaisen etuustason. Vogt kuitenkin näkee, että uudelleenjako voi aiheuttaa huomattavia tilapäisiä tehokkuusongelmia ja päättelee siksi, että on oletettavaa, että pääoma ja työ erotetaan siirtymäkauden aikana (mt., 201). Sitten on vielä kysymys tarvittavista tukiratkaisuista. Tämä tulee lähelle Millin esittämiä näkemyksiä (ks. luku 2.1.1). Vogtin mukaan pelkästään suuremman yhteismääräämisen käyttöönotto tuskin muuttaisi kapitalistisen tasapainon tosiasiallista ylivoimaa. Kapitalistisen tasapainon poliittisen

johdon etujen vuoksi Vogt näkee vähän mahdollisuuksia tukiratkaisuiden kautta etenemiselle. Silloin ei myöskään auttaisi, kuten Wright ehdotti, että demokraattiseen sosialismiin edettäisiin valtaamalla kapitalistisia markkinarakoja. Kapitalistisen tasapainon inertiavoimat ovat Vogtin mallissa tähän liian voimakkaita.

Hän (mt., 205–) kuitenkin jatkaa sen pohtimista, voivatko endogeeniset voimat saada aikaan siirtymän myös talouskasvun aikana. Tämä tavallaan sopii yhteen sen teesin kanssa, että optimaalinen tuotantotapa on mahdollista vain tietyssä kehitysvaiheessa ja edellyttää toimeentulotarpeen vuoksi myös riittävää pääomaa. Kapitalistinen kasvu voisi sitten periaatteessa luoda edellytykset siirtymälle. Edellytyksenä on, että kasvun aikana kapitalistisen tasapainon r_K pääoman tuotto joutuisi laskemaan alle optimaalisen tuotantotavan r_L. Silloin kapitalismin ohjaama kasvu voisi ainakin teoriassa melkeinpä dialektisesti osoittautua tuhoisaksi kapitalistiselle tasapainolle.

Toinen mahdollisuus muutokseen on se, että talouskasvu voi lisätä tarvetta korvata korkeammat tulot miellyttävämmillä tuotantotavoilla ja että tällaisista tuotantotavoista tulee siten kasvun myötä kapitalistisille yrityksille kannattavia. Vogt (mt., 228) kuitenkin suhtautuu skeptisesti siihen, voivatko johtajat, johtajat, jotka suhtautuvat kriittisesti tähän työn ’työvoimaallistamisprosessiin’ pysäyttää prosessin konservatiivisilla strategiareaktioilla, koska näissä olosuhteissa heidän täytyisi puolustautua vahvoja markkinavoimia vastaan.

Fritz Reheis (1992) keskittyy viimeksi mainittuun endogeenisen muutoksen mahdollisuuteen. Myös hän korostaa, että ajan myötä kasvu lisää työntekijöiden tuloja. Tämä merkitsisi kuitenkin sitä, että työntekijöiden vapaa-ajan mieltymykset ja hyvät työympäristöt nousivat entistä tärkeämmiksi, mikä puolestaan saattaisi kannustaa kapitalistisia yrityksiä tarjoamaan sopivia työolosuhteita ja siten jossain määrin irtautumaan puhtaasta voitontavoittelusta. Tämä avaisi yleisiä – ainakin joissakin erityisolosuhteissa – etuja työelämän organisaatioille. (Muutoskysymyksistä ks. Vogt 1986 lisäksi myös Fehr 1987; Nutzinger 1986, 1988, 1990 sekä Reheis 1992.)

Jos Reheisin (1992) ja Vogtin optimistinen arvio olisi oikea, tapahtuisi sopeutumisprosessi osallistavaan yhteiskuntaan, kuten jo Heimann (1980/1929) muotoili, myös ilman aktiivista valtion väliintuloa, Heimannin näkemyksen mukaan yhteiskunnalliset liikkeet kuitenkin painostavat politiikkaa tiettyjen narratiivien (yhteiskunnallisten hahmojen) kautta ja pyrkivät ajamaan säännöksiä, jotka johtavat kohti osallistavaa markkinasosialismia. Wright (2017) näkee muutosprosessin hieman eri tavalla. Hän suosii kapitalististen markkinarakojen valtaamista institutionaalisten innovaatioiden avulla. Näitä voisivat olla esi-

merkiksi sosiaalialan tuotanto-osuuskunnat. Vogtin mallissa tämä olisi kuitenkin mahdollista vain hyvin erityisissä olosuhteissa.

Jos tarkastellaan mahdollisuutta niin osuuskunnan kuin kokonaistalouden labouristiseen organisoimiseen, on Wrightin (mt.) mukaan tarkasteltava paitsi toivottavuutta ja sekä todellisia allokatiivisia että jakautuvia seurauksia, myös sitä, kuinka tällaiset rakenteet voitaisiin toteuttaa. Heimannille sopeutumisprosessit ovat liikkeellepaneva voima, joka enemmänkin reaktiivisesta kuin aktiivisesta poliittisesta kannanmuodostuksesta. Vogtille se voi olla joko sekoitus molempia tai endogeeninen säätöprosessi. Fehr (1987) näkee, kuten Vogt ensimmäisissä pohdiskeluissaan, osallistavien yritysrakenteiden hyötyvän valtion interventioista, koska aikahorisonttiongelman ja ali-investoinnin uhan vuoksi nämä rakenteet edellyttävät talousjärjestelmältä vähimmäislaajuutta pääomaongelman ratkaisemiseksi, jotta ne voivat menestyä institutionaalisessa kilpailussa. Voidaan lisätä, että osallistavien yritysrakenteiden sosiaalisten kustannusten sisällyttäminen pitäisi myös palkita, koska kapitalististen yritysten täytyisi muuten kattaa vastaavat kustannukset. Ei ole yhtenäistä näkemystä siitä, tukevatko poliittiset päättäjät tätä aktiivisesti vai pitääkö heitä kannustaa siihen yhteiskunnallisten liikkeiden kautta. Joka tapauksessa Wolfgang Fabricius jakaa arvion siitä, että valtion tuki on välttämätön pohjimmiltaan kriittisessä asenteessa kapitalismia kohtaan:

> ”Organisaatiomuodolla on toissijainen merkitys tuotanto-osuuskuntien kukoistuksen ja menestymisen kannalta, jos ulkopuolista tukea on muutoinkin riittävästi. Esimerkiksi Latinalaisen Amerikan maissa työvoiman hallintaansa ottamien yritysten tuotteet ostetaan kokonaan valtion toimesta. Italiassa valtio tukee taloudellisesti tuottavia osuuskuntia Marcora-lain perusteella. Laajempi valtion tuki osuuskunnille ei kuitenkaan ole kapitalistisissa valtioissa mahdollinen WTO:n ja EU:n luvatonta kilpailun vääristymistä estämään pyrkivien säännösten takia. Esimerkiksi Italiassa valtion taloudellista tukea osuuskunnille jouduttiin vähentämään merkittävästi Marcora-lain vuoksi.” (Fabricius 2006, 1–.)

Thomas Piketty (2020) etsii myös mahdollisuuksia pohjimmiltaan labouristisille menettelytavoille. Hän puolustaa mm. yhteistoimintamenettelyä ja uudelleenjakoa, mutta suhtautuu kriittisesti perinteiseen näkemykseen työntekijöiden itsehallinnosta ja ylijäämien tasaisesta jakautumisesta. Pikettyn mielestä klassinen osuuskunnan muoto, jossa kaikilla jäsenillä on yhtäläinen äänioikeus, on liian jäykkä. Hänen argumenttinsa (Piketty 2020, 643–) on vastaavanlainen kuin Nutzingerin ja Fehrin argumentit eli, että perinteinen osuuskuntamuoto voi olla erittäin sopiva tasa-arvoisiin hankkeisiin, kuten yhteinen asuntohanke

tai vastaavat, ja että se on osoittautunut soveltuvuutensa käytännössä monissa muissakin tapauksissa, mutta että siihen kuitenkin liittyy myös vaikeuksia oikeudellisten rakenteiden näkökulmasta monien hankkeiden rahoituksessa ja toteuttamisessa. Esimerkkinä Piketty mainitsee henkilön, joka on sijoittanut 50 000 euroa kahvilan tai ruokakaupan avaamiseen. Tässä liikkeessä on nyt kolme työntekijää: perustaja ja kaksi muuta henkilöä, jotka eivät kuitenkaan tuottaneet yritykseen pääomaa. Tuotanto-osuuskunnan rakenteessa puhtaimmassa muodossaan kaikilla kolmella työntekijällä olisi yhtäläinen äänioikeus. Tässä tapauksessa uudet tulokkaat, jotka eivät ole sijoittaneet pääomaa, voivat aina ohittaa perustajan, vaikka tämä haluaisi, että hänen ihanteensa toteutetaan ja että hän on sijoittanut rahansa yritykseen. Piketty pitää täysin järkevänä, että enemmän pääomaa sijoittaneet saavat myös enemmän äänioikeutta. Hän siis kannattaa jonkinasteista painotettua äänioikeutta mutta katsoo, että yhteispäätös on kuitenkin varmistettava. Piketty mainitsee harkitsemisen arvoisena mahdollisuutena Saksan yhteistoimintalain säännöt, joita Vogtin puolestaan pitää aivan liian heikkoina työvoimarakenteiden suosimiseksi.[92]

Piketty mainitsee myös keskustelut voittoa tavoittelemattomien mediayhtiöiden juridisista muodoista. Yhdessä ehdotuksessa suurten lahjoittajien äänioikeuksia on tarkoitus rajoittaa. Tällä tavalla pienempiä summia lahjoittavien (toimittajat, lukijat, joukkorahoitukseen osallistuvat) äänioikeutta arvostetaan suhteellisesti. Piketty pitää mahdollisena, että olisi löydettävä välimuotoja tavanomaisia osakeyhtiöitä (yksi osake = yksi ääni) ja puhtaita osuuskuntia (yksi jäsen = yksi ääni). Hänen argumenttinsa ovat ytimekkäitä, mutta myös hieman naiiveja, koska hän ei mainitse kaikkia mahdollisuuksia sijoittaa jäsenyydet rajoitetulla määräysvallalla jo olemassa oleviin osuuskuntiin tai ei keskustele vaihtoehtoisista osallistumis- ja demokratiasopimusrakenteista. Pikettyn mukaan Ranskassa vallinneet suuret toiveet Jugoslavian malliin perustuvan itse-

[92] Tarkasteluissa ei kiinnitetä juurikaan huomiota mahdollisuuteen käyttää erilaisten intressien ja niiden intensiteettien huomioimiseen niitä keskeisiä mekanismeja, jotka ovat analogisia Vickrey-Clarke-Groves-menettelyjen kanssa ja joista keskustellaan poliittisten päätösten tekemisen yhteydessä ja jotka esitellään myöhemmin tässä kirjassa, Listokin (2015) tarjoaa näkökulman tällaisista päätöksenteon mahdollisuuksista organisaatioissa käytävään keskusteluun. Yksi tällaisten mekanismien vaikeus on kuitenkin se, että ne eivät ole budjetin kannalta neutraaleja, eli tarvitaan viranomainen, joka kompensoi budjettiepätasapainoa.

hallitun talouden perustamiseksi eivät ole täyttyneet. Tähän suuntaan ei myöskään ole otettu vakavia poliittisia askelia.

Piketty ehdottaa eräänlaista yritys-ja-virhe -ohjelmaa (trial-and-error-Programm), jota voitaisiin käyttää parhaan sekamuotoisen mallin löytämiseen. Vastaus kysymykseen siitä, osoittautuuko Pikettyn visio sekamuotoisesta ja jo olemassa olevien oikeudellisten mahdollisuuksien varaan rakentuvasta hybridimallista elinkelpoiseksi ratkaisuksi pääoma- ja kurinpito-ongelmaan, riippuu tilanneolosuhteista – erityisesti siitä, onko sekamuodoilla samanlaisia motivaatio-, asenne- ja käyttäytymisvaikutuksia kuin puhtaasti osuustoiminnallisella tai tyypillisesti kapitalistisella suunnittelulla. Tulkinta ’yritysrakenteesta’ määrittää, minkä tyyppiset institutionaaliset takeet on säilytettävä tehokkaan ponnistuksen ja erityisten investointien varmistamiseksi ja mitkä psykologiset sidosmekanismit toimintaan saattavat vaikuttaa. Sekamuodot perustuvat hybridimallista riippuen joko kannustimiin perustuvaan kapitalistiseen, hierarkkiseen valtakeskeiseen tai labouristiseen varianttiin. Pikettyn ehdotukset viittaavat siihen, että työyhteiskunnan rakenteiden ei välttämättä tarvitse vastata osuuskuntien toimintaperiaatteita niiden puhtaimmassa muodossa vaan pikemminkin työntekijälähtöisen yrityspolitiikan perusajatuksen tulee ilmetä normien ja toimintatapojen taustalla.

Fehr (1987, 509) pitää näitä puhtaita muotoja vähintäänkin liioitteluna tai ’ennakkoluuloisuutena’. Narratiivi, jonka mukaan itsehallinnollisten yritysten on oltava ei-hierarkkisia ja vailla esimiehiä ja jossa tuotantovälineiden yksityisomistusta ei ole, on hänen mukaansa liiallinen tai jopa väärä. Tällaisissakin yrityksissä olisi – tai Fehrin mukaan ainakin tulisi olla – alemman ja ylemmän tason tehtäviä, ja näin ollen tietyt hierarkkiset elementit olisivat väistämättömiä. Pätevyydestä riippuvat palkkaerot eivät myöskään ole poissuljettuja. Työelämän perusperiaatteissa ratkaisevaa on enemminkin se, että yrityspolitiikka ei suuntaudu voiton maksimointiin, vaan pikemminkin työvoiman etuihin. Fehr (1987, 510) olettaa selkeästi, että tuotanto-osuuskunnassa jäsenet kehittävät alusta alkaen suurempaa lojaalisuutta ja identiteettiyhteyttä yhtiötä kohtaan, mutta, koska osuuskunnat voivat tarjota ratkaisevan edun institutionaalisessa kilpailussa vaihtoehtoisten sääntelyehtojen tai taustamuuttujien kautta kapitalistisiin yrityksiin verrattuna, olisi analysoitava tarkasti, suosivatko itsehallinnolliset yksiköt tätä uskollisuutta yleisesti vai vain tietyin ehdoin. Erityisen vaikeaa analyysissä on se, että lojaalisuuden synnyttäminen organisatoristen määräysten kautta kapitalistisissa yrityksissä ei ole mitenkään poissuljettua. Tämän osoittavat muun muassa jo Samuel Bowlesin hahmottelemat huomautukset, mutta myös esimerkiksi George Akerlof ja Rachel Kranton 2010 teoksessaan

Identity Economics 2010. Holger Bonus (1993) puolestaan korostaa erityisesti osuuskuntien osalta juuri kollektiivisen identiteetin merkitystä jäsenten säilyttämisessä, ja Engelhardt (n.d.) näki yhteiset ideat ja narratiivit osuuskunnan vakauttavana voimana. Myös Frank Schulz-Nieswandt (2015) väittää tähän suuntaan erilaisella teoreettisella taustalla.[93]

Günther Ringle (2018, 475) korostaa erityisen arvoyhteisön sisäistä ja ulkoista vaikutusta arvojen johdonmukaisen vuorovaikutuksen kautta.

> ”Osuuskunnille ’sopivan’ arvo-ohjelman kehittämisen keskeinen kriteeri on ymmärrettävä yhteys niihin ominaisuuksiin ja periaatteisiin, jotka ovat osuuskunnille oikeudellisena muotona ominaisia. Tämän kriteerin tulisi myös osuustoiminnallisen arvojärjestelmän kehittämistä. Näistä voidaan olettaa, että ne ovat arvokkaita ja yhteensopivia järjestelmän kanssa, ts. arvoja, jotka harmonisoituvat osuuskunnan luonteen kanssa. Keskeisten arvojen tekeminen näkyväksi yritys- ja yrityspolitiikassa voi vahvistaa identifioitumista osuuskuntaan ja luottamusta kaikkien sisäisten sidosryhmien kesken, luoda yhteistä peruskonsensusta ja välittää yhtenäisyyden tunnetta. Ulkoisesti nämä vahvan yrityskulttuurin arvot heijastuvat viestinnässä, läsnäolossa markkinoilla ja ulkoisissa tunnusmerkeissä.” (Mt., 474–475.)

Ringle yksilöi seuraavan, Kuviossa 8 esitettävän arvokaanonin osuuskuntia tukevaksi.

---

[93] Identiteetin käsiteelle on jo jonkin aikaa kertynyt taakkaa siksi, että sillä on kansanomaisesti oikeutettu vähemmistöjen rajaamista ja niiden aseman huonontamista. Analyysissamme on kuitenkin kyse uskollisuudesta ryhmän tai organisaation yhteiselle tavoitteelle, ei eristäytymisestä ja syrjäytymisestä. Kollektiiviset identiteetit voivat edistää jäsenyyttä, sitoutumista ja yhteistyöhalua ’tasaamatta’ yksilöiden ja alaryhmien monimuotoisuutta, joten niitä ei tule hylätä alusta alkaen kaikissa muodoissaan – ei myöskään sosiaalispsykologisesta näkökulmasta, koska luokitteluilmiöitä ei periaatteessa voida estää. Identiteeteistä tulee enemmän kuin ongelmallisia, kun ne eivät tarkoita moninkertaista ja periaatteessa avointa kuulumista pienempiin yhteisöihin, vaan edustavat totalitaarista sosiaalista identiteettiä, ts. identiteettiä, joka sulkee pois ja syrjii vähemmistöjä. Viimeksi mainittua identiteetin muotoa ei esitetä esimerkiksi Akerlofin ja Krantonin (2010) Identity Economicsin lähestymistavassa. Kuten Bonus (1993), Akerlof ja Kranton ovat huolissaan halukkuudesta tehdä yhteistyötä organisaatioissa sekä yksinomaisen ja syrjivän sisäisen alaryhmäajattelun voittamisesta. Tämän lähestymistavan mukaan ryhmäkonfliktien ratkaiseminen ei onnistu ryhmäajattelun voittamisella sinänsä, vaan kontekstualisoinnilla, joka tukee ryhmän muita tavoitteita, kuten kouluun tai sosiaaliseen organisaatioon, liittyvää tunnetta ja toimintaa. (Yksityiskohtainen ja eriytetty näkemys identiteettikysymyksestä ja vastaavasti anti-identitaarisesta yhteiskuntaetiikasta, ks. esim. Becka 2020.)

Perusarvomallia täydentämään sopivat arvot	
Järjestelmän kanssa yhteensopivat osuustoiminnan arvot	Suhde lainsäädäntöön, rakenteellisiin piirteisiin, olennaisiin periaatteisiin tai todellisiin piirteisiin
Erottuvuus	Jäsenyys, rahoituksen tarkoitus
Kestävyys / vakaus	Rakenteellinen vakaus, konkurssien vähäisyys
Avoimuus	’Avoimien ovien periaate’ (muuttuva jäsenmäärä)
Henkilökohtaisuus	Organisaatiomuodon henkilökohtaisuus
Vapaaehtoisuus	Pääsy- ja poistumisvapaus / rajoituksista vapaa liikesuhde osuuskunnan kanssa
Demokratia / tasa-arvo (jäsenten)	Itsehallinnon periaate, itseorganisaatio
Yhteistyö / kumppanuus	Yhteiset liiketoiminnot, itseapu
Läheisyys (jäseneen/asiakkaaseen)	Jäsenyyspohjainen ja tilayhteys
Yhteisö/luottamus	Henkilöyhdistys, jäsenlähtöisyys
Alueellisuus	Hallittu liiketoiminta-alueen laajentaminen
Hajauttaminen	Paikallinen ankkuroituminen
Aloite-/itsemääräämiskyky	Itseavun periaate
Vastuu	Henkilökohtaisen vastuun periaate, osuuskunnassa tilintarkastus
Solidaarisuus	Jäsenten vastuu, kollektiivinen itseapu

Kuvio 8. Osuuskunnan arvot (Ringle 2018, 475)

Toiminnan kannalta potentiaalisesti hyödyllisiä arvoja ja kokonaisia yhtenäisiä arvoryhmiä ei väistämättä ilmene osuuskuntien toiminnassa, mutta tälle on olemassa täydet edellytykset. Siksi kannattaa kibbutsien menestystä käsittelevän keskustelun lisäksi tarkastella ehkä aluksi oudolta vaikuttavaa USA:n yhteisöä, joka ei ole suuri, mutta on pysynyt vakaana pitkään. Kysymyksessä on tiukasti tasa-arvoinen ja työhön suuntautunut Amana-yhteisö. Amana-kirkko (’Hengen kautta tapahtuvan todellisen täyttymyksen yhteiskunta’, ’Todellisen inspiraation yhteisö’) on kristillinen kirkkokunta, joka juontaa juurensa 1800-luvun alun Saksaan, jolloin uskonnolliset johtajat Eberhard L. Guber ja Johann F. Rock irtautuivat luterilaisesta kirkosta ja aloittivat uuden hengellisen talouden,

joka tunnetaan Philippin pietististen opetusten perusteella. Koska tämän mystisen 'Inspiroituneiden liikkeen' jäsenet kieltäytyivät kantamasta aseita ja lähettämästä lapsiaan julkisiin kouluihin, he syrjäytyivät poliittisesti monin tavoin ja päättivät 1800-luvun alkupuoliskolla etsiä uusia paikkoja yhteisölliselle elämälleen. He löysivät etsimäänsä Yhdysvalloista. Iowassa sijaitseviin Amanan siirtokuntiin kuuluu seitsemän historiallista saksalaista pietistikylää.

> "4 jäsentä, Chr. Metz, Dr. G. A. Weber, Wilhelm Noe ja G. Ackermann valittiin ja heille annettiin täysi vapaus ostaa maata. He lähtivät Bremenistä 18. syyskuuta ja rantautuivat New Yorkiin 38 päivän myrskyisen purjehduksen jälkeen. He tarkastivat välittömästi kaksi heille tarjottua maa-aluetta ja lopulta ostivat pitkien neuvottelujen jälkeen 5.000 eekkeriä lähellä Buffaloa – entinen Seneca-intiaanien reservaatti – 50.000 dollarilla. Alueella edelleen asuvat intiaanit aiheuttivat suuria vaikeuksia Ebenezer-seuraksi nimetyn yhteiskunnan alkuvuosina. Neljä kylää rakennettiin. Alun perin oli tarkoitus, että maat ja talot olisi yhteisomistuksessa, mutta jokaisen jäsenen tulisi olla osaomistaja tuomansa rahamäärän mukaan ja saada siitä korkoa. Mutta tämä osoittautui pian mahdottomaksi, ja niin yhteisomistus toteutettiin siten, että yhteiskunta sellaisenaan on kaiken maan ja kaikkien talojen omistaja. Kuten ensimmäisen tontin yli 200.000 [Saksan] markan ostohinta osoittaa, yhteisö oli jo tuolloin suhteellisen varakas, eli joukko varakkaita jäseniä on täytynyt liittyä liikkeeseen jo Saksassa. Vuosina 1843-46 Saksasta tuli noin 800 jäsentä, ja koska maa oli pian liian pieni, ostettiin uusia. Kaksi tonttia ostettiin myös naapuri-Kanadasta." (Liefmann 1922, 36.) [94]

Vuodesta 1855 vuoteen 1932 Iowan amanilaisten yhteisö perustui yhteiseen omaisuuteen, kollektiiviseen työhön ja jäsentensä elättämiseen yhdessä ansaitsemalla.[95] Tänä aikana monet yritykset, kuten Etienne Cabet (Icaria), toteuttaa samankaltaisia sosiaalisia utopioita epäonnistuivat riitojen, ratkaisemattoman

---

[94] Nykyään Liefmannin syrjiviä termejä ja tiettyä maanhankintaa voitaisiin kyseenalaistaa enemmän kuin kriittisesti, mutta alkuperäinen kuvaus 1920-luvulta on jätetty tähän kohtaan autenttisena ajankuvana (Ks. Amana-yhteisöstä myös Müller 1876 ja Amana Community n.d.).

[95] Nykyään on jäljellä vain pieni, noin 450 hengen yhteisö. Amana Church Society toimii pääasiassa maatalouden parissa (Hoehnle 2012). "1920-luvun lopulle mennessä taloudellinen taantuma ja läheisempien siteiden vaikutus ulkomaailmaan tekivät mahdottomaksi jatkaa elämistä yhteisössä erillään taloudellisesti ja sosiaalisesti. Kesäkuussa 1932 yhteisön jäsenet päättivät perustaa yrityksen, jossa osakkeet laskettiin liikkeeseen ja jaettiin jäsenten kesken. Amana-seurasta tuli voittoa jakava yhteisö ja sitten hyväksyttiin vapaa yrittäjyys. Amana kirkko -seura on edelleen Amanan uskonnollinen perusta." (Amana Community n.d.)

moraali-riskiongelman sekä ilmeisen liian lyhyen suunnitteluhorisontin takia eli syistä, joista keskustellaan monissa yhteyksissä myös institutionaalisen taloustieteen näkökulmasta. Siksi kiinnostus amanilaisten, jotka ovat vähemmän teknologiavihamielisiä kuin amishit, onnistunutta yhteisöelämää kohtaan oli huomattavaa. Kuvauksissa 1800-luvulta ja 1900-luvun ensimmäiseltä kolmannekselta heidän elämänsä ja työnsä kuulostavat milteipä malliesimerkiltä labouristisesta talousrakenteesta.

Uwe Timm (2019, 460–461) toteaa amanilaisten yhteisöä kuvaillessaan, että yhteisön ’kommunistisia’ rakenteita ei johdettu teoreettisista yhteiskunnallisen kehityksen tutkimuksista eikä erityisistä oikeudenmukaisuuden näkökohdista, vaan yhteisön jäseniä opetettiin inspiraation ja helluntaikokemusten kautta toimimaan jumalallisina työkaluina. Useimpien sosialistien näkökulmasta oli hämmästyttävää, että jotain järkevää saattoi syntyä tällaiselta pohjalta, kun taas Cabetin ja Robert Owensin kokeet järkeen perustuvina yhteisöinä tuhoutuivat. Timm (mt., 460) puhuu koheesion puutteesta rationaalisuuteen perustuvissa yhteiskunnissa, joissa ideologinen sitoutuminen oikeudenmukaisuuden ihanteisiin ei selvästikään ollut riittävä ’inspiroituneisiin’ verrattuna. ’Inspiraatio’ ilmeisesti riitti tuon yhteisön kohdalla tietylle, riittävän pitkälle aikahorisontille – vuoteen 1932 asti – ja kaikkien mahdollisten vapaamatkustajaongelmien ratkaisemiseen. Timm (mt., 461) pyytää yhtä yhteisön jäsentä kuvaamaan yhteisön labouristista rakennetta:

> ”[…] Teos etenee motton mukaan: Maailmakaan ei luotu yhdessä päivässä. [...]. Pitkien lounastaukojen ja aina käsillä olevan hyvän ruoan lisäksi jokaisella on töissä tuoli. [...] Työ eroaa varsin selvästi tavallisten tehtaiden ja työpajojen hektisistä, hermostuneista vaihteista ja täysin massatuotannon tahdista. Tämä havainto on myös tärkeä: en ole nähnyt laiskoja tai tyhmiä työssä. Jotkut olivat hitaampia, jotkut nopeampia, kykyjensä mukaan. Mutta ei sellaista, joka viihtyy muiden kustannuksella, mikä johtaa aina vihaan ja riitaan. [...] Kyse on työolojen ja tuotteiden parantamisesta, ei voitosta.”

Tuon ajan sosialisteille tämä johti kysymykseen, joka oli itse asiassa heille ja heidän ideologialleen ristiriitainen: tarvittiinko kommunistisen yhteiskunnan rakentamiseen ’uskonnollista sementtiä’ (mt., 462). Mutta edes tämä oletettu sementti ei kestänyt edes sataa vuotta. Amaniittiyhteisö pysyi organisoituneena tuotanto-osuuskunnaksi pitkään, mutta muutti nimensä vuoden 1932 talouskriisin jälkeen, luopui tiukasti tasa-arvoisesta suunnastaan ja lopetti yhteisöomaisuuden kokeilun eikä palannut siihen myöhemmin. Kontekstiemme kannalta kyse on viime kädessä siitä, millaiset psykologiset tai muut, institutionaaliset siteet voivat olla tarpeellisia tai hyödyllisiä, jotta voidaan turvata organisaatio-

muodot osittaisella yhteisöllisellä omistuksella ja demokraattisella valvonnalla ainakin kapeilla paikoilla kapitalistisessa ympäristössä tai jopa taataan siirtyminen työvoiman taloudelliseen rakenteeseen kokonaisuutena. Ja aina herää kysymys, voivatko tällaiset rakenteet olla vakaita vain pidemmän vai lyhyemmän ajan vai onko tämä mahdollista myös pitkällä aikavälillä.

2.3.4 Exkursus: yliopistot esimerkkinä itsehallintojen demokraattisesta päätöksenteosta

Saksan yliopistot ovat itsehallinnollisia, jos ne ovat valtion tukemia tai valtion tunnustamia kirkon rahoittamia yliopistoja.[96] Yliopistojen tarkastelu antaa hyviä vihjeitä myös siitä, millaisia mahdollisuuksia ja sisäisiä ongelmia itsehallinnollisilla organisaatioilla, kuten tuotanto-osuuskunnilla, voi olla, vaikka ne eivät olisikaan mukana tavanomaisessa markkinakilpailussa. Haluamme yliopistoesimerkin kautta tarkastella potentiaalista ja tosiasiallista sääntelyä selvittääksemme itsehallinnon mahdollisuudet ja analysoidaksemme niitä erityisesti koulutus- ja sosiaalialalla. Tämä voi auttaa ymmärtämään tuotanto-osuuskuntien kohtaamia erityisongelmia – ei vain valtion rahoittamien palvelujen alalla vaan myös laajemmin.

Toimielimet, joihin yliopistojen jäsenet valitaan väliaikaisesti tiettyjen ryhmäkiintiöiden mukaisesti, on määritelty yliopistolaissa ja yliopistojen omissa toimintasäännöissä. Niissä määritellään, mitkä päätöksentekovaltuudet tietyillä virkamiehillä on ja mitä päätöksiä toimielimet voivat ja niiden tulee tehdä. Puheenjohtajiston jäsenet valitsevat myös yliopistojen toimikunnat professoriopettajien keskuudesta tai viime aikoina ulkopuolisten hakijoiden joukosta. [97]

---

[96] Yksityisten yliopistojen erityispiirteet eivät tässä vaiheessa ole mukana analyysissä.

[97] Lainsäädäntö- ja toimeenpanovallan sekoittaminen synnyttää samoja perustavanlaatuisia vaikeuksia ja konfliktimahdollisuuksia, jotka olivat ominaisia Jugoslavian työläisten itsehallinnolle. Jugoslavian mallissa johtajan valitsi työväenneuvosto, johon paikalliset poliitikot osallistuivat, ja siksi johtaja oli toisaalta johtava toimeenpanovallan käyttäjä ja toisaalta myös lainsäätäjän toimeenpaneva elin. Saksalaisissa yliopistoissa presidentin, joka on samalla kollegion jäsen, valintamenettely on samanlainen. Suomessa rehtoriksi valittavalta vain ”vaaditaan, että hän on suorittanut tohtorin tutkinnon ja että hänellä on rehtorin tehtävien hoitamiseksi tarvittava kyky ja ammattitaito sekä käytännössä osoitettu hyvä johtamistaito” (Yliopistolaki 558/2009, 7 a §). Käytännössä rehtoreiksi valitaan Suomessakin aina professoreja (Liski 2020, 11).

Päätöksentekorakenne on suunnilleen samanlainen kuin minkä tahansa tuotanto-osuuskunnan päätöksenteko lukuun ottamatta ryhmä-äänioikeutta. Monien yliopistoissa työskentelevien itseymmärrys on, että henkilöstön osallistuminen päätöksentekoon menee pitemmälle eli että viime kädessä kaikki päätökset komiteoiden ja elinten vastusteluista huolimatta demokratian pohjalta ja ne sitten vain hyväksytään komiteoissa ja pannaan virkamiesten toimesta täytäntöön. Tämä on narratiivi, ruohonjuuritason demokratian muoto, jossa todelliset poikkeamat säätelevät kuvaa tasoittamalla tai korostamalla, mutta eivät muuta sitä oleellisesti. Päätöksentekorakenne ei ole osuuskunta klassisessa mielessä. Päätökset tehdään demokraattisesti laajoin yhteispäätösoikeuksin, mutta tuloja (opiskelijoiden lukukausimaksut, liittovaltion opiskelijamäärästä riippuvainen rahoitus tai näiden yhdistelmä) ei jaeta henkilöstön jäsenten ja hallinnon kesken. Jäsenet eivät saa ylijäämiä eikä heidän tarvitse vastata tappioista. Sen sijaan luennoitsijat saavat toiminnan harjoittajalta kiinteää palkkaa, jota täydennetään tarvittaessa kevyillä suoritusperusteisilla palkkaelementeillä.

Alijäämätilanteessa budjettia kompensoidaan aiemmin luoduilla varauksilla, jotka ovat mahdollisia suppeissa rajoissa ja edellyttäen, että yliopiston olemassaoloa ei aseteta kyseenalaiseksi sen tukijan eli valtion – tai yksittäisissä tapauksissa kirkon – taholta. Yliopistojen toimielinten päätökset ja toimihenkilöiden antamat määräykset eivät siis ainakaan lyhyellä ja keskipitkällä aikavälillä vaikuta yksilön tuloihin, ja virkamiesprofessorien tulot ovat turvattuja jopa pitkällä aikavälillä. Seuraavissa selityksissä emme nimenomaisesti keskity tilapäisten tehtävien erityisongelmiin.

Jos mallinnetaan vakuutusongelmaa symmetrisen tiedon tapauksessa, organisaatio, jolla pitkäaikainen ja turvallinen kiinteä sekä mahdollisesti indeksoitu budjetti, ei tosiasiallisesti tarvitse valtiota tai kirkkoa budjettiin sitoutumisensa valvojaksi tai sääntelijäksi. Kiinteä budjetti, jossa määrätään tietyt vähimmäisvaatimukset määrä- ja laatutavoitteiden osalta, voitaisiin myös jakaa sisäisesti toimintaan osallistujien kesken kiinteän jakoperiaatteen mukaisesti. Tällöin ei olisi tulonvaihteluita, joiden varalta osallistujat haluaisivat vakuuttaa itsensä.

Epäsymmetrisen informaation ja liian lyhyen aikahorisontin ongelmat ovat vaikeammin ratkaistavissa, ja tietyt investoinnit voivat myös synnyttää tiettyjä omistus- ja järjestelymalleja. Jos ymmärrämme henkilöstön tiiminä tai tuotantoyhteisönä, edellä kuvattuja huomattavia vapaamatkustajaongelmia voi esiintyä mm. työnteossa ja toimikuntiin osallistumisessa. Vapaamatkustajuuden taustalla voi olla esimerkiksi yksittäisen työntekijän yksityinen haave tilanteesta, jossa muut työyhteisön jäsenet tekevät valtaosan töistä ja hän itse voi keskittyä työaikanaan pääsääntöisesti arvostettuihin tehtäviin, kuten korkean

profiilin luentojen pitämiseen tai esseiden ja kirjojen kirjoittamiseen, joista on luvassa tunnusta tiedeyhteisössä.

Seuraavat kuvataan ongelmia, jotka voivat ilmetä itsehallinnoissa, joilla ei ole tuloriskiä tai vastuuta tuloista. (vrt. myös Kubon-Gilke 2013):

- Jos tarkastelemme tiettyjen investointien ongelmaa, mukaan lukien epätäydelliset sopimukset sekä epäsymmetrisen informaation ja riskinjaon ongelmat, tulevat esiin erityisesti seuraavat ilmiöt: Ei-rahallisen 'aineettoman' tulon mahdollisuus on erityisen suuri yliopistosektorilla. Vogt (1986) oli jo käsitellyt tätä perustavanlaatuisena valvontaongelmana yksityisissä yrityksissä. Esimerkiksi yliopistojen kohdalla opetusvelvollisuuden ja itsehallinnon määräyksissä voi olla aukkoja tai erityisiä tulkintoja, kurssien suunnittelu voitaisiin tehdä äärimmäisen laajan opetuksen vapauden määritelmän varjolla puhtaasti oman mielen mukaan. Käytettävä työpanos voi olla riippuvainen omasta mausta tai ideologisista vakaumuksista ja harvoissa tapauksissa jopa pyrkimyksestä työn minimointiin. Kustannusperusteisen rahoituksen tai voittoa tavoittelemattomien järjestöjen voitonjakokiellon tapauksessa tulo- tai voitonjakojärjestelmät suljetaan alusta alkaen pois. Riskinjako-ongelma riskiä välttelevien yksilöiden ja riskineutraalin rahoitusinstanssin kanssa puhuu joka tapauksessa kiinteän palkan vaihtoehdon puolesta.

- Lisäksi yksittäisiä suorituskannustimia tulee arvioida erittäin kriittisesti jo tunnetun multi-tasking-ongelman vuoksi (Holmström & Milgrom 1991). Tällaisissa hybridikokoonpanoissa loppujen lopuksi puuttuu olennainen osa puhtaasta itsehallinnosta: kaikkien jäsenten taloudellinen ja muu yhteinen vastuu organisaation menestyksestä konkurssiriskiä lukuun ottamatta. Tämä voi antaa lyhyen ja keskipitkän aikavälin psykologisille tulokomponenteille vahvan ylipainon. Vaikutuskustannusmallin yhteydessä (Milgrom 1988) olemme nähneet, että tästä syntyy paljon byrokraattisia, huonosti havaittavia sääntöjä ja kiinteä palkkajärjestelmä, jotka kohtaavat yliopistoissa vastustusta, koska ne näyttävät olevan ristiriidassa demokraattisen perusmielikuvan ja myös tutkimuksen ja opetuksen vapauden ajatuksen kanssa. Huomattava rajoittava byrokratia voi olla ymmärrettävä omistajien (mahdollisesti myös demokraattisesti valitun hallintokomitean organisaation yleisen edun mielessä) erilaisten valvontapyrkimysten vuoksi, mutta jos se ymmärretään erittäin rajoittavaksi, organisaatiomuodon narratiivi voi muuttua

demokraattisesta, osallistavasta ja mahdollisesti motivoivasta tiukan hierarkkiseksi, jossa on komento ja alisteisuus korostuvat Tämä puolestaan voi laukaista vastustavia motivaatiovaikutuksia ja edellyttää organisaatiolta sen pohtimista, missä määrin byrokraattiset säännöt ovat edelleen yhteensopivia motivoivan narratiivin kanssa.

- Poistuminen (exit) ja ristiriita (voice) ilmenevät perusongelmina itsehallinnoissa eri tavalla kuin yksityisissä yrityksissä (Hirschman 1970). Ongelma syntyy ennen kaikkea silloin, kun vähemmistöjen suojelu on riittämätöntä. Poistuminen tarkoittaa, että tyytymättömyyden sattuessa, äärimmäisissä tapauksissa, jäsen poistuu organisaatiosta ja ilmaisee huolenaiheensa ja kritiikkinsä ääneen. Kritiikki voi olla myös rakentavaa ja saada aikaan muutoksia säännöissä, jotka ovat henkilökohtaisesta näkökulmasta epäoikeudenmukaisia tai tehottomia. Poistuminen voi tarkoittaa myös psykologista muuttoliikettä, demotivaatiota ja turhautumista aina siihen asti, että kieltäydytään toimimasta sen puitteissa, mikä on vielä sallittua. Hirschman käyttää lojaalisuuden (loyalty) käsitettä viittaamaan enemmän tai vähemmän mukautuvaan hyväksyntään. Hyväksynnällä on kuitenkin liian myönteisiä merkityksiä (konnotaatioita) tähän yhteyteen. Kapitalistisesti organisoidun yrityksen on suhtauduttava ristiriitoihin vakavasti, mikäli motivaation heikkeneminen kokonaisvoiton ja vaihtelu on suurta. Tämä ei koske työntekijöitä, jotka voidaan korvata helposti ja ilman suuria kustannuksia, mutta se pätee yleensä hyvin päteviin ja koulutettuihin työntekijöihin. Konstellaatio osoittaa selvästi myös poistumisen ja ristiriitojen keskinäisen riippuvuuden. Tällaisissa tapauksissa välttämättömien työntekijöiden poistumisen uhka voi tarkoittaa, että heidän mielipiteensä on otettava vakavasti. Työntekijöiden itsehallinnoissa tosiasiallinen poistuminen on vaikeampaa, koska jäsen menettää kaiken omien poisteluidensa tuottaman hyödyn poistuessaan organisaatiosta, siksi lojaalisuus tai siirtyminen toisiin tehtäviin organisaation sisällä ovat todennäköisempiä, jos ristiriitatilanteet johtavat haittoihin.

- Demokraattisesti järjestetty itsehallinto perustuu enemmistön rahalliseen ja ’aineettomaan’ hyötyyn. Enemmistöpäätösten ei välttämättä tarvitse vastata organisaation pitkän aikavälin etuja niin kauan kuin niillä ei ole rahallisia seurauksia tai ne johtavat vain pieneen ylijäämään. Enemmistön saama lyhytaikainen ’aineeton’ hyöty voi muodostua rat-

kaisevaksi päätöksenteossa. Jos vähemmistön suojelu on tällaisissa tapauksissa riittämätöntä, vähemmistön jäsenet valitsevat usein poistumisvaihtoehdon (joko fyysisen poistumisen tai usein henkisen irtautumisen), mikä voi olla haitallista organisaation yleiselle menestykselle. Tässä tapauksessa kiinteillä palkkioilla ei ole kauaskantoisia, taloudellisesti haitallisia seurauksia yksilöille. Työvoiman homogenisointi uusien, oletettavasti 'soveltuvien' jäsenten kautta on illuusio, koska silloin syntyy suuria uusia vähemmistöjä, joiden edut jätetään huomiotta. Nämä ilmiöt estävät myös organisaation pitkän aikavälin edun mukaisten päätösten takaamiseksi tarvittavan pitkän aikahorisontin synnyttämisen, sillä tämä edellyttää (motivoituneiden) ihmisten liikkumattomuutta. Tarjolla olevien työpaikkojen, esimerkiksi professuurien, viehätys pätevyysvaatimukset täyttäville henkilöille on ilmeinen, mutta erityisesti yliopistosektorin ylemmissä tehtävissä organisaatiossa jo olemassa olevan henkilöstön intressit uusien kollegoiden valinnassa ovat erityisen korostuneet, emmekä voi olettaa, että työvoima tulee olemaan homogeeninen. Tämä ratkaisu sulkee pois molemmat. Ainoastaan professorien vakiintuneiden palkkojen alentaminen alun perin alhaisilla palkkatasoilla voisi lisätä liikkumattomuutta. Keinon vaikuttavuus on kuitenkin kyseenalainen, sillä se kannustaa hakemaan korkeampien tulojen toivossa muihin yliopistoihin. Puhtaat virkapalkat voivat olla tarkoituksenmukaisia, kannustinmekanismit estävät liikkumattomuutta.

- Merkittävät erityisinvestoinnit inhimilliseen pääomaan voivat periaatteessa suosia itsehallintoa. Pääoma ei kuitenkaan ole kovin spesifinen, etenkään yliopistosektorilla. Esimerkiksi erityisistä opetus- ja tutkimusolosuhteista ja erityisistä opetussuunnitelmista johtuen inhimillisen pääoman investoinneilla sen sijaan on nollaa suurempi spesifisyysaste. Täydellisten pääomamarkkinoiden tapauksessa **työ** (tässä tapauksessa yliopiston laitos, tutkimusyksikkö tai muu vastaava yksikkö) vuokraisi tai ostaisi pääomaa. Käytännössä tämä on kuitenkin mahdollista vain rajoitetusti pääomariskin ja vakuuksien puutteen takia. Edellä opimme yleisellä tasolla, että omaisuus määrittelee jäännösoikeudet, jotka puolestaan luovat kannustimia investointeihin. Epätäydellisissä sopimuksissa sen henkilön tai ryhmän, joka tekee tärkeimmät erityissijoitukset tai joka muista syistä on välttämätön, on hyväksikäyttöriskin vuoksi aina saatava jäännösoikeudet omaisuuden kautta. Kyseessä voivat olla pääoman omistajat, mutta tietyissä olosuhteissa myös työntekijät tai jo-

pa kuluttajat (saksalaisten yliopistojen kohdalla kyseeseen saattavat tulla myös valtio tai kirkko). Joissakin tapauksissa ei-sijoittavalla osapuolella on oltava omistusoikeus niin, että muiden osallistujien kannustimet ovat tasapainossa (Hart & Moore 1990). Vaikka yliopistojen kohdalla työ (eli edellä määritellysti esimerkiksi laitos tai tutkimusyksikkö) tekee tärkeimmät erityisinvestoinnit, pääoman puute ja vahva riskinotto voivat estää itsenäisesti päätöksiä tekevän ja riskejä kantavan korkeakoulun työntekijöiden itsehallinnon, jos ruohonjuuritason demokraattiset säännöt tehokkaasta päätöksenteosta eivät ole sopusoinnussa omistajan (esimerkiksi valtion tai kirkon) muutoin tarpeellisen auktoriteetin kanssa. Jos järjestön jäsenille maksetaan kiinteää palkkaa eikä suurta työllisyyteen liittyvää riskiä ole, demokraattiset itsehallintoelimet tekevät päätöksiä käytännössä ilman henkilökohtaista tai kollektiivista taloudellista vastuuta ja jopa lyhyen suunnitteluhorisontin sisällä. Vain konkurssiriski jää jäljelle, jos rahoittajat kieltäytyvät tasapainottamasta budjettia jossain vaiheessa. Demokraattisten päätösten ei välttämättä tarvitse olla koko organisaation etujen mukaisia ja ne voivat aiheuttaa ristiriitoja omistajien kanssa.

- Tiimiongelmassa, jota käsittelimme, havaitsimme, että jäsenet maksimoivat osuutensa endogeenisesta tuotteesta vähennettynä palvelun tarjoamisesta aiheutuvilla henkilökohtaisilla kustannuksilla, mutta kaikkien asianosaisten kannalta olisi optimaalisinta, jos kokonaisvoitto maksimoitaisiin organisaation pitkän aikavälin selviytymisen varmistamiseksi. Tähän on kolme ratkaisua:

  1. **Tarkastajan nimittäminen:** Voidakseen kontrolloida toimintaa tehokkaasti, tarkastaja tarvitsee ylimääräisiä oikeuksia, eli organisaation jäsenet alistuvat vapaaehtoisesti valvontaan rahallisen edun vuoksi. Tarkkailun kohteen olevat palkat ovat korkeampia kuin yksittäiset osuudet optimaalisesta kokonaistuotosta.

  2. **’Budjetin murtaminen’** (‚Breaking-the-Budget‘)**:** Kaikki jäsenet saavat palkkana samansuuruisen rahasumman, ja palkkojen yhteissumma vastaa tarkasti tuotannon yhteenlaskettua rahallista arvoa. Palkka henkilölle maksetaan kuitenkin vain, jos hänen tuottamiensa tuotteiden määrä ja laatu on vähintään optimaalinen, muussa tapauksessa palkkaa ei makseta lainkaan. Näistä lähtökohdista jokainen valitsee tehokkaimman rasitustason Nash-tasapainossa. Malli kannustaa ’budjetin murtajaa’ lahjomaan jonkun tuottamaan hie-

man vähemmän, jotta myös ’budjetin murtaja’ saa koko tulon, joskin pienemmän kuin optimaalisessa tilanteessa. Muussa tapauksessa ’budjetin murtaja’ ei saa lainkaan palkkaa.

3. **Jäsenmaksu tai liittymismaksu:** Jokainen jäsen saa koko tuoton miinus vakio. Jos N jäsentä tuottaa tuloksen x ja x* on tehokas tulos, jakamis- tai palkkiosääntö S määrää jäsenelle i:

$$S_i = x – ((N -1)/N)x^*.$$

- Puhtaasti materialistisesti suuntautuneiden työntekijöiden kohdalla ratkaisumalli johtaa tehokkaisiin kannustimiin eli optimaalinen x* todella myös tuotetaan, jolloin jokainen jäsen saa x*/N, ja budjetti on tasapainossa. Mahdollisesti tarvitaan kuitenkin vielä ulkopuolinen rahoittaja (yritys, valtio, kirkko) tasapainottamaan budjettiepätasapainoa. Ratkaisumalleissa 2 ja 3 on edelleen se dilemma, että tarvitaan joku tasapainottamaan budjettia mahdollisen epätasapainon varalta. Tietysti mallissa 3 ’budjetin murtajan’ yksikön edun mukaista on varmistaa, että (mahdolliset) työntekijöiden yhteenliittymät eivät aiheuta epätasapainoa, josta koituisi yksikölle vahinkoa. Tämä tekee useista byrokraattisista varotoimista ymmärrettäviä. Olemme jo nähneet, että Vogtin lähestymistavassa labouristiseen tasapainoon siirtymisen edellyttämän käyttöpääoman saamisen erityisenä ongelmana oli se, että sijoittajat eivät voi luottaa eivätkä välttämättä tule luottamaan lupauksiin osuuskuntien käyttöön tarjoamansa pääoman tuottavasta käytöstä.

- Kysymyksellä yritysten rakenteesta ja koosta on yliopistojen erityisalalla vaikuttamiskustannusten, (Milgrom 1988) näkökulmasta vielä merkittävämpi rooli kuin tähän mennessä on keskusteltu. Kuluihin vaikuttamisella voi olla merkittäviä seurauksia varsinkin suurissa hierarkisissa organisaatioissa, mutta myös itsehallinnoissa, joilla on toimikuntarakenne, koska eri tasoisten toimikuntien jäsenten enemmistöön on vaikutettava pyrittäessä tekemään yksittäisiä työntekijöitä koskevia suotuisia päätöksiä. Erityisesti kyse on ’aineettomista’ eduista, kuten edullisista työpaikka- ja aikajärjestelyistä, työprofiilin muutoksista, hierarkkisesta asemasta, tutkimusvarojen jaosta ja epävirallisesta tunnustamisesta, jotka jäsenten näkökulmasta oikeuttavat vaikuttamiskustannuksiin. Organisaation näkökulmasta voi olla haitaksi menestykselle, jos organisaation jäsenet välittävät enemmän omasta henkilökoh-

taisesta hyvinvoinnistaan kuin koko organisaation kokonaismenestyksestä.

- ’Itsehallinnon saarekkeet’ ovat monista syistä johtuen hauraita markkinaympäristöissä, ja valtion/kirkon rahoituksen ja hybridiratkaisun puitteiden vuoksi ne ovat myös erittäin alttiita konflikteille. Siirtyminen kokonaisen talouden labouristiseen kokonaistasapainoon Winfried Vogtin (1986) mukaan on pohjimmiltaan ajateltavissa itsehallinnollisena käytäntönä asianmukaisella poliittisella valvonnalla, koska ainakin rahoitusongelma on mahdollista ratkaista pääomanmuodostuksen kautta tai ottamalla labouristisen organisaation oma pankkijärjestelmä osaksi tasapainoa. Vastaavat investoinnit toiseen itsehallintoon ja maksaminen yrityksen eläkkeenä tuotannon alalta poistumisen jälkeen ovat mahdollisia. Labouristisessa tasapainossa koko järjestelmän liikkumattomuus syntyy väistämättä elinkelpoisten kapitalististen vaihtoehtojen puutuessa. Pitää ’vain’ löytää organisaatioiden väliselle vaihdolle säännöt, jotka tukevat maksimaalisesti yrityksen pitkän aikavälin etujen tavoittelua labouristisen tuotantomenetelmän puitteissa.

- Osuuskuntien ja itsehallintojen on mahdollista kehittää toimintatapoja, joiden kautta ne voivat parantaa mahdollisuuksiaan institutionaalisessa kilpailussa ja lopulta korvata voittosuuntautuneen tasapainon. Itsehallinnollisilla yliopistoilla voisi tällaisessa täysin erilaisessa yhteiskuntarakenteessa olla paikkansa markkinatalouden yhteisrahoitteisella alueella, kuten nytkin, mutta molemmissa tapauksissa niillä on edelleen useita suurempia ongelmia. Pohjimmiltaan labouristisessa rakenteessa päätehtävänä olisi löytää organisaatiorakenteet, jotka ratkaisisivat kurinalaisuusongelman ja pääomaongelman. Myös ruohonjuuritason demokratian ja hierarkian välinen ristiriita, tiimiongelma yleensä sekä epätäydellisten sopimusten välinen ristiriita tulisi kyetä ratkaisemaan – ihannetapauksessa keskinäisellä luottamuksella. Tilanne on sama valtion ja kirkon rahoittamilla alueilla; tarvitaan ratkaisuja institutionaalisiin perusongelmiin. Ratkaisuja on mahdollisesti etsittävä yhdessä valtion ja kirkkojen tai muiden budjettitasapainotustehtävää hoitavien järjestöjen kanssa, mutta tämä ei ole ongelmatonta valtion tai alueellisen kirkon vahvan valta-aseman takia. Olisi pohdittava, voisiko tämän tehtävän ottaa hoitaakseen keskitetysti toimiva itsehallintoyhdistys, joka vastaa esimerkiksi Suomen osuuskuntayhdistystä., Osuustoimintakes-

kus Pellervoa. Valtio ja kirkot saisivat silloin vain takaajan roolin ääritapauksissa.

- Yksi kohta Oppenheimerin kurinalaisuutta koskevasta traktaatista ansaitsee tulla toistetuksi tässä kohdassa: tietyt hierarkiat voivat olla ehdottoman tarpeellisia työnjaon väistämättömän strukturoinnin ja tehokkaan organisaatiosuunnittelun vuoksi. Yliopistojen kohdalla on kuitenkin huomattava, että tämä voi ensinnäkin olla normatiivisessa ristiriidassa yliopistojen demokraattisen päätöksenteon kanssa ja siksi herättää perustavaa epäluottamusta. Toiseksi työnjaon voi olla syytä olla suhteellisen pinnallista, koska työnjako halutaan mahdollisuuksien mukaan järjestää ilman hierarkiaa eikä tiettyjä (tehokkaita) työprosesseja jaeta eri ihmisten kesken, mikäli sama lopputulos voidaan saavuttaa koordinoinnin ja valvonnan avulla. Kolmanneksi tilanne voi johtaa johdon vallan väärinkäyttöön, jos se esittää argumentteja vahvemman hierarkisoinnin puolesta vain varmistaakseen oman jako- ja valta-asemansa. Neljänneksi demokraattinen perussäännöstö ja demokraattinen peruskuva voivat myös päinvastoin johtaa ylivalvontaan ja viime kädessä johdon kyvyttömyyteen toimia, jos työvoima on epäluuloinen, esimerkiksi toimielinten yli tulkitessa valtuuksiaan ja tehdessä päätöksiä, jotka ovat itseasiassa johdon vastuulla. Tilanne voi jopa johtaa johdon äärimmäiseen vieraantumiseen, koska he ovat silloin vastuussa myös (mahdollisesti) kritisoiduista tuloksista, joista eivät itse ole tehneet päätöksiä, joihin toimielimet ovat heidät pakottaneet.[98]

- ’Hyvät, epäitsekkäät ihmiset’: Jos yliopistojen itsehallinnossa olisi enemmän vastavuoroisuutta, emotionaalisia siteitä organisaation pitkäaikaisiin etuihin, altruismia, jäsenten rehellisyyttä kuin puhtaissa kapitalistisissa yrityksissä, edellä kuvatut ongelmat voisivat osoittautua vähemmän vakaviksi. Bowles (2016; katso myös tämän kirjan kappale

[98] George Turner (2021) näkee juuri tämän erityisenä syynä alhaiselle naiskiintiölle yliopistojen johtoelimissä (presidioissa): ”Jos johtaja saattoi tehdä joitain virheitäkin, hänestä tuli vaalien jälkeen syntipukki, jota syytettiin myös niistäkin päätöksistä, joihin hän ei voinut vaikuttaa tai jotka olivat päättävien elinten enemmistön vastuulla Niin kauan kuin pääosin miehistä koostuvat hallintoelimet eivät osoita solidaarisuutta, mikään ei muutu naisten kiintiössä.”

2.2.7) on, kuten on osoitettu, esittänyt tai ainakin laatinut systemaattisen analyysin moraalin ja luottamuksen syntymisestä, vakiinnuttamisesta tai tuhoutumisesta kannustinjärjestelmien tai hierarkkisten järjestelyjen kautta. Demokraattisen ajatuksen kannatuksen vuoksi Fehr (1987) ja Vogt (1986) eivät näe systemaattisia ristiriitoja optimaalisen tuotantotavan määrittelyssä työvoiman ja pitkän tähtäimen organisaation etuihin suuntautumisen kannalta. Yliopistojen erityistapauksessa työvoimalla ei nykyisessä rahoitusmallissa ole edes velvollisuutta kompensoida työntekijäystävällisestä tuotantotavasta mahdollisesti seuraavaa tuottavuuden laskua alemmilla palkoilla.[99] Kokonaisvaltaisen transaktiokustannuslähestymistavan selitykset antavat myös vihjeitä organisaatiorakenteen erilaisista vaikutuksista motivaatioon ja käyttäytymiseen. Vaikutukset perustuvat siihen, että viitekehyksellä on myönteinen vaikutus motivaatioon, mieltymyksiin ja käyttäytymiseen, joten omaisuusperusteiset turvatoimet työnteolle tai erityisiin investointeihin ovat tarpeettomia. Pieniä itsehallintoja voitaisiin ilmeisesti suosia tässä mallikehyksessä ja ne pystyisivät myös pitämään paikkansa kapitalistisessa ympäristössä tunnetuista kannustinongelmista huolimatta. Yliopistoissa ristiriitaiset kiistat jakaumista ja positioista, vaikuttamiskustannuksista jne. voivat kuitenkin toistuvasti kyseenalaistaa tämän perusasenteen, vaikka kokemukset puhuvat myös yliopiston kaikkien työntekijöiden tiimin puhtaasti epäitsekästä toimintaa yleisen edun mukaisesti.

---

[99] Jotkut yliopiston palkka- ja rahoitusjärjestelmän arvostelijat näkevät kuitenkin korkeasti koulutettujen professorien keskimääräistä alhaisemmat palkat markkinayrityksiin verrattuna osoituksena siitä, että yliopistojen työympäristö ja siihen liittyvät vapaudet ovat verrattain tyydyttävät. Ja päinvastoin samanlaisen pätevyyden ja keskipalkkojen tapauksessa väitetään, että yliopistoissa ei suinkaan ole työhön suuntautuneita tuotantotapoja, vaan pikemminkin näennäiskapitalistinen suuntautuminen voittosuuntautuneisuuden merkityksessä korkean tuottavuuden, akkreditoinnin, laadunhallinnan jne. saavuttamiseksi. Molemmat samaan aikaan (keskimääräistä pienemmät palkat ja voittoa tavoitteleva korkean tuottavuuden pakottaminen työntekijöiden etujen vastaisiin valvonta- ja määräyksiin) tarvitsisivat kuitenkin lisäargumentin huonoista ammatillisista vaihtoehdoista eli suhteellisen alhaisista varauspalkoista – tai vaihtoehtoisesti viittauksen siihen, että tällä tavalla leimatuilla yliopistoilla on tai tulee olemaan toimeentulo-ongelmia pitkällä aikavälillä. Virkamiesasemassa olevilla professoreilla on pitkän aikavälin etuja vanhuusturvan kannalta, kaikki muut voivat katsoa vain suoraan palkkoja ja havaita vastaavat dissonanssit.

- Korkeat päätöksentekokustannukset. Demokraattinen äänestäminen on työlästä ja aikaa vievää. Tämä puolestaan aiheuttaa transaktiokuluja. Vasta-argumentti alhaisista itsehallinnon lainsäädäntö- ja toimeenpanovallan täytäntöönpanokustannuksista pätee henkilöstöyhdistyksen tapauksessa vain osittain. Demokraattiset perusmenettelyt eivät turvaa vähemmistön etuja muodollisella rakenteella. Demokratia suurimman mahdollisen vähemmistön tukahduttamisena enemmistön toimesta on ainakin ajateltavissa demokratian asenteesta ja ymmärryksestä riippuen. Ongelmallista on aina, kun demokratiasta vakiinnutetaan puhtaasti formalistinen käsitys, jossa vähemmistöjen edut jätetään huomiotta ja vallitsee asenne, että demokratian olemus ilmenee siinä, mitä enemmistö päättää. Silloin päätöksen täytäntöönpano, jos se vaikuttaa kielteisesti suureen vähemmistöön, ei ole suinkaan halpaa.

Korkeat päätöksentekokustannukset voidaan analysoida myös ’Uuden poliittisen talouden’ (’der Neuen Politischen Ökonomie’) ja sen kritiikin avulla. Avainsanat tähän ovat intransitiiviset sosiaaliset mieltymykset ja Condorcet’n paradoksi, vaalilupausten uskottavuus ja toteuttaminen, koalitiot ja mahdollisesti tyhjät ytimet jakokonfliktipeleissä. Katsotaanpa tarkemmin, sillä tarkastelussa nousee esiin paljastaa joitain demokraattisten, itsehallinnollisten yritysten perusongelmia (vrt. myös Kubon-Gilke 2004; 2013; 2018a, luku 5).

On olemassa laajalle levinnyt akateeminen narratiivi, jonka mukaan hallitukset ja ruohonjuuritason ihmiset, toisin kuin yksilöt, tekevät ’älykkäitä päätöksiä’. Tietysti henkilöt, jotka on valittu johtotehtäviin voivat osoittautua sopimattomiksi, tehdä virheitä, toimia itsekkäästi tai tehdä epäsuosittuja päätöksiä. On kuitenkin ennenaikaista tehdä suoria johtopäätöksiä valiokuntien ja niiden enemmistöpäätösten suuremmasta älykkyydestä. Monet yliopistotoimikuntien päätökset, esimerkiksi nimitysmenettelyissä, opintosuunnittelussa, määräysten hyväksymisessä tai korkeammalle palkkatasolle etenemistä koskevissa sisäisissä säännöissä, herättävät usein eivätkä vain satunnaisesti katkeruutta. Alla esitetään, että molemminpuolinen ymmärryksen puute, päätöksiin liittyvä ärtymys ja myös itse päätöksentekoprosessin vaikeudet johtuvat suurelta osin demokraattisten äänestysprosessien perustavanlaatuisesta ongelmasta, joka voidaan ratkaista tyydyttävästi vain hyvin erityisissä olosuhteissa. Jäljempänä hahmotellut ongelmat eivät suinkaan ole vetoomus lisätä sentralismia ja ’diktatuuria’, joilla voi periaatteessa olla vielä vakavampia ja perustavamman

laatuisia haittoja, vaan yritys löytää paras demokraattinen toimintaperiaate, jossa otetaan huomioon epäviralliset normit.

Korkeakoulujen - jokseenkin epätyydyttävä - ratkaisu alla kuvattuun ongelmaan on ollut ottaa päätöksentekoprosessiin diktatorisia elementtejä siinä mielessä, että yksittäisille henkilöille, lahjoittajakomiteoille tai sisäisten komiteoiden vähemmistöille on annettu erityistä tehostettua päätöksentekovaltaa. Nämä menettelyt aiheuttavat aina mm. erityistä vihaa, jos tällä tavalla määritelty diktatuurikomitean enemmistö päättää muiden ryhmien enemmistön etuja tai jopa ruohonjuuritason oletettua enemmistöä vastaan. Tällainen vaaliprosessi voi toimia ilman mainittavia ongelmia vain, jos muodollisesti legitimoidut 'diktaattorit' hyväksyvät selkeän enemmistön mielipiteen sopivassa muodossa ja keskustelua ainakin itse prosessista pyritään käymään konsensushakuisesti. On tärkeää, että demokratiaa ei ymmärretä liian muodollisesti, mikä voitaisiin luonnehtia myös monien (mielipiteiden) tukahduttamiseksi enemmistön toimesta. [100] Katsotaan kuitenkin ensin perusongelmaa.

Aloitetaan äänestyksestä tasapainokäsitteen ytimenä ja tarkastellaan yksinkertaisia esimerkkejä budjetin jakamisesta ja nimityslistan laatimisesta professuurien täyttämiseksi. Päätös- tai allokaatio-ongelman ytimen käsitettä sovelletaan erityisesti yleisen tasapainon talousteoriassa ja hyvinvointiteoriassa, mutta sillä on suuri rooli myös yhteistyöpelien ja uuden poliittisen talouden teorian malleissa. Kyse on pohjimmiltaan pyrkimyksestä tarkistaa päätöksen tai allokoinnin vahvuus tarkastelemalla sitä, missä määrin alaryhmät tai koalitiot voivat kehittyä tiettyyn tilanteeseen verrattuna (vrt. esim. Varian 1985, 242).

Päätösongelman ytimessä on sallittu allokaatio, jos mikään koalitio ei pysty tekemään sitä koalitiojäsenille edullisemmaksi. Vaikka talouden yleisen tasapainon osalta voidaan osoittaa, että kuvitteellisen, täydellisesti toimivan kilpailukykyisen talouden ydin ei ole tyhjä kaikilla osamarkkinoilla ja että yleinen tasapaino on aina ytimessä, tyhjiin ytimiin liittyy erityisiä päätösongelmia. Tämän vuoksi ei ole olemassa puhtaiden strategioiden tasapainoa. Esimerkiksi jokaiselle kolmen osapuolen puhtaalle jakeluongelmalle on ominaista tyhjä ydin. Yliopistoissa tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi kolmen samankokoisen

---

[100]On syytä huomauttaa, että tässä käytetty diktatuuri-termi irtautuu puhtaasti anastavasta vallankaappauksesta. Tässä mainittu diktatuurimuoto on voitu jopa legitimoida demokraattisten prosessien perusteella, ja on alun perin merkityksetöntä, mikä on luonut olosuhteet sille, että toimivalta yhteisten tavoitteiden määrittelyssä ja toteuttamisessa on vain harvoilla yksilöillä.

laitoksen jakoristiriidoissa, jos tasa-arvoisen edustajaelimen jäsenet tai osallistujat tekevät päätöksen kiinteän budjetin jaosta. Jotain vastaavaa voisi tapahtua, jos osastoihin jakautuneen tuotanto-osuuskunnan täytyisi päättää esimerkiksi kiinteän investointibudjetin jakamisesta.

Oletetaan, että kolmella lähes yhtä suurella osastolla (FB1, FB2 ja FB3) on jaettavanaan yhteensä 6 miljoonan euron budjetti. Jokaisella osastolla on erityisiä syitä, miksi juuri se tarvitsee erityisen paljon varoja (monimutkainen opetussuunnitelma, erityiset tutkimustyöt, innovatiivisten didaktisten käsitteiden kehittäminen jne.). Ilmeinen jako voi olla se, että jokainen FB saa 2 miljoonaa euroa, mutta tämän pelin ydin on tyhjä. FB1 ja FB2 voisivat kumpikin saada enemmistöpäätöksellä 3 miljoonaa, jolloin osasto FB3 jäisi ilman rahoitusta. FB3 ennakoi tätä tarjoamalla FB1:lle 3,1 miljoonaa ja ottamalla itselleen 2,9 miljoonaa. Nyt näillä kahdella osastolla on enemmistö komiteassa. Tämä siis nyt FB2:n kustannuksella, joka ei saisi jaossa mitään. FB2 voi puolestaan tarjota FB3:lle 3 miljoonaa tätä ajateltavissa olevaa liittoumaa ennakoiden ja ottaa 3 miljoonaa myös itselleen. Tällä kertaa FB1 poistuisi enemmistöäänestyksellä tyhjin käsin. Tällä pelillä ei ole loppua. Jokainen koalitio voidaan kumota toisella, jossa koalitiojäsenet rikastuvat juuri erotetun jäsenen kustannuksella. Ratkaisua puhtailla strategioilla ei ole viime kädessä olemassa[101]. Varsinainen jako joko lykkääntyy aina tai epäonnistuu kokonaan. Tämä voidaan korjata byrokraattisilla säännöillä, joiden mukaan jakoa ei voida määrittää demokraattisesti, vaan esimerkiksi talousviranomaisen toimesta tai yhteistyöympäristöillä, joissa toimijat eivät keskity pelkästään omaan etuunsa. Tämä olisi tarkistettava korkeakoulusektorilla. Tietty skeptisyys monien vuosien kokemuksen jälkeen yliopistojen jakotaisteluista voi kuitenkin olla paikallaan.

Vastaavanlaisia ratkaisuongelmia voi syntyä myös nimityslistoista äänestettäessä – erityisesti tiettyjen kollektiivisten intransitiivisten (vailla tiettyä kohdetta olevien) mieltymysten yhteydessä. Oletetaan, että 11 yhdenvertaisesta henkilöstä koostuvan päätöksentekoelimen tehtävänä on päättää kolmen jäljellä olevan hakijan listapaikoista (järjestyksestä), mutta että kolmella päätöksentekoelimen tätä tarkoitusta varten nimeämällä alaryhmällä on hyvin erilaiset näkemykset hakijoiden ammatillisesta pätevyydestä.

---

[101] Myöhemmin käsitellään mahdollisia tasapainoja sekastrategioilla, joissa toimijat määrittelevät vain tietyt jaon todennäköisyysjakaumat.

Esimerkissä listapaikoille sijoitetaan tohtori Abel (A), tohtori Bebel (B) ja tohtori Cwibel (C). Kolme alaryhmää I, II ja III arvioivat ehdokkaita transitiivisella tavalla seuraavasti:

I	(5 jäsentä):	A > B > C
II	(4 jäsentä):	B > C > A
III	(2 jäsentä):	C > A > B

Merkki ' > ' tulee ymmärtää tässä 'suositeltavana', joten, jos ryhmä arvostelee A> B> C, niin se suosii Abelia suhteessa Bebeliin, Bebeliä suhteessa Cwibeliin ja vastaavasti myös Abelia suhteessa Cwibeliin. Jos enemmistö päättää listan ja vain listan ensimmäinen sija on relevantti, voi ryhmä III, jossa on vain kaksi jäsentä, perustellusti pelätä, ettei heidän ensimmäiseksi vaihtoehdoksi nimeämällään C:lä ole mahdollisuuksia tulla valituksi. Koska huonoin vaihtoehto ryhmälle III oli B, ryhmä voisi liittyä koalitioon ryhmä I: n kanssa ja äänestää A:ta (toiseksi paras valinta ryhmälle III). Tämä olisi hyödyllistä ryhmille I ja III, mutta samalla haitaksi ryhmälle II:lle, jonka jäsenet todellakaan halua tohtori Abelin tulevan nimitetyksi professuuriin. Ryhmä II voi siten ennen varsinaista äänestystä tehdä suoraan tai epäsuorasti ryhmälle III tarjouksen äänestää C:tä. Tarjous olisi erittäin houkutteleva ryhmälle III sekä toiseksi paras ja selvästi houkuttelevampi vaihtoehto kuin edellisen koalitioratkaisun A-vaali myös ryhmälle II. Ryhmälle I tämä olisi kuitenkin huonoin vaihtoehto, joka reagoida tarjoukseen äänestämällä B:tä. Koska tämä vaihtoehto ei ole erityisen houkutteleva ryhmälle III, tämä ryhmä yrittää jälleen muodostaa koalitiota I:n kanssa ja äänestää A:ta jne.

Tällä strategisella ongelmalla ei ole loppua eikä tasapainoa puhtaiden strategioiden avulla, eli ei ole yhtäkään sijoitusta, jota uusi koalitio ei voisi parantaa eriävällä äänestyksellä. Tässä tapauksessa päätösongelman ydin on myös tyhjä. Päätös joko ei synny ollenkaan tai riippuu suhteellisen satunnaisesti neuvottelukumppaneiden strategisista taidoista, koleerisista epäonnistumisista, ’vanhoista laskelmista’, keskinäisistä velvoitteista tai eri toimikunnan jäsenten väsymystilasta. On huomattava, että tätä ongelmaa ei esiinny, jos päätös tehdään kollektiivisesti transitiivisella, yksiselitteisellä ja selkeällä enemmistön päätöksellä. Tässä käsitellyssä tyhjän ydintilanteen tapauksessa ennemmistöäänestysmenettelykään ei kuitenkaan aina varmista tyydyttävää ratkaisua. Tämä voi johtua lopputuloksen satunnaisuudesta tai siitä, että päätöstä ei saada tehdyksi suurellakaan vaivalla. Edellä viitattiin akateemiseen narratiiviin, jonka mukaan päätöksentekoelimet tekevät älykkäitä päätöksiä, yksilöt eivät. Päätöksenteko-

elimen ’älykkyyttä’ ei missään tapauksessa voida määrittää enemmän tai vähemmän satunnaisten päätösten perusteella.

Tyhjän ytimen ilmiö liittyy vielä yleisempään ongelmaan, nimittäin siihen, kuinka yhteiskunnallinen päätös syntyy monista yksilöllisistä mieltymyksistä tietyt rationaalisuuden ja oikeudenmukaisuuden vaatimukset täyttävän äänestys- ja siten aggregaatiosäännön kautta. Seuraavassa argumentoimme ensin tiukasti individualistisissa puitteissa, vasta sitten muotoilemme lisäkommentteja itse lähestymistavasta. Yleinen ongelma tässä on seuraava.

Kenneth Arrow (1963) maalasi kuuluisassa mahdottomuuslauseessaan oletettavasti hieman pessimistisen kuvan. Hän muotoili yksinkertaiset ja uskottavat vaatimukset, jotka vaaliprosessin tulisi täyttää (vrt. seuraavassa esitettyä yhteenvetoa Schlicht 1974; Kreps 1990, 174–; Bernholz & Breyer 1994, 26):

(1) **Transitiivisuus.** Yksilöllisten preferenssien tulee olla transitiivisia, eli jos meillä on kolme hyväksyttävää vaihtoehtoa A, B ja C, se tarkoittaa transitiivisuutta jokaisen kohdalla: jos A ei ole huonompi kuin B ja B ei ole huonompi kuin C, niin A ei saa olla huonompi kuin C. Myös kollektiivisen päätöksen pitäisi olla transitiivinen eikä siinä saa olla kiertokulkuja. Tämä postulaatti itsestään selvältä ja 'vaarattomalta', mutta se on erittäin kriittinen kollektiivisia päätöksiä koskevien johtopäätösten kannalta (Schlicht 1974, 269).

(2) **Universaali voimassaolo.** Vaaliprosessissa transitiivisen yhteiskuntajärjestyksen (> *) pitäisi johtaa sosiaalisten tulosten (X) kautta mille tahansa mielivaltaiselle yksilöllisten mieltymysten vektorille ja myös riippua vain yksilöllisistä mieltymyksistä, jotka täyttävät kohdassa 1 esitetyn transitiivisuusehdon.

(3) **Pareto-tehokkuus (heikko Pareto-periaate).** Jos x> x′ koskee kaikkia i:tä, niin tämä kaikkien yksilöiden yksimielinen arvio x:stä tulee ilmaista myös sosiaalisessa arvioinnissa, eli tulisi silloin päteä: x > * x′. Joten, jos kaikki kollektiiviset jäsenet suosivat A:ta B:n sijaan, tämän pitäisi koskea myös kollektiivista päätöstä kokonaisuutena.

(4) **Riippumattomuus epäolennaisesta vaihtoehdosta.** Jos otat X:stä x:n ja x′:n, jotka voivat olla mitä tahansa, näiden kahden tuloksen sosiaalisen sijoituksen ei pitäisi riippua siitä, arvostelevatko ihmiset eri tavalla joitain täysin erilaisia tuloksia, joita ei ole täällä kysytty, tai onko olemassa muita merkityksettömiä vaihtoehtoja. Tämä on melko triviaalia. Jos enemmistö pitää kasviskeitosta enemmän kuin wieninleikkeestä, näiden kahden vaihtoehdon järjestykseen ei pitäisi muuttua, vaikka tarjolla olisi paistettuja heinäsirkkoja, joista yksilöt eivät pidä ollenkaan

vaan jopa inhota niitä, ja joihin suhtautumisesta kukaan ei ole päättänyt erikseen. Ehto (4) edellyttää, että ryhmäpreferenssi voidaan määrittää vaihtoehtojen parivertailuista.

(5) **Ei-diktatuuri.** Kenenkään yksittäisen yksilön ei pitäisi olla diktaattori siinä mielessä, että hänen henkilökohtainen mieltymyksensä $x > ix'$ merkitsee välittömästi $x > * x'$ sosiaalista lopputulosta, riippumatta kaikkien muiden yksilöiden mieltymyksistä.

Arrow on nyt pystynyt osoittamaan, että vähintään kolmella erilaisella mahdollisella sosiaalisella tuloksella (esim. myös listan luomisen yhteydessä) ei ole mahdollista suunnitella äänestysmenettelyä, joka täyttää varmasti kaikki vaatimukset ja luo aina transitiivisen sosiaalisen preferenssin enemmistöäänestyksellä tai muilla menettelyillä: Aina on tilanteita, joissa yksi tai useampi mainituista ehdoista ei voi täyttyä tai sitä ei voida täyttää, mikä saa silloin myös yhteiskunnallisen tuloksen eli vaalituloksen näyttäytymään oudossa valossa. Tämä houkuttelee hätäiseen tulkintaan, jonka mukaan aggregoidut sosiaaliset mieltymykset ovat alttiita irrationaalisuuksille. Tämä ongelma hallitsee kaikkea modernia hyvinvointiteoriaa. Arrown mahdottomuuslause näyttää ongelman aksiomaattisessa lähestymistavassa dilemmatilanteen tiukasti individualistisesta näkökulmasta:

> ”Pohjimmiltaan tämä lause kertoo meille, että meillä ei voi olla kaikkea: Jos haluamme, että aggregaatiosääntömme (…) määritellään mille tahansa mahdolliselle yksilöllisten mieltymysten konstellaatiolle, jotta saadaan aina Pareton optimaaliset päätökset ja päästään tilanteeseen, jossa sosiaaliset mieltymykset mihin tahansa kahteen vaihtoehtoon riippuvat vain yksilöllisistä mieltymyksistä näihin vaihtoehtoihin nähden (...), niin meillä on dilemma. Joko meidän on luovuttava toivosta, että sosiaaliset mieltymykset voisivat olla järkeviä [...] tai meidän on hyväksyttävä diktatuuri”. (Mas-Colell, Whinston & Green 1995, 789.)

Esimerkiksi tyhjän ytimen ongelman kanssa yksinkertainen enemmistöäänestysprosessi on ongelmallinen, koska tulosta ei joko saada tai tulos voi olla satunnainen, mutta muut – viime kädessä kaikki – prosessit eivät ole yhtä herkkiä ’oudoille’ tuloksille. Tältä osin enemmistöäänestys on vain väline mahdollisimman järkevien päätösten tekemiseen, ei demokraattinen tavoite sinänsä. Mahdolliset heikkoudet ilmenevät yhdistämissääntöjen oletuksista.

Hyvä esimerkki vaalien hämmästyttävistä tuloksista on Condorcet’n paradoksi, joka johtuu jo tunnetuista syklisistä sosiaalisista mieltymyksistä (ks. esim. mt., 796). Oletetaan, että emme ole vielä saaneet päätökseen nimityspro-

sessiamme mahdollisten listaehdokkaiden A, B ja C kanssa, koska implisiittiset koalitioneuvottelut, joissa keskustellaan hakijoiden eduista ja haitoista, venyvät loputtomasti. Melkeinpä epätoivosta toimikuntamme muuttaa nyt säännöt pareittain äänestämiseen, eli kaksi ehdokasryhmästä kilpailee äänestyksessä toisiaan vastaan ja voittajan on asetuttava jäljellä olevaa ehdokasta vastaan. Toivomme saavamme tällä tavalla lopulta tuloksen. Katsotaan mitä voi tapahtua.

Tapaus 1: Toimikunta päättää ensin antaa ilmeisten vähemmistöjen suosikkien kilpailla keskenään. Ryhmät II ja II, jotka suosivat B:tä ja C:tä, ovat suhteellisia vähemmistöjä. Voittajan tulee tällöin asettua ehdolle A:ta vastaan. Yllä kuvatuille preferensseillä tämä tarkoittaa:

> B vastaan C: Ryhmät I ja II äänestävät B:tä, III C:tä. B voittaa äänin 9-2.
> Voittaja B vastaan A: Ryhmät I ja III valitsevat A, II on B. Kaiken kaikkiaan A voittaa 7–4 äänellä.

Tämä tulos ei aluksi yllätä, sillä listan ensimmäiseksi sijoittuu henkilö A, jota alun perin myös suurin ryhmä suosi.

Tapaus 2: Toimikunta päättää ensin antaa potentiaalisesti kahden eniten ja vähiten ääniä saavan kilpailla keskenään (eli A vastaan C). Voittajan tulee tällöin asettua ehdolle B:tä vastaan:

> A vastaan C: Ryhmä I äänestää A:ta, ryhmät II:n ja III: C:tä. C voittaa äänin 6–5.
> C vastaan B: Kuten hahmoteltiin jo tapauksessa 1, B voittaa äänin 9–2.

Asetelma voi synnyttää vähän levottomuutta, koska voittaja tapauksesta 1 epäonnistuu nyt ensimmäisessä äänestyskierroksessa. Äänestysjärjestyksestä tietysti riippuu se, kuka voittaa listan ykkössijan. Loppujen lopuksi B:llä on vielä suhteellisen suuri joukko takanaan. Tapaus 3 kuitenkin lisää epämukavuutta.

Tapaus 3: Toimikunta päättää ensin äänestää vain kahdesta selvästi suosimasta ehdokkaasta, A:sta ja B:stä ja vasta sitten vielä kerran asettaa voittajan C:tä vastaan ’varmuuden vuoksi’:

> A vastaan B: A voittaa, kuten tiedetään, äänin 7–4.
> Voittaja A vastaan C: C voittaa. kuten tiedetään, äänin 6–5.

Tapauksen 3 äänestysjärjestyksessä pääsi siis lopulta demokraattisesti ja ehdottomalla enemmistöllä 11 hengen toimikunnan laatiman listan ensimmäisellä sijalle vain kahden henkilön (ryhmä III) suosikki. Koska ehdokkaiden äänestysjärjestyksen laadinnassa jokainen voi tulla ensimmäiselle sijalle, ne toimikunnan jäsenet, jotka ovat erityisen hyviä puolustamaan henkilökohtaisia etujaan ja ymmärtävät menettelyn hyvin, voivat vaikuttaa asialistaan oman etunsa mukaisesti fiksuilla työjärjestysehdotuksilla ja hyvin viimeistellyillä päätöksentekoasiakirjoilla. Jos kaikki ymmärtävät menettelyn ja tulosten ennakkorakenteen äänestysjärjestyksen kautta, emme ole voittaneet yhtään mitään verrattuna suoraan enemmistöäänestykseen, jossa yksinkertainen enemmistö päättää ja jossa emmekä kenties pääse lainkaan päätökseen.

Identtinen ongelma syntyy, jos äänestystuloksia ennakoidaan ja strateginen äänestys tehdään ensimmäisillä kierroksilla ja koalitio-ongelma jää ratkaisematta. Kaiken kaikkiaan voidaan nähdä, että esillä olevassa tapauksessa pari-äänestysmenetelmä on epätyydyttävä myös intransitiivisten sosiaalisten mieltymysten tapauksessa, koska jokainen tulos on sen kautta mahdollinen. Hyvin pienetkin ryhmät voivat puolustaa etujaan hahmoteltuihin ristiriitaisuuksiin, mikäli äänestysjärjestyksestäkin päästään sopimukseen. Tässä yhteydessä on korostettava, että kaikki toimikunnan jäsenet voivat toimia parhaan tietonsa ja uskonsa mukaan. Se ei muuta epätyydyttävää lopputulosta.

Tietoisten äänestäjien tapauksessa ongelma ei siis ratkea sisäsyntyisillä vaaliprosessin muutoksilla, eikä tietenkään yksikään yliopistojen nimitystoimikunta voi helposti keksiä ja hyväksyä uusia äänestyssääntöjä. Kollektiivisesti potentiaalisesti intransitiivisten mieltymysten ongelma on olemassa myös tästä riippumatta, ja Arrown teoreema pätee kaikkiin vaaliprosesseihin. Muiden toimikuntien mukana olo voi helpottaa tilannetta osittain, mutta tyhjän ytimen ongelmat ja Arrown mahdottomuuslauseet koskevat kaikkia tasoja. Laajemmissa komiteoissa (ehkä erilaisilla enemmistövaatimuksilla ja eri henkilöstöllä) ’hyviä’ ja ’huonoja’ tuloksia voidaan sekä vahvistaa että korjata. ’Huonot’ tulokset voidaan korjata, mutta myös ’hyvät’ tulokset voidaan kumota – kaikkien toimikunnan jäsenten mahdollisesti toimiessa jälleen kerran täysin tunnollisesti ja parhaan harkintansa mukaan. Arrown mahdottomuuslause osoittaa yksilöllisten mieltymysten yhdistämisongelman, joka on aluksi täysin riippumaton toimikunnan jäsenten motiiveista, hoidosta ja strategioista.

Tulos voisi ruokkia yleistä skeptisyyttä toimielinten päätöksiä tai poliittista valvontaa kohtaan ja ruokkia markkinoiden optimismia, Tämä on kuitenkin ennenaikainen johtopäätös, koska kilpailullinen koordinointi määrittelee myös sosiaalisen valinnan säännön, ja siinä tapauksessa Arrown paradoksi pätee

myös markkinoihin. Siitä huolimatta Arrown huomiot antoivat aihetta huoleen erityisesti demokraattisten vaalimenettelyjen osalta, ja siksi oletuksia muuttaen tai lieventämällä yritettiin osoittaa, että kollektiiviset päätökset voivat edelleen täyttää uskottavat rationaalisuuden ja oikeudenmukaisuuden vaatimukset.

Jotta päätökset voidaan tehdä individualistisen näkemyksen puitteissa ja ne täyttävät tietyt rationaalisuusvaatimukset, voidaan tietyissä olosuhteissa lieventää ei-diktatuurin vaatimusta ja toteuttaa vastaavat diktatuurielementit äänestyssäännössä. Tämä voi kuitenkin synnyttää kiivaan ja konfliktialttiin ongelmaa, jos on olemassa transitiivisia kollektiivisia mieltymyksiä ja selkeitä enemmistön mielipiteitä, jotka diktatuurivähemmistö voi tällaisessa säännöstössä estää millä tahansa ylevällä motiivilla. Saksalaisten yliopistojen äänestysmenettelyissä käytetään itse asiassa joitain diktatorisia elementtejä. Tietty ryhmä – tiedekuntaneuvoston professorit – voi aina voittaa enemmistöllään, mikä, jos ryhmän mielipiteet eivät ole täysin ristiriidassa keskenään, tarkoittaa, että tämä ryhmä ei tarvitse koalitioita muiden tiedekuntaneuvoston jäsenten kanssa. Tarvittaessa professoreiden tarvitsee vain odottaa äänestyskierroksia.

Toimikunnalle, jossa on kuusi professoria ja viisi ei-professorijäsentä, tämä tarkoittaisi, että neljän professorin koalitio voi aina voittaa, jos he ovat yhtä mieltä arvioinnista. Tämä voi – joskaan sen ei tarvitse – auttaa pääsemistä eityhjään ytimeen. Onko tulos yliopiston mielessä ’älykäs’, on avoin kysymys. Jos kyseessä on pienempi laitos, jossa laitosneuvostossa on esimerkiksi vain kolme professorijäsentä, riittää vähintään 2 henkilön enemmistö koko komiteasta. Tällaisten määrättyjen sääntöjen ja perustavanlaatuisen ratkaisemattomuuden tapauksessa sopivien äänestysmenettelyjen etsimisessä ei ole muodollisesti mitään moitittavaa, mutta kenenkään ei pitäisi viitata sellaisen säännön kohdalla erityisen demokraattiseen menettelyyn ja ’enemmistöjen hallintaan’ koska kokonaisuutena tarkasteluna menettely sisältää välttämättä joitain diktatorisia elementtejä – ei yksittäisen henkilön vaan yksittäisten ryhmien.

Demokraattisten sääntöjen, jotka heikentävät tätä diktatuurin muotoa (todella vain Arrown ilmaisemassa merkityksessä ymmärrettynä), ei tarvitse johtaa samanaikaisesti parempiin, älykkäämpiin ja ’demokraattisempiin’ käytäntöihin. Emme saisi luopua naiiveista demokraattisista käsityksistä, kuten motosta: ”Demokratia on se, mitä (toimielimen) enemmistö päättää.”, koska on selvää, että säännöt sisältävät usein esimerkiksi diktatorisia elementtejä tai niille on ominaista mahdollinen ei-transitiivisuus. Olemme esimerkkien avulla osoittaneet, että enemmistövaalien eri varianttien ja tasa-arvoisten äänestäjien intransitiivisten kollektiivisten mieltymysten kautta voi tulla esiin paljon sellaista, mikä vastaa suhteellisen vähän enemmistön yksilöllisiä mieltymyksiä. Jo Ar-

row huomautti, että aksiooma ’ei-diktatuuri’ on kaikkein useimmin rikottu ehto todellisissa äänestysmenettelyissä ja yleisissä yhdistämissäännöissä.

Monissa tapauksissa Arrowin esiin nostamia ongelmia on yritetty ratkaista pehmentämällä niitä koskevia oletuksia. Amartya Sen (1970a; 1970b; 1999) jopa lisäsi Arrown aksioomien joukkoon uuden aksiooman, jonka mukaan jokaisen on kyettävä tekemään päätöksiä muista ihmisistä riippumatta (yksilön vapauden aksiooma). Tämä muuttui lopulta liberalismin paradoksiksi, sillä Arrown aksioomien ja laajentumisen ongelma piilee juuri siinä, että yksilöillä on rajoittamaton päätöksenteon autonomia ja täydelliset yksilön vapausoikeudet eivät sovi yhteen enemmistön päätösten kanssa. Laajentumisen seurauksena ei-diktatuurin standardin keventäminenkään ei auta ratkaisevasti (ks. List 2013).

Sen (1970a) tarjoaa myös tien ulos Arrown paradoksin dilemmasta poliittisessa ja komiteoiden päätöksenteossa. Hän pitää Arrown vaatimusta ryhmäpreferenssin transitiivisuudesta liian tiukkana tai liian laajana. Transitiivisuus olisi olemassa, jos seuraava johtopäätös on sallittu: Jos vaihtoehto A on vähintään yhtä hyvä kuin B ja B vähintään yhtä hyvä kuin C, niin A on myös vähintään yhtä hyvä kuin C. Senille se riittää, että ryhmän mieltymyssuhde mahdollistaa aina parhaan vaihtoehdon valinnan.[102] Hän toteutti tämän vaatimuksen konseptillaan yhteiskunnallisesta päätöksentekofunktiosta. Sen kuvailee sosiaalista päätössääntöä sosiaaliseksi päätösfunktioksi, jos sosiaalinen mieltymyssuhde luo valintafunktion käytettävissä olevista vaihtoehdoista. Tämä sosiaalisen valintafunktion käsite vaikuttaa kuitenkin hieman hankalalta eikä kovin itsestään selvältä. Schlicht (1974, 269) korvaa sen siksi termillä selektiivisyys:

> ”Otamme vapauden kääntää Senin käyttämän jonkin verran hankalan termin ’existence of a choice function‘ (’valintafunktion olemassaolo’) sanalla: selektiivisyys. Preferenssisuhteen sanotaan olevan selektiivinen, jos mille tahansa joukolle vaihtoehtoja voidaan määrittää yksi vaihtoehto, joka ei ole huonompi kuin muut vaihtoehdot tästä joukosta. Jos valittavana on useita vaihtoehtoja, voidaan aina antaa yksi tai useampi yhtä hyvä vaihtoehto.”

Selektiivisyys on hieman heikompi vaatimus kuin transitiivisuus. Tällaisella heikennyksellä on mahdollista täyttää Arrown äänestyssääntöjä koskevat ehdot (Bernholz & Breyer 1994, 33–). Jos yksilöllisten preferenssisuhteiden transitiivisuuden sijaan vaaditaan ’vain’ selektiivisyyttä ja selektiivisyys koskee myös

[102] Teksti perustuu keskeisiltä osiltaan lähteeseen Kubon-Gilke 2018b, 459–.

kollektiivisia preferenssisuhteita, on olemassa kollektiivisia valintasääntöjä, jotka täyttävät Arrown neljä viimeistä esittämää ehtoa edellyttäen, että valintajoukko on äärellinen (Schlicht 1974, 272).

Ongelmia on edelleen. Vaikka valintaryhmä sisältää aina vähintään yhden elementin, usein se sisältää suuren määrän elementtejä. Meillä ei siis vieläkään ole ratkaisevaa apua kysymykseen siitä, mikä vaihtoehdoista todella tulisi toteuttaa. Muissa ’pelastusyrityksissä’, jotka koskivat kysymystä siitä, voidaanko yksittäiset toiveet ja mieltymykset koota hyvin yhteen äänestämällä kokonaispäätöksestä, ehto riippumattomuudesta irrelevantista vaihtoehdosta asetettiin kriittisesti kyseenalaiseksi. Koska tätä vaatimusta ei ilmeisesti voida perustella normatiivisesti eikä loogisesti, se on voitu ottaa käyttöön käytännön syistä. Siinä sanotaan, että yhteiskunnallisten mieltymysten suhteen vaihtoehtoon, jossa on kaksi mahdollisuutta, pitäisi riippua yksinomaan siitä, kuinka yksilöt arvioivat tämän mahdollisuuksien parin. Viime kädessä kaikki ajateltavissa olevat yhteiskunnan päätöksentekosäännöt on mahdollista jakaa kahteen ryhmään. Binäärimenetelmien tapauksessa erityinen ehto, riippumattomuus irrelevantista vaihtoehdosta. täyttyy, ei-binäärimenetelmien tapauksessa sitä rikotaan. Binäärimenetelmillä on se suuri etu, että ne selviävät hyvin pienellä tiedolla. Tässä tapauksessa kollektiivinen mieltymys voidaan selvittää yksinkertaisesti kokoamalla tiedot yksittäisten vaihtoehtojen parivertailusta, ja tähän vertailuun tarvitaan myös ’vain’ tietoa yksilöiden mieltymyksistä näitä vaihtoehtoisia pareja kohtaan.

Voisimme nyt jatkaa laajentamista ja monimutkaisuuden lisäämistä. Pitäisi kuitenkin riittää, että hahmottelemme muutamia keskeisiä tuloksia keskustelusta binaarisista päätössäännöistä, ottaen huomioon myös henkilön päätösten vaikutukset muihin (vrt. Bernholz & Breyer 1994, 33–). Suurissa demokratioissa, joissa on paljon asukkaita, poliittiset päätökset tulevat monimutkaisiksi. Tämä koskee myös suurempien organisaatioiden sisäisiä päätöksiä. Tätä monimutkaisuutta ei voi helposti vähentää, jos halutaan tehdä poliittisia päätöksiä, jotka todella vastaavat väestön tai järjestön jäsenten toiveita. Arrown aksioomien lievällä lievennyksellä ainakin suurimmat dilemmarakenteet katoavat. Lähes kaikkiin ongelmiin ei ’Uuden poliittisen talouden’ analyysien mukaan ole järkevää laatia sellaisia perustavanlaatuisia sääntöjä, joissa aineelliset päätökset edellyttävät esimerkiksi kaikkien äänioikeutettujen yksinkertaisen enemmistön suostumusta. Kansanäänestys Stuttgart 21:stä, voimalaitoksen rakentamisesta, ohitustien rakentamisesta tai uima-altaan peruskorjauksesta olisi siksi melko ongelmallinen. Suorassa demokratiassa pieni vähemmistö voi, de facto, päättää kansanäänestyksistä, mikä voi aiheuttaa myös huomattavia ulkoisia kustannuk-

sia muille. Tilanne olisi samanlainen ruohonjuuritason demokraattisten päätösten kohdalla organisaatioissa, kuten yliopistoissa. Tämä puhuu enemmän epäsuoran demokratian puolesta, jolloin vähemmistö (kansanedustajat, valiokuntien edustajat) saa päätöksentekovallan, mutta ainakin edustajien on toimitettava säännölliset vaalit ja siten he ovat ainakin jossain määrin jälleen hallittavissa. Poliittisten puolueiden tai esimerkiksi yliopistojen nimitysluetteloiden laadinnan erityisongelmia ei voida kuitenkaan kiistää.

Samankaltaisia ongelmia kuin nimitysehdotusten laatimiseen tai budjetin jakamiseen yliopistossa liittyy, esiintyy luonnollisesti myös monissa muissa demokraattisesti muodostetuissa organisaatioissa. Yliopistojen kohdalla se, mikä tiedekuntien sisällä jo näkyy, näkyy perustavanlaatuisena ongelmana myös koko yliopiston tasolla. Kun osastot ovat samankokoisia, koalitio-ongelmia syntyy monien päätösten kohdalla, kuten minkä tahansa tyhjään ytimeen liittyvän ilmiön yhteydessä. Laitokset ovat erikokoisia, jolloin suuri laitos voi hallita toimikuntien kokoonpanoa, mikä sisältää riskin, että pienempien tiedekuntien (vähemmistön) etuja ei huomioida riittävästi. Jos toimikunta on kokoonpanoltaan erilainen, vähemmistö voisi ilmaista ajatuksensa enemmistöstä. Toisin kuin suurissa demokraattisissa kokonaisuuksissa, joissa koalitio-ongelma on osittain heikentynyt yksittäisten ryhmien koordinoinnin puutteen vuoksi, pienemmät demokraattiset organisaatiot kärsivät erityisen pahoin tästä vaikeiden äänestysprosessien perusyhdistelmästä.

’Uuden poliittisen talouden’ individualistisen lähestymistavan oletus on, että yksilön mieltymykset ovat mielivaltaisia ja eksogeenisiä. Tämä on kuitenkin asetettava kriittisesti kyseenalaiseksi todellisten koordinointiongelmien analysoimiseksi. Olemme jo useaan otteeseen maininneet, että hahmoteorian lainalaisuuksien mukaan muodostetut skeemat ja narratiivit ohjaavat voimakkaasti yksilön käyttäytymistä sekä hänen henkilökohtaisia motiivejaan ja asenteitaan. Tietyllä tavalla synergiamekanismi toimii: yksilölliset päätökset ja mieltymykset muodostavat kollektiivisen tuloksen, joka puolestaan vaikuttaa yksilöllisiin motiiveihin ja päätöksiin viitekehyksenä. Tällaisia ytimekkäitä narratiiveja on nykyään yleensä useita, niin henkilökohtaista elämäntapaa kuin yhteiskunnan ja politiikan ymmärtämistäkin koskevia. hahmoteorian näkökulmasta siksi ei tule olemaan yksinkertaista preferenssien jatkumoa, vaan pikemminkin klustereita erottuvan tulkinnan ympärillä. Nämä säännönmukaisuudet voidaan havaita myös empiirisesti.

Schlicht (1974, 274) väittää, että monet ongelmat johtuvat sosiaalisen valinnan säännöistä ja katoavat siksi välittömästi Näin ollen yksinkertaisen enemmistön sääntö tuottaisi näissä olosuhteissa aina transitiivisen sosiaalisen valin-

tasäännön. Tämä tarkoittaa, että eri ’paradoksien’ tuloksia tulisi parhaimmillaankin pitää vain vertailumalleina, koska todelliset ilmiöt kuitenkin irtautuisivat tiukasti individualistisesta lähestymistavasta ja kehittyisivät systemaattisesti. Tarkastelemalla narratiiveihin liittyviä mieltymyksiä, voidaan tehdä konkreettisia johtopäätöksiä demokraattisten päätösten mahdollisuuksista ja rajoista.

Mitä tämä konkreettisesti tarkoittaa demokraattisesti järjestäytyneiden instituutioiden, kuten yliopistojen tai tuotanto-osuuskuntien, kohdalla? Joka tapauksessa näiden tulee oman ymmärryksensä mukaan sekä mielipiteiden vaihdon ja keskustelun kautta yrittää löytää yhteistoiminnallisesta lähestymistavasta ’paras’ kompromissiratkaisu erilaisten perustehtävien hoitamiseen. Jos valiokuntaenemmistö, jossa on muutama henkilö, ajattelee, että kaikki muut ovat väärässä ja vain he ovat oikeassa, diktatuuripäätöksiä ei periaatteessa voida välttää, vaan katkeruutta ja väärinkäsityksiä voi syntyä edelleen. Yhteistyökäyttäytymisen, luottavaisen, tehtäväkeskeisen yhteistyön sekä menettelysäännön, joka on mahdollisimman lähellä tehokkaan yhteiskunnallisen äänestyssäännön vaatimuksia, pitäisi turvata työskentely yliopistoissa. Koska yleisesti hyväksytyt ja yhteistyössä valvotut menettelysäännöt vaikuttavat yhteistyöhön positiivisella tavalla, toimielimiä koskevia säännöksiä tulee tarkistaa säännöllisin väliajoin, jotta voidaan selvittää, takaavatko ne tehtävien sekä muodollisten ja epävirallisten puitteiden ja taustaolosuhteiden muutokset huomioon ottaen riittävän hyvän ratkaisun aggregaatio-ongelmaan suurimmassa osassa tapauksia. Se, pystyvätkö organisaatioiden toimielimet tähän itsenäisesti vai onko ulkopuolisten tahojen tai rahoittajien kyettävä valvomaan ratkaisevia sääntöjä, riippuu institutionaalisten taloudellisten analyysien mukaan osittain ongelmarakenteesta epäsymmetrisen informaation ja erityisten investointien ympärillä.

Viimeiset huomautukset viittaavat hyvin perustavanlaatuiseen ongelmaan, joka liittyy kaikkiin ’mahdottomuuksiin’, joista keskustellaan ’Uudessa poliittisessa taloudessa’ ja pohjimmiltaan pitävät kollektiivisia äänestyspäätöksiä lähes virheenä. Tässä vaiheessa on syytä olla valppaana, jos muistetaan Bowlesin (2016) huomautuksia tai kokonaisvaltaista transaktiokustannuslähestymistapaa, jossa tiukasti individualistisesta näkökulmasta luovutaan olettamalla kiinteitä mieltymyksiä. Kuten on jo todettu, tilannekohtaisesti selitettävissä olevia siteitä kollektiivisiin etuihin ei oteta huomioon kuvatuissa poliittisen taloustieteen lähestymistavoissa, mikä tekee monista vain kannustimiin ja yksilöllisiin etuihin keskittyvän Uuden poliittisen taloustieteen lausunnoista puutteellisia tai jopa kyseenalaisia. Schlicht (1974, 264) tiivistää asian:

> ”Voidaan kuitenkin osoittaa, että tämä ’irrationaalisen kosketus’, jonka edellä mainitut teoreemat [mm. Arrown paradoksi, huomautus d] liittävät kaikkiin päätöksentekoprosesseihin yhteiskunnassa kokonaisuutena, perustuu varsin ratkaisevasti perinteiseen hyvinvointitaloudelliseen lähtökohtaan, rajattomaan individualismiin. Siellä, missä on niin sanotusti vain yksilöitä, yhteiskunta ei voi kehittyä kunnolla. Heti, kun individualistinen lähestymistapa on mahdollista ’ratkaista’ sosiaalisen käytännön teoriassa, mahdottomuuslauseet menettävät vakuuttavuutensa. Tästä huolimatta yhteiskuntatieteilijöille, erityisesti niille, jotka käsittelevät koko yhteiskunnan suunnittelu- ja päätöksenteko-ongelmia sekä tulosten arviointia hyvinvointikriteerien yms. perusteella, tulisi olla tärkeää ja kiinnostavaa käsitellä kollektiivisten päätösten edistyneimmän ortodoksisen teorian perusteita ja käsitteitä perustellusti, vaikka tämä tapahtuisikin viime kädessä vain siksi, että pystyttäisiin puolustamaan yhteiskunnallista toimintaa järkevästi ortodoksisuuden irrationaalisuussyytöksiä vastaan.”

Kaiken mm. demokraattisesti muodostettujen yliopistojen ja ’Uuden poliittisen talouden’ piirissä käydyn keskustelun ja esitetyn kritiikin jälkeen vastaus kysymykseen tuotanto-osuuskuntien mahdollisuuksista sosiaali-, koulutus- ja terveysalalla – tai jopa koko talouden alalla – on jokseenkin epätyydyttävä: ”Kyllä, mutta…”. Muodollisesta kilpailutaustasta sekä normatiivisesta järjestyksestä ja taustamuuttujista riippuen erittäin voimakkaatkin osallistavat variantit ovat ainakin ajateltavissa, mutta eivät välttämättä puhtaassa muodossaan, joka sisältäisi ruohonjuuridemokratian päätöksenteossa ja yhtäläisen ylijäämän jakautumisen tasaisesti asukasta kohti. Tämä johtuu kurinalaisuusongelmasta, mukaan lukien irtautumisongelma ja ’Uudessa poliittisessa taloudessa käsitellyt ongelmat’.

Eriyttämiset, hierarkiat, palkkaerot ja sijoittajien erityisoikeudet tuskin ovat vältettävissä. Tämä ei sulje pois kattavia yhteistoimintaoikeuksia ja viittaa tietyllä tavalla Pikettyn näkemykseen hybridimuodoista äänivallan välillä yhtiön osaketta (osake) ja työntekijää kohden, sekä Fliegerin (1997) vaatimukseen tarkastella tuotanto-osuuskuntia laajemmin kuin vain oikeudellisten rakenteiden näkökulmasta. Etenemisestä tähän suuntaan ovat osoituksena myös jo tapahtuneet osuuskuntalain kevennykset. Ratkaisevaa on se, mikä ’organisaatiorakenne’ tästä muodostuu, sillä se on olennaisesti vastuussa siitä, mitkä normit kehittyvät osana niitä sääntelyehtoja, jotka määrittävät yhteistyöhalukkuutta, altruismia ja työskentelyä yhteisen tavoitteen eteen. Mitä hierarkkisemmaksi ja eriytetymmäksi rakenne muuttuu ja mitä enemmän taloudellisia kannustimia käytetään, sitä vaikeampaa on ylläpitää imagoa osuustoiminnallisesta yhteisöstä, joka on luontaisesti kiinnostunut organisaation päämäärästä. Grünfeld (1928, 9) puhui jo varhain siitä, että osuuskunnista voisi syntyä ”epäaitoja vari-

antteja", joilla saattaa silti olla samanlainen muodollinen kehys, mutta ne olisivat "riisuneet osuuskunnan olemuksen", joka piilee sosiaalisissa tavoitteissa, solidaarisuudessa suhteessa toisiin, demokraattisessa perussuuntautumisessa sekä avoimuudessa uusille jäsenille.

Siitä, miten konfliktit ja neuvotteluprosessit tapahtuvat ruohonjuuritason demokratiassa ja siirtyykö pitkäaikainen organisaatiotuki kaikkien jäsenten ponnistelujen painopisteeseen, riippuu, muuttuuko demokraattinen kokonaisuuden tulkinta tosiasiallisesti jäsenten pitkäjänteiseksi ja yhteishaluiseksi sitoutumiseksi organisaatioon, mikä voisi tuottaa merkittäviä kilpailuetuja tällaisille organisaatiomuodoille huolimatta perustavanlaatuisista työpanoksen ja rahoituksen vaikeuksista, Sitoutumisessa ja yhteistyöhalussa ei ole kysymys mistään naiivista 'Me rakastamme kaikki toisiamme' -tilasta. Kritiikki ja ristiriidat (voice) sekä keskustelu ovat välttämättömiä organisaation (jatko)kehityksen kannalta, mutta paljon riippuu siitä, miten nämä kehityksen oikeasta suunnasta käytävät keskustelut käydään, tulkitaanko ne tukeviksi ja hyödyllisiksi vai vain hidastaviksi, ylivoimaisiksi ja mahdollisesti sanavalinnoiltaan alentaviksi. Ei pidä aliarvioida sitä suurta vaikutusta, joka organisaatioiden sisäisellä keskustelukulttuurilla voi olla motivaatioon ja yhteistyöhalukkuuteen. Kibbutseissa tämä näyttää olevan ratkaistu riittävän hyvin pitkän ajan kuluessa, kuten tätä järjestäytymismuotoa koskeva alakohta osoittaa. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole.

Uwe Timm (2019) kuvaa erityisen vaikuttavassa kirjallisessa muodossa romaanissa 'Ikarien' mahdollisia syitä osuuskuntien romahtamiseen raportoimalla Etienne Cabetin utopistisen kokeilun epäonnistumisen syistä sekä yhteisön sisäisen keskustelun ideaaleista ja todellisista prosesseista yhteisön sisäisessä kiistassa.[103]

[103] Romaani kertoo Alfred Ploetzista, Rotuhygieniayhdistyksen perustajasta. Nuoruudessaan Ploetz rakasti tasa-arvoisia ajatuksia ja vieraili varhaisen sosialistisen Étienne Cabetin kommunistisessa ideaalisessa yhteisössä Iowassa, jossa ei ollut yksityistä omaisuutta ja kaikki päätökset tehtiin ruohonjuuritason pohjalta. Romaanissa kuvataan, kuinka suuri pettymys oli löytää joukko riiteleviä, huolimattomia miehiä, jotka eivät edes päässeet yhteisymmärrykseen siitä, antaisivatko (harvoille) yhteisön naisille äänioikeutta ollenkaan. Ploetz päätteli pettymystä aiheuttavista kokemuksistaan, että oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon ihanteiden saavuttamiseksi ihmiskunnan fyysinen ja psyykkinen parantaminen oli ensin välttämätöntä. (Kröner 2001, 549.)

> ”Sanat ja ristiriidat olivat tärkeitä. Ei fyysistä väkivaltaa. Maailmanrauha voidaan saavuttaa vain keskustelemalla. Emme kuitenkaan tienneet mitään loukatuista tunteista, loukkauksista, surullisen kuuluisista väitteistä, jotka olivat seuranneet tätä kaikkea” (mt., 218).

Jos ruohonjuuritason demokraattisella keskustelulla on tällaisia sivuvaikutuksia, ei voida olettaa, että kaikki jäsenet olisivat pitkällä aikavälillä sitoutuneita organisaation etuihin tai että ilmenisi myöskään erityisen voimakasta halukkuutta hallinnan ja pakkorakenteiden ylittävään yhteistyöhön. Jälleen Timm (mt., 215–216) kuvaa seurauksia erityisesti amanilaisten Cabet-yhteisössä:

> ”Se oli malli. Pitkän, katkeran keskustelun jälkeen ne, jotka hävisivät äänestyksessä, menettäneet pääsivät eteenpäin, mutta erosivat uudelleen taas lyhyen ajan kuluttua. Kiistat omaisuussuhteista, palkattiin lakimiehiä - monet ikarialaisista olivat lakimiehiä - ponnisteltiin tuomioistuimissa, manifesteja ja vastamanifestejä painettiin [...], kunnianloukkauskanteita [...] nostettiin, ystävyyssuhteista tuli vihollisuutta, jokainen ilkeys, jokainen väite sai rationaalisen perustelun kunkin ryhmän tai alaryhmän täsmällisesti perusteltujen etujen kautta. Cabet keskeytti keskustelut, jotka eivät tahtoneet päättyä. Häntä syytettiin jälleen halusta perustaa diktatuuri. Ihmiset karjuivat toisilleen ja alemmilleen.”

Tällaisia sovittamattomia vihamielisyyksiä esiintyy joskus myös yliopistojen itsehallintoalueella, kun tiedekunnan jäsenet kommunikoivat keskenään vain tuomioistuimessa, kun tietyiltä vähemmistöiltä, de facto, evätään osallistuminen avoimiin keskusteluihin pilkkaamalla heidän argumenttejaan tai heikentämällä suoraan heidän asemaansa ennen sisällöllistä kiistaa. Osallistumisoikeuksien osalta implisiittisesti syrjäytyneillä vähemmistöillä on silloin tapana valita eroaminen tai uskollisuudesta irtautuminen ristiriidan (voice) sijaan. Jos ruohonjuuritason demokraattinen organisaatio onnistuu estämään tällaiset prosessit, voivat seurauksena olla Fehrin (1987) olettaman mukaisesti pitemmät emotionaaliset siteet organisaatioon ja korkea sisäinen motivaatio. Jos hajottavien prosessien estämisessä ei onnistuta, konfliktikustannukset voivat olla jopa korkeammat kuin hierarkkisissa yrityksissä ja syy osuuskuntarakenteen epäonnistumiseen. Pelkkä motto tai missio ei yhteistyötä edistävään narratiiviin, ei edes alun perin vahva emotionaalinen kiintymys tasa-arvon ihanteisiin, Etienne Cabetin tasa-arvoisena pidetyn Icaria-yhteisössä kohtalo osoittaa.

Kun tarkastellaan emotionaalisen sidosten muodostumista organisaatioon, on tarkasteltava organisaatioiden kykyä käydä reilua keskustelua, jossa käsitellään erilaisia näkökulmia ja sisäisiä konflikteja. Naiivi, toiveikas näkemys itseohjattujen rakenteiden tyytyväisyyden ja motivaation alusta alkaen korkeam-

masta tasosta on ymmärrettävä ja ilmaisee ymmärrettäviä toiveita, mutta sen on annettava tietä perusteellisemmalle kriittisen, mutta aina konsensuslähtöisen ja toisiaan arvostavan toiminnan edellytysten analyysille organisaatioissa Vain tällä kokonaisvaltaisemmalla analyysillä voidaan tarkastella mahdollisia sosiaalipsykologisella tasolla olevia hyvien sitoutumismahdollisuuksien ilmiöitä ja arvioida osuuskuntien tästä nousevia etuja institutionaalisessa kilpailussa.

2.4 Digitalisaation uusia mahdollisuuksia tuotanto-osuuskunnille

Digitalisaatio herättää monenlaisia spekulaatioita yhteiskunnallisen kehityksen suhteen. Sekä utopistisia pelastusodotuksia että dystooppisia kauhuskenaarioita muotoillaan. Yhdessä suhteessa ennusteet ovat kuitenkin yhteneväisiä: tuloerojen ennustetaan yksimielisesti kasvavan. Etualalla ovat pohdinnat, jotka koskevat joko (1) alemman ja keskiasteen ammattitaitoa vaativan työn devalvoitumista (tai työttömyyttä aloilla, joille näillä tutkinnoille tyypillisesti työllistytään) ja digitaalisten monopsonien vaikutuksia palkkojen määräytymiseen ja syrjintään, tai (2) työn uusiin muotoihin, kuten joukkotyöhön (crowdwork) tai keikkatyöhön (gigwork), jossa yksilöt tekevät yksinomaan alustavälitteistä työtä, jota nykyiset sosiaaliset järjestelmät eivät turvaa riittävästi (Kubon-Gilke et al. 2019, luku 6). [104]

Tätä kehitystä käytetään perusteluna vaatimuksille enemmän tai vähemmän kiireellisistä ja kattavista sosiaalisista uudistuksista, joissa tuotanto-osuuskunnilla on vain osittainen rooli. Lisa Herzog (2020) arvostelee tässä yhteydessä sitä, että useimmissa profetioissa digitalisaatio kaikkine seurauksineen yksinkertaisesti tapahtuu (”kuin trooppinen myrsky pyyhkäisi meidän ylitsemme” mt., 242) ilman, että sitä pystytään hallitsemaan tai ohjaamaan millään tavalla. Herzog omaksuu kehitykseen evoluutio-osallistavan näkökulman ja näkee todellisessa utopistisessa mielessä digitalisoinnin ajassa poliittisen ja yrittäjätason mahdollisuuksia edistää ’hyvää työtä’. Määritellessään tätä ’hyvää työtä’ suhteessa ’huonoon toimintaan’ hän korostaa erityisesti työn merkityksellisyyttä. Periaatteessa kyse on työvoimarakenteista.

[104] Tässä esitetyt huomiot perustuvat suurelta osin teoksen Kubon-Gilke & Maier-Rigaud (2020) lukuun. 6.1.

Ensinnäkin on varmistettava yhtäältä kykyjen, taitojen ja mieltymysten sekä toisaalta erityistoimintojen välinen hyvä yhteensopivuus. Tämän pitäisi tapahtua joka tapauksessa ideaalisessa markkinajärjestelmässä, mikä näkyy esimerkiksi yleisen tasapainon tehokkuusominaisuuksissa. Hyödynnettäessä suhteellisia etuja markkinoiden hallintaongelmien tapauksessa tätä optimaalisuutta ei kuitenkaan voida taata Toiseksi, yksilöiden tulisi olla mahdollisuus kehittää toiminnalla omia taitojaan. Kolmanneksi (työelämässä tapahtuvassa) sosiaalisessa vuorovaikutuksessa pitäisi olla mahdollista kokea sosiaalisuuden myönteisiä muotoja. Neljänneksi tulee varmistaa, että ihmiset näkevät työssään tarkoituksen eli kokevat sen mielekkääksi, ja viidenneksi olisi varmistettava, että omalle työlle saadaan sosiaalista tunnustusta (mt., 234–235). Tämä puhuu tuotantoosuuskuntien puolesta, jos otetaan huomioon myös työntekijöiden edut työn tahdissa ja työnjaon syvyydessä.

Mahdollisuudet puolustaa kansalaisyhteiskunnan etuja. Eduard Heimannin (1980/1929) näkemys siitä, että kansalaisyhteiskunnan mielenosoitukset ja yhteiskunnalliset liikkeet pakottavat politiikan toimimaan aiemmin utopistisina pidettyjen yhteiskuntajärjestelmien suuntaan, otettiin jälleen varsin euforisesti vastaan Internetin käytön alussa. Internetin toivottiin helpottavan paljon tällaisten liikkeiden koordinointia ja demokraattista legitimointia. Syntyi odotus, että yhteiskunnallisten liikkeiden viestien kautta pystyttäisiin saamaan yhä enemmän seuraajia ja siten pakottamaan kapitalismin dialektinen muutos ja tie itseohjautuvaan tulevaisuuteen. Esimerkiksi Diamond ja Freeman (2002) näkivät Internetissä erityisiä mahdollisuuksia ammattiliittojen uudelle voimalle. Nämä toiveet ovat suurelta osin päätyneet pettymykseen; vaikka joissakin yksittäisissä tapauksissa tuettiinkin jotakin Heimannin näkemyksen suuntaista toimintaa, valtaosa aktivoitumisesta on tapahtunut suljetuissa ja asenteiltaan radikalisoituneissa ja antidemokraattisissa verkostoissa. Billy Bragg (2019, 96) kuitenkin luettelee joitakin myönteisiä kehityskulkuja, jotka vahvistavat demokratiaa ja solidaarisuutta:

> ”Taskuissamme olevat näytöt ovat epäilemättä lisänneet kykyämme rakentaa solidaarisuutta taistelussa aidon muutoksen puolesta. Ottamalla inspiraatiomme vastuullisuusliikkeistä, kuten #BlackLivesMatter, #MeToo ja #NeverAgain, meidän on käytettävä yhteyksiä, joista nautimme, uudistamaan vastavuoroiset velvoitteet, jotka luovat puitteet yhteenkuuluvalle yhteiskunnalle. ”

Convivialismin sosiaalinen liike arvioi internetiä yhtä positiivisesti, sillä maailmanlaajuinen toisiinsa kytkettyjen tietoverkkojen järjestelmä voi auttaa luo-

maan myönteisiä suhteita, mikäli - ja tässä tulee painava vastalause - verkostoja pidetään yhteisenä omaisuutena, johon kaikilla on pääsy verkkoneutraaliuden mielessä. (Les Convivialistes 2014, 66). Yhteistoiminnallinen ajatus yhteisöomistuksesta on edellytys myös itse verkostojen organisoinnille, mutta Jarren ja Klinger (2017, 40) tuovat kuitenkin esiin nousevat ongelmat:

> ”Erottuminen perinteisestä joukkomediasta sekä alustojen ja hakukoneiden uudelleeninstituutio merkitsevät sitä, että julkinen viestintä on lähitulevaisuudessa suurelta osin yhteiskunnallisesti sääntelemätöntä, läpinäkymättömiin sääntöihin ja normeihin perustuvaa ja tapahtuu vailla yhteiskuntapoliittista päämäärää tai -tilausta. Samalla olisi neuvoteltava siitä, kuka voi ja kuka saa asettaa ja valvoa alustoja koskevia sääntöjä ja millä legitimiteetillä.”

Tähän monella tavalla ongelmalliseen kehitykseen ei ole löydettävissä triviaaleja ja helposti toteutettavia ratkaisuja. Vaikka valtioiden roolin vahvistamisesta suurten datayritysten ja -alustojen tiukemmassa järjestyksen, sääntelyn ja seurannan valvonnassa parhaillaan keskustellaan, yksittäisten säädösten tarkkaa suunnittelua, rajoja ja poliittista legitimiteettiä arvioidaan eri toimijoiden keskuudessa hyvin eri tavalla. Yksi ajatus on luoda tuettuja osuuskuntia ja/tai valtion rahoittamia kilpailevia yrityksiä, joilla suurten datayritysten monopoliasema voitaisiin murtaa.

Monopolit ja monopsonit. Verkkojen ulkoiset vaikutukset ja alenevat keskimääräiset kustannukset suosivat digitaalisella alueella luonnollisia monopoleja, jotka eivät muutu kilpailuympäristöiksi yksinkertaisten kartelli- ja monopolikieltojen kautta, vaan johtavat vähimmäissääntelyvaatimuksiin. Tällaiset rakenteet ovat ominaisia erityisesti uusille ’tietoyhtiöille’, alustoille ja viestintäpalveluille, ja niillä on myös luonnollisten monopolien piirteitä. Jos tätä kehitystä ei torjuta, monopolistinen hinta ja monopsonistinen palkanmääräytyminen tehokkuus- ja jakeluongelmiin. Kaushik Basu (2019, 2) tunnistaa tuloksena olevan ongelman:

> ”Uusimman teknologisen vallankumouksen myötä on vaikeampi soveltaa joitain perinteisiä lakejamme ja määräyksiämme, jotka koskevat tuotemarkkinoita ja myös työmarkkinoita, joilla suuren monopsonian ansiosta yritykset voivat alentaa palkkoja enemmän kuin kilpailussa vallitsisi. Tämä koskee erityisesti kilpailulakia. Tilanteessa, jossa tuotantoketjut kattavat digitaalisten yhteyksien ansiosta monia maita ja tarjoavat ennennäkemättömiä mittakaavaetuja, kilpailulainsäädäntöjen mekaaninen soveltaminen voi olla kansan kilpailukyvyn ja valmistussektorin kuolinsyy, mutta näiden lakien

> käyttämättä jättäminen ilman täydentäviä säännöksiä jättää kuluttajat ja työntekijät alttiiksi hyväksikäytölle.”

Basun ehdottamat ratkaisut keskittyvät yhtiön osakkeiden laajempaan jakamiseen ja voitonjakoon. Tavoitteena on, että monopoli- tai oligopolivoitot jakautuisivat ainakin tasaisemmin. Kesslerin (2019) ajatuksen mukaisesti voidaan kuitenkin luoda myös julkisia tai tuettuja osuuskuntia kilpailevia yhtiöitä. Myös kilpailulainsäädännön laajentaminen työmarkkinoille on ajateltavissa. Yksinkertainen ’business as usual’ -vaihtoehto eli jatkaminen tavanomaisten kilpailulakien varassa on kaikkien ehdotusten näkökulmasta kestämätön poliittinen vaihtoehto.

Markkinoiden koordinoinnin laajentaminen. Kehitystä on nähtävissä mutta suuret kysymykset ovat vain vähäisessä määrin keskustelun keskiössä. Digitaalisen median ansiosta monet vaihtoprosessit voidaan koordinoida helpommin eri markkinoilla, joita ei aiemmin voitu organisoida ollenkaan tai voitiin organisoida vain rajoitetusti tai suurella vaivalla. Mahdollisuus (yritysten) palveluiden koordinointiin on muuttanut tilanteen. Esimerkiksi kyydinvälitystoimistoja oli olemassa aiemminkin, mutta ne rajoittuivat pääasiassa pitkien matkojen kyytien järjestämiseen ja tarvitsivat tietyn toimitusajan vastatakseen kysyntään ja tarjontaan. Nykyään sovelluksilla voidaan koordinoida esimerkiksi Uber-ajoneuvojen käyttöä lyhyillä matkoilla muutamassa sekunnissa. Vastaavasti aikaisemmin lyhytaikaisessa yöpymissä lähinnä joko hyödynnettiin ammattimaisten palvelutarjoajien, kuten hotellien, majoitusliikkeiden ja täysihoitoloiden palveluita tai majoituttiin ystävien tai sukulaisten luona, tänä päivänä yhteisasuntoa tai lyhytaikaista asuntojen vuokrausta on nyt helppo hallita sovellusten kautta. Tällaisesta kehityksistä keskustellaan ja sitä problematisoidaan yksittäisinä ilmiöinä (taksivälityksen katoaminen, normaalin asuintilan pula metropoleissa). Digitalisaation seurauksista puhuttaessa on kuitenkin vähemmän keskusteltu siitä, että vastavuoroisuuden koordinoinnin, valtion valvonnan ja markkinoiden yhdistelmä muuttuu mahdollisten uusien markkinatransaktioiden myötä ja että markkinat ottavat yhä suuremman osuuden koordinoinnista. Myös yritysten koordinoinnin muotojen yhdistelmä (kapitalistinen vs. tuotanto-osuuskunta tai hybridimuoto) voi myös kokea muutoksia tämän seurauksena. Tämä puolestaan voi laukaista viitekehysvaikutuksia, jotka voivat vaikuttaa sosiaalisten mieltymysten laajuuteen ja normien syntymiseen ja muutoksiin. Kuten jo mainittiin Bowlesin moraalitaloutta käsittelevässä luvussa: pelkästään (markkina)egoisteille tarkoitettu institutionaalinen rakenne voi tuottaa juuri

näitä egoisteja. Lisäksi ottamalla julkisia tehtäviä yksityisillä säädöksillä esimerkiksi lohkoketjuteknologian avulla se voi vaarantaa julkisen ja yksityisen herkän suhteen (Sturn 2020a).

Sopimusten täyttäminen lohkoketju-tekniikoilla. Uudet tekniset mahdollisuudet, kuten lohkoketjuteknologia, muuttavat kilpailuympäristöä. Vaikka epätäydelliset sopimukset ovat toistaiseksi suurelta osin dominoineet markkinoita monilla alueilla, joilla sopimussuhteet ovat pitempiä, tietyllä luottamustasolla ja useiden valtion turvallisuustehtävien kohdalla sopimukset voidaan varmentaa milloin tahansa uusilla lohkoketjusopimuksilla. Menettely pyrkii suosimaan nimetöntä vaihtoa ilman suurta luottamusta ja joka ’vapauttaa’ esimerkiksi valtion useista turvallisuustehtävistä. Ensi silmäyksellä tämä näyttää edulliselta, koska markkinat, joilla on ollut epätäydellisiä sopimuksia, voivat poistaa tiettyjä ’jäykkyyksiä’ ja tietyt omistussuhteet menetettävät toiminnallisuutensa. Seurauksena voi olla myös vaihtomäärän kasvu.

Ensi silmäyksellä tämä näyttää siis vähentävän markkinoiden transaktiokustannuksia. Markkinoiden puolustajat pitävät digitalisaation vaikutuksia myönteisinä, jos markkinavaihto vahvistuu ja yksittäiset markkinat toimivat paremmin. Markkinoiden transaktiokustannukset voivat esimerkiksi pienentyä merkittävästi sovellusten kautta tapahtuvan reaaliaikaisen koordinoinnin ansiosta ja samanaikaisesti suunnata tavaroiden ja palveluiden tuotantoa jäsentävää markkinavaihtoa. Lohkoketju-tekniikoilla sopimukset voivat olla täydellisiä, mikä myös osaltaan edistää anonyymia markkinavaihtoa. Vaikutusta markkinoiden sisäsyntyiseen institutionaaliseen kilpailuun on vaikeampi arvioida, koska esimerkiksi osuuskuntien, työvoiman hallinnoimien yritysten ja kumppanuuksien toiminta voi tehostua, kun työstä tulee täsmällisempää ja ’tärkeämpää’. Tähänastinen kehitys ei vielä viittaa tähän, mutta tällaista kehitystä ei voida myöskään sulkea pois. Työntekijöiden itsehallinto on periaatteessa edelleen samojen ongelmien edessä, mikäli lohkoketju ei tee tiedosta symmetristä ja täydellistä esimerkiksi luottomarkkinoilla niin, ettei esimerkiksi työntekijöiden itsehallinnon rahoitukselle voida asettaa liian tiukkoja rajoja vain sellaisin ehdoin.

Toisella silmäyksellä transaktiokustannukset voivat jopa nousta. Transaktiokustannusten lasku yksittäisillä markkinoilla ei automaattisesti tarkoita, että koko järjestelmän tehokkuus välttämättä paranee. Kuten jo aiemmin luvussa 2.2.1 osoitettiin, Pareto-optimaalinen kokonaistasapainotila voidaan saavuttaa vain silloin, kun kaikki markkinat toimivat täydellisesti kilpailtuina markkinoina ja ’jäykemmissä’ olosuhteissa. Yksittäisten markkinoiden kilpailuedelly-

tysten kohentuminen ja aiemmin puuttuneiden markkinoiden luominen ei toiseksi parhaan teorian mukaan välttämättä tarkoita yleistä parannusta. Vaikka syrjäytys- ja tunkeutumisvaikutukset (crowding-out ja crowding-in) jätettäisiinkin huomiotta, sillä yksittäiset markkinat eivät ole ’täydellisiä’.

Jos otetaan huomioon myös lisääntyvän markkinoinnin vaikutukset asenteisiin, mieltymyksiin ja käyttäytymiseen, markkinoiden laajeneminen voi jopa nostaa transaktiokustannuksia huomattavastikin enemmän kuin perinteisessä toiseksi parhaan mielessä. Jos useammalla markkinalla on täydellisiä sopimuksia eivätkä ne ole riippuvaisia valtion tuesta tai luottamussuhteista, tällä voi olla merkittäviä kielteisiä heijastusvaikutuksia jäljellä oleville tai uusille markkinoille, joilla on vielä epätäydellisiä sopimuksia. Niillä on vaikeaa rakentaa luottamuksellisia suhteita muuten itsekkäiden toimijoiden (knaves) välille. Toimijat eivät voi enää luottaa valtion transaktiotukeen. Pahimmassa tapauksessa käsitys valtiosta voi jopa muuttua, jos valtion toimintaa ei enää kohdisteta tällaisiin tukipalveluihin ja valtiolla ei yleensä ole suunnittelu- ja ongelmanratkaisutaitoja (Sturn 2020a käsittelee tätä ongelmaa yksityiskohtaisesti; me palaamme teemaan myöhemmin). Luottamuksen rapautuminen ja valtion toiminnan heikkeneminen voivat viime kädessä jopa aiheuttaa transaktiokustannusten huomattavaa nousua ja viedä erityisesti tuotanto-osuuskunnilta viimeisetkin kilpailuedut osuustoiminnalliseen toimintaan sitoutumattomuuden vuoksi, ellei ’toveriyhteisö’ ehdota vaihtoehtoista toimintamuotoa.

Keskeisistä institutionaalisen talouden lähestymistavoista ja tuotanto-osuuskuntien elinkelpoisuudesta sekä erityisesti niiden tulevaisuuden näkymistä digitalisoinnin aikana käydyn keskustelun jälkeen seuraava askel on tunnistaa tarkat kilpailuolosuhteet, joissa osuuskuntien muodoilla on erityisiä mahdollisuuksia. Johdonmukaisen politiikan suunnittelun ja toteuttamisen ongelmia analysoidaan pääosin Suomen ja erityisesti sosiaalisektorin esimerkin avulla, koska maan hallintojärjestelmissä on tällä sektorilla tapahtunut ja tapahtumassa olennaisia muutoksia, joilla on ollut merkittävä vaikutus institutionaaliseen rakenteeseen. Haluamme saada vihjeitä siitä, millä ohjausvaihtoehdolla ja mikä valtion, kansalaisyhteiskunnan ja markkinoita koordinoivan tuotanto-osuuskuntien yhdistelmä voi parhaiten ratkaista institutionaalisen talouden näkökulmasta tunnistetut ongelmat.

3 Osuuskunnat, työvoiman itsehallinto ja sosiaalitalous: taloudelliset ja sosiologiset näkökulmat

3.1 Sosiaalipalvelut: markkinat, valtio, vastavuoroisuus ja sosiaalitalous

Aloitamme tarkastelemalla sosiaalitaloutta erityisesti sosiaalipalveluiden, koulutuksen ja terveydenhuollon palveluiden hallinnan eli ’sosiaalisen hallinnan’ (Schulze-Böing 2021, 43) osalta. Myöhemmin käsittelemme sosiaali- ja yhteisötaloutta myös osana yhteistyöhön tähtäävää osallistavaa labouristista (partizipativ-laboristische) talousrakennetta. Ensin kuitenkin muutama huomautus sosiaalialasta sanan laajassa merkityksessä.

Sosiaalialalla, jolla on omat erityiset kilpailu- ja sääntelyrakenteensa, esiintyy tiettyjen hyödykkeiden ja palveluiden markkinaperustaisessa tuotannossa systemaattisia hallinnan ja tehokkuuden ongelmia. Niitä kaikkia ei kyetä ratkaisemaan keskitetyllä valtiovetoisella suunnittelulla ja organisoinnilla, koska myös näihin liittyvät omat sudenkuoppansa ja ongelmansa. Niinpä erityisten välimuotojen toivotaan voivan tarjota ratkaisuja. Arvioitaessa kirjamme teeman mukaisesti tuotanto-osuuskuntien mahdollisuuksia on selvitettävä, voisiko tässä olla markkinarako, joka Wrightin (2017) terminologian mukaisesti voitaisiin ’täyttää osuustoiminnallisilla tai voittoa tavoittelemattomilla organisaatiomuodoilla’ (koska sekä osuuskunnat, jotka jakavat ylijäämänsä, että voittoa tavoittelemattomat osuuskunnat, joissa ylijäämää ei jaeta, ovat mahdollisia, kyse ei ole lähtökohtaisesti vain tuotanto-osuuskunnista tai sosiaalisista osuuskunnista). Tarkastellaan tätä ongelmakonstellaatiota kolmessa vaiheessa. Käsitellään ensin markkinoiden valvontaongelmia, sitten keskitetyn valvonnan ongelmia ja kolmannessa vaiheessa yhdistysten, hyväntekeväisyysjärjestöjen ja kapitalistisen perusrakenteen omaavien voittoa tavoittelemattomien yritysten sekä eri osuuskuntamuotojen haasteita ja ongelmia. Näin tehdessämme emme vain yksinkertaisesti aseta alueita rinnakkain, vaan tarkastelemme niiden olennaisia keskinäisiä riippuvuuksia ja hybridimuotoja.

Ensimmäisessä vaiheessa käsittelemme markkinaongelmia, jotka liittyvät erityisesti seuraaviin suhteisiin (vrt. useimmat seuraavista väitteistä myös Vilain 2018 teoksessa Kubon-Gilke et al., luvut 6.11.1–6.11.5):

1. Kollektiivisesti määriteltyjen sosiaalisten arvojen turvaaminen ei voi rajoittua vain henkilökohtaisten mieltymysten täyttämiseen. Siksi Basun (2010) mukaan on välttämätöntä estää tietyt markkinat, joilla käytävä kauppa liittyy esimerkiksi ihmisoikeuskysymyksiin. Basun mukaan ihmisoikeudet ja muut yhteiskunnalliset arvot ovat yleinen tabu markkinoiden hallinnassa. Basu kutsuu tätä loukkaamattomien arvojen, kuten ihmisarvon turvaamisen ja sanan- ja kokoontumisvapauden, alueeksi. Siihen voivat liittyä esimerkiksi kysymykset itsensä orjuuttamisesta, omien elintensä myymisestä tai kansalaisvapauksien hylkäämisestä rahaa vastaan. Tällaiset markkinatoimet ovat Basun mukaan ehdottomasti kiellettyjä. Tällaisten kysymysten lisäksi valvontatehtävään liittyvät kysymykset koskevat usein, esimerkiksi työntekijöiden suojelun yhteydessä, kilpailuympäristön eri elementtien keskinäisessä tasapainossa ilmeneviä ongelmia sekä mahdollisuutta siitä, että valvonta ei ainoastaan johda sosiaalisesti ja eettisesti ei-toivottuihin tuloksiin, vaan on myös tehotonta. Basulle lapsityövoiman käyttö on mallierimerkki tästä. Tästä syystä yleisiin yhteiskunnallisiin arvoihin nojaavan valvonnan tulee perustua selkeisiin poliittisesti määriteltyihin kiinteisiin sääntöihin, kuten työturvallisuussääntöihin, eikä hintamekanismeihin.

2. Ulkoiset vaikutukset: Ulkoiset vaikutukset kuvaavat tuotanto- ja kulutuspäätösten muutoin kuin hintamekanismin kautta välittyviä vaikutuksia kolmansiin osapuoliin. Markkinoilla koordinoidaan vain henkilökohtaisia mieltymyksiä tai maksuhalua ja kustannuksiin perustuvia toimituspäätöksiä. Yksittäiset toimijat keskittyvät yksityisiin etuihinsa eivätkä ota näitä kolmansiin osapuoliin ulottuvia vaikutuksia huomioon päätöksissään. Koulutus ja sosiaalityö ovat tyypillisiä esimerkkejä positiivisista ulkoisvaikutuksista[105], joista hyötyvät paitsi palvelua käyttävä yksittäinen henkilö, myös muut ihmiset, viime kädessä usein koko yhteiskunta. Puhdas markkinavalvonta huomioisi vain puhtaasti yksityiset edut, minkä seurauksena näitä palveluja tarjottaisiin sosiaalisesti liian vähän. Lukuun ottamatta niitä harvoja tapauksia, joissa neuvotteluratkaisut ovat ajateltavissa vain pienelle määrälle asianosaisia, val-

[105] Emme käsittele tässä tarkastelussa kielteisiä ulkoisia vaikutuksia, kuten saastepäästöjä, joissa kolmansille osapuolille koituu vahinkoa.

tion nähdään olevan velvollinen tukemaan tai erittäin suuren positiivisen ulkoisvaikutuksen tapauksessa jopa kokonaan järjestämään sektorin yhteiskunnallinen rahoitus. Myös kansalaisyhteiskunnan osallistumisesta keskustellaan ratkaisuna tai osaratkaisuna.

3. Julkishyödykkeet: Julkishyödykkeiden erityispiirteet piilevät laajuuden eduissa sekä yksilöllisten ja kollektiivisten etujen välisessä ristiriidassa. Jos laajuuden edut jätetään huomioimatta, julkishyödykkeiden ongelma kuvaa positiivisten ulkoisten vaikutusten erityistapausta, jossa ketään ei pidä sulkea pois hyödykkeen käytöstä taloudellisista syistä, koska useat ihmiset voivat käyttää hyödykettä samanaikaisesti ja sen käytön rajakustannukset toiselle ovat nolla. Vapaamatkustajaongelmat estävät julkishyödykkeiden koordinoinnin markkinoiden kautta, koska päätös julkishyödykkeiden hyödyntämisestä riippuu siitä, minkä verran yksilöillä on yhteensä maksuhalukkuutta. Hyötyjen summaa on verrattava kustannuksiin. Jos yksittäinen ihminen suhtautuu kysymykseen julkishyödykkeen rahoituksesta taloudellisesti ja rationaalisesti, hän toivoo, että kaikki muut osallistuvat rahoitukseen, mutta hän itse ei tee mitään. Jos kaikki ajattelevat näin, kollektiivinen hyvä ei toteudu, vaikka yksittäisten hyötyjen summa olisikin paljon suurempi kuin sen luomiskustannukset. Siksi valtiolla nähdään velvollisuus arvioida, tarvitaanko julkishyödykettä ja, positiivisen päätöksen tapauksessa, velvollisuus se rahoittaa ja tuoda se saataville verojen tai maksujen kautta.

   Tällaisten argumenttien esittämisessä on oltava hieman varovainen, koska ne noudattavat hyvin yksinkertaista markkinat–valtiodikotomiaa; ei kuitenkaan ole olemassa vain täydellisiä markkinoita ja toisaalta epäonnistuvia markkinoita. Kuten olemme nähneet keskustelussa yritysten eduista, voidaan luoda institutionalisaatioita tai markkinaketjuja, jotka voivat lievittää joitain ei-instituutionaalisten markkinoiden ongelmia. Ronald Coase (1974) osoitti jo 1970-luvulla tunnetulla esimerkillään majakoiden rahoituksesta (majakka on oppikirjoissa yleinen esimerkki julkishyödykkeestä), että majakat rahoitetaan melko usein yksityisesti, esimerkiksi linkittämällä niiden rahoitus satamamaksuihin. Myös kamarit ja yhdistykset voivat järjestää julkishyödykkeiden rahoitusta toimia niputtamalla ja eri tasoja linkittämällä. Vastaavalla tavalla sosiaalisektorilla, jossa on mukana myös yksityisiä organisaatioita, voi olla joitain perustavanlaatuisia – mm. julkishyödykkeen todelliseen tarpeeseen ja vapaamatkustajaongelmaa lieventäviin

psykologisiin siteisiin liittyviä – etuja joidenkin julkishyödykkeiden tuotannossa.

Suuri syy niihin hyötyihin, joita sosiaalisektori saa toimimalla erilaisten yleishyödyllisten, voittoa tavoittelemattomien järjestöjen ja eri muotoisten osuuskuntien kanssa, voi olla siinä, että nämä tukevat narratiivia, joka on erilainen kuin markkinoiden narratiivi, ja jossa altruismi ja oikeuksiin ja velvollisuuksiin perustava logiikka ovat tärkeämmässä roolissa ja vapaamatkustajaongelmat siksi vähemmän ilmeisiä. Tämä on epätodennäköisempää moottoriteiden, viemärien tai voimalinjojen rakentamisen kohdalla kuin sellaisten hyödykkeiden, tavaroiden ja palvelujen, kuten asukastuvan tai päiväkodin rakentamisen tai muun yhteisöllisen toiminnan suunnittelun, kohdalla, jotka on normatiivisesti arvioitu yhteiskunnallisesti tai yhteisöllisesti tarpeellisiksi tai toivottaviksi. Tietyssä mielessä, siirryttäessä markkinoiden tai valtion tasolta kansalaisyhteiskunnan tasolle, julkisen hyödyn tuottaminen muuttuu taloudellisesta tai oikeudellisesta toiminnasta yhteiskunnalliseksi teoksi. Sosiaalisektorin institutionaalisen suunnittelun ja valvonnan täsmällisestä luonteesta kuitenkin riippuu, tuetaanko oikeuksiin ja velvollisuuksiin perustavaan logiikkaan pohjaavaa narratiivia pitkällä aikavälillä. Jos valtio päättää valita ohjausjärjestelmän, jossa on paljon kilpailun korvikkeita ja voittoa tavoittelemattomat järjestöt tai osuuskunnat eivät saa erityistukea kilpaillessaan muiden palveluntarjoajien kanssa, narratiivi siirtyä markkinalogiikkaan ja sosiaalisektori ei silloin pysty ottamaan haltuunsa spontaania julkishyödykkeiden tarjontaa.

4. Yhteisomaisuus: Yhteisomaisuuden kohdalla on individualistisesta taloudellisesta näkökulmasta myös kysymys osittain ulkoisiin vaikutuksiin liittyvästä ilmiöstä. Yhteisomaisuus tarkoittaa yksilöllisesti käytettävissä olevaa yhteistä omaisuutta. Yksilöllisen käytön vuoksi yhteisomaisuudessa ei ole kyse puhtaista osuuskunnista sanan suppeassa merkityksessä. Ulkopuoliset vaikutukset syntyvät, jos yksittäinen käyttäjä ottaa huomioon vain yhteisomaisuuden käytön vaikutukset itselleen mutta ei huomioi sen vaikutuksia muille, joilla on yhteisomaisuuden käyttöoikeus, ja heidän mahdollisiin käyttötarkoituksiinsa. Garrett Hardin (1968) puhui jopa yhteisomaisuuden tragedioista, murhenäytelmistä, joissa yksilöt, jotka olleessaan tiukasti kiinnostuneita vain omasta (välittömästä) edustaan ja siten laiminlyömällä muille käyttäjille koi-

tuvien seurauksien huomioimisen tulevat painottaneeksi yhteistä niin paljon, että yhteisomaisuus lopulta kulutetaan loppuun tai se muuten tuhoutuu.

Tässä mielessä oletetaan, että joko yhteisomaisuuden hoidon tulokset ovat pitkällä aikavälillä katastrofaalisia tai yhteisominaisuus muutetaan ’hyvissä ajoin’ yksityisomaisuudeksi siksi, että markkinoihin perustuvaa omaisuuden valvontaa pidetään tehokkaampana. Harold Demsetz (1988, 7) väittää, että yksityisomistusoikeudet syntyvät aina, kun ulkoisten vaikutusten sisäistäminen on mahdollista ja kun sisäistämisen hyödyt ovat suuremmat kuin sen kustannukset. Omistuksen tulisi hänen mukaansa kehittyä yksityisomistuksen suuntaan aina, kun se on yhteiskunnassa ”kannattavaa”.

Monet esimerkit ovat kuitenkin osoittaneet, että yhteisomistus voi toimia vakaasti ja pitkään ilman liikakäyttöä. Elinor Ostrom (1990) väittää, että paikallinen yhteistyö voi monissa tapauksissa olla tehokkaampaa kuin valtion valvonta tai markkinatalouden mekanismeihin perustuva ohjaus, koska erilaisiin perhe- ja muihin suhteisiin sekä uskonnollisiin ja muihin keskinäisiin riippuvuuksiin liittyvät tekijät voivat edistää yhteistoiminnallista käyttäytymistä. Tässäkin meillä on malliesimerkki siitä, kuinka transaktioiden viitekehys voi vaikuttaa asenteisiin, motiiveihin ja käyttäytymiseen – samoin kuin sosiaaliset sanktiomekanismitkin. Tämä voidaan selittää uusklassisen taloustieteen tiukasti individualistisessa lähestymistavassa vain lisäoletusten avulla. Sidettä ei selittää pelkästään sanktioilla, sillä, kuten Piketty (2020) monien esimerkkien kautta osoittaa, eriarvoisuusjärjestelmiin keskittyvät valvonta- ja seuraamusjärjestelmät edellyttävät aina jaetun narratiivin, jonka mukaan ne voidaan ainakin jossain määrin perustella, jolloin myös säännöt hyväksytään suurelta osin spontaanisti.

Fiktiivisessä ja puhtaasti yhteiseen hyvään suuntautuneessa yksilöiden yhteisössä, yksityistä omistusoikeutta ei edes tarvita – ainakaan, jos yhteisössä ei ole merkittäviä informaatio-ongelmia – koska kaikilla on sama näkemys yhteisomaisuuden tehokkaasta käytöstä ja jokainen toimii tämän näkemyksen mukaisesti. Tämä voi epärealistinen ja yleistävä oletus, mutta puhtaan itsekkyyden ja täydellisen epäitsekkyyden (kaikissa tapauksissa ytimekkäät) välimuunnokset, jotka kumoavat yhteisomaisuuden tai osuuskuntien mahdolliset haitat ovat ajateltavissa, vaikka suuret markkinatransaktiot synnyttäisivätkin, kuten Bowles (2016) otaksui, itsekkäitä ’roistoja’ (’knaves’). Siksi toimiva yhteis-

omistus ja kibbutsien erikoistapaus tarjoavat havainnollistavaa materiaalia lisäkysymyksiin työntekijöiden itsehallinnon emotionaalisen ja motivoivan sitovan voiman mahdollisuuksista ja ongelmista.

Yhteisomistusongelma ei kuitenkaan ole ilmeinen vain tiukasti rajatuilla alueilla tai tarkasti määritellyissä tuotantoyksiköissä, joissa tietyt tunne- ja motivaatiositeet voidaan ymmärtää ja selittää sopivassa viitekehyksessä; globaalia luonnonvarojen niukkuutta, sademetsien raivausta tai maailman valtamerten liikakalastusta ei voida ratkaista globaaleina ongelmina yhtä helposti kuin paikallistason ongelmia. Kaikkia ekologisia ongelmia ei kuitenkaan voida pelkistää yksinkertaisiksi ulkoisiksi vaikutuksiksi. Tässä esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan aloitteet ja sosiaalisektori voivat pikemminkin toimia osaltaan julkisen paineen rakentajana ja ympäristöasioiden ajajana.

5. Epäsymmetrinen informaatio: Olemme jo käsitelleet epäsymmetrisen informaation ongelmaa yritysteorian institutionaalisissa taloudellisissa analyyseissä ja analysoineet sitä ennen kaikkea työmarkkinasuhteiden yhteydessä. Epäsymmetrinen informaatio aiheuttaa kuitenkin markkinoiden hallinnan ongelmia myös monilla muilla alueilla. Tavaroiden ja palvelujen osalta epäsymmetrinen informaatio voi johtaa tehottoman laadun heikkenemiseen, ääritapauksissa kokonaisten markkinoiden romahtamiseen (Akerlof 1970). On kuitenkin olemassa ’toiseksi parhaita’ ratkaisuja, joissa laatulupaukset tulevat uskottaviksi institutionaalisten lisäysten kautta. Tällaisia ovat muun muassa takuut, sertifioinnit, franchising-organisaatiot sekä laatubonukset eli tuotantotulosta maksettavat lisäpalkat, jotka myönnetään suuremmasta huomiosta, paremmasta hoidosta jms. Voittoa tavoittelemattomilla organisaatioilla on se erityinen ’etu’, että laatulupauksiin uskotaan niiden kohdalla voitonjakokiellon vuoksi enemmän kuin voittoa tavoittelevien yritysten kohdalla. Syy tähän on yksinkertainen, nimittäin se, että vastuussa olevat eivät hyödy väärien lupausten antamisesta, koska he eivät voi vetää niiden tuottamia ylimääräisiä voittoja itselleen.[106]

---

[106] Periaatteessa mahdollisuuksia voittojen kuorimiseen on olemassa, esimerkiksi investoinnit tavarantoimittajayrityksiin (catering, tilojen vuokraus jne.), ylisuuret palkat, ylelliset työsuhdeautot jne. Skandaali saksalaisessa henkilökohtaisiin paikallisyhdistysten jäsenyyksiin perustavassa hyvinvointiyhdistyksessä, Arbeiterwohlfahrtissa (AWO)

Etenkin sosiaalipalveluille on usein ominaista se, että arviointikriteerit ovat epäselviä ja että kriteerien täyttymistä ei joissain tapauksissa voida havaita kovinkaan hyvin. Ajatellaan esimerkiksi dementoituneiden hoitopalveluita tai neuvontapalveluiden laatua. Institutionaalisissa määrityksissään markkinaratkaisut pyrkivät yleensä kohti franchising-rakenteita tai sertifiointijärjestelmiä. Molemmissa ratkaisuissa on kuitenkin sudenkuoppia laajemman epäsymmetrisen informaation suhteen, koska sertifioinnin laadulle on ominaista esimerkiksi tiedon epätasainen jakautuminen.

Jos voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden lupauksiin hyvästä laadusta uskotaan todennäköisemmin joko työntekijöiden moraalisen asenteen tai voitonjakokiellon takia, näillä organisaatiomuodoilla on jopa kilpailuetua voittoa tavoitteleviin yrityksiin verrattuna, vaikka ne eivät saisikaan veroetuja tai muita tukimuotoja. Samoin, jos erityisesti osuuskunnat tai muut – usein voittoa tavoittelemattomat – organisaatiot vaikuttavat viitekehysvaikutusten kautta työntekijöidensä moraaliseen asenteeseen sekä vastuuseen organisaation menestyksestä ja yhteistyön onnistumisesta, tämä voi synnyttää alueen, jolla tällaiset organisaatiomuodot voivat saada suoraa kilpailuetua.

Nämä vaikutukset ovat erityisen merkittäviä tilanteissa, joissa ei ole mukana vain kaksi tasavahvaa osapuolta, joista toinen vastaa kysynnästä ja toinen tarjonnasta, vaan joissa käyttäjä ja tuottaja eivät ulkoisista tai muista syistä johtuen ole täysin tasavertaisia. Sosiaalisektorilla saamme tällaisista tilanteista mielenkiintoista, kolmipuolista epäsymmetristä informaatiota esimerkiksi tuottajien, käyttäjien ja rahoittajien (kunnat, tietyn palvelun maksajat jms.) kolmikantaisesta sosiaalioikeudellisesta suhteesta. Valvontamahdollisuuksien puuttumisen takia palveluiden maksajat suosivat voittoa tavoittelemattomia organisaatioita, koska niillä ei katsota olevan motiivia alentaa laatua antami-

---

Frankfurt-Wiesbadenissa ja Thüringenissä vuosina 2019 ja 2020 osoitti, että epäreilun toiminnan mahdollisuuksia on olemassa. Yksittäistapauksista ei pidä tehdä koko alaa koskevia päätelmiä. Selkeillä palkka- ja bonussäännöillä sekä kiellolla olla mukana esimerkiksi tavarantoimittajayrityksissä silloin, jos hankintapäätöksiä tehdään samanaikaisesti saman henkilön toimesta, sulkevat suurelta osin pois tällaiset mahdollisuudet yksityiseen rikastumiseen.

ensa lupausten vastaisesti. Luottamus siis korvaa tässä hallinnan puuttumisen.

Kilpailun korvikkeiden erittäin voimakas käyttö voi poistaa tietyt kameralistisen ohjauksen perustavanlaatuiset vaikeudet, mutta se myös vähentää sidettä laatutupauksiin, kun yhteiskunnalliset organisaatiot kilpailevat muun tyyppisten organisaatioiden kanssa, tyypilliset kapitalistiset yritykset mukaan luettuina. Tämä vaikuttaa yhtä lailla erityisiin osuuskuntamuunnoksiin kuin voittoa tavoittelemattomiin yhdistyksiin tai voittoa tavoittelemattomiin osakeyhtiöihin (gGmbH). Siksi on kaksiteräinen miekka yrittää ratkaista suoran julkisen hallinnon ilmeisiä virheitä ja tehottomuutta suorassa valtion hallinnassa käyttämällä monia markkinoiden korvikkeita – varsinkin, jos vedetään vääriä analogioita markkina-alueelta ja esimerkiksi palkan suorituselementtejä käytetään siellä, missä ne ovat täysin sopimattomia työn multi-tasking-luonteen ja riskiä välttävien henkilöiden takia.

6. Markkinavoimaongelmat, jotka aiheutuvat monopoleista tai kartelleista, pyritään yleensä ratkaisemaan erityislailla markkinoiden sulkemisen estämiseksi. Saksassa säännökset on määritelty kilpailunrajoituksia koskevassa laissa, joka tunnetaan myös puhekielessä kartellilakina. Vaikka monopolien hajoaminen alentaa keskimääräisiä kustannuksia, kysymys on kuitenkin kilpailusta kanien ja siilien (vrt. jänis ja kilpikonna) välillä, sillä jokaisen monopolin hajoamisen jälkeen toinen yritys voi saavuttaa monopoliaseman kilpailemalla pienten palveluntarjoajien kanssa mittakaavaetunsa mahdollistamien alhaisempien keskimääräisten kustannusten avulla. Energiahuolto on tästä hyvä esimerkki. Mittakaavaedut ovat tehokkaita myös suurten datayritysten alueella. Suora sääntely on kuitenkin vaikeaa varsinkin jälkimmäisessä tapauksessa yritysten kansainvälisen toiminnan vuoksi. Lisäksi kartellisopimuksia on yleensä vaikea todistaa tai jopa suvaita. Heikosta potentiaalisesta kilpailusta ja markkinoille pääsyn esteistä seuraa yleensä tehottomuutta, joka johtuu kilpailukykyiseen ratkaisuun verrattuna liian alhaisista tuotantomääristä ja liian korkeista hinnoista (työmarkkinoiden monopsonissa vastaavasti liian alhaisista palkoista, ks. monopoleista ja monopsoneista myös kappale 2.4). Monopoliasemaan liittyy usein tuotteiden laadun heikkeneminen tai tuotteiden erittäin rajallinen valikoima. Seurauksena voi olla myös palkka- ja hintasyrjintä, mutta sillä on kaksijakoisia vaikutuksia tehokkuuteen.

Institutionaalisesti suojatut kansalaisyhteiskunnan aloitteet voisivat parantaa tilannetta erityisesti datayritysten kohdalla. Esimerkiksi avoimeen lähdekoodiin perustuvien Linux-käyttöjärjestelmän ja Mozilla Corporationin Firefox-selaimen kautta on onnistuttu luomaan suuryritysten tarjonnalle vaihtoehtoja, jotka ovat ainakin jossain määrin lieventäneet markkinavoimapotentiaalia. Markkinavoimailmiön kanssa korreloi usein myös eräänlainen tulomonopoli, joka kasvattaa tuloeroja. Näin ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla, sillä kuten esimerkiksi Basu (2019) esittää, voitonjakojärjestelmät voisivat tarjota tähän ratkaisun, so. eräänlaisen välivaiheen matkalla kohti osuuskuntarakennetta. Silloin markkinavoimien ja eriarvoisuuden ongelmiin voitaisiin puuttua kahdella tavalla osuuskuntarakenteiden kautta, ensinnäkin voittoa tavoittelemattoman, yhteistoiminnallisesti järjestäytyneen kilpailun kautta ja toiseksi sopeuttamalla yritysrakenteita lisäämään osallistumista. Näitä olisi kuitenkin tuettava tai jopa pantava täytäntöön poliittisilla toimilla.

Aiemmat ehdotukset eivät kuitenkaan tarjoa selkeitä ratkaisuja. Esimerkiksi Posner ja Weyl (2018) ottavat täysin eri suunnan vaatimalla markkinaorientoituneita mutta ei kapitalistisia ’radikaaleja markkinoita’, jotka koostuvat yksityisen ja yhteisöomaisuusjärjestelmän uudenlaisesta yhdistelmästä. Sen keskeisiä elementtejä ovat omaisuuden itsearvointiin perustuvat varallisuusverot sekä itsearviointien oikeellisuutta ’valvova’ huutokauppajärjestelmä. Viimeksi mainittu tekee omaisuuden liian alhaisista itsearvioista epäattraktiivisia, koska järjestelmässä omaisuus on pakko myydä, jos joku toinen tarjoaa siitä sen itsearviointiarvon. Posner ja Weyl haluavat ehdotuksellaan vähentää hallituksen roolia ja korvata sitä yhteistoiminnalla sekä lisätä kilpailua, tulotasa-arvoa sekä tehokkuutta varmistamalla erityisesti verotuksen ja huutokaupan yhdistämisen kautta, että varat menevät aina niille ihmisille, joille omaisuudesta saatava hyöty on suurin.[107] On korostettava, että yhteisöllinen omaisuus on osa heidän kilpailuntehostamisideaansa. Lopputulokseksi markkinavoimaongelmien tarkastelussa jää, että sosiaaliset järjestöt, mukaan lukien osuuskunnat, voivat toimia vaihtoehto-

[107] Tässä yhteydessä olisi mielenkiintoista tutkia, mitä seurauksia on psykologisesta omaisuusvaikutuksesta, joka ilmenee siinä, että identtistä tavaraa arvostetaan enemmän, jos se omistetaan, verrattuna tilanteeseen, jossa harkitaan sen ostamista.

jen tarjoajina ja että niillä on tämän lisäksi tiettyjä signaali- ja suojafunktioita. Nähtäväksi kuitenkin jää, voidaanko esimerkiksi suuria datayrityksiä todella muuttaa osallistavampien rakenteiden suuntaan. Tämän suhteen ei pidä olla liian optimistinen.

7. Optiohyödykkeet: Optiohyödykkeitä ei ole juurikaan mahdollista koordinoida markkinoiden kautta, enintään tämä on mahdollista samalla tavalla kuin julkisten hyödykkeiden koordinointi eli ketjuttamalla ne muihin vaihdannan järjestelyihin. Optiohyödykkeiden, kuten sairaaloiden, palokuntien, pelastuspalveluiden tai katastrofivalvonnan, kohdalla yksilöiden saama hyöty syntyy niiden olemassaolosta, ei niiden henkilökohtaisesta käytöstä. Palveluita ei haluta joutua konkreettisesti käyttämään, mutta silti ollaan iloisia, että ne ovat olemassa mahdollisia hätätilanteita varten. Esimerkiksi sairaaloiden tehohoitoyksiköiden kapasiteetin erityinen tärkeys optiohyödykkeenä tuli vaikuttavasti todistetuksi ensimmäisten Covid-19-virukseen liittyneiden pandemia-aaltojen yhteydessä vuosina 2020 ja 2021. Periaatteessa kapasiteetit suunnitellaan tietylle huippukuormitukselle, mutta varsinaisessa käytössä tätä kapasiteettia hyödynnetään yleensä osittain eli normaalitilanteessa syntyy ns. tyhjäkäyntikustannuksia. Tällä pyritään positiiviseen julkishyödykkeiden ongelmaan ja/tai voimakkaisiin positiivisiin ulkoisiin vaikutuksiin kapasiteettireservien optioluonteesta sekä niihin tyypillisesti liittyvistä markkinoiden valvontaongelmien takia.

   Jos voittoa tavoittelemattomat järjestöt tai osuuskunnat todella tukevat erityisen korkeaa sisäistä motivaatiota, voidaan myös aktivoida vapaaehtoista sitoutumista, ja silloin nämä reservit voidaan saada joillain alueilla käyttöön kohtuullisen edullisesti, esimerkiksi vapaaehtoistyön avulla palokunnissa tai puhelinneuvonnassa, ja yhteiskunnallisesti välttämätön optiohyödykkeiden tarjonta voidaan turvata tai sitä voidaan ainakin tukea.

8. Klubihyödykkeet liittyvät myös läheisesti ulkoisiin vaikutuksiin, samalla ne lähestyvät myös julkishyödykkeitä. Klubihyödykkeiden kohdalla yksityishenkilöt jakavat yhteisen infrastruktuurin kustannukset. Kuntostudion toiminnan ja tilojen ylläpito on hyvä esimerkki klubihyödykkeestä. Varsinkin, jos yhdistystoimintaan, kuten kuorossa laulamiseen liittyy se, että vapaasti muodostettu yhteisö tuottaa itse etuja (yhdessä laulamiseen liittyy enemmän iloa ja tyytyväisyyttä kuin laulami-

seen yksin kotona), niin kyseessä on hyvin perinteinen ulkoinen vaikutus. Päinvastoin kuin puhtaasti julkishyödykkeiden kohdalla, hintojen poissulkeminen on klubihyödykkeiden kohdalla ainakin osittain mahdollista. Käytettävissä olevan kapasiteetin rajoissa ei esiinny kilpailua kulutuksesta, koska useat ihmiset voivat käyttää infrastruktuuria samanaikaisesti. Periaatteessa myös voittoa tavoittelevat yritykset, jotka perivät maksua kuntosalin laitteiden käytöstä, voivat tarjota asiakkailleen jäsenyyttä vastaavissa klubeissa, mutta tällöin kuitenkin veloitetaan yleensä hintoja, joihin käyttökustannusten lisäksi sisältyy myös voittomarginaali. Tietysti riippuu kilpailun tyypistä ja vakavuudesta, voidaanko tällaisia lisämaksuja toteuttaa merkittävässä mittakaavassa. Erilaiset voittoa tavoittelemattomat yhdistykset ja/tai osuuskunnat voivat kiristää kilpailua siis ja yleensä niillä on mahdollisuus vakiinnuttaa itsensä jopa kapitalistisissa rakenteissa. Lahjoitusten ja vapaaehtoistyön ansiosta jäsenmaksu voi usein olla pienempi yhdistyksillä tai osuuskunnilla kuin voittoa tavoittelevilla yrityksillä, mikä voi antaa näille kilpailuedun, jota merkitystä ei pidä aliarvioida. Klubihyödykkeiden kohdalla on mielenkiintoista myös se, että toiminnan ristisubventio, jossa joltakin asiakasryhmältä veloitetaan liikaa, jotta toiselta voitaisiin veloittaa liian vähän, on usein mahdollista. Tällaisten vaihtoehtojen käytännön toteuttamismahdollisuudet riippuvat kuitenkin suuresti verolainsäädännön vaatimuksista.

9. Markkinaongelmat eivät ole sanan suppeassa merkityksessä tehokkuuskysymys vaan pikemmin oikeudenmukaisuuskysymys. Erityisesti pienituloisilla ihmisillä on vaikeuksia maksaa välttämättömistä hyödykkeistä korkeita hintoja. Tämä koskee esimerkiksi asumista, ravintoa ja sairaanhoitoa. Koska kysyntä on näillä aloilla (vakaata ja) voimakasta, markkinaohjauksen mekanismeista seuraa, että tuotteet ja palvelut tulevat saatavilla nousevilla hinnoilla. Jos kysynnän hiipumista tapahtuu, se ei useinkaan perustu niinkään mieltymysten muuttumiseen kuin siihen, että alhaiset tulot eivät mahdollista korkeamman hinnan maksamista. Osuuskuntayhdistykset voivat osittain lieventää näitä ongelmia esimerkiksi asuntohankkeissa tai päivittäistavarakaupassa. Laajemminkin – koko sosiaalisektorilla – osuuskunnat ja/tai voittoa tavoittelemattomat järjestöt voivat toimia vaihtoehtoisina palveluntarjoajina ja yhteisiin intresseihin perustuvana tasapainottavana markkinoiden vastavoimana mutta myös olla politiikan suuntaan äänitorvena niille, joiden on muu-

toin vaikea saada ääntään kuuluville poliittisessa päätöksentekoprosessissa.

Olemme aiemmin viitanneet osittaisiin institutionaalisiin ratkaisuihin kapitalististen rakenteiden sisällä sekä erityistehtäviin, joista sosiaalisektorin organisaatiot voisivat ottaa vastuun. Koska ainakin lyhyesti ja yleisellä tasolla on tarpeen käsitellä myös kysymystä siitä, voisivatko tiukka keskitetty suunnittelu ja poliittinen toteutus tarjota vielä yksinkertaisempaa ratkaisua, pohdimme seuraavaksi valtionhallinnon puhtaasti hierarkkiseen toteutukseen liittyviä ongelmia. Seuraavat kohdat nousevat esiin useimmissa tarkasteluissa:

1. Julkishyödykkeiden tarjoaminen. Keskustelimme markkinoiden valvontaongelmien yhteydessä siitä, että julkishyödykkeitä ei ole mahdollista koordinoida tyydyttävästi markkinoiden kautta mm. vapaamatkustajaongelman takia. Vaikka erilaisilla institutionalisoinneilla ja yhteenliittymillä voi markkinalähtöisiä ratkaisuja, on pääasiassa valtion tehtävä selvittää kollektiivisia mieltymyksiä sekä verrata niitä julkishyödykkeen tarjoamisen kustannuksiin, jotta voidaan päättää, tuleeko hyödyke tarjolle julkishyödykkeen muodossa. Etenkin suurissa hankkeissa kohtaavat usein monet eri intressit, jotka eivät aina ole yhtenäisiä. Tämä näkyy esimerkiksi juna-asemien tai lentokenttien laajennuksista tai ydinjätteen loppusijoituspaikkojen rakentamisesta käytävässä keskustelussa. Kaikille asianosaisille suunnatut yksinkertaiset kyselyt, joissa selvitetään heidän näkemystään parhaasta mahdollisesta ratkaisusta, eivät auta, koska vastaajilla on vahvat kannustimet liioitella tai aliarvioida maksuhalukkuuttaan riippuen siitä, hyväksyvätkö he hankkeen vai vastustavatko he sitä, sekä siitä, miten kustannukset aiotaan kohdentaa. Siinä tapauksessa, että kaikki asianosaiset todellakin arvioivat julkishyödykkeen vaikutuksen positiiviseksi mutta – sikäli kuin tämä on mahdollista – haluaisivat muiden maksavan sen, olemme jälleen tyypillisen vapaamatkustajaongelman ja vangin dilemma -tilanteen äärellä.

2. Taloustieteellisessä kirjallisuudessa on keskusteltu jonkin verran eidiktatuurisista mekanismeista, jotka luovat kannustimia totuudenmukaiseen mieltymysten ilmaisemiseen. Sosiaalisen valinnan teoriaan liittyvän Gibbard-Satterthwaiten teoreeman mukaan tätä ei kuitenkaan yleensä voida suunnitella budjettineutraaliksi. Avainsanoja tässä suh-

teessa ovat Grovesin mekanismi ja Clarken vero (Kubon-Gilke 2018a, 254–). Grovesin mekanismi on kvasilineaarinen ’Kerro totuus’ -menetelmä julkishyödykkeitä koskevien mieltymysten määrittämiksi. Siinä kukin osallistuja maksaa tai saa toimenpiteen kustannusten ja kaikkien muiden osapuolten ilmoittamien maksuvelvoitteiden summan välisen erotuksen. Jos kaikkien muiden osapuolten ilmoittamien maksuvelvoitteiden yhteissumma on negatiivinen, henkilön on itse suoritettava maksut valtiolle, vastaavasti, jos tämä yhteissumma on positiivinen, hän saa rahaa valtiolta. Grovesin mekanismin on analyyttisesti osoitettu olevan totuutta indusoiva kannustinmekanismi. Sen kanssa identtisesti toimivan Clarken veron keskeisenä mekanismina on vero, joka yksityishenkilöltä peritään siinä tapauksessa, että hänen antamansa hyödyllisyystiedot ovat siinä mielessä ratkaisevia hankkeen toteutumisen kannalta, että hänen ilmaisemaansa hyödyllisyysmääritykseen liittyvä maksuhalukkuusarvo muuttaa kaikista tiedossa olevista maksuhalukkuusarvoista lasketun yhteissumman etumerkkiä. Voi hyvinkin olla, että monet päättäväiset ihmiset voivat muuttaa etumerkkiä päätöksellään.

3. Näitä ajateltavissa olevia mekanismeja aitojen mieltymysten paljastamiseksi ei kuitenkaan käytetä todellisuudessa. Tähän voi olla syynä se, että ne toimivat vain, jos yksilöt todella ymmärtävät voivansa vahingoittaa omaa etuaan antamillaan väärillä tiedoilla ja jos – varsinkin Grovesin mekanismin yhteydessä – voidaan varmistaa se, että korkean hyödyn ilmaisemiseksi ei voida muodostaa vääristäviä koalitioita, mistä seuraa myöhemmin korkeita maksuja valtiolta vastaajille.[108] Siksi valtiolla on taipumus luottaa enemmän puhtaisiin vaalituloksiin. Vaaleissa kuitenkin usein tehdään nipuittain suuntapäätöksiä eikä ole mitenkään varmaa, onko tietty yksittäinen konkreettinen päätös kollektiivisen hyödyn mukainen tai vastaako se todella sosiaalisia mieltymyksiä. Tämän seurauksena etenkin tilanteissa, joissa kumpikaan pöydällä olevista vaihtoehdoista ei ole seurausvaikutuksiltaan itsestään selvästi ’oikea’ tai ’väärä’ tai ’tehokas’ tai ’tehoton’, päätös hankkeen täytäntöönpanosta tai toteuttamatta jättämisestä, tehdään usein pakotet-

[108] Clarken verolla nämä yhteenliittymät voidaan sulkea pois, koska yksityishenkilöt eivät koskaan saa mitään valtiolta, vaan maksavat vain mahdollisesti itse vaihtaessaan valinnallaan yhteissumman etumerkkiä päätöksen puolesta tai sitä vastaan.

tuna. Tähän tietysti liittyy yleensä erittäin suuri konfliktin mahdollisuus. Osuuskunnat ja voittoa tavoittelemattomat organisaatiot voivat auttaa yhdistämään etuja ja terävöittää argumentteja. Jos tämä mahdollistaa neuvotteluratkaisun, on siihen suhtauduttava myönteisesti, mutta periaatteessa hyödyllisiä hankkeita voidaan myös estää niputtamalla yksittäiset edut muita paremmin.

4. Suuntautuminen mediaaniäänestäjään. Kuten Arrown paradoksiin (ks. kappale 2.3.4) liittyvästä keskustelusta tiedämme, individualistisessa lähestymistavassa eri olosuhteissa ilmenevistä yksilöllisistä mieltymyksistä ei ole mahdollista johtaa uskottavaa yleistä hyvinvointifunktiota. Poliittiset päätökset johtavat väistämättä yksittäisten etujen poissulkemiseen. Downs (1968) osoitti jo taloudellisen demokratian teoriansa yhteydessä, että tietyt äänestäjä- ja vähemmistöryhmät ovat systemaattisesti huonommassa asemassa puolueiden taistellessa mediaaniäänestäjien äänistä. Siksi, jos yksilöillä on mielivaltaisia, ääritapauksissa tasaisesti jakautuneita poliittisia mieltymyksiä, puhtaaseen vaaliprosessiin tarvitaan lisäyksiä, joilla voidaan välttää ’enemmistön tyrannia’, jonka olemme jo maininneet yliopistojen demokraattista päätöksentekorakennetta käsittelevässä ekskursiossamme ja josta keskustelemme myöhemmin lisää. Jos taas klustereita muodostuu pikemminkin ytimekkäiden poliittisten kannanottojen ympärille, seurauksena ei välttämättä ole mediaanisuuntautuneisuus. Myös osuuskunnat ja voittoa tavoittelemattomat yhteisöt voivat tietyin edellytyksin tukea tiettyjen äänestäjä- ja vähemmistöryhmien asemaa ja osallistumista, esimerkiksi tarjoamalla koulutusmahdollisuuksia tai tilaa poliittiselle keskustelulle tai tyydyttämällä uskollisia tarpeita. Sosiaalisektorin järjestöt voivat siis paitsi tukea erilaisten hyödykkeiden tuotantoa vähemmistöjen etujen mukaisesti, myös parantaa vähemmistöjen organisoitumistasoa, jolloin näillä on paremmat vaikutusmahdollisuudet poliittisessa päätöksenteossa. Yksiselitteisesti ei kuitenkaan voida vastata, tukeeko tämä kaikki yhteiskunnan heikommassa asemassa olevia vai pikemminkin varakkaan vähemmistön erityisiä etuja.

5. Informaatio-ongelmia ei esiinny vain markkinoilla. Jos valtio ei tunne yksilöiden erityistarpeita ja mieltymyksiä eikä voi käyttää mitään mekanismia niiden selvittämiseen, se voi päätyä tarjoamaan sellaisia palveluita ja muita (julkis)hyödykkeitä, joille ei todellisuudessa ole kysyn-

tää tai joihin kohdistuva kysyntä on erilaista kuin on oletettu. Tätä on toisinaan tulkittu niin, että vaikka valtio uskoo elitistisesti tietävänsä paremmin kuin kansalaiset itse, mikä näille on hyväksi, luonnollisestikaan ei ole a priori varmaa, että tarjoukset aina todella hyödyttävät ihmisiä. Sosiaalialan järjestöillä on tässä hieman ambivalentti rooli, koska ne toisaalta ovat mukana palveluiden ja muiden hyödykkeiden tuotannossa valtion kanssa tekemiensä sopimusten kautta, mutta toisaalta jatkuvasti syntyy uusia osuuskuntia, initiatiiveja ja liittoumia, jotka pyrkivät vastaamaan paremmin yksilöiden tarpeisiin ja mieltymyksiin ja siten korjaamaan ongelmallisia poliittisia päätöksiä.

6. Aikaviiveet ovat väistämättömiä demokraattisessa päätöksenteossa ja päätöksentekoprosessissa. Weisbrodin (1977) mukaan viiveet johtuvat viivästyneestä tarpeiden havaitsemisesta (tunnistamisviive), pitkäkestoisestä demokraattisesta päätöksentekoprosessista (päätösviive) sekä hallinnon viivästyneestä tai/ja hitaasta täytäntöönpanosta (täytäntöönpanoviive). Sosiaalialan organisaatiot voivat eräissä tapauksissa nopeuttaa valtion virastojen toimintaa ja keventää niiden työtaakkaa. Sosiaalijärjestöjen, erityisesti Saksassa ja Ruotsissa, vuonna 2015 antamaa nopeaa apua Syyriasta tulleille pakolaisille voidaan käyttää esimerkkinä tällaisesta toiminnasta. Myös järjestöjen ja kansalaisten nopea reagoiminen ukrainalaisten hätään, myös Suomessa, keväällä 2022 käy esimerkiksi, joskin jälkimmäisessä tilanteessa myös viranomaiset useissa Euroopan maissa reagoivat syntyneeseen tilanteeseen nopeasti.

7. Valtion omat, toiminnan määräämistä ja suorittamista sekä näihin käytettäviä organisaatioita, toimenpiteitä ja protokollia koskevat byrokraattiset edut ja mieltymykset tulevat esiin, koska valtio tekee päätökset tavaroiden ja palveluiden toimittamisesta vahvasti osana omaa byrokraattishallinnollista osajärjestelmäänsä. Tästä syystä Niskanen (1975) katsoo, että valtion päätöksentekoon liittyy yhtenä osana myös tietynlaisen optiovallan käyttäminen, joka voi johtaa tehottomuuteen, mikäli budjettien maksimointitendenssiin liittyvän omien vastuu- ja valta-alueiden laajentamisen seurauksena valtion vastuulla oleva koordinointialue muodostuu liian laajaksi. Myös tässä yhteiskunnallisilla ja sosiaalialan järjestöillä on ambivalentti rooli. Osa niistä hyötyy suoraan poliittisen ja byrokraattishallinnollisen sfäärin laajentumisesta saadessaan enemmän tilauksia ja niihin liittyvien hallintoon syntyvien yh-

teyksien kautta myös enemmän välillistä vaikutusvaltaan politiikkaan. Toisaalta osa järjestöistä, kuten Transparency International tai Amnesty International, on omistautunut valtion toiminnan seurannalle ja kritiikille.

8. Ei pidä olettaa naiivisti, että poliittisesti aktiivisten henkilöiden ja puolueiden intressinä olisi aina pyrkimys yhteiseen hyvään. Demokraattisissa järjestelmissä poliitikkojen on asettuva ehdolle määräajoin ja siksi he suosivat hankkeita, jotka vastaavat enemmistön etuja mutta eivät välttämättä tue vähemmistöjä heidän tarpeissaan. Vallan säilyttämisstrategioissa tehdään päätöksiä lyhyen aikavälin vaikutusten perusteella, varsinkin tilanteissa, jossa pitkän aikavälin myönteiset vaikutukset edellyttäisivät lyhyellä aikavälillä tehtäviä tuskallisia rakenteellisia muutoksia, jotka – ennen myönteisten vaikutusten realisoitumista – vaarantavat uudelleenvalinnan. Lisäksi epäsuosittuja päätöksiä lykätään ja ennen vaaleja annetaan lupauksia, joita kaikkia ei pidetä. Stefan Homburg[109] (2011) väittää esimerkiksi poliittisessa kilpailussa ei ole koskaan optimaalista käyttää puhtaita strategioita, koska puhtaat jakelupäätökset kohtaavat usein tyhjän ytimen ongelman, johon tutustuimme jo yliopistotoimikuntien päätöksentekoa käsittelevässä ekskursiossamme todetessamme, että jokaiselle kolmen osapuolen puhtaalle jakeluongelmalle on ominaista tyhjä ydin. Homburg osoittaa, että jakelupeleissä voi kuitenkin olla tasapainoa satunnaistetuilla strategioilla. Poliitikot ilmoittavat vain todennäköisyysjakaumia sen sijaan, että antaisivat selkeitä lausuntoja vaalien jälkeen tehtävistä päätöksistä. Hom-

[109] Stefan Homburg oli pitkän aikaa tunnustettu – joskin lähestymistapojensa ja voimakkaiden yksinkertaistuksiensakin vuoksi myös kiistelty –taloustieteilijä erityisesti makrotalousteorioiden piirissä. Hän toimi pitkään kaikkien Saksan liittopäivillä edustettujen puolueiden neuvonantajana ja useiden neuvottelukuntien ja valiokuntien jäsenenä. Vuonna 2020 Homburg joutui massiivisen kritiikin kohteeksi esitettyään sosiaalisessa mediassa ja Die Welt -sanomalehden mielipideartikkeleissa näkemyksiä, joissa hän kritisoi Saksan hallituksen COVID-19-toimia. Homburg väitti, että Saksassa annettiin tarpeettomia COVID-19-rokotuksia ja että epidemian laajuudesta esitettiin valheellisia tilastoja. Useat taloustieteilijät, tilastotieteilijät ja muut akateemiset tutkijat arvostelivat analyysia huolimattomaksi ja puutteelliseksi. Homburg on myös toistuvasti verrannut Saksan hallituksen COVID-19-torjuntatoimia fasismiin ja natsien nousuun vuonna 1933, mikä on herättänyt julkista kritiikkiä.

burg käyttää peliteoriassa hyvin tunnettua Colonel Blotto -vakiosummapelin ongelmaa, jossa kahden pelaajan samanaikaisena tehtävänä on jakaa rajalliset resurssit useille objekteille, osoittaakseen, että puolue menestyy, jos se ei lupaa muutamille äänestäjille paljon, vaan kaikille äänestäjille todennäköisyysjakaumassa keskimääräisen jaettavan budjetin monikertaisena (Homburgin mallissa kaksinkertaisena). Homburg pitää miltei järkyttävänä sitä, että demokraattinen politiikka ei välttämättä edistäkään tasa-arvoa vaan päinvastoin demokraattinen poliittinen prosessi itsessään voi aiheuttaa huomattavaa epätasa-arvoa, koska vaalien jälkeen jotkut äänestäjät todella saavat kaksinkertaisen keskimääräisen jaettavan budjetin ja toiset eivät saa mitään. Myös lyhyen aikavälin vaikutusten dominointi poliittisessa päätöksenteossa ja satunnaistettujen vaalilupausten strategia voivat mahdollisesti lisätä tehottomuutta ja eriarvoisuutta. Myös tässä yhteydessä organisoitunut kansalaisyhteiskunta voi olla hyödyksi osoittamalla poliittisten päätösten vaikutuksia järjestöille ja kiinnittämällä huomiota päätösten pitkän aikavälin vaikutuksiin.

Siinä tapauksessa, että sekä markkinaperusteisella valvonnalla että suoralla poliittisella koordinoinnilla on luontaisia heikkouksia tai vain selkeitä vaikeuksia konkreettisen institutionaalisen rakenteen määritellyssä tietyillä aloilla, ja että sosiaalisektori pystyy näitä ongelmia ainakin osittain ratkaisemaan tai lievittämään, on tarkasteltava joitain kysymyksiä sosiaalisektorin sisäisestä ja institutionaalisesta rakenteesta. Esimerkiksi pystyvätkö vain voittoa tavoittelemattomat organisaatiot ratkaisemaan näitä ongelmia, ja minkä roolin osuuskunnat joko puhtaassa muodossaan tai sen voittoa tavoittelemattomana muunnelmana voisivat ottaa, sen lisäksi, että ne kannustavat omia jäseniään suorittamaan kaikkia näitä tehtäviä? Nämä kysymykset liittyvät osittain siihen, kuinka sosiaalisektoria ohjataan eli valitaanko puhtaasti kameralistinen hallinto, käydäänkö luottamuksellisia neuvotteluja sosiaalisten organisaatioiden ja politiikan tai hallinnon kesken uuskorporatiivisessa hallinnossa, käytetäänkö monia markkinoiden korvikkeita, kuten tarjouskilpailuita, vai onko kysymyksessä siirtyminen objektirahoituksesta subjektirahoitukseen. Nämä puitteet määrittelevät yhdessä kulloisenkin viitekehyksen normiperustan kanssa sen, millaisia organisaatiorakenteita voidaan muodostaa ja vakiinnuttaa minkäkin taustamuuttajan yhteydessä (vrt. laaja keskustelu tarkasti määriteltyjen taustamuuttujien roolista Dujmovits & Sturn 2019). Mainitsimme jo kirjan alussa, että monissa maissa osuuskuntaperiaate muodosti – etenkin sosiaali-, koulutus- ja ter-

veysalalla – korporatiivisen rakenteen, joka muodostui valtiollisista ja yksityisistä, yleensä voittoa tavoittelemattomista organisaatioista. Perusrakenteessa on monia yhtäläisyyksiä varsinkin Euroopassa, vaikka se onkin toteutettu erilaisissa institutionaalisissa muodoissa.

Näitä sääntelyehtoja ja niiden endogeenista kehitystä koskevien kysymysten, joita käsittelemme intensiivisesti myöhemmin tässä luvussa, lisäksi sosiaalisektorin asianmukainen institutionalisointi riippuu myös itse kansalaisyhteiskunnassa oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvistä valvonta- ja ohjausongelmista. Tässä yhteydessä Sturn (2020b, dia 3) huomauttaa, että vaikka epäviralllinen ja sosiaalisissa organisaatioissa ilmenevä kansalaisyhteiskunta on haastava ja välttämätön korjaava toimenpide, tämä alue nähdään joskus hieman romantisoivalla tavalla aina hyvin toimivana valtion tai kilpailun korvikkeena. Siksi on välttämätöntä, että myös sosiaalisektorin omat toiminnalliset ongelmat otetaan huomioon. Tämä koskee myös kansalaisyhteiskunnan institutionalisoitunutta aluetta. Seuraavat huomautukset koskevat sosiaalialaa kokonaisuutena, eivät erityisesti sosiaalialan tuotanto-osuuskuntia. Erityisesti on mainittava seuraavat:

1. Riittämättömyys: Puhtaasti lahjoitusrahoituksen ja vapaaehtoistyön varassa toimittaessa ei ole helppoa varmistaa palveluiden jatkuvuutta. Sosiaalipalveluiden luonne ja laajuus eivät myöskään aina takaa kokonaisvaltaista palvelua. Valtion (osittainen) rahoitus voisi olla yksi ajateltavissa oleva ratkaisu, mutta sillä voi kuitenkin olla myös haitallisia vaikutuksia, mikäli se tukahduttaa kansalaisyhteiskunnallista sitoutumista syrjäytysvaikutusten (crowding-out) merkityksessä.

2. Tehottomuutta voi yleisen taloudellisen analyysin mukaan syntyä tilanteissa, joissa sopivaa kilpailupainetta ei ole. Valtavirran kirjallisuudessa kritisoidaan ennen kaikkea suorituskannustimien puutetta ja epäselviä tavoitteita. Näiden argumenttien kanssa on kuitenkin oltava varovainen, koska vahvat kannustimet voivat itsessään synnyttää tehottomuutta, jos ne tuhoavat sisäisen motivaation tai jos on ratkaistava multi-tasking-ongelmia. Koko edelle esitelty toiminnan taustamuuttujien joukko on tärkeä, koska se määrittää rakenteiden ja normiperustan kautta sitä, millaiset asenteet ja motiivit ohjaavat työtä sosiaalialalla. Tietyt sääntelykehykset ja kilpailutekijät voivat olla hyödyllisiä, varsinkin, jos ne tukevat tunkeutumista (crowding-in). Yksinkertaiset analogiat kuvitteellisesti täydellisiin markkina-alueisiin eivät siis ole sallittuja. Tässä suhteessa

esimerkiksi Saksassa vuoden 2020 lopulla voimaantullutta voittoa tavoittelemattomia toimijoita koskevaa verolakia on tarkasteltava kriittisesti.

3. Pirstoutuneisuus aiheuttaa erityisen vaaran, koska yksittäiset organisaatiot voivat erikoistua esimerkiksi tiettyjen väestöryhmien, kuten tietyn uskonnollisen suuntautumisen omaavien henkilöiden (asiakkaiden), tukemiseen, jolloin muut syrjäytyvät organisaation tarjoamien palveluiden piiristä. Monien, eri organisaatioiden tarjoamien rinnakkaisten palveluiden valikoima voi auttaa, mutta samalla se myös lisää yleistä palveluvalikoimaa koskevaa hämmennystä. Joissain tapauksissa kyse on myös tehokkuusongelmasta. Tilannetta voidaan korjata sääntelyehdoilla, jotka estävät syrjinnän ja asettavat organisaatioiden rahoituksesta riippumattomia sääntöjä.

4. Organisaatioihin sitoutunutta kansalaisyhteiskuntaa syytetään toisinaan demokratian vastaisuudesta ja oligarkististen suuntausten edistämisestä. Tämä ei päde kaikkiin osuuskuntiin. Niiden välillä on nähtävä myös eroaja. Muodollisesti monet organisaatiotyypit, kuten yhdistykset ja osuuskunnat, ovat demokraattisia, eräät toiset, kuten säätiöt, taas eivät ole muodollisia. Periaatteessa myös demokraattisesti organisoidut yksiköt voivat käydä läpi muodonmuutoksen, jossa päätöksiä ei jossain vaiheessa enää tehdä demokraattisesti, vaan pienet eliitit tukevat toisiaan vallallaan. Edelle mainitsemamme AWO:n liian suurista palkoista, työsuhdeautoista ja muista eduista koitunut skandaali osoittaa, kuinka pitkälle organisaation sisäisen eliitin valta voi mennä. Myös yli 3.000 puutarhaosuuskunnan omistaman Landgardin hallitusta vastaan nostetut samantapaisiin väärinkäytösepäilyihin perustuvat syyteet viittaavat tähän mahdollisuuteen. (Vrt. Klawitter 2020).

5. Elitismillä voi kuitenkin olla myös toisenlainen rooli, koska tärkeät lahjoittavat turvaavat implisiittisesti tai eksplisiittisesti (esimerkiksi säätiöissä) oikeuden määrätä jakelupolitiikasta (toimituspolitiikasta). Tämä voi johtaa valikoivaan tukeen ja jopa sivuuttaa joitain erityistä apua tarvitsevia ryhmiä esimerkiksi silloin, jos huumeiden käyttäjät tai asunnottomat saavat vähemmän tukea kuin muut ihmiset. Mitä työntekijöiden osallistavan osallistumisen näkökulmaan tulee, säätiöt ovat pohjimmiltaan erityisen hyväntahtoisen mutta kriittisen huomion arvioisia.

6. Yksi sosiaalialan organisaatioita kohtaan yleisimmin esitetyistä syytöksistä on se, että ne toimivat hyväntahtoisesti mutta yleensä amatöörimäisesti. Tähän väitetään olevan syynä muun muassa se, että vapaaehtoisilla ei ole tarvittavaa ammattipätevyyttä. Tämä voi olla osittain totta, mutta varsinkin valtio asettaa rahoittajana toimiessaan rahoituksensa ehdoksi joukon työn taustamuuttujiin liittyviä pakollisesti noudatettavia pätevyysvaatimuksia. Myös sosiaaliset organisaatiot osallistuvat usein itse suoraan vapaaehtoistyöntekijöidensä pätevöittämiseen. Tilanne, jossa yhdistykset tai osuuskunnat työllistävät pätevääkin henkilöstöä, mutta jossa maallikot vastaavat valvonta- ja sanktiotehtävästä, voi muodostua ongelmalliseksi. Erityisen konfliktialtis tilanteesta muodostuu, jos ammatillisesti koulutettu työvoima olettaa, että hierarkiassa ylempänä olevat maallikot ovat epäpäteviä. On kuitenkin kyseenalaista, voisivatko puhtaat osuuskunnat olla ratkaisu. Keskustelemme tästä mahdollisuudesta hieman tuonnempana uudelleen.

7. Etenkin, jos työntekijöiden taloudellinen toimeentulo riippuu sosiaalisen organisaation työstä, voi organisaation toiminnan varsinainen tarkoitus muodostua toimeentulon turvaamiseen nähden toissijaiseksi. Koska esimerkiksi vammaisten työpajatoiminnan yhtenä tavoitteena on tukea vammaisten sijoittumista avoimille työmarkkinoille, tavoitteessa onnistuminen kyseenalaistaa osittain toiminnan jatkumisen. Tosin se samalla on myös todiste toimintamallin toimivuudesta ja kannustaa sen hyödyttämiseen myös tulevaisuudessa ja mahdollisesti laajemmassakin mittakaavassa. Varsinkin taloudellisesti kireinä aikoina organisaation varsinainen tehtävä tai ’missio’ voi jäädä taka-alalle (Vilain 2011). Sekin tosin riippuu monista taustamuuttujista. Esimerkiksi, jos valtio lupaa pitkäaikaistyöttömien työllistymistä tukevia palveluita tarjoaville organisaatioille työllistyneiden pitkäaikaistyöttömien lukumäärään sidottuja bonuksia, jotka maksetaan vasta, kun tietty osuus organisaation asiakkaista on työllistynyt, on olemassa vaara, että organisaatio pyrkii saamaan asiakkaikseen vain sellaisia pitkäaikaistyöttömiä, joilla on suhteellisen hyvät mahdollisuudet työllistyä uuteen työhön, ja vastaavasti hylkää kaikki erityistä tukea tarvitsevat ja siten organisaatiolta korkeampaa taloudellista panostusta edellyttävät työttömät, joiden työllistymismahdollisuudet ovat heikentyneet. Hieman vastaavanlainen on tilanne Saksassa, jossa liittovaltiot käyttävät yliopistoille myöntämänsä tuen määräytymisperusteena uusien perusopiskelijoiden sisäänottomää-

> rää. Tästä rahoitusmekanismista seuraa, että yliopistot eivät voi hyväksyä opiskelijoiksi aiemman tutkintonsa keskeyttäneitä, yhden tutkinnon aiemmin suorittaneita tai alan vaihtoa harkitsevia hakijoita näiden soveltuvuudesta tai aiemmista tiedoista riippumatta. Tällaisissa ja vastaavissa tilanteissa on toisinaan ilmaistu epäilyksiä siitä, että sosiaaliset organisaatiot ovat muuntumassa normaaleiksi kapitalistiksi hankkeiksi tai muuttumassa puhtaiksi 'valtion agenteiksi' ja näin samalla unohtamassa roolin, joka niillä on ollut poliittisten päätösten ja laajemminkin yhteiskunnallisen kehityksen seurausten muistuttajana sekä erityisesti vähemmistöille ja syrjäytyneille ryhmien suunnattujen palveluiden tarjoajana.

Edellä esitetyt näkökohdat muodostavat perustan kauaskantoisemmalle analyyttiselle tarkastelulle. Selvitämme sosiaalialan esimerkin avulla, millaisissa olosuhteissa eli millaisten kilpailuun ja valvontaan liittyvien rakenteiden ja vaatimusten sekä asenteisiin, motiiveihin ja käyttäytymiseen vaikuttavan toimintakehityksen vallitessa osuuskuntarakenteilla olisi mahdollisuus menestyksekkääseen institutionaaliseen kilpailuun. Tarkastelumme tavoitteena on kehittää ja laajentaa Heimannin (1980/1929), Vogtin (1986) ja Wrightin (2017) esittämiä argumentteja, jotka koskivat viime kädessä koko yhteiskunnan kattavan labouristisen talousrakenteen mahdollisuuksia. Pyrimme analyysimme kautta mahdollistamaan vastauksen antamisen kysymykseen, voisiko tällainen täysin sosiaalisesti osuustoiminnallinen rakenne, eli yhteisötalous laajassa merkityksessä, kehittyä tietyissä muodollisissa ja epävirallisissa puiteolosuhteissa laajemmaksikin vai rajoittuvatko sen mahdollisuudet vain tietyille, rajatuille alueille, kuten sosiaalipalveluihin.

3.2 Sääntely- ja interventiopolitiikan uudelleensuuntautuminen 1970-luvun jälkeen

3.2.1 Kilpailu vastauksena keynesiläisen hyvinvointipolitiikan oletettuun kriisiin

Lähestymme äsken esittämäämme kysymystä tuotanto-osuuskuntien syntymisen ja vakauttamisen edellytyksistä – ei vain, vaan myös sosiaalialalla – kahdella tasolla. Käsittelemme sekä viime vuosikymmeninä tapahtuneita sosiaalialan hallinnon muutoksia, että muuttuneita poliittisia strategioita koko talouden

osalta kuvaillaksemme vastaavasti muuttuneita kilpailuolosuhteita, mukaan lukien kaikki muodolliset ja epäviralliset sääntelyehdot, sekä ottaaksemme huomioon muuttuneet institutionaaliset vastaukset näihin muutoksiin. Tällöin tarkastelemme osittain myös muun tyyppisiä osuuskuntia kuin tuotanto-osuuskuntia, koska niissä ainakin jäsenille tarjotaan olennaiset osallistumismahdollisuudet, vaikka työntekijöiden osallistumista saatetaankin rajoittaa. Aloitamme muutoksista perustavanlaatuisissa taloudellisissa ja yhteiskuntapoliittisissa rakenteissa yleensä ja erityisesti suppeassa merkityksessä sosiaalisen alueen koon ja hallinnan yhteydessä. Keskitymme puhtaaseen kuvaukseen ennen kuin menemme mahdollisiin uudelleensuuntautumisen syihin ja käsittelemme erityisesti erilaisia pääoman ja työn etujen välistä suhdetta koskevia teorioita, jotka paljastavat endogeenisia syitä sosiaalisektorin hallintajärjestelmän valinnalle. Tämän jälkeen tarkastelemme näiden vaikutuksia yhteiskunnallisiin normeihin ja narratiiveihin pohtiaksemme viime kädessä sitä, mitkä poliittiset päätökset ja mitkä muuttuneet sääntelyehdot voisivat avata mahdollisuuksia muutospolulle osuustoiminnallisten, demokraattisten yhtiömuotojen suuntaan.

Monissa maissa, myös vertailemissa Suomessa ja Saksassa, esitettyjen kriittisten näkemysten mukaan viime vuosien ja vuosikymmenten yhteiskunnalliselle muutokselle on ollut ominaista siirtyminen keynesiläisestä hyvinvointivaltiosta kilpailutalouteen (Alasuutari 2004; Jessop 2002; Julkunen 2006).[110] Samalla on ollut havaittavissa korporatistisen hallinnon tietty taantuminen kapeasti rajatulla sosiaalialalla. 1970-luvun öljykriisiä pidetään usein muutoksen alkuvaiheena, mutta varsinkin Suomessa paradigman muutos voidaan ajoittaa selvästi tätä myöhäisemmäksi eli 1990-luvun puoliväliin. Kritisoitukin muutos näkyy Suomessa talous- ja hyvinvointipolitiikassa muutoksena, joka on analoginen muiden maiden muutoksille ja joka lävistää kaikki yhteiskunnan sektorit eli sillä on merkittävä vaikutus myös koko sosiaalialaan. Myös Saksassa keskustellaan talous- ja hyvinvointipolitiikan muutoksesta, usein kriittisellä perus-

[110] Rakenteelliset muutokset eivät olleet identtisiä kaikissa maissa. ’Keynesiläinen’ tulkinta sosiaalivakuutuksen kautta tapahtuvasta automaattisesta vakautuksesta ei vaikuttanut esimerkiksi Saksassa, mutta luultavasti tosiasiallisesti konservatiivisen manner-eurooppalaisen hyvinvointivaltiomallin logiikan mukaan suunniteltu työttömyysturva, jonka entiset pitkäaikaistyöttömien työttömyysetuudet ja sosiaalietuudet yhdistänyt perusturvauudistus Hartz IV korvasi, sopii paremmin anglosaksiseen hyvinvointivaltiomalliin. Samoin otettiin käyttöön uusia ohjausmalleja, joissa käytettiin enemmän markkinakorvikkeita perinteisten korporatiivisten rakenteiden lisäksi. (Ks. esim. Emanuel 2015.)

vireellä, erityisesti 1990-luvun ja 2000-luvun alun yhteiskuntapoliittisten uudistusten osalta.

Karkeasti hahmoteltuna on kyse muutoksesta, jossa markkinatalouden mekanismeihin perustuva ohjaus saa suhteessa valtioon ja kansalaisyhteiskuntaan huomattavasti vahvemman roolin työnjakoon perustuvan tavaroiden ja palveluiden tuotannon organisoinnissa. Muutos tapahtuu yhteiskunnan rakenteellisena uudelleenjärjestelynä ja heijastuu myös alajärjestelmien toimivuuteen taloudessa, hallinnossa, sosiaali- ja koulutussektorilla sekä kulttuurissa. Sosiaalialalla muutos liittyy Kappelhoffin (2011, dia 7) mukaan erityisesti seuraaviin teemoihin:

- uusi julkinen hallinto / uusi valvontamalli (New Public Management)
- suuntautuminen tehokkuuteen ja vaikuttavuuteen
- rationalisointi
- yksityistäminen
- toissijaisuusperiaatteen muuttuminen
- vapaa kauppa
- eurooppalaistaminen
- paikallinen sosiaalipolitiikka asiakkaana olevan kansalaisen palveluna

Viime vuosikymmenien kehitystä on arvosteltu siitä, että se tarkoittanut käytännössä valtion vetäytymistä suorista vastuista sekä luopumista pitkävaikutteisesta poliittisesta kontrollista ja interventioista kaikilla talouden osa-alueilla: valtion harjoittamassa markkinoiden sääntelyssä, sosiaalipalveluissa, tulonsiirtopolitiikassa ja julkishyödykkeiden julkisessa rahoituksessa. Viimeaikaisen kehityksen puolustajat puolestaan korostavat pikemminkin puhtaasti sisäisen valvonnan kasvanutta merkitystä uudistusten todellisena olemuksena valtion yleisen vetäytymisen sijaan. (Kubon-Gilke & Maier-Rigaud 2020, luku 1.)

> ”Toisin kuin toisinaan oletetaan, hyvinvointivaltiota ei suinkaan hajotettu kokonaan kannustinsuuntautuneiden uudistusten yhteyteydessä. Tämä näkyy mm. (budjetin) sosiaalimenojen tasaisessa kasvussa eli niin absoluuttisesti kuin suhteellisestikin valtio käyttää yhä enemmän rahaa yhteiskunnallisiin menoihin. Samalla kuitenkin sosiaalipolitiikan suuntautuminen on mm. talouspoliittisten neuvojen seurauksena muuttunut siten, että vastuuta siirretään selkeästi yksilölle. Motto ,tuki ja kysyntä’ on yleinen esimerkki tästä. (Kubon-Gilke 2018b, 283.)

Juuri tämän uuden sosiaali- ja koulutussektorin rakentuminen on kysymyksemme kannalta kiinnostava, eli missä määrin muuttuneet valvontamuodot kaikkien tähän mennessä esitettyjen argumenttien perusteella suosivat tai estä-

vät osuustoiminnallisten organisaatiomuotojen, kuten tuotanto-osuuskuntien, mahdollisuutta. Ennen kaikkea on tärkeää tarkastella, mitkä erilaiset kansalaisyhteiskunnan ja yhteiskuntapolitiikan narratiivit niihin liittyvät sekä millaisia psykologisia sitoutumismahdollisuuksia ne tarjoavat.

Samanaikaisesti yllä kuvatun muutoksen kanssa kansainvälistyminen on lisääntynyt. Emme tarkastele tässä vaiheessa lähemmin syy-yhteyksiä[111], mutta kiinnitämme huomiota siihen, että talous, työmarkkinat ja muu elämä ovat kansainvälistyneet lähes samaa tahtia kuin kilpailuyhteiskunta on edennyt. Lisäksi eri aloilla – sosiaaliala mukaan lukien – toimivat palveluntarjoajat liikkuvat nyt vapaammin esimerkiksi EU:n sisällä, ja myös työntekijöiden liikkuvuus jopa kansallisten rajojen yli on lisääntynyt (ks. esim. Pellerin 2017). Kehitystä on syytä tarkastella lähemmin paitsi ihmisten mahdollisesti lisääntyneen kansainvälisen liikkuvuuden vaikutusten näkökulmasta, myös institutionaalisessa kilpailussa menestymisen organisaatioilta edellyttämän sisäisen liikkumattomuuden näkökulmasta. Kapitalistisissa yrityksissä yritysosakkeiden yksityisomistus (erityisesti osakkeista käytävä kauppa) korvaa pääoman omistajien henkilökohtaisen liikkumattomuuden tarpeen. Olemme todenneet kappaleessa 2.2.6, että, koska osuuskuntien mahdollisuudet toteuttaa pääomaosakkeilla käytävälle kaupalle analogista kauppaa vaihdettavissa olevilla työpaikoilla, ovat rajalliset, työntekijöiden liikkumattomuuden varmistamiseen tarvitaan muita keinoja. Mainitsimme tässä yhteydessä uusien työntekijöiden alemmat palkat ja työsuhteen kestoon sidotun ikälisäjärjestelmän. Molemmat toimenpiteet suosivat työntekijöiden todellista liikkumattomuutta ja auttavat siten osaltaan ratkaisemaan aikahorisonttiongelmaa. On kuitenkin vielä keskusteltava siitä, muodostaako lisääntyvä kansainvälinen liikkuvuus tuotanto-osuuskuntien institutionaalisessa kilpailussa menestymisen kannalta keskeisen työntekijöiden liikkumattomuuden tarpeen kautta itse asiassa vielä suurempia esteitä näiden organisaatiomuotojen menestymiselle. Vastaus riippuu toisaalta siitä, voivatko molemmat olla mahdollisia kansainvälisissä organisaatioissa samanaikaisesti, sekä toisaalta siitä, millaisia muita vaihtoehtoja pitkän aikavälin tavoitteisiin sitoutumiseen on työntekijöiden mahdollisimman suuren liikkumattomuuden löy-

[111] On yleinen ongelma, että halutaan johtaa sisältöön liittyviä väitteitä puhtaista korrelaatioista ilman konkreettista teoreettista taustaa. Globalisaatio liittyy varmasti tullien ja muiden valtion asettamien kaupan esteiden purkamiseen, mutta myös muista syistä huomattavasti alhaisempiin kuljetus- ja tietokustannuksiin, jotka yhdessä ovat kiihdyttäneet kansainvälistä työnjakoa.

dettävissä lisäksi eli ovatko esimerkiksi pelkän investoijajäsenyyden mahdollistavat hybridimuodot harkittavissa myös tuotanto-osuuskuntien kohdalla.

Sosiologi Robert Jessop (2002) katsoo, että muutos kohti kilpailuyhteiskuntaa on Euroopassa ja monissa maissa saanut alkunsa valtion makrotaloudellista merkitystä markkinoiden säätelijänä voimakkaasti korostaneen keynesiläisyyden kriisistä. Ei vallitse yhtenäistä näkemystä siitä, onko tässä kriisissä ja muutoksessa tosiasiallisesti kyse kritiikistä keynesiläisyyttä kohtaan siinä muodossa kuin se alun perin tarkoitettiin toteutettavaksi vai pintapuolisesta poliittisesta toiminnasta tai voimakkaammin mikrotaloudellisesti orientoituneista kysymyksistä, jotka liittyvät siihen, miten voidaan tukea tehokkaampaa, so. hävikittömämpää, resurssien kohdentamista. Ainakin voidaan sanoa, että keynesiläisen perusanalyysin pätevyyden puolesta on olemassa monia teoreettisia argumentteja. Kritiikki kohdistuu siis monien maiden monetaristisesta uudelleensuuntautumisesta huolimatta pikemminkin ns. keynesiläistä politiikkaa kuin keynesiläisyyttä itseään kohtaan. Tämä pätee pragmaattispoliittisella tasolla. Sen sijaan akateemisissa piireissä kiista keynesiläisyydestä, uuskeynesiläisyydestä eli vanhakeynesiläisyydestä eli neokeynesiläisyydestä, siitä painotuksiltaan eroavasta uudesta keynesiläisyydestä sekä jälkikeynesiläisyydestä on ollut melko kiihkeä.

Koska keskitymme institutionaalisiin taloudellisiin argumentteihin ja olemme enemmän kiinnostuneita valvonnan tyypeistä ja niiden vaikutuksista, makrotaloudellinen taso on meidän analyysimme kannalta vähemmän tärkeä kuin mikrotaloudellinen taso. Makrotaloudellinen keskustelu on saattanut laukaista joitakin muutosprosesseja, mutta me keskitymme konkreettisiin muutoksiin, koska ne tarjoavat meille täsmällisimpiä viitteitä siitä, millaisissa kontrolli- ja kilpailuolosuhteissa demokraattiset ja osallistavat yritysrakenteet voisivat helpoiten vakiintua. Keynesiläisen hyvinvointipolitiikan lopullista arviointia varten olisi selvitettävä tarkemmin, mikä keynesiläiselle hyvinvointivaltiolle ja vastakkaiselle markkinataloudelle on ominaista ja miten siirtyminen kilpailutalouteen on kansainvälisessä vertailussa kehittynyt.

Jessop (mt.) käyttää paitsi markkinalähtöisen, myös kansalaislähtöisen talouden käsitettä kuvaamaan valtion aktiivisen ohjauksen merkitystä korostaneelle politiikalle vaihtoehtoisia poliittisia rakenteita. Tässä vaiheessa emme keskustele siitä, ovatko nämä termit erityisen hyvin valittuja, koska ne voivat viitata myös siihen, että markkinaratkaisut eivät pohjimmiltaan perustu(isi) yksilöllisiin etuihin ja yhteisiin arvoihin. Kansalaissuuntautuneisuuden käsite koskee suoraan järjestelmätasoa, ei yksittäisiä kansalaisia. Jessop (mt.) tarkastelee tätä suuntausta ensisijaisesti yhteisöön ja yhteiseen hyvään suuntautuvana

taloudellisena toimintana, yhteisötaloutena sen laajimmassa merkityksessä. Tämä on lähellä aivan kirjamme alussa esittelemäämme Grünfeldin määritelmää, joka asettaa osuuskuntien tarpeiden kattavuuden periaatteen vastakkain tyypillisten kapitalisten yritysten voittosuuntautuneisuuden kanssa.

Paitsi, että yhteisötalous käsittelee erityisiä talouden ohjauskysymyksiä, se myös liittyy moniin yhteiskuntapoliittisiin tehtäviin. Osuuskunnat, erityisesti tuotanto-osuuskunnat, jotka Grünfeldin kuvauksen mukaan kehittävät transformatiivisia sosiaalipoliittisia voimakenttiä, ovat tästä syystä kansanlaislähtöisen sosiaalipolitiikan laajemmassa merkityksessä aito osa sosioekonomista aluetta.

Muutosten tarkemman ymmärtämisen kannalta on syytä aloittaa tarkastelemalla joitain Suomen nykyisen talous- ja sosiaalipoliittisen rakenteen piirteitä ja muutosprosesseja viime vuosikymmeninä. Sosiologi Pertti Alasuutari (2004) on tarkastellut tätä muutosta eri näkökulmista. Hänen mukaansa julkishallinnon instituutioiden osalta on kysymys siitä, että monilla hallinnon sektoreilla on suunnanmuutoksen aikana tapahtunut siirtymä resurssien hallinnasta kontrolliin, jossa on monia markkinakorvikkeita uuden julkishallinnon (New Public Management) tarkoittamassa merkityksessä. Kysymys on siis ennen kaikkea jo mainitusta valtion ja markkinoiden muuttuneesta vuorovaikutuksesta yhteiskunnassa, erityisesti markkinakorvikkeiden, kuten arvioinnin käytön, benchmarkingin ja markkinakyselyiden, käytön lisääntymisestä sosiaalialalla.

Erilaiset markkinoiden valvontaan esimerkiksi optiohyödykkeiden ja ulkoisten vaikutusten kohdalla liittyvät ongelmat tuskin vaikuttavat merkittävästi sosiaalisektorin pohjimmiltaan välttämättömän perusrahoituksen saatavuuteen. Kyse on enemmänkin siitä, millainen valvontamekanismi parhaiten soveltuisi sosiaalialalle. Anhorn (2008, 21) puhui panostusten valvontaan liittyvästä ohjauksesta poissiirtymisen yhteydessä siirtymisestä kompensoivasta sosiaalipolitiikasta ’kilpailun sosiaalipolitikkaan’. Muutosta kannattavissa puheenvuoroissa puhutaan yleensä siirtymisestä ylläpitävästä ja kompensoivasta politiikasta aktivoivaan ja ennaltaehkäisevään sosiaalipolitiikkaan. ’Kilpailu’ on kuitenkin sekin sikäli osuva termi, että se kuvaa sekä muuttunutta suhdetta sosiaalipolitiikan kohderyhmiin, että markkinaelementtien käyttöä sosiaalisektorin organisaatioiden ohjauksessa ja rahoituksessa. Kilpailusuuntautuneisuuden käsite ehdottaa alusta alkaen, että kilpailuun suuntautunutta narratiivia tuetaan paljon aiempaa vahvemmin.

Valtion ja kuntien byrokraattisen hallintokoneiston rooli sosiaalialan suorassa, keskitetyssä ja koordinoidussa ohjauksessa on pienentynyt po. muutoksen seurauksena. Tämä koskee myös järjestelyitä, joissa sosiaalialueiden kehittämissuunnat ja rahoitus sovittiin poliittisten elinten ja esimerkiksi palvelun-

tuottajien keskinäisillä sopimuksilla. Ne on korvattu ohjausjärjestelmällä, joka perustuu markkinoiden hajautettuun ohjauslogiikkaan. Sääntelypolitiikkaa, jonka tavoitteena on auttaa markkinoita tai kvasimarkkinoitta tehostamaan toimintaansa, on myös laajennettu ja paranneltu verrattuna valtion suoraan valvontaan ja sääntelyyn.

Varojen käyttö ei kuitenkaan suunnanmuutoksen periaatteellisimpien kannattajien kritiikin mukaan perustu luvussa 2 kuvailemiimme keskeisiin institutionaalisiin taloudellisiin havaintoihin, vaan pikemmin fiktiiviseen ideaalimalliin täydellisestä kilpailusta kapitalistisella perusrakenteella. Jos tämä kritiikki pitää paikkansa, ei (pelkästään) kilpailulähtöisyys sinänsä muodosta sosiaalisen alan tämänhetkisiä ongelmia, vaan osin myös riittämättömien markkinainstrumenttien käyttö, joka ei vastaa institutionaalisen talouden kannalta laadittuja tehokkuusvaatimuksia. On tarpeen erottaa, ovatko kyseessä todelliset, perinteisesti vääristä kannustimista ja laajemmassa ymmärryksessä epäsuotuisasta normikokokonaisuuteen kohdistuvasta vaikutuksesta johtuvat markkinoiden valvontaongelmat vaiko ’vain’ valvonnan riittämätön institutionalisointi markkinoiden toimintaa vastaavan valvonnan periaatteen näkökulmasta.

Rakenneuudistuksen aikana Suomessa on yhdistetty ja lopetettu valtion keskushallinnon virastoja ja laitoksia. Myös kokonaan uusia on perustettu. Osasta virastoja on myös muodostettu liikelaitoksia, joista suuri osa on edelleen yhtiöitetty yhtiöiksi, joilla oli vakiomuotoinen kapitalistinen oikeudellinen muoto. Niiden hallinta ja rahoitus on irrotettu valtiosta, osa niistä on yksityistetty tai niiden toimialoilla sallittu (markkinaperusteinen kilpailu), jossa voittoa tavoittelemattomia osuuskuntia tai vastaavia muita organisaatioita ei enää aseta etusijalle. Sama kehityssuunta näkyy kuntien asemassa suhteessa valtioon ja markkinoihin. Sosiaali- ja terveysalan muutoksen myötä kunnan suoraan hoitamat tehtävät ovat siirtyneet osin yksityisille yrityksille, ts. kunnat toimivat yhä vähemmän hyvinvointipolitiikan ja yleishyödyllisten palveluiden ydinalueilla suorina palveluntuottajina. Lähinnä ne osallistuvat joidenkin alueiden rahoitukseen.

Alasuutarin (2004) mukaan samalla, kun Suomen julkisia instituutioita muokattiin tyypillisiksi kapitalistiksi yrityksiksi, hallinnossa tapahtui muitakin muutoksia. Keskushallinnossa muodostettiin ’kehityskeskuksia’, jotka tuottavat ja ’markkinoivat’ erilaisia kehitys-, arviointi- ja tietopalveluja, ja standardien valvonta siirtyi alasta vastaaville ministeriöille. Muutosten seurauksena valtiota johdetaan nyt kuin yritystä – ainakin narratiivin tasolla.

Saksassa tapahtui samansuuntaista kehitystä, mutta valtion näkemiseen yrityksenä eli markkinatoimijana, se ei lopulta johtanut. Tämä olisikin myös risti-

riidassa talousteorian logiikan kanssa. Kuten tiedetään, jo Adam Smith ja John Stuart Mill yksilöivät aidosti valtiolle kuuluvia tehtäviä esimerkiksi koulutuksen ja infrastruktuurin saralla, koska pelkkä markkinaratkaisu ei tuottaisi tyydyttäviä tuloksia näin tehtäviin. Lisäksi kaikkia edellä kuvaamiamme (kappaleet 2.2, 2.3 ja 3.1) markkinoiden valvontaongelmia koskevat talousteoreettiset analyysit tarjoavat selityksiä tietyille institutionalisoinneille sekä valtion erityiselle – ja ennen kaikkea itsenäiselle – roolille puite-ehtojen asettamisessa ja markkinainterventioissa sekä vastuulle nimenomaan sellaisista tehtävistä, jotka ylittävät puhtaasti yksilöllisten mieltymysten täyttämisen määritelmän. On olemassa arvoja ja niihin liittyviä tehtäviä, joita voidaan hallita vain kollektiivisesti. Näitä kaikkia erityisesti sosiaalialalla, ja myös yleisesti suositeltuna ohjauslogiikkana, esitetty iskevä vaatimus: ”Enemmän markkinoita!”, ei tunnista, vaan se käsittelee korkeintaan erityisiä valvontaongelmia, jotka suoraan liittyvät keskitetyn pääsyn sosiaalisiin organisaatioihin tai joihinkin korporatiivisiin järjestelyihin.

Muutoksia kannattaa tarkastella lähemmin, jotta kehitystä voidaan luokitella paremmin. Hyvinvointivaltion kriisin ja uudelleenajattelun syinä[112] on kansainvälisessä keskustelussa käsitelty immanenttien poliittisten ja taloudellisten perusteiden sekä politiikan keskeisten suunnitteluelementtien oletetun tehottomuuden lisäksi mm. seuraavia kehityssuuntia: väestökehitys, lääketieteen teknologian ja terveydenhuoltokustannusten (ml. lääkkeiden kohonneet kustannukset) kehitys, pidemmät koulutusjaksot, muuttoliikkeet, ydinperheiden hajoaminen (mm. yksinhuoltajavanhempien osuuden kasvu) ja digitalisaatio, joka muun muassa edistää kansainvälistä vaihtoa, asettaa työmarkkinoille uusia haasteita ja nopeuttaa hallinnollisia uudistuksia (ks. viimeksi mainitusta tarkemmin Kubon-Gilke et al. 2019). Monet näistä muutostrendeistä ovat nostaneet hyvinvointivaltion kustannuksia, mikä on näkynyt monien valtioiden kasvavana budjettialijäämänä sekä verojen tai tullien korotuksina. Usein kehitys on myös suoraan sidoksissa sekä julkisten että yksityisten taloudellisten toimijoiden lisääntyneeseen velkaantumiseen.

Raija Julkusen (2006) mukaan Suomen talouskehityksen erityispiirteet ovat hidas ja epävarma talouskasvu sekä omistajien valvoma ja hallitsema talousjärjestelmä. Tilanne on heikkoa talouskasvua lukuun ottamatta sama useissa muissa maissa. Pitkäaikaisen heikon talouskasvun vaikutukset eivät Suomessa rajoi-

[112] Ks. tarkemmin ongelmien ilmenemisestä Kubon-Gilke et al. (2018).

tu vain omistukseen vaan heijastuvat myös mm. yritys- ja pääomatulojen etuuskohteluun, paikallisiin työllistämistä tukeviin palkkaneuvotteluihin sekä kansainvälisesti tuhoisana pidettyyn verokilpailuun. Äskettäin määritellyssä, valtiovarainministeriön kasvavaa – ja viime kädessä Euroopan talous- ja rahaliiton tukemaa – poliittista valtaa kuvaavassa ’markkinakurissa’ on kyse julkisen talouden erityisestä, väestörakenteen muutokseen varautumiseen liittyvästä kestävyystavoitteesta sekä uudenlaisista talouskasvu- ja työllisyysmalleista, joissa oletetaan, että julkisten menojen vähentäminen ruokkii talouskasvua ja lisää työpaikkoja.

Raija Julkunen (mt.) väittää, että poliittinen uudelleensuuntautuminen on muuttanut Suomessa myös kansalaisten asemaa suhteessa valtioon: valtion viranomaiset kontrolloivat, aktivoivat ja velvoittavat apua ja tukea tarvitsevia yksilöitä yhä enemmän ja edellyttävät etuuksien saajilta enenevässä määrin vastikkeellisuutta, erityisesti työmarkkinatuen kohdalla. Yhtenä tärkeimmistä kristillisistä arvoista pidetty solidaarisuuden periaate, jonka mukaan tukea pitäisi myöntää ilman pakollista vastiketta, on näiden teesien perusteella heikentynyt. Tämä kehitys näkyy nimenomaan Suomessa, mm. vuonna 2018 voimaantulleessa pitkäaikaistyöttömien aktiivimallissa. Nk. aktiivimalli 1:n liittynyt työttömyysturvan leikkuri poistettiin vuoden 2020 alussa, toukokuun 2022 alussa tuli voimaan nk. aktiivimalli 2, jossa työnhakijan työttömyysturvaa leikataan porrastetusti, jos hän ei hae ”riittävän aktiivisesti” työtä. ’Riittävällä’ aktiivisuudella tarkoitetaan pääsääntöisesti neljää työhakemusta kuukautta kohti. Myös Saksassa on käyty keskustelua työttömyysturvan vastikkeellisuuden määrittelystä. Saksassa työnhakijoiden perusturva on määritelty sosiaalilain toisessa kirjassa (Sozialgesetzbuch II) työnhakijoiden perustoimeentulotuen tarkoituksena on vahvistaa työllistettävien edunsaajien ja heidän kanssaan tarveyhteisössä elävien henkilökohtaista vastuuta. Lain perusteluissa todetaan tähän liittyen, että työtön on velvollinen käyttämään kaikki mahdollisuutensa toimeentulonsa turvaamiseen omin keinoin, mikä tarkoittaa, että hänen on etsittävä työtä itsenäisesti ja haettava ’kohtuullisia’ avoimia työpaikkoja (Jobcenter n.d., 2).

3.2.2 Kansalaislähtöisyys ja kansalaisyhteiskunta

Samoin kuin sosiaalitalouden käsitettä, myös kansalaisyhteiskunnan tai kansalaislähtöisen politiikan käsite voidaan ymmärtää – ja sitä voidaan tarkastella – sekä suppeammassa että laajemmassa merkityksessä. Suppeammassa merki-

tyksessä kansalaislähtöisyydellä tarkoitetaan kansallisvaltiolähtöistä politiikkaa, erityisesti sosiaalipolitiikkaa, jossa tuetaan tulonsiirtojen ja/tai palveluiden kautta avun tarpeessa olevia ihmisiä, joilla on kotipaikka kyseisessä valtiossa. Joskus tämä ymmärretään vielä suppeammin eli tarkastellaan vain sosiaalipalveluiden alaa. Kansalaisyhteiskunta voidaan kuitenkin ymmärtää myös ilmaisuksi arjen, talous- ja työelämän demokratisoitumisesta sekä kaikkien ihmisten osallistumisesta yhteiskuntapoliittiseen suunnitteluun, päätöksentekoon ja toimeenpanoon. Työelämän kohdalla tämä laajempi tulkinta osoittaa pikemmin labouristisen kuin kapitalistisen rakenteiden suuntaan, koska kyse on demokratisoinnista ja osallistumisesta näiden laajimmassa merkityksessä, ei vain suhteessa lähempään yhteisöön tai sosiaaliseen alueeseen vaan myös suhteessa koko työ- ja yritysmaailmaan. Tasojen selkeä erottelu ei seuraavissa kohdissa aina onnistu, koska aiheet koskettavat usein molempia tasoja eikä argumentteja aina voida erottaa tietyissä kategoriajärjestelmissä. Tämä ei aina helpota myöskään argumenttien luokittelua, mutta toteamme kussakin tapauksessa erikseen, onko kyse työdemokraattisesta, ’solidaarisesta’ talousrakenteesta yleensä vai kilpailuolosuhteista ja niiden muutoksista erityisesti sosiaalipalvelujen alalla.

Käsitteen jatkokäytön kannalta sosiologisempi tulkinta kansalaisyhteiskunnasta osallistuvana ja taloudellisten suhteiden osalta labouristisena yhteiskuntarakenteena on keskeinen. Tällainen demokraattisen sosialismin muoto oli myös mm. Eduard Heimannin (1980/1929) ja Erik Olin Wrightin (2017) mielessä heidän laatiessa todellisia utopioitaan. Wright ei näe näin määritellyn yhteiskunnan toteutuneen edes skandinaavisissa hyvinvointivaltioissa ennen kuin vasta 1980-luvulla ja pitää sitä pikemminkin etäisenä ihanteena. Heimann ja Wright ovat esittäneet erilaisia ideoita yhteiskunnan muuttamisesta tähän suuntaan.

Eduard Heimann ei esimerkiksi pidä järjestelmää suojaavaa sosiaalipolitiikkaa lainkaan ’todellisena’ sosiaalipolitiikkana, koska siitä puuttuu juuri tämä osallistumista ja demokratiaa kohti suuntautuva muutosvoima ja koska vain kansalaisyhteiskunnan liikkeiden politiikkaan kohdistuma paine voi edistää muutosta. Tässä mielessä esimerkiksi yksityistämisen lisääminen tarkoittaisi kokonaisvaltaiseen osallistuvaan kansalaisyhteiskuntaan johtavan polun hylkäämistä kilpailukykyisempien ja tyypillisesti kapitalististen rakenteiden hyväksi. Tämän teesin mukaan ei ole kysymys perääntymisestä jo toteutuneesta ideaalista, vaan kilpailevan kapitalistisen tienviitan valitsemisesta tienhaarassa. Vielä on kuitenkin tarkasteltava, estääkö vahvempi kilpailusuuntautuneisuus todellakin osallistuvien yritys- ja organisaatiorakenteiden – eli näin määritellyn kansalaisyhteiskunnan – mahdollisuuksia systemaattisesti, vai saavatko tuotan-

to-osuuskunnat etuja myös tai juuri tällaisissa ympäristöissä ja voivatko ne pitkällä aikavälillä käynnistää muutoksia rakenteessa, jota tähän asti on leimannut kapitalismi.

Erityinen kysymys koskee soveltamisalaa. Kokonaisvaltaisessa ymmärryksessä kansalaissuuntautuneisuuteen tulisi demokratian ihanteena sisältyä maailman väestö nyt ja tulevaisuudessa, kansallisten vastuiden vuoksi se kuitenkin lähinnä liittyy kansallisiin demokratisoitumis- ja osallistumisstrategioihin. Ylikansallisilla sopimuksilla on tärkeä rooli vain joillakin osa-alueilla. Useimmissa hyvinvointivaltioissa vakituinen asuinpaikka on kansalaisuuden sijaan keskeinen kriteeri hyvinvointivaltion elinten tehtävien ja etuuksien saamisen kannalta. Kysymys soveltamisalasta ei ole identtinen sen kanssa, mitä avoimien suurten markkinajärjestelmien sääntöjen pitäisi sisältää; periaatteessa välttämätön avoimuus ja läheisyys asettavat erityisiä haasteita kilpailullisesti suuntautuneelle kansalliselle sosiaalipolitiikalle ja sosiaalisektorille laajemminkin.

On olemassa hyvin erilaisia teesejä siitä, suosivatko ja kannustavatko ihmiselämän juurtuminen pieniin yhteisöihin, kansallisvaltiolähtöisyys tai avoin laaja yhteiskunta henkilökohtaista autonomiaa, järjestelmään osallistumista, kaikkien elämänalueiden demokratisoitumista ja aktivointia sekä syrjäytymisen ja riippuvuuksien vähentämistä. Tämä kysymys on keskeinen myös pyrkiessämme selvittämään, millä sääntelyehdoilla (mukaan lukien normatiivinen perusta) demokraattisilla ja osuustoiminnallisilla organisaatiomuodoilla on mahdollisuuksia institutionaalisessa kilpailussa. Se, että nämä teesit sopivista olosuhteista sekä avoimuudesta rajoitusten vastakohtana perustellaan hyvin eri tavalla ja myös toisiaan kritisoiden, ei ole yllättävää. Esimerkiksi suomalainen filosofi ja logiikka Georg Henrik von Wright (2001) on huomauttanut, että hyvinvointipolitiikan kansallinen suuntautuminen tai avoin markkinayhteiskunta eivät ole tae hyvälle ja erityisen tehokkaalle yhteistä hyvää edistävälle yhteiskuntapolitiikalle. Tämä keskustelu muistuttaa saksalaisten ordoliberaalien välistä kiistaa yhteisön ja yhteiskunnan erosta ja merkityksestä[113]. Siinä valtiorakenne nähdään väliasemana pienten yhteisöjen ja suuren avoimen yhteiskunnan välillä:

[113] Keskustelu yhteisöstä versus yhteiskunnasta kahtena kollektiivisena yhtymänä juontaa juurensa Ferdinand Tönniesiin (1887), jonka erottelukriteereitä emme tässä lähemmin käsittele. Palaamme teemaan neljännessä luvussa.

”Keskustelussa yhteisön ja yhteiskunnan välisistä yhteyksistä voidaan osoittaa ortoliberaalista (ja tiukasta uusklassista) ajattelusta eroavia näkemyksiä. Huolimatta monista samankaltaisuuksistaan suhteessa ortoliberaaliseen ajatteluun, Friedrich von Hayek ja Wilhelm Röpke edustavat diametraalisia, täysin vastakkaisia, kantoja. Hayekin ’sosiofilosofinen huoli’ on, että pienen ryhmän yhteisölogiikka on toistuvasti ristiriidassa abstraktin yhtekunnnallisen kontekstin sääntöjen kanssa tai jopa murskaa ne. Perinteisten koordinaatiomuotojen normijärjestelmän vakaus perustuu ryhmän rajaamiseen muista ihmisistä, sisäisen ja ulkoisen tiukkaan erottamiseen, mikä liittyy usein ryhmän ulkopuolisten jäsenten aliarvostamiseen tai poissulkemiseen. […] Näiden [...] Hayek näki olevan pohjimmiltaan este markkinamoodille, jossa markkinoiden koordinointi vaatii suuria yrityksiä ja yhteiskunnan avoimuutta ja jossa ei nimenomaan tarvita selkeää erottelua sisäiseen ja ulkoiseen. Markkinajärjestelmät heikkenisivät ja menettäisivät toimivuutensa, jos tämä yhteiskunnallinen muodostuma ei kehittäisi itsenäisiä, abstrakteja sääntöjä ohjaamaan yksilön toimintaa. Samoin näki Karl Popper (2002/1945) esittäessään ajatuksiaan avoimesta yhteiskunnasta, ja uudemmassa lähestymistavassa Carl Christian v. Weizsäckerin (2015) markkinatalouden ja demokratian yhteisevoluutio resonoi näitä pohdintoja. Toisinaan väitetään, että pienten yhteisöjen normijärjestelmää tulee heikentää, koska muuten avoimet, suuret, demokraattiset, markkinatalouden pohjalta järjestäytyneet yhteiskunnat eivät pystyisi kehittymään toiminnallisen moraalisen perustan puuttumisen takia. Tässä yhteydessä Hayek arvostelee myös tulojen ja varojen sosiaalipoliittista uudelleenjakoa ja suosii (pienillä vakuutusalaa koskevilla lisäyksillä) vähemmäisetuusjärjestelmää, koska muuten yhteiskunnalle ’hyödylliset’ säännöt eivät toimi eivätkä yhteiskunnan jäsenet tunnista ja ymmärrä niitä ollenkaan.

Röpke näkee asian aivan toisin, hänen päätelmänsä ovat kuitenkin hämmästyttävästi sosiaalipoliittisesta näkökulmasta yhtä lailla kriittisiä. Röpke esittää täysin päinvastaisen kysymyksen siitä pienten yhteisöjen sääntö- ja normijärjestelmiä voidaan suojella ’massayhteiskunnan’ vaaroilta. Tämä johtaa Röpken kohdalla eriytyiseen ymmärrykseen sosiaalipolitiikasta. Hänen johtoajatuksensa sosiaalipoliittisten vaikeustilanteiden (saks. ’Härtefall’) ratkaisemiseksi on pieni kaupunki. Röpken tarjoittamat vaikeustilanteet ovat epätyypillisiä tilanteita, jotka poikkeavat olennaisesti laissa säädetystä normaalista tapauksesta ja voivat siten synnyttää etenkin säännöksien tiukasta noudattamisesta tai soveltamisesta aiheutuvaa sosiaalista ahdistusta tai kokemusta epäoikeudenmakaisuutta, mikä saa poikkeukselliset määräykset tai päätökset näyttämään oikeutetuilta.) Pieni kaupunki on Röpken mukaan ihanteellinen ympäristö ihmisen olemassaololle, joka perustuu riippumattomuuteen ja – kontekstin hallinnan vuoksi – ihmisten solidaarisuuteen (perinteinen moodi), kun taas valtion sosiaalipolitiikka saattoi vain horjuttaa tätä perinteistä yhteisöä ja tehdä ihmisten itsenäisestä toimeentulosta ’mukavaa talliruokintaa’, joka tapahtuu ’hyvinvointivaltion pumppuaseman kautta’ [...]. Näihin Haeykin ja Räpken johtopäätöksiin hyvinvointivaltion kriisistä ei tietenkään tarvitse yhtyä näiden argumenttien perusteella, vaan tässä on ensisijaisesti kyse Röpken ja Hayekin perustavanlaatuisesta erimielisyydestä. Vaikka Hayek tunnisti markkinatalouden koordinaatiojärjestelmät, omaksui

> ’Great society’ -ohjelman jo varhain järjestysteoriansa keskeiseksi rakennuspalikaksi ja pyrki liittämään sen omaan laajennetun järjestyksen kaavaansa myöhemmässä tuotannossaan […] juuri tämä nykyaikaisuus on perustavanlaatuisista markkinatalouden hallinnan mahdollisuuksista ja eduista huolimatta Röpkelle prosessi, jolla on tuhoisia seurauksia ihmisten vuorovaikutukseen. […] Sosiaalipoliittinen seuraus olisi Hayekin näkökulmasta olisi heikentää pienryhmien kontekstia, Röpken näkökulmasta tukea ja vahvistaa niitä. Hayekin linjana on esittää [yksi] teesi, jonka mukaan itseorganisoituva anonyymi markkinajärjestelmä […] luo hyödylliset normit. Hayekin ponnistelut suuntautuivat siten sellaisten keinojen löytämiseen, joilla anonyymien yhteiskuntien laajennetun järjestyksen logiikka voidaan avoimissa yhteiskunnissa tehdä ymmärrettäväksi ja hyväksyttäviksi kansalaisille, jotka vuosituhansia vanhan kyläympäristön ja kyläyhteisön erityisnormien ja sääntöjärjestelmien vakauden vuoksi pitävät tätä laajennetun järjestyksen logiikkaa usein häiritsevänä tai sopimattomana ja vaarallisena. Ei ole yllättävää, että Röpken ponnistelut menevät juuri päinvastaiseen suuntaan. Hänen tavoitteenaan on – mielestään erittäin ongelmallisia, suuria, markkinapohjaisia, demokraattisia yhteiskuntia vastustaakseen – tukea yksilön entistä vahvempaa juurtumista pienryhmien perinteisiin ja hallittavissa oleviin spesifisiin normeihin ja sääntöjärjestelmiin. Viime kädessä hän näkee tämän yhteisön ja sen normien vahvistamisen tukena markkinatalousdemokratioille, koska muuten hän näkee niiden olemassaolon olevan pitkällä aikavälillä uhattuna yksilöiden suuntautumattomuuden ja normipohjan puutteen vuoksi. On melkein dialektista, että pääosin epädemokraattiset velvollisuudet ja oikeudet tekevät (demokraattisista) markkinatalouksista elinkelpoisia.” (Kubon-Gilke 2018a, 294–.)

On mielenkiintoista, että sekä Röpke että Hayek pitivät normien muodostumisen kannalta merkityksellisenä vain pienen yhteisön ja suuren avoimen yhteiskunnan vastakohtaisuutta ja analysoivat valtiollisen (sosiaali)politiikan kansallisvaltiosuuntautuneisuutta vain päämäärä–keinokontekstissa omien pohdiskelujensa perusteella eivätkä huomioineet sitä erityistä, käyttäytymiseen vaikuttavaa voimaa, joka valtion koordinoinnilla on pienten yhteisöjen ja suuren avoimen yhteiskunnan välisten kollektiivisten tehtävien hoitamisessa. Tarvitsemme kuitenkin myös tämän rakennuspalikan, sillä, kuten olemme jo edellä Bowlesin lähestymistavasta käymässämme keskustelussa ja yleisessä keskustelussa osuustoiminnallisten tuotantorakenteiden kontekstivaikutuksista havainneet, viitekehyksellä on merkittävä vaikutus asenteisiin, motiiveihin ja käyttäytymiseen. Tämä pätee myös hyvinvointivaltioon sekä sen pääosin alueelliseen tai kansalliseen suuntautumiseen.

Tässä yhteydessä käydään keskustelua yhteiskuntien moraalisesta perustasta, joka on ehdottoman välttämätön toimivalle markkinakoordinaatiolle. Keskustelu liittyy suoraan kysymykseen siitä, voivatko demokraattiset yrityk-

set saada erityisiä etuja, jos ne pystyvät tukemaan yhteistoiminnallista käyttäytymistä paremmin kuin tyypilliset kapitalistiset hankkeet. [114] Albert Hirschman (1989) on kuvaillut ytimekkäästi tätä keskustelua yhteiskunnallisella tasolla. Hänen mukaansa kaikki koordinaatiomuodot vaativat toimiakseen tietyn moraalisen perustan osana sääntelyehtoja. Markkinat voivat saavuttaa suhteellisia koordinaatio- ja transaktiokustannusetuja vain, jos osapuolet täyttävät suurelta osin sopimusvelvoitteensa, pitävät lupauksensa, eivät huijaa muita eivätkä käytä ketään hyväkseen. Muussa tapauksessa markkinaperustaisesti järjestettyjen vaihtoprosessien turvaamisen kustannukset muodostuisivat kohtuuttoman korkeiksi.

Mutta miten tällaiset normit syntyvät ja miten vakiintuvat tai missä olosuhteissa ne rapautuvat? Myös tästä on olemassa kaksi hyvin ristiriitaista teesiä, jotka muistuttavat edellä esittelemäämme Hayekin ja Röpken keskustelua. Ensimmäisessä näkemyksessä, valistuksen aikakaudelta peräisin olevassa Doux-Commerce-teesissä (’doux commerce’ voidaan suomentaa ’lempeä kaupankäynti’), oletetaan, että markkinavaihto sivistää ihmisiä, minkä seurauksena he vähemmän todennäköisesti turvautuvat väkivaltaiseen tai irrationaaliseen käyttäytymiseen (Hirschman 1989, 196). Tämän teesin mukaan (avointen) markkinoiden koordinoinnin koettu tehokkuus synnyttäisi ajan kuluessa nimenomaan markkinoita edistäviä asenteita ja moraalisia vakaumuksia, mikä lisää markkinoiden koordinoinnin etuja entisestään. Toinen näkemys väittää juuri päinvastaista. Sitä edustaa Joseph Schumpeterin (1976/1942, luvut XI - XIV) itsetuhoteesi, jonka mukaan markkinajärjestelmien lisääntynyt liikkuvuus ja anonyymius ja individualististen etujen tavoitteluun perustuva itsekäs käyttäytyminen eivät tuhoaisi vain markkinoita edeltäneen feodaaliajan normeja, koska normien eroosio ei pysähdy feodaalisten normien tuhoutumisen jälkeen, vaan se hyökkää myös niitä sääntöjä, tapoja ja normeja vastaan, joita välttämättä tarvit-

[114] On myös joitakin EU:n politiikkoja, jotka on luokiteltu osaksi sosiaalipolitiikkaa ja jotka ovat myös tehokkaita. Vaikka EU:n talous-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikka vaikuttavat Suomessa käytössä oleviin järjestelmiin monella tavalla, taloutta, työllisyyttä ja sosiaaliturvaa koskevat päätökset tehdään kuitenkin pääosin kansallisella tasolla. EU-tasolla sovitaan yhteisistä talous- ja työllisyyspolitiikan suuntaviivoista, joiden mukaisia kansallisten päätösten tulee olla. Myös sosiaalipolitiikan keskeisillä osa-alueilla on sovittu yhteiset tavoitteet jäsenmaille. (Eläketurvakeskus 2022.)

Saksassa perustuslakituomioistuin on useaan otteeseen vahvistanut, että sosiaalipolitiikka kuuluu kansalliseen suvereniteettiin (ks. kuvaus Saksan sosiaalipolitiikan monitasoisestä järjestelmästä Benz et al. 2015).

sevat toimiakseen kunnolla. Hirschman (1989) huomauttaa, että molemmat voimat voivat vaikuttaa samanaikaisesti mutta on vaikea arvioida, kummanko vaikutus on yhteiskunnallisen itseorganisoitumisen ja kehityksen prosessissa vallitseva (vrt. edellä käsitelty Kubon-Gilke 2018b). Tässä yhteydessä voi valtiolla pienen yhteisön ja suuren avoimen yhteiskunnan välisenä välittäjänä olla keskeinen rooli siinä, mihin suuntaan heiluri kummankin suuntauksen kohdalla heilahtaa.

Jessop (2002) on muotoillut Röpken ja Hayekin esittämistä näkökulmista kaksoisteesin, tai synteesin, hyvinvointivaltion kriisin yhteiskunnassa aiheuttamasta erityisestä muutoksesta. Jessop näkee muutoksen irtautumisena kansasta (ja hyvinvointivaltion asuinpaikkaperiaatteesta) sekä kansalaisyhteiskunnan erottamisena maakohtaisen yhtenäiskulttuurin säätelemistä kansallisista identiteeteistä. Tämä näkyy yhtäältä globalisoitumisena ja kansainvälisen vaihdon lisääntymisenä, mikä lähestyy Hayekin ajatusta suuresta avoimesta yhteiskunnasta, mutta toisaalta myös tälle päinvastaisena kehityksenä eli taipumuksena yhteiskunnan heimoutumiseen, ei vain etnisten ryhmien, vaan myös asuinpaikkojen, yhteiskuntaluokkien, poliittisten perussuuntausten tai elämäntyylien osalta. Viimeksi mainitut ovat laajemmassa mielessä Röpken tarkoittamia pienten yhteisöjen tarjoamia pysähdyspaikkoja nimettömässä yhteiskunnassa. Tässä tilanteessa, josta voitaisiin myös käyttää termiä ’yhteiskunnan jakautuminen’, jos tuosta termistä ei olisi muodostunut niin suurelta osin merkityksetöntä ilmausta kaikille mahdollisille yhteiskunnallisille ristiriidoille ja dissonansseille, esiintyy samanaikaisesti sekä avoimempaan että suljetumpaan yhteiskuntaan pyrkiviä prosesseja. Niiden pitäisi ainakin periaatteessa ja ainakin väliaikaisesti synnyttää huomattavia kognitiivisia dissonansseja keskenään yhteensovittamattomien ristiriitaisten kehityskulkujen ja niihin liittyvien normien takia. On kuitenkin olennaista erottaa toisistaan kaksi eritasoista ulottuvuutta: ’jakautuminen’ ja ’syvä jakautuminen’. Jessopin mukaan kaksoiskehitys – toisaalta kohti globalisoitumista ja toisaalta kohti yhteiskunnan heimoutumista – näkyy muun muassa ryhmien välisissä kommunikaatio-ongelmissa, joiden myötä elinympäristöt kansallisvaltioissa ovat muuttuneet konfliktien sävyttämän alakulttuurien rinnakkaiselon suuntaan.

Jos Jessopin teesi pitäisi paikkansa, valtio olisi hyvinvointivaltion kriisin yhteiskunnassa aiheuttamien muutosten seurauksena menettänyt oman käyttäytymistä muovaavan voimansa, koska se tulkittaisiin vain osaksi markkinajärjestelmää tai irrelevantiksi toimijaksi alakulttuurien välisessä taistelussa. Tässä tapauksessa norminmuodostus luiskahtaa yksittäisten pienten yhteisöjen ja suuren avoimen yhteiskunnan puhtaaseen dikotomiaan. Jessop itse asiassa näkee

tien tällaiseen yksilöllisempään, autonomisempaan, monikeskisempään suuntaan. Sen selvittäminen, luoko tämä pienempien ryhmien ja yhteisöiden aseman korostuminen ja samanaikainen anonyymin markkinapörssin laajentaminen suotuisat olosuhteet labouristiseksi taloudeksi ja osallistavaksi yhteiskunnaksi muuttumiselle, on osa tutkimustavoitettamme. Yksi asia on kuitenkin varma jo nyt. Jos Jessopin teesi pitää paikkansa, sillä on huomattavia vaikutuksia siihen, millaisena demokratia ymmärretään, koska se joko ruokkii ’reduktionistista valtioskepsismiä’ (Sturn 2020b, dia 9) tai tukee mielikuvaa politiikasta ja demokratiasta tiettyjen (ennemmistö)ryhmien etujen ajamisena, jossa muita (asemaltaan heikentyneitä) ryhmiä ei oteta huomioon. Kuitenkin, jos vakiintuu käsitys demokratiasta, joka aliarvostaa kollektiivisia eli poliittisesti ratkaistavia tehtäviä tai pelkistyy kamppailuksi sekä omien ja valtion etujen häikäilemättömäksi tavoitteluksi, ja jos valtio nähdään vain markkinaetujen välittäjänä tai välineenä etujen turvaamiseen pienille ryhmille, vaikuttaa tämä myös demokraattisesti muodostettuihin yksiköihin ja niiden mahdollisuuksiin demokraattiseen päätöksentekoon.[115]

Jos tällainen käsitys demokratiasta todellakin siirtyy demokraattisiin ja osallistaviin organisaatioihin, se ruokkii skeptisyyttä osallistavien yritysrakenteiden selviytymisestä, koska silloin organisaation sisäisiä konflikteja ei voida ratkaista paremmin kuin tyypillisissä kapitalistisissa yrityksissä. Onko näin todella vai onko pienillä organisaatioyksiköillä kenties sittenkin paremmat mahdollisuudet yhteistoiminnallisten käyttäytymissiteiden rakentamiseen tällaisesta demokratiakäsityksestä huolimatta, jää pohdittavaksi. Esimerkiksi yliopistojen itsehallintoa käsitelleen ekskursiomme selitykset viittaavat siihen, että pienten demokraattisten järjestöjen mahdollisuudet eivät välttämättä ole parempia. Myös käsitys demokratiasta esimerkiksi vähemmistöjä ja muita heikommassa asemassa olevia ryhmiä huomioimattomana päätöksentekomuotona heikentää pienten, demokraattisesti suunniteltujen organisaatioiden mahdollisuuksia turvata olemassaolonsa eri instituutioiden välisessä kilpailussa pitkällä aikavälillä. Richard Sturn (2020b, dia 20) luonnehtii valtion toiminnan tukahduttamisesta seuraavia ongelmia tyylikkäämmin puhuessaan yleisestä edusta ja markkinahäiriöistä osana poliittisen ja taloudellisen vallan noidankehää toteamalla, että tiettyjen julkisten ydinhyödykkeiden (puoli)yksityinen tarjoaminen voi heiken-

[115] Seuraava teksti noudattaa keskeisiltä osiltaan teoksen Kubon-Gilke & Maier-Rigaud 2020 lukua 4.3.

tää korkeamman tason (suvereeniin valtioon perustuvan liberaalin järjestyksen) alentamatonta julkista hyötyä.[116] Poliittisena ja demokraattisena narratiivina tällä on kauaskantoisia vaikutuksia myös demokraattisesti muotoiltuihin yritysten toimintasääntöihin.

Alexander Rüstow (2005, 51–52) puhuu hieman eri kontekstissa kriittisesti siitä, että vakiintuneet demokratiat voivat muuttua pseudointeraktiivisten rakenteiden suuntaan muuntumalla eräänlaisiksi vulgaaridemokratioiksi. Näin tapahtuu ennen kaikkea silloin, kun sisäinen koheesio saavutetaan rajaamalla jyrkästi se, minkä oletetaan olevan 'ulkoista'. Määritelmä 'ulkoinen' voi viitata muihin yhteiskuntiin, mutta myös oman maan vähemmistöihin, joita on kaikkialla enemmistön hallitsemalla poliittisella ja taloudellisella alueella ja joita voidaan syrjiä esimerkiksi enemmistöryhmän jäsenten sisäisen ja ulkoisen moraalin jyrkkien erojen takia tai säännöstelemällä osallistumisoikeuksia silloin, kun tämä ei todellakaan olisi tarpeen. Demokraattisesti muodostetuille organisaatioille voi muodostua ongelmaksi, jos organisaation sisäinen side yhteistoiminnalliseen käyttäytymiseen toisaalta vahvistuu vain kamppailulla väitetysti vihamielistä markkinaympäristöä vastaan ja toisaalta 'sisäinen ulkoinen' – eli vähemmistöt ja heidän etunsa – tukahdutetaan tiukasti enemmistöpäätöksillä ja pahimmassa tapauksessa vähemmistöiltä evätään suoraan tai implisiittisesti sananvalta.

Kun puhutaan valtion erityisestä roolista ja heijastusvaikutuksista muihin demokraattisesti järjestäytyneisiin instituutioihin, pohditaan aina myös kysymystä siitä, mitä valtiolla tarkalleen ottaen ymmärretään ja millaiselle valtiolle tehtäviä on uskottu. Keskustelu valtiokäsityksestä on enemmän kuin monipuolista. Jos valtio nähdään yrityksenä tai kapitalismin hanslankarina, sen roolista tehdään tietysti erilaisia johtopäätelmiä kuin lähestymistavoissa, jotka keskittyvät demokraattiseen päätöksentekoprosessiin ja antavat valtiolle ja demokraattisille äänestysprosesseille todellisia julkisia tehtäviä, tai lähestymistavoissa, joissa keskustellaan markkinoiden, instituutioiden ja politiikan keskinäisestä riippuvuudesta.

---

[116] Richard Sturn tekee myöhemmässä artikkelissaan (2021) seuraavanlaisen johtopäätöksen: "Monimutkaisten, tulevaisuuteen suuntautuneiden valtion tehtävien haasteita ei voida välttää [tehtävien] yksityiselle sektorille ulkoistamisen kautta, vaan pikemminkin poliittisen vastuun välineiden ja mekanismien vaikean ja epävarman jatkokehittelyn kautta. Jos epäonnistumme, nykyiset suuntaukset voivat kehittyä katastrofaaliseksi epätasapainoksi."

Edelleen ajankohtaisissa ja relevanteissa Carl Schmittin ja Hans Kelsenin valtioteorioissa on nähtävissä yksi olennainen ero. Nationalistiset, syrjivät ja eksklusiiviset yhteiskunnalliset ideat ja kehityssuunnat, esimerkiksi Rüstowin (mt.) pseudointeraktiivisuuden ja vulgaaridemokratian tai Jessopin (2002) heimoutumisen yhteydessä, viittaavat usein suoraan tai implisiittisesti Schmittiin ja hänen ajattelutapaansa luokissa ’ystävä – vihollinen – poikkeustila’ (vrt. Kubon-Gilke et al. 2018, 1128–1129). Schmittin näkemys on omaksuttu myös osallistumiskriittisissä ajatuksissa, joiden mukaan politiikassa on kyse ’tasa-arvoisten’ suvereniteetista. Tällöin ’tasa-arvoinen’ tunnistetaan useimmiten etniseen tai uskonnolliseen homogeenisuuteen tai muuhun ’tasa-arvoisuuden’ luokitukseen liittyen. Parhaimmassa tapauksessa ’epätasa-arvoisetkin’ hyväksytään, mutta todennäköisemmin heidät suljetaan pois. Vähemmistön etuja ei juurikaan huomioida.

Osallistavat ajatukset valtiosta (ja muista demokraattisesti muodostuneista organisaatioista) liittyvät pikemminkin Hans Kelsenin argumentaatioon (ks. yhteenveto Kelsenistä Olechowski 2018). Kelsenin mukaan demokratiassa on kyse toisen samankaltaisuuden ja yhdenvertaisuuden tunnustamisesta. Demokratiassa ihmiset eivät tunnusta vapautta vain itselleen vaan kaikille. Pyrkimykset eivät mene ’ystävä – vihollinen’ -ajattelun suuntaan vaan pikemminkin ne kohdentuvat sellaisiin ongelmiin, joita voidaan käsitellä vain kollektiivisesti, mutta ei markkinakoordinaatiolla. (Vrt. Sturn 2017.)

Mahdollisuudet demokraattisten ideoiden ja ihanteiden tunnistamiseen ja toteuttamiseen ovat Kelsenin mukaan kuitenkin rajallisia. Tarvittaisiin sekä sopivaa asennetta yhteiskunnallisten ja organisatoristen tehtävien yhteiseen hoitamiseen, jotta institutionaalisia, perustussääntöjen tasolla säädyttyjä varotoimia, joilla turvataan se, että vähemmistön etuja ei jätetä kokonaan huomiotta vaan niitä päinvastoin suojellaan aktiivisesti ja samanaikaisesti asetetaan yhteisen ratkaisun löytäminen yhteiskunnallisiin ongelmiin demokratian todelliseksi tavoitteeksi. Kelsenille vapaus on demokratian ihanne. Hän on avoin muille demokraattisen päätöksenteon muodoille, mutta pitää parlamentarismia ja tiukkaa vallanjakoa parhaana toteutuksena. Vastaavasti voitaisiin puolustaa komiteoiden demokratiaa suurissa organisaatioissa. Toisaalta Kelsenin tulokset sopivat melko funktionaalisten huomautusten kanssa Arrown paradoksista ja siitä, mitkä äänestysmenettelyt voisivat parhaiten edustaa yhteiskunnallista tahtotilaa. Toisaalta Kelsenin ajattelua seurattaessa tarkastelua ei voi kohdentaa pelkästään tekniseen äänestysmenettelyyn vaan samalla täytyy tarkastella myös narratiivia, joka on kehittänyt demokratian käsitteen (kehittymisen) myötä ja joka on saattanut muuttua ajan myötä (ks. myös Wertheimer 1991/1935).

Näissä kaikissa kysymyksissä normatiivisesta perustasta, tietyistä demokratian käsityksistä ja erilaisista valtion tehtävien määritelmistä – tai edes narratiivissa valtiosta yrityksenä – ei ole kyse vain irrallisesta valtiokäsityksestä ja sen erilaisista heijastusvaikutuksista, vaan, mikä on vieläkin tärkeämpää, kyse on vuorovaikutuksesta markkinoiden ja sääntöjä asettavan, interventioita tekevän ja tietyt tehtävät itsenäisesti hoitavan valtion välillä. Molemmat alueet ovat toisistaan riippuvaisia ja vaikuttavat toisiinsa:

> ”Sen, mitä kutsutaan ’demokraattiseksi kapitalismiksi’ tai ’liberaaliksi järjestykseksi’, olennainen omaisuus on niiden taustaolosuhteiden kehittyminen, jotka kehittävät markkinatalousjärjestystä sosiaalisena tuotantovoimana ja vakauttavat sitä yhteiskunnallisesti. Tämä järjestys on korkeamman tason alentamaton julkinen hyödyke, jolle ei ole yksityistä korviketta. Yksityiset korvikkeet näet vastustavat avoimuutta, joka on tämän järjestyksen perusta […]. Tämän järjestyksen kehittyminen riippuu suodatin- ja tasapainomekanismeista, kuten vallanjaosta, […]. (1) Puhuminen julkisen ja yksityisen dikotomiasta on suurta yksinkertaistusta. Koska, jos näiden kahden alueen lukuisia ja väistämättömiä rajapintoja ja kitkaa ei tehdä selväksi eikä niiden vastavuoroisen tunkeutumisen epävarmoja muotoja analysoida, päädytään vääriin johtopäätöksiin.” (Sturn 2019, 10.)

Toisaalla Sturn (2020a, 535–536) toteaa:

> ”Tavallinen markkinahäiriöteoria on valikoiva ja teknokraattinen: analysoidaan puuttuvia markkinoita tai väärää hintaa muuten tehokkaassa järjestelmässä. Tällaisen valikoivan markkinahäiriön korjaaminen vastaa ideoita, jotka ovat lähellä Robert Sugdenin [...] karikatyyriä: ”Useimmat nykyaikaiset talousteoriat kuvaavat maailmaa, jota johtaa hallitus (nimenomaan hallitus, eivät hallitukset), ja näkevät maailman tämän hallituksen silmin. Hallituksella oletaan olevan vastuu, tahto ja valta muuttaa yhteiskuntaa millä tahansa tavalla, joka maksimoi sosiaalisen hyvinvoinnin; kuten Yhdysvaltain ratsuväki hyvässä lännenelokuvassa, hallitus on valmis kiirehtimään apuun aina, kun markkinat ’epäonnistuvat’, ja taloustieteilijän tehtävä on neuvoa hallitusta siinä, miloin ja miten näin tehdä tehdään.” Tämä karikatyyri, jossa valtion oletetaan olevan itsestäänselvästi yleisen edun mukainen toimija, […] tulee esiin käsitellyissä ’metodologisen statismin’ tapauksissa, mutta myös joidenkin poliittisten diskurssien populaarissa statismissa. Tämä avaa valtioteoreettisen aukon, jota pahentaa riittämätön ymmärrys valtion toiminnan systeemisestä merkityksestä (joka rajoittuu välineiden valikoivaan käyttöön tavallisessa talousmallissa). Tämä porsaanreikä on täynnä valtion epäonnistumisen teorioita, jotka oikeutetusti osoittavat, että poliittisilla ja byrokraattisilla mekanismeilla on omat ongelmansa. Markkinoiden ja valtion epäonnistumisen käsitteiden erottaminen toisistaan on kuitenkin välttämätöntä, jotta ne olisivat hyödyllisiä yleisessä keskustelussa niistä yleisen järjestyksen arkkitehtonisista ongelmista, joihin varjopolitiikan ja julkisen ja yksityisen patogeenisen

> keskinäisen tunkeutumisen diagnoosi perustuu. Markkinahäiriöt sisältävät ongelmat, joissa luottamus markkinaratkaisuihin on alusta alkaen kyseenalainen, sekä ongelmat, joissa markkinat toimivat hyvin tietyissä puiteolosuhteissa. Samoin politiikan epäonnistumisen yhteydessä on tarkoituksenmukaista erottaa toisistaan tapaukset, joissa yksityistäminen on tai voi olla ratkaisu, ja tapaukset, joissa se luo uusia ongelmia tai pahentaa sairautta, jota sen uskotaan hoitavan. Tätä silmällä pitäen seuraavassa erotetaan neljä tapausta. M ja S tarkoittavat systemaattisia ongelmia, kun taas m ja s edustavat paikallisia ongelmia. Markkinahäiriön m sattuessakin markkinat periaatteessa toimivat, mutta ne eivät asianmukaisten sääntöjen puuttumisen vuoksi toimi hyvin (esimerkiksi monopoliongelmat tai ulkoisten vaikutusten ongelmat voidaan kuitenkin enemmän tai vähemmän helposti ratkaista asianmukaisilla omistusoikeuksilla tai korjaavilla veroilla). Samoin valtion epäonnistuminen s perustuu siihen, että valtion mekanismeissa on (myös periaatteessa parannettavissa olevia) puutteita. M ja S puolestaan kattavat ne tapaukset, joissa markkinat tai valtio tuottavat ei-toivottuja tuloksia myös ja juuri silloin, kun mekanismit toimivat ’paikallisesti’ hyvin.”

Yksityisen (markkinat) ja julkisen rinnastaminen – mm. valtion tulkitseminen yritykseksi – jättää aidot valtion tehtävät huomiotta sekä horjuttaa ymmärrystä valtion roolista ja demokratiakäsitystä Kelsenin tarkoittamassa merkityksessä.[117] Tällä on Sturnin (2020b, dia 27) mukaan seurauksia osallistumissuuntautuneiden rakenteiden toteuttamismahdollisuuksiin myös yrityksissä, koska myös niissä tällaisella valtiokäsityksellä voidaan hyökätä vastaavaa demokraattista narratiivia vastaan. Kollektiivisten päätösten pelkistävä kaksijakoinen erottelu keskitetysti suunnitellun toteutuksen ja organisaation osien autonomisen, tai jopa sisäisen, kilpailun välillä tuskin ratkaisee demokraattisesti muodostettujen organisaatioiden todellisia toisistaan riippuvaisia valvontaongelmia. Mahdollisuus, että yhden tai kaikkienkaan osajärjestelmien täydentäminen ei vie kokonaisuutta millään tavalla parempaan suuntaan, vastaa vanhaa niin hahmoteoriassa kuin muuallakin muotoiltua käsitystä siitä, että kokonaisuus on

[117] Sturn (2020b, diat 11 ja 12) tekee selvän eron: sääntelyhäiriöitä voi ilmetä, kun aidosti kollektiivisia tehtäviä ei hoideta esimerkiksi sopimattomien päätöksenteko- ja täytäntöönpanomekanismien vuoksi, mutta myös silloin, kun valtio tekee päätöksiä asioista, jotka eivät lainkaan kuuluisi kollektiivisen päätöksenteon piiriin. Jälkimmäistä tilannetta Sturn nimittää ’varjotaloudeksi’. Markkinahäiriöt voivat olla aitoja ja selittyä sillä, että pelisäännöt, sääntelyehdot ja mahdolliset institutionaaliset säännöt eivät johda täysin tehokkaaseen lopputulokseen, mutta yhtä lailla markkinahäiriöitä voi esiintyä myös, jos markkinoiden koordinointi ulottuu alueille, joita koskevat päätökset voidaan tehdä ja panna täytäntöön vain kollektiivisesti. Sturn nimittää jälkimmäistä tilannetta ’varjopolitiikaksi’.

jotain muuta kuin yksittäisten osiensa summa. Puutteellinen ymmärrys, jossa markkinoita ja valtiota pidetään toisistaan riippumattomina yksiköinä, voi jättää karkeasti huomioimatta molempien osajärjestelmien keskinäiset riippumattomuudet ja muuttuneiden vastuualueiden vaikutukset narratiiveihin tai mentaalimalleihin, minkä seurauksena syrjäytysilmiöt jäävät pahasti huomiotta ja ollaan kaukana kokonaistuloksen saavuttamisesta. Sturn käyttää tässä yhteydessä kielikuvana sananlaskua ”Penny wise, pound foolish”, joka vastaa sisällöltään suomalaista sananlaskua ”Penniä puristaa, markasta ei mitään tiedä.” (Kuusi n.d.). Kummassakaan sanonnan kohde ei halua käyttää pieniä summia, mutta käyttää todennäköisesti suuria summia typerällä tavalla.

Tässä yhteydessä myös toinen viittaus narratiivien merkityksellisyyteen on tärkeä. Shiller (2019) osoittaa vaikuttavasti, kuinka voimakkaasti narratiivit muovaavat yksilöiden näkökulmia ja käyttäytymistä. Hän käyttää tähän liittyviä ilmiöitä selittäessään omaa narratiiviaan, jossa hän selittää tällaisten narratiivien syntymistä ja rappeutumista epidemiologisesti puhuen mutaatioista, leviämisarvoista, superlevityksestä ja esiintyvyydestä. Shillerin ytimekkäät esimerkit liittyvät kuviin, esimerkiksi sellaisiin kuviin, joissa talouskasvua edistetään alhaisilla veroilla tai joissa edistetään Bitcoinia ympäröivää hypeä. Niitä voidaan soveltaa myös esimerkiksi käyttäytymistä sitovaan narratiiviin ajalta ennen Brexitiä, jossa tyrannimainen EU kuljettaisi Iso-Britanniaa talutusnuorassa ja kiristäisi siltä rahaa, tai narratiiveihin siitä, mikä määrittelee yrityksen tai mitkä ovat valtion tai markkinoiden tehtäviä. Riippuen taustalla olevasta – oletettavasti uskottavasta – yksinkertaistetusta narratiivista, tuetaan erilaisia näkemyksiä siitä, mikä käyttäytymiseen vaikuttaa. Valtion ja yritysten kohdalla narratiivit puolestaan voivat antaa meille olennaista tietoa toimijoiden keskeisistä suhteista sekä tausta- ja sääntelyrajoitteista, jotka merkittävästi määräävät sen, missä määrin osallistavia yritysrakenteita voidaan muodostaa ja vakauttaa.

3.2.2.1 Sosiaalipolitiikan ideaalityypit markkinasuuntautuneissa yhteiskunnissa

Jessopin (2002, 259–) mukaan sosiaalipolitiikan jäsentämiseen pohjimmiltaan hajautetussa taloudessa on useita vaihtoehtoja. Mikään hänen kuvailemistaan vaihtoehdoista ei kuitenkaan ole ainakaan toistaiseksi ollut ainoa vallitseva vaihtoehto eli mitään niistä ei ole toteutettu puhtaimmassa muodossaan. Mallit ovat kuitenkin kiinnostavia sosiaalipolitiikan ja itsehallinnollisten, demokraattisten organisaatioiden mahdollisuuksien kannalta, koska ne kuvaavat olosuh-

teita, erityisesti kilpailuolosuhteita, sekä valtion ja markkinoiden vuorovaikutusta. Näin konkreettisia sosiaalipoliittisia toimenpiteitä voidaan analysoida koko yhteiskunnan viitekehyksessä. Tämä tarjoaa myös hyviä vertailuvaihtoehtoja keskeiseen kysymykseen osallistavien yritysrakenteiden menestymismahdollisuuksista. Ideaalityyppien esittelyn jälkeen pohditaan kysymystä siitä, mitkä yhteiskunnalliset ristiriidat tai edut suosivat kyseistä rakennetta.

Jessop erottaa neljä ideaalityyppiä. Lisäksi hän muotoilee muunnelman, jossa näiden neljän päävaihtoehdon elementit yhdistetään. Seuraavassa esiteltävät vaihtoehdot voivat samalla muodostaa olennaiset puitteet tuotanto-osuuskuntien tai muiden demokraattisten, osallistuvien yritysmuotojen mahdollisuuksille laajemminkin kuin vain sosiaalialalla.

1. uusliberalistinen vaihtoehto (neoliberal)
2. uuskorporatistinen vaihtoehto (neocorporatist)
3. uusstatisminen eli uusvaltionjohtoinen vaihtoehto (neostatist)
4. uuskommunitaristinen vaihtoehto (neocommunitarian)

Etuliite ’uus’ (’neo’) erottaa Jessopin vaihtoehdot Esping-Andersenin (1990) alun perin kuvaamista hyvinvointiregiimeistä, jotka olivat liberaali (anglosaksinen), konservatiivinen (mannereurooppalainen) ja sosiaalidemokraattinen (pohjoismainen). Nämä Esping-Andersenin kolme perustyyppiä ja Jessopin uusi luokittelu määrittelevät kilpailun valvonnan eri muodot ja intensiteetin suhteessa kilpailun laajuuden ja erityisiin sääntelyehtoihin tai taustamuuttujiin, valtion määrittelemän sääntelykehyksen, markkinainterventiot sekä vaihtoehtoisen ja täydentävän valtion tai kansalaisyhteiskunnan työnjaon ja sen institutionaalisten ominaisuuksien valvonnan. Haluamme selvittää, millaisia erilaisia mahdollisuuksia osuuskunnille yleensä ja tuotanto-osuuskunnille erityisesti kussakin vaihtoehdossa ja sen taustalla olevassa narratiivissa olisi.

Jessopin mukaan siihen, mikä strategia kussakin maassa valitaan vaikuttavat maan poliittinen voimatasapaino, poliittinen ja taloudellinen tilanne sekä maan omaleimainen institutionaalinen perinne ja sen polkuriippuvuudet. Polkuriippuvuus on suomenkielisessä tieteellisessä keskustelussa käytetympi käsite tulevaisuuden tutkimuksen kuin perinteisten yhteiskunta- ja taloustieteiden alalla. Käytännössä polkuriippuvuus kuvaa prosessimalleja, joiden kulku muistuttaa polkua. Kuten polulla, prosessissa on alkuja ja risteyksiä, joissa on useita vaihtoehtoja, joista valita. Näissä risteyspisteissä polusta riippuvat prosessit eivät toimi deterministisesti, vaan kaoottisesti. Pienellä vaikutuksella voi olla suuri vaikutus valintaan ja se voi johtaa täysin erilaiseen lopputulokseen. Kun tietty

vaihtoehto on valittu, seuraa vakaa vaihe. Positiiviset palautevaikutukset vahvistavat kuljettua polkua, mm. positiiviset palautevaikutukset liiketoiminnassa. Pienemmät vaikutukset tuskin aiheuttavat suuntapoikkeamia. Vaikka muut vaihtoehdot olivat vielä suhteellisen helposti saavutettavissa risteyksessä, tietoinen kääntyminen vakaassa vaiheessa vie paljon aikaa. Esimerkiksi polku voidaan pitää kiinni, vaikka myöhemmin kävisi ilmi, että vaihtoehto olisi ollut parempi. Polkuriippuvaiset prosessit eivät siis korjaa itseään, vaan myös vahvistavat myös virheitä. Strategian valintaan liittyvän vallan käytön yhteydessä valta on ymmärrettävä aikaisemmin esitellyllä Kurt Lewin tarkoittamalla tavalla potentiaalisena, myös vastavuoroisena vaikuttamisena ja siten mahdollisuutena synnyttää tietyn suuruisia voimia toisessa henkilössä tai saada aikaan muutos, ei vain todellisena käyttäytymisen ohjauksena uhkausten, palkkioiden tai sanktioiden avulla. Jessopin luonnehdinta voi kuulostaa hieman mielivaltaiselta, kun viitataan yleiseen valtaan ja historiaan, mutta pitää muistaa, että mm. yhteiskuntaa, oikeudenmukaisuutta, valtion tehtäviä koskevat narratiivit voivat levitä hahmoteorian lainalaisuuksien mukaisesti ja kansallisten rajojen yli, ja että myös kansainväliset järjestöt ja muut toimijat voivat ajaa maita tiettyihin sosiaalipoliittisiin variantteihin. Piketty (2020) osoittaa historiallisessa, maailmanlaajuisessa katsauksessaan erittäin vaikuttavasti, milloin ja missä mitkäkin narratiivit ovat vallinneet, ja mitä erityisiä sosiaalisia tasa- ja epätasa-arvojärjestelmiä tämä on saanut aikaan.

Pelkän ideaalityyppien esittelyn jälkeen seuraavassa tarkastellaan erityisesti sitä, mitkä tekijät voisivat edistää kutakin tiettyä vaihtoehtoa ja kuinka syyt tiettyihin uudistuspolkuihin, mukaan lukien myös ne monimutkaiset prosessit, joilla uudistuksiin pyritään ja joilla uudistusten mahdollisia haittoja pyritään ennakoimaan tai poistamaan, vaikuttavat mahdollisuuksiin toteuttaa osallistuvia yritysrakenteita.

Uusliberalistinen (neoliberal) **suuntautuminen politiikkaan ja hyvinvointivaltioon**: Ensimmäinen ideaalityyppi on (anglosaksinen) uusliberalismi. Se on vallitseva suuntaus Yhdysvalloissa, ja ainakin muutaman vuoden ajan sosialistisen järjestelmien romahtamisen jälkeen myös suuret globaalit talousjärjestöt edistivät sen leviämistä. Tämä koskee erityisesti OECD:tä, Kansainvälistä valuuttarahastoa ja Maailmanpankkia, joilla oli keskeinen rooli siirtymätalouksien sekä rahoitus- ja talouskriisin seurauksena suuriin taloudellisiin vaikutuksiin joutuneiden maiden tukemisessa ja jälleenrakentamisessa. Kaikki mainitut instituutiot suosivat entisissä sosialistisissa maissa pääasiassa tiukan yksityistämisen kautta toteutettavaa hajautettua ohjausta, ja ne ovat EU:n ohella tuke-

neet näiden maiden yhteiskunnallista muutosta kohti uusliberalismia[118], sikäli kuin ne eivät ole mahdollisuuksiensa mukaan jopa työntäneet kyseistä muutosta tuohon suuntaan. Esimerkiksi lainojen ja muiden tukimuotojen ehdoksi määrättiin laaja yksityistäminen ja sääntelyehdot, jotka sallivat mahdollisimman häiriöttömän kilpailun. Käytännössä tämä merkitsi myöhemmin esimerkiksi kriisimaidenkohdalla tiukkaa säästöpolitiikkaa, johon liittyi enemmän tai vähemmän pakotettuja sosiaalimenojen leikkauksia ja sosiaalijärjestelmän rakennemuutosta.

Vaikka 2000-luvun alusta lähtien vallitsevana näyttäytyneellä uusliberalistisella vaihtoehdolla näyttää edelleen olevan tärkeä rooli teollisuusmaissa (jotkut luonnehtivat sitä jopa ’hegemoniallisella voimalla pakotetuksi tienviitaksi’), edellä mainittujen globaalien talousjärjestöjen näkökulma on kuitenkin muuttunut merkittävästi uuteen, markkinainterventioita ja sosiaalipolitiikan asemaa edistävään suuntaan. Joillakin Maailmanpankin pääekonomisteilla on ollut tässä huomattava vaikutus, erityisesti Joseph E. Stiglitzillä (1997–2000) ja Kaushik Basulla (2012–2016), jotka ovat mm. muokanneet ja edistäneet modernia mikrotaloutta ja palauttaneet markkinoiden hallinnan ja oikeusongelmat keskeisiksi syiksi sosiaalipoliittiselle ja yleensä poliittiselle toiminnalle globaalissa keskustelussa. Molemmat ovat huolimatta omasta erinomaisesta asemastaan Maailmanpankissa arvostelleet massiivisesti Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston kurssia, mikä jonkin ajan kuluttua aiheutti uudelleenarvioinnin näissä instituutioissa. Kriitikoiden näkökulmasta esimerkiksi EU pyrkii kuitenkin edelleen jonkin verran erittelemättä talouden vapauttamiseen, julkisen sääntelyn vähentämisen, kansainvälistymiseen ja rajoittamaan kansallisen sosiaalipolitiikan vaikutusta.

Periaatteessa kilpailuolosuhteiden on uusliberalistisessa vaihtoehdossa ajateltu koskevan myös sosiaalipolitiikkaa ja sosiaalisektoria, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki palvelut pitäisi toteuttaa ilman valtion tukea pelkästään ideaalityyppisten kysynnän ja tarjonnan sääntöjen mukaisesti. Tällainen toiminta oli tehotonta jo pelkästään monien kollektiivisen ohjauksen myönteisten ulkois-

[118] Uusliberalismin käsite on ajan myötä käynyt läpi muodonmuutoksen. Alun perin 1900-luvun puolivälissä sen kannattajat kritisoivat puhdasta (klassista) liberalismia, korostivat vahvan, tosin itse omaa toimintaansa rajoittavan valtion merkitystä ja vastustivat puhdasta laissez-faire-politiikkaa. Nyttemmin käsitteen sisältö on kuitenkin muuntunut siten, että se monessa suhteessa muistuttaa sitä liberalismia, jota 50–70 vuotta sitten kiivaasti kritisoitiin.

ten vaikutusten sekä monien markkinaohjauksen ongelmien takia ja merkitsisi askelta taaksepäin suhteessa aiempiin sääntöihin sen sijaan, että yritettäisiin korjata korporatiivisessa tai osittain keskitetyssä järjestelmässä alun perin olleita virheitä. Se olisi myös ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan kannalta erittäin epäsuotuisa tie.

Uusliberalistisessa järjestelmässä konkreettisia sosiaalipalveluita tarjotaan valtion (osittaisella) rahoituksella mutta hyödyntäen markkinaehtoisia välineitä, kuten kilpailun käyttöönottoa esimerkiksi tarjouskilpailuita ja kilpailun kannalta (väitetysti) riittäviä palkitsemismuotoja. Sosiaalialalla kilpailua ei useinkaan enää suojata sulkemalla kategorisesti pois voittoa tavoittelevia palveluntarjoajia, vaan sopimukset tehdään useimmiten täysin avoimessa prosessissa, jossa kaikki yritysten ja organisaatioiden lailliset muodot kilpailevat sopimuksista. Kilpailussa voidaan käyttää kriteereinä esimerkiksi näyttöön perustuvia analyyseja palvelujen tarjonnan ’menestymistä’, osittain tarkistettua laadunvarmistusta tai muita vastaavia kriteereitä.

Aiemmin julkiselle sektorille kuuluneet toiminnot on uusliberalistisessa järjestelmässä osittain ulkoistettu ja niihin sovelletaan uusia rahoitussääntöjä, mutta täysin yksityistettyjä ne ovat vain harvoissa tapauksissa. Monissa maissa on samaan aikaan tämän kehityksen kanssa purettu työmarkkinasäännöksiä, kuten irtisanomissuojaa, on laajennettu vuokra- ja vuokratyön mahdollisuuksia sekä vähennetty tai järjestetty eri tavalla työntekijöiden suojelua. Valtiota ei kuitenkaan ole alennettu ’yövartijavaltioksi’, joka ainoastaan suojelee yksilönvapautta eli fyysistä itsemääräämisoikeutta ja yksityistä omistusoikeutta henki-, vapaudenriisto-, väkivalta- ja omaisuusrikoksilta ja muiden valtioiden hyökkäyksiltä, vaan ääritapauksissa, kuten Suomessa, sitä hallitaan samoilla taloudellisilla parametreilla kuin suuryrityksen liiketoimintaa.

Täysin avoimessa kilpailussa tuotanto-osuuskunnilla olisi lähes samat ongelmat sosiaalialalla kuin yksityisellä, tiukasti markkinaohjatulla alueella. Jopa taloudellinen turvallisuus heikkenee suoritusperusteisten palkkasääntöjen myötä. Siksi osuuskunnat ja muut osallistumissuuntautuneet yhtiömuodot kohtaavat täsmälleen samat esteet, joskin myös mahdollisuudet, kuin muissa markkinaympäristöissä. Tässä tilanteessa olisi tärkeää varmistaa parempi sitoutuminen yhteistoiminnalliseen käyttäytymiseen kuin tyypillisissä kapitalistisissa yrityksissä, mahdollistaa edellytykset luoda tietty vähimmäiskoko yksittäisenä yrityksenä tai yhdistyksenä, jotta voidaan ratkaista joitain keskeisiä talouteen liittyviä ongelmia, kuten pääomapula ja ali-investoinnit. sekä tuottaa hybridivariantteja, jotka pystyvät kiertämään liian lyhyen aikahorisontin ongelman. Näissä tavoitteissa onnistumiseen vaikuttaa merkittävästi yleinen käsitys de-

mokratiasta, erityisesti se, nähdäänkö demokratia kamppailuna vai ratkaisuna vähemmistöjen huomioimiseen liittyviin ongelmiin, sillä tämä käsitys näkyy poliittisen tason lisäksi myös siinä, millaisena demokratia yritysten sisäisessä päätöksenteossa ymmärretään. Yhteisymmärrys siitä, että demokratia on kamppailua tai taistelua, vähintäänkin vaikuttaa haitallisesti demokraattisten yritysten sisäisten toimintasääntöjen vakauttamiseen.

Uuskorporatistinen (neocorporatist) **suuntautuminen politiikkaan ja hyvinvointivaltioon**: Tässä sosiaalisen alueen ohjausvaihtoehdossa ja siihen liittyvissä yleisissä talouden alajärjestelmän vaatimuksissa säädöskehystä työstetään paljon voimakkaammin kuin uusliberalismin puhtaassa muodossaan. Markkinoita säännellään joskus myös suorilla interventioilla. Lisäksi tavaroiden ja palveluiden tuottamista koskevassa työnjaossa katsotaan, että osa tehtävistä, kuten julkishyödykkeiden tuottaminen, kuuluu valtiolle ja on sen aito, itsenäinen tehtävä. Sosiaaliset tavoitteet eivät enää ole sivussa, vaan ne siirtyvät vahvemmin ponnisteluiden keskiöön. Hyvinvointivaltiota pidetään keskeisenä talouden toimivuuden ja kestävyyden perustana, ja erityisesti korostetaan ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan merkitystä. Sääntely liitetään esimerkiksi vaatimuksiin ammattiliittojen ja työnantajajärjestöjen kautta tapahtuvasta kollektiivisesta palkanmäärittelystä, jolla pyritään vähentämään monopsonistisia hyödyntämismahdollisuuksia ja mahdollistamaan eri ryhmien etujen mahdollisimman tasapuolinen huomioonottaminen. Näin ymmärretty uuskorporatiivisuus tukee erityisesti delegoituja neuvotteluja palkoista, työ- ja loma-ajoista, työoloista ja vastaavista työmarkkinakysymyksistä, koska puhtailla markkinaratkaisuilla katsotaan olevan mm. potentiaalisen vallankäytön, epäsymmetrisen informaation ja ulkoisten vaikutusten vuoksi merkittäviä toiminnallisia ongelmia ja koska uskotaan, että konfliktien ulkoistaminen yrityksiltä parantaa sisäistä motivaatiota ja luottamusta.

Tämä tarkoittaa kuitenkin myös sitä, että nämä uuskorporatistiset ratkaisut eivät mahdollista paremmin tuottavuutta edistävien, yhteistoiminnallisesti suuntautuneiden sisäisten rakenteiden ja toiminnallisen viitekehyksen luomista vain tuotanto-osuuskuntien, vaan tietyissä olosuhteissa myös tyypillisten kapitalististen yritysten kohdalla. Tämä vaikuttaa niihin potentiaalisiin mahdollisuuksiin, joita osuustoiminnallisilla yrityksillä on järjestelmässä. Näin on silloin, jos yhteistoimintasäännöt sisältävät jo alkeellisessa muodossaan joitain itsehallinnon toimintoja. Tuossa tilanteessa laajemman osallistumisen toteuttaminen käytännössä voi olla katsantokannasta riippuen joko vaikeampaa, koska kapitalististen yritysten kollektiivisesti neuvotelluilla säännöksillä päästään jo

lähelle joitain osuuskuntien hybridimuotoja, tai helpompaa, koska yhteistoimintasäännöt jo joka tapauksessa muuttavat käyttäytymiseen vaikuttavia narratiiveja osallistuvampaan suuntaan.[119] Tämä voi myös johtaa poliittiseen paineeseen kompensoida osuuskuntien joitakin kilpailuhaittoja sisällyttämällä sosiaaliset kustannukset hintoihin toisin kuin kapitalistisissa yrityksissä.

Tilannetta, jossa kunta- tai valtiotoimijat tekevät esimerkiksi sosiaalialan palveluiden tuottamista koskevia sopimuksia tiettyjen, ennakkoon valittujen järjestöjen ja yhdistysten edustajien kanssa, voidaan nähdä uuskorporatistisena vastavoimana uusliberaalisille suuntauksille. Kysymyksessä on tietyllä tavalla rajoitettu ja suojattu, erikoistunut kilpailu. Ei voida kieltää, etteikö olisi riskiä siitä, että palveluntarjoajat voivat kohdata markkinoille integroitumisen vaikeuksia, jotka voivat olla seurausta joko eksplisiittisestä markkinoiden sulkemisesta tai olla vakiintuneiden yhteistyösuhteiden implisiittinen seuraus, tai että palvelujentuottajien kesken voi syntyä kartellisopimuksia. Molemmilla esimerkkitilanteilla olisi negatiivinen vaikutus myös kuntien ja valtion menobudjetteihin. Positiivisina vaikutuksina on kuitenkin mainittava (pitkäkestoisen)

[119] Ammattiliitot keskittyvät työntekijöiden parempiin mahdollisuuksiin osallistua päätöksentekoon yleisissä yritystyypeissä sen sijaan, että aktiivisesti suojelisivat tuotantoosuuskuntia. Yhtenä ammattiliittojen vaatimuksena on, että osakeyhtiöiden hallintoneuvoston puheenjohtajien kaksoisäänioikeus lakkautetaan yhteistoimintamenettelyllä. Yhteistoimintalain mukaisesti perustetuissa suuryritysten hallintoneuvostoissa hallintoneuvoston puheenjohtajalla on uusittavassa äänestyksessä kaksinkertainen äänioikeus, jolla varmistetaan, että, jos äänet menevät ensimmäisessä äänestyksessä tasan, osakkeenomistajat voivat uusittavassa äänestyksessä tehdä kaikki hallintoneuvoston päätökset henkilöstön edustajia vastaan (Stoffels 2021). Fritz Naphtali harjoitti jo 1920- ja 1930-luvuilla muutosstrategiaa, jossa ei pyritty niinkään kapitalististen markkinarakojen valtaamiseen kuten esimerkiksi Wright (2017) ajattelussa vaan luotettiin sen sijaan valtion pakottamaan yhteistoimintamenettelyyn askeleena kohti demokraattista sosialismia. Saksan yleisen ammattiliittojen liiton liittovaltion koulu (ADGB) Hampurissa vuonna 1928 pidetyn kongressin päätöslauselmassa todetaan ’taloudellisen demokratian’ toteuttamisesta: ”[…] tehtäviin ja vaatimuksiin kuuluu kollektiivisen työlainsäädännön suunnittelu, sosiaalinen työsuojelulaki, sosiaaliturvan laajentaminen ja itsehallinto, työntekijöiden yhteistoimintaoikeuden laajentaminen yrityksessä, työntekijöiden tasapuolinen edustus kaikissa taloudellisissa ja poliittisissa elimissä, ammattiliittojen täysimääräinen osallistuminen monopolien ja kartellien valvontaan, toimialakohtaisten itsehallintoelinten muodostaminen, kaupallisten toimintojen suunnittelu julkisella sektorilla, maataloustuotannon edistäminen osuuskuntien yhdistämisen ja asiantuntijakoulutuksen avulla, liiton oman toiminnan kehittäminen, kuluttajaosuuskuntien edistäminen ja koulutusmonopolin rikkominen.” (ADGB-Kongress 1928, ks. teoreettisista näkökohdista tarkemmin Naphtal 1928.)

yhteistyön tarjoama mahdollisuus luottamuksen rakentumiseen rahoittajien ja palveluntuottajien välille ja mahdollisuus luoda osallistumissuuntautuneille organisaatiomuodoille, kuten tuotanto-osuuskunnille, Wrightin (2017) tarkoittamia markkinarakoja ja näin edistää niiden kasvua ja vakautumista. Juuri tätä Wright piti tärkeänä laajemmassa, koko talouden demokratisoitumisprosessissa.

On työvoimalähtöisen politiikan laaja-alaisemman toteuttamisen näkökulmasta pohdinnan arvoinen tilanne, jos markkinoiden toimintamalli tosiasiallisesti edellyttää, että osuuskuntien, järjestöjen ja muiden vastaavien toimijoiden on ensin muodostettava tietyn kokoisia organisoituja osajärjestelmiä eli käytännössä esimerkiksi osuuskuntakokonaisuuksia tai laajempia yhtenäisiä osuuskuntia, jotta ne pystyvät organisoidusti yhdessä toimimalla säilyttämään asemansa muiden institutionaalisten vaihtoehtojen rinnalla markkinajärjestelmän sisällä. Tämä voi tukea osallistumissuuntautuneiden organisaatiomuotojen aseman vakauttamista, mutta myös vastakkaisia voimia on analysoitava tarkasti, sillä uuskorporatiivisuudessa yksityiset yritykset voivat saada etuja osuuskuntiin nähden palkka- ja työehtoneuvottelujen kautta, jotka auttavat niitä jossain määrin ulkoistamaan yrityksen johdon ja työntekijöiden välisiä konflikteja. Tasapuolisuuden vuoksi myös tuotanto-osuuskunnille olisi luotava erityissäännöksiä, koska ne voivat luoda työvoiman näkökulmasta kapitalistisiin yrityksiin verrattuna edullisempia työoloja mutta vähennyksiä ne voivat tehdä vain tulevasta ylijäämien jaosta. On tärkeää selvittää, mitkä erityissäännökset, joita muulla tavalla organisoituneet yritykset eivät välttämättä voisi strategisesti hyödyntää, voisivat taata tämän.

Jos palataan uudelleen aiemmin esittämäämme Vogtin kuvaan labouristisesta ja kapitalistisesta tasapainosta (Kuvio 7, kappale 2.3.3), voidaan todeta, että kapitalistinen tasapaino voi siirtyä myös vasemmalle eli lähemmäs labourista tasapainoa, koska työntekijäystävälliset tuotantotavat vaikuttavat positiivisesti motivaatioon ja tuottavuuteen. Tämä voi aiheuttaa muutoksia myös työelämän etujen ja rakenteiden suunnassa luontaisesti kapitalistisissa yrityksissä, mutta determinististä kehitys ei ole. Pelkästään sosiaalialalla labouristisen rakenteiden mahdollisuuksien parantuminen edellyttää, että mahdollisuudet saavuttaa riittävän suuria yrityskokoja ylikompensoivat muilta osin mahdollisesti hupenevia etuja. Ei ole a priori varmaa, että edellytykset osallistuvien yritysten, kuten tuotanto-osuuskuntien, vakauttamiseksi ovat uuskorporatiivisessa järjestelmässä paremmat kuin uusliberalistisessa järjestelmässä. Kaiken kaikkiaan uuskorporatismissa yhteiskunta kuitenkin keskittyy enemmän työntekijöiden etuihin. Ratkaisevaa muutoksen kannalta on joko kapitalistisen tasapainon

liikkuminen labouristisen tasapainon suuntaan tai tulkinnan vaihtuminen siten, että se myötävaikuttaa suoraan siirtymiseen labouristiseen tasapainoon.

Suomessa on viime vuosina purettu asteittain tai järjestelmällisesti monia korporatiivisia rakenteita. Myös keskeisiä poliittisia interventioita, kuten tulonjakopolitiikkaa, on vähennetty huomattavasti. Toimenpiteitä on perusteltu pyrkimyksellä parantamaa maamme ’kansainvälistä kilpailukykyä’. Tämä nähtiin tarpeellisena, koska taantuman alkaessa vuonna 2008 Suomi oli yksi Euroopan vaikeimmista kriisimaista. Vain Kreikan ja Italian talouskasvu oli tuolloin hitaampaa kuin Suomessa. Raskaista toimenpiteistä huolimatta Suomen bkt henkeä kohden on finanssikriisin jälkeen kasvanut kovin hitaasti verrattu muihin EU-maihin, ja kansainvälisen kilpailukyvyn parantamispyrkimyksistä huolimatta talouskasvua piti 2010-luvulla yllä lähinnä kotimarkkinakysyntä (Kuusisto 2020). Talouskasvun merkityksen korostaminen johtuu siitä, että kasvua on pidetty – ja pidetään usein edelleen – ihmelääkkeenä köyhyyteen, työttömyyteen ja henkilökohtaisten tulevaisuudennäkymien puutteeseen.[120] Näkemyksen taustalla on oletettu valumaefekti, jonka mukaan tulot ja pääomat valuvat alaspäin normaalien markkinatalouden mekanismien kautta. Nykypäivänä valumaefekti identifioituu kaikkein läheisimmin talouspolitiikkaan, joka tunnetaan nimellä laissez-faire.

Uuskorporatiivinen malli perustuu joihinkin institutionaalisen taloustieteen havaintoihin, polkuriippuvuusteoriaan sekä empiirisiin kokemuksiin vanhoista korporatistisista järjestelmistä ja modernista työmarkkinateoriasta. Malli ottaa

---

[120] Näitä väitteitä voidaan tietysti analysoida kriittisesti, mutta emme keskustele tästä, koska tarkastelemamme kysymykset ovat erilaiset. Vain pieni huomautus: Paul Krugman (2020) katsoo kolumnissaan New York Timesissa 14.12.2020 USA:n talouspoliittisen narratiivin olleen Reaganin hallinnosta lähtien syynä liberalistiselle ja erityisesti rikkaiden kansalaisten taloudellisen ’taakan’ laajamittaiseen keventämiseen tähtäävälle veropolitiikalle. Tässä narratiivissa alhaiset verokannat ja hallituksen pidättyvyys olivat kasvun moottoreita, jotka toivat uskomatonta vaurautta, josta myös köyhät voivat hyötyä. Krugman hylkää väitteet teoreettisesti ja empiirisesti, mutta ne ovat edelleen republikaanipuolueen ohjelman perusta Yhdysvalloissa. Tässä yhteydessä on mielenkiintoista viitata vielä kerran Pikettyyn (2020), jonka mukaan intressilähtöinen eriarvoisuus tarvitsee pitempään kestääkseen aina yhteiskunnallisesti laajasti jaetun narratiivin. Myös aiemmin mainitun, Nobel-palkitun Robert J. Shillerin teos ’Narrative Economics’ (2019), joka käsittelee narratiivien ja ytimekkäiden kertomusten merkitystä talouksien organisoinnissa ja toiminnassa, on lukemisen arvoinen. Shiller osoittaa siinä ideoiden ja ytimekkäiden kertomusten tärkeyden talousprosessille. Väitteet voidaan laajentaa koskemaan narratiiveja markkinoista ja valtiosta yleisemminkin.

huomioon myös muuttuneet työolosuhteet. Perinteinen korporatiivisuus syntyi aikana, jolloin teollisuusmaissa vallitsi teollinen massatuotanto ja epäsymmetrinen informaatio ei aiheuttanut ongelmia työmarkkinoilla suorituskyvyn helpon arvioinnin takia. Uuskorporatiivisessa mallissa keskustellaan kollektiivisista ratkaisuista, jotka ottavat huomioon uudet, muuttuneet työsuhteet, joissa on huomattavasti enemmän yksilön vapausasteista, sekä epätasaisesti jakautuneen tiedon työtekijöiden henkilökohtaisista ponnisteluista ja suorituskyvystä, työntekijöihin ja heidän asemaansa kohdennettavien investointien kasvavan merkityksen ja sisäisen motivaation (mukaan luettuna luovuuden tukeminen) merkityksen. Tämä tarkoittaa, että vanhoja korporatiivisia rakenteita ei vain yksinkertaisesti pyritä tuomaan takaisin, vaan tämän sijaan tehdään selkeä ero kollektiivisesti määriteltyjen säännösten laajuudessa ja sisällössä sen mukaan, miten ne toimivat uuden talousrakenteen puitteissa. Mukautettu korporatiivisuus koskee myös sosiaalisektorin säännöksiä, joissa on tiettyjä erityispiirteitä erityisesti alan markkinaohjauksen ongelmiin liittyen.

Myös ammattiliittojen neuvottelemalla erittäin voimakkaalla työntekijöiden irtisanomissuojalla ja kapitalistisesti organisoituneiden yritysten kollektiivisilla palkkaneuvotteluilla yrityksen sisäisen palkanmäärityksen perustana on koettu olevan positiivinen vaikutus työmarkkinoiden vakauteen ja talouskehitykseen Saksassa, jossa irtisanomissuoja huomattavasti voimakkaampi kuin Suomessa ja työehdoista sovitaan paikallisemmin kuin Suomessa. Sekä valtiolla ja kunnilla itsellään että suurilla kollektiivisilla toimijoilla, kuten työnantaja- ja työntekijäjärjestöillä sekä saksalaisessa järjestelmässä erilaisilla laaja-alaisilla ’vapaan hyvinvoinnin kattojärjestöillä’ (mm. useampaan kertaan mainittu AWO sekä esim. Deutscher Caritasverband, Der Paritätische Gesamtverband, Punainen risti, Diakonie Deutschland jne. ks. esim. Bundeszentrale für politische Bildung 2022) on merkittävämpi rooli kuin uusliberalistisessa mallissa, joka lähinnä rajoittuu yksilö- ja organisaatiotasolle ilman laajaa valtion puuttumista.

Uuskorporatistisessa järjestelmässä valtio toimii laajemman, ennalta määrätyn institutionaalisen rakenteen puitteissa kuin puhtaissa markkinaympäristöissä. Kollektiivista sopimusta pidetään suositeltavana erityisesti työehtojen ja palkkojen kohdalla. Saksassa työehtojen lisäksi myös vähimmäispalkka määritellään poliittisen prosessin kautta lakisääteisesti. Tarkan määrän määrittää vähimmäispalkkalain mukainen riippumaton toimikunta, johon puheenjohtajan lisäksi kuuluu yhteensä kuusi pysyvää, eri työmarkkinaosapuolia edustavaa jäsentä sekä kaksi neuvoa-antavaa jäsentä korkeakouluista. Viimeksi mainituilla

ei ole äänioikeutta. Kaikkia yli 18-vuotiaita työntekijöitä koskevaa vähimmäispalkkaa tarkistetaan puolivuosittain.[121]

Jessop näkee merkkejä osittain elpyneestä korporatismista jo esimerkiksi joissakin EU:n varhaisissa mutta edelleen voimassa olevissa, joskin uudistetuissa määräyksissä, kuten Eurooppa-neuvoston vuonna 1961[122] hyväksymässä Sosiaalisessa peruskirjassa, jossa pyrittiin rajoittamaan (valtioiden ja yritysten) mahdollisuuksia parantaa kilpailukykyä esimerkiksi sosiaalisten oikeuksien polkemisen tai siirtokilpailun avulla. Jos tämä on totta, tie uusliberalistisiin rakenteisiin on jo merkittävästi kaventunut ja syytös 'hillitsemättömän' uusliberalismin vakiinnuttamisesta saa selvästi uudenlaiset mittasuhteet. Niin sanottuun uusliberalistiseen käänteeseen asti Suomi nähtiin yleisesti korporatiivisen yhteiskunnan malliesimerkkinä. Tämä näkyi erityisen selvästi työmarkkina- ja sosiaaliturvapolitiikassa, joka ei ole valtion johtamaa, vaan pikemminkin yhteistoiminnallista. Irtautuminen tästä perinteestä uusliberalistisiten rakenteiden suuntaan on havaittavissa, mutta myös uuskorporatististen rakenteiden tiettyä elpymistä voidaan havaita. On kuitenkin vielä selvitettävä esimerkiksi se, onko markkinakorvikkeiden lisääntynyt käyttö sosiaalisektorilla vahvistanut tai heikentänyt osallistavia yritysrakenteita erityisesti tällä alueella. Vastaus tähän antaisi ainakin viitteitä voimista, jotka vallitsevat, jos uuskorporatismi heikkenee tai vahvistuu.

---

[121] 1.7.2022 vähimmäispalkka oli 10,45 euroa ja sitä nostetaan 1.10.2022 pitkään tavoitteena olleeseen 12,00 euroon (Deutscher Gewerkschaftsbund 2022).

[122] Eurooppa-neuvosto hyväksyi Euroopan Sosiaalisen peruskirjan Torinossa vuonna 1961, ja se tuli voimaan vuonna 1965. Peruskirja nähtiin tuolloin sosiaalisten oikeuksien suojelun virstanpylväänä, joka oli merkittävä mm. Euroopan unionin sosiaalipolitiikan suunnannäyttäjä. EU ei taloudellisena ja poliittisena liittona ole liittynyt Sosiaaliseen peruskirjaan, koska peruskirjan allekirjoittajat ovat Eurooppa-neuvoston jäsenmaiden hallituksia. Tällä hetkellä peruskirjaan on liittynyt 22 Eurooppa-neuvoston 47 jäsenvaltiosta. Saksan liittotasavalta allekirjoitti Sosiaalisen peruskirjan vuonna 1961 ja ratifioi sen samana vuonna. Vuonna 1996 hyväksytyn Uudistetun sosiaalisen peruskirjan Saksa allekirjoitti vuonna 2007, mutta ei ole vielä ratifioinut sitä. Suomi allekirjoitti peruskirjan ensimmäisen version vasta vuonna 1991, uudistetun version Suomi ratifioi vuonna 2002 hyväksymällä 88 sen 98 kappaleesta (Council of Europe 2021). Vuonna 2000 julkaistiin Euroopan unionin perusoikeuskirja, jossa määritellään EU:n tasolla pätevät perusoikeudet ensimmäistä kertaa laajasti ja ymmärrettävästi. Perusoikeuskirjaa muokattiin hieman vuonna. 2007 (ks. Europäisches Parlament 2016) Lissabonin sopimus sisältää sitovan viittauksen perusoikeuskirjaan, joten kirja pätee koko EU:ssa lukuun ottamatta siihen poikkeuksen neuvotelleita Puolaa ja Tšekkiä.

Keskusteluun kapitalistisen ja labouristisen tasapainon eroista liittyy merkittävästi kysymys työn ja pääoman ristiriitaisista eduista. Uusklassisessa mielessä Vogt näkee näiden etujen vastakkaisuuden vain rajallisena sen vuoksi, että kapitalisten yritysten on kompensoitava lisääntyvää suorituspainetta ja pakkoa korkeammilla palkoilla. Epäsymmetrisen informaation maailmassa on kuitenkin muitakin elementtejä, jotka heijastuvat sosiologisiin kapitalismia käsitteleviin teorioihin. Vaikka voimavarateoria tunnistaa pääoman ja työvoiman välillä etujen välillä olevan jyrkän kontrastin, joka näkyy mm. ammattiliittojen ja elinkeinoelämän välisissä kiistakysymyksissä, se näkee koordinoidun markkinatalouden ja uuskorporatiivisen toimintamallin intressit ainakin teoriassa osittain rinnakkaisina, koska tietyt tuotantotavat palvelevat sekä yrityksen voitontavoittelua että työntekijöiden etuja työn mielekkääksi kokemisen ja omaa työtä koskevien vaikutusmahdollisuuksien kautta (ks. tiivistelmä Bender 2020). Empiirisesti uuskorporatistinen lähestymistapa on yleensä tärkeämpi (mt.). Tämä tarkoittaa, että nykyisessä talousrakenteessa, lukuun ottamatta yksinkertaisia mahdollisuuksia työvoiman hallintaan, kapitalistisen tasapainon tulisi olla lähempänä labouristista kuin se oli teollisuusmaiden teollisen massatuotannon aikoina. On huomattava, että, vaikka esimerkiksi Saksassa yrityksissä on vain osittaista vastarintaa lakisääteisiä yhteistoimintasääntöjä kohtaan, yritysneuvostot ja muut yhteistoimintaelimet ovat vähemmän yleisiä kuin usein oletetaan (Schnabel 2020). Schnabel (mt.) osoittaa, että toisaalta yhteistoimintamenettely lisää toiminnan tuottavuutta, parantaa henkilöstöpolitiikkaa ja vähentää heilahteluja, mutta toisaalta sillä on myös tiettyjä uudelleenjakovaikutuksia, jotka vaikuttavat rahoittajien asemaan, mikä selittää osittaisen vastustuksen. Tuottavuusvaikutukset ovat kuitenkin huomionarvoisia ja ne saattavat viitata Vogtin kuviossa (Kuvio 7 edellä) kapitalistisen tasapainon siirtymiseen vasemmalle kohti labouristista tasapainoa.

Kyse ei välttämättä ole lievästä tasapainojen likiarvosta. Ekkehart Schlicht käsitteli tätä siirtymistä jo vuonna 1979 artikkelissaan ‚The Transition to Labour Management as a Gestalt Switch' (’Siirtyminen työvoimajohtoisuuteen tulkinnan vaihtumisena’) kuvailleessaan äkillistä muutosta yritysnarratiivista toiseen ja muutoksen käyttäytymiseen vaikuttavaa voimaa hahmoteoriaan perustuvassa teoreettisessa viitekehyksessä. Esitettyään teoreettiset perusteet Schlicht korostaa ensin, että, kuten tämän kirjan luvussa 2 kuvattiin, työntekijöiden liikkumattomuus on edellytys tuotanto-osuuskuntien ja vastaavien yritysrakenteiden olemassaololle kriittisen sitoutumisongelman ratkaisemiseksi ja pitkän aikavälin yritysintressien turvaamiseksi. Tekninen kehitys ja siihen muun muassa epäsymmetrisen informaation yhteydessä liittyvät ilmiöt edistä-

vät tällä hetkellä juuri tätä liikkumattomuutta esimerkiksi työsuhteen kestoon sidottujen ikälisäpalkkojen kautta. Tämä voi kuitenkin muuttaa mielikuvaa tai käsitystä yrityksestä siten, että se aletaan nähdä työntekijöidensä muodostamana eikä pääoman hallinta vastaavasti enää ole ratkaiseva yrityksen identifioimisessa. Nykyäänkin Schlichtin ajatus on jossain määrin spekulatiivinen. Työntekijöiden lisääntyvä liikkumattomuus kuitenkin viittaa siihen, että näissä olosuhteissa työvoimajohtoisuutta voidaan pitää sopivana rakenteena uudelle narratiiville. Todellisia yritysrakenteita pidettäisiin silloin poikkeuksena tai muunnelmana uudesta standardista, samoin kuin tällä hetkellä kenties vielä demokraattisesti johdettuja yrityksiä pidetään poikkeuksena ideaalityyppisestä kapitalistisesta yhtiöstä. Kapitalistinen tasapaino, joka ottaa huomioon työvoiman edut, voi siis joko jäädä modifikaatioksi jommastakummasta narratiivista (perinteisestä kapitalistisesta narratiivista tai uudesta labouristisesta, työvoimajohtoisuuden etuja painottavasta narratiivista) tai seuraava askel voi olla suora siirtyminen vaihtoehtoisten yritysmuotojen kautta labouristiseen tasapainoon uuden narratiivien vahvan käyttäytymistä sitovan voiman vuoksi. Tässä mielessä uuskorporatistiseen malliin perustuva valtion ja markkinoiden välinen työjako tarjoaisi verrattain suotuisat puitteet tuotanto-osuuskuntien toiminnan vakauttamiselle sekä myös sellaisille – ainakin vielä toistaiseksi – perinteisessä kapitalistisessa muodossa toimivien yritysten toiminnalle, joissa työntekijöillä on (merkittävää) sananvaltaa esimerkiksi voitonjakojärjestelyihin ja palkitsemissääntöihin liittyen. Ei kuitenkaan voida ennustaa kyllin varmasti, johtaako tämä todellakin ratkaisevaan askeleeseen tiellä uudenlaiseen käsitykseen yrityksistä ja niiden toiminnan kannalta keskeisistä tekijöistä.

Uusstatisminen (neostatist) **suuntautuminen politiikkaan ja hyvinvointivaltioon**: Tässä Jessopin (2002) esittämässä vaihtoehdossa valtio puuttuu taloudelliseen toimintaan vielä intensiivisemmin kuin kahdessa ensimmäisessä mallissa ja joko ottaa itse haltuunsa keskitetyt talouden alueet tai puuttuu niiden toimintaan massiivisesti. Jessop näkee tämän muunnelman merkantilismin renessanssina. Uusstatismisessa hyvinvointivaltiomallissa dekommodifikaatioaste, jolla Esping-Andersen tarkoitti toimeentulon riippumattomuutta palkkatyöstä, voisi myös olla periaatteessa korkea, samoin pyrkimys edistää labouristisia rakenteita. Näin ei kuitenkaan ole kaikissa uusstatismisen talousjohtamisen ilmenemismuodoissa. Läheisyys keynesiläiseen politiikan suuntautumiseen on myös mahdollinen, mutta ei pakollinen. Periaatteessa tuotanto-osuuskuntia voitaisiin suojella tai tukea esimerkiksi voimakkaasti säännellyllä pankkijärjestelmällä, tukemalla tällaisia yritysmuotoja tai massiivisella uudelleenjaolla.

Valtion omaisuuden merkantilistisen kasvun ei kuitenkaan välttämättä tarvitse mennä osallistavaan suuntaan. [123] Todellinen suunta riippuu erityisesti politiikan demokraattisen päättäväisyyden luonteesta ja laajuudesta. Todellisuudessa asia on usein päinvastoin. USA:n politiikka vuosina 2016–2020 on malliesimerkki lisääntyneestä protektionismista, vapaakauppasopimusten purkamisesta, ympäristönsuojelumääräysten höllentämisestä, varakkaiden kansalaisten veronalennuksista tai kansallisten yritysten tukemisesta. Tässä ympäristössä voi olla tuotanto-osuuskuntia, mutta niitä ei ainakaan edistetä aktiivisesti, vaan ne rajoittuvat suhteellisen pieniin alueisiin ja pieniin tilakokoihin. Jos uusstatismisen toimintamallin toteuttamisessa ei aktiivisesti noudateta strategiaa, joka on vähintäänkin kansalaisyhteiskunnan puitteissa tapahtuvaa osallistumista suosiva, merkantilistisesti toimivan valtion konkreettiset interventiot suosivat (suuria) kapitalisia yrityksiä.

Uusstatismisessa mallissa valtio myös ohjaa ja määrittelee strategian yhteiskunnan keskeisille, esimerkiksi teknisten ja organisatoristen keksintöjen ja innovaatioiden tai infrastruktuurin kehittämisen alalla. Suora teollisuuspolitiikka on tällaisen politiikan suuntaamisen keskeinen väline. Jessopin (2002) mukaan EU ajaa myös erilaisia strategioita tähän suuntaan. Hänen esimerkkinsä tästä on valtion ja kolmannen sektorin toimijoiden yhteistyön tukeminen. On hieman turhaa kiistellä, vastaako tämä enemmän uuskorporatistisia pyrkimyksiä vai onko se itse asiassa pikemminkin juuri uusstatistisen strategian tunnusmerkki.

USA:n vuosien 2016–2020 muunnoksessa uusstatismisuus tarkoitti ennen muuta protektionismia, jota Euroopan Unioni, Suomi ja Saksa, mukaan luettuina suurelta osin torjuvat. Kuitenkin molemmissa esimerkkeinä mainituissa maissa on myös puolueita ja liikkeitä, jotka kannattavat tätä nationalistisesti suuntautunutta uusstatismisen mallin uusmerkantilismia. Tällainen muunnos kääntyy täysin pois Popperin ja Haeykin avoimien yhteiskuntien käsityksistä ja

[123] Uusstatismin seuraukset riippuvat suuresti siitä, miten valtio ylipäätään toimii, eli onko kyse esimerkiksi ns. illiberaalista demokratiasta, jonka tunnusmerkkejä ovat vahva valtio, heikko vallanjako sekä konservatiivinen nationalistinen politiikka, vaiko liberaalista demokratiasta. Se, onko käsite illiberaalinen demokratia ylipäätään todellinen demokratian muoto vai vain etevä lavastus sen tosiseikan peittämiseksi, että riippumattomasta oikeuslaitoksesta luopumalla toteutettu rajoitettu vallanjako ei ole illiberaalia demokratiaa vaan ainoastaan epädemokraattista, on edelleen kiistanalaista. Vastaus riippuu olennaisesti siitä, lasketaanko vaalien järjestäminen jo sinänsä demokratian piirteeksi, vaikka opposition toimintaedellytykset ja sananvapaus olisivatkin vaaleissa rajalliset. (Meyer-Ohlendorf & Meyer -Resende 2018.)

sen sijaan luottaa demarkaatioon, tiukkaan rajakontrolliin ja ylipäätään kireään maahanmuuttopolitiikkaan, muiden maiden kansalaisten vähättelyyn sekä poissulkevaan asenteeseen pakolaisia kohtaan.

Uuskommunitaristinen t. uusyhteisöllinen (neocommunitarian**) suuntautuminen ja hyvinvointivaltio**: Jessopin luokittelussa uuskommunitarismi edustaa selkeimmin kansalaislähtöisyyttä osallistavan, labouristisen politiikan merkityksessä.[124] Jessopin mukaan yhteisötaloudella suppeassa merkityksessä on tässä suuntauksessa keskeinen rooli. Se tulkitaan vastapainoksi ja korjaukseksi kapitalistiselle yhteisötaloudelle ja uusliberalismille (Köppä 2006; 2010; 2017). Tämä luonnehdinta ei ole hyödyllinen meidän näkökulmastamme, koska siinä oletetaan alusta alkaen, että markkina-alueella vallitsevat kapitalistiset organisaatiorakenteet ja että muita ohjausmekanismeja voidaan toteuttaa vain suppeasti tulkitun yhteisötalouden alueella, mikä mahdollistaa myös tarvittaessa myös muut organisaatiomuodot. Meidän näkökulmastamme on tärkeämpää erottaa erilaiset ohjausmekanismit, kuten markkinat versus yhteisölliset rakenteet, jotta voidaan mahdollisuuksia tuotanto-osuuskunnille ja muille vastaa-

[124] Emitai Etzionia (1996; 1997; 1998) pidetään nykyaikaisen kommunitaristisen liikkeen keskeisimpänä edustajana. Vuonna 1991 liikkeen keskeiset vaikuttajat esittelivät uuskommunitaristisen ohjelman. Yksi uuskommunitaristien keskeisistä teeseistä on, että yhteisöä on vahvistettava niin, että perushyveet, ihmisten välinen keskinäinen vastuu ja ylipäätään yhteiskunnan moraaliset perustat saadaan elvytettyä. Periaatteessa tämä lähestymistapa, yhtenä monista ehdotetuista nk. 'kolmansista teistä' puhtaan markkinajohtoisuuden ja keskusjohtoisen sosialismin välillä, noudattaa Röpken ajatusta tarpeesta pitää ylläpitää pienten yhteisöjen yhteenkuuluvuuden tunnetta ja Schumpeterin teesiä markkinoiden toiminnan kannalta välttämättömän moraalisen perustan tuhoutumisesta anonyymeissä vaihtosuhteissa. Uuskommunitaristisen ohjelman johdanto-osassa huomautetaan selkeästi, että ihmiset kuuluvat useisiin yhteisöihin samanaikaisesti, alkaen perheestä ja laajentuen esimerkiksi naapurustoihin, erilaisiin uskonnollisiin yhteistöihin ja lukuisiin muihin. Toinen uuskommunitaristinen teesi on, että ihmisen olemassaoloa ja vapautta ei voida turvata, jos yhteisöllisen suuntautumisen ja yhteisöjen etuihin keskittymisen tärkeys unohdetaan. Ihmisen ei tulisi suuntautua yksinomaan omaan etuunsa, vaan heidän tulisi tuntea myös olevansa sitoutuneita moniin päällekkäisiin yhteisöihinsä. Myös poliittisen toiminnan tulisi edistää ja tukea näitä yhteisöjä ja toimia niiden etujen mukaisesti. Muutoin yhteiskunta ei selviäisi pitkällä aikavälillä. Uuskommunitarismissa, kuten muissakin 'kolmansissa teissä', kyse on aina yksilön ja yhteiskunnan tasapainoilusta sitoutumisen ja vapauden välillä. Myös ordoliberaalit Alexander Rüstow ja Wilhelm Röpke korostivat pienyhteisöjen yhteenkuuluvuutta ja kehitysmahdollisuuksia ei-anonyymeissä viitekehityksissä, mutta he tulivat erilaiseen johtopäätökseen markkinoiden ja valtion työnjaon osalta.

valla tavalla osuustoiminnallisesti suuntautuneille yrityksille. Luonnehdinta ei ole hyödyllinen myöskään Jessopin laajassa yhteisötalouden tulkinnassa. Jos yhteisötalous ymmärretään kansalaislähtöisyyden synonyyminä ja tämä vuorostaan ymmärretään identtisenä osallistavan demokratian talouden rakenteiden suhteen, määritelmää on vain toistettu, mutta analyysia ei ole tehty.

Uuskommunitarismissa kansalaislähtöisyyden tulisi perustua olennaisesti erilaisiin yhteisen hyvän ominaisuuksiin ennemminkin kuin puhtaasti aineelliseen tarjontaan. Sellaiset käsitteet kuin bruttokansantuote ja kansantulo tulkitaan tuotannon indikaattoreina, mutta ei hyvinvoinnin mittareina. Pohdinnat etenevät labouristiseen suuntaan, koska tuottavuus ei ole hyödyllisyyden määrittelyssä aina leksikografisesti edellä muita, vaan myös sellaiset seikat kuin esimerkiksi työolot, kestävyyskysymys, yhteisön edun tukeminen ja vapaaehtoistyö on otettava huomioon hyvinvointia määriteltäessä. Tässä suhteessa monet uuskommunitarismin ideat lähestyvät esimerkiksi ’talous yhteistä hyvää varten’ ideoita.

Christian Felber muotoilee hyvin tarkkoja ajatuksia vastaavasta vaihtoehtoisesta yhteisen hyvän tai kansalaissuuntautuneisuuden mallista (vrt. esim. Felber 2018, 2019).[125] Felber tulkitsee olevansa eräänlaisella ’kolmannella tiellä’ kapitalismin ja sosialismin välissä (hänen kohdallaan kyse on molempien ääritapausten ei-osallistuvasta muodosta), ja katsoo taloutta koskevien ajatuksiensa sijoittuvan sosiaalisen markkinatalouden ja talouden, joka on suurelta osin organisoitunut markkinataloudessa osuuskuntien ja yhteisöomaisuuden kautta (mt., dia 2) väliin. Hän siis seuraa sekä osallistavia että labouristisia ideoita. Hänen ideansa on kohdistaa kaikki taloudelliset toiminnot tiukasti yhteiseen hyvään, esimerkiksi työn arvoon (mukaan lukien kaikki toimittajasuhteet), tavaroiden ja palveluiden merkitykseen ja sosiaaliseen vaikutukseen, ekologiseen kestävyyteen sekä yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja yhteistoimintaan.

Talous on ihmisiä varten eikä päinvastoin -ajattelullaan Felber on ainakin periaatteessa samoilla linjoilla alkuperäisten uusliberaalien, kuten Alexander Rüstowin (ks. esim. Rüstow 1959), kanssa. Hänen ratkaisunsa ajankohtaisiin ongelmiin ja peruslähestymistapansa näyttävät kuitenkin täysin erilaisilta. Pelkästään yhteisen hyvän käsitteen selventäminen on ambivalentti yhteisen hyvän talouden käsityksessä. Toisaalta Felber esittää ja nimeää konkreettiset kriteerit,

---

[125] Seuraava kohta on lainattu teoksesta Kubon-Gilke & Maier-Rigaud 2020 luvusta 5.4.

kuten tietyt työstandardit, ekologinen kestävyys ja ei liian epätasainen tulonjako, hämmästyttävän yksityiskohtaisesti, toisaalta hän huomauttaa, että yhteiseen hyvään suuntautumisen elementit on ensin tunnistettava deliberatiivisessa eli keskustelevassa demokraattisessa prosessissa.[126]

Felberin mielestä bruttokansantuote pitäisi määritellä viime kädessä uudelleen ’yhteisen edun tuotteeksi’, yritysten pitäisi laatia taseet yhteistä hyvää varten ja investoinneille tulisi tehdä ’yleisen edun testi’ (mt., dia 5). Tässä sääntelykehyksessä (labouristisesti järjestäytyneet) yritykset eivät enää kilpaile keskenään, vaan tekevät yhteistyötä yhteisen edun hyväksi. Ensisijaiseksi ongelmaksi muodostuu kysymys siitä, eikö tällä ole kielteistä vaikutusta näiden yritysten kilpailuasemaan annetussa kilpailuympäristössä; yhteiseen hyvään suuntautumisesta ei ole hyötyä, mikäli yritykset jäävät kilpailun ulkopuolelle.

Siksi Felber ehdottaa myös konkreettista valtiontukea: veroetuja, etusijaa yhteiseen hyvään suuntautuneille yrityksille julkisissa hankinnoissa, pakollisia julkisen hyvinvoinnin taseita ja paljon muuta. Tärkeimmät välineet ovat verot ja tuet, jotka riippuvat ’Common Good Scoreista’. Periaatteessa näitä välineitä voitaisiin käyttää myös osuustoiminnallisten yritysmuotojen edistämiseen yhteiseen hyvään suuntautumisen osalta. Se, onko tällaisen yhteistä hyvää tai kansalaisyhteiskuntaa edistävän talouden vision tehokkuus ja ennen kaikkea saavutettavuus jo selvitetty kaikilta osin, on kiistanalaista – myös hyvin konkreettisesti ja pragmaattisesti, koska Euroopan kilpailu- ja hankintalainsäädäntöä olisi muutettava, ja juuri siellä on havaittavissa voimakkaita jäännösilmiöitä ja säilyttämisalttiutta. Tavoitteena on joka tapauksessa täydellinen suuntautumi-

[126] Felber jättää keskustelevan demokratian tehtäväksi perustavanlaatuisten päätösten tekemisen, kuten yhteisen edun ja siihen liittyvien yritysten toimintaa mittaavien yhteisen hyvän kriteereiden määrittelemisen. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta prosessista voimme mainita v. Weitzsäckerin (2015) analyyttisesti johdetun edistymisskenaarion, jossa ihmiset deliberatiivisen demokratian keinoin sopivat käytettävistä ohjauskeinoista ottaen huomioon niiden yleiset vaikutukset: mukautumalla ja mieltymyksiään sopeuttamalla talous kääntyisi hajautetun ohjaukseen myötä ’kehityspolulle’, jota voidaan perustella myös hyvinvointiteoreettisilla näkökulmilla, keskusohjaus sen sijaan johtaisi pysähtyneisyyteen ja perusteluna tämän polun valinnalle toimisi yksilöiden oma, henkilökohtainen etu. Erilaiset ajatukset siitä, mikä tarkalleen ottaen tuottaa deliberatiivisen demokratian, ovat miltei peninkulmien päässä toisistaan. Joka tapauksessa ei voida turvallisesti olettaa, että Felberin ja uuskommunitaristisen liikkeen päähenkilöiden ehdottama yhteisen hyvän muunnelma todellakin valittaisiin keskustelevassa demokratiassa, kuten ei myöskään sitä, että se välttämättä vahvistaisi labouristista tasapainoa Vogtin tarkoittamassa merkityksessä.

sen muutos pois voitoista kohti yhteistä hyvää kaikkine muutokseen tarvittavine institutionalisointeineen. On kuitenkin vielä tutkittava, ehdottaako yhteisen hyvän talouden tavoite myös järkeviä institutionalisointeja halutun tavoitteen saavuttamiseksi. Pelkästään keskustelu syrjäytysvaikutuksista herättää, kuten luvuissa 2.2.7 ja 2.2.8 havaitsimme, epäilyksiä siitä, onko palkkioita ja rangaistuksia tunnistettu sopiviksi välineiksi kestävien ja/tai työsuuntautuneiden yritysmuotojen täytäntöönpanossa.

Osana tätä uutta järjestystä Felber haluaa merkitä tuotetut tuotteet eräänlaisella yhteisen hyvän sertifikaattimerkillä, lyhentää työaikoja, kannustaa kokonaisvaltaiseen koulutukseen, uudistaa perusteellisesti rahajärjestelmää, täydentää tai määritellä uudelleen ihmisoikeudet ekologisina ihmisoikeuksina ja vahvistaa demokraattisen yhteisöllisen omistuksen muotoja (mt., diat 10–11). Tällä pyritään demokratisoimaan elinkeinoelämää, asettamaan tiukempia rajoituksia yksityisomistusoikeuden käytölle ja rajoittamaan selkeästi tuloeroja. Toisin sanoen Felber puolustaa hyvin konkreettisia, perustavanlaatuisia, monipuolisia ja kauaskantoisia sääntely- ja interventiokehyksen muutoksia, jotka osoittavat monia kokonaiskonseptin vivahteita labouristisen talousrakenteiden suuntaan.

Felber todistaa parlamentaarisen demokratian nykyisissä konkreettisuuksissa postdemokraattisia tai pseudodemokraattisia piirteitä, eli hänen tulkinnassaan on syntynyt tilanne, jossa suurten (kapitalististen) yritysten edut asetetaan etusijalle, eli väestön mieltymykset eivät (enää) siirry poliittisiin päätöksiin. Felber näkee jo vallitsevina plutokraattiset eli rahavallan olosuhteet, joissa kansalaisten yhteiskunnallisen vaikutusvallan pohjana on omaisuus eikä esimerkiksi syntyperä, joissa valta jakautuu omaisuuden määrän ja yleisen kunnioituksen perusteella ja joissa tuloerot ovat yleensä suuria tulonsiirtojen jäädessä pieniksi. Hänen ratkaisunsa kaavailee lisääntyvää suoraa demokratiaa ja päätöksiä (talous)neuvostojen kautta. Suoran demokratian käytännön soveltaminen jää avoimeksi alueellisesti (suppea elinympäristö, yhteisö, hyvinvointialue, maakunta, maa, ylikansalliset alueet, maailma) ja ajallisesti. Lähinnä Felber ehdottaa vain suppeasti määritellyllä aluetasolla epämääräisiä kronologisia jaksoja. Tämä voi tuoda mieleen Kelsenin demokratiaa koskevat huomautukset ja sekä Arrown paradoksin ja sen arviointiin liittyvät huomautukset, joten voidaan epäillä, valmistelevatko ruohonjuuritason demokraattiset muodolliset päätöksentekoprosessit todella tietä osallistavalle talousrakenteelle.

Felber näkee muutoksen mahdollisuudet kapitalististen markkinarakojen asteittaisessa miehittämisessä, vaikkakin uusien oikeudellisten puitteiden ja jatkuvan yhteisen hyvän suuntaan tapahtuvan kehityksen vallitessa. Hänen ’tulevaisuuden mosaiikissaan’ talous kääntyy kohti yhteistä hyvää ja sekä ainakin,

de facto, kasvun jälkeiseen suuntaan, alueraha otetaan käyttöön ja koko rahajärjestelmä uudistetaan perusteellisesti, koulut ja yliopistot antavat kokonaisvaltaista koulutusta, harjoitetaan ekologisesti kestävää maataloutta, tuotanto on yleisesti resursseja säästävää, ilmastoneutraalia sekä ihmisarvoa kunnioittavaa ja terveysalalla sovelletaan kokonaisvaltaista lääketiedettä (mt., viimeinen dia ilman numerointia).

Nähtäväksi jää, saavatko kaikki ’mosaiikin’ elementit, kuten holistinen lääketiede, samassa määrin tukea kansalaisyhteiskunnan liikkeistä tai demokraattisesta neuvotteluprosessista. Felberin vaihtoehtoiset järjestyskäsitykset ovat kuitenkin huomattavan konkreettisia ja kattavia, toisin kuin hänen fokuksensa suuren tavoitteen asteittaisen saavuttamisen sekä erityisesti kriteereiden määrittämisen demokraattisen vaatimuksen kohdalla. Niin kauan kuin Felberin yhteisen hyvän tai kansalaissuuntautuneisuuden mallissa on kyse vain ehdotelmasta ja esimerkistä potentiaalisesti demokraattisesti toteutettavista instituutioista ja tehokkuus- ja saavutettavuusanalyysi on kiinteä osa kaikkia uudistuspohdintoja, mukaan lukien Bowlesin analyysi markkinoille tunkeutumista edistävistä ja niiltä syrjäytymistä estävistä tekijöistä, hänen ideoitaan voidaan luonnehtia todelliseksi utopiaksi. Jos vaihtoehtoisilla institutionalisoinneilla on mahdollisuus ehdottomuuden vaatimukseen, on olemassa vaara luisumisesta ideologiaan.

Rudolf Dujmovits ja Richard Sturn (2019) menevät vielä pidemmälle Felberin mallia koskevassa kritiikissään ja näkevät perustavammanlaatuisia aukkoja ja epäjohdonmukaisuuksia. Monien muiden näkökohtien lisäksi he osoittavat, että lähestymistapa ”ei ole riittävän herkkä normatiivisten sfäärien eriyttämiselle”, mikä kuitenkin on keskeistä monimutkaisissa avoimissa yhteiskunnissa. Kuten aiemmin keskustelimme, markkinatransaktiot, työskentely yrityksissä ja valtion toiminta tapahtuvat aina jossakin tietyssä muodollisten sääntöjen ja lakien sekä (vaihtuvien) narratiivien yhteydessä esiin nousevien epävirallisten normien, standardien ja asenteiden kontekstissa. Näiden narratiivien merkitys ja vaikutus kasvat, kun vastuussa tapahtuu muutoksia, erityisesti markkinoiden ja valtion tasolla. Tämän seuraukset staattiset ja absolutisoidut muodolliset institutionalisoinnit eivät ole paikallaan. Lisäksi Dujmovitsin ja Sturnin mukaan välineiden keskinäisen vuorovaikutuksen vaikutusta yhteisen hyvän lähestymistapaan on selvitetty vähän. Tämä on kuitenkin erittäinkin tärkeää, koska vaikutus riippuu nykyisen sääntelykehyksen luonteesta tai markkinoiden taustamuuttujajoukosta, kuten vallitsevista normeista ja asenteista.

Laura Tyson ja Lenny Mendonca (2020) pitävät perusideaa yhteisen hyvän suuntautumisesta ja yhteisen hyvän taseiden laatimisesta edelleen toteuttamis-

kelpoisena väittäen, että yritysten yhteinen etu- ja sidosryhmälähtöisyys ei suinkaan ole kriteerien ja niiden painotuksen perustavanlaatuisesta manipuloitavuudesta huolimatta vain tyhjää puhetta vaan että tällaisen narratiivin toteuttaminen vaatii (enemmän kuin Felber olettaa) poliittista tukea:

> ”Vaikka ainoa syy siis olisikin oma säilyminen eli itsen suojeleminen vaarallisessa tai vaikeassa tilanteessa, yritysyhteisön monien sidosryhmien retoriikkaan liittyy todennäköisesti myös todellisia muutoksia yritysten käyttäytymisessä. Mutta itsetehdyt muutokset eivät riitä. Hallituksen toimia tarvitaan sen varmistamiseksi, että demokraattinen markkinakapitalismi säilyy poliittisesti ja ympäristöllisesti kestävänä pitkällä aikavälillä. Erityisen tärkeitä ovat poliittiset toimenpiteet, joilla kannustetaan kilpailua, torjutaan ilmastonmuutosta, hillitään eriarvoisuutta ja tuetaan demokraattisia instituutioita.”

Tyson ja Mendonca eivät näe vielä parlamentaaristen demokratioiden loppua ja korostavat mahdollisuutta toteuttaa Felberin mallissaan esittämiä toimenpiteitä myös nykyisen poliittisen järjestyksen puitteissa.

Tilanne muodostuu kriittiseksi, jos ei Felberin tapaan ehdoteta vaihtoehtoisia demokraattisia menettelytapoja vaan halutaan ennakoida sitä, mitä väestö ’todellisuudessa’ haluaa, etenkin, jos painotuskriteerit joko pysyvät avoimina ja jossain määrin mielivaltaisina tai jos ne asetetaan etukäteen. Silloin konkreettista koordinointia ei enää tarvita, ja talouden ja yhteiskunnan muutos saattaa alkaa välittömästi. Tällaisessa ymmärryksessä piilee vaara yhteiskunnallisen järjestyksen virheellisesti apodiktisena, välttämättä totena pidetystä, ja absoluuttisesta määritelmästä sekä suunnitellun lopullisen tilan ideologisoitumisesta. Tämä on enemmän vaara kuin vaihtoehto avoimille, dynaamisille yhteiskunnille. Vaikka jotkin toimenpiteet voivat demokratisoida taloutta, esimerkiksi poliittisen toiminnan ennakointi ennen työehtosopimusneuvotteluja heikentää vastakkaisista tavoitteista huolimatta demokratiaa yhteiskunnallisella tasolla sen sijaan, että se vahvistaisi sitä.

Kansalaisyhteiskunnan pyrkimykset uuskommunitarismin muodossa menevät ainakin pyrkimyksissään samaan suuntaan kuin suuntautuminen yhteiseen hyvään: talous tuodaan takaisin paikallisiin konteksteihin ja käännytään pois kansainvälisestä kaupasta ainakin sen nykyisessä muodossa sekä suunnitellaan työelämää ihmisten tarpeita tyydyttäväksi ja taloutta demokratisoivammaksi. Laveasti tulkiten tämä vastaa jo kappaleessa 2.1.5 mainitsemaamme Rosa Luxemburgin muotoilua, jonka mukaan tällainen muutos tarkoittaisi irtautumista maailmanmarkkinoilta ja rakennemuutosta pieniksi paikallisiksi tuotanto- ja vaihtoryhmiksi eli kilpailullisesti järjestäytyneen kansainvälisen työnjaon kor-

vaamista ’keskiaikaisella hyödyketaloudella’. (Luxemburg 1899, toinen osa, luku 2).

Suppeammassa merkityksessä yhteisötalouden näkökulmasta, uuskommunitaristisen yhteiskunnallisen ajattelun tulee asettaa jarruja sille, että markkinatalouden logiikka ei laiminlyö yhteiskunnan etuja koulutuksessa, urheilussa, kulttuurissa, asumisessa ja terveyspalveluissa. Tällaiset muotoilut paljastavat jossain määrin erottelemattoman viittauksen yhteisen edun kriteereihin ja mahdollisiin markkinahäiriöilmiöihin, vaikka onkin epäselvää, käsitelläänkö todellisia, esimerkiksi julkishyödykkeisiin liittyviä, markkinoiden valvontaongelmia vai vain virheellisiä institutionalisointeja tavaroiden ja palveluiden tuotannossa, joita voitaisiin periaatteessa koordinoida hajautetusti.

Myös muut teoreettiset lähestymistavat, kuten ordoliberalismi tai korporistislähtöiset lähestymistavat, ovat edustaneet näkemystä, että talous ei ole päämäärä sinänsä, vaan sillä on ihmisiä palveleva tehtävä. Jopa uusliberalismi – sellaisena kuin nykyisin tunnetaan – voisi väittää palvelevansa kaikkien ihmisten hyvinvointia. Väite talouden ihmisiä palvelevasta tehtävästä ei yksinään oikeuta yhteisöllistä kontrollia, joka toisinaan näyttää edustavan hieman sosioromanttista ajatusta pienten yhteisöjen jäseniään sitovasta (ja tukevasta) voimasta. Tämän tarkempaan arvioimiseen tarvittaisiin enemmän teoreettista panosta esimerkiksi pienten yhteisöjen merkityksestä ja niiden yhteydestä yhteiskunnan normiperustaan ja yksilön hyvinvointiin.

Uuskommunitaristisen mallin kannattajat suosivat siirtymästrategiassa erityisesti seuraavia poliittisia suuntauksia (Jessop 2002):

- **Vapaan kilpailun rajoittaminen** (deliberalization): Vaatimus vapaan kilpailun rajoittamisesta on toisinaan muokattu iskulauseeksi: ”Reilu kilpailu – ei vapaa kilpailu!”. Käsite ei sovellu tarkoitukseensa kovinkaan hyvin, sillä vaatimus ei millään muotoa ole perustavanlaatuisten liberaalien ideoiden vastainen. Vastaavan muotoilun reilusta kilpailusta esitti jo muun muassa John Stuart Mill tuotanto-osuuskuntien yhteydessä (vrt. tämän kirjan kappale 2.1.1), ja myös ordoliberalismi noudattaa vastaavaa linjaa. Tämä vaatimus sekoittaa allokatiivisia ja eettisiä argumentteja uuskommunitarismissa paljastamatta tasojen erilaisia keskinäisiä riippuvuuksia. Samoin jotkin attribuutit ovat talousteorian vastaisia. Näin ollen osuuskuntajärjestelmässäkin haettaisiin uuskommunitarismin mukaan voittoa samalla tavalla kuin osakeyhtiöissäkin, mutta voitto jaettaisiin jäsenten hyödyksi tai sitä tai käytetään organisaation kehittämiseen muiden kuin sijoitetun pääoman korkeaan tuottoon liittyvien kriteerien mukaisesti. Tämä jättää huomiotta

tuotanto-osuuskuntien ali-investointiongelman samoin kuin tyypillisten kapitalististen yritysten kohdalla tapahtuvan voittojen kerryttämisen yritykseen yrityksen osakkeiden arvon lisäämiseksi yrityksen kasvavan nettovarallisuuden kautta. Kapitalistisissa yrityksissä ei kysymys vain lyhyen aikavälin osinkojen maksamisesta. Osuuskunnissa pidetään etuna sitä, että päätökset tehdään ”yksi henkilö – yksi ääni” -periaatteen mukaan. Pääoman omistus ei määrittele päätösvaltaa. Tähän liittyen todetaan, että uuskommunitaristisessa markkinajärjestelyssä kaikki yritykset oikeudellisesta muodosta riippumatta käyttäisivät voittojen maksimoimiseen tähtääviä strategioita (todellisessa tai teeskennellyssä kilpailussa selviytymisen edellytyksenä), ja toiseksi sillä, että järjestelyn oikeudenmukaisuuden osoittaa se, että ylijäämät jaettaisiin työntekijöiden kesken ja päätökset tehtäisiin demokraattisesti.

Ordoliberaaleille ja myös Millille oikeudenmukaisuudella toisenlainen assosiatiivinen sivumerkitys, nimittäin se, että yrityksillä pitäisi olla yhtäläiset mahdollisuudet markkinoilla eikä monopoleista tai monopolista ei saisi syntyä markkinavoimaa ja että joitain systemaattisia haittoja, esimerkiksi työntekijöiden itsehallintoa, olisi tarvittaessa kompensoitava valtiontuilla, mutta kilpailuvapautta ei pitäisi luoda. Jos uuskommunitarismissa kilpailun rehellisyyttä mitataan itseasiassa vain päätöksenteon tyypillä ja tulonjaolla, puuttuu selitys siltä, miksi yhtäältä sijoituksille tuottoa tavoitteleva toiminta rinnastetaan voitontavoitteluun, mutta toisaalta osuuskunnille olisi olemassa ’muita kriteereitä’, koska kaikki organisaatiot tavoittelevat voittoa uuskommunitarismin käsityksen mukaisesti. Rahallisen voiton määrittäminen eri tekijöiden perusteella oikeudellisesta muodosta riippuen vaatii ainakin jonkinlaisen perustelun.

Ideat voitaisiin yhdistää laajasti keskusteluun Vogtin kapitalistisen ja labouristisen tasapainon analyysiin, mutta silloin ei kuitenkaan olisi alusta alkaen varmaa, että molemmat vaihtoehdot – voittoa tavoitteleva kapitalistinen yhtiö, jolla on pääomaa koskeva päätösvalta, ja yhtä lailla voittoa tavoittelevat mutta oikeudenmukaiset osuuskunnat, joilla on voiton tavoittelun lisäksi myös muita tavoitteita – voisivat olla olemassa rinnakkain tai labouristinen tasapaino voisi vallita pitkällä aikavälillä.

- **Voimaannuttaminen** (empowerment): Voimaannuttaminen on epäsuorasti henkilökohtaisen autonomian ja voimaannuttamisen edistämistä, mutta enemmänkin kolmannen sektorin vahvistamista kokonaisuutena (ensisijaisesti yhdistysten, järjestöjen, säätiöiden ja osuuskuntien toiminnan kautta).

Tässä määritelmässä yhteisötalouteen kuuluvat erityisesti organisaatiot, jotka harjoittavat taloudellista toimintaa sen laajimmassa merkityksessä, mutta nimenomaan tarpeiden tyydyttämiseksi. Jälkimmäiset organisaatiot ovat keskeisiä hyvinvointipalvelujen tarjoamisessa sekä Suomessa että Saksassa. Pääosin valtion rahoittamien tukipalveluiden delegointia järjestöille on yleensä perusteltu toissijaisuusperiaatteella ja voittoa tavoittelemattomien järjestöjen asettamisella etusijalle. Hyvinvointivaltion kriisin aikana ja markkinakorvikkeiden käyttöönoton myötä näiden järjestöjen toiminnalle asetettiin uusia ehtoja, samoin palveluntuottajien valinnalle asetettiin uusia kilpailuehtoja, mistä olemme jo keskustelleet hyvinvointivaltion ns. uusliberalistisen muunnelman yhteydessä. Uuskommunitaristisesta näkökulmasta katsottuna uusi, uusliberaali hallinto vaikeuttaa alan voimaannuttamista.

Sosiaalinen suuntautuminen (socialization): Sosiaalisen suuntautumisen uusyhteisöllinen kysyntä alkaa suoraan voimaannuttamisesta, koska kyse ei ole vain sosiaali- ja terveyspalvelusektorin vahvistamisesta, vaan myös voimaannuttamisen laajentamisesta tuotanto-osuuskuntiin tämän kolmannen sektorin ulkopuolelle. Päätavoitteena nähdään sosiaalisen yhteenkuuluvuuden lisääminen ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan, vähäosaisten tukemisen, tulojen ja varallisuuden uudelleenjaon, osallistumisen ja demokratian avulla elinkeinoelämässä. Erityisesti olisi tuettava sosiaalisia yrityksiä ja osuuskuntia, koska nämä työllistäisivät muiden muassa työnhakijoita, joille ei olet työmarkkinoilla riittävästi kysyntää tai joilla on vähäiset mahdollisuudet kilpailla työmarkkinoilla esimerkiksi terveydellisten rajoitusten vuoksi. Esimerkiksi sosiaaliset osuuskunnat, jotka työllistävät vaikeasti työllistyviä, tuottavat sosiaali- ja terveyspalveluja, kehittävät paikallisyhteisöjä ja ylläpitävät yhteiskunnallista solidaarisuutta, nähdään valtion tuen arvoisena elinkeinomuotona, jonka merkitys Suomen työllisyydelle kasvaa tulevina vuosina. Myös Saksassa on luotu olosuhteet, jotka mahdollistavat sosiaalisen osuuskunnan (Schmale 2017). Kun tuotanto-osuuskunnat tarjoavat yksittäisiä ylijäämiä voitonjaossa, niillä ei suinkaan välttämättä ole tällaisia sosiaalisia tavoitteita mielessään. Tämä ilmenee esimerkiksi luvussa 2 käsittelemiämme uusien jäsenten hyväksymiseen liittyvissä käytännöissä.

Paremman osallisuuden, sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ja sosiaalisen syrjäytymisen vähentämisen tavoitteet saavat paljon normatiivista hyväksyntää. Siitä huolimatta, kuten voimaannuttamisenkin yhteydessä, on tarkastettava etukäteen, onko ongelma-analyysi oikea ja avaako tämä muo-

dollisesti sosiaalisia tavoitteita tavoittelevien organisaatioiden laajentuminen itseasiassa tietä huomattavasti suuremmalle osallistumiselle. Miksi esimerkiksi vammaisilla on niin heikot mahdollisuudet saada ensimmäistä työpaikkaansa? Tulee kriittisesti kyseenalaistaa a priori alijäämäpainotteinen näkemys ja pyrkiä määrittelemään etukäteen, edistävätkö pikemminkin tietyt poliittiset määritelmät, kuten työturvallisuus ja työterveys, tällaisia syrjäytysprosesseja sen sijaan, että vammaisten muita ryhmiä prosentuaalisesti korkeampi työttömyys johtuisi fyysistä tai henkisistä ’puutteista’. Sosiaalipoliittisten toimenpiteiden johdonmukaista koordinointia tarvitaan tällaisten työmarkkinoilta syrjäytymisen ongelmien torjumiseksi. Sosiaaliset ja muut osuuskunnat voivat tarjota parempia ratkaisuja kuin ns. vammaisten työpajat jo pelkästään korkeamman palkan ja monipuolisemman, mielekkäämmän toiminnan vuoksi, mutta silti on olemassa riski siitä, että jonkin erityisalueet joko palvelevat inkluusiotavoitetta vain osittain tai jopa jättävät sen tekemättä.

Lisäksi uuskommunitarismi välittää ajatuksen siitä, että keskitetyllä politiikalla voidaan muotoilla hajautettua demokraattista rakennetta koko yhteiskunnalle, ei vain luoda sille puitteita. Tämä ei tietenkään ole parlamentaarisissa demokratioissakaan täysin mahdotonta, mutta poliittis-taloudellisesti se voidaan saavuttaa vain tietyissä olosuhteissa, ja näin määritellyn hajautetun valvonnan vaikutus on myös epäselvä. Esimerkiksi Erik Olin Wright (2017) käsitteli tätä ongelmaa erittäin yksityiskohtaisesti analyysissään olosuhteista siirtymiselle kohti demokraattista sosialismia, jossa on osuuskuntarakenne. Pelkästään sosiaalisten osuuskuntien helpottaminen ja osallistavien organisaatiorakenteiden erityinen edistäminen voisivat tarjota sopivat puitteet, ainakin haluttujen osallistumistavoitteiden saavuttamiselle yhteiskunnan alajärjestelmissä, avaamalla tällaisille osallistuville organisaatioille mahdollisuuksia muodostua ja selviytyä instituutioiden kilpailuympäristössä. On vaikea vastata yksiselitteisesti, riittääkö tämä poistamaan tai lieventämään osallistuvien organisaatioiden kohdalla kaikkia institutionaalisessa taloustieteessä käsiteltyjä yritysten vähimmäiskokoihin liittyviä vaikeuksia, jotta tällaisten työvoimarakenteiden suosiminen tulisi mahdolliseksi myös muilla talouden aloilla. Ainakin on olemassa tietty mahdollisuus siirtyä demokraattiseen sosialismiin, jossa esiintyy kilpailua, tuotanto-osuuskuntia ja kokonaisvaltainen labouristinen taloussuuntaus. Tällaisella pelkästään poliittishallinnollisen ohjauksen kautta tapahtuvalla siirtymällä ei välttämättä ole suurempia onnistumismahdollisuuksia kuin yhteiskunnallisten liikkeiden tai vastaavien kautta tapahtuvalla.

Kommunitaristinen ohjelma voitaisiin ymmärtää analogisena ns. uuden teollisuuden argumentille (Infant-industry-argument), jonka mukaan tietyissä olosuhteissa vähemmän kehittyneiden maiden voi olla kannattavaa luopua joksikin aikaa vapaasta maailmankaupasta suhteellisten etujen luomiseksi maataloustuotteiden tuotannossa tai raaka-aineiden hankinnassa teollisen ja palvelutuotannon alan oppimisprosessien avulla. Kehittyvillä aloilla ei useinkaan ole niitä mittakaavaetuja, joita niiden vanhemmilla kilpailijoilla voi olla, ja siksi niitä on suojeltava, kunnes ne voivat saavuttaa samanlaisia mittakaavaetuja. Kuten Frank Weiler (1996) selvästi osoitti, tämän onnistuminen strategiana on erittäin vaativaa ja monien ehtojen alaista. Se, että jotakin talouden aluetta (tässä tapauksessa sosiaalialaa) suojellaan kilpailulta tai edistetään massiivisesti tiettyjä organisaatiomuotoja, voi – joskaan ei välttämättä – johtaa tiettyjen demokraattisten rakenteiden ja tiettyjen yritysten vähimmäiskokojen luomiseen, mikä voi lieventää erilaisia kilpailuhaittoja tai muuttaa ne eduiksi, jotta nämä organisaatiot voivat menestyä myöhemmin myös laajemmalla markkina-alueella ja saavutetaan labouristinen tasapaino. Kun tähän on päästy, ihannetapauksessa näiden osallistuvien oikeudellisten muotojen erityisrahoitusta (tai muuta erityiskohtelua) voidaan jälleen vähentää.

Osallistavien, demokraattisten järjestöjen edistämisen lisäksi uuskommunitaristiseen yhteiskunnalliseen suuntautumiseen kuuluu myös selkeä uudelleenjako ja epävarmassa tilanteessa olevien ihmisten tukeminen. Näin ollen myös perinteistä jakopolitiikkaa pidetään sosiaalisen suuntautumisen ominaispiirteenä. Siitä, pitäisikö jakopolitiikkaa käyttää demokraattisesti määrättyjen palkkojen lisäksi vai korvikkeena, on kuitenkin vähän keskustelua.

3.2.2.2 Reaalipolitiikka hyvinvointivaltion ideaalimallien yhdistelmänä

Jessop (2002) korostaa, että edellä kuvattuja hyvinvointivaltiomallien ideaalityyppejä ei löydy puhtaassa muodossaan mistään. Tässä kohtaa kannattaakin tarkastella erityisesti Suomen esimerkkiä, sillä se tekee erityisellä tavalla selväksi, että kilpailujärjestelmät ja ohjausmallit joko vahvistavat tai heikentävät merkittävästi (tuottavaa) osuustoiminnallista organisaatiomuotoa. Suomen nykyisessä politiikassa on elementtejä kaikista ideaalityypeistä. Uusliberaalit

suuntaukset ovat olleet erityisen hyvin havaittavissa Suomen hallitusten politiikassa jo 1990-luvun alkupuoliskolla mutta erityisesti 2000-luvulla, jopa vuonna 2019 valitun sosiaalidemokraatti Sanna Marinin johtaman vasemmistokeskustalaisen hallituksen politiikassa, vaikka kyseinen hallitus palasi virkakautensa alussa hetkeksi ’vahvan valtion -politiikkaan’. Voidaan sanoa, että Suomen hallitukset ovat aiempina vuosikymmeninä systemaattisesti vähentäneet valtion puuttumista ja perinteistä sosiaalipalvelujen rahoitusta. Osittain tämä on saattanut johtua uusliberalistisista vakaumuksista, mutta vaikutuksensa on ollut myös Suomen valtion budjetin rahoituksen ongelmilla ja liitännäisolosuhteilla, ennen kaikkea talous- ja finanssikriisin seurauksilla. Jos seuraa Jessopin lisäselvityksiä, syntyy monimutkainen ja joskus ristiriitainen kuva suomalaisesta uudistuspolusta. Tämä kaleidoskooppi on kuitenkin katsomisen arvoinen, koska se tarjoaa pohjan lisäanalyyseille, jotka auttavat vastaamaan varsinaiseen kysymykseemme siitä, millaisilla edellytyksillä tuotanto-osuuskunnat syntyivät.

Suomessa poliittisten muutosten suunta ei aina ole selvästi tunnistettavissa. Esimerkiksi Suomen Keskustaa edustaneen Juha Sipilän hallituskaudella (2015–2019) asennoituminen osuuskuntia kohtaan oli pohjimmiltaan varsin arvostavan hyväntahtoista (ks. esim. Sipilä 2016), mutta se säilyi käytännön tasolla suurelta osin epämääräisenä ja sosiaalialalla oli selkeä suuntaus kohti lisääntyvää markkinakorvikkeiden käyttöä. Tämä näkyi muun muassa keskustelussa siitä, kuinka sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän uudistuksessa asiaankuuluvat palvelut tulisi jakaa liiketoimintayksiköiksi. Keskustelut erityisesti sosiaali- ja terveysalan hallinnasta kärsivät laajemminkin kuin vain Suomessa siitä, että ei määritellä, mitä hyväntahtoisella asenteella osuuskuntia kohtaan tarkalleen ottaen tarkoitetaan: tyydytäänkö pelkästään hyväksymään ne oikeudellisena muotona ilman, että niille myönnettäisiin minkäänlaista erityistukea, asetetaanko ne etusijalle valtion tilauksissa, tuetaanko niitä vai mistä on käytännössä kysymys? Pelkät viittaukset spin-off -yhtiöihin, joissa liiketoiminta-alue irtoaa omaksi yritykseen, tai markkinaohjauksen elementtien käyttöönottoon sosiaalisektorilla eivät kerro mitään siitä, onko kyse vain vaikeasti hallittavista alueista ja uudesta institutionaalisesta yhdistelmästä vai onko Sturnin (2020a) varjotalouden mukainen markkina-alue leviämässä alueille, joiden ongelmat ovat aidosti poliittisesti ratkaistavissa.

Aina ei ole yksiselitteistä tarkastella, mitkä tarkat strategiat ohjaavat uudistusprosesseja eri maissa tai edes EU:ssa. Uudistukset, jotka eivät kulje selkeitä polkuja, vaan kulkevat polun välissä haaroilla, toistuvilla risteyksillä ja kiertoteillä, voidaan nähdä väistämättömien kompromissien ilmaisuna, väliaikaisena

askeleena taaksepäin tiellä tiettyyn ihanteelliseen tyyppiin tai satunnaisena ja oireiden parantamiseen tähtäävänä lyhytaikaisena politiikkana, jossa koetaan selviytyä (muddling through) enemmän tai vähemmän tyydyttävällä tavalla asiantuntemuksen, suunnittelun tai laitteiden puutteesta huolimatta. Jälkimmäisessä tapauksessa, lukuun ottamatta vain lyhyttä askelta taaksepäin selkeällä tiellä kohti järjestelmää, jolle on tunnusomaista politiikka ja asenteet, jotka suosivat työvoiman valta-asemaa ja sen etuja taloudessa ja politiikassa, osallistavat, demokraattiset rakenteet eivät joko ole lainkaan toteutettavissa tai mahdollisuudet niille avautuvat vain lyhyissä ja ehdollisissa mahdollisuuksien ikkunoissa. Tuotanto-osuuskuntien tai vastaavien osallistavien yritysrakenteiden peräänantamattomuus organisaatiomuotona institutionaalisessa kilpailussa ei riipu pelkästään sopivista kilpailu- ja tukimuodoista, vaan myös riittävän pitkäkestoisesta toteuttamisaikaikkunasta, jotta voidaan välttää esimerkiksi organisaation aiheuttamia mahdollisia haittoja sekä voittaa jäsenten organisaation toiminnan suunnittelun ja vakauttamisen näkökulmasta mahdollisesti liian lyhyen aikahorisontin aiheuttamat ongelmat. Toteuttamisaikaikkunan kestoon voidaan vaikuttaa poliittisesti esimerkiksi väliaikaisten osallistavia yritysmuotoja suosivien tukitoimien kautta. Vain tällä parantuneella pohjalla tuotanto-osuuskunnat voivat kilpailla tyypillisten kapitalististen rakenteiden kanssa pitkällä aikavälillä.

On vielä keskusteltava siitä, onko hajanainen politiikka sarjalla pieniä muutoksia ja näyttöön perustuvia testejä niiden todellisten etujen testaamiseksi Popperin mielessä, lainkaan lupaavaa, vai pitääkö hyvin perustavanlaatuisia uudistuksia toteuttaa samanaikaisesti eri tasoilla. Vaikka koordinoitu politiikka on osastojakojen, jotka ovat sosiaalialan todellisia pilareita ja joissa esiintyy monia rajapintaongelmia, kaikkea muuta kuin helppoa se voi silti olla väistämätöntä. Tämä pätee sekä labouristisen yhtiöjärjestysten toimeenpanoon, että kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamiseen ja kuvaa perustavanlaatuista ongelmaa suurten muutosten erilaisten toisiinsa sidoksissa olevien tavoitteiden saavuttamisessa. Perusedellytyksenä on selkeä, ongelmanmukainen ja toistuvasti muokattu valtio- ja markkinajärjestelmien erottelu (liberaali perustuslaki korkeamman tason ’julkisena hyödykkeenä’, vrt. Sturn 2020b. dia 15). Muuten joudutaan käsittelemään paitsi selviytymistä itseään, myös riittämätöntä tehtävien jakamista valtion ja markkinoiden kesken.

Suomen osalta Raija Julkunen (2006) tukee väitettä, jonka mukaan maassa viime vuosina toteutetuilla osittaisilla yhteiskuntapoliittisilla uudistuksilla on pyritty rajoittamaan merkittävästi pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Tätä väitettä on kuitenkin vaikea vahvistaa, jos tarkastellaan esimerkiksi sosiaalimeno-

jen osuutta bruttokansantuotteesta 1990-luvulta nykypäivään. Sama koskee Saksaa. Pelkkä sosiaalisektorin menojen osuus bruttokansantuotteesta ei kuitenkaan sinällään riitä kuvaamaan hyvinvointivaltion kehityksen suuntaa. Suomessa ja Saksassa ovat suhteellisen tasaiset, noin 30 prosenttia BKT:stä. Suomessa osuus on hieman korkeampi kuin missään Saksan osavaltiossa, ja molemmissa tapauksissa osuus on EU:n keskiarvon yläpuolella. Sosiaalipalvelu ja -turvajärjestelmä on kuitenkin eri EU-maissa äärimmäisen erilainen, minkä seurauksena myöskään sektorin BKT-osuutta ei lasketa kaikissa maissa samalla tavalla. Tästä syystä sosiaalisten suhdelukujen kansainvälisesti vertailevassa tulkinnassa on oltava varovainen. (Vrt. Eurostat 2019.)

Jessopin (2002) mukaan monissa maissa väitetään nykyään, että markkinamekanismi on useissa olosuhteissa joidenkin luontaisten valvontaongelmien, kuten epäsymmetrisen informaation, ulkoisten vaikutusten tai erityisten ja verifioimattomien investointien vuoksi, altis epäonnistumaan. Aiheesta on keskusteltu mikrotalouden piirissä viime aikoina intensiivisesti. Vaikka yksinkertainen dikotomia joko markkinoiden tai valtion epäonnistumisesta ei kannakaan, ovat valtion sosiaalipalveluiden markkinoiden valvonnasta vetäytymistä ensin seuranneen uusliberalistisen ’euforian’ jälkeen virinneet keskustelut tyypillisistä markkinahäiriöistä aloittaneet ainakin maltillisen suunnanmuutoksen kohti korporatistisia ja uusstatismisia järjestelmiä. Jessop näkee tämän jopa pikkuhiljaa käynnistyvän uudelleen Suomen osalta vuosituhannen vaihteessa – huolimatta kaikista uusliberaaleista pyrkimyksistä säilyttää markkinoiden vahvistumiskurssi. Vastaavasti Jessopin uuskorporatiivisuus on edelleen tai osittain edelleen keskeinen, joskin hieman heikentynyt malli erityisesti sosiaalipolitiikassa, myös sosiaalisektorin ohjauksessa Suomessa. Mahdolliset dissonanssit sen, että valtio toisaalta tulkitaan yritykseksi ja näin samalla tuetaan vastaavaa uusliberaalia narratiivia sananvalinnan ja erilaisten uudistusten kautta, ja sen, että samalla tunnistetaan uuskorporatististen rakenteiden varhainen ja rinnakkainen vahvistaminen, ovat ilmeisiä.

Jessopin mukaan työväenpuolueiden muodostamat hallitukset suosivat korporatiivisia ratkaisuja, kun taas oikeisto- ja keskustahallitukset suosivat yritysten ja valtion vapaaehtoista yhteistyötä. Ennen kuin siirrymme teoreettisiin selityksiin erilaisten yhteiskuntapolitiikkaa ohjaavien ideoiden kehittämisestä ja sen myötä niiden tekijöiden tarkasteluun, jotka muodostavat osallistavien yritysten toiminnan puitteet sosiaalialalla, lisäämme dissonanssia ja ambivalenssia entisestään omaksumalla Jessopin vihjeen siitä, että myös uuskommunitarismin suuntaukset ovat erityisen tunnistettavia Suomessa. On kuitenkin syytä huomauttaa, että käsitettä ’sosiaalitalous’ käytetään Suomessa usein eri tavalla kuin

muissa Euroopan Unionin jäsenmaissa, minkä vuoksi myös uuskommunitaristiset ajatukset luokitellaan eri tavalla.

Tämä aiheuttaa vaikeuksia toisaalta Jessopin kuvaaman kansalaislähtöisen, yhteisöllisen, kokonaisen yhteiskunnan talousmallin ja sen sosiaalipoliittisten sovellutusten, toisaalta suppeasti määritellyn yhteisötalouden eli valtion rahoittamien sosiaali- ja terveyspalvelujen (sosiaalipolitiikan) talouden (nykyisen julkissektorivetoisen sosiaalipolitiikan) välillä. Ensimmäisessä näistä tulkintalinjoista sosiaalitalous määritellään yhteisötaloudeksi (social economy), toisessa taas sosiaalipolitiikan taloudeksi (social economics). Tämä yhden termin moniselitteinen käyttö aiheuttaa hämmennystä. (Laurinkari 2021, 54–55.)

von Wright (2001, 41–42) huomauttaa hyvin selvästi, että käytössä on kovin erilaisia sosiaalitalouden/yhteisötalouden määritelmiä. Niiden kirjo ulottuu valtion organisoimien sosiaalipalveluiden rahoituksesta demokraattisosallistaviin talousrakenteisiin yleensä. Se, että samalla käsitteellä on hyvin erilaisia määritelmiä ja että sitä myös käytetään monin eri tavoin, ei varsinaisesti helpota keskusteluamme tuotanto-osuuskuntien kilpailumahdollisuuksista, koska omaksutun määritelmän sisällöstä riippuen sosiaali-, koulutus- ja terveysalan erityisiä valvontakysymyksiä käsitellään joko suppeasti valtion tai laajasti koko talouden ohjaustyyppien (keskussuunnittelu, perinteiset järjestelmät, markkinaohjaus) yhdistelmien näkökulmasta.

von Wrightin (mt.) mukaan identtisten termien erilaisen kattavuuden aiheuttama hämmennys perustuu erilaisiin keskustelulinjoihin, joista jokainen käyttää sosiaalitalouden/yhteisötalouden termejä eri tavalla. Molempien keskeisten tulkintalinjojen juuret ulottuvat kauas sosiologisen, filosofisen ja taloudellisen ajattelun historiaan. Sosiaalitalouden kapea tulkinta (sosiaalipalvelujen johtaminen ja rahoittaminen erityisesti voittoa tavoittelemattomien järjestöjen toimeksiannosta) on yleisesti enimmäkseen käytössä monissa Keski-Euroopan maissa, joissa maissa käsitteitä yhteisötalous ja sosiaalitalous käytetään pitkälti synonyymisesti, vaikka sosiaalitalouden täsmällinen määrittely (intensio) ja sen ala (ekstensio) ei ole täysin homogeeninen (esim. Huttu-Juntunen 1995; Olsson 1995; Immonen 2006; Laurinkari 2021).

Termi intensio käsittelee kysymystä siitä, mitä sosiaalitalous sisältää ja mitä määritelmää käytetään. Termi extensio koskee kysymystä siitä, lasketaanko osuuskuntajärjestelmän, yhdistysten ja säätiöiden sekä sosiaalisten yritysten yleinen taloudellinen toiminta osaksi sosiaalitaloutta vai ei. Onko siis kyse koko talouden rakenteesta vai vain sen osasta? Koska haluamme selkeyttää tuotanto-osuuskuntien elinkelpoisuuden edellytyksiä, määrittelyä tarkastelumme kannalta keskeinen. Laajassa määritelmässä tällaisten osallistavien yritysraken-

teiden olemassaolo oletetaan joko suoraan tai keskustellaan niiden olemassaolon yleisistä ehdoista, joita olemme jo käsitelleet yksityiskohtaisesti luvussa 2. Suppea määritelmä käsittelee valtion valvoman sosiaalipalvelujen alueen erityisolosuhteita ja rajoitettua kysymystä tällaisten osuuskuntien olemassaolovaatimuksista kapeasti määritellyllä sosiaalialalla. Tästä puolestaan pitäisi tehdä johtopäätöksiä siitä, voisiko sosiaalialalla olla erityisiä osuuskuntia suosivia kilpailuolosuhteita ja onko osallistavan yritystoiminnan muodolla tämän taloudellisen markkinaraon kautta mahdollisuuksia levitä koko talouteen. Jälkimmäisessä tapauksessa molemmat määritelmätasot kietoutuvat toisiinsa.

Yhteisötalouden kannattajat tarkastelevat sosiaalisia ongelmia kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta. Suomessa suppean, yhteisötaloudeksi tulkitun sosiaalitalouden impulsseja kehitettiin ensisijaisesti osuustoiminta tutkimuksen kautta. Osa alan tutkijoista on ankkuroitunut vahvasti Euroopan unionin sosioekonomisiin verkostoihin (Laurinkari 2004; Köppä 2006; Pättiniemi 2004). Osuustoiminta onkin erityisesti Suomessa tärkein yksittäinen suppeampaan yhteisötalouden käsitteeseen kuuluva taloudellisen toiminnan organisointimuoto. Tilanne ei ole sama kaikissa maissa muun muassa siksi, että mahdollisuudet osuuskunnan perustamiseen, erityisesti sosiaalialalla, ovat erilaisen lainsäädännön alaisia esimerkiksi voittoa tavoittelemattoman aseman osalta. Sosiaalitaloutta ja siihen liittyviä toimintoja on Euroopan Unionissa kehitetty pääasiassa komission pääosasto XXIII:n sosiaalitalouden yksikössä (perustettu 1989). Suomen edustajat tulivat mukaan toimintaan 1990-luvun puolivälin jälkeen ja alkoivat laajentaa ja syventää tieteellistä työtään. He kehittivät intensiivisesti yhteisötalouden tutkimusta, opetusta ja projektitoimintaa Suomessa sillä seurauksella, että – myöhemmästä aloituksesta huolimatta – työn tuloksia voidaan luonnehtia merkittäväksi ja uraauurtavaksi saavutukseksi yhteisötalouden alalla ja todeta sillä olleen merkittäviä vaikutuksia osallistavamman talouden kannalta yleensä. (Laurinkari 2021, 55.)

Tässä yhteydessä on vielä, kuten edellä kuvasimme, hieman epäselvää, miten yhteisötalouden käsitettä tällä hetkellä tarkalleen ottaen Suomessa tulkitaan. Vastaus tähän vaikuttaa kuitenkin olennaisesti siihen, millaisiksi tuotantoosuuskuntien keskipitkän ja pitkän aikavälin olemassaolon edellytyksiin vaikuttavat tekijät tulkitaan. Eri tulkintatasojen vaikutukset eivät aina erotu selvästi toisistaan. Niina Immonen (2006) on käsitellyt yhteisötalouden käsitteen sisältöä ja käsitteen suomalaisen tulkintalinjan kehitystä. Hänen määritelmänsä yhteisötaloudesta eroaa Jessopin yhteisötalouden suppeasta määritelmästä kuuluu:

> ”Yhteisötalous on osuuskuntien, keskinäisten yhtiöiden, yhdistysten ja säätiöiden harjoittamaa taloudellista toimintaa, jonka tavoitteena on demokraattisen yhteistyön avulla edistää jäsenen ja ympäröivän yhteisön sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää hyvinvointia” (mt., 12.)

Tämä tarkoittaa, että tuotanto-osuuskuntien lisäksi myös kaikki muut osuuskuntien muodot otetaan huomioon. Kyse ei ole vain omien jäsentensä edistämisestä, vaan painopiste on koko yhteiskunnan hyvinvoinnissa. Immosen mukaan tämä yhteisötalouden laaja teoreettinen määritelmä sisältää neljä pääpiirrettä (mt., 85):

- Yhteisötalous on toimintaa, jossa taloudellinen toiminta ja sosiaalinen hyöty yhdistyvät ja jossa ensisijaisena tavoitteena ei ole paras mahdollinen tuotto, vaan sosiaalisten tarpeiden tyydyttäminen. Millaista hyötyä Immonen tarkoittaa ja millaisena hän näkee eron hyötysuuntautumisen ja koko yhteiskunnan sosiaalisten tarpeiden tyydyttämisen välillä, jää avoimeksi. Immonen jättää lukijan oman tulkinnan varaan myös kysymyksen siitä, missä määrin puhtaasti aineellisten hyödykkeiden tuotanto kuuluu hänen yhteisötalouden määritelmäänsä: kokonaan, osittain vai ei ollenkaan.

- Immosen mukaan yhteisötalouden kohderyhmänä ovat ne ihmiset, joiden pitäisi kylläkin kyetä ansaitsemaan työllään tarpeeksi rahaa sosiokulttuuristen perustarpeidensa kattamiseksi. Laajasti tulkiten tämä yhteisötalouden pääpiirre viittaa joko Rawlsin (1971) oikeusteoriaan, jossa keskitytään yhteiskunnan köyhimpien hyvinvointiin taikka vastaaviin ideoihin, tai keskittyy vain osaan tarpeista eikä keskustele myöskään esimerkiksi työntekijöiden osallistumisesta operatiivisiin päätöksiin.

- Yhteisötaloudessa toimintaa ohjaavien rakenteiden ja sääntöjen tarkoituksena on edistää yksilöiden osallistumista ja demokratiaa siten, että yritysten päätöksiä ei määritetä pelkästään pääoman omistuksen perusteella. Tämä sanamuoto viittaa siihen, että koko yhteiskuntaa, yhteistoimintaa ja voitaisiin käsitellä labouristisesta näkökulmasta.

- Yhteisötaloudessa noudatetaan taloudellisia tavoitteita, jotta organisaatiot voivat olla olemassa pidemmällä aikavälillä ja joissa pyritään saavuttamaan laajempia yhteiskunnallisia tavoitteita.

Edellä esitetty yhteisötalouden määritelmä ei ole täysin johdonmukainen, mutta se on silti laaja verrattuna tavanomaiseen vain yhteen sektoriin keskittymiseen ja viittaa erittäin vahvasti yleistavoitteeseen demokraattis-labouristisen talousrakenteen saavuttamisesta, mikä liittyy usein siirtymiseen kohti uusyhteisöllisyyttä. Tämä ei kuitenkaan ole itsestään selvä yhtälö, sillä tällaisen muutoksen mahdollisuuksien ikkunoita voidaan tutkia myös kilpailu- ja korporatiivisissa ympäristöissä. Tämän kirjan tarkoitus juuri tunnistaa nämä olosuhteet.

Olssonin (1995) mukaan yhteisötalous sisältää käytännössä organisaatioita, jotka noudattavat perusajattelussaan ja toiminnassaan kansainvälisen osuustoimintaliikkeen periaatteita. Tällä luonnehdinnalla Olsson lukee yhteisötalouteen kuuluviksi myös ne keskinäiset yhtiöt ja taloudellista toimintaa harjoittavat yhdistykset, jotka, kuten osuustoiminnassa yleensäkin, pyrkivät tarjoamaan taloudellisia ja muita etuja ensisijaisesti jäsenilleen (Poutanen 2007).

Myös muut suomalaiset yhteisötalouden tutkijat ovat ottaneet kannan, että osuustoiminnan ja myös koko yhteisötalouden erityinen arvoperusta on kriteeri, joka erottaa sen kapitalistisesti järjestäytyneistä yrityksistä ja niiden markkinatoiminnasta. Tämän näkemyksen mukaan yhteisötaloudessa ei ole ensisijaisesti kyse taloudellisen voiton saavuttamisesta (vrt. Laurinkari 2004), vaan yhteisen hyvän edistämisestä. Näin ymmärrettynä täysin labouristinen talous merkitsisi talouden institutionaalisen rakenteen täydellistä muuttumista osuuskunniksi ja vastaavasti rakentuneiksi yrityksiksi, joilla on demokraattinen päätöksenteko ja yhteisen hyvän tavoitteet. Näissä selityksissä jää kuitenkin edelleen epäselväksi se, miten kilpailu tai tuotannon poliittinen valvonta tulisi tuon tavoitteen saavuttamiseksi suunnitella ja järjestää. Voiton tavoittelu tai kilpailun kautta syntynyt ’pakko tehdä voittoa’ eivät ole alun alkaenkaan täysin ristiriidassa yhteisen edun kanssa, eivätkä myöskään joka tapauksessa ja kaikissa muodoissaan sitä edistäviä.

Tällaisia kaksijakoisia ajatuksia on arvioitava ambivalenttisesti harhaanjohtaviksi. Ne sopivat vain osittain kysymyksiimme tuotanto-osuuskuntien pysyvän olemassaolon edellytyksistä. Aina ei nähdä ristiriitaa siinä lähestymistavassa, että tällaisten järjestäytymismuotojen olisi selviytyäkseen taloudellisesti oltava voitokkaita institutionaalisessa kilpailussa, jossa ’pelikenttänä’ on itseasiassa koko, pitkälti markkinapohjainen talous, ja kuitenkaan niiden samanaikaisesti ei pitäisi olla kiinnostuneita voitoista lainkaan. Voiton maksimointi ei aina ole yritysten selkeä tavoite, mutta vain ne yritykset selviävät kilpailusta, jotka eivät tuota pysyvää tappiota. Yksittäisiä yrityksen tavoitteita ja kilpailukykyisiä tuloksia tai kilpailun tarvetta ei pidä sekoittaa keskenään. Pikemminkin edellä esitellyt osuustoiminnan ja yhteisötalouden protagonistit asettavat

etusijalle normatiivisesti perustellun halun yhteiseen etuun suuntautumisesta. Osuuskuntien yhteiseen etuun suuntautumisen erittelemätön muotoilu sekä organisaation sisällä että suhteessa yhteiskuntaan kätkee sisäänsä muun muassa tietyn organisaatiorakenteen työntekijöiden omat edut ja niiden vaikutukset, joita käsittelimme yksityiskohtaisesti luvussa 2. Yleistä yhteistä etua ei pidä ilman laajempaa tarkastelua rinnastaa organisaation jäsenten hyvinvointiin eikä yhteiseen hyvään suuntautuvaa sisäistä tai ulkoista toimintaa pidä rinnastaa siihen, että päämäärä yksin takaa tavoitteiden saavuttamisen.

Tälle voi olla joitain perusteita, mutta yhtälön olettaminen a priori on ongelmallista. Ylimääräinen a priori oletus siitä, että voittoa tavoittelemattomissa osuuskunnissa ja muissa organisaatioissa yleensä ’altruistisemmat’ toimijat ohjaavat organisaation kohtaloa sisäistyneellä osallistuvan demokratian ymmärryksellä, on tuskin sekään kestävä, kun otetaan huomioon aikaisemmat pohdintamme inhimillisten arvon plastisuudesta ja monipuolisuudesta. Enemminkin on paikallaan pohtia, voivatko kansalaisyhteiskuntien yhteistoiminnalliset periaatteet edistää poikkeavien narratiivien kautta erilaista käyttäytymistä kuin kapitalistisissa yrityksissä. Ei-deterministisessä mielessä tämä olisi jopa tärkein argumentti tällaisten organisaatioiden kilpailukyvyn puolesta. Ei voida olettaa, että tarvitaan argumentteja erilaisten narratiivien ja niiden käyttäytymisvaikutusten perustelemiseen. Vaihtoehtoisten käyttäytymismallien ehtoja on tämän vuoksi tarkasteltava lähemmin sen sijaan, että vain esitettäisiin niitä koskevia väitteitä.

Merenmies ja Pättiniemi (2010) kuvaavat tästä huolimatta yhteisötalouden yritystyyppejä tällä analyyttisesti hyvin kapealla pohjalla olevan luokituksen avulla vertaamalla niitä tyypillisiin kapitalistisuuntautuneisiin toimijoihin ja markkinakontrolliin ja kysymällä, pystyykö kyseinen organisaatio vastaamaan yhteiskunnan tarpeisiin. Ei kuitenkaan ole aivan selvää, mitä he tarkalleen tunnistavat yhteiskunnan tarpeiksi. Joka tapauksessa yhteisön jäsenten puhtaasti aineellisten tarpeiden tyydyttäminen yhteisen edun välttämättömänä, vaikkakaan ei riittävänä, edellytyksenä, ei esiinny heidän luokittelussaan. Kuviosta 9 käy ilmi, että yritystyyppien luokittelu ei suurelta koske yleistä taloudellista tai muuta hyvinvointia, vaan tiettyjä palvelualueita, joille ovat ominaisia vahvat positiiviset ulkoiset vaikutukset, joilla tuotettavat tuotteet tai palvelut ovat luonteeltaan optiohyödykkeitä tai klubihyödykkeitä tai vastaavia ja joilla on markkinahallintaongelmia. Yleinen talouden demokratisoituminen, jossa työvoimajohtoisesti organisoituneet yritykset eivät valmista tai tuota ainoastaan näitä hyödykkeitä, vaan myös polkupyöriä, vaatteita, työpöytiä tai täytettyjä eläimiä, jätetään huomiotta yhtä erikoistapausta (alhaalla oikealla) lukuun ottamatta.

Tällöin joko oletetaan, että tyypillisten markkina-alueiden kapitalistinen rakenne on muuttumaton, tai niiden tuotantotapaa ei, aiemmin kritisoidusta voittosuuntautuneisuudesta huolimatta, pidetä hyvinvoinnin kannalta kielteisenä. Myös yhteisötalouden implisiittisesti oletettu irtautuminen muiden talousalueiden kilpailutasosta on epätyydyttävä, koska tämä puolestaan olettaa joko talouden erityisaluetta, joka joko noudattaa täysin eri lakeja ja todennäköisesti vaatii erityistä valtion tukea tai jolla on vain kaksi erilaista ohjausvaihtoehtoa yhteiskunnallisiin tavoitteisiin valtion (yhteis)rahoituksen mielessä. Koko yhteiskunnan mahdollisen muutospolun ja tietyn yhteiskunnallisen sektorin organisoitumisen analyysien edestakainen kulku suomalaisessa hyvinvointivaltio- ja osallistumiskeskustelussa on hämmentävää ja osoittaa jälleen, että tätä konkreettisten yhteiskunnallisten ja hyvinvointivaltiollisten polkujen analyysia ei vielä ole saatu valmiiksi ja että siinä ilmenee toistuvasti ristiriitoja ja hyppyjä eri määrittely tasojen välillä.

Merenmies ja Pättiniemi (mt., 182) esittävät erottelun erottelun:

Organisaatioiden/yritysten suhde markkinoihin ja valtioon	A. Yhteisötalous, joka vastaa tärkeisiin yhteiskunnallisiin tarpeisiin	B. Yhteisötalous, joka käyttää hyväksi uusia avautuvia mahdollisuuksia
yhteistötalous, joka tukee pääasiassa sosiaalisia tavoitteita puhtaan markkihallinnan lisäksi (=sosiaalinen kehitys)	esim. palvelut heikommassa asemassa oleville ryhmille ja tukipalvelut sosiaali-, koulutus- ja terveysalalla	esim. lasten päiväkodit, palvelut vanhuksille tai vammaisille, kestävään kehitykseen tähtäävät yritykset
yhteisötalous, joka toimii pääasiassa markkinoilla tai markkinoita varten (=taloudellinen kehitys)	esim. koulutusyritykset, kuntoutus- ja ammattiset valmennuskeskukset, paikalliset rahoitusyhtiöt	esim. sosiaaliset yritykset, **tuotanto-osuuskunnat**, paikallisesti suuntautuneet ja kestävää kehitystä edistävät yritykset, kierrätysyritykset

Kuvio 9. Yhteisötalouden organisaatioiden kategoriat

Kaikissa edellä hahmotelluissa yhteisötalouden määrittelemistä koskevissa keskusteluissa on juututtu keskustelemaan joko (kovan) markkinakapitalismin ja sosiaalisen (tai demokraattis-labouristisen) markkinatalouden eroista tai – vaihtoehtoisesti – tehtävistä, joihin tyypillisesti liittyy markkinavalvontaongelmia sosiaali-, terveys- ja koulutusalalla. Monitulkintaisuus ja laajan ja suppean yhteisötalouden määrittelyn erot käyvät ilmi osaltaan myös Kuviossa 9 esitetyssä matriisissa, jonka mukaan tuotanto-osuuskunnat sijaitsisivat yhteisötaloudessa yksinomaan markkinoilla toimivien yritysten alalla uusilla yhteiskunnallisilla tehtäväalueilla. Tämä viittaa hyvin suppeaan määritelmään ja on ristiriidassa sen laajan määritelmän kanssa, jossa yhteisötalous nähdään koko talouden demokraattisena ja osallistavana tuotantorakenteena. Toisaalta, jos taas oikean alakulman matriisisolun pitäisikin tarkoittaa, että ’uudet avautuvat mahdollisuudet’ tulkitaan siten, että esimerkiksi esimerkkeinä mainitut yhteisötalouden piiriin kuuluvat yritykset etenevät tyypillisesti kapitalistisesti organisoituneille sektoreille, joissa on muodostumassa uusia tuotanto-osuuskuntia, silloin koko taloutta voitaisiin käsitellä uudelleen. Valitettavasti ilmaus on hyvin tulkinnanvarainen. Haaste, jota ei ole vielä tyydyttävästi ratkaistu, on löytää sellaisia yhteisöllisyyden, osallistumisen ja demokratian piirteitä, joita voidaan soveltaa joko vain yhteisötalouteen käsitteen suppeammassa merkityksessä (Köppä 2006) tai koko talouteen, mutta ei molempiin.

Edes sellaisia keskeisiä termejä kuin kapitalismi tai markkinat ei ole vielä määritelty analyysitehtäviemme kannalta kyllin selkeästi ja tyydyttävästi. Voidaan katsoa, että ’kova kapitalismi’ palvelee pääomanomistajien tulointressejä, kun taas yhteisötalous palvelisi ensisijaisesti jäseniään (ja siten yhteiskuntaa). Sama luonnehdinta voitaisiin muutoin yhdistää kapitalistiseen versus labouristiseen tasapainoonkin, mutta, kuten luvussa 2.3.3 selitimme, olemme nähneet, että yritysten on otettava työntekijöidensä edut huomioon myös kapitalistisessa tasapainossa. Erittelemättömästi esitelty vastakkainasettelu on sikälikin ongelmallinen, että se muun muassa tukahduttaa kaikki taloudelliset keskustelut siitä, millä edellytyksillä oman edun tavoittelu palvelee myös yhteiskunnallisia tavoitteita ja missä olosuhteissa näin ei tapahdu. Yleisoletus siitä, että kilpailu pääomavetoisten yhtiöiden kanssa palvelee vain pääomanomistajien etuja eikä koskaan yhteistä etua, on joka tapauksessa hyväksymätön lähtökohta.

3.2.2.3 Hyvinvointivaltiomalleja ja teorioita talouden organisaatiokentän selittämiseen

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin joitain sosiologisia teesejä ja kysytään, voivatko nämä lähestymistavat tarjota selityksiä sille, millaisia mahdollisuuksia tuotanto-osuuskunnilla on erilaisissa kilpailu- tai neuvotteluolosuhteissa hyvinvointivaltion toteutumismuodosta riippuen. Myös seuraava keskustelu kärsii jonkin verran siitä, että yhteisötalous tunnistetaan vuorotellen, joskus jopa samanaikaisesti, sekä suppeasti tiettyyn sosiaalipalvelujen alaan että laajasti koko osuustoiminnalliseen ja osallistavaan talousrakenteeseen liittyvänä. Tästä huolimatta käsiteltävä, sosiologisesti suuntautunut kirjallisuus voi antaa lisävihjeitä siitä, millaisissa erityisissä sääntely- ja taustaolosuhteissa tuotanto-osuuskunnat voivat organisaatiomuotona selviytyä. Suomi tarjoaa tarkasteluun erityisen hyvää ja havainnollistavaa materiaalia muun muassa jo käsittelemiemme valtion politiikassa tapahtuneiden kauaskantoisten muutosten vuoksi.

Teesi 1: Palveluntarjonta on suppeasti määritellyssä yhteisötaloudessa korporatistisista vastatendensseistä huolimatta muuttumassa markkinalähtöisen ohjauksen ja keskitetyn vastuun suuntaan.

Poliitikot, jotka edustavat hierarkkista ymmärrystä yhteiskunnasta ja poliittisista vastuista, näkevät Suomen uudessa hyvinvointialuemallissa luultavasti riittävästi paikallisia vaikutusmahdollisuuksia. Sitä vastoin ne, jotka perustelevat ja korostavat paikallisyhteisöjen myönteistä merkitystä sosiaalisten ja kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamisessa, ovat huolestuneita. Herää kysymys siitä, missä määrin ja miten paikallista vaikutusvaltaa ja vaihtoehtoja turvataan tilanteessa, jossa esimerkiksi sosiaalipalvelut siirretään kuntien tai (rahoituksen osalta pääosin) jopa valtion vastuulle. Tässä yhteydessä herää jatkokysymys siitä, mikä on muuttunut eri palveluntarjoajien asemassa verrattuna aiempaan paljon korporatiivisempaan ja paikallisemmin organisoituneeseen sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden hankintamenettelyyn.

Toistaiseksi keskittämisprosessi yksittäisten kollektiivisesti ratkaistavien tehtävien osalta Suomessa on ollut asynkroninen. Osa tehtävistä on (vielä) paikallispoliittisella tasolla, osa on keskitetty laajemmille vastuualueille ja osan kohdalla on toteutettu kilpailuelementtejä paikallisilla alueilla. Muiden tehtävien hoito on alueellisesti suuntautuneilla korporatistisilla vastuualueilla. Oletetaan, että vastuiden keskittäminen ja markkinoiden avaaminen jatkuvat eräis-

tä takaisin uuskorporatiivisuuteen pyrkivistä suuntauksista huolimatta ja että tämä sama kehitys koskettaa myös terveydenhuolto- ja hoitoalaa aiempaa voimakkaammin.

Tähän kehitykseen kriittisesti suhtautuvissa puheenvuoroissa on ennakoitu, että, mikäli Suomen uudistus toteutetaan suunnitelmien mukaan, olemassa olevien yksityisten, usein voittoa tavoittelemattomien hoitoalan yritysten tulevaisuus on yhä epävarmempi. Hoitoklusterin ydin Suomessa muodostuu tällä hetkellä useista pienyrityksistä, joko yrittäjistä tai vain muutaman työntekijän yrityksistä. Hyvinvoinnin ja terveydenhuollon uudistuksen ennustetaan suosivan suuria terveydenhuoltoyrityksiä. Joukossa voi olla mukana myös kansainvälisesti toimivia palveluyrityksiä. Tämä suuntaus alkaa jo näkyä terveydenhuoltoalalla.

Taloudellisesti tämä ei ole yllättävää. Luovuttaessa paikallisesti suuntautuneesta korporatiivisesta rakenteesta ja siirryttäessä keskitetympään ja markkinapohjaisia instrumentteja hyödyntävään alueelliseen ohjaukseen tarvitaan muita instituutioita kuin luottamukseen perustuvia suhteita (tai joskus ’hyviä kontakteja’) ratkaisemaan epäsymmetrisen informaation ongelmaa. Tässä yhteydessä lähes monopolistisen suuren palveluntarjoajan tai franchising-rakenteiden laatupreemiot voivat saada tärkeämmän roolin mahdollisina ratkaisuina ja sen myötä suosia suuria palveluntarjoajia (Kubon-Gilke 2018a, 276–). Etenkin pienemmillä (tuotanto-)osuuskunnilla on muutoksen jälkeen todennäköisesti samanlaisia olemassaolon ongelmia kuin muissakin markkinaolosuhteissa. Edellisen järjestelmän aikaan ne ovat saattaneet olla suojatussa markkinarakoasemassa. On kyseenalaista, voidaanko suuria osuuskuntia ja hybridiorganisaatiomuotoja muodostaa riittävän nopeasti ratkaisemaan sitoutumisongelma. Jos se onnistuisi, yhdistykset ja rakenneuudistetut osuuskunnat voisivat mahdollisesti ottaa käyttöön myös franchising-rakenteiden kaltaisia toimintoja hyvän laadun uskottavuuden takaamiseksi.

Suomessa on tällä alueella useita vakiintuneita ja menestyneitä osuuskuntapohjaisia yrityksiä, kuten Osuuspankki ja S-ryhmä. Esimerkkejä tällaisista uusista vaihtoehdoista Suomessa ovat OP Pohjolan oma sairaala ja S-ryhmän ABC-ketju yhteistyöorganisaatioina, joissa edunsaajat saavat valtion koordinoimia palveluita alueellisesti johdetuissa palvelukeskuksissa. Työläisten itsehallintoa ei kuitenkaan juurikaan niiden joukossa ole.

Jos palvelut ensin sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän uudistuksessa keskitetään (esimerkiksi paikallisten poliittisten päätöksentekijöiden toimesta) ja avataan sitten markkinat yksityisesti tai kilpailutuksen kautta, ei voida sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tämä voi joko syrjäyttää osuustoiminnalliset toi-

mijat tai pakottaa heidät muuttamaan yhtiömuotoaan. Syynä tähän ovat ne jo edellä käsittelemämme olemassaolon vaikeudet, joita pienet organisaatiot kohtaavat paitsi kokonsa, myös tyypillisten pääomanhankintaongelmien ja organisaation pitkäaikaisen toiminnan suunnittelun kannalta riittämättömän fokusoinnin vuoksi. Ne, jotka periaatteessa kannattavat Suomessa yritysmuotojen monimuotoisuutta, ovat esittäneet erilaisia lainsäädännöllisiä muutoksia, joilla monimuotoisuus voitaisiin turvata. Ehdotettuihin keinoihin on kuulunut myös tietyille osuuskunnille suunnattu mahdollisia kilpailuhaittoja kompensoiva tuki. Ehdotukset eivät kuitenkaan ole menestyneet demokraattisessa päätöksentekoprosessissa.

Teesi 2: Voittoa tavoittelemattomien järjestöjen, osuuskuntien ja yhdistysten asema on nykymuodossaan hauras.

Kriitikot suhtautuvat epäillen Suomen sosiaali- ja terveydenhuoltouudistukseen paitsi edellä kuvatuista syistä, myös siksi, että aiempia yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin välille vakiintuneita palveluketjuja, hajottavat pienten (ennen suojattujen) organisaatioiden uudet eksistentiaaliset ongelmat. Näin tapahtuu, vaikka poliittisen muodollisen tavoitteen mukaisesti voittoa tavoittelemattomien yhdistysten ja osuuskuntien oletetaankin säilyvän ja jotkut suuntaukset pyrkivät palaamaan korporatiivisempaan suuntaan. Keskeinen kysymys on, miten pienten sosiaalisten organisaatioiden asema itse asiassa muuttuu, kun suuret yritykset nousevat markkinaa vastaavissa rakenteissa määräämäviksi tilaajina, ostajina ja myyjinä. Vastaus kysymykseen voittoa tavoittelemattomien ja osuustoiminnallisesti organisoitujen yksiköiden, erityisesti tuotanto-osuuskuntien, olemassaolosta riippuu suuresti siitä, saavuttavatko ne koordinoidun toiminnan tai muiden keskitettyjen strategioiden kautta riittävän koon menestyäkseen vahvoina markkinatoimijoina.

Selvitettäessä uusliberaalimman yhteiskuntapoliittisen ohjaavan periaatteen konkreettisia vaikutuksia Suomen kohdalla on korostettu pienten, osuustoiminnallisten ja voittoa tavoittelemattomien yritysten tuottamien palveluiden erityistä merkitystä muun muassa mielenterveysongelmista kärsivien kohdalla. Ongelmana on se, voidaanko ja miten paikallinen, heikosti tuottava ja usein vapaaehtoistyöhön perustuva toiminta yhdistää uuteen, suuryritysten maailmaan ja tulos- tai voittosuuntautuneisuuteen, vai tapahtuuko aluksi suuria mullistuksia pienten palveluntarjoajien katoamisen myötä, ennen kuin vaihtoehtoiset markkinoiden kannalta ’sopivat’ institutionalisaatiot, kuten franchising-ra-

kenteet, muodostuvat. Tämä on pikemminkin siirtymävaiheen ongelma, mutta se viittaa samalla vaikeuksiin integroida pienempiä osuuskuntia uusiin rakenteisiin. On kuitenkin selvitettävä, hyötyvätkö erityisesti tuotanto-osuuskunnat tästä, jos niistä ensinnäkin tulee riittävän suuria, mahdollisesti esimerkiksi yhteenliittymien puitteissa, ja toiseksi, pystyvätkö ne myös tukemaan paremmin narratiiveja vapaaehtoistyöstä, yhteistyöstä ja osallistumisesta kuin kaupalliset toimijat.

Suomessa on havaittavissa, että uudistusten, kuten toimivallan keskittämisen ja markkinakorvikkeiden laajemman käyttöönoton, jälkeen kentälle tulleista terveydenhuollon uusista palveluntarjoajista vain harvat tarjoavat itse kuntoutuspalveluita eivätkä juuri mitkään niistä tarjoa ennaltaehkäiseviä palveluita, toisin kuin pienet, usein yhteistoiminnallisesti järjestäytyneet yhdistykset ja kunnat ennen tekivät. Tähän mennessä perustetut suuret yritykset ja organisaatiot eivät ole pystyneet tarjoamaan tällaisia palveluja. Tämä liittyy ensisijaisesti yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin ja tämän palvelutarjonnan suhteellisen huonoon valtion rahoitukseen. Kaupallisten palveluntarjoajien ei tietenkään kannata palvella tätä aluetta. Tämä tuskin tulee muuttumaan lyhyellä aikavälillä, koska poliittista uudelleensuuntautumista ei ole odotettavissa lähitulevaisuudessa.

Pienillä sosiaalisilla osuuskunnilla voi itseasiassa olla tässä tietty etu, sillä jos ne onnistuvat aktivoimaan jäseniään vapaaehtoistyöhön ja virittämään heidän keskuudessaan korkean työskentelymotivaation, ne voivat pystyä kattamaan kulunsa niukasta rahoituksesta huolimatta ja miehittämään pienen alueen, jota suuret yritykset eivät voi tai halua hoitaa heikon kannattavuuden takia. Kyseessä olisi kuitenkin korkeintaan osuuskuntien markkinarako alueella, joka ei ole kannattava muille yrityksille. Osuuskuntien leviämistä markkinaraon ulkopuolelle ei voida odottaa ilman lisätukea. Jos demokraattisesti järjestäytyneet osuuskunnat eivät onnistu voittamaan muita pienen yrityskoon haittoja, tämäntyyppiset yhtiöt jäävät vain poikkeukseksi sosiaali- ja terveyspalvelujen alalla ja myös muilla markkina-alueilla. Tuotanto-osuuskunnista tulee Mondragonin kaltaisia vasta hyvin erityisissä olosuhteissa. Ryhmänä ne voivat menestyä pitkällä aikavälillä.

Teesi 3: Kaikista esteistä ja vaikeuksista huolimatta osuuskuntien palvelutarjonnalla ja erityisesti työntekijöiden itsehallinnoilla on kansainvälisten kokemusten perusteella kehittymisen mahdollisuuksia.

Huolimatta kaikista epävarmuuksista, jotka koskevat kysymystä siitä, voivatko osuuskunnat, erityisesti tuotanto-osuuskunnat menestyä sosiaalialalla vaihtelevissa kilpailu- ja kontrolliolosuhteissa, osuustoimintakentän optimistiset piirit näkevät edelleen osuuskunnilla tiettyjä mahdollisuuksia saada jalansijaa sosiaalipalveluiden ja hoivapalvelujen alalla, myös markkinakorvikkeiden lisääntyessä. Inspiraatio tähän ammennetaan kansainvälisistä vertailuista, joissa on tarkasteltu aiemmin kuntien vastuulla olleiden toimintojen uudelleenjärjestelyjä ja osuuskuntien uudelleenorganisoitumista. Etenkin terveysalalla malleina on analysoitu Iso-Britannian, USA:n ja Japanin osuuskuntarakenteita sekä italialaisia sosiaalisia osuuskuntia (Köppä 2016).

USA:ssa jotkut osuuskunnat, erityisesti sosiaaliset osuuskunnat, ovat pystyneet vakiinnuttamaan asemansa terveysalalla. Tämä selittyy muun muassa tällaisten yritysten maine-eduilla äärimmäisen kilpailullisesti organisoidulla terveydenhuoltoalalla, jossa on paljon keskenään epäsymmetristä informaatiota. Työntekijöiden itsehallinnoilla ei kuitenkaan ole parempia mahdollisuuksia terveysalalla kuin muillakaan markkina-alueilla, ja niiden on voitettava tunnetut esteet.

Italiassa sosiaalisten osuuskuntien menestys sen sijaan syntyy enemmän osittain vieläkin korostuneemmista korporatiivisista rakenteista sosiaalisektorilla. Siellä sosiaaliset osuuskunnat alkoivat erikoistua 1980-luvulle tultaessa ja erottuakseen muista osuuskunnista, joiden pääasiallinen tavoite on jäsentensä eduista huolehtiminen, alkoivat kutsua itseään sosiaalisiksi solidaarisuusosuuskunniksi, millä ne halusivat korostaa jäsenkuntaansa laajempaa yhteisen hyvän tuottamisen tavoitetta (Pirkkalainen 2017, 34; Borzaga et al. 2014, 10). Yritysrakenteesta johtuen italialaisten sosiaalisten osuuskuntien menestystä on osittain perusteltu nimenomaan hyvällä yhteistyöllä kuntien kanssa. Kunnat ovat pitkään tukeneet osuustoimintaa Italiassa verohelpotuksilla ja kumppanuussopimuksilla (Moilanen 2016). Tästä on jouduttu jossain määrin vetäytymään eurooppalaisen kilpailulainsäädännön rajoitusten vuoksi, mutta se olisi voinut luoda edellytykset osuuskuntien kehittymiselle suojellummassa ympäristössä siten, että ne voisivat kilpailla menestyksekkäästi muiden palveluntarjoajien kanssa (edellyttäen, että muut, kapitalistisesti organisoidut yhtiöt olisivat ylipäätään sallittuja italialaisessa korporatiivisessa järjestelmässä).

Italian ja USA:n esimerkit kuvaavat kahta erilaista reittiä osuuskuntien potentiaaliseen menestykseen yleensä, yhtäältä menestystä voidaan saavuttaa maine-edun kautta täysin kilpailullisesti organisoidussa rakenteessa, esimerkiksi yhdysvaltalaisessa terveydenhuoltojärjestelmässä, toisaalta sen saavuttaminen voi olla mahdollista tukien ja etujen myöntämisen sisältävällä pitkäaikai-

sella tuella, joka auttaa alkuvaikeuksien voittamisessa. Molemmissa tapauksissa tuotanto-osuuskunnilla voi olla vain rajallinen rooli. Toiminnan laajentuminen edellyttäisi, että pitkäaikaisen tuen tuloksena syntyisi, esimerkiksi Italiassa, riittävän suuria osuuskuntia ja yhteistyöryhmiä, jotka pystyisivät ratkaisemaan ali-investointiongelman.

Kiinnostavia ovat myös osuustoiminnalliset organisoituneet sairaalat Japanissa. Ne ovat kuluttajaosuuskuntia, jotka tavanomaisten sairaalatehtävien lisäksi ovat sitoutuneet kroonisiin sairauksiin liittyvään ehkäisyyn, koulutukseen ja hoitoon (Kumpusalo 2017). Esimerkkejä löytyy myös muualta. Kaiser Permanente -säätiö[127] USA:ssa on keskittynyt laajasti digitaalisten palvelujen ja tietojärjestelmien kehittämiseen. Kumpusalo kannattaa teesiä, että, kuten Kaiser Permanenten kaltaisista esimerkeistä voidaan nähdä, alueelliset palvelutarpeet voidaan Suomessa, Saksassa ja muissa maissa varmasti tyydyttää sosiaali- ja terveysalan yhteistyörakenteella, erityisesti maaseudulla.

Iso-Britanniassa yritettiin jokin aika sitten arvioida labouristisen osuuskuntien tuottamien terveyspalveluiden yhteiskunnallista arvoa. Kaikista eduista huolimatta esteet, jotka olivat identtisiä toisessa luvussa käsiteltyjen kanssa, olivat selvästi nähtävissä. Erityisesti pääoman puute todettiin esteeksi tämän organisaatiomuodon leviämiselle (mt.). Italiassa ja Iso-Britanniassa ongelma on ratkaistu kehittämällä erityisiä osuuskuntalainarahastoja. Kuten tunnettua, myös Vogt (1986) visioi tällaisen ratkaisun koko talouteen yhtenä useista vaihtoehdoista labouristisen tasapainon saavuttamiseksi.

Kansainväliset vertailut mahdollistavat erilaisten sääntelyehtojen vertaamisen keskenään, joten ne voisivat antaa erittäin mielenkiintoista lisätietoa siitä, millaisten taustamuuttujien vallitessa yhteistoiminnalliset yritysmuodot ja erityisesti tuotanto-osuuskunnat voivat menestyä. Vertailuissa tulisi käsitellä konkreettisia kilpailuolosuhteita, politiikan suuntautumista enemmän kilpailulliseen tai korporatiiviseen suuntaan ja tarkastella uudistuspolkua sosiaali- ja työmarkkinapolitiikassa, mutta tämän lisäksi vertailuissa tulisi oletettavasti kuvata myös ’pehmeitä tekijöitä’, kuten valtiota, yrityksiä ja demokratiaa koskevia narratiiveja. Toistaiseksi on kuitenkin saatavilla vain alkeellisia kansainvä-

[127] ”Vuonna 1997 Kaiser Foundation Health Care and Hospitals, Permanente Medical Federation ja ammattiliittojen liitto allekirjoittivat kansallisen sopimuksen, joka loi yhden Yhdysvaltojen historian kunnianhimoisimmista työnjohtamiskumppanuuksista, joka kattaa aluksi noin 58.000 työntekijää.” Kochan et al. (2008) tarjoavat yksityiskohtaisen yleiskatsauksen tämän ryhmän kehityksestä.

lisiä vertailuja, jotka ovat yleensä rajoittuneet anekdoottisiin todisteisiin ja joihinkin spekulaatioihin erityisestä yhteiskunnallisesta ’kulttuurista’ yksittäisissä maissa. Huolimatta osuustoiminnallisen liikkeen alusta alkaen kansainvälisestä luonteesta, kokonaiskuva osuuskuntajärjestelmän kansainvälisestä merkityksestä eri viitekehysten puitteissa puuttuu edelleen, jopa Euroopan unionin sisällä. Puhumattakaan siitä, että tiedettäisiin niin paljon sisällöstä ja sosiaalisista järjestelmistä, että voitaisiin kehittää klustereita. Vastaavasti, kansainvälisiä kokemuksia tuskin voidaan toistaiseksi hyödyntää kansallisten uudistusprosessien ehdotuksissa.

Euroopan unionissa on noin 250.000 osuuskuntaa. Niillä on noin 163 miljoonaa jäsenomistajaa, ja ne työllistävät noin 5,4 miljoonaa ihmistä eri puolilla Eurooppaa (European Commission 2022). Tästä huolimatta ei ole mahdollista esittää tarkkoja ajantasaisia lukuja osuuskuntien liikevaihdosta kokonaisliikevaihdon tai edes jonkin yksittäisen alan, esimerkiksi terveysalan, liikevaihdon osalta. Vuonna 2015 Cooperatives Europe, joka on International Co-operative Alliancen Euroopan aluetoimisto, esitti luvun, jonka mukaan osuustoiminnallisten yritysten vuotuinen kokonaisliikevaihto olisi hieman yli miljardi euroa.[128] Teoreettisessa selvityksessämme ei paneuduta alakohtaiseen tarkasteluun, mutta sekä alakohtaisen että kokonaisuutta koskevan tiedon saamisen vaikeus osoittaa, että kansainvälisten osuuskuntien, erityisesti tuotanto-osuuskuntien, teoreettista ja empiiristä tutkimusta tarvitaan huomattavasti enemmän. Osuuskuntien eri muunnelmia ei toistaiseksi pystytä systemaattisesti erottelemaan tilastollisesti myöskään työntekijöiden aseman mukaan, eikä erilaisten tuotannollisten osuustoiminnallisten organisaatioiden tai osallistuvien organisaatioiden hybridimuotojen laajuus siksi ole varsinaisesti tiedossa. Parempi empiirinen perusta olisi erittäin hyödyllinen, jotta teoreettiset johtopäätöksemme voitaisiin tarkastella uudelleen. Saatavilla olevat kansainväliset inventaariot antavat ainakin jonkin verran viitteitä kilpailun muodollisen ja epävirallisen taustan merkityksestä (tuotanto-)osuuskuntien selviytymiskyvystä kannalta keskeisistä tekijöistä. Mitä tulee muodollisiin ehtoihin, suotuisat olosuhteet riippuvat luonnollisesti erityisesti kilpailulähtöisyyden ja korporatiivisuuden välisestä tarkasta politiikan suunnittelusta.

[128] Ks. Cocolina et al. 2016. Laskentatapa herättää kysymyksiä, sillä esimerkiksi vuonna 2019 yksinomaan Suomessa jo kymmenen suurimman osuustoimintayrityksen yhteenlaskettu liikevaihto oli lähes 26 miljardia euroa, ja pelkästään suurimman eli SOK-yhtymän liikevaihto oli lähes 7,5 miljardia euroa Osuustoiminnan talousmedia 2020).

Pekka Pättiniemi (2010) näkee osuuskunnille kasvumahdollisuuksia erityisesti Suomessa hoito- ja lastenhoitopalveluissa. Tämä edellyttää kuitenkin valtion- ja kuntapolitiikan uudelleensuuntaamista siten, että osuuskunnille myönnetään enemmän tukea, jolloin tämä pätee tietysti myös muihin sektoreihin. Ei ole uskottavaa, että osallistuvampi talousrakenne onnistuisi asianmukaisissa olosuhteissa vain hoidon ja lastenhoidon alalla. Joka tapauksessa Pättiniemen näkemys antaa toivoa siitä, että terveysalan osuuskuntien edistäminen onnistuisi kuntien etujen ja ammattiliittojen tuella. Ainakin tuotanto-osuuskuntien kohdalla on kuitenkin, kuten olemme jo lyhyessä historiallisessa katsauksessamme tämän kirjan ensimmäisessä luvussa huomauttaneet, syytä suhtautua hieman skeptisesti ammattiliittoihin, joilla on aina ollut jonkin verran ristiriitainen suhde tähän organisaatiomuotoon.

Pellervo-seuran vuonna 2016 järjestämässä kehittämisseminaarissa ja myöhemmissä julkaisuissa Suomen osuuskuntajärjestelmän sidosryhmät käsittelivät osuuskuntia yleisesti estäviä tai edistäviä kilpailuolosuhteita. Laaja yhteisymmärrys vallitsi siitä, että Suomen politiikan nykyinen muutosvaihe aiheuttaa vaikeuksia pienille osuuskunnille, mutta asianmukaisilla politiikoilla ja muuttuvilla puiteolosuhteilla voi syntyä uusia mahdollisuuksia osuustoiminnallisesti järjestäytyneelle yrittäjyydelle palvelusektorilla. Tarkkaa luonnehdintaa hyödyllisistä rakenteellisista olosuhteista ei kuitenkaan voitu antaa, eikä myöskään tuotanto-osuuskuntia harkittu erikseen. Meidän kysymyksiimme nämä pohdinnat antavat siksi vain rajallisesti lisätietoa.

Forström-Tuominen et al. (2016) näkevät osuustoiminnallisen toiminnan, käsitteen laajimmassa merkityksessä, etuna sen, että osuustoiminnassa palvelutoiminnasta syntyvää ylijäämää ei voida käyttää ristisubventiona varsinaisen toiminta-alueen ulkopuolisen tehtävän rahoittamiseen. (Saksassa on vastaavia rajoituksia monialaisten voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden eri toimialojen väliselle ristisubventoinnille, mutta työosuuskuntia, jotka eivät ole voittoa tavoittelemattomia, tämä rajoitus ei yleensä koske.) Kirjoittavat pitävät tärkeänä korostaa, että osuuskunnaksi järjestetty palveluyritys ei voi olla yksipuolisesti vain pääoman hallinnassa eli sitä ei voida vallata. Lisäksi osuuskuntien pääosin kansalliset siteet vaikeuttaisivat merkittävästi voittojen siirtämistä ’veroparatiiseihin’, mikä voisi ehdottomasti hyödyttää poliittisia etuja tässä organisaatiomuodossa. Kaikki nämä voivat olla olennaisia perusteita tiettyjen sosiaalisen sektorin järjestäytymismuotojen konkreettiselle poliittiselle tuelle suppeammassa merkityksessä, mutta ne eivät anna mitään lisäosviittaa demokraattisten, osallistavien yritysrakenteiden elinkelpoisuudesta yleisesti.

Forström-Tuominen et al. (mt.) ovat pohjimmiltaan hyvin kriittisiä markkinoita kohtaan ja näkevät jyrkän ristiriidan voitontavoittelun ja suppeammassa mielessä määritellyn yhteisötalouden arvojen sekä demokraattisen hallintomallin kanssa. Tällöin heidän on implisiittisesti oletettava, että sosiaalista aluetta suojellaan jatkossakin. Osuuskuntien, erityisesti tuotanto-osuuskuntien, tulee kuitenkin menestyä kilpailussa myös suojaamattomissa ympäristöissä voidakseen toteuttaa laajempia arvojaan. Ilman suoraa tai implisiittistä keskittymistä voittoon tämä ei onnistu. Siitä huolimatta kirjoittajat haluaisivat laajentaa yhteisötalouden oletettuja vahvuuksia muille talouden aloille. Tämä olisi jyrkästi ristiriidassa ensimmäisessä luvussa perustellun ajatuksen kanssa siitä, että vaikka tuotanto-osuuskuntien pitäisi kompensoida kapitalististen yritysten esimerkiksi sosiaalisten kustannusten sisällyttämiseen liittyviä haittoja, niiden ei missään tapauksessa pitäisi vetäytyä kokonaan pois kilpailusta. Tämä kuitenkin näyttää olevan se, mitä kirjoittajat tarkoittavat poliittisella uudelleensuuntautumisella yhteisöllisen suuntautumisen yhteydessä. On vaikea ennustaa, voidaanko demokraattisessa prosessissa toteuttaa poliittista valvontaa, joka edistäisi yksinomaan tuotanto-osuuskuntien menestymistä tai kilpailukykyä. Esittämämme huomautukset Jugoslavian mallista ja Vogtin analyysista labouristiseen tasapainoon siirtymiseen ja taloudellisiin ja poliittisiin kontrolliongelmiin liittyen jättävät ainakin sijaa epäilyille siitä, voiko tämä olla lupaava tie.

Forström-Tuominen et al. (mt.) kannattavat lisäksi teesiä, jonka mukaan osuuskuntien, heidän mielestään puhtaasti arvopohjaisen työn, edistäminen voisi estää yhteiskuntien ja julkisen sektorin työn moraalisen rappeutumisen tai ainakin kääntää kehityksen suunta päinvastaiseksi. Heidän sosiologisesta näkökulmastaan puuttuu kuitenkin selitys sille, miksi ja miten kapitalistiset ympäristöt rappeuttaisivat moraalia. Tätä teesiä pitäisikin verrata tarkemmin Bowlesin teoreettiseen perustaan (Bowles 2016; ks. kappale 2.2.7), jossa argumentteja johtamisen taloudellisten kannustimien puolesta ja vastaan on valaistu huomattavasti analyyttisemmalla taustoituksella kuin mihin pystytään tällaisissa tällaiset rohkeasti muotoilluissa teeseissä, joissa varoitetaan täydentämästä markkinajärjestelmää, jotta estetään markkinoiden ja yhteiskunnan toiminnallisesti välttämättömien normien rappeutuminen eli sisäisen motivaation ja sosiaalisten asenteiden syrjäytyminen (crowding-out), mutta sitä, että jos kilpailu tukahdutetaan markkinoilta kokonaan, vain altruistiset normit hallitsevat, ei voida päätellä analyyttisesti ilman lisäoletuksia.

Osakeyhtiöiden ja osuuskuntien välinen vastakkainasettelu on hieman liioiteltu, kun kirjoittajat (mt.) väittävät, että osuuskunnissa ylijäämä voitaisiin sijoittaa läpinäkyvästi palvelujen edelleen kehittämiseen tai maksaa jäsenille bo-

nuksina heidän niin halutessaan, kun taas osakeyhtiöissä ylijäämä maksetaan yksinomaan osakkeenomistajille osinkona. Tämä ei ole yleisenä taloudellisena kritiikkinä johdonmukaista ennen kaikkea siksi, että kirjoittajat jättävät huomiotta ylijäämien kertymisen yrityksiin ja näin ollen sivuuttavat osuuskuntien sitoutumisongelman olennaisen ulottuvuuden eli jäsenomistajien haluttomuuden sijoittaa osuuskunnan tuottamia voittoja pitkän aikavälin investointeihin oman lyhyen aikavälin etunsa takia. Osakemarkkinoilla voi esiintyä markkinaongelmia, jotka pyrkivät ohjaamaan kapitalististen yritysten kannustimia lyhyellä aikavälillä, mutta pitäisi selittää tarkemmin, miksi tämän pitäisi olla suurempi ongelma kuin tuotanto-osuuskuntien sitoutumisongelma. Keskustelimme tästä kaikesta laajasti luvussa 2, mutta, kuten olemme edellisissä kohdissa nähneet, voittoargumentti nousee jatkuvasti esiin keskusteluissa.

Se, että käymme näin laajasti läpi suomalaista keskustelua yhteisötaloudesta sekä suppeassa että laajassa mielessä, johtuu poikkitieteellisen lähestymistavan tärkeydestä kysymyksellemme tuotanto-osuuskuntien ja vastaavien osuuskuntademokraattisten yhtiörakenteiden olemassaolon edellytyksistä. Tähän mennessä hahmottelemamme sosiologinen näkökulma kärsii usein kilpailun ymmärtämättömyydestä eri tasoilla (esim. markkinat ja institutionaalinen kilpailu). Taloudellinen näkökulma sen sijaan jättää usein huomiotta kilpailun epävirallisten taustaolosuhteiden muutoksen, joka tapahtuu endogeenisesti kilpailussa itsessään. Tarvitsemme kuitenkin molempia näkökulmia yhtenäisenä kokonaisnäkemyksenä, jotta voimme hahmottaa itsemme vastausta alussa esittämäämme kysymykseen tuotanto-osuuskuntien mahdollisuuksista. Taloustieteilijä Samuel Bowles on jo kuvannut tehtävän yleisesti (ks. kappale 2.2.7) ja me olemme kohdistaneet tämän yleiseen transaktiokustannuslähestymistapaan (ks. kappale 2.2.8). Tavoitteenamme on vastata kysymykseen tarkemmin demokraattisen yrittäjyyden näkökulmasta.

Kaikista rajoituksistaan ja osittaisista taloudellisten suhteiden väärintulkinnoistaan huolimatta tässä luvussa esitellyt sosiologisesti inspiroidut lähestymistavat käsittelevät, joskin pystymättä antamaan siihen todella toimivaa vastausta, olennaista kysymystä siitä, voiko yhteisötalous sekä suppeassa että laajemmassa mielessä yhteiseen hyvään suuntautuvana demokraattisena valvontamuotona tai vastaavasti luonnehdittavana toimialana, auttaa koko taloutta muuttumaan resilientimmäksi kriisiaikoina vai ei. Näin olisi, jos kyseessä oleviin yrityksiin ei ensinnäkään kohdistuisi kovin kovaa kilpailupainetta eli niiden ei tarvitsisi käyttäytyä kapitalististen yritysten tavoin selviytyäkseen kilpailussa, ja toiseksi, jos ne myös omalta osaltaan toimisivat varovaisemmin kilpailussa, muodostaisivat esimerkiksi voitonjakoa ja siihen osallistumista koske-

vien sääntöjen avulla varauksia kriisiaikoja ja/tai irtisanomisten välttämistä varten. Totesimme edellä, että Mondragon-konserni saavutti juuri tämän erityisen resilienssiedun kompensoimalla dramaattista myynnin romahdusta Espanjan ensimmäisen korona-aallon aikana vuonna 2020 sopimalla demokraattisesti palkkojen alentamisesta viidellä prosentilla ja purkamalla kertyneitä varantojaan (ks. sivut 147–148).

Tämä ei kuitenkaan takaa varmaa menestystä. Pienet itsehallinnot saattavat kärsiä liikaa sitoutumisongelmasta, joka liittyy liian lyhyisiin suunnitteluhorisontteihin ja liialliseen kiinnostukseen voitonjaosta. Siksi itsehallintojen tulisi olla joko riittävän kokoisia tai mahdollisesti liitossa oman pankkinsa kanssa tai demokraattisesta yhteistyömuodosta tulisi olla muodostunut käyttäytymistä sitovia narratiiveja, jotka tosiasiassa pidentävät aikahorisonttia.

Forström-Tuominen et al. (2016) ehdottavat normatiivisista syistä ilman syvällistä tehokkuus- ja toteutusanalyysia paluuta korporatiivisiin tai jopa siirtymistä kommunitaristisiin rakenteisiin vahvistaakseen osuustoimintaan liittyvää ’käyttäjälähtöisyyttä’ sekä työntekijöiden ja asiakkaiden osallistumista. Käyttäjälähtöisyys liittyy ilmeisesti suoraan sosiaalisiin tavoitteisiin. Työntekijöiden ja käyttäjien osallistuminen näyttää olevan uhattuna jopa tiukasti määritellyllä hyvinvoinnin alueella, sillä erityisesti sosiaali ja terveyspalvelujen suunnittelu, päätöksenteko ja sopimusten tekeminen siirtyvät hyvinvointialueuudistuksessa kunnallisdemokraattisesta paikalliskoordinaatiosta suuremmille hyvinvointialueille ja osittain myös yksityisille (osto)palveluiden tuottajille, joilta voidaan monituottajamallin mukaisesti hankkia kaikkia palveluita, joiden hankkimista ei ole erikseen laissa kielletty. Forström-Tuominen et al. (mt.) näkevät uhkana ennen kaikkea sen, että muutama suuri yritys saavuttaa määräävän markkina-aseman. Tämä ei ole väistämätöntä, mutta ei sitä voida sulkea poiskaan, jos esimerkiksi epäsymmetrisen informaation ongelma ratkaistaan niin sanotuilla laatubonuksilla. Näin voi käydä etenkin kokemushyödykkeiden, joissa saatu laatu voidaan määrittää vasta käytön yhteydessä tai sen jälkeen, kohdalla. Monopoliasemasta saatavat lisävoitot voivat estää yrityksiä tekemästä vääriä laatulupauksia ja tavoittelemasta lyhyen aikavälin lyhytaikaista voittoa, koska ne pitkällä aikavälillä he menettävät hyvästä laadusta saamansa ylimääräiset voitot, jos ne joutuvat väärän laatulupauksen vuoksi takaisin kovaan kilpailuympäristöön (Kubon-Gilke 2018a: 279).

Kannattajat näkevät (sosiaalisten) osuuskuntien toiminnan laajentumisen sosiaali- ja terveyspalveluiden alalle hyödyllisenä lisänä niin palveluvalikoiman, kilpailun kuin asiakkaiden valinnanvapaudenkin kannalta. Tämähän on muun muassa Suomen sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän uudistuksen

keskeinen tavoite. Tällaisessa kannanotossa on oletettava, että epäsymmetrisen informaation ongelmaan on olemassa parempia tai vähintään vastaavia ratkaisuja verrattuna laatupreemioihin tai franchising-konstruktioihin. Saman tavoitteen saavuttaminen voisi olla mahdollista myös hyvinvointialueita pienempien organisaatioiden kautta voitonjakokiellolla, mikä ei kuitenkaan olisi aivan yksinkertaista toteuttaa tuotanto-osuuskuntien kanssa. Pättiniemen argumentit uusista labouristisista tuotantomenetelmistä ja täysin uudet järjestäytymismuodot yksinyrittäjien osuuskuntayhdistyksen kautta, joista Forström-Tuominen et al. (2016) keskustelevat, voisivat olla tärkeä lisä argumentaatioon. Ne keskittyvät kuitenkin jälleen kapeampaan yhteisötalouden alueeseen eivätkä osallistuvaan, demokraattiseen talousrakenteeseen kokonaisuutena. Tämä saattaa selittää, miksi ne eivät etene osuustoimintateorian tasolle.

Forström-Tuomisen et al. (mt.) toinen toive, vaikkakaan sitä ei ole nimenomaisesti perusteltu, on se, että osuuskunnat voisivat olla laaja-alaisemmin asemoituneita sosiaali- ja terveyskysymyksiin kuin kapitalistiset yritykset. Kirjoittajat näkevät (tarvetta ja) mahdollisuuksia etenkin ennaltaehkäisyyn liittyen. Se, onko laaja-alaisempaan lähestymiseen mahdollisuuksia, riippuu kuitenkin vain rajoitetusti organisaatiomuodosta. Ensisijaisesti kysymys on jälleen valtion jälleen rahoituksesta. Jos valtio ei palkitse riittävästi ennaltaehkäisyä terveyden alalla, sitä tuskin tulee. Osuuskunnat ja muut osuustoiminnalliset muodot voivat ottaa tehtävän vastattavakseen vain, jos niillä on alhainen kulurakenne ja/tai ne voivat aktivoida paljon vapaaehtoistyötä. Asianosaisten edellytyksiä hyväksyä tämä ei kuitenkaan ole vielä tutkittu.

Yleisesti ottaenkin tämän ennusteen suhteen on syytä olla varovainen, koska Forström-Tuominen et al. (mt.) yhdistävät kapeasti määritellyn sosiaalisen alueen osuuskunnat suoraan terveellisen elämän edistämiseen liittyviin kannustusjärjestelmiin. Ensinnäkin, on erotettava toisistaan yhtäältä se mahdollinen kannustinjärjestelmä, jolla asiakkaita kannustetaan ehkäisemään tai lievittämään omalla toiminnallaan omia sairauksiaan (ja muita ongelmiaan) ja näin edistämään omaa (kokonais)hyvinvointiaan, ja toisaalta se mahdollinen kannustinjärjestelmä, jolla ennaltaehkäiseviä palveluita tuottavia palveluntarjoajia ja käytännön ennaltaehkäisevää työtä tekeviä työntekijöitä kannustetaan, toiseksi on huomioitava, että alue voi olla, terveydenhuoltosektorin rahoituksesta riippuen, kiinnostava myös voittoa tavoitteleville kapitalistisille yrityksille muun muassa siksi, että asiakastason epäsymmetrisen informaation ongelman voittamiseksi on nykyisin hyödynnettävissä esimerkiksi älykelloja ja muita puettavia älylaitteita, joihin voi potentiaalisesti liittyä taloudellisia yhteistyö- ja hyödyntämismahdollisuuksia. On ratkaisevan tärkeää tiedostaa, että tietyntyyppinen ennal-

taehkäisyn edistäminen voi myös vaikuttaa merkittävästi luokitteluihin ja määrittelyihin, esimerkiksi halukkuus osoittaa solidaarisuutta sairaita ihmisiä kohtaan vähenee mahdollisen syyllisyyden vuoksi, sairauksiin liittyy riittämätön ennaltaehkäisy (Maier-Rigaud & Böning 2020). Pahimmillaan jopa eugeeniset ajatukset ihmisen ’parantamisesta’ saatetaan herättää henkiin.

Palveluja tarjoavien osuuskuntien itsensä näkökulmasta on arvioitu tai ainakin toivottu, että yhteistoiminnallinen toiminta sosiaali- ja terveysalalla tuo monia yhteiskunnallisia etuja, jotka poikkeavat tyypillisten kapitalististen järjestäytyneiden yritysten eduista. Tämä sopisi hyvin myös perinteiseen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin. Nämä mahdolliset hyödyt sijoittuvat jälleen psykologiselle tasolle, esimerkiksi työntekijöiden ja palvelua tarjoavan organisaation väliseen tiiviimpään siteeseen ja ylijäämän käyttämiseen yrityksen kehittämiseen, ei jakoon pääomanomistajille. Ei ole tarvetta toistaa kritiikkiä psykologisista sitomismekanismeista, jotka ovat pikemminkin väitettyjä kuin teoreettisesti hyvin perusteltuja.

Teesi 4: Yhteisötaloudella on huomattava sosiaalipoliittinen merkitys.

Kysymys yhteisötalouden merkityksestä laajassa mielessä kansalaislähtöisemmälle eli osallistavammalle ja demokraattisemmalle yritysrakenteelle ja taloudelle liittyy suoraan keskeiseen kysymykseemme labouristisen talousrakenteen, tai ainakin osallistavan talouden osien, mahdollisuuksista. Keskustelulle on sekä Suomessa että kansainvälisesti ominaista se, että yhteisötalouden merkityksestä koko yhteiskunnalle keskustellaan edelleen vain erityisistä tieteellisistä näkökulmista, usein tiettyihin paradigmoihin liitettynä, mutta yhteyksiä keskustelun eri tasojen välillä tuskin nähdään. Tämä koskee sekä tutkimusta että opetusta. Saksassa näiden kysymysten opetukseen ja tutkimukseen panostetaan erityisesti moniarvoisen taloustieteen piirissä. Poliittisesti keskustellaan ennemminkin uudistuksista, kuten yhteismääräämisoikeudesta, kuin työntekijöiden itsehallinnoille myönnettävistä tuista ’haittojen kompensoimiseksi’ eli korvauksista siitä, että itsehallinnot sisällyttävät hintoihin niitä kustannuksia, jotka kapitalistiset yritykset voivat ulkoistaa.

Suomalaiset yleisen osuustoimintateorian tutkijat näyttävät olevan normatiivisesti vakuuttuneita tällaisten järjestäytymismuotojen erityisistä eduista ja noudattavat implisiittisesti kaikkia argumentteja, joita olemme käsitelleet mm. digitalisaation seurausten yhteydessä, toisin sanoen normirakenteen ongelmia epäillään syntyvän tilanteessa, jossa työnjaon kaikki osa-alueita koordinoidaan

markkinoiden kautta ja markkinoita yritetään yhä enemmän ’täydellistää’. Tutkijat ovat esittäneet mm. seuraavia kysymyksiä:

- Onko yhteisötalouden (suppeassa merkityksessä) poliittista painoarvoa ja laajuutta mahdollista lisätä esimerkiksi korkeamman tarjontavolyymin kautta ja myös hyvinvointipalvelujen jakelun osalta?

- Miten yhteisötaloudessa (suppeassa merkityksessä) voidaan reagoida sääntely- ja valvontaolosuhteiden muutoksiin, kuten markkinakorvikkeiden käyttöön, tekniseen ja digitaaliseen kehitykseen todentamisongelmien ratkaisemisessa ja epäsymmetrisen informaation ongelman ratkaisuihin?

- Säilyykö yhteisötalouden oletettavasti omaleimainen toimintakulttuurinen luonne (demokraattiset päätökset, sosiaaliset tavoitteet, pienten organisaatioiden asettaminen etusijalle) sen mahdollisesti laajentuessa talouden alueille, joilla toimintakulttuuri on tyypillisesti ollut kapitalististen, voittosuuntautuneiden yritysten muovaamaa, vai sulautuuko yhteisötalouden toimintakulttuuri noilla alueilla jo olemassa olevaan kulttuuriin? Entä mihin suuntaan nämä toimintakulttuurit ovat siirtymässä tai millaiseen tiiviiseen muotoon ne näillä uusilla alueilla sulautuvat?

- Kuinka hyvin yhteisötalouden käytäntö osataan liittää akateemiseen tutkimukseen, opetukseen ja projektien suunnitteluun?

- Luoko yhteisötalous (laajimmassa mielessä) yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa empiirisesti todistettavaa menestystä, joka vaikuttaa koko talouteen, ja synnyttääkö se konkreettisia ratkaisuja ajallemme tyypillisten sosiaalisten riskien ja ongelmien käsittelemiseen myös kilpailuympäristöissä?

3.3 Yhteisötalous sosiaali- ja hyvinvointipolitiikan keskiössä

Yhteisötalouden syntymiseen Euroopassa 1800-luvun alussa vaikuttivat samat sosiaaliset voimat kuin liberalismin ja sosialisminkin (Pättiniemi 2004, 21; Im-

monen 2006; ks. myös tämän kirjan Johdanto). Nämä voimat vakiintuivat modernisoitumisen, teollistumisen ja kaupallistamisen aikana sekä kokonaisvaltaisen markkinajärjestelmän muodostumisen yhteydessä syntyneiden yhteiskunnallisten ongelmien ja jännitteiden kautta, ennen kaikkea köyhyyden ja vahvan taloudellisen eriarvoisuuden uusien muotojen ja häiritsevien rakennemuutosten kautta.

Jos ei keskitytä pelkästään markkinatalouksiin, yhteisötalouden juuret ulottuvat historiassa vielä kauemmas kuin Euroopan teollistumisen aikaan, nimittäin erilaisiin, feodaalisella keskiajalla perustettuihin kirkollisiin ja kunnallisiin apua tarvitseville suunnattuihin laitoksiin ja sairaaloihin. Nykyaikaisemman yhteisötaloudellisen toiminnan ensimmäisissä ilmenemismuodoissa oli alun perin kyse näiden palvelujen tuotannon ja kulutuksen valtiosta riippumattomasta järjestämisestä ja henkilökohtaisen oma-aloitteisuuden edistämisestä. Ainakin alussa vallitsi melko liberaali käsitys taloudellisesti syrjäytyneiden ihmisten tukemisesta ja voimaannuttamisesta. John Stuart Milliä voidaan pitää yhtenä tämän suuntauksen tärkeimmistä teoreettisista kannattajista, vaikka hän itsekin vaati valtion tukea tuotanto-osuuskunnille reilun kilpailun varmistamiseksi. Myös ensimmäiset käytännön kokemukset osuuskuntien perustamisesta osoittavat tähän suuntaan. Varhaiset osuuskunnat olivat lähinnä paikallisia oma-apuyhdistyksiä, eivätkä ne pyrkineet järjestämään koko taloutta uudelleen. Mill puolestaan visioi varhaisessa vaiheessa eräänlaisen demokraattisesti järjestäytyneen markkinayhteiskunnan, jossa olisi tuotanto-osuuskuntia ja korostettuja kansalaisvapauksia. Lisäksi syntyi joukko muita liikkeitä, jotka pyrkivät luomaan täysin erilaisen, vahvasti työvoimaorientoituneen – vallankumouksellisen ja evoluutionaarisen – yhteiskunnan.

Suppeassa merkityksessä yhteisötaloudessa talouden erityissektorina on keskeistä markkinoiden ja valtion välinen erityinen asema, jolla molempien tasojen erityiset ohjausongelmat on (osittain) ratkaistava. Ihannetapauksessa tasa-arvoa, osallistumista ja demokratiaa tulisi edistää pitkällä aikavälillä yhteiskunnan jäsenten, myös organisaatioiden työntekijöiden, osallistumisella (Köppä 2006, 156). Toisin kuin kapitalistisen talouden tyypilliset organisaatiot, kuten erimuotoiset osakeyhtiöt, osuuskunnat, voittoa tavoittelemattomat yhdistykset ja säätiöt eivät Köpän mukaan niinkään palvele voiton tavoittelua, vaan pikemminkin sosiaalisia päämääriä. Luonnehdinta ei välttämättä koske tuotanto-osuuskuntia, koska ne eivät kilpailuympäristössä toimiessaan voi täysin sivuuttaa muitakaan motiiveja, etenkään kulujensa kattamista.

Joka tapauksessa tämä jossain määrin mantramainen luonnehdinta eri organisaatiomuotojen eroista on tyypillinen muillekin sosiologisesti orientoituneille

tarkasteluille. Olemme maininneet tämän argumentin ja pohtineet sitä kriittisesti useammin kuin kerran. Siinä jätetään huomioimatta organisaation muodostamisen täsmälliset tavoitteet, kilpailun erilainen vaikutus (mm. erilaisista ohjausmuodoista sekä markkinoiden ja valtion mahdollisesta epäonnistumisesta riippuen) hyvinkin erilaisissa sääntely- ja taustaolosuhteissa sekä molempien tasojen monet keskinäiset riippuvuudet ja yrityksiä, markkinoita, valtiota sekä demokratiaa koskevien narratiivien normatiiviset taustat. Luonnehdinta on tavallaan itsekin narratiivi sosiaalisista instituutioista ja osuuskunnista yleensä. Niin pian kuin sillä on sisäisiä käyttäytymisvaikutuksia, se on otettava huomioon myös analyyttisesti, mutta ehkä se on vain julkinen stereotypia, jota on selkeästi yksinkertaistettava, tai vain normatiivista toiveajattelua, jolla ei ole suuria seurauksia eri organisaatiomuunnelmien elinvoimaisuudelle. ’Hyvien tavoitteiden’ rohkeaksi määrittelyksi sitä ei kuitenkaan voida tunnistaa, ja se myös sekoittaa normatiivisen toiveajattelun ja syvällisen analyyttisen ymmärryksen.

Köpän (mt.) mukaan kansalaisten osallistuminen sosiaali- ja terveyspalvelujen laajuutta ja tarjontaa koskevaan päätöksentekoon on välttämätöntä ainakin pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle. Yhteisötaloudella on myös muita vakauttavia toimintoja, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että heikommassa asemassa olevien ihmisten voimaannuttaminen ja tukeminen edistää sosiaalista koherenssia. Tämä on taloudellisesti edullista paitsi työvoimapotentiaalin, myös eräiden muiden tavoitteiden, kuten työttömyysasteen, kannalta. On keskeistä tiedostaa, että jotkin työmarkkinateoriat, kuten tehokkuuspalkkalähestymistapa, näyttäisivät viittaavat siihen, että työttömyys- ja ylikoulutusongelmat sekä voimakkaat palkkaerot eivät suinkaan johdu pelkästään siitä, että ilman riittävää pätevyyttä ja osaamista on liikaa ihmisiä, vaan markkinoiden hallintaongelmat aiheuttavat monia ongelmia erityisesti hyvin pätevien henkilöiden kohdalla (Kubon-Gilke 2018a, kohta 4.3.3). Myös tuotanto-osuuskuntien osalta kannattaa suhtautua epäilevästi työllisyyteen, koska niillä on kannustin optimaalisen pieneen yrityskokoon. Tämän vuoksi ne saattavat olla haluttomia ottamaan uusia jäseniä, jos ne eivät pysty palkanalennuksilla tai vastaavilla toimenpiteillä voittamaan luvussa 2 laajasti keskusteltua sitoutumisongelmaa, joka liittyy pitkän aikavälin kiinnittymiseen organisaatioon. Tätä kuvailee myös Schulze-Böing (2021, 43). Hän raportoi solidaarisuuspohjaisista talouksista, jotka eivät ole voittohakuisia, vaan jotka toimivat solidaarisuuspohjaisen talouden ymmärtämisen periaatteiden mukaan. Schulze-Böing yhdistää periaatteen suoraan osuuskuntien ajatukseen. Uuden solidaarisuusmuodon kannattajat toivovat, että tästä muodosta tulee sekä kapitalistista että valtiollista (ja suurten hyvinvointijärjestöjen) kont-

rollia parempi ja että se kykenee tarjoamaan myös heikommassa asemassa oleville ihmisille mahdollisuuksia työmarkkinoilla. Ihannetapauksessa tämä olisi tärkeä rakennuspalikka tiellä kohti osallistavaa, osallistumiseen tähtäävää yhteiskuntaa.

> ”[…] näitä suuria odotuksia ei voitu täyttää. Monien vaihtoehtoisten yritysten oli nopeasti ymmärrettävä, ettei liiketalouden sääntöjä voida kumota edes muuttuneissa poliittisissa olosuhteissa. Yksi osa integroitui normaaliin kapitalistiseen talouteen, toinen osa siirtyi valtion rahoittamien sosiaalipalvelujen suuntaan, jotka ovat sosiaaliturvalain (!) tai julkisten hankintojen jäykkyyden alaisia. ’Yhteisötaloudella’ […] ei ole vielä ollut olennaista roolia työmarkkinapolitiikan kannalta.” (Mt.).

Arvioitaessa yhteisötalouden eri – sekä koko demokraattisesti muodostettuun talouteen kokonaisuutena kohdistuvien että valtion (osa)rahoittamien sosiaalipalvelujen kapeaan alueeseen kohdistuvien – suuntien vaikutuksia käy jälleen selväksi, että kilpailuedellytysten vertailu on erityisen kiinnostavaa sen kysymyksen kannalta, millä edellytyksillä tuotanto-osuuskunnat voivat selviytyä eri instituutioiden välisessä kilpailussa.

Analyyttisista puutteista huolimatta väitetään, että resilienssisuuntautuminen sosiaalisen turvallisuuden tavoittelemiseen yhteisötaloudessa (nykyisin luultavasti laajemmassa merkityksessä tulkittuna) tuottaa muun tyyppisiin yritysmuotoihin ja muihin sektoreihin verrattuna myönteisiä tuloksia työmarkkinapolitiikan kannalta (Laurinkari 2010, 85–). Kuten tässä kirjassa jo useaan kertaan mainittu esimerkki Mondragon-konsernista osoittaa, että tämä voi varmasti onnistua, varsinkin kriisiaikoina. Aiemmin korostimme koronakriisin seurauksena yhteisesti päätettyjen palkanleikkausten työllisyyttä vakauttavaa vaikutusta. Mondragonin toiminta ei rajoitu pelkästään sosiaalialan palveluihin, vaan konserni monilla palveluntarjonnan osa-alueilla. Kaikista yhteiskunnallisten organisaatioiden, erityisesti osuuskuntien, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia koskevista oletuksista puuttuu riittävä määritelmällinen ja analyyttinen terävyys, jotta voidaan tehdä johtopäätöksiä demokraattisten, osallistavien yritysrakenteiden mahdollisuuksista sosiaalisektorilla tai koko talouden kannalta. Pikemminkin niissä määritellään joitakin epämääräisiä ideoita, jotka tarjoavat ehdotuksia lisäanalyysien suuntaamista varten.

Alaan perehtyneiden suomalaistutkijoiden oman käsityksen mukaan yhteisötalouden tutkimus ei itse asiassa ole yhtenäinen kokonaisuus, vaan se viittaa määritelmästä ja näkökulmasta riippuen useisiin hyvin erilaisiin yrityksiin ja tuotantoalueisiin, joissa yhteisötalouden yleiset ihanteet suppeassa tai laajem-

massa merkityksessä toteutuvat hyvin eri tavoin. Tämä miltei rinnastaa yhteisötalouden alakohtaiseen tai yleiseen tuotantorakenteeseen. Laajennettua näkökulmaa koko yhteiskuntaan ja kaikkiin markkina-alueisiin käsitellään kokonaiskuvassa vähemmän intensiivisesti kuin toimialakohtaista näkökulmaa. Myös enin osa viime vuosien osuuskuntia ja yhdistyksiä koskevasta tutkimuksesta liittyy suppean, suurelta osin sosiaalisektoriin sekä paikallisiin rahoitus- ja kilpailuolosuhteisiin rajoittuvaan yhteisötalouteen.

On kuitenkin olemassa yksi suuntaus, joka viittaa koko yhteiskunnan tasoon. Nykypäivän verkostoituneemmassa yhteiskunnassa voidaan tunnistaa erilaisia mutta samankaltaisia kehitys- ja ajatteluprosesseja kuin vanhassa osuuskuntaliikkeessä varhaisen teollistumisen aikaan. Osuustoimintamalli edustaa nyt kokonaisuutena (ei vain tuotanto-osuuskuntien osalta) kestävään kehitykseen tähtäävää yrityskulttuuria, joka on pärjännyt ja pärjää edelleen paikallistason ja globaalin talouden välissä. Taloudellisesta näkökulmasta alueellinen sijainti ei välttämättä ole ratkaiseva kriteeri, mutta se näyttää ainakin viittaavan siihen, että osuustoiminnalle jää hieman enemmän tilaa organisaatiomuotona. Tämä voi johtua siitä, että esimerkiksi tuottaja- tai myyntiosuuskunnat yrittävät rakentaa vahvempaa vastavoimaa esimerkiksi suurten verkkokauppiaiden tavoittelemia vähittäiskaupan monopsonistisia hyödyntämismahdollisuuksia vastaan. Erilaisten osuuskuntamuotojen osittaisia etuja voidaan selittää riittämättömällä markkinasääntelyllä ja kansallisen tason kilpailupolitiikan vaikeuksilla. Vaikeampaa on selittää, onko myös täysivaltaisilla osuuskunnilla eli työväen itsehallinnoilla vastaavasti paremmat mahdollisuudet.

Uusi kehitys tarjoaa kuitenkin lähestymistavan myös tähän. Tuotanto-osuuskunnat tarjoavat uusia mahdollisuuksia koko osuuskuntajärjestelmälle, esimerkiksi mahdollisuuksia toimia vastavoimana ’pimeästi’ tehtävälle työlle sekä hallita yksittäisten itsenäisten ammatinharjoittajien, yksinyrittäjien, tai työttömien sosiaalisia riskejä.

Vaikka esitetty argumentti saattaa tällä hetkellä olla tuotanto-osuuskuntien kohdalla useissa maissa vain sivuaspekti, se on silti tärkeä. Näin on muun muassa siksi, että tuotanto-osuuskunnat suosivat oman henkilöstölainauksen ja vaihtoehtoisia työmahdollisuuksia etsivien työttömien yhdistysten kautta erityisiä työntekijöiden itsehallinnon muotoja ja mahdollistavat näin myös lyhyemmät työsuhteet kapitalistisesti järjestäytyneillä talouden aloilla. Vastaava malli toimii eräissä tapauksissa, vaikkakaan ei osallistavassa muodossa, myös henkilöstövuokrausyritysten kanssa, mutta tässä tapauksessa se koskee tiettyä itsenäisten toimijoiden joukkoa. Tämän hieman erikoisen osuuskuntamuodon kannattajat keskittyvät työntekijöiden itsehallinnon yhteydessä tilapäiseen

työntekoon tai itsenäiseen ammatinharjoittamiseen ja väittävät, että muun muassa tavanomaisilta työmarkkinoilta syrjäytyneiden ryhmien jäsenet joko pysyvät osuuskunnan jäseninä osuuskuntajäsenyyden ja osuuskunnan heille välittämän työn kautta tai voivat saada jalansijaa tavanomaisilta työmarkkinoilta (esim. Pättiniemi 2006; 2011). [129] Viimeaikainen, voimakkaan ja käytännössä kaikille yhteiskunnan tasoille ulottuvan digitalisoinnin luonnehtima kehitys on tässäkin yhteydessä kiinnostava, sillä sen vaikutukset eivät koske ainoastaan syrjäytyneitä ryhmiä.

Kyse on yksinyrittäjien sulautumisesta näennäiseksi tuotanto-osuuskunnan ja myynti- tai tuottajayhteisön taloudelliseksi välimuodoksi, usein jopa rekisteröidyn osuuskunnan tai rekisteröidyn yrityksen laillisessa rakenteessa. Nämä ihmiset ns. lainaavat itseään eli työskentelevät tilapäisesti muiden juridisten yritysmuotojen yrityksille tai kotitalouksille, mutta osuuskunnan juridisessa suojassa. Yksittäiset palveluntarjoajat eivät yleensä palkkaa itse yhtään työntekijää ja pitävät tilaustensa ylijäämän suurelta osin itsellään. Esimerkiksi Smart eG (2022) kuvailee yhdistymistä ja eräitä sen vaikutuksia (lähes mainostyyliin) seuraavasti:

- ”Koronahätäavusta huolimatta itsenäisten ammattinharjoittajien taloudellinen epävarmuus jatkuu; ei kuitenkaan Smart-osuuskunnan ’itsenäisten ammatinharjoittajien’ kohdalla, jotka ovat oikeutettuja lyhytaikaisille työtekijöille maksettavaan korvaukseen [joka vastaa osaa tekemättömien tuntien tuntipalkasta].

- Työllistyneet Smart-jäsenet hyötyvät lakisääteisen sairaus-, eläke- ja työttömyysvakuutuksen saatavuudesta sekä alennetuista itsenäisen ammatinharjoittamisen kustannuksista – lyhyesti sanottuna: jatkuvasta, kriisinkestävästä turvasta.

- Osuuskunnille ja alustaosuuskunnille tyypilliseen tapaan Smart-jäsenet voivat myös demokraattisesti osallistua yritysten päätöksiin ’yksi jäsen – yksi ääni’ -periaatteen mukaisesti, mikä luo oikeudenmukaisia vaihtoehtoja epävarmalle keikkataloudelle.”

[129] Suomalainen toteutusmalli on hieman erilainen kuin saksankielisen Keski-Euroopan malli, jossa on kaikki henkilöstövuokraus- tai vuokratyöfirmat eivät ole perinteisiä kapitalistisia yrityksiä, vaan niiden joukossa on todella yhteistyössä järjestettyjä vuokratyönvälitystoimistoja. Yksi näistä on VEBO Genossenschaft (VEBO 2022) Sveitsissä.

Osuuskunnan jäsenet maksavat vähintään 50 euron osuusmaksun. Käsitellessään tilauksia Smart EG:n kautta osuuskunta pidättää itsellään 7 prosenttia nettotilaussummasta ja jäsenet vastaavat kaikista sosiaaliturvakuluista itse. Heillä on kuitenkin mahdollisuus saada ainakin lakisääteinen sosiaalivakuutus järjestön kautta, koska he käyvät kauppaa osuuskunnan työntekijöinä.

Tuotanto-osuuskunnille muutoin ominainen työnjakoon perustuvan tuotannon synnyttämä tiimihenki joutuu tässä tapauksessa väistämään yksinyrittäjien halua saada riskiturvaa osuuskunnan kanavoiman sosiaaliturvan kautta sekä apua tilausten hallinnoinnissa. Tilanteessa on mahdollista nähdä joitain yhtäläisyyksiä varhaisen Pellervo-seuran ensimmäisille yrityksille ottaa haltuunsa osuuskuntia muodostaneiden pienten maatalousyksiköiden johtamistehtäviä. Kiinnostus yrittäjäryhmän tarjoamiin keskitettyihin palveluihin voi tehdä liittymisestä houkuttelevaa. Henkilöstövuokraus ei laajimmassa merkityksessään ole toistaiseksi (ollut) aivan tunnusomaisimpia tuotanto-osuuskunnan piirteitä, mutta se voi osaltaan avata uusia itsenäistymismahdollisuuksia osuuskunnille uuden, kaksoisroolin alla yksilöllisten etujen ja yhteisöllisen sitoutumisen välisessä jännitteessä. Puusa ja Hakkila (2015, 2) ovat tutkineet tätä tarkemmin ja päätyneet seuraavaan arvioon:

> ”[…] tunnistimme kuusi motivaatiotekijää, jotka kuvaavat osuuskuntaa liiketoimintamuotona itsenäisen ammatinharjoittamisen yhteydessä. Näistä kolme kuvastaa itsenäisen ammatinharjoittamisen kirjallisuudessa tunnistettuja universaaleja autonomiatarpeita: voimaantuminen, itsehallinto ja vapaus. Ehdotamme, että muut kolme, turvallisuus, monimuotoisuus ja yhteisöllisyys, ovat osuuskuntien ainutlaatuisia piirteitä, jotka johtuvat vakiintuneista osuuskuntaperiaatteista. Yrittäjyyden perustavanlaatuisten autonomiatarpeiden lisäksi päättelemme, että osuuskuntarakenne tarjoaa yrittäjille erilaisia lisäetuja. Jälkimmäiset piirteet tekevät osuustoiminnallisesta yhteisöstä erottuvan ja ainutlaatuisen itsenäisen ammatinharjoittamisen foorumin ja toimivat olennaisina ajureina tämän tietyn yritysmuodon valinnassa. Havaitsimme kuitenkin, että kun ne yhdistetään autonomiaominaisuuksiin, ne voivat aiheuttaa ongelmia tasapainon löytämisessä yksilön ja yhteisön tarpeiden välillä. Tästä syystä väitämme, että vaikka osuuskunnilla on kyky alentaa yrittäjyyden esteitä, yrittäjien tarpeet eivät ole kiistatta yhteensopivia osuuskunnan ominaisuuksien tai tarpeiden kanssa. Tutkimuksemme perusteella ehdotamme, että yksilöllisyys ja yhteisöllisyys ovat kilpailevia voimia, jotka muodostavat luontaisimman ristiriidan työväenosuustoiminnassa. Siksi ehdotamme, että pyrkimys tasapainoon yksilöiden ja yhteisön tarpeiden välillä kuvastaa osuuskuntien uutta ’kaksoisroolia’.”

Tämä havainto on mielenkiintoinen, koska se määrittelee uusia muotoja ja tehtäviä työntekijöiden itsehallinnon ja myyntiosuuskuntien välisille osuuskunnil-

le, jotka voisivat tarjota tietyn institutionaalisen parannuskeinon epävarmoja työoloja vastaan, erityisesti alustojen välittämien tilausten tapauksessa. Tämä ei ole täydellinen ratkaisu alustatyön erityisongelmiin. Toisaalta osuuskunnat, jotka myös itse ylläpitävät alustoja, voisivat tarjota lupaavia vaihtoehtoja nykyiselle epävarmalle alustatyöllisyyden ongelmalle. Tällainen tulevaisuuden visio voisi toteutua uusien työn organisointimuotojen kautta, esimerkiksi voimakkaasti kasvavan Coworking-tilojen käytön yhteydessä, jos yksilöt yhdistyvät osuuskuntiksi henkilökohtaisten kontaktien kautta yhteisissä toimistotiloissa ja myös toimivat yhdessä alustoja osaamisensa ansiosta. Verkoston ulkoisvaikutukset voivat tarkoittaa, että vain rajoitettu määrä tällaisia suurempia osuuskuntia tai osuuskuntayhtymiä selviytyy kilpailussa, mutta osuuskuntaaatteen ei tarvitse kadota.

Tämä on vielä hieman unelman asteella, mutta mahdollisuutta harkitaan jo. Parhaassa tapauksessa tämä voisi johtaa uusiin labouristisiin tuotantomenetelmiin digitoinnin yhteydessä tapahtuvien osuuskuntafuusioiden puitteissa. Toisaalta, jos uusiin työmuotoihin, joissa on vähemmän ohjausmahdollisuuksia, liittyy positiivisia motivaatio- ja tuottavuusvaikutuksia, ne voivat johtaa työntekijöiden etujen parempaan huomioimiseen myös kapitalistisesti rakennetuissa yrityksissä, ja toisaalta hyvin erilaisen pätevyyden omaavat henkilöt voivat, vaikkakin aluksi ehkä ensisijaisesti digitaalisen työn alalla, muodostaa osuuskuntia, joilla on omat alustansa. Mikäli perinteisesti esiin nostetut työvoiman itsehallinnon vaikeudet voidaan ratkaista hybridiversioina, tämä johtaisi Karl Polanyin tarkoittamassa merkityksessä kaksoisliikkeeseen kohti työvoiman valta-asemaa ja sen etuja taloudessa ja politiikassa suosivaa järjestelmää.

Yksittäisten itsenäisten ammatinharjoittajien muodostamat tuottajaosuuskunnat voivat nimenomaan tällä hetkellä osoittautua hyödyllisiksi yksittäisissä maissa sosiaaliturvajärjestelmästä ja sosiaaliturvajärjestelmän piiriin pääsemiseen liittyvistä vaatimuksista riippuen. Smart eG ja vastaavat muodot ovat toistaiseksi vain vähäisessä määrin integroineet syrjäytyneisiin ryhmiin kuuluvia ihmisiä työmarkkinoille, ja ne ovat enemmänkin myyntiosuuskuntia, joiden erityisenä tavoitteena on kyetä hyödyntämään sosiaaliturvajärjestelmää tilanteissa, joissa tilaukset huonon markkinatilanteen vuoksi vähenevät tai loppuvat.

Tässä suhteessa Suomessa on havaittavissa hyvin samanlaista kehitystä kuin Saksassa. Myös meillä osuuskunta mahdollistaa osa-aikaisen yrittäjyyden jossain määrin. Jos osuuskunnassa on vähintään seitsemän jäsentä, jäseniä ei luokitella työttömyysetuuden osalta yrittäjiksi, vaan he ovat (työttömyysturvalain 1 luvun 6 §:n mukaan) osuuskunnan työntekijöitä ja näin ollen oikeutettuja muun muassa työttömyysetuuteen. Jos osuuskuntaan alkuvaiheessa ei saada

tarpeeksi tilauksia, osuuskunnan jäsen on mahdollista hakea soviteltua työttömyysetuutta. Jäsenen näkökulmasta eksistentiaalisilta riskeiltä suojautumisen kannalta on olennaista se, määritelläänkö hänet työntekijäksi vai yrittäjäksi. Esimerkiksi 1990-luvun lopulla, jolloin työttömyys oli Suomessa verrattain korkea, tämä johti siihen, että työttömät perustivat yhteensä noin 200 osuuskuntaa voidakseen työllistyä virallisesti omaan osuuskuntaansa (Pättiniemi 2006).

Suomessa, kuten Saksassakin tarkastetaan ulkopuolisten yritysten työtilauksista, onko henkilön yritykselle tekemä työ tehty itsenäisenä ammatinharjoittajana (tai osuuskunnan jäsenenä) vai onko henkilöllä kyseiseen yritykseen hierarkkisen integraation ja pitkäaikaisten sopimussitoumusten kautta, de facto, työsuhde, joka sitten määrittelisi toimeksiantajayhtiön tavanomaiset sosiaaliturvavelvoitteet. Tässä tapauksessa kuuluminen osuuskuntaan puhtaasti riskien suojaamistarkoituksessa olisi siis tarpeetonta.

Pekka Pättiniemi luonnehtii väitöskirjansa (mt.) abstraktissa edellä hahmoteltuja entisten yksinyrittäjien, itsenäisten ammatinharjoittajien tai työttömien osuuskuntia sosiaalisiksi yrityksiksi. Tämä osoittaa jälleen kerran kansalaisyhteiskunnan, yhteisötalouden, sosiaalisen yrityksen ja muiden vastaavien käsitteiden moniselitteisen merkityksen kirjallisuudessa. Joskus kyse on vain sektorista, jolla sosiaalipalveluja tarjotaan, mutta toisinaan kyse on myös kaikista niistä organisaatioista, joihin haluttuja yksilötason ja/tai koko yhteiskuntaa ja kaikkia talouden alueita koskevia sosiaaliset vaikutuksia pyritään kohdistamaan.

Erityisten osuuskuntien muodostaminen uusilta, etenkin keikkatyöhön liittyviltä, sosiaalisilta riskeiltä suojautumiseksi tulisi ymmärtää vain pienenä poikkeuksena, mutta niiden kautta voidaan kylläkin ensinnäkin arvioida osuuskuntien kanavoiman ja tarjoaman institutionalisoidun ’tilapäisen työn’ työmarkkinavaikutuksia, ja toiseksi osoittaa, miten lainsäädännössä olevia aukkoja voidaan ainakin osittain kuroa umpeen osuuskuntalakia hyödyntämällä ja miten tiettyjä sosiaalisia vaikeuksia voidaan näin vähentää. Kolmanneksi kyse on visioista, jotka koskevat uusia työorganisaatiota ja tuotantotapoja, jotka rakentuvat (uudenlaisille) yksilöiden yhteenliittymille. Nämä yhteenliittymät sekä tarjoavat erityisiä palveluita itse että toimivat alustana niille ja siten myös osaltaan toteuttavat uusia tuotantotapoja, jotka voivat kehittyä labourististen organisaatiorakenteiden suuntaan.

Työmarkkinavaikutusten näkökulmasta tuotanto-osuuskuntien edut voidaan ymmärtää myös toisin, nimittäin siten, että perinteiset työvoiman itsehallinnot eivät lainaa työvoimaansa ulos, vaan päinvastoin turvautuvat itse (huonosti pal-

kattuun) tilapäiseen työvoimaan. Tämä järjestely voi ratkaista tutun sitoutumisongelman liittyvien jäsenten tilapäisen palkanalennuksen kautta, mutta sen välttämättömänä edellytyksenä kuitenkin on, että osuuskunnat voivat uskottavasti sitoutua tarjoamaan näille työntekijöille myöhemmin täysivaltaista jäsenyyttä. Pysyvästi vakaa, labouristinen narratiivi tuottavasta osuustoiminnasta sopii yhteen korkeintaan näiden 'tilapäistyöntekijöiden' myöhemmän täysjäsenyyden varmistamisen kanssa.

Palataan tarkastelemaan yleistä osuuskuntajärjestelmää talouden erityissektorina suppeammin määritellyn yhteisötalouden sisällä. Monissa Euroopan unionin maissa yhteisötalous suppeassa merkityksessä on yhdistelmä valtion hyvinvointipolitiikkaa ja markkinalähtöistä, pääasiassa kapitalistisesti organisoitua taloutta. Useimmissa jäsenmaissa hyvinvointipalvelujen tuotanto tapahtuu yhteistyössä eri toimijaryhmien kesken valtion rahoituksella. Sekä korporatiivisessa koordinaatiossa että markkinakorvikkeiden kanssa toimivassa koordinaatiossa yhteiskunnalliset organisaatiot ovat siis vaihtosuhteessa tyypillisten markkina-alueiden ja valtion viranomaisten kanssa.

Johtamisen vahvemman markkinasuuntautuneisuuden seurauksena hyvinvointivaltion toimijat joutuvat yhä useammin miettimään strategioitaan ja toimintaansa. Pienemmät organisaatiot joutuvat usein luopumaan omasta tarjonnastaan ja toimimaan franchising-ketjuissa kyetäkseen antamaan palveluilleen tietyn, uskottavan laatutakuun. Muutokset sosiaalisten organisaatioiden ja yhdistysten oman yhteiskunnallisen toiminnan suuntautumisessa ja voimakkuudessa voidaan tällöin luokitella marginaalisiksi tai siirtymävaiheeseen liittyviksi ilmiöiksi, mutta niiden seuraukset voivat olla narratiivien ja näihin liittyvien käyttäytymisvaikutusten kannalta niin organisaatioissa kuin niiden ulkopuolellakin. Jos organisaatiot todella toimisivat tai jos ne aiemmin kuvaamassamme, Bowlesin (2016) tarkoittamassa mielessä nähtäisiin omaa etuaan tavoittelevina itsekkäinä 'roistoina', tämä voisi heikentää työntekijöiden (tai, tapauksesta riippuen, osuuskunnan jäsenten) sisäistä etua ja uhata toiminnan alkuperäisiksi koettujen tavoitteiden saavuttamista, erityisesti moraalin, solidaarisuuden ja yhteistyön heikkenemisen kautta. Tässä tilanteessa myös velvollisuutta yhteisen edun tavoitteluun korostava tulkinta organisaatiosta ja sen toiminnasta voisi kaatua eli tulkinta voisi vaihtua (Laurinkari 2007, 194–195).

Sosiologisissa analyyseissa yhteisötaloudelle annetaan usein tehtäväksi ratkaista tyypillisiä perinteisten 'markkinoiden epäonnistumisen' ongelmia. Tässä kirjassa on jo laajasti keskusteltu institutionaalisen talouden 'toiseksi parhaista' ratkaisuista tai yhteenliittymistä mutta myös rajanylityksistä julkisen tason ja aidosti kollektiivisten tehtävien suhteen. Näissä tässä keskusteluissa sosiologi-

sesti muotoilluista analyyseista liikutaan vielä melko suppeasti muotoillussa yhteisötalouden määritelmässä, koska laajemmassa määritelmässä hajautetusta ohjauksesta ei labouristisessa, demokraattisessa ja osallistavassa taloudessa luovuta ja esimerkiksi tuotanto-osuuskunnat toimivat myös tyypillisillä markkinoilla, joilla ei ole kauaskantoisia valvontaongelmia.

Sosiologiset keskustelut kärsivät toisinaan hyvin rajallisesta ymmärryksestä kilpailun eri tasoilla ja tämänkin seurauksena argumenteista tulee usein liian dikotomisia ja normatiivisia. Ajatusmalleja ja narratiiveja voidaan helposti käyttää myös tieteessä, esimerkiksi eron tekemiseen ’kovan ja haitallisen’ markkinakapitalismin ja ’yhteistyöhön perustuvien, sosiaalisten ja sosiaalista hyvinvointia lisäävien’ sosiaalisten yritysten välillä. Niin yksinkertaista tämä ei kuitenkaan yleensä ole. Hajautettu markkinakoordinointi voi olla järkevääkin, kapitalistisesti järjestäytyneet yritykset voivat tukea myös oikeuksiin ja velvollisuuksiin perustuvaa toimintakulttuuria tai hierarkkisia luokkia, päällekkäisyyksiä esiintyy, ja joissain tapauksissa on harkittava rajojen ylittämistä hajautetun ja keskushallinnon välillä. Sosiologisesti suuntautuneessa tutkimuksessa tehokkuuden ja yhteisen edun normatiivisten kriteerien välillä on kuitenkin hieman hajanainen sekoitus argumentteja. Perinteinen taloudellinen analyysi ei kuitenkaan ole myöskään täysin sopiva lähestymistapa, koska se puolestaan kärsii enimmäkseen yksipuolisesta kannustimiin keskittymisestä, eikä siinä käsitellä kyllin riittävästi tunkeutumis- ja syrjäytysvaikutuksia, kuten ei myöskään kaikkia keskeisiä argumentteja suunnitelmien, luokittelujen ja narratiivien merkityksestä.

Laurinkarin (mt.) mukaan yhteisötalouden yritykset ovat joka tapauksessa menettäneet osan liikkeelle panevasta voimastaan yhteiskunnallisten muutosprosessien aikana, ja ne ovat tulleet strategioissaan yhä samankaltaisemmiksi kapitalistisesti organisoituneiden kilpailijoidensa kanssa, koska niiden olisi pitänyt yhä enemmän altistaa itsensä kilpailulle tyypillisesti kapitalistisesti johdettujen yritysten kanssa. Tämä on saattanut vaikuttaa paitsi strategioiden muuttumiseen, myös muuttuneisiin narratiiveihin ja asenteisiin siten, että organisaatioiden erityiset sosiaaliset tavoitteet on tahattomasti unohdettu johtuen näkyvästä tarpeesta varmistaa organisaation olemassaolo kilpailutilanteesta huolimatta. Merkityksetöntä ei ole, millaisia vaikutuksia tällä on organisaation säilymiseen toimintakykyisenä ja elinkelpoisena myös tulevaisuudessa. Laurinkarin (mt.) mukaan sosiaaliset organisaatiot ovat voineet itse myötävaikuttaa metamorfoosiin kapitalistisesti järjestäytyneiden markkinayritysten suuntaan muuttuneen kontekstin käyttäytymisvaikutusten kautta. Tietty varovaisuus on kuitenkin näiden argumenttien kohdalla paikallaan, ensinnäkin, koska tulkin-

nan vaihtuminen ei tapahdu deterministisesti ja liittyy kaiken kaikkiaankin tiiviisti käsitykseen organisaatiosta, ja toisekseen, koska ei ole mitenkään mahdotonta, että tyypillisissä kapitalistisilla markkinoilla toimivissa yrityksissä muodostuu yrityksen sisäisestä organisaatiosta riippuen myös muita kuin kilpailua korostavia – esimerkiksi hierarkiaa tai oikeuksia ja velvollisuuksia painottavia – narratiiveja. On kuitenkin ajateltavissa, että kognitiiviset dissonanssit muodostuvat markkinainstrumenttien lisääntyvän käytön myötä erityisen voimakkaiksi juuri sosiaalialalla ja että tällaiset kilpailukontekstit itseasiassa – ja ehkä jopa enemmän kuin perinteisten markkinayritysten kohdalla – laukaisevat tulkinnan vaihtumisen kohti kilpailusuuntautuneempaa toimintakulttuuria ja sitä tukevaa narratiivia. Tämä saattaa selittää myös sen, että tunnettujen ja vakiintuneiden korporatiivisten hallintojen kilpailua edistävään suuntaan siirtymistä kohtaan esiintyy tiettyä ’kumouksellista’ vastustusta (vrt. myös laajempi keskustelu ’Uudesta ohjausjärjestelmästä’ (’Neue Steuerung’) Mohr 2017).

Yhteiskunnalliset järjestöt, jotka ovat tähän saakka tukeneet perinteisesti taloudellisesti heikommassa asemassa olevia tai syrjäytyneitä ryhmiä, eivät ole pelkästään palkatun työvoiman varassa toimivia palveluntuottajia. Sosiaalikeskeisen, usein myös julkisesti jaetun, narratiivin ansiosta ne tarjoavat toistuvia mahdollisuuksia osallistumiseen ja vapaaehtoistyöhön. Yhdistysten ja muiden järjestöjen on käynnissä olevien uudistusprosessien puitteissa päätettävä, voivatko ne jatkaa palveluiden tuottamista tähänastisessa muodossaan. Elinkelpoisuuden kannalta ei välttämättä ole ratkaisevaa vain jälleen rahoituksen määrä, vaan myös se, onnistuuko vapaaehtoistyön aktivointi jatkossakin narratiivilla, jota markkinakorvikkeiden käyttö ja uudenlainen tulkinta organisaatiosta muovaavat. Jos organisaatiot ymmärretään voittoa tavoitteleviksi yrityksiksi, jotka toimivat puhtaasti kaupallisten indikaattoreiden perusteella, tämä voi kokonaisrahoituksen pysyessä samana aiheuttaa organisaatioille eksistentiaalisia ongelmia. Viime vuosina sosiaali- ja terveysalan spin-off-yrittäjyys on lisääntynyt monissa maissa, myös Suomessa.

Usein kysymys valtion rahoittaman yhteiskunnallisen organisaation olemassaolosta kiteytyy siihen, säilyvätkö organisaation arvot sisäisesti ja ulkoisesti uudistusten aikana (Merenmies & Pättiniemi 2010). Organisaatiota koskevat havainnot ja luokittelut sekä näiden käyttäytymisvaikutukset ovat keskeisiä sen kannalta, voiko organisaatio säilyä myös muuttuneissa ohjausolosuhteissa. Nämä yhteydet koskettavat suoraan meidän varsinaista kysymystämme tuotanto-osuuskuntien selviytymisestä, koska tässä laajemmassa kontekstissa yhteistoiminnallisesti ja demokraattisesti järjestäytyneiden yritysten aidon kan-

nustinongelman ratkaisemisen lisäksi on tärkeää se, millaisissa kilpailuolosuhteissa ne voivat saada tyypillisiin kapitalistisiin yrityksiin verrattuna etua motivoivan ja yhteistyötä edistävän narratiivin avulla. Yhteiskunnallisten organisaatioiden tapauksessa on mielenkiintoista nähdä, pystyvätkö ne nimenomaan suhteellisen kovassa kilpailussa yritysten kanssa terävöittämään omaa sosiaalista narratiiviaan vai onko kilpailun seurauksena päinvastoin juuri kilpailullinen narratiivi ja sulautuminen muihin yritysnarratiiveihin.

Jos tarkastelemme edelleen sosiaalialaa suppeammassa merkityksessä, Suomen kohdalla on erityisen hyvin havaittavissa, että valtion tiukassa normivalvonnassa ja myös kuntien sosiaalipalvelujen vastuussa ja valvonnassa, on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Suomessa kehittyi malli, jossa on palvelun-tuotannossa mukana monia paikallisia toimijoita ja myös suuria tuottajia, mutta jossa kunnat ja valtio ovat paljolti vetäytyneet perinteisistä rooleistaan itsenäisinä palveluiden tuottajina ja sisältöstandardien asettajina. Saksassa (jopa pienempien) yhteiskunnallisten järjestöjen ensisijaisuus valtion huoltoon nähden on ollut alusta alkaen toissijaisuusperiaatteen mukaisesti vahvempi, joten siirtymä kohti lisääntyvää kilpailua lienee rekisteröity ja tultaneen rekisteröimään Suomessa julkisuudessa selvemmin kuin Saksassa. Suomessa erityisesti sosiaali- ja terveysalan vastuiden ja rahoitusmuotojen muuttuminen on koettu kaikkein ongelmallisimpana.

Osallistavien organisaatiorakenteiden kannattajien mukaan osuuskuntajärjestelmän erityispiirteet yhteisötalouden keskeisenä toimijana Suomessa näkyvät monien yksilöiden erityistarpeiden tyydyttämisessä osuuskuntien kautta. Kyse on työllisyydestä, paikallisesta rahoituksesta ja paikallisesti tarjottavista sosiaalipalveluista, mutta myös (paikallisesti tuotettujen) elintarvikkeiden tarjonnasta sekä asumisesta ja energiahuollosta. Tämä liittyy suoraan haluun yhteistyöhön, osallistumiseen, henkilökohtaiseen vastuuseen jne. Se, miten nämä normatiiviset tavoitteet väestön osallistumisesta, henkilökohtaisesta vastuusta sekä paikallisesta ja yhteistoiminnallisesta tavaroiden ja palveluiden tarjonnasta tarkalleen voidaan lukea selväksi toiveeksi väestön osallistumisesta, jää hieman epäselväksi. Ainakaan kysymystä ei tuoda edellä jo tarkemmin käsiteltyyn yhteiskunta-yhteisö-kontekstiin. Tällaisissa käsityksissä näyttää implisiittisesti ilmenevän ajatus siitä, että paikalliset yhteisöt eivät vain pysty ratkaisemaan asianmukaisesti ekologisen kestävyyden tavoitteita, vaan ne myös suuria, avoimia yhteiskuntia todennäköisemmin hallitsevat tiettyjä hyvän elämän eitaloudellisia tavoitteita ja aitoja normatiivisia tavoitteita, joihin on aiemmin saatettu kollektiivisesti päätyä demokraattisessa prosessissa sitoutumalla yhteistyötä edistäviin narratiiveihin ja normeihin.

Tietyt oikeudenmukaisuusteoriat, kuten Amartya Senin tai Martha Nussbaumin voimaannuttamislähestymistavat (vrt. Kubon-Gilke 2019 et al., lsuku 6), voivat olla tällaisten lausuntojen taustalla. Tällaisessa perusoletuksessa oikeuttaa talous tietyillä normatiivisilla perusteilla, erityisten yritysmuotojen valinta tai tukeminen on epäilemättä olennainen tekijä tavoitteen saavuttamiseksi. Koska talouspolitiikka saa edelleen oleellisen sysäyksensä kannustesuuntautuneesta, perinteisestä, uusklassismin inspiroimasta talousteoriasta, Millin esittämiä pohdintoja tuotanto-osuuskuntien pohjalta järjestetyn talouden eduista tuskin otetaan huomioon.

Sosiaalialan (suppeassa mielessä) nykykehityksen kriitikot pelkäävät, että tietty (perinteisen) taloustieteen ylivoima hyväksytään koko sosiaalipolitiikan teoriassa ja käytännössä ja että kilpailullinen ohjaus nähdään ensisijaisena ohjauskeinona sosiaalisten yritysten kohdalla. Koska perinteiset taloudelliset näkökohdat ovat nousseet etusijalle, keskieurooppalainen keskustelu sosiaalipolitiikasta on viime aikoina ollut vain alkeellista eikä sillä ole juurikaan muutostarkoitusta. Pääosin yhteistoiminnallinen yhteiskuntaorganisaatio olisi kuitenkin toisin kuin valtaosin konservatiivinen ja vain vähän muuttuva markkinamuotoinen sosiaalipolitiikka sosiaalipoliittisen keskustelun arvoinen varsinkin, kun yritetään hahmottaa mahdollisia kilpailun esteitä ja myös mahdollisuuksia erityisesti tuotanto-osuuskuntien osalta. Tämä voidaan liittää Rüstowin vaatimuksiin vitaliteettipolitiikasta ja inhimillisestä yhteiskunta- ja talousrakenteesta. Se vastaa siis varhaisia järjestysteoreettisia ja vastaavia talouspoliittisia ideoita (vrt. Rüstow 1963), kyseenalaistamatta kuitenkaan pohjimmiltaan paikallisen ja kansainvälisen työnjaon etuja. Pelkästään sosiaalisektorin tämänhetkinen kehitys kilpailevien korvikkeiden käyttöönoton tai lisääntyneen käytön myötä vastustaa tietyllä tavalla tällaisia vaihtoehtoisia yhteiskunnallisesti ja poliittisesti tuettuja rakenteita transformoivan sosiaalipolitiikan suuntaan, koska edes alkuperäisten sosiaalipalveluiden kohdalla yhteistoiminnallisia ja voittoa tavoittelemattomia rakenteita ei aseteta etusijalle eikä niiden mahdollisia kilpailuhaittoja kompensoida.

Joskus evoluutiometaforia tai vaihekuvauksia käytetään luonnehtimaan ohjausjärjestelmien uudistusten seurauksia. Yhteiskunnallisten organisaatioiden arvopohjaista alkuvaihetta seuraa selkeä jäähdyttelyvaihe valvontauudistusten yhteydessä. Tämä voi johtaa siihen, että yhteisötalouden alueella toimivat yritykset päättävät jossain vaiheessa yhä lisääntyvän markkinainstrumenttien käytön aikana muuttaa oikeudellista muotoaan tyypillisesti kapitalistiseen muotoon ja muuttua itse kapitalistisesti järjestäytyneeksi yritykseksi. Silloin ei katoa ainoastaan sosiaaliseksi luonnehdittava luokittelu vaan myös osuuskuntademok-

raattisen yritysmuodon muodollinen rakenne. Se merkitsisi, että uudet ’solidaariset’ yritykset eivät selviytyisi merkittävissä määrin normaalissa markkinakilpailussa eivätkä markkinataloudellisesti suuntautuneella mutta valtion rahoittamalla, suppeassa mielessä ymmärretyllä sosiaalisektorilla.

Onko väistämätöntä, että osuuskunnat käyvät läpi tällaisia sopeutumisprosesseja, kun markkinaelementtejä käytetään yhä enemmän johtamisessa? Osuuskuntajärjestelmän keskeinen arvo kaikissa oikeudellisissa muodoissa on jäsenten solidaarisuus ja keskinäinen tuki. Osuuskunnat, joissa tämä arvo myös realisoituu, voivat saada etuja institutionaalisessa kilpailussa kapitalistisesti järjestäytyneiden yritysten kanssa, mikäli nämä eivät itse pysty tukemaan tuottavuutta ja motivaatiota edistäviä järjestelmiä. Solidaarisuus liittyy läheisesti oikeuden normeihin ja konkreettisiin demokraattisiin neuvotteluprosesseihin organisaatiossa. Varsinkaan tuotanto-osuuskunnissa ilmenevissä uusien jäsenten ottamista, palkanlisiä sisältäviä hybridiratkaisuja tai tuloeroja koskevissa ristiriidoissa ei aina ole itsestäänselvyys, että solidaarisuus on tarkoitettu käytännössä toteutettavaksi. Hyvin toimivassa osuuskunnassa, jossa on yhteistyötä tukeva narratiivi ja ongelmanratkaisuhenkinen käsitys demokratiasta, oikeudenmukaisuus tarkoittaa solidaarisuussääntöjen noudattamista ja velvollisuutta kunnioittaa toinen toistensa etuja. Jos yhteistyö osuuskunnassa ei kuitenkaan perustu tällaisiin yhteisiin arvoihin ja yleisesti hyväksyttyihin pelisääntöihin, vaan enemmistön etuja valvotaan tiukasti, esimerkiksi konfliktien kustannukset nousevat huomattavasti ja edut institutionaalisessa kilpailussa menetetään.

Mielenkiintoista on, että osuuskuntien itseymmärrys näyttää noudattavan ennemminkin muodollisia sääntöjä. Osuuskunnat itse ilmaisevat itseään siten, että eettiset periaatteet ovat oikeudellisia normeja perustavanlaatuisempia ja ohjaavat tässä mielessä myös osuuskuntajärjestelmää vahvemmin. Tätä arviota ei pidä ymmärtää vain osuustoiminnallisten periaatteiden romanttiseksi kirkastumiseksi, vaan se osoittaa myös, että normeilla on vahva, todellinen, käyttäytymistä sitova voimansa. Esimerkiksi Ellickson (1991; 1994) osoittaa, että jopa omistusoikeuksia voidaan muodostaa ja panna täytäntöön toisin kuin lakisääteiset vaatimukset. Eggertsson (1990, 284) dokumentoi kategorioiden sekä narratiivien ja niiden merkityksen erityistä arvoa seuraavasti:

> ”[…] kaikki yhteiskunnat olennaisen riippuvaisia omasta toimeenpanovallastaan, maantavasta ja omista arvojärjestelmistään kyetäkseen estämään avoimen ja tuhoisan vaurauden tavoittelun sallivat yleiset olosuhteet […]”

Myös Piketty (2020) korostaa toistuvasti, että pelkät valvonta- ja rangaistusjärjestelmät eivät yhteiskunnissa, kuten yrityksissäkään, yksin riitä, vaan niitä on

aina tuettava normijärjestelmillä, jotka tekevät näistä järjestelmistä perusteltuja ja siten lisäävät vähimmäishyväksyntää. Tämä koskee sekä kapitalistisia yrityksiä että työntekijöiden itsehallintoja sillä varauksella, että nämä yritysmuodot voivat tukea erilaisia narratiiveja, jotka lisäävät enemmän tai vähemmän transaktiokustannuksia. Lakisääteiset standardit vaihtelevat maittain ja toimialoittain. Eettiset periaatteet kuitenkin sitovat jäseniä heidän oman käsityksensä mukaan vieläkin tiiviimmin osuustoimintaan kuin lain vaatimukset. Muodolliset oikeudelliset normit ovat epäilemättä välttämättömiä vapaaehtoisyhdistyksen toiminnan järjestämiselle ja valvonnalle – ja yhteiskunnalle – mutta ylivoimainen sitoutuminen eettisiin periaatteisiin sekä niiden hyväksyminen ja sisäistäminen ovat välttämättömiä edellytyksiä osuuskunnan selviytymiselle yhteisönä institutionaalisessa kilpailussa.

Osuustoiminnan toivotut, perustavanlaatuiset edut voidaan määrittää monella tapaa. Elintason nousun ja hyvinvoinnin kasvun olemme jo maininneet edellä. Jäsentasolla merkittäviä etuja ovat henkilökohtaisen oma-aloitteisuuden kohentuminen ja omaa toimintaa koskevan vastuun merkityksen ymmärtäminen, mikä on lähellä Millin jo esittämää näkemystä siitä, että yksi mahdollinen osuustoiminnan etu on henkilökohtaisen oma-aloitteisuuden ja henkilökohtaisen vastuun vahvistuminen. Taloudellisesta näkökulmasta tärkeitä ovat laajemmassa mitassa pääomanmuodostus ja hankinnat, ja jäsentasolla se, että osuuskunnan jäsenet kokevat saavansa ja että he myös tosiasiallisesti saavat toiminnasta konkreettista taloudellista hyötyä. On kenties hieman ylioptimistista väittää, että demokraattisen yhteisön luoma yhteisvastuun malli, yhteisöllisyyden kokemus ja moraalinen sitoutuminen osuuskuntaa koossa pitäviin yhteisiin arvoihin ja periaatteisiin tekisivät myös koko yhteiskunnasta kokonaisuudessaan solidaarisemman.

Nyt sosiaalialan toimijat joutuvat kuitenkin kohtaamaan uusia haasteita. Ohjauksen uudelleensuuntautumiseen liittyvä alalle uudenlaisten markkinainstrumenttien käyttö haastaa heidän mahdollisen alkuperäisen näkemyksensä moraalista, solidaarisuudesta ja yhteisöllisyydestä keskeisinä toimintaa luonnehtivina ja ohjaavina tekijöinä, ja näitä koskevat narratiivit saattavat joutua väistämään kilpailun narratiiveja (Laurinkari 2007, 194–195).

Osuuskuntajärjestelmän hallitseva käsitys ihmisistä, heidän motiiveistaan ja asenteistaan heilahtelee kahden narratiivin välillä, nimittäin, koetaanko toiminnan tavoite itsekkääksi vai solidaarisuuteen perustuvaksi (Laurinkari 2007, 27; Hettlage 1990, 41). Alun perin osuuskuntaan ja ylipäätään koko yhteisötalouteen (suppeassa mielessä) toimintajärjestelmänä liittyy ajatus organisaatiosta, jossa toimitaan kollektiivisesti ja yhteisön edun mukaisesti, mutta myös

osuuskuntajärjestelmän toimijoilla ja sosiaalisilla järjestöillä ylipäätään on kuitenkin myös taloudellisia etuja, vaikka ne ajaisivatkin niitä yhteisten järjestelyiden kautta. Toteutunut osuuskuntakäyttäytymisnormi riippuu näiden kahden tavoitteen keskinäisestä vahvuudesta. Tämä dualismi kuvaa osuuskuntien kaksoisluonnetta ja selittää sen, miksi kilpailun ja hallinnon tarkat ehdot lopulta määräävät, mihin narratiiviin heiluri heilahtaa. Lyhytkestoisuuden periaatteen vuoksi ei tule olemaan yksinkertaista sekoitusta eri toimintaperiaatteista.

Laurinkari (2016) ja Boevsky & Laurinkari (2016) yrittävät systeemiteorian avulla analysoida olennaisia tekijöitä tietyn narratiivin hallitsevuudelle osuuskunnassa. Tässä tarkastelussa osuuskuntajärjestelmän mahdolliset narratiivit johdetaan ensin itse toiminnan erilaisista merkityksistä (tavoitteet, keinot ja tulokset) ja niihin liittyvistä periaatteista (arvo-, normi- ja hyödyllisyysperiaate). Toiminta on jaettu analyyttisesti ja systematisoivasti useisiin ulottuvuuksiin, joilla on erityismerkityksiä. Toiminnan poliittista ulottuvuutta koskee kuva ihmisestä poliittisena toimijana (homo politicus) ja eettisjuridista ulottuvuutta kuva hänestä eettisenä toimijana (homo ethicus). Jälkimmäisessä narratiivissa ihmisillä oli tapana valita toimintansa ja keinonsa eettisesti eli tietyn yhteisössä hyväksytyn eettisen normin perusteella. Sitten on vielä taloudellinen ulottuvuus, jota edustaa homo economicus. Nämä kaikki kolme hominia ovat itse asiassa analyyttisia, keinotekoisia hahmoja eivätkä edusta ihmisten todellisia eivätkä ennen kaikkea kiinteitä käyttäytymismalleja, mutta kenties juuri todellisen käyttäytymisen liioittelemisensa vuoksi ne sopivat varsin hyvin vastaaviin narratiiveihin. Homo economicus liittyy omaan etuun ja rationaalisuuteen.

Homo politicus ihmiskuva heijastuu osuuskuntajärjestelmässä siten, että organisaatiossa korostuu yhteiskunnallispoliittinen arvojärjestelmä eli jäsenten asettamat periaatteet ja tavoitteet. Avain tähän on halu yhteistyöhön ja yhteiseen menestykseen, joka usein rinnastetaan yhteisen hyvän tavoitteluun. Homo ethicus näkyy periaatteiden tasolla määriteltäessä sallittuja keinoja ja yritysstrategioiden puitteita. Koska osuustoiminnalla on vahva eettinen ja sosiaalinen perusta ja perinne, homo ethicus narratiivi on keskeinen osuuskuntajärjestelmän periaatteiden ja itseymmärryksen kannalta. Osuustoiminnan näkökulmasta voitaisiin määrittää neljäskin tässä yhteydessä olennainen analyyttinen homini eli homo cooperativeus. joka on yhteisössä toimiessaan ihanteellisen rehellinen, käyttää sallittuja toimintatapoja ja suositeltuja toimintatapoja sekä arvostaa muita yhteisön jäseniä. Yhdessä tekemisen etiikka tarkoittaa, että homo cooperativus toimii solidaarisesti ja arvostaa omia etujaan yhtä paljon kuin muidenkin etuja.

Jos tällainen käyttäytymistä sitova homo cooperativus narratiivi todella ilmaantuu, se voi tarjota transaktiokustannusetuja muihin organisaatiomuotoihin verrattuna. Narratiivin olemassaolon ja voiman lisäksi toinen edellytys tälle on se, että muut yritykset tai markkina-alue yleensä eivät onnistu luomaan tai ylläpitämään tarvittavia vastaavia moraalinormeja. Tämä ei ole vähäpätöinen kysymys, kuten olemme jo markkinoiden taustamuuttujia ja erilaisia yritysmuotoja ja narratiiveja käsitellessämme keskustelleet.

Kaikista eettisistä periaatteista huolimatta homo economicus on tärkeä niin osuuskuntajärjestelmässä kuin muissakin taloudellisissa organisaatioissa, niin kauan kuin taloudellinen menestys on toiminnan jatkumisen perusedellytys. Homo cooperativus on viime kädessä yhdistävä, ytimekäs ja ytimekkyyden lakeja noudattava narratiivi ristiriitaisten arvojen ja etujen yhteensovittamisesta. Sen ansiosta ajatus mahdollisuudesta yhdistää taloudellinen menestys, henkilökohtainen hyöty ja järkevä organisaatio ei ole kokonaan kadonnut.

Narratiivit tarjoavat siis kolme erilaista näkökulmaa (poliittisen, taloudellisen ja yhteistoiminnallisen) osuuskuntajärjestelmään. Nämä näkökulmat yhdistävä tulkinta ei muodostu näkökulmien keskiarvona tai jonkinlaisena näkökulmia vastaavien käyttäytymislogiikoiden sekoituksena, vaan se kehittyy aina suuntaan tai toiseen tietyin muutoksin kohtalaisen vakaana organisaatiomallina. Tämä johtuu ihmisen ilmiökentän laeista. Näin nähtynä osuustoiminnallisella järjestelmällä ei ole vain kaksoisluonne, vaan jopa kolmoisluonne, joka kulloisestakin ytimekkäästä tulkinnasta riippuen kehittyy lähelle jotakin puhdasta mallia. Tulos kiteytyy termin homo cooperativus määrittelyssä. Toisin sanoen tämän narratiivin sisältö ja siihen esimerkiksi liittyvät normit ja odotukset, vaihtelevat kulloisestakin tulkinnasta riippuen.

Osuuskuntajärjestelmää, kuten koko yhteisötalouttakin, voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Uudemmassa tutkimuksessa ekologiset ja sosiaaliset näkökohdat korostuvat kestävän kehityksen kontekstissa aiempaa enemmän (Kelly 2013; Köppä 2010). Myös osuuskuntajärjestelmän tarkastelu järjestelmänä on osoittautunut varsin hedelmälliseksi ja osittain hahmoteoriaan liittyvien näkökohtien kanssa yhteensopivaksi.

Koska osuuskunnat ovat organisaatioina yhteisöllisiltä perustoiltaan erilaisia, niillä on myös toimintajärjestelminä omat keskeiset toiminnalliset ulottuvuutensa, joita Laurinkari (2016) kuvaa käsitteillä ’poliittis – ideologinen’, ’juridis – hallinnollinen’ ja ’taloudellis – tuotannollinen’ ja jotka yhdessä esitetään ytimekkäässä narratiivissa, johon kulloinenkin kilpailu- ja ohjausympäristö keskeisesti vaikuttaa. Useita vuosikymmeniä sitten puhuttiin postmaterialistisen aikakauden kynnyksestä. Osuuskuntajärjestelmän edustajat eivät vieläkään

pidä tätä mahdollisuutta päästä yhteisen hyvän uusiin muotoihin poissuljettuna, vaan vaalivat kaikista esteistä huolimatta, erityisesti tuotanto-osuuskuntien kohdalla, toivoa siitä, että sosiaalinen sektori olisi jälleen vahvistumassa, että sosiaalinen narratiivi säilyisi sosiaalisella alueella lisääntyneestä kilpailusuuntautuneisuudesta huolimatta ja että se sitten heijastusvaikutusten kautta ikään kuin ’tartuttaisi’ muut markkina-alueet, mikä johtaisi vastaaviin narratiiveihin näillä alueilla ja tekisi niistä labouristisempia (Laurinkari 2007, 195–196).

Tämä ei ole täysin naiivi toivo, sillä sen esteet ja edellytykset ovat selvästi nähtävissä. Suurimpia esteitä tuotannollisen osuustoiminnallisen yrittäjyyden vahvistamiselle ovat tunnetun sitoutumisongelman lisäksi muuan muassa tiedon puute sekä ilmeinen ristiriita solidaarisesti orientoituneen osuuskuntajärjestelmän ja uuden markkinasuuntautuneen ja markkinamekanismien ohjaaman liiketoiminnan välillä. Markkinasuuntautuneisuus voi, kuten luvussa 2 totesimme, edellyttää tiettyjä organisatorisia hybridimuotoja, jotka eivät enää välttämättä sovi yhteen demokraattisen ja osallistavan maailmankuvan kanssa ja voivat aiheuttaa tulkinnan vaihtumisen kapitalistisen narratiivin suuntaan. Toinen perustavanlaatuinen kysymys on, onko suppeasti määritellyllä sosiaalialalla toimivilla organisaatioilla muodollisesti oikeus laajentaa toimintaansa muille talouden aloille tai käyttää muuta kuin tarkoitettua valtion rahoitusta sosiaalialalla. Viitteitä siitä, että tällaista oikeutta ei ole, antaa esimerkiksi se, että Raha-automaattiyhdistyksen tuki yhteiskunnallisille järjestöille ja yhdistyksille keskeytettiin kilpailun vääristymisen vuoksi (Köppä 2016) ja avustustoiminta siirrettiin sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen perustettuun Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskukseen (STEA). Loppujen lopuksi työvoimajohtoisten demokraattisten rakenteiden olemassaolon edellytyksissä on kyse valtion sääntelypolitiikan monimutkaisesta vuorovaikutuksesta ja mahdollisuudesta korvata tuotannollisille osuustoiminnallisille organisaatioille institutionaalisessa kilpailussa reilun kilpailun ja organisatoristen narratiivien aiheuttamia haittoja.

3.4 Osuustoiminnallisuuden identiteettiongelma

Keinoja edistää osuustoiminnallista ideaa ja osallistavia tuotantorakenteita ovat esimerkiksi sitoutumisongelman ratkaisemiseksi tehtävät organisaatiorakenteen muutokset sekä uusien toimialojen ja toimintamuotoja etsiminen. Jälkimmäinen kattaa kaiken, mikä kuluu yhteisötalouden piiriin, eli muun muassa ekopankit, uudet osuuskunnat esimerkiksi asumisen ja energiahuollon aloilla sekä

esimerkiksi yksinyrittäjien yhdistymisen myötä syntyvät uudet tuotanto- ja myyntiosuuskunnat. Olemme keskustelleet tästä aiemminkin. Osuuskunnat ovat etsineet uusia taloudellisen toiminnan muotoja 1970-luvun lopulta lähtien. Nämä uudet ideat kapitalistisesta tuotantotavasta luopumiseksi eivät ole vielä olleet erityisen onnistuneita, mutta uusia näkökulmia voi syntyä talouden rakennemuutoksen, erityisesti digitalisaation, kautta.

Vaihtoehtoliikkeet ovat ainakin välillisesti vauhdittaneet osuuskuntajärjestelmän uudistumista. Niiden toiminta muistuttaa monilta osin perinteistä osuuskuntajärjestelmää. Keskustelu arvopohjasta on ollut hyödyllinen myös osuuskunnan ideaa koskevalle pohdinnalle. Se on edistänyt osuuskuntajärjestelmän sopeutumista talouden rakenteellisiin muutoksiin, esimerkiksi tekniseen kehitykseen, väestön ja kaupan rakenteen muutoksiin sekä yksilöiden muuttuviin tarpeisiin.

Ilmonen (1988, 8) aloittaa keskustelunsa osuuskuntien identiteettiongelmasta toteamalla, että osuuskunnat pyrkivät yleensä ankkuroimaan identiteettinsä vanhoihin perusarvoihin. Yhteistyön, itseavun ja demokratian sijaan osuuskuntajärjestelmää ohjaa kuitenkin tällä hetkellä ensisijaisesti keskittyminen taloudelliseen menestykseen. Jos nyt nähdään niin, että osuuskuntien ensisijaisena tavoitteena on pyrkiä taloudelliseen kannattavuuteen arvojen ja jäsenistä huolehtimisen kustannuksella, voi tämä tavoitteiden muutos johtaa osuuskuntajärjestelmän perustan menettämiseen (esim. Henzler 1957). Tämä tuo meidät takaisin pohdintojemme keskipisteeseen eli takaisin kysymykseen, miksi taloudellisen toiminnan sääntelyehdot ja niistä johtuvat käyttäytymistä sitovat narratiivit ovat ratkaisevia sen kannalta, voivatko tuotanto-osuuskunnat ja yhteistyöhön ja osallistumiseen perustuvat hybridimuodot myös pitkällä aikavälillä vallita.

Organisaatioissa on taipumus aliarvioida osuuskuntien identiteetin merkitystä ja mukauttaa tehtäväprofiileja ja yritysstrategioita tavanomaisiin kapitalistisiin yrityksiin. Tätä voivat edistää kovat kilpailupaineet, jotka voivat pakottaa tällaiseen käyttäytymiseen organisaation olemassaolon pelastamiseksi. Ilmiö on havaittavissa sekä osuuskuntien sisäisessä rakenteessa että kansallisissa ja kansainvälisissä osuuskuntaliitoissa. Toinen syy osuuskuntajärjestelmän identiteettiongelmiin on se, että osuuskuntanimikkeen alla toimii monia erilaisia toimijoita, jotka eivät ole osuuskuntia. Kirjo ulottuu avustusjärjestöistä puolijulkisiin yhtiöihin ja myös kapitalistisesti järjestäytyneisiin etuoikeuksia ja verohelpotuksia tavoitteleviin yrityksiin. Myös monet organisaatiot, jotka eivät ole aidosti osuustoiminnallisia, toimivat tällä hetkellä osuuskuntien tavoin.

Ne, jotka eivät pidä identiteettiongelmaa merkittävänä, osittain väittävät, että sitä ei ole olemassakaan, koska osuuskunnat ovat tällä hetkelläkin sidosryhmien omistuksessa eivätkä sijoittajien käsissä. Lisäksi ylijäämä jaettaisiin jatkossakin annettuun työpanokseen suhteutettuna ja jokainen ääni olisi samanarvoinen, kun taas pääomaa osuuskunnalle tarjonneet saisivat vain hyvin sijoitukselleen vain hyvin rajallisen korvauksen. Tämä on selitys sille, että osuuskunnat onnistuvat säilyttämään oman erityisluonteensa; esimerkiksi suomalaiset pörssiyhtiöt Atria ja HK toimivat Kalmin (2003) mukaan osuuskuntina, koska niiden pääomistajat ovat osuuskuntia. Tätä korostaa myös Flieger (2003), kun hän esittää osuuskunnista pikemminkin taloudellisen kuin oikeudellisen määritelmän ja luonnehtii jopa osakeyhtiöitä tuotanto-osuuskunniksi edellyttäen, että osakkeet ovat hajautetusti työvoiman omistuksessa. Ei kuitenkaan ole alusta alkaen varmaa, että toimintamuodon ulkoinen tunnusmerkistö välttämättä merkitsisi sitä, että organisaatiossa on myös käytännössä sitouduttu osuustoiminnalliseen ja demokraattiseen toimintatapaan.

Tämän vuoksi osuuskunnat voivat muodollisesta rakenteestaan huolimatta menettää uskottavuutensa normatiivisen suuntautumisensa suhteen, mikäli

- osuustoiminnallisuus (esimerkiksi jäsenten päämäärien edistäminen) ei enää heijastu käytännön toimintaan ja/tai

- osuuskuntaperiaatteet korvataan epäselvillä säännöillä, jotka sallivat todellisen tai kuvitellun kilpailupaineen yhteydessä poikkeamisen osuuskuntajärjestelmän perusperiaatteista.

Seurauksena voi olla osuuskuntien luonteen heikkeneminen, osuuskuntia ja niiden toimintaa koskevan ymmärryksen ja tulkinnan siirtyminen tulkinnan vaihtumisen kautta kohti kapitalistista yritystoimintaa sekä osuuskuntien potentiaalisten etujen menettäminen tuottavuuden varmistamiseen keskittyvien narratiivien takia.

3.5 Kohti muutosta – itseohjautumalla vai hallinnollisten linjapäätösten kautta

Etenkin kriisiaikoina herää kysymys, pitääkö tehokkuustavoitteen aina olla talous- ja sosiaalipolitiikan painopisteenä vai pitäisikö resilienssivaatimusten

antaa nousta etualalle. Talous ei ole päämäärä sinänsä, vaan sen tulee palvella ihmisten aineellista ja aineetonta hyvinvointia. Yksi sosiaalisen markkinatalouden perustajista, Alexander Rüstow, korosti tätä toistuvasti jo 1950- ja 1960-luvuilla. Hän asian ilmaisi toteamalla, että talous- ja sosiaalipolitiikan ei pidä tietoisesti pyrkiä ennätyksiin eikä huipputulokseen:

> ”[...] ei pyri siihen, että palkkakehityskäyrä tai mikään muukaan nousisi mahdollisimman jyrkästi, koska kukaan ei viime kädessä ei voi elää ja tulla onnelliseksi ylöspäin suuntautuvista käyristä, olennaisempaa on sen sijaan kysyä, mitä voidaan tehdä ihmisen tekemiseksi onnelliseksi ja tyytyväiseksi” (Rüstow 1963, 182–).

Rüstowin mukaan aineellinen toimeentulo on vain toissijainen edellytys tyytyväiselle elämälle. Tämä asettaa talouspolitiikan kasvutavoitteen perspektiiviin ja tähtää pikemminkin kestävään järjestelmään, jossa on riittävän hyvä aineellinen hyvinvointi, mutta jossa on vähemmän epävarmuutta ja jossa tarvitaan vähemmän kriisien sietokykyä. Rüstow itse liitti tämän erityisesti markkinoiden, koulutuksen, kaupunkisuunnittelun ja infrastruktuuripolitiikan voimatasapainoon sekä yhtäläisiin mahdollisuuksiin ennen kaikkea perintöveron kautta. Sosiaalisen markkinatalouden toimintaryhmän (’Aktionsgemeinschaft Soziale Marktwirtschaft’) kardinaali Richard Marxille inhimillisen markkinatalouden edistäjänä myöntämän Alexander Rüstow -mitalin kiitospuheessa Marx (2015) käsitteli köyhyysongelmaa sekä siihen liittyvää ja sitä toisinaan edeltävää mahdollisuuksien eriarvoisuutta tiivistämällä Rüstowin idean ytimekkääseen vaatimukseen: ”Tarvitsemme uudelleenajattelun ja paluun inhimilliseen markkinatalouteen, vain tällainen markkinatalous on todella sosiaalinen markkinatalous.”.

Tämä johtaa kysymykseen siitä, onnistuuko talousjärjestelmä kääntymään itseohjautuvasti vai tarvitseeko suunnanmuutos käynnistyäkseen päättäväisiä hallinnollisia linjapäätöksiä. Jos vielä kerran palataan Vogtin analyysiin kapitalistisesta ja labouristisesta tasapainosta, molemmat tiet ovat pohjimmiltaan ajateltavissa. Jos voittosuuntautunut tasapaino siirtyy kasvun ja vaikeammin kontrolloitavan toiminnan aikana työperäisen tasapainon suuntaan, voidaan jossain vaiheessa saavuttaa kääntöpiste, jossa siirrytään työperäiseen tasapainoon, mutta jos kapitalistisen tuotantotavan, mukaan lukien sen jakovaikutukset, on tarkoitus olla erittäin vakaa narratiivi, niin poliittiset päätökset osuuskuntien ja erityisesti tuotanto-osuuskuntien ainakin väliaikaisesta edistämisestä ovat väistämättömiä. Tämä voidaan toteuttaa tuilla tai erityisillä luottotuilla ulkopuolisen pääoman hankinnan helpottamiseksi. Toinen tapa on vaikeampi

toteuttaa, koska kapitalistinen narratiivi suosii poliittista käyttäytymistä, joka vakauttaa järjestelmää.

Meillä on nyt sarja päättelylinjoja. Olemme keskustelleet poliittisista muutoksista, institutionaalisista ja taloudellisista narratiiveista, yrityksen sisäisistä normeista, jotka vähentävät transaktiokustannuksia, ja toisistaan riippuvaisista, osuuskuntien toimintaedellytyksiin vaikuttavista muuttujista, joiden yhteisvaikutus määrittää sen, voivatko tuotanto-osuuskunnat menestyä pitkällä aikavälillä. Järjestämme tämän kokonaisuuden seuraavassa luvussa voidaksemme tehdä pitemmälle meneviä johtopäätöksiä moninkertaisen keskinäisen riippuvuuden luonteesta ja vaikutuksista. Lisäksi kokoamme yhteen edellä esittämämme perustelut sääntelyolosuhteista, valtio-, markkina- ja yritysnarratiiveista ja muista talousteoreettisista ja sosiologisista argumenteista, jotta saamme viimein selville ne keskeiset tekijät, jotka tukevat tuotanto-osuuskuntien selviytymistä taloudellisessa mielessä. Selvitämme myös kokonaisen sarjan ehtoja, jotka on täytettävä, jotta erityisesti tuotanto-osuuskunnat saadaan kilpailukykyisiksi – tai jopa kapitalistisia yrityksiä paremmiksi.

4 Tuotanto-osuuskuntien perustamismahdollisuuksista

Olemme osoittaneet, kuinka näkökulmiltaan tiukasti normatiivista – ja osittain yksipuolista ja metodologisesti rajoittunutta – keskustelu tuotanto-osuuskuntien demokraattisten ja osallistavien talousrakenteiden eduista käytävä keskustelu on tähän saakka ollut. Oikeastaan vain Bowlesin lähestymistapa ja laajennettu transaktiokustannuslähestymistapa ovat yrittäneet systemaattisesti yhdistää perinteistä talousteoriaa, poliittistaloudellisia, sosiologisia ja sosiaalipsykologisia argumentteja. Taloustieteessä usein käytetty kannustinsuuntautuneisuus on selitysmalliksi liian suppea, koska se olettaa eksogeenisesti annettuja asenteita ja motiiveja, mikä on riittämätöntä johtuen ihmisen käyttäytymisen usein todetusta kontekstiriippuvuudesta ja yritysnarratiivin merkityksestä erityisesti yksilön toiminnassa. Epäsuorasti oletetaan psykologisia mekanismeja, kuten oikeuksien ja velvollisuuksien molemminpuolinen spontaani hyväksyminen, esimerkiksi yritysten omistuksen yhteydessä, mutta niiden syntymistä tai vaikutuksia ei selitetä yksiselitteisesti. Sosiologiset lähestymistavat puolestaan usein tukahduttavat keskustelun kilpailun mekanismeista ja niiden täsmällisistä vaikutuksista, markkinoiden kautta tulevan hajautetun ohjauksen mahdollisista vahvuuksista sekä demokraattisesti johdettujen yritysten ylijäämän jakamiseen liittyvistä sitoutumisongelmista. Bowlesin ja transaktiokustannuslähestymistavan monialaisemman näkökulman avulla ilmiöt tiivistetään yleisellä tasolla ja keskinäiset riippuvuudet nimetään tehokkaammin, mutta edelleen jää hieman epäselväksi, millä ehdoilla tuotanto-osuuskunnilla tarkalleen ottaen on mahdollisuudet selviytyä kilpailussa yleisemminkin kuin vain poikkeustapauksissa.

4.1 Uusklassisen institutionaalisen taloustieteen ratkaisuja sitoutumisongelmaan

Esittelimme luvussa 2 eräitä uuden institutionaalisen taloustieteen piirissä käytyä keskustelua siitä, miten yritysten tietyt organisaatiomallit kehittyvät. Uusi institutionaalinen taloustiede (New institutional economics) pyrkii laajentamaan taloustiedettä keskittymällä taloudellisen toiminnan taustalla oleviin instituutioihin, kuten sosiaalisiin ja oikeudellisiin normeihin ja sääntöihin, ja ana-

lysoimalla taloutta ja sen ilmiöitä laajemmin kuin institutionaalinen taloustiede ja uusklassinen taloustiede. Toisin kuin uusklassinen taloustiede, se pohtii myös kulttuurin ja klassisen poliittisen taloustieteen roolia taloudellisessa kehityksessä ja olettaa, että, vaikka yksilöt ovat rationaalisia ja pyrkivät maksimoimaan mieltymyksensä, heillä on myös kognitiivisia rajoituksia, heiltä puuttuu täydellistä tietoa ja heillä on vaikeuksia seurata ja panna sopimuksia täytäntöön. Tämän seurauksena instituutiot nähdään suurelta osin tehokkaaksi tavaksi hallita transaktiokustannuksia. Kaikkien luvussa 2 käsiteltyjen väitteiden taustalla oli oletus juuri tehokkuudesta, ts. sellaisten ongelmien, kuten sopimusvirheiden, varalta, joita ei muutoin voida korjata, on (oltava) olemassa tiettyjä organisaatiorakenteita, kuten voitto-oikeuksia ja sääntelyvaltuuksia, jotta näitä ongelmia voidaan lievittää tai jopa korjata. Omistusoikeuksien jakaminen on tässä suhteessa ratkaisevassa roolissa, sillä ne rinnastetaan voitto-oikeuksiin ja valtuuksiin antaa määräyksiä. Olemme aiemmin todenneet, että tämä edellyttää, että omaisuus on linkitettävä sellaisiin, tällaisten väitteiden oikeutuksesta kertoviin narratiiveihin, jotka sallivat laajempien strategisten ongelmien huomiotta jättämisen. Institutionaalisen taloustieteen individualistisessa lähestymistavassa tämä tarkoittaisi analogisesti sitä, että vastaavat potentiaaliset ongelmien ratkaisukeinot olisi ennen konkreettisia vaihtosuhteita määriteltävä sopimuksissa, joissa määrätään esimerkiksi siitä, kuka saa asettaa hinnan yleissopimusten mukaisesti ja esimerkiksi tiettyjen ei-todennettavien investointien jälkeen tai kuka saa tehdä päätöksiä vaihtosuhteen toteuttamisesta. Tämä voisi avata uusia strategisia vaihtoehtoja, joissa esimerkiksi vain tietyt hinnanmuodostusta koskevat päätökset sallittaisiin toteuttamiskelpoisina vaihtoehtoina. Se, että omistusoikeudet saavuttavat vastineensa ilman aiempia tai rinnakkaisia sitoumuksia, jotka liittyvät esimerkiksi tiettyihin ylijäämäjakaumiin, edellyttää kuitenkin käytännössä sitä, että omistusoikeudet hyväksytään spontaanisti ja perustellaan, miksi omistajille myönnetään vastavuoroisesti mainitut oikeudet.

Jos tämä voidaan olettaa, tietyt omistusoikeuksien jaot ovat toimivia, koska ne auttavat vähentämään transaktiokustannuksia. Olemme osoittaneet tämän esimerkillä epäsymmetrisestä informaatiosta lisä- ja täydentävien toimintojen kohdalla (ks. 2.2.3) sekä yksittäisten investointien kohdalla (ks. 2.2.5). Jälkimmäisessä tapauksessa totesimme, että omistusoikeudet tulisi aina antaa sille, joka tekee tärkeämmät erityissijoitukset tai tasapainottaa kannustimet. Lisäksi joillakin markkinoilla, kuten vakuutusmarkkinoilla, voi olla systemaattisia epäsymmetrisestä informaatiosta johtuvia toiminnallisia ongelmia, jos ei voida päättää, syntyykö vahinko ulkopuolisten olosuhteiden tai vakuutetun sitoutumattomuuden vuoksi. Jos yksittäisen työn tai työsuorituksen seuraukset ovat

epävarmoja, voi olla, että työsopimukset joutuvat ottamaan vakuutustehtävän hoitaakseen. Tämä epävarmuus suosii kiinteän palkan vaihtoehtoja (ks. 2.2.2).

Individualistisesti argumentoituna uuden institutionaalisen taloustieteen pääteesi on, että epätäydelliset sopimusvaihtoehdot synnyttävät tiettyä institutionaalista kilpailuetua. Omistusoikeuksiin oletetaan liittyvän sellaisia psykologisia siteitä, joita ei ole helppo päätellä individualistisesta näkökulmasta.

> ”Näissä [uuden institutionaalisen taloustieteen] pohdinnoissa taloustieteen individualistista lähestymistapaa ei hylätä: ihmisten käyttäytymistä kuvataan mieltymysten ja rajoitusten vuorovaikutuksena ja olemassa olevat instituutiot tulkitaan tulokseksi kilpailuprosessista, jossa heikommin menestyvät muodot tuhoutuvat ja menestyskykyisemmät voittavat [...].
>
> Tähän näkemykseen sisältyy ongelmia etenkin siksi, että makrotaloudellisten säännönmukaisuuksien jäljittäminen satunnaisiin yksilöllisiin mieltymyksiin on erittäin vaikeaa. Ratkaiseva tekijä yksityisomaisuuden kaltaisten instituutioiden ymmärtämisessä näyttää pikemminkin olevan se, että käyttäytyminen on tilannetekijöiden ja idiosykraattisten [omaperäisten] käyttäytymismallien määräämää.” (Kubon-Gilke & Schlicht 1993, 257.)

Hume (1964) kiinnitti vuosina 1739–1740 ilmestyneen ihmisluontoa käsittelevän tutkielmansa toisessa osassa ’Of the Passions’ (’Intohimoista’) huomiota siihen, että omistukseen liittyy hyödyllisyysnäkökohtien lisäksi moralisoiva vaikutus, joka omaisuudella on oltava, jotta se pystyisi kehittämään käyttäytymistä sitovia voimia pitkälti spontaanilla lupausten pitämisellä ja vaatimusten hyväksymisellä. Hume näkee vaikutukset vastaavien yliyksilöllisten narratiivien kautta kaikissa instituutioissa, joita hän pitää välttämättöminä niiden pysyvän ylläpidon kannalta. Perustana ovat yliyksilölliset käyttäytymismallit.

Mitä oikeuksia omistus tarkalleen ottaen antaa ja mitä velvoitteita se asettaa, puolestaan riippuu tarkasteltavassa kontekstissa kulloinkin vaikuttavista yhteiskunnallisista säännöistä. Esimerkiksi vastavuoroisuusjärjestelmä määrittelee omistajuudelle toisinaan erilaiset oikeudet kuin markkinajärjestelmä, jossa on vaikkapa vain lyhytaikaisia sopimusvelvoitteita. Siksi on ongelmallista, että yritysteoriassa omaisuuden vaikutus oletetaan a priori ilman perusteluja. Omaisuus voi kuitenkin ensinnäkin laukaista erilaisten sosiaalisten sääntöjen ja normien kontekstissa erilaisia käsityksiä oikeuksista ja velvollisuuksista, ja toiseksi omaisuus ei ole (yrityksissäkään) suinkaan ainoa käyttäytymistä määräävä ja suuntaava voima. Myös muut narratiivit määrittävät sitä, millainen kuva esimerkiksi työntekijöillä on yrityksestä, jossa he työskentelevät. Käytännössä tämä tekee joistakin ihmisten käyttäytymismalleista todennäköisempiä kuin toisista. Instituutiotalouden teesejä tulee tästä syystä laajentaa mielekkäällä tavalla

ja ottaa huomioon, että organisaatiomuodot kehittyvät kilpailussa ”[...] estääkseen dysfunktionaalisia kognitiivisia tai motivationaalisia taipumuksia tai kanavoidakseen ne hedelmällisellä tavalla” (Schlicht 2003, 5).

Jos omaksutaan puhtaasti individualistinen näkökulma, jossa omistusoikeuksien tilannevaikutus nähdään minimaalisena ja sen oletetaan koskevan vain sopimusta edeltäviä velvoitteita, on vaikea selittää tuotanto-osuuskuntien olemassaoloa. Kapitalistisilla yrityksillä on paremmat mahdollisuudet ajaa pitkäkestoisia etujaan pääomaosuuksien kaupankäynnin kautta kuin työntekijöiden itsehallinnoilla, joilla on vain näennäisesti mahdollisuus käydä kauppaa työpaikoilla esimerkiksi työsuhteen kestoon ja luonteeseen liittyvien mekanismien, kuten ikälisien tai osuuskuntaan liittyvien uusien työntekijöiden palkanalennusten tai lykätyn jäsenyyden kautta. Puhtaiden osuuskuntien ja kapitalististen yhtiöiden hybridimallit ovat mahdollisia, mutta nekin voivat ratkaista pääoma- ja kurinpito-ongelmia vain suunnilleen tai enintään vastaavasti. Hybridimallit voivat selviytyä vain, jos ne saavuttavat vähimmäiskoon, jossa ne ovat elinkelpoisia, tai jos kilpailupaine on suhteellisen heikko. Jälkimmäinen olosuhde voidaan luoda poliittisesti, esimerkiksi valtion tuotanto-osuuskunnille suuntaamalla tuella, tai se voi sellaisessa esiintyä kilpailutilanteessa tai -muodossa, jossa yrityksen pitkän aikavälin menestys ei ole (keskeinen) yrityksen menestymistä määrittävä tekijä. Vaikka yritysnarratiivin vaikutus jätettäisiinkin suurelta osin huomioimatta, kilpailun tyyppi ja kovuus ratkaisevat sen, voivatko osallistavat yritysmuodot puolustautua.

Bowles (2016, ks. kappale 2.2.7) osoitti, että yritysten institutionaalisen rakenteen ja kilpailumuotojen välillä on vuorovaikutusta. Hicks (1969, 34) puolestaan korosti, että sopimukset ovat vain keskinäisiä toimituslupauksia, jotka ovat hyödyttömiä, jollei ole varmuutta siitä, että ne pidetään. Periaatteessa sopimuksen noudattamista voidaan valvoa ja todentaa symmetrisen informaation avulla, mutta tämä aiheuttaa huomattavia transaktiokustannuksia. Vastaavasti epäsymmetrisen informaation tapauksessa mahdollisuudet valvontaan ovat hyvin rajalliset. Kustannustehokkaampaa on, jos keskinäiset velvoitteet hyväksytään pääosin spontaanisti. Tällaista sääntöjen noudattamista ja vastavuoroista hyväksyntää ei kuitenkaan voida selittää pelkästään sanktio- ja palkkiomekanismeilla ensinnäkään siksi, että nämä olisi vastaavasti turvattava sanktio- ja palkkiomekanismeilla, jotka olisi turvattava… jne. jne., ja toisekseen siksi, että tällainen ajatusmalli jättää huomioimatta luottamukseen perustuvan käyttäytymisen yliyksilöllisyyden ja narratiivien vaikutuksen ihmisen käyttäytymiseen. Luottamus ja sääntöjen noudattaminen ovat olennaisia kaikissa liiketoimissa. Varsinkin epätäydellisten sopimusten kohdalla on ilmeistä, että sopimuskump-

paneiden välille syntyy usein pitkäaikaisia – ja usein myös luottamuksellisia – suhteita, joissa nämä muodostavat yhteisen käsityksen sopimuksesta sekä siihen liittyvistä velvoitteista ja oikeuksista eivätkä joudu strategisten näkökohtien uhreiksi.

Jos kuitenkin esimerkiksi lohkoketjuteknologia helpottaa sopimusten (noudattamisen) tarkistamista, sopimukset tekevät luottamuksen ja vaatimusten vastavuoroisen hyväksymisen tietyllä tavalla tarpeettomaksi. Tämä voi antaa sysäyksen strategisille ja itsekkäillekin ajatuksille ja vaikuttaa negatiivisesti kaikkiin niihin vaihtoihin, joita ei voida 'täydellistää' tai joista ei voida sopia aukottomasti. Yritykset voivat osoittautua paremmiksi institutionalisoitumisen muodoiksi yksittäisille vaihtoprosesseille varsinkin, jos ne muiden mahdollisten transaktiokustannusetujensa lisäksi onnistuvat tukemaan erilaista narratiivia kuin kannustinvetoinen kilpailuympäristö. Hyvin hierarkkisesti organisoitunut yritys voi esimerkiksi luoda autoritaarisen viitekehyksen, kun taas enemmän tiimityöskentelyyn pohjautuva yritys tasaisemmalla hierarkialla voi luontevammin tukeutua narratiiviin, joka on suunnattu ryhmän tavoitteen saavuttamiseen tai tukee sisäistä työmotivaatiota. Neuvottelut ja siirtohinnoittelu osastojen välillä sekä alatoimintojen sisäinen ja ulkoinen minuuttiperusteinen laskutus tukisivat kilpailevaa narratiivia. Yritykset ehdottavat sisäisellä rakenteellaan tiettyjä tällaisia narratiiveja, joihin liittyy huomattavia käyttäytymisvaikutuksia erilaisten sidosten vuoksi legitiimeiltä näyttäviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin.[130] Yrityksen muodollinen rakenne määrää olennaisesti sen sisäiset normit ja käytännöt. Nämä puolestaan otetaan huomioon muodollisen viitekehyksen muodostamisessa tai muuttamisessa. Tuotanto-osuuskuntien kohdalla korostuvat yhteistyön edistämiselle edulliset käyttäytymismallit, mikä alentaa transaktiokustannuksia ja voi siten kompensoida yritysmuodon mahdollisia haittoja institutionaalisessa kilpailussa.

Tässä yhteydessä on tärkeää välttää naiivi käsitys siitä, että olisi olemassa toisaalta labouristinen tuotanto-osuuskunta, joka edistää yhteistyötä ja tukee sisäistä motivaatiota, toisaalta kapitalistinen yritys, jolle ovat ominaisia monet kannustimet tai tiukka hierarkkinen järjestelmä, joka – Vogtin terminologiaa käyttäen – voittosuuntautuneena takaa korkean tuottavuuden. Tällöin työntekijöiden itsehallintojen menestymisen edellytysten pohtiminen olisi lähes triviaa-

[130] Näitä ilmiöitä tarkastellaan yksityiskohtaisesti Ekkehart Schlichtin vuonna 1998 ilmestyneessä teoksessa 'On Custom in the Economy'.

lia, koska motivaatioasenteet tekisivät muuten vaikeasti ratkaistavissa olevan sitoutumisongelman merkityksettömäksi ja organisaatiomuodolla olisi kilpailevaa yritysmuotoa vähemmän tarvetta valvontaan eikä käytännössä lainkaan täytäntöönpano-ongelmia. Silloin olisi päinvastoin vaikea selittää, miksi tuotanto-osuuskunnat eivät lyö itseään läpi laajalla rintamalla.

Näkökulmanamme on tarkastella eri institutionaalisten mallien suhteellisia etuja. Kapitalistisilla yrityksillä on samat mahdollisuudet vaikuttaa käyttäytymiseen narratiivien kautta kuin osuuskunnilla. Ratkaisevaa on se, missä institutiokokonaisuudessa transaktiokustannukset voidaan minimoida, Myös tehokkuusteesiä on tarkasteltava kriittisesti. Pitkällä aikavälillä onnistuva strategia ei ole välttämättä vallitseva heikon kilpailun tai lyhytaikaisen valikoivan kilpailun tilanteessa. On siis olemassa ainakin kaksi toisistaan riippuvaista, osuuskuntien menestymismahdollisuuksiin vaikuttavaa tekijää: kilpailun tyyppi ja ankaruus sekä organisaation sisäiset käyttäytymistottumukset. Viimeksi mainittuihin voidaan vaikuttaa merkittävästi organisaatiosuunnittelulla.

Yhtenä esimerkkinä mekanismista, jonka kanssa kapitalistisilla yrityksillä voi olla enemmän ongelmia kuin osuuskunnilla, mainittakoon palvelussuhteen kestoon perustuvat ikälisäpalkat. Niillä on monia mm. tiettyihin sijoituksiin ja epäsymmetriseen informaatioon liittyviä tehtäviä, mutta kapitalistisen yrityksen tulee pystyä uskottavasti sitoutumaan pitämään implisiittiset lupauksensa pitkäkestoisen palvelussuhteen palkitsemisesta. Hyvin lyhytikäisissä yrityksissä tämä on kuitenkin vaikeaa, koska kapitalistisen omistuksen vaihtuessa uusien omistajien ei välttämättä tarvitse tuntea olevansa sidottuja tällaisiin lupauksiin. Kuitenkin, jos palvelussuhteen kestoon perustavaa palkitsemista ei voida tehdä uskottavasti esimerkiksi yritysostojen uhan tai odotetun strategian muutoksen takia, kapitalististen yritysten on turvauduttava muihin mekanismeihin. Tämä voi merkitä huomattavaa etua tuotanto-osuuskunnille, jos niiden on helpompi tehdä eksplisiittisesti tai implisiittisesti määriteltyjä ikälisäpalkkoja koskevista lupauksistaan uskottavia. Jos osuuskuntien olemassaoloon kohdistuu uhkia, esimerkiksi kovan kilpailun takia, tämä etu katoaa.

4.2 Organisaatiorakenteen erilaiset psykologiset vaikutukset eri yritysmuodoissa

Tässä vaiheessa ei ole tarpeen toistaa kaikkia edellä organisaatiorakenteiden transaktiokustannusten yhteydessä esittelemiämme argumentteja sisäisen moti-

vaation kehittymisestä ja tuhoutumisesta, hierarkioiden mahdollisista eduista jms. Olennaista on kuitenkin muistaa, että myös kapitalistiset yritykset voivat luoda sellaisia organisaatiorakenteita, jotka suosivat suorituskykyä ja jotka tukevat sisäistä motivaatiota, auktoriteettikontekseja tai ryhmänarratiiveja, ja että tuotanto-osuuskunnilla näin ollen on selkeä etu vain, jos ne voivat saavuttamaan samat hyödylliset vaikutukset helpommin ja halvemmalla. Vaikka demokratia ja osallistuminen ovat suotuisia olosuhteita, ’osuuskuntahenkeä’ ei ole automaattisesti olemassa osuustoiminnallisen tai vastaavan organisaatiorakenteen yhteydessä. Se ei myöskään ole tuhoutumaton, vaikka se olisi kehittynytkin.

Konfliktit voivat syntyä mm. lainsäädäntöä- ja päätöksentekovallan sekä toimeenpanovallan sekoittumisesta. Yleisimmin syynä kuitenkin ovat ryhmien tai yksilöiden toisistaan eriävät intressit. Olemme edellä nähneet, että monet utopistisiin ideoihin perustuvat ’kommunistiset yhteisöt’, kuten Cabetin Icaria tai Owenin New Harmony, epäonnistuivat. Syinä olivat riittämättömän johtamisosaamisen lisäksi konfliktin korkeat kustannukset ja myös väistämättä osittain vääristelevät demokraattiset rakenteet. Konfliktinratkaisukyky on osuuskuntien elinkelpoisuuden kannalta olennainen ja siihen puolestaan vaikuttaa yhteiskunnassa vallitseva käsitys demokratiasta eli se, nähdäänkö demokratia keinona ratkaista ongelmia ja huomioida vähemmistöjä vai ymmärretäänkö se enemmistön etujen tiukan täytäntöönpanon muotona. Toisaalta on muistettava, että myös valedemokratiaa voi esiintyä – esimerkiksi tilanteissa, joissa epäsymmetrisen informaation tai erimuotoisten todennettavuuteen liittyvien ongelmien vuoksi pääomistajille on myönnettävä tiettyjä osia yhteispäätösoikeuksista tai joissa uusista työntekijöistä ei heti tule osuuskunnan täysjäseniä, vaan heidät palkataan aluksi ilman sananvaltaa. Näissä olosuhteissa osallistavan, demokraattisen yrityksen imago voi vesittyä ja käännepisteessä (tulkinnan vaihtuessa) narratiivi voi muuttua tavanomaisen kapitalistisen yrityksen suuntaan. Se riippuu siitä, kuinka kaukana voittosuuntautunut toiminta todella on labouristisesta.

4.3 Tasojen keskinäiset riippuvuudet

Seuraavassa (Kuvio 10) kuvaamme joitakin tuotanto-osuuskuntien mahdollisuuksiin liittyviä tekijöitä sekä niiden keskinäisiä suhteita. Analyysia on tarpeen syventää, mutta tarkastelemme tässä ennen kaikkea kuviossa esittämiämme yhteyksiä.

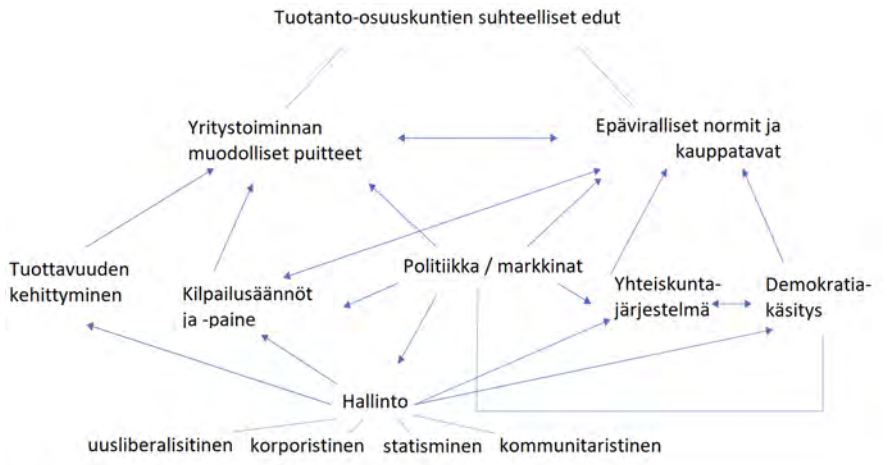

Kuvio 10: Tuotanto-osuuskuntien mahdollisuudet

a) Meidän ei tarvitse lisätä enää paljoakaan siihen, mitä jo olemme edellä todenneet muodollisen toimintakehyksen vaikutuksesta yrityksen toimintaan. Uudessa institutionaalisessa taloustieteessä keskitytään korostuneesti kannustinongelmiin, kun pyritään arvioimaan sitä, millaiset palkka- ja organisointijärjestelmät olisivat yritykselle edullisia. On kuitenkin huomattava, että myös muodollinen toimintakehys määrää olennaisesti myös yrityksen narratiivia, joka puolestaan vaikuttaa tiettyihin työntekijöiden käyttäytymismalleihin. Yhteistyöhalukkuutta ja sisäisen motivaation laajuutta määräävät ratkaisevasti yrityksen muodolliset puitteet, hierarkia ja kannustinmekanismit. Muodollista toimintakehystä pyritään mukauttamaan vuorovaikutuksessa siten, että yrityksen tavoitteet toteutuvat parhaiten. Toisinaan tämä tapahtuu yrityksen ja erehdyksen kautta. Ei suinkaan ole itsestäänselvyys, että ’parhaat’ rakenteet ovat aina vallitsevia, joten yritys voisi tuottaa vielä enemmän ylijäämää hieman suuremmalla määrällä kannustimia. Pienillä muutoksilla vanhaan rakenteeseen ei ole suurta vaikutusta yhtiön narratiiviin. Kannustimien laajentamisesta voi kuitenkin seurata tunnetun tulkinnan vaihdos, jossa erilainen yrityshahmo yhtäkkiä tulee hallitsevaksi ja pakottaa toisenlaiseen käyttäytymiseen. Pelkkä viimeisimmän muutoksen – esimerkiksi kannustimien kiristyksen – peruminen ei automaattisesti johda takaisin ennen sitä vallinneeseen narratiiviin, sillä uudella narratiivilla on nyt tietty taipumus jatkua.

b) Se, onko yrityksen muodollinen rakenne enemmän työvoima- vai voittosuuntautunut, riippuu mm. tuottavuuden kehityksestä. Tarvitaan tietty aineellisen hyvinvoinnin vähimmäistaso, jotta voidaan ottaa huomioon esimerkiksi työntekijöiden omat oman työnsä organisointiin liittyvät mieltymykset, koska ne liittyvät tuloshakuiseen rakenteeseen verrattuna alhaisempiin tuloihin. Tuotanto-osuuskunnassa voi vallita myönteinen narratiivi demokraattisesti osallistavasta yritysmuodosta, jossa on korkea sisäinen motivaatio ja joka labouristisempana voi valita rakenteensa. Eroavaisuuksilla voittosuuntautuneeseen tuotantotapaan on olennainen rooli. Jos voittosuuntautuneissa tuotantomalleissa huomioidaan korkean tuottavuuden ja suhteellisen korkeiden tulojen lisäksi myös työtekijöiden hyviin työoloihin ja hyvinvointiin liittyviä seikkoja, kuten itsemääräämis- ja suunnittelumahdollisuus oman työn suhteen, siirrytään lähemmäksi optimaalista labouristista tuotantomenetelmää. Tällöin labouristiset rakenteet eivät pysty erottautumaan voittoa tavoittelevista rakenteista riittävästi muodostaakseen itsenäistä narratiivia tai päinvastoin kapitalististen yritysten yrityskuvat voivat muuntua siten, että nämä yritykset näyttäisivät olevan työvoiman hallitsemia, varsinkin, kun kilpailu voi muuttaa kapitalistisia omistussuhteita hyvin nopeasti eli työntekijät voivat työskennellä samoissa tehtävissä ja toimistoissa peräkkäin hyvin erilaisissa yrityksissä, työntekijät voidaan mieltää yrityksen jatkuvuuden ilmentymiksi.

c) Muodollisen yritysrakenteen valinta ja myös epäviralliset käytännöt yrityksen sisällä riippuvat muista tekijöistä. Kilpailun tyyppi ja intensiteetti määräävät, kestävätkö hieman toimintakyvyttömät rakenteet tai onko pitkän aikavälin kannalta suotuisilla rakenteilla tarpeeksi aikaa kehittää motivoivaa vaikutustaan. Sisäisten uudistusten ei tarvitse aluksi muuttaa vanhaa narratiivia, mutta ne voivat tulla kalliiksi. Vasta riittävän laajojen uudistusaskeleiden ja niihin totuttelun jälkeen voidaan saavuttaa ennakoituja tulosvaikutuksia. Tänä aikana kilpailu ei saa olla niin kovaa, että siirtymäongelmat johtaisivat välittömään poistumiseen markkinoilta. Kilpailuominaisuudet määräytyvät toisaalta itse vaihtotoiminnasta (riippuen esimerkiksi verkkoulkoisvaikutuksista, monopolien toimivuudesta ja vuokranhakutoiminnasta) endogeenisesti, toisaalta ne ovat poliittisesti määrättyjä. Poliittisen ohjauksen laatu riippuu puolestaan markkinoiden ja valtion työnjaosta, eli muun muassa siitä, rajoittuuko valtio aidosti omiin vastuualueisiinsa siirtämättä mi-

tään niistä markkina-alueelle. Poliittisen valvonnan erityisongelmia ei voida ratkaista siirtämällä todellisia keskeisiä vastuita hajautetulle valvonnalle. Sen sijaan tulisi kehittää mekanismeja ja vastuullisuutta, jotka sopivat näihin ongelmiin. Tässä tapauksessa valtio voi auttaa muotoilemaan kilpailukehystä siten, että eri institutionalisoituneiden yritysmuotojen välillä vallitsee reilu kilpailu, jossa otetaan huomioon esimerkiksi tuotanto-osuuskuntien järjestelmälliset haitat. Tämä politiikan ja markkinoiden yhdistelmä määrää myös sen, millainen ymmärrys politiikasta ja demokratiasta syntyy. Se puolestaan vaikuttaa demokraattisesti järjestäytyneiden yritysten konfliktien ja ongelmanratkaisukykyyn. Poliittisesti ohjatulla yhteiskuntajärjestelmällä on tässä keskeinen rooli, sillä se vaikuttaa yhteiskunnan solidaarisuuden ymmärtämiseen.

d) Tietyt yhteiskunnalliset järjestelmät syntyvät politiikan ja markkinoiden keskinäisen työnjaon malleista, joita olemme tässä kirjassa kuvailleet ja luokitelleet uusliberaaleiksi, uuskorporatiivisiksi, uusstatismiseksi ja uuskommunitaristiksi (vrt. neoliberal – neocorporatist – neostatist – neocommunitarian -luokittelu, Jessop 2002). Uusstatismisten (eli uusien valtionjohtoisten) ja uuskommunitaaristen mallien kohdalla esitettiin erityisen selkeitä epäilyjä siitä, pystyisivätkö ne edistämään kestävästi labouristisia rakenteita. Poliittisista ja taloudellisista syistä uusstatismia tulee tarkastella kriittisesti, sillä todellisissa toteutuksissa se tukee melko suuria kapitalistisia yrityksiä teollisuuspolitiikan puitteissa. Skeptisyyttä vaalitaan erityisesti sen suhteen, voiko tällaisella järjestelmällä olla todellisia labouristisia piirteitä. Tämä ei kuitenkaan puhu sitä vastaan, etteikö myös valtio voisi olla yrittäjähenkinen – niin kauan kuin se ei ole olemassa varjotaloutta Sturnin tarkoittamassa mielessä (ks. kappale 3.2.2.2). Argumentti kommunitarismia vastaan on monimutkaisempi. Sen huolenaiheet, kuten paikallisyhteisöjen vahvistaminen sekä yhteisen hyvän ja yhteistyön edistäminen, ovat kunniallisia. Kysymys on vain siitä, ovatko myös ehdotetut kehityspolut lupaavia. Olemme aiemmin (ks. kappale 3.2.2) erotelleet kaksi keskustelulinjaa: Röpke korosti tarvetta edistää yhteisiä arvoja, jotta vältytään nykyaikaisten yhteiskuntien ’massiivisuudelta ja hajaantumiselta’. Hayek ja Popper puolestaan korostavat eristyneiden ja keskenään ristiriitaisten ryhmäidentiteettien aiheuttamia vaaroja. Ne voivat johtaa yhtenäisyyden lisääntymiseen pienyhteisöissä, mutta – mielle-

tyn vastakohtaisuuden vuoksi – eristyneisyyteen muista yhteisöistä eli yhteiskunnan heimoutumiseen. Tämän suuntaisen kehityksen sijaan Hayek ja Popper haluavat normatiivista tukea suurille, avoimille yhteiskunnille. Kommunitarismin kehityslinjojen välinen kiista on tavallaan samanlainen kuin keskustelu niin sanotusta identiteettipolitiikasta. Poliittiset pyrkimykset auttaa vähemmistöjä saamaan oikeutensa, olla tuomitsematta ihmisiä ja ryhmiä ennakkoluuloisesti ja ehkäistä mahdollisuuksien mukaan kaikenlaista syrjintää ovat ymmärrettäviä ja tuen arvoisia. Ne on kuitenkin pidettävä tasapainossa suhteessa yleisiin oikeuksiin, sosiaalisiin tavoitteisiin ja tasa-arvoon sekä sellaiseen yleiseen demokratiaa koskevaan ymmärrykseen, joka perustuu ihmisten ja ryhmien väliseen keskusteluun eikä rohkaise keskinäistä vaikenemista, eristäytymistä ja vastustusta. Demokratian ymmärtäminen riippuu ratkaisevasti siitä, miten ihmiset kohtelevat toisiaan, oikeudenmukaisesta argumenttien vaihdosta ja sen hyväksymisestä, että tieteessä ja politiikassa voidaan esittää yleisiä lausuntoja, jotka joutuvat kohtaamaan keskustelun mutta joita ei voida pitää laittomina sen vuoksi, että ne (tai niiden esittäjät) kuuluvat tai eivät kuulu johonkin tiettyyn ryhmään.

Kommunitaristiset rakenteet voivat johtaa ensinnäkin siihen, että työjako pysyy liian vähäisenä eikä yllä optimaaliselle tasolle, vaikka kaikki ulkoiset vaikutukset otetaankin huomioon, toiseksi siihen, että tietyt yhteisen hyvän kriteerit annetaan apodiktisesti eli perustellaan ’vastaansanomattomilla’ argumenteilla, ja kolmanneksi siihen, että ei synny ymmärrystä, että demokratia eroaa puhtaasta pyrkimyksestä ryhmien etujen ehdottomaan puolustamiseen siten, että myös vähemmistön edut ja huolenaiheet otetaan asianmukaisesti huomioon ja suuntaudutaan yhteistyöhön perustuviin ratkaisuihin. Vajoaminen Hayekin ja Popperin kuvaaman heimoutumisen kautta ryhmä- ja yhteisöintresseihin on paitsi ainakin ajateltavissa oleva, myös erittäin epäedullinen vaihtoehto yhteistoiminnallisen kokonaisyhteiskunnallisen ratkaisun näkökulmasta. Monet yksittäiset yhteistoiminnallisesti suunnitellut pienet ryhmät ja yhteisöt eivät välttämättä onnistu muodostamaan toimintakykyistä yhteistoiminnallista kokonaisuutta, ja näissä olosuhteissa erityisen kilpailukykyisellä kokonaisuudella voi siten mahdollisesti olla jopa regressiivinen vaikutus niiden sisäisiin koordinaatioprosesseihin, mikä voi lisätä epävakautta niissä ryhmissä ja yhteisöissä, jotka eivät ole riippuvaisia äärimmäisestä sosiaalisesta kontrollista. Tällaisissakin yhteisöllisissä rakenteissa voi olla osuuskuntia, joilla on

demokraattisia vaatimuksia, mutta toimiva yhteiskunta, jossa on yhteisomaisuutta, niissä kehittyy vain hyvin erityisissä olosuhteissa eikä ainakaan automaattisesti.

Pohdittaessa osuustoiminnallisen talousrakenteen toteuttamisen näkökulmasta optimaalisinta politiikan ja markkinoiden keskinäisen työnjaon mallia edellä listaamistamme vaihtoehdoista ovat jäljellä uusliberalistiset ja uuskorporatistiset mallit. Hyvin tiukassa muodossaan myös uusliberaalia hallitustapaa tulee tarkastella kriittisesti, varsinkin, kun valtio on siinä työnnetty pois todellisilta vastuualueiltaan ja pakotettu narratiiviin, jossa sekin nähdään suurena yrityksenä. Jos tähän yhdistetään ankara institutionaalinen kilpailu, tuotanto-osuuskunnilla – jopa niiden hybridikonstellaatioilla – on vain hyvin rajalliset mahdollisuudet menestyä sitoutumisongelman ratkaisemisessa. Kapitalistisilla yrityksillä on enemmän vaihtoehtoja sisäiseen organisointiin kuin työntekijöiden itsehallinnolla, ja nekin voivat tietyissä olosuhteissa hyödyntää motivaatiota edistäviä rakenteita. Vaikka tuotanto-osuuskunnat onnistuisivatkin sitoutumisongelman ratkaisussa, niillä on uusliberaalissa mallissa konflikti- ja ongelmanratkaisuongelmia, joiden ratkaisemista haittaa harkitsematon, puhtaasti enemmistön saavuttamiseen tähtäävä tulkinta demokratiasta.

e) Näemme suurimmat mahdollisuudet demokraattisille, osallistaville yritysrakenteille heikossa korporatiivisessa järjestelmässä, uudistuneessa korporatiivissosiaalisessa markkinataloudessa. Heikko korporatiivisuus tarkoittaa, että kilpailua rajoitetaan tai työehtosopimusneuvotteluja käytetään vain silloin, kun markkinoiden valvonta johtaa ongelmiin tai vaikkapa työterveys- ja turvallisuusmääräyksiä on tarpeen korjata esimerkiksi ulkoisten vaikutusten, epäsymmetrisen informaation tai supermodulaaristen rakenteiden ongelmien vuoksi, kollektiivisten arvojen toteuttamiseksi tai muista edellisissä luvuissa kuvaamistamme syistä. Tätä ei tehdä hyökkäämällä moraalisia perustuksia vastaan vaan pikemminkin pyrkien ylläpitämään tai rakentamaan niitä. Esimerkiksi palkan määrityksen kollektiivinen elementti kaipaa uudistusta, koska puhtaiden tuotanto-osuuskuntien palkat ovat käytännössä vain ennakkomaksuja ylijäämien jälkijaosta. Varsinkin, jos työläisten itsehallinnossa valitaan työvoiman kannalta edullinen tuotantotapa, jossa työvoima hyväksyy (mahdollisesti) pienemmät mutta varmemmat ja ennustettavammat tulot, alennusten tariffirajoitukset voivat muodostua

esteeksi, eli työehtosopimuslakia on mukautettava vastaavasti, kuitenkin siten, että muutos ei avaa ’valeosuuskunnille’ mahdollisuutta kiertää työehtosopimuksia kapitalistisesti organisoidussa talouden osassa. Esimerkki osoittaa, että politiikan rajallinen osallistuminen yhteistoiminnallisiin päätöksiin voi joissakin tapauksissa osoittautua hyödylliseksi.

Tämäntyyppisellä korporatiivisuudella on tarkoitus edistää markkinoille tunkeutumista ja estää niiltä syrjäytymistä ja samalla tarjota tuotanto-osuuskunnille mahdollisuuksia menestyä kilpailussa muiden yritysmuotojen kanssa. Tietyllä tavalla tämä on vanha jo Alexander Rüstowin ilmaisema tulkinta sosiaalisesta markkinataloudesta, joka perustuu inhimillisiin arvoihin ja tarpeisiin sekä vahvaan valtioon mutta jossa valtio kuitenkin rajoittuu todellisiin tehtäviinsä. Sellainen korporatiivisuus vahvistaa suhdetta yhteiskuntaan keskittymällä yleisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja heikentää heimokuntaisuutta. Tämä on välttämätön edellytys onnistuneelle organisaation sisäiselle demokraattiselle päätöksenteolle ongelmanratkaisun demokraattisen narratiivin kautta.

Ratkaistavat ongelmat näyttävät kuitenkin tänä päivänä hieman erilaisilta kuin 1950-luvulla. Talousrakenne on muuttunut. Kestävyysongelmat ja epäsymmetriseen informaatioon, täydentävyyteen ja todentamiseen liittyvät ongelmat ovat lisääntyneet labouristisen tuotannon yhteydessä ja vaativat uusia sääntelypuitteita ja tarvittaessa toimenpiteitä. Yhteiskunnan moraalinen perusta ei ole enää sama kuin 70 tai 75 vuotta sitten. Kristilliset arvot eivät enää hallitse niin selkeästi monikulttuurisessa ja moniuskontoisessa yhteiskunnassa. Taannoinen poliittinen haluttomuus tuotanto-osuuskuntia kohtaan oletettuna porttina sosialistisille hallituksille on myös nykyään vähemmän ilmeinen. Sosialismin voitosta, sellaisena kuin se sodanjälkeisinä vuosina muotoiltiin, ei ole enää vakavaa pelkoa. Tuotanto-osuuskuntien edistäminen kilpailuhaittojen kompensoimiseksi olisi siis täysin mahdollista uudessa yrityskehyksessä. Heikkoa, uudistunutta korporatiivisuutta tarvitaan toisaalta tyypillisten markkinahäiriöongelmien torjumiseksi sopivilla sääntely- ja interventiosäännöillä, mutta samalla aidosti kollektiiviset tehtävät, kuten julkisten hyödykkeiden tarjoaminen ja kollektiivisten arvojen turvaaminen, jätetään valtiolle. Heikko korporatiivisuus on siis samalla sekä vahva kokonaisvaltainen hallinto että hajautettujen ja keskitettyjen elementtien yhdistelmä. Liian voimakas tai korostunut korporatii-

visuus tarkoittaa hajautetun kontrollin karsimista siellä, missä se ei ole välttämätöntä. Tämä edistää yhdistysten valtaa, pahimmassa tapauksessa suosimista ja poliittisten päättäjien (taloudellista) myötäkarvaan silittelyä. Jos kilpailua rajoitetaan liikaa siellä, missä sitä toivottaisiin, riskeinä ovat välistäveto (rent-seeking) eli ylijäämän tavoittelu tai tulon hankkinen arvoa tuottamatta, kasautuminen (inkrustoituminen), byrokratia ja siten tehottomuus. Optimaalisen korporatiivisuuden tason ja muodon löytyminen on tiukka haaste. Päätehtävänä on rajata valtion ja markkinoiden, yksityisen ja julkisen sektorit toisistaan, ottaa huomioon niiden päällekkäisyydet ja pohtia, miten tämän yhdistelmän muutokset vaikuttavat yhteiskunnan normirakenteeseen. Bowles (2016) oli optimistinen siitä, että valtio pystyisi tähän. Me emme täysin jaa tätä arviota.

4.4 Havainnollistava esimerkki yhteiskuntataloudesta

Näimme Suomea koskevan esimerkkimme yhteydessä, että osuuskunnat saattavat ottaa korporatiivisessa hallinnossa – erityisesti sosiaalisektorilla – tärkeän ja vakaan aseman. Tämä on toistaiseksi ollut vähemmän ilmeistä Saksassa, jossa on ollut vaikeuksia erityisesti voittoa tavoittelemattomien järjestöjen tunnustamisessa ja jossa hyväntekeväisyysjärjestöillä on erilaisesta hyvinvointivaltiomallista johtuen ollut vahva asema. Saksasta myös puuttuu Suomen Osuustoimintakeskus Pellervon kaltainen vahva valtakunnallinen osuustoimintakeskus. 1990-luvulta lähtien, uuden uusliberalistisemman hallinnon aikana korporatiivista hallintoa on alettu heikentää myös Suomessa ja vastaavasti markkinaohjauksen elementtejä on lisätty, minkä seurauksena monet osakunnat ovat joutuneet vaikeuksiin. Tähän saattoi olla useita syitä. Ensinnäkin on mahdollista, että niin harvalukuisilla tuotanto-osuuskunnilla kuin lopulta muillakin sosiaalisektorin osuuskunnilla, oli niukalti strategisia mahdollisuuksia pureutua kilpailussa ratkaistaviin sitoutumisongelmiin. Toisekseen aikaisemman korporatiivisuuden vakiintuneisuus oli saattanut johtaa siihen, että osuuskunnat olivat tottuneet reagoimaan kilpailun vaatimuksiin hitaasti, lähinnä rakenteellisten muutosten kautta, eikä tämänkaltaiselle muutokselle ollut uudentyyppisessä kilpaillussa riittävästi aikaa. Kolmanneksi myös päinvastainen selitys on mahdollinen eli nopeiden rakenteissa ja strategioissa tapahtuneiden muutosten seurauksena ’osuuskuntahenki’ katosi eivätkä työntekijät ja vapaaehtoiset enää nähneet osuuskuntiensa toiminnassa olennaista eroa voittotavoitteleviin yrityk-

siin, minkä myötä osuuskuntien potentiaalinen etu (sisäiset osuustoiminnallisuutta suosivat asenteet ja jäsenten tai työntekijöiden korkea luontainen kiinnostus) menetettiin ja osuuskunnat alettiin nähdä tavanomaisten yritysten kaltaisina. Ennestään tiedetään, että parhaat mahdollisuudet olemassaolon jatkumiselle ovat niillä työläisten itsehallinnoilla, jotka ovat joutuneet toimimaan riittävän kilpailukykyisesti jo etukäteen, rajoitetussa mutta ei vielä poistetussa korporatiivisessa kilpailussa. Tällöin tiettyjen suojien sulkeminen ei ole (yhtä) vakavaa eikä vaadi perusteellista strategiamuutosta. Jos motivoiva yrityskulttuuri on kyetty kehittämään ja omaksumaan jo etukäteen, riski yrityshahmon korvautumisesta toisella eli siirtymisestä puhtaasti itsekkään käytöksen suuntaan ja sisäisen motivaation katoamisesta on pienempi kuin hyvin perusteellisen osuuskuntapolitiikan muutoksen kohdalla. Tietyllä tavalla tämä on analogia 'Infant industry' -argumentille (Weiler 1996), jonka mukaan tietyn organisaatiomuodon erityisetuja on ensin kyettävä kehittämään (rajoitetussa) kilpailussa ja organisaation on saavutettava riittävä koko (ja toimintavarmuus) pystyäkseen kehittämään etujaan myös kovenevassa kilpailussa suojarakenteiden poistamisen jälkeen. Liian voimakas sosiaalinen suojelu on näissä olosuhteissa dysfunktionaalista – eikä se myöskään lainkaan suojaa. Tämän näkökulman voi helposti yhdistää myös Millin näkemykseen siitä, että täydellinen vetäytyminen kilpailusta muiden (kapitalististen) yritysten kanssa rajoittaa tarpeettomasti tuotanto-osuuskuntien kehitysmahdollisuuksia.

Uudistuneiden valvontamallien – sikäli kuin ne eivät sovella riittämättömiä ja tehottomia kannustimia – aikana osuuskunnilla on parhaat mahdollisuudet kehittyä, menestyä ja laajentua muille talouden alueille heikosti korporatiivisilla sektoreilla, joissa kilpailua ei ole täysin tukahdutettu, mutta joissa luottamussuhteet voivat silti kehittyä. Sosiaalipalvelujen erityispiirteet edellyttävät varmasti joitain erilaisia korporatistisia rakenteita kuin esimerkiksi teollisuudessa, mutta kilpailun täydellinen irtikytkentä ei edistä osallistuvien talousrakenteiden leviämistä. Ei kuitenkaan ole varmaa, virtaako koko talousjärjestelmä tämän leviämisen kautta lopulta labouristiseen suuntaan. Korporatistiset elementit, kuten työehtosopimusneuvottelut, yhteistoimintasäännöt ja monet muut, voivat ehdottomasti olla myös kapitalismin edun mukaisia ja tuottaa voittosuuntauneen tasapainon labouristisella kuorrutuksella, joka lupaa korkeat tulot kaikille osapuolille. Tämä saattaa, mutta sen kuitenkaan ei tarvitse, johtaa tulkinnan vaihtumiseen siten, että yritys nähdään työn eikä pääoman määrittelemänä, joskin vain modifioituna kapitalistisena mielikuvana, koska kapitalististen yritysten sisäiset rakenteet eivät useinkaan ole kilpailuun suuntautuneita. Kuitenkin, jos kiinnostus hyviin työoloihin, mielekkääseen työsisältöön ja riit-

tävän korkeaan aineelliseen turvaan nousee erityisen korkeaksi, voidaan erityisolosuhteissa muuttaa työvoimajärjestelmään edellyttäen, että sitä tukevat poliittisesti sopivat korporatiiviset rakenteet. Tällainen tie on todellinen utopia. Tie ei ole vielä nähtävissä, ja se on vain ehdollinen, mutta se ei ole täysin ulottumattomissa.

4.5 Hahmopsykologiaan perustuvien väitteiden yhdistäminen ja terävöittäminen

Kappaleen 4.3 kuviossa 10 hahmoteltiin tärkeimpiä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, mitkä yritysrakenteet pystyvät pitämään itsensä yllä institutionaalisessa kilpailussa pitkällä aikavälillä. Kuvio saattaa antaa vaikutelman, että lopputulos on enemmän tai vähemmän satunnainen ja että jokin muodollisten ja epäviralllisten elementtien yhdistelmä onnistuu lopulta. Tämä olisi väärä tulkinta. Ensinnäkin näemme todellisuudessa eri toimialoilla selkeitä erityyppisiä ja -kokoisia organisaatioita, ja toiseksi haluamme muistuttaa kohdasta 2.2.9, jossa esitimme kokonaisvaltaisen transaktiokustannuslähestymistavan, joka perustui olennaisilta osiltaan keskeisiin hahmopsykologian periaatteisiin. Näin tehdessämme kiinnitimme huomion ihmisen havainnon erityispiirteisiin ja ilmiökentän käyttäytymistä ohjaavaan voimaan. Mm. selkeyden, symmetrian ja yksinkertaisuuden lait pätevät niin yrityksen narratiivin kehittämisessä kuin politiikan, markkinoiden ja demokratian ymmärtämisessäkin: kaiken yhdessä on muodostettava yhtenäinen kokonaiskuva. Tämä tarkoittaa, että tulee olemaan erilaisia, ytimekkäitä kokonaisuuksia, mutta ne eivät ole mielivaltaisia eivätkä muodosta mahdollisuuksien jatkumoa, vaan niiden on aina noudettava hahmoteorian lainalaisuuksia.

4.5.1 Kannustimet ja omistusoikeudet

Talouteen liittyvien kysymysten kohdalla omistusoikeudet ovat ehkä helpoin tapa havainnollistaa monia, mutta ei mielivaltaisia, sosiaalisesta taustasta riippuvia tulkintoja ja käyttäytymisen seurauksia. Omistusoikeus ei liity kaikissa yhteiskunnissa samoihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Useimmissa maissa tosin on rajoituksia sellaisille asioille kuin omien ruumiinosiensa myyminen tai itsensä orjuuttaminen. Myös historiallisesti omaisuuteen on liittynyt koordi-

nointitavasta (vastavuoroisuus, keskitetty suunnittelu, markkinat) riippuen hyvin erilaisia käyttö- ja kulutusoikeuksia. Edes nykypäivän markkinayhteiskunnassa omistaja ei voi täysin vapaasti määrätä omaisuudestaan edes konkreettisten tavaroiden tai maan osalta:

> ”Käytön osalta roomalainen lausahdus ’ius utendi et abutendi’ – omaisuus oikeutena käyttää tai väärinkäyttää omaisuutta – on vain erityistapaus monien mahdollisuuksien kirjossa. Tyypillistä monissa yhteiskunnissa on käyttötarkoituksen mukainen rajoittaminen; omaisuuttaan on ’oikeus käyttää’ (’ius utendi’) mutta ei ’väärinkäyttää’ (’abutendi’). Lisäksi omistukseen liittyy usein velvoitteita. Meillä [Saksassa] tämä on ilmaistu laissa ’omaisuuden sosiaalisen velvoitteen’ muodossa ja se on erityisen voimakas vuokra-asuntojen osalta erityisen voimakas.” (Kubon-Gilke & Schlicht 1993, 269.)

Omistusoikeuden ja sen siirtymisen yhteys yleisiin yhteiskunnallisiin oloihin näkyy erityisen hyvin eri yhteiskuntien perintösäännöissä. Hyvin patriarkaalisissa yhteiskunnissa omaisuus periytyy isiltä pojille, mutta, jos sukulaissuhteet ovat kyllin etäiset, vastaavaa omaisuuden siirtoa ei tapahdu, ts. perinteisten perherakenteiden hajotessa, muut ’yhteisen kohtalon’ muodot syrjäyttävät verisukulaisten perintösäännöt (Kubon-Gilke & Schlicht 1993).

Perimystä sekä perimysjärjestysten eroavaisuuksia ja muuttumista koskeva esimerkki on hahmoteorian näkökulmasta analoginen siihen, miten hahmotamme vaikkapa työn, vaihdon, yrittäjyyden, politiikan tai demokratian, miten käsityksemme niistä muuttuu sekä muutos tunnistetaan ja miten se vaikuttaa; kokonaisuuden havaitsemiseen voi olla useita vakaita malleja, mutta ne eivät ole mielivaltaisia eivätkä satunnaisia, mutta ne täyttävät aina hahmoteorian lainalaisuudet. Tässä ymmärryksessä yritysnarratiivit riippuvat yrityksille osoitetuista tehtävistä, mutta myös siitä, millaisia, esimerkiksi työsuojeluun liittyviä, rajoituksia niihin niiden toiminta-alueella kohdistuu ja millainen käsitys demokratiasta ja järjestäytyneen työnjaon sisäisistä säännöistä yhteiskunnassa ja yrityksessä vallitsee. Vahva hierarkkinen yritysnarratiivi kehittyy todennäköisemmin voimakkaan hierarkkisesti järjestäytyneissä yhteiskunnissa kuin pohjimmiltaan demokraattisissa yhteiskunnissa, joissa hierarkkiset elementit näyttävät edellyttävän erityisiä perusteluita. Kuviossa 10 kuvattujen osuuskuntien menestymismahdollisuuksiin vaikuttavien tekijöiden moninkertaiset keskinäiset riippuvuudet oikeuttavat erilaisten käyttäytymiseen vaikuttavien luokittelu- ja sääntöjärjestelmien kehittämisen, mutta ne kaikki noudattavat hahmoteorian lainalaisuuksia ja aiheuttavat luokitteluihin liittyviä vaatimuksia.

Sama voidaan ilmaista yleisemminkin, koska sopimuksia voidaan yleensä tulkita eri tavoin:

> ”Jos esimerkiksi kahden markkinakumppanin välillä on pitkäaikainen, vakaa suhde, sitä ei pidetä vaihtosopimuksena vaan vastavuoroisena suhteena [...]. Työsopimukset ja vuokrasopimukset muodostavat sellaisia pitkäaikaisia suhteita, joissa antamisen ja ottamisen vastaavuus jää epäselväksi. Osapuolten velvollisuudet ja sitoumukset on sopimuksessa määrätty vain kokonaisuutena, mutta jokainen yksittäinen velvollisuus ei löydä välitöntä vastinetta toisen puolen velvoitteesta. Tämän vuoksi työsopimusta tai vuokrasopimusta on vaikea nähdä pelkkänä vaihtosopimuksena. Itse asiassa tässä psykologisesti ilmeinen tulkinta on vakiinnuttanut paikkansa myös oikeuskäytännössä: Nämä sopimukset ymmärretään perusteluiksi vastavuoroisuussuhteille, jotka käsittävät pitkälti sovittujen osapuolten velvollisuudet ja velvollisuudet. Tämä on usein vastoin taloudellista tarkoituksenmukaisuutta (esimerkiksi asuntomarkkinoilla), eikä tässä suhteessa voida ymmärtää pelkästään ajatuksesta, että taloudellisesti edullisimmat sopimusmuodot vallitsevat. [...]. Näin ollen on odotettavissa, että liikkuvuuden lisääntyessä asuntomarkkinoilla tai työmarkkinoilla vastavuoroisuustulkinta heikkenee. Tulkinnan pitäisi myös olla vähemmän korostunut niillä työmarkkinoiden osilla, joille on ominaista suurempi liikkuvuus, joten voimme hahmopsykologisesta näkökulmasta muodostaa moraalisten arvioiden muutoksista ja moraalisesti kontrolloidusta käyttäytymistä hypoteesin: olosuhteiden muutokset synnyttävät uusia vaatimuksia ja siten uusia käyttäytymistendenssejä. (mt., 270.)

4.5.2 Narratiivit ja roolit

Tulkintojen, asenteiden, kiinnostuksen kohteiden ja motiivien muodostumista ja jatkuvuuden tunnistamista sekä näiden ja näissä tapahtuvien muutosten merkitystä käsitellään kannustinsuuntautuneen uuden institutionaalisen taloustieteen piirissä edelleen liian suppeasti. Ne sisällytetään analyyseihin yleensä vain implisiittisinä marginaalioletuksina, kuten: omistusoikeudet synnyttävät vastavuoroisesti tunnustettuja oikeuksia ja velvoitteita, joissa tiettyjä strategisia vaihtoehtoja ei käytetä, koska vaatimukset hyväksytään vastavuoroisesti. Tiettyjen institutionaalisten rakenteiden, kuten yhtiöjärjestyksen, muodostumisen ja vakauttamisen ymmärtämiseksi sekä sen selvittämiseksi, onko tuotanto-osuuskunnilla todellisia mahdollisuuksia ja missä olosuhteissa, on nähdäksemme välttämätöntä ottaa huomioon tilannekohtaiset, psykologiset vaikutukset asenteiden ja mieltymysten muodostumiseen – mukaan lukien kannustinongelmat. Kannustinongelmissa ei kuitenkaan riitä, että etsitään vain sopivia rangaistuksia ja palkkioita, myös syrjäyttämiseen ja tunkeutumiseen liittyvät ilmiöt on huomioitava tilannevaikutusten kautta. Kun arvioimme erilaisten organisaatiorakenteiden suhteellisia etuja tuotanto-osuuskuntien näkökulmasta, olennaista on selvittää, missä määrin ja missä olosuhteissa tuottavat osuustoi-

minnalliset organisaatiot voisivat muita yritysmuotoja paremmin tehdä tietyistä, muistakin kuin vain yksinkertaisista, kannustimiin perustuvista tuottavuutta edistävistä käyttäytymismalleista uskottavia, ja panna ne täytäntöön (Kubon-Gilke 1997, 20).

Hahmoteoreettinen lähestymistapa tarjoaa perustan tilanneilmiöiden selittämiselle luiskattamatta toisistaan riippumattomien käyttäytymisvaikutusten (selittämisyritysten) mielivaltaisuuteen. Ihmisen käyttäytyminen perustuu luokitteluihin ja yleistyksiin, joista jokainen noudattaa hahmoteorian lainalaisuuksia, koska luokittelut vaikuttavat asenteisiin, tunteisiin ja motiiveihin ja määrittävät käyttäytymistä johdonmukaisuutta tavoittelemalla. Näissä luokitteluissa otamme rooleja esimerkiksi alaisina, yhteistyötiimin jäseninä tai kilpailijoina. Ei ole skitsofreenista, että yksilö käyttäytyy toisessa yrityksessä alisteisesti ja varovaisesti ja toisessa yrityksessä aktiivisena tiimin jäsenenä, joka tuo esiin omat ideansa ja puolustaa niitä kritiikkiä vastaan. Roolinmuutos organisaatiorakenteen mukaan voi selittää nämä erot. Eri työntekijöiden roolit määrittyvät organisaatioissa suhteessa toisiinsa, niihin liittyy tiettyjä käyttäytymisodotuksia, ja ne vakauttavat toisiaan.

> ”[...] Arvioimme ja mieltymyksemme eivät ole vain objektiivisten tosiasioiden emotionaalista väritystä, vaan ne johtuvat ’laillisella tavalla’ kontekstista, jossa me ne havaitsemme.” (Kubon-Gilke & Schlicht 1993, 262).

Max Wertheimer (1935) käyttää edellä usein käytettyä termiä ’vaatimus’ viittaamaan siihen, että ihmisillä on käyttäytymisimpulsseja täydentää hahmoteorian lainalaisuuksien mukaisesti havaitsemiaan tilanteita toiminnalla eli ts. omaksumalla tilannekohtainen rooli ja toimimalla siihen kohdistuviksi tulkittujen odotusten mukaisesti – vaikka kysymyksessä olisikin vain impulssi seinällä vinossa roikkuvan kuva suoristaminen, Tiiviiden sääntöjen ja suunnitelmien noudattamiseen liittyy voimakkaita vaatimuksia:

> ”Ajatus ympäristön synnyttämistä käyttäytymisimpulsseista […] liittyy läheisesti näkemykseen, jonka mukaan ihmisen toiminta ja tunne noudattavat tiiviyden ja ytimekkyyden lakia eli suuntautuvat kohti ’hyvää muotoa’ (’guten Gestalt’). Tämä näkemys avaa pääsyn [...] käyttäytymismalleihin, joilla on perustavanlaatuinen merkitys talouselämälle.” (Mt.)

Tuotanto-osuuskunnilla on intentionaalisessa kilpailussa ratkaiseva etu tyypillisiin kapitalistisesti järjestettyihin yritysmuotoihin verrattuna vain, jos ne pystyvät paremmin ja halvemmalla ratkaisemaan käyttäytymisongelmia sopivalla tavalla. Tällöin niiden on kyettävä käsittelemään asianmukaisesti sitoutumison-

gelmat, jotka puhtaasti individualistisessa lähestymistavassa näyttävät aiheuttavan osuuskunnille enemmän potentiaalisia haittoja kuin kapitalistisille yrityksille, koska osuuskuntien mahdollisuudet toteuttaa pääomaosakkeilla käytävälle kaupalle analogista kauppaa vaihdettavissa olevilla työpaikoilla, ovat rajalliset. Käytännössä tämä tarkoittaa, että osuuskunnissa on luotava rooleja, jotka spontaanisti sitovat osuuskunnan jäsenet osuuskunnan pitkän aikavälin etuihin. Olemme edellä keskustelleet (ks. Kuvio 10) yksityiskohtaisesti siitä, miten täynnä edellytyksiä oleva ja hauras on asetelma, josta osuuskuntien roolit voivat lähteä kehittymään, tuottaa toivottuja tuloksia ja lopulta antaa osuuskunnille ratkaisevan edun muihin yritysmuotoihin nähden. Kaiken muun lisäksi on varmistuttava myös siitä, että valitseva tila – lainsäädäntö mukaan luettuna – on talouden näkökulmasta suotuisin mahdollinen. hahmoteoriaan liittyvät pohdinnat ja myös Vogtin poliittistaloudelliset pohdinnat herättävät epäilyksiä tehokkuusteesin yleispätevyydestä, ja, vaikka oletus tehokkuudesta olisikin oikea, kapitalistisetkaan yritysmuodot eivät välttämättä aina palvele kilpailevia kertomuksia; jopa markkinasuhteet voidaan nähdä vastavuoroisuutena, jos ne ovat kyllin pitkäkestoisia. Työ- ja vuokrasopimukset ovat tästä yleisiä esimerkkejä.

4.6 Digitalisaation ambivalentit vaikutukset työvoimajohtoisiin rakenteisiin siirtymiseen

Käsitys sopimusten vastavuoroisuudesta heikkenee, kun sopimussuhteet lyhenevät ja/tai kaikki velvollisuudet ja oikeudet voidaan erikseen kirjata ja todentaa. Tämä tarkoittaa sitä, että erittäin liikkuvalla työllä, yksinyrittäjyyden lisääntymisellä, erityisesti digitalisoinnin ja lohkoketjun verifioinnin yhteydessä, kilpailullinen narratiivi vahvistuu ja hierarkkinen tai tiimikohtainen narratiivi heikkenee. Tämän vuoksi kapitalistisesti järjestäytyneiden yritysten on vaikeampaa tukea muita kuin kilpailukäyttäytymistä sitovia rooleja jäljellä olevalle ydintyövoimalleen, jolle uudet työmuodot eivät vielä ole olennaisia.

Tilanteessa, jossa digitalisoinnin vaikutukset liittyvät enemmän osittaisten toimintojen täydentämiseen, yksinyrittäjien ja lyhytaikaisilla työsopimuksilla työskentelevien asema vaikeutuu ensimmäisenä, mutta riippuen täydentävyyden asteesta sekä siitä, onko täydentävyys sidottu enemmän ihmisiin kuin puhtaaseen toimintaan, digitalisaatiolla voi olla laajempiakin syrjäyttäviä vaikutuksia (Basu 2017). Taustalla vaikuttaa myös psykologinen elementti, joka korostaa hahmoteoriassa esitettyjen näkökohtien merkitystä:

> ”On osoitettu, että tällaisessa tilanteessa työnantajat joutuvat syrjimään tiettyjä ryhmiä, vaikka ryhmät olisivat a priori identtisiä. Ryhmäsyrjintä palvelee markkinapelin keskipisteen luomista. Tässä mallissa vapaat markkinat eivät suinkaan hillitse syrjintää, vaan ruokkivat sitä ja luovat siten tarpeen määrätietoiselle poliittiselle väliintulolle. Väitetään, että teknologian nousun myötä syrjinnän ongelma pahenee ja joudumme ajattelemaan positiivisia toimia tai verotus- ja tukijärjestelmää syrjäytyneiden ryhmien tukemiseksi.” (Basu 2017, Abstrakti.)

Tuottajaosuuskunnat voivat hyötyä, jos ne pystyvät vakauttamaan kestävämpiä suhteita ja tukahduttamaan kilpailevat narratiivit. Työmarkkinoiden ja työyhteisöjen syrjivät elementit kuitenkin häiritsevät tällaista kuvaa. Jos digitalisaatio lisäisi työn tuottavuutta, se voisi edistää siirtymistä kohti labouristisempia työmarkkinoita ja yritysmuotoja, koska kasvanut tuottavuus antaisi paremmat edellytykset miellyttävämpien työolojen ja mielekkäämmän työn mahdollistamiselle. Ei kuitenkaan ole täysin selvää, johtaako digitalisaatio todella tuottavuuden kasvuun. Lähtökohtaisesti tuottavuuden voidaan olettaa paranevan digitalisaation seurauksena, mutta empiiriset tutkimukset eivät välttämättä vahvista tätä. Tämä ’tuottavuuden paradoksi’ on ensisijaisesti (Hauff 2020, 15) yhdistetty panos–tuotosmalliin liittyviin mittausongelmiin seuraavilla tavoilla:

- toiminnan viivästykset teknisten innovaatioiden jälkeen,
- voittojen uudelleenjako yritysten kesken,
- johdon virheet ja teknologian epäoptimaalinen käyttö.

Digitalisaatio voi antaa osuuskunnille ja rajoitetummassakin määrin demokraattiselle osallistumiselle perustuville organisaatioille myönteisen sysäyksen paitsi mainittujen esteiden voittamisen jälkeen (mahdollisesti) kasvavan tuottavuuden muodossa, myös siksi, että kapitalistiset yritykset joutuvat kohtaamaan suuremmat ongelmat välttäessään kilpailevia liiketoimintanarratiiveja pitkien sopimussuhteiden kautta. Tähän on yhdistettävä myös osuuskuntien mahdollisuus luoda transaktiokustannuksiltaan edullisempia käyttäytymissidoksia. Tämä on kuitenkin mahdollista vain olosuhteissa, joissa ei esiinny hyvin lyhytkestoista ja erittäin kovaa kilpailua, ja järjestelmässä, jota aiemmin kuvailimme heikosti korporatiiviseksi. Tällainen markkinoiden ja politiikan työnjaon malli, jossa työsopimuksille ja tilapäistyölle on rajoituksia ja jossa mm. työsuojelusäännökset perustuvat vanhaan vastavuoroisuusnarratiiviin, auttaa kuitenkin jossain määrin myös kapitalistisia yrityksiä. Heikko korporatiivisuus korporatiivissosiaalisena markkinataloutena, jossa valtio itse rajoittaa ohjaustoimintaansa muiden kuin aidosti sen vastuulle kuuluvien tehtävien ja toimintojen

osalta, on korkeintaan välttämätön, mutta ei riittävä edellytys tuotanto-osuuskuntien menestymiselle.

Tällaisessa talousjärjestelmässä on konfliktien (esim. kollektiiviset palkkaneuvottelut kapitalistien hallitsemalla alueella, yhteistoimintamenettely ja työtekijöiden suojelusäännöt) ulkoistamisen takia ainakin vahvempia osallistavia ja demokraattisia elementtejä, jotka tekevät kilpailukykyisistä yrityksen sisäisistä narratiiveista vaikeita ja tukevat vastavuoroisia suhteita. Jos työntekijät nähdään yrityksen vakiomuuttujina ja jatkuvuuden ilmentymänä, koska heidän liikkumattomuutensa on suurempi pääomaan verrattuna, jos työn spesifisyys lisääntyy, ja jos riskien välttämiseen ja budjetin tasapainottamiseen liittyvät ongelmat saadaan ratkaistua, syntyy mahdollisuuksia yritysten yleisiin työvoimarakenteisiin, joissa tuotanto-osuuskunnilla on taloudellisessa mielessä paremmat mahdollisuudet kestävään olemassaoloon kuin niillä on tällä hetkellä.

Tilanne voi kuitenkin muodostua haasteelliseksi siksi, että voimakas kansainvälinen kilpailu ja lisääntynyt työn liikkuvuus voivat rajoittaa korporatiiviset pyrkimykset monilla toimialoilla menestymisen näkökulmasta liian suppeiksi. Kaushik Basu (2011, 172–) havainnollistaa tätä yksinkertaisella esimerkillä kahdesta maasta (A ja B)[131]. Basu keskittyy uudelleenjaon mahdollisuuksiin, mutta esimerkkiä voidaan helposti laajentaa myös moniin muihin työntekijöiden asemaa yrityksissä koskeviin kysymyksiin.

Analogisesti Basun kanssa tarkastelemme ensin maata A. Sen asukkaiden oletetaan olevan rajoitetusti liikkumattomia eli pysyvän oman maansa rajojen sisäpuolella. Tilanne on sama maassa B, joka sijaitsee maan A vieressä. Molempien maiden väestöstä puolet on köyhiä ja puolet rikkaita. Ilman valtion väliintuloa köyhät elivät toimeentulotason alarajalla ja pystyivät selviytymään vain fyysisesti eli tyydyttämään fyysiset perustarpeensa. Yksinkertaisuuden vuoksi normalisoimme toimeentulotulot ja asetamme sen nollaan. Kaikkien rikkaiden kohdalla asetamme tuloksi tuhat. Tämä tarkoittaa, että rikkailla on 1.000 kertaa enemmän tuloja kuin köyhillä. Tuloerojen syistä ei tiedetä mitään. Ne voivat johtua erilaisista koulutustaustoista tai erilaisesta tuottavuudesta, mutta myös siitä, että kyseessä on erittäin syrjivä yhteiskunta ja syrjäytysprosesseja on molemmissa maissa. Tällä hetkellä molemmissa maissa on hallitus, joka voi verottaa rikkaita ja tehdä siirtoja köyhille. Olkoon tulo Y ennen verotusta t. Y(t) tarkoittaa verokantaa. Näin oletetaan, että rikkaiden tulot riippuvat siitä, kuinka

[131] Teksti perustuu keskeisiltä osiltaan lähteeseen Kubon-Gilke 2018a, 409–.

paljon heitä verottaa. Korkeat verot voivat vaikuttaa negatiivisesti kannustimiin ja motivaatioon pyrkiä korkeisiin tuloihin tekemällä lujasti töitä. Veron jälkeen rikkailla on vielä $(1 - t)Y(t)$, koska heidän on maksettava verona valtiolle $tY(t)$.

Jotta kaikki olisi mahdollisimman yksinkertaista, Basu olettaa esimerkissään, että rikkaiden työnteon kannustimissa ja sitoutumisessa mikään ei muutu, kunhan heidän tarvitse maksaa tuloistaan yli 30 prosenttia valtiolle. Joten $Y(t) = 1000$, kun $t \leq 0{,}3$. Jos hallitus asettaa $t = 0{,}3$, rikkaiden brutto on 1000 ja netto 700. Jos hallitus pyrkii lisäämään tasa-arvoa, sen pitäisi asettaa korkeampi veroprosentti. Esimerkissämme tämä kuitenkin tarkoittaa sitä, että rikkaat tuottavat vähemmän bruttotuloja ja bruttokansantuote laskee. Basu olettaa, että varsinkin täysin tasaavalla veroasteella $t = 0{,}5$, rikkaat ansaitsevat vain $Y = 400$ kukin. Jos hallitus on kiinnostunut siitä, että koko väestö ja erityisesti köyhät ovat aineellisesti varakkaita, se asettaa $t = 0{,}3$. Tässä tapauksessa rikkailla olisi verojen ja tulonsiirtojen jälkeen 700 ja köyhillä 300. Kun $t = 0{,}5$, Y olisi enää 400. Köyhät ja rikkaat saisivat kumpikin 200, joten molemmat ryhmät olisivat huonommassa asemassa.

Sekä maan A että maan B hallitukset ovat nyt Rawlsin oikeusteorian mukaisesti päättäneet käyttää verokantanaan 30 prosenttia. Köyhyyden välttäminen ei välttämättä onnistu parhaiten tilanteessa, jossa kaikkien tulot ovat täysin yhtä suuret, ja hallitusten tavoitteena on molemmissa maissa ollut köyhien absoluuttisen aineellisen hyvinvoinnin parantaminen veropolitiikan kautta.

Seuraavassa monimutkaistamme hallituksen ’oikean’ verokannan valintaan liittyvää ongelmaa ottamalla malliin mukaan rikkaiden kansainvälisen liikkuvuuden. Sallimme muuttoliikkeet maasta A maahan B ja päinvastoin, mutta vain rikkaiden osalta. Tasapaino menetetään, jos molemmat maat eivät aseta verokantaansa samalle tasolle, esimerkiksi 30 prosenttiin. Jos vaikkapa maa B alentaa verokantaansa hieman, kaikki tuottavat ihmiset muuttavat sinne vapaan liikkuvuutensa sallimina. Reaalimaailmassa tällaisista liikkeistä on viitteitä tapauksissa, joissa veroaste-erot ovat huomattavia – tai ne uhkaavat sellaisiksi muodostua. Ranskassa vuonna 2012 suunnitellun ’rikkaiden veron’, jonka ylin 75 prosentin veroprosentti olisi koskenut henkilöitä, jotka ansaitsevat yli miljoona euroa vuodessa, väitettiin johtavan siihen, että monet näkyvät aikalaiset jättävät hyvästit maalleen ja monet hyvin palkatut johtajat muuttavat esimerkiksi Belgiaan tai Englantiin. Rikkaiden erityisvero alkuperäisessä muodossaan kaatui Ranskan perustuslakituomioistuimessa, joka totesi suunnitelmat, joissa vero olisi laskettu yksittäisen ihmisen tuloista, perustuslain vastaisiksi. Vero tuli lopulta voimaan muodossa, jossa 75 prosentin vero koski kotitalouksia, joiden yhteenlasketut tulot ylittivät 1,3 miljoonaa euroa. Tällaisia kotitalouksia oli

Ranskassa noin 350.000. Presidentti Emmanuel Macron poisti valtaan noustuaan veron, joka ehti olla voimassa kaksi vuotta. Merkittävää huippuosaajien ja rikkaiden massamuuttoa ei tapahtunut, mutta vero kuitenkin vaikeutti ulkomaisten johtajien houkuttelua töihin Ranskaan.

Mitä muuttoliikkeistä esimerkissämme seuraa`? Maassa B tulot kasvavat tuottavampien yksilöiden ansiosta. Tästä voivat hyötyä myös maan B köyhät (maan A köyhät eivät maahan B pääse), vaikka nyt lukumääräisesti suurempi joukko joutuisi maksamaan veroa vain 25 prosenttia. Maalle A ei ole enää mitään hyötyä 30 prosentin verokannasta, koska kaikki $Y > 0$ syntyy nyt maassa B. Rikkaat ovat muuttaneet maasta ja köyhät pysyvät nollatasolla. Maan A on seurattava veronkevennyksen mallia. Jos maa A alittaa maan B verotason, kaikki tuottavat ihmiset muuttavat sinne. Tällaisessa konstellaatiossa tasapainoverokanta voi olla vain $t = 0$. Ilman kansainvälistä koordinointia rikkaiden nettotulot ovat samat tilanteessa, jossa ei ole hallitusta, jolla on uudelleenjakotavoitteita tai korporatiivisia huolenaiheita.

Kaushik Basu tekee esimerkkinsä perusteella johtopäätöksen, että kansainvälisesti koordinoitua politiikkaa ei vaadita vain globaaleihin ympäristönsuojelun, kestävyyden ja ihmisoikeuksien turvaamisen ongelmiin, vaan kiireellisesti myös köyhyyden poistamiseen ja työntekijöiden suojelun varmistamiseen tähtääviin toimenpiteisiin. Jälkimmäisellä on merkitystä erityisesti mobiiliyrityksissä, sikäli kuin niissä uskotaan, että (lyhytkestoiset) ongelmat työntekijöiden sosiaalipoliittisten oikeuksien toteutumisessa ovat hyväksyttäviä. Vogtin kielenkäytössä puhe on haitoista, jotka johtuvat siitä, että voittosuuntautunutta tasapainoa ei ole puhtaassa muodossaan sallita, vaan päinvastoin vahvistetaan laajempia työntekijöiden suojatoimenpiteitä ja osallistumisoikeuksia kuin mitä voittosuuntautuneen tasapainon tilanteessa esiintyisi. Äärimmäisen liikkuvuuden vallitessa ja kansainvälisten sopimusten ja koordinoidun politiikan puuttuessa erittäin kehittyneet yritysjärjestelmät, mukaan lukien uudelleenjako, voidaan yleensä toteuttaa vain esteiden asettamisen kautta.

Edellä esitetyn perusteella voidaan tehdä kaksi johtopäätöstä työläisten itsehallinnoimien yritysten mahdollisuuksista. Ensinnäkin, jos heikko korporatiivisuus saadaan voimaan etenkin sellaisilla aloilla, kuten sosiaali- ja terveysalalla, joilla yritykset ovat alttiina vain vähäiselle kansainväliselle kilpailulle, voidaan poliittisella tuella edistää vakaita tuotanto-osuuskuntia. Toiseksi, jos nämä osuuskunnat kykenevät kehittämään ratkaisuja, joilla ne kykenevät voittamaan institutionaalisen talouden näkökulmasta tunnistetut ongelmat, riittävän suuret osuuskunnat voivat näitä ratkaisuja monipuolistamalla tai jäljittelemällä saada jalansijaa myös kansainvälisesti kilpaillummilla sektoreilla. Julkisen ja

yksityisen sektorin yhteistyön kautta sosiaalialalla voidaan periaatteessa luoda erilaisia sääntelyehtoja kuin muussa taloudessa. Ilman tällaista sääntelyä, heikon korporatiivisuuden puutuessa ja tiukan kilpailukoordinaation vallitessa tuotanto-osuuskuntien menestymisen mahdollisuudet ovat kuitenkin sosiaali- ja terveyssektorillakin hyvin rajalliset. Kappaleessa 4.4 esitetty analyysi Suomen tilanteesta osoittaa tällaisia suuntauksia.

5 Yhteenveto ja kehitysnäkymiä

Ei ole olemassa yksiselitteistä menettelyohjetta markkinatalousjärjestelmän muuttamiseksi pääosin kapitalistisesta organisaatiosta labouristiseen organisaatioon. Olemme osoittaneet, mitä esteitä tuotanto-osuuskunnilla voi olla institutionaalisessa kilpailussa, mutta myös sen, millaisissa olosuhteissa niille avautuu pysyvän olemassaolon mahdollisuuksia. Olennainen kysymys on, pystyvätkö osuustoiminnalliset tai hybridirakenteet, joissa on vahvat osallistumiselementit, ratkaisemaan pääoma- ja kurinpito-ongelman vähintään yhtä hyvin tai jopa paremmin kuin kapitalistiset yritykset. Tuotanto-osuuskunnilla on kapitalistisia yrityksiä enemmän rajoitteita luoda henkilökohtaisia kannustimia työntekijöilleen. Yksi näistä rajoituksista on ’yksi henkilö – yksi ääni’ -periaate. Siksi niiden menestys riippuu paljolti siitä, onnistuvatko ne – kannusteiden käytettävyydestä riippumatta – luomaan muita yritystoiminnan oikeudellisia muotoja paremmin suotuisat tilanneolosuhteet, jotka asianmukaisten viitekehysten kautta johtavat sellaiseen yhteistoiminnalliseen käyttäytymiseen, joka on yrityksen pitkän aikavälin edun mukaista. Koska myös kapitalistiset yritykset käyttävät kontekstivaikutuksia hillitäkseen työntekijöidensä puhtaasti oman edun mukaista käyttäytymistä, eivät pelkkä keskinäisen tuen ’osuustoiminnalliseen henkeen’ ja työskentely yleisen tavoitteen eteen riitä. Tällä hengellä oltava myös suotuisampia käyttäytymisvaikutuksia – tai sen on voitava edistää niitä halvemmalla – kuin tyypillisessä kapitalistisessa yrityksessä. Se, onnistuuko tämä, riippuu monista tekijöistä:

1. Tuotanto-osuuskuntien tulee ratkaista ne mahdolliset ristiriidat, jotka syntyvät siitä, että ainakin osittain samat henkilöt sekä toimivat legislatiiviseen eli päätöksentekovaiheeseen että eksekutiiviseen eli toimeenpanovaiheeseen liittyvissä tehtävissä (ts. johto koostuu osuuskunnan jäsenistä) asianmukaisesti siten, että ei vaaranneta yhteistyöhalua ja sisäistä motivaatiota. Itsehallinnollisten yliopistojen, tavoitteellisten yhteisöjen ja utopistisesten yhteiskunnallisten kokeilujen esimerkkien avulla olemme osoittaneet, että tätä vaatimusta ei useinkaan voida yksin täyttää.

2. Tuotanto-osuuskunnan on ratkaistava kuvaamamme yrityksen pitkäjännitteisiin intresseihin sitoutumiseen liittyvät ongelmat kyseenalais-

tamatta yrityksen silti sen keskeistä sisäistä mielikuvaa demokraattisesta päätöksenteosta ja ylijäämien oikeudenmukaisesta jakamisesta. Uusien työntekijöiden palkkojen alennukset tai muun muotoiset 'pääsymaksut', ulkopuolisen työvoiman tekemän palkkatyön käyttäminen tasaamaan työvoimatarpeen vaihteluita, pääomasijoittajien osittainen päätöksentekoon, organisaation sisäinen palkkasyrjintä jms. ilmiöt voivat heikentää osuuskunnan imagoa ja, jos poikkeamat ovat liian suuria. johtaa siihen, että jäsenet tai työntekijät eivät enää havaitse mitään eroa kapitalistiseen yritykseen, joten psykologia etuja ei voida hyödyntää.

3. Kysymykseen siitä, mitkä epäviralliset normit ovat kehittymässä erityyppisissä yrityksissä, voidaan vastata vain, jos analyysiin otetaan mukaan sosiaalinen ympäristö. Tila, jossa yhteiskunta hajoaa moniksi pieniksi yhteisöiksi, jotka eivät pysty kommunikoimaan keskenään tai edes kilpailemaan keskenään, ei juurikaan edistä osuuskunta-ajatusta, joka tukee demokratiakäsitystä, jossa on osittain kyse etujen tiukasta toimeenpanosta mutta jonka taustalla vaikuttaa pyrkimys yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen poliittisten pyrkimysten ja demokratian edistämisen kautta. Koko organisaation sisäiseen demokraattiseen prosessiin voi vaikuttaa kielteisesti, jos ryhmäedut nousevat hallitsevammiksi kuin koko organisaation kannalta keskeiset (liike)asiat.

4. Demokratian ymmärtäminen ja tuotanto-osuuskuntien mahdollisuudet ratkaista sitoutumisongelmansa riippuvat ratkaisevasti siitä, millainen markkinoiden ja valtion toimijoiden keskinäinen työnjako yhteiskunnassa vallitsee. Aidosti hajautetut tehtävät tulisi (asianmukaisesti säänneltyinä) jättää markkinoille ja aidosti kollektiiviset valtiolle. On kuitenkin tärkeää löytää institutionaaliset varotoimet niille tilanteille, joissa markkinat tai valtio epäonnistuvat. Joskus tarvitaan edellä luodun rajalinjan ylittäviä toimia. Pelkästään kollektiivisten tehtävien luovuttaminen markkinoille tai yksityisen sektorin ratkaistavissa olevien tehtävien valtiolle ei ole järkevää. Etenkin varhaiset uusliberaalit huomauttivat valtatasapainon puutteesta tällaisissa strategioissa. Me huomautimme, että tällaiset toisen toimijan toimivaltaan kajoamiset vaikuttavat myös epävirallisiin oloihin muuttuneiden muodollisten sääntelyehtojen kautta ja siten, kuten Dujmovits ja Sturn (2019) sen ilmaisivat, voivat muuttaa työnjaon talouden taustaolosuhteita epäsuotuisasti.

5. Tältä pohjalta tarkastelimme erilaisia poliittisen suuntautumisen järjestelmiä: uusliberalismia, uuskorporatismia, uusstatismia ja uuskommunitarismia. Vaikka yhteistyöhön perustuva uusyhteisöllisyys näyttää ensisilmäyksellä tarjoavan parhaat mahdollisuudet tuottavan yhteistyön periaatteiden voimaan saattamiseen, olemme esittäneet, että tähän pitäisi suhtautua kriittisemmin yhteisöllisyyden kuin sosiaalisen suuntautumisen vuoksi. Koska taloudet eivät ole itsenäisiä yksiköitä, vaan ovat alttiina erilaisille kansainvälisille riippuvuuksille, vetäytyminen pieneen ja paikalliseen voi olla relevanttia korkeintaan vain kapeasti rajatuilla osa-alueilla. Huomioiden esittämämme esimerkit – erityisesti Suomen sosiaalisektorilta – väitämme, että argumenttimme on, että suurimmat mahdollisuudet labouristisempiin rakenteisiin ovat heikosti uuskorporatiivisessa järjestelmässä, jossa heikkous tarkoittaa dialektisesti vahvuutta: valtio rajoittuu aidosti kollektiivisiin tehtäviin ja hajautettujen päätösten määräämiseen sekä joihinkin pakollisiin interventioihin markkinoiden korjaamattomien epätäydellisyyksien varalta. Tällainen rakenne sisältää työehtosopimusneuvottelut ja erityisesti monia työntekijöiden suojelua koskevia sopimuksia ja sääntöjä, kuten työaikaa, lasten ja nuorten suojelua sekä yhteistoimintaa koskevia sääntöjä. Sopimusten rajoitukset koskevat ensisijaisesti kapitalistisesti johdettuja yrityksiä, jotka muutoin voisivat liian helposti ulkoistaa huonoista työoloista koituvat sosiaaliset kustannukset. Tässä suhteessa kilpailua on rajattu ja rajoitettu, mutta sitä ei ole lakkautettu. Käsittelimme lyhyesti yritysten ongelmia ja mahdollisia strategioita kansainvälisessä kilpailussa. Osuuskunnat joutuvat kilpailemaan myös heikossa korporatiivisessa järjestelmässä, mutta ne saavat suojan, jotta ne eivät kärsisi toimintansa osallistuvampien elementtien takia. Toisin kuin kapitalistiset yritykset, osuuskunnat sisällyttäisivät kaikki hyvien työolojen kustannukset demokraattiseen päätöksentekoon. Työntekijöiden suojelu uuskorporatiivisen hallinnon avulla pakottaa myös kapitalistiset yritykset sisällyttämään nämä kustannukset ainakin osittain. Tämä tekee kapitalistisistakin yrityksistä jonkin verran labouristisempia eli ne voivat, mutta niiden ei välttämättä tarvitse, perustaa tuotanto-osuuskuntia muistuttavia rakenteita suuremmassa mittakaavassa.

   Uuskorporatistisessa järjestelmässä myös vastavuoroisuuden periaate vahvistuu pitkäaikaisissa vaihtosuhteissa. Pohdintoja mutkistaa se, että järjestelmän valinta ei ole riippumaton vaihtosuhteiden käsityksestä. Jos esimerkiksi sopimusten sisältö helpottuu digitalisoinnin ai-

kana ja monet lyhytaikaiset tilaukset leimaavat vaihtosuhteita, vastavuoroisuuden käsite heikkenee, millä on viime kädessä vaikutuksensa myös oikeudellisiin sääntöihin ja perustavanlaatuisiin poliittisiin päätöksiin. Tämä tarkoittaa, että vaikka uudistunut, heikosti uuskorporatistinen järjestelmä tarjoaa hyvät mahdollisuudet tuotanto-osuuskunnille, yhteiskunnallisessa kehityksessä on samanaikaisesti havaittavissa myös merkkejä siirtymisestä uusstatismisten ja uusliberalististen suuntausten suuntaan. Tämä on todistus heikon uuskorporatistisen tasapainon piilevästä. Järjestelmän vähimmäisvaatimuksena tulisi kuitenkin olla se, että se on perustuslaillisesti hyvin turvattu ja mahdollistaa tarvittaessa sopeutuksia, jos olosuhteet muuttavat, vaikkapa teknisen kehityksen myötä, siten, että muutoksilla on vaikutusta kilpailun laajuuteen ja muotoon.

6. Tarvitaan paitsi nimenomaisesti kuvattu poliittinen järjestelmä, myös poliittista tahtoa tukea tuotanto-osuuskuntia erikseen sen puitteissa, jotta voidaan kompensoida niiden kilpailuhaittoja ja antaa niillä on riittävästi aikaa kehittää toimintansa edellyttämät suotuisat motivaatiorakenteet vetämättä niitä kokonaan kilpailusta. Tässä suhteessa tuemme Millin ajatusta siitä, että tuotanto-osuuskunnat voivat palvella inhimillistä kehitystä ja tarvitsevat tukea kilpailussa edellyttäen, että niillä on systemaattisia haittoja muihin yritysmuotoihin verrattuina ja ne kuitenkin ovat yhteiskunnallisesti edullisia. Uuskorporatiivisuudesta ei kuitenkaan saa tulla liian voimakasta siinä mielessä, että se säätelee tiukasti kaikkia yrityksen osa-alueita ja toimii jopa puhtaasti keskitetysti. Ensinnäkin tämä voi horjuttaa voimatasapainoa valtion eduksi, toiseksi se voi suosia valtion varjotaloutta, ja kolmanneksi epätoiminnallisen ylisääntelyn riski kasvaa.

Tuotanto-osuuskuntien tutkimus ei ole vielä edennyt kovin pitkälle. Ennen kaikkea tarvitaan parempi empiirinen perusta. Tilastoinnissa käytetyn luokittelujärjestelmän takia epäselvää on sekin, kuinka monta tuotanto-osuuskuntaa ylipäätään on olemassa. Edes yksittäisillä aloilla, kuten sosiaalisektorilla, ei tiedetä (tuottavien) osuustoiminnallisten hankkeiden laajuutta. Kuitenkin esimerkiksi juuri tämä olisi tärkeää tietää, jotta voitaisiin arvioida, voisiko sosiaalialan tuottavilla osuustoiminnallisilla rakenteilla ja malleilla olla heijastusvaikutuksia muille talousalueille ja mille tai millaisissa poliittisissa olosuhteissa niillä olisi tai voisi olla. Tällaisista suhteista on olemassa anekdoottisia todisteita Yh-

dysvalloista, Italiasta, Espanjasta ja Suomesta, mutta systemaattisia havaintoja ei ole.

Teoreettisesta näkökulmasta on tarkasteltava tarkemmin sopimussuhteiden muutosten keskinäisiä riippuvuuksia, vastavuoroisuuden käsitystä, yhtiön sisäistä rakennetta ja vastavuoroisuuteen perustuvia oikeudellisia sääntöjä. Politiikkaa käsitellään edelleen liian voimakkaasti eksogeenisesti määräytyvänä voimana, mutta se reagoi itsekin muuttuneisiin sopimussuhteisiin ja niiden näkemykseen markkinavaihdosta tai vastavuoroisuudesta. Ainoastaan näiden keskinäisten suhteiden yksityiskohtaisemman tarkastelun avulla voidaan pohtia tarkemmin mahdollisia labourististen tavoitteiden toteutusstrategioita. Tähän sisältyy myös pohdintaa valtion roolista kollektiivisten arvojen toteuttamisessa, kuten tulojen ja varallisuuden liian epätasaisen jakautumisen hallinnassa. Jakautumiskysymys ei ole keskustelumme kannalta aivan merkityksetön, sillä se auttaa määrittämään kapitalismin kuvan.

Wrightin kolmivaiheinen (2017) todellisen utopian analysointi haluttavuudesta, vaikutuksista ja toteutusvaihtoehdoista vaikuttaa meistä edelleen järkevältä analyysistrategialta. Transformaatiokysymyksessä vaikuttaa ongelma- ja vaikutusanalyysien perusteella olevan edelleen erilaisia kysymysmerkkejä. Wrightin esittämä ajatus muiden alojen ’tartuttamisesta’ osallistavalla tavalla miehittämällä talouden osa-alueita, tuntuu meistä liian edellyttävän liiaksi onnistuakseen ilman lisätukea. Joitain ehtoja tällaiselle tuetulle polulle olemme jo edellä esittäneet. Näemme suurimmat menestymisen mahdollisuudet heikossa uuskorporatiivisessa yhteiskuntajärjestelmässä. Edelleen on kuitenkin tarpeen ymmärtää paremmin tällaisen järjestelmän syntyminen ja vakiintuminen sekä ennen kaikkea tarkastella lähemmin taloudellisen organisaatiorakenteen vaikutuksia päätöksentekoon ja ylikansallisiin kilpailuolosuhteisiin, jotka asettavat haasteita joillekin järjestyskäsityksille. Niistä on keskusteltava yksityiskohtaisemmin.

Kaikki tämä vaatii lisää tieteidenvälistä ja poikkitieteellistä tutkimusta. Mm. valtio-oppi, sosiologia, sosiaalipsykologia ja taloustiede tarjoavat aiheeseen toisiaan täydentäviä näkökulmia, Niiden tieteelliset paradigmat ja epistemologiset perusteet tukevat toisiaan ja niillä on yhteinen metodologinen pohja. Olemme tässä kirjassa suositelleet hahmoteoreettista lähestymistapaa. Siihen on perehdyttävä lähemmin, mutta sen on myös kilpailtava muiden, vaihtoehtoisten epistemologisten perusteiden kanssa. Olennaista on myös havahtuminen siihen, että talouden osallistumiselle ja demokraattisuudelle on olemassa edellytyksiä, ja että myös muita tavoitteita, kuten ekologista kestävyyttä, voidaan edistää asianmukaisesti suunnitelluilla työvoimalähtöisillä tuotantorakenteilla.

Suunnan määrittäminen tulee jatkossakin olemaan poliittinen tehtävä. Muutosten edellyttämien olosuhteiden luominen edellyttää samanaikaisia muutoksia useilla eri ohjausalueilla. Siltä kysymys on todellisesta utopiasta, ei pelkästään unelmasta.

Liite: Saksan osuuskuntalaki[132] esimerkkinä lainsäädännön kehityksestä

Tarkastelemme tässä liitteessä Saksaa koskevan havainnollistavan esimerkin omaisesti sitä, millaisista asioista osuuskuntalaissa on tarpeen ja voidaan määrätä ja miten lait historian saatossa kehittyvät. Saksan osuuskuntalaissa (’Genossenschaftsgesetz’) säädetään (§3 I GenG’), että osuuskunnaksi perustetun yhtiön täytyy olla osuuskuntarekisteriin rekisteröity ’rekisteröity osuuskunta (‚eingetragene Genossenschaft – eG’). Osuuskunta vastaa lähtökohtaisesti veloistaan vain omalla omaisuudellaan (§2 GenG), mutta osuuskunnan säännöissä voidaan antaa tästä poikkeavia määräyksiä jäsenen velvollisuudesta suorittaa lisäosuuksia maksukyvyttömyyspesään:

(1) osuuskunnassa, jolla on rajoittamaton lisämaksuvelvollisuus, jäsenet vastaavat osuuskunnan veloista koko omaisuudellaan;

(2) osuuskunnassa, jolla on rajoitettu lisämakuvelvollisuus, jäsenet ovat vastuussa yhtiöjärjestyksessä määrätyllä vastuumäärällä, joka ei kuitenkaan voi olla pienempi kuin heidän osuutensa liiketoiminnasta;

(3) osuuskunnassa, jolla ei ole lisämaksuvelvollisuutta, jäsenet ovat vastuussa vain omasta osuudestaan liiketoiminnasta”.

Muut olennaiset lakiin perustuvat säännöt:

1. Perustamiseen tarvitaan vähintään kolme henkilöä. Heidän on laadittava osuuskunnan yhtiöjärjestys ja valittava hallitus ja hallintoneuvosto (osuuskunnan toimielimet). Alle 20 jäsenen osuuskunnat voivat yhtiöjärjestyksen mukaan luopua hallintoneuvostosta (9 I 2 § GenG). Tämän jälkeen osuuskunnan yleiskokous aloittaa työnsä. Osuuskunta on merkittävä osuuskuntarekisteriin, ja osuuskunnan hallitus hoitaa rekisteröinnin toimittamalla rekisteriin perustajien allekirjoittaman yhtiöjär-

[132] Ks. Suomen osuuskuntalaista yksityiskohtaisesti esim. Osuuskuntalaki 2014.

jestyksen jäljennöksen, asiakirjat hallituksen ja hallintoneuvoston nimittämisestä sekä ilmoitus tilintarkastusyhdistykseen hyväksymisestä. Onnistuneen esitarkastuksen jälkeen osuuskunta merkintään osuuskuntarekisteriin. Osuuskunnasta tulee tällöin oikeushenkilö, ja sitä pidetään (sen koosta riippumatta) Saksan kauppalain mukaisena kauppiaana (muodollinen kauppias, vrt. myös §17 II GenG). Tämän vuoksi osuuskuntiin sovelletaan osuuskuntalain säännösten lisäksi Saksan kauppalain määräyksiä.

2. Itseorganisoitumisen periaate on osuuskunnan tunnusmerkki. Osuuskunnan johtokunnan ja hallintoneuvoston jäsenten tulee olla kyseisen. osuuskunnan jäseniä. Jäsenten perustietojen, erityisesti heidän osuuskunnan rahoitusta koskevien ehdotustensa, tulee aina olla suoraan läsnä osuuskunnan hallinnossa. Osuuskunta on luonteeltaan jäsentensä omaapuorganisaatio, jossa jäsenet auttavat jäseniä. Vapaaehtoistyö hallituksessa on osuuskunnan määräävä tyyppi; vaikka hallituksen kunniatointen käytännön merkitys onkin vähentynyt merkittävästi viime vuosina.

3. Jäsenten oikeudellinen asema: Liittyminen tapahtuu joko osallistumalla säätiön toimintaan tai liittymällä jäseneksi täyttämällä kirjallinen jäsenilmoitus ja maksamalla jäsenmaksu. Jäsenyys tulee voimaan hallituksen suostumuksella sekä merkitsemällä se jäsenluetteloon.

   Jäsenten oikeudet:
   (1) oikeus käyttää osuuskunnan lakisääteisiä tiloja;
   (2) äänioikeus, suurten osuuskuntien osalta aktiivinen ja passiivinen äänioikeus edustajakokouksessa;
   (3) oikeus voitto-osuuteen, ellei yhtiöjärjestyksessä ole toisin määrätty.

   Jäsenten velvollisuudet:
   (1) pakollisten maksujen suorittaminen;
   (2) lisämaksuvelvollisuus (osuuskunnan maksukyvyttömyyden sattuessa), ks. edellä;
   (3) muut yhtiöjärjestyksessä määrätyt velvoitteet (esimerkiksi ostovelvoiteet).

Jäsen en eroaminen ja erottaminen:
(1) eroaminen tapahtuu kirjallisesti kolmen kuukauden irtisanoutumisajalla tilikauden lopussa, mutta yhtiöjärjestyksessä voidaan määrätä myös eri irtisanoutumismisajasta, joka voi olla enintään viisi vuotta:
(2) jäsen voidaan erottaa velkojien toimesta; tai
(3) muusta säännöissä mainitusta syystä (§ 68 GenG);
(4) yritysluotto siirtyy toiselle jäsenelle;
(5) jäsenen kuollessa jäsenyys periytyy, mutta perillisen jäsenyys päättyy tilikauden lopussa (§ 77 GenG);
(6) jäsen voi erota ylimääräisen irtisanomisen jälkeen yhtiöjärjestyksen merkittävän muutoksen yhteydessä pykälän 67 mukaisesti (§ 67a GenG).

Jäsenen eroamisesta on tehtävä merkintä jäsenluetteloon § 69 GenG mukaisesti. Lähtevällä jäsenellä on oikeus saada taseesta johtuva yrityssaldo kuuden kuukauden kuluessa, ja hänen on tarvittaessa suoritettava myös suhteellinen alijäämä. Jos jäsen on maksanut jäsenmaksuosuutensa kokonaisuudessaan, hänelle voidaan yhtiöjärjestyksessä antaa oikeus osuuteen vuosittaisesta ylijäämästä tätä tarkoitusta varten muodostettavasta voittorahastosta.

Osuuskunnan purkamiseen sovelletaan seuraavia sääntöjä:
(1) osuuskunta voidaan purkaa yleiskokouksen päätöksellä, joka tehdään kolmen neljäsosan enemmistöllä annetuista äänistä (§ 78 GenG); tai
(2) määräajan päättyessä, jos osuuskunnan olemassaolo on alun alkaen rajoitettu säännöissä tiettyyn aikaan (§ 79 GenG); tai
(3) jos jäsenten lukumäärä laskee alle kolmen tuomioistuimen päätöksen johdosta (§ 80 GenG); tai
(4) seurauksena osuuskunnan laittomista teoista tai laiminlyönneistä (§ 81 GenG); tai
(5) muista lain sallimista syistä; tai
(6) osuuskunnan tehdessä konkurssin.

Osuuskunnan purkaminen on merkittävä osuuskuntarekisteriin ja siitä on ilmoitettava. Lukuun ottamatta maksukyvyttömyyttä, purkamista seuraa osuuskunnan purkaminen. Pesänselvittäjinä toimivat osuuskunnan halli-

tus tai vähintään kaksi muuta tätä tarkoitusta varten nimettyä henkilöä, jotka voivat olla myös oikeushenkilöitä. Selvitystulon jakaminen jäsenille on mahdollista aikaisintaan vuoden kuluttua purkamisilmoituksesta, jossa alun perin on otettava huomioon yritysten omaisuuden suhde toisiinsa. Jos selvitystulot ylittävät yritysomaisuuden määrän, ne jaetaan pääoman mukaan, jollei yhtiöjärjestyksessä muuta määrätä.

Osuuskuntia koskevat verotussäännöt:

(1) Yhteisövero: KStG:n 1 §:n 2 momentin mukaan kaikki kaupalliset ja taloudelliset osuuskunnat ovat verovelvollisia. *Metsänhoito-*, metsä- ja talousmetsäosuuskunnat ovat vapautettuja yhteisöverosta, jos ne eivät ylläpidä tai vuokraa yritystä (KStG § 3 II II), vuokraosuuskuntia (KStG § 5 I nro 10), todellisia yhteisöjä ja tietyin edellytyksin maatalousosuuskuntia. Kaupallisten ja taloudellisten osuuskuntien osalta muille kuin jäsenille maksettavat korvaukset ovat toimintakuluja. Jäsenille maksettavat korvaukset ovat toimintakuluja vain siltä osin kuin menot ovat syntyneet jäsenyrityksessä (KStG 22 I §).

(2) Elinkeinovero: Oikeudellisen muotonsa vuoksi kaupalliset ja taloudelliset osuuskunnat ovat verovelvollisia (GewStG § 2 II nro 2). Myös elinkeinoveroon sovelletaan yhteisöverolain säännöksiä, jotka vapauttavat osuuskunnan voiton kokonaan tai osittain verosta (GewStG 3 §:n 8 momentti).

Oikeusperustan muutokset Saksassa

Seuraava teksti on lainaus Hans-H. Münknerin (2013, 414–) Saksaa käsittelevästä artikkelista teoksessa, jossa oikeustutkijat 30 maasta ja viideltä mantereelta esittelevät ja kuvaavat kansallisia osuuskuntalakejaan.

> ”Saksan osuuskuntalakia (’Genossenschaftsgesetz – GenG’) on muutettu useita kertoja, lähinnä lain säännösten mukauttamiseksi suurten osuuskuntien tarpeisiin. Tämä kehitys vuonna 1889, jolloin otettiin käyttöön mahdollisuus jäsenten rajoitettuun vastuuseen ja määrättiin vuotuisesta tilintarkastuksesta. Lakiuudistuksia jatkettiin vuonna 1922 ottamalla käyttöön osuuskuntaedustajien kokouksiin perustuva epäsuora demokratia yli 10.000 jäsenen osuus-

kunnissa. Vuonna 1926 määrä laskettiin 3.000 jäseneen (§43a GenG). Lisäksi otettiin käyttöön osuuskuntien sulautumista koskevat säännökset (alun perin §§63a–d, myöhemmin §§93a–s GenG) sekä säännökset osuuskuntien tilintarkastuksen rakennetta ja tehtäviä koskevat säännökset (alun perin §§60a–f, myöhemmin §§63c–i GenG). [...].

Vuodesta 1954 lähtien kuluttajaosuuskunnat ja vuodesta 1973 lähtien myös luotto-osuuskunnat ovat saaneet harjoittaa liiketoimia muidenkin kuin omien jäsenten kanssa, mikäli säännöissä niin määrätään (§8 par.1 n. 5 GenG). Vuoden 1973 muutoksilla otettiin käyttöön myös uusia sääntöjä, joilla vahvistettiin osuuskunnan johtoelimen valtuuksia (§27 par. 1 GenG) ja sallittiin osuuskuntien valita säännöissään osakkeilla rajoitettu jäsenvastuu (§6 momentti 3 GenG). Muut uudet säännökset koskivat mahdollisuutta saada jäsenet osallistumaan osuuskunnan tappioihin (§87a GenG) ja eroavien jäsenten oikeutta saada osa erityisestä vararahastosta (§73 n. 3 GenG).

Vuonna kirjanpitoa (§§33– GenG) ja tilintarkastusta (§§53–) koskevat määräykset tarkistettiin ja mukautettiin EU:n suuntaviivoihin koskien elinkeinoelämän järjestölainsäädännön yhdenmukaistamista Euroopan yhteisössä. Vuonna 1994 osuuskuntien tilintarkastusta koskevia säännöksiä muutettiin ja muotoiltiin uudelleen jälleen, jotta ne olisivat yhdenmukaisia yritysten valvontaa ja avoimuutta koskevan lain (’Gesetz zur Kontrolle und Transparenz im Unternehmensbereich – KonTraG’) kanssa. Tuolloin poistettiin osa pykälistä (§§63e–i GenG) poistettiin, keskeisimpinä: [...]: voittoa tavoittelematon henkilöiden yhteenliittymä; [...]: yhdistyksen ja kumppanuuden hybridityyppi; [...]: yhteys taloudellisiin tavoitteisiin. [...]. Sääntöihin sisällytettävistä tiedoista säädettiin, että säännöissä on oltava tiedot siitä, ovatko jäsenet velvollisia suorittamaan lisäsuorituksia, mikäli velkojien vaatimuksia ei konkurssitilanteessa täyte, ja, jos ovat, ovatko lisäsuoritukset rajoittamattomia vai ne rajoitettu tiettyyn summaan (vastuun määrä). Lakiin lisättiin myös säännös, joka koski erimielisyyksiä entisten jäsenten kanssa (§73 par. 3 GenG). Sen mukaan osuuskunnan säännöissä voidaan määrätä, että jäsen, joka on maksanut osuutensa kokonaisuudessaan, voi erotessaan vaatia osuuskuntaa maksamaan osan tulovarauksesta, joka on luotava tätä tarkoitusta varten vuotuisesta ylijäämästä.

Osuuskunnan säännöt voivat asettaa vaatimuksen ehdoksi vähimmäisajan, jonka jäsenen on täytynyt kuulua osuuskuntaa, sekä asettaa lisävaatimuksia ja rajoittaa vaatimusta. Korvausvaatimusten maksamiseen sovelletaan 2§:n 1 momenttia. […] sekä osuuskuntien sulauttamista koskevia säännöksiä (§§93a–s GenG), jotka korvattiin vuoden 1994 muuntumislain (’Umwandlungsgesetz – UmwG’) artiklalla 7. Osana lainsäädäntöä, joka koski Saksan kirjanpitolainsäädännön mukauttamista euron käyttöönottoon (’Euro-Bilanzgesetz, EuroBilG’) otettiin vuonna 2001 käyttöön tilintarkastusosuuskuntien laadunvalvonta vertaisarvioinnin muodossa (§§63e–g ja 64a–c GenG) mukauttamalla se laillistettuja tilintarkastajia koskeviin määräyksiin (’Wirtschaftsprüferordnung – WPO’). Vuoden 2006 osuuskuntalain tarkistuksessa vahvistettiin osuuskunnan tilintarkastajien puolueettomuutta turvaavia sääntöjä (§55 GenG).

Kaikki nämä muutokset ovat tehneet GenG:stä entistä yksityiskohtaisemman ja monimutkaisemman keskittyen yksipuolisesti suurten osuus-

kuntien tarpeisiin ja osuuskunnan lainsäädännön lähentämiseen yhtiöoikeuteen. Tämä herättää kysymyksen, voiko GenG nykyisessä muodossaan olla oikeudellinen kehys uusille ja pienille osuuskunnille ja innovatiivisille osuuskuntaorganisaation aloille. Huolimatta sääntöjen lisääntymisestä, [...] pahoitellaan syvästi sitä, että kaikkiin osuuskuntiin sovellettavat yleiset määräykset eivät jätä yksittäisille osuuskunnille riittävästi itsemääräämisoikeutta hyväksymään tarpeisiinsa sopivia sääntöjä.

Vuonna 1973, kun osuuskuntalaki mukautettiin suurten osuuskuntien vaatimuksiin, […] kysyttiin, eikö pienten osuuskuntien osalta tarvittaisi erityislakia. Tuolloin tämä vetoomus jäi (Saksassa) kuulematta, kun taas eräissä muissa EU-maissa (Ranskassa ja Italiassa) pieniä osuuskuntia koskevia erityissäännöksiä tai erityislakeja on ollut olemassa jo vuosia. Sulautumisten seurauksena rekisteröityjen osuuskuntien (eG) kokonaismäärä vähenee jatkuvasti, mikä johtaa pelkoon, että myös oman oikeudellisen muodon legitiimiys heikkenee. […] mainita useita syitä, miksi erityisen osuuskuntalainsäädännön tarve voitaisiin kyseenalaistaa, kuten osuuskuntien määrän väheneminen sekä imago-, näkyvyys-, viestintä- ja avustusongelmat uusien osuuskuntien perustamisessa. Sillä välin uusien osuuskuntien määrä kuitenkin kasvaa ja liitot pyrkivät tukemaan perustajajäseniä, jotka haluavat perustaa uusia osuuskuntia. Vuosikymmeniä fuusioitumisen kautta keskittymistä ja kasvua edistäneet tilintarkastusosuuskunnat ovat muuttaneet näkemystään ja kehittäneet erityisstrategioita uusien osuuskuntien muodostamiseksi ja uusien toimialojen avaamiseksi osuuskunnille. Tästä ovat esimerkkejä terveydenhuolto ja lääkäreiden osuuskunnat, kunnalliset tehtävät, vaihtoehtoisen energian osuustoiminnallinen käyttö, omatoimiset kyläkaupat jne. […]

Rekisteröityjen osuuskuntien (eG) kokonaismäärä Saksassa vuonna 2010 oli 7.619 ja niissä oli 20,7 miljoonaa jäsentä. Kymmenen vuotta aiemmin osuuskuntia oli 9.094 ja jäseniä 20,5 miljoonaa. Vuonna 2011 perustettiin 300 uutta osuuskuntaa. Osuuskuntalakiin vuonna 2006 tehdyn muutoksen tavoitteena ei ollut vain lain mukauttaminen Eurooppa osuuskuntaa (SCE) koskevaan EY-lainsäädäntöön (Euroopan neuvoston asetus 1435/2003), vaan myös uusien ja pienten osuuskuntien tarpeisiin ottamalla käyttöön säännökset, jotka koskivat osuuskuntien tavoitteiden laajentamista kattamaan jäsenten sosiaalisten ja kulttuuristen pyrkimysten edistämistä (§1 par. 1 GenG), jäsenten vähimmäismäärän vähentämistä seitsemästä kolmeen (§3 GenG), uusien yhteisöjen perustamisen helpottamista sallimalla luontaissuoritukset (§7a par. 3 GenG), järjestämiskustannusten alentamista sallimalla osuuskuntien, joissa on enintään kaksikymmentä jäsentä, toimia yhden hengen hallintoelimellä ja ilman valvontaelintä (§§24 par. 2 and 9 par. 1 GenG), ja tarkastuskustannusten vähentämistä sallimalla yksinkertaistettu tilintarkastus pienille osuuskunnille, joiden taseen loppusumma on alle miljoona euroa ja liikevaihto alle kaksi miljoonaa euroa (§53 par. 2 GenG).”

Kirjallisuus

Abramitzky, R. (2018): The Mystery of the Kibbutz. Egalitarian Principles in a Capitalist World. Princeton University Press, Princeton.

ADGB-Kongress 1928: Resolution des ADGB-Kongresses 1928 in Hamburg über “Die Verwirklichung der Wirtschaftsdemokratie”. https://www.gewerkschaftsgeschichte.de/downloads/e_06_dokument_10_adgb.pdf. [20.7.2022]

Ahles, L. (2017): Konkurrenz oder Kooperation? Genossenschaften und Perspektiven der Wohlfahrtsverbände. Teoksessa Schmale, I. & Blome-Drees, J. (toim.), Genossenschaft innovativ. Genossenschaften als neue Organisationsform in der Sozialwirtschaft. Springer VS: Wiesbaden, s. 111–134.

Akerlof, G. (1970): The Market for ?Lemons?: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. Quarterly Journal of Economics 84, s. 488–500.

Akerlof, G. (2020): Sins of Omissions and the Practice of Economics. Journal of Economic Literature 58 (2), s. 405–418.

Akerlof, G. & Kranton, R. (2010): Identity Economics. How Our Identity Shapes Our Work, Wages and Well-being. Princeton University Press, Oxford & Princeton.

Alasuutari, P. (2004): Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Yhteiskuntapolitiikka 69 (1). Stakes.

Alchian, A. A. & Demsetz, H. (1972): Production, Information Costs, and Economic Organization. American Economic Reciew 62 (5), s. 777–795.

Aldenhoff-Hübinger, R. (2007): "Schulze-Delitzsch, Hermann" Teoksessa Neue Deutsche Biographie 23 (2007), s. 731-732. https://www.deutsche-biographie.de/pnd118762575.html. [20.7.2022]

Amana Community (N.d.): Amana Community - The Community of True Inspiration. Sumpf Sonne - Lebensreform. http://www.societyofcontrol.com/lebensreform/70.html. [20.7.2022]

Amann, A. (2014): Alpgenossenschaften im Kleinwalsertal – Eine Vignette aus früher Zeit. Teoksessa Laurinkari, J., Schediwy, R. & Todev, T. (toim.), Genossenschaftswissenschaft zwischen Theorie und Geschichte. Festschrift für Prof. Johann Brazda zum 60. Geburtstag, Bremen, ehv academic press, s. 49–63.

Anderson, E. & Schmittlein, D. C. (1984): Integration of Sales Force: An Empirical Investigation. Rand Journal of Economics 15, s. 385–395.

Anhorn, R. (2008): Zur Einleitung: Warum sozialer Ausschluss für Theorie und Praxis Sozialer Arbeit zum Thema werden muss. Teoksessa Anhorn, R., Bettinger, F. & Stehr, J. (toim.), Sozialer Ausschluss und Soziale Arbeit / Positionsbestimmungen einer kritischen Theorie und Praxis Sozialer Arbeit. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. VS-Verlag, Wiesbaden, s. 13–50

Arrow, K. (1963): Social Choice and Individual Values. 2. Auflage.Yale University Press, New Haven.

Aßländer, M.S., Birnbacher, D. H. & Nutzinger, H. G. (2014): Einleitung. Teoksessa Aßländer, M.S., Birnbacher, D. H. & Nutzinger, H. G. (toim.), John Stuart Mill. Kleinere Schriften zur Politischen Ökonomie (1825–1861). Metropolis-Verlag, Marburg. s. 11–108.

Basu, K. (2010): Beyond the Invisible Hand. Groundwork for a New Economics. Princeton University Press, Princeton.

Basu, K. (2011): An Economist's Miscellany. Oxford University Press.

Basu, K. (2017): Discrimination as Focal Point: Markets and Group Identity. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/01/global_20170126_discrimination-focal-point.pdf. [20.7.2022].

Basu, K. (2019): New Technology and Increasing Returns: The End of the Antitrust Century? IZA Policy Paper No. 146. https://www.iza.org/publications/pp/146/new-technology-and-increasing-returns-the-end-of-the-antitrust-century. [20.7.2022].

Becka, M. (2020): Sozialethik ohne Herdenzugehörigkeit – Elemente einer nicht-identitären Sozialethik. Julkaisussa: Ethik und Gesellschaft 2020/1, DOI: 10.18256/eug-1-2020-art-10.

Bender, B. (2020): Politisch–ökonomische Konfliktlinien im sich wandelnden Wohlfahrtsstaat. Springer VS, Wiesbaden.

Benz, B. & Husler, E.-U. & Schüttle, J. & Boeckh (2015): Sozialpolitische Akteure und Prozesse im Mehrebenensystem. BpB - Bundeszentrale für politische Bildung. https://www.bpb.de/izpb/214366/sozialpolitische-akteure-und-prozesse-im-mehrebenensystem. [20.7.2022].

Bernecker, W. L. (2010): Zwischen "Nation" und "Nationalität": das Baskenland und Katalonien. Aus Politik und Zeitgeschichte 36–37. https://www.bpb.de/apuz/32538/zwischen-nation-und-nationalitaet-das-baskenland-und-katalonien. [20.7.2022].

Bernholz, P. & Breyer, F. (1994): Grundlagen der Politischen Ökonomie. Bd. 2: Ökonomische Theorie der Politik. Mohr (Siebeck), Tübingen.

Bernstein, E. (1899): Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie (10. Tsd.), Stuttgart 1902. https://www.marxists.org/deutsch/referenz/bernstein/1899/voraus/index.html. [20.7.2022].

Bernstein, E. (1907): Die Kolonialfrage und der Klassenkampf. Sozialistische Monatshefte 11/1907, 13.11.1907, s. 988–996. https://www.marxists.org/deutsch/referenz/bernstein/1907/11/kolonial.htm [20.7.2022].

Berwanger, J., Dautzenberg, N., Dennerlein, B., Mändle, E. & Mändle, M. (2018): Genossenschaft. Definition: Was is Genossenschaft? Ausfürlische Definition im Online-Lexikon. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/genossenschaft-35232/version-258718. [20.7.2022]

Birnbacher, D. (2014): Utilitaristische Theorie und Praxis. John Stuart Mill als Politiker. Teoksessa Nutzinger, H. G., Unnerstall, H. & Ulshöfer, G. (toim.),

Ökonomie Nach-Denken. Zur Aktualität von John Stuart Mill. Metropolis-Verlag, Marburg, s. 43–59.

Boevsky, I. & Laurinkari, J. (2016) Die Zukunftsperspektiven des Genossenschaftswesens als Teil der Sozialwirtschaft. Grundstrukturen des Genossenschaftswesens am Beispiel Bulgariens. Hochschule Wismar, Wismar.

Bohne, R, & J. Kalepy (2020): Genossenschaften – gemeinwohlorientiert und raumwirksam. Planerin 1/20, s. 3–4.

Bonin, J. P., Jones, D. C. & Putterman, L. (1993): Theoretical and Empirical Studies of Producer Cooperatives. Will Ever the Twain meet? The Journal of Economic Literature 31 (3), s. 1290–1320.

Bonus, H. (1993): Die Bedeutung kollektiver Identität für Genossenschaften. Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen 43, s. 35–43.

Borzaga C., Bodini R., Carini C., Depedri S., Galera G. & Salvatori G. (2014) Europe in Transition: The Role of Social Cooperatives and Social Enterprises", Euricse Working Papers, 69|14. Saatavissa: http://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2015/03/1405514708_n2553.pdf. [20.7.2022].

Bowles, S. (2016): The Moral Economy. Why Good Incentives are No Substitute for Good Citizens. Yale University Press, New Haven.

Bragg, B.:(2019): The Three Dimensions of Freedom. Faber und Faber Social, London.

Brazda, J., Csulich, G. & Zeman, St. (2018): Das Gegenseitigkeitsprinzip im Versicherungswesen aus historisch–analytischer Sicht. Teoksessa Brazda, J. & Blisse, H. (toim.), Beiträge zur kritischen Genossenschaftsforschung, Festschrift für Robert Schediwy zum 70. Geburtstag. Eigenverlag des Forschungsvereins für Genossenschaftswesen, Wien, s. 47–74.

Brendel, M. (2013a): Biografie: Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818–1878). http://genossenschaftsgeschichte.info/biografie-friedrich-wilhelm-raiffeisen-629. [20.7.2022].

Brendel, M. (2013b): Die redlichen Pioniere von Rochdale. http://genossenschaftsgeschichte.info/redliche-pioniere-von-rochdale-113. [20.7.2022].

Brendel, M. (2013c): Der Systemstreit zwischen Raiffeisen und Schulze-Delitzsch. http://genossenschaftsgeschichte.info/systemstreit-zwischen-raiffeisen-und-schulze-delitzsch-724. [20.7.2022].

Brendel, M. (2013d): Hermann Schulze-Delitzsch (1808–1883). https://genossenschaftsgeschichte.info/hermann-schulze-delitzsch-1808-1883-192. [20.7.2022].

Brkic, Z. (2001): Ökonomische Ursachen des Zerfalls Jugoslawiens und der Transformationsprozess in Kroatien 1990–2000. Diplomarbeit. Universität Trier. https://www.uni-trier.de/fileadmin/forschung/ZES/Schriftenreihe/050.pdf . [20.7.2022].

Brockmeier, T. (2019): Einführung, Teoksessa Brockmeier, T. & Kluth, W. (toim.), Ernst Grünfeld – Ein Pionier der Genossenschaftsforschung. Universitätsverlag, Halle-Wittenberg, s. 9–19.

Brox, A. & Flieger, B. (2003): Rechtsformen in der Sozialwirtschaft. Vergleich von GmbH und Genossenschaft. Teoksessa Bundesverein zur Förderung des Genossenschaftswesens e.V. (toim.), Sozialgenossenschaften. Wege zu mehr Beschäftigung, bürgerschaftlichem Engagement und Arbeitsformen der Zukunft. AK SPAK, Neu-Ulm, s. 219–239.

Bundeszentrale für politische Bildung (2022): Wohlfahrtsverbände. https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/handwoerterbuch-politisches-system/202214/wohlfahrtsverbaende. [20.7.2022].

Bösche, B. (2003): Lässt sich die Gemeinnützigkeit mit der genossenschaftlichen Rechtsform vereinbaren? Teoksessa Bundesverein zur Förderung des Genossenschaftswesens & Paratätisch Bundesakademie (toim.), Sozialgenossenschaften. Wege zu mehr Beschäftigung, bürgerschaftlichem Engagement und Arbeitsformen der Zukunft. AK SPAK, Neu-Ulm, s. 262–270.

Cherry, K. (2021): Gestalt Laws of Perceptual Organization. Verywellmind, 25.4.2021.https://www.verywellmind.com/gestalt-laws-of-perceptual-organization-2795835. [20.7.2022]

CIRIEC (2000): Services of General Economic Interest in Europe. Regulation, Financing, Evaluation, Good Practices. European Centre of Entreprises with Public Participation and of Entreprises of General Economic Interest, International Centre of Research and Information on the Public and Cooperative Economy. https://www.ciriec.uliege.be/wp-content/uploads/2015/12/CEEP_summary-en.pdf. [20.7.2022].

Coase, R. (1937): The Nature of the Firm. Economica 4, s. 386–405.

Coase, R. (1960): The Problem of Social Cost. Journal of Law and Economics 3, s. 143–149.

Coase, R. (1974): The Lighthouse in Economics. Journal of Law and Economics 17 (2), s. 357–376.

Cocolina, C. C. & Cooperatives Europe's team (2016): Power of Cooperation. Cooperatives Europe key figures 2015. Cooperative Europe. https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf. [20.7.2022]

Cole, M. I. (1998): Sidney and Beatrice Webb. https://www.britannica.com/biography/Sidney-and-Beatrice-Webb. [20.7.2022]

COOP (N.d.): Facts and figures. Committee for the promotion and advancement of cooperatives.https://www.ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures. [20.7.2022]

COOP (N.d.): Cooperative identity, values & principles. Committee for the promotion and advancement of cooperatives. https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity. [20.7.2022]

Council of Europe (2021): Factsheet – Finland: Finland and the European Social Charter. https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680492888&format=pdf. [20.7.2022].

Cracogna, D., Fici, A. & Henrÿ, H. (toim.) (2013): International Handbook of Co-Operative Law. Springer, Heidelberg u.a.

Dave Grace and Associates (2014): Measuring the Size and Scope of the Cooperative Economy. Results of the 2014 Global Census on Co-operatives. UNO, New York. https://www.un.org/esa/socdev/documents/2014/coopsegm/grace.pdf. [20.7.2022].

Demsetz, H. (1988): Ownership, Control, and the Firm. The Organization of Economic Activity (Vol. I). Blackwell, Cambridge (Mass.) & Cambridge.

Denzau, A. T. & North, D. (1994): Shared Mental Models. Ideologies and Institutions. Kyklos 47 (1), s. 1–3.

Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste (2018): Zur Geschichte und aktuellen Situation von Genossenschaften. WD 1 – 3000 – 001/18. https://www.bundestag.de/resource/blob/551654/645d f4e523cdb75608768f872637fcd8/wd-l-001-18-pdf-data.pdf. [20.7.2022].

Deutscher Gewerkschaftsbund (2022): Gesetzlicher Mindestlohn – Mindestlohn 2022: Was ändert sich? (30.6.2022). https://www.dgb.de/-/Szh. [20.7.2022].

Diamond, W. J. & Freeman, R. B. (2002): Will Unionism Prosper in Cyber Space? The Promise of the Internet für Employee Organization. British Journal of Industrial Relations 40 (3), s. 569–596.

Dowe, D. (2000): Ferdinand Lassalle (1825–1964). Ein Bürger organisiert die Arbeiterbewegung. https://www.fes.de/fulltext/historiker/00761001.htm. [20.7.2022].

Dujmovits, R. & Sturn, R. (2019): Gemeinwohl-Ökonomie und die Hintergrundbedingungen des Marktes. Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik 20 (3), s. 348–375.

Eggertsson, T. (1990): Economic Behaviour and Institutions. Cambridge University Press, Cambridge u.a.

Ellickson, R. C. (1991): Order Without Law. How Neighbors Settle Disputes. Cambridge University Press, Cambridge u.a.

Ellickson, R.C. (1994): The Aim of Order Without Law. Journal of Institutional and Theoretical Economics 150 (1), s. 97–100.

Eläketurvakeskus 2022: EU:n eläkepolitiikka. https://www.etk.fi/tyo-ja-elakkeet-ulkomailla/eu-yhteistyo/eun-elakepolitiikka. [20.7.2022].

Emanuel, M. (2015): Die Qualitätsentwicklung in der Kinder- und Jugendhilfe. Eine institutionenökonomische Analyse. Nomos, Baden-Baden.

Engelhardt, W. W. (N.d.): Von der Utopie zur Genossenschaft. http://www.societyofcontrol.com/lebensreform/58.html. [20.7.2022].

Esping-Andersen, G. (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. TJ International, Padstow & Cornwall.

Etzioni, A. (1996): Die faire Gesellschaft. Jenseits von Sozialismus und Kapitalismus. Fischer, Frankfurt/M.

Etzioni, A. (1997): Die Verantwortungsgesellschaft. Individualismus und Moral in der heutigen Demokratie. Campus, Frankfurt/M. & New York.

Etzioni, A. (1998): Die Entdeckung des Gemeinwesens. Ansprüche, Verantwortlichkeiten und das Programm des Kommunitarismus. Fischer, Frankfurt/M.

European Commission (2022): Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs – Cooperatives. https://ec.europa.eu/growth/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/cooperatives_en. [20.7.2022]

Europäisches Parlament (toim.) (2016): The European Social Charta in the Context of Implementation of the EU Charta of Fundamental Rights. Brüssel: Europäisches Parlament. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/536488/IPOL_STU(2016)536488_EN.pdf. [20.7.2022]

Eurostat (2019): Sozialschutz im Jahr in 2017 - Anteil des EU-BIP, der für Sozialschutz ausgegeben wird, leicht gesunken, Höchste Anteile in Frankreich, Dänemark und Finnland. Eurostat. Pressemitteilung 180/2019, 22.11.2019. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10246898/3-22112019-AP-DE.PDF/526c1e4d-9f19-06b2-090d-9515b4001cca. [20.7.2022]

Fabricius, W. (2006): Genossenschaftsprinzipien. http://www.gesundheitsladen-berlin.de/Genossenschaften/Genossenschaftsprinzip.pdf. [20.7.2022].

Faust, H. (1977): Geschichte der Genossenschaftsbewegung. Ursprung und Aufbruch der Genossenschaftsbewegung in England, Frankreich und Deutschland sowie ihre weitere Entwicklung im deutschen Sprachraum. 3., überarbeitete und stark erweiterte Auflage. Knapp, Frankfut/M.

Fehr, E. (1987): Selbstverwaltung. Argumente für eine staatliche Intervention. Wirtschaft und Gesellschaft 13 (4), s. 507–528.

Fici, A. (2013): An Introduction in International Cooperative Law. Teoksessa Cracogna, D., Fici, A. & Henr?, H. (toim.), International Handbook of Cooperative Law. Springer, Heidelberg u.a., s. 3–62.

Flieger, B. (1997): Produktivgenossenschaften als fortschrittsfähige Organisation. Theorie, Fallstudie, Handlungshilfen. Marburg: Metropolis.

Flieger, B. (2003): Sozialgenossenschaften als Perspektive für den sozialen Sektor in Deutschland. Definitionen, Überblick, Problemlösungen. Teoksessa Bundesverein zur Förderung des Genossenschaftswesens & Paratätisch Bundesakademie (toim.), Sozialgenossenschaften. Wege zu mehr Beschäftigung, bürgerschaftlichem Engagement und Arbeitsformen der Zukunft. AK SPAK, Neu-Ulm, s. 11–35.

Flieger, B. (2016): Prosumentenkooperation. Geschichte, Struktur und Entwicklungschancen gemeinschaftsorientierten Wirtschaftens in der Ernährungswirtschaft am Beispiel der Erzeuger-Verbraucher-Genossenschaften. Metropolis-Verlag, Marburg.

Forström-Tuominen, P., Kontkanen, A. & Karhu, S. (2016): Osuuskunta maakunnan sosiaali- ja terveyspalvelujen yhtiömuotona. Osuustoiminta-lehti 5/2016, s. 56–57.

Foucault, M. (2015): Die Strafgesellschaft. Teoksessa Hartcourt B. E. (toim.), Vorlesungen am Collège de France 1972–1973. Suhrkamp, Berlin.

Furubotn, E. & Pejovitch, S. (1970): Property Rights and the Behaviour of the Firm in a Socialist State: The Example of Yugoslavia. Zeitschrift für Nationalökonomie 30, s. 431–454.

Furubotn, E. & Richter, R. (1991): The New Institutional Economics. In: Furubotn, E. & Richter, R.: The New Institutional Economics. A Collection of Articles from the Journal of Institutional and Theoretical Economics. Mohr, Tübingen, s. 1–32.

Gabler Wirtschaftslexikon (N.d.): Genossenschaft. Springer Gabler. https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/genossenschaft-35232. [20.7.2022].

Ganslmeier, M. (2015): Green Bay Packers - Gladiatoren aus der Fleischfabrik. Deutschlandfunk Kultur 14.9.2015. https://www.deutschlandfunkkultur.de/green-bay-packers-gladiatoren-aus-der-fleischfabrik-100.html. [20.7.2022]

Gebhard, H. (1916): Co-Operation in Finland. L. Smith-Gordon (toim.).Williams & Norgate, London. https://pellervo.fi/storage/digikirjasto/co-operation_in_finland.pdf. [20.7.2022].

Geni 2021: Hannes Gebhard (17.3.2021). https://www.geni.com/people/Hannes-Gebhard/6000000002763416179. [20.7.2022].

Global Development Policy Center (N.d.): Leontief Prize - Leontief Prize for Advancing the Frontiers of Economic Thought. Global Development Policy Center, Economics in Context Iniatiative, Boston University. https://www.bu.edu/eci/about-us/leontief-prize. [20.7.2022].

Goethe, J.W. v. (1783): Das Göttliche. Julkaistu suomeksi vuonna 1922 nimellä ’Jumaluus’ teoksessa Runoja, V.A. Koskenniemen suomentamana. WSOY, Helsinki.

Goodman, P. S. (2020): Co-ops in Spain’s Basque Region Soften Capitalism’s Rough Edge. Julkaisussa New York Times vom 29.12.2020. https://www.nytimes.com/2020/12/29/business/cooperatives-basque-spain-economy.html. [20.7.2022].

Graefe, S. (2021): Resilienz ist die falsche Antwort. Haastattelu Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitungissa 21. helmikuuta 2021, haastattelijana Novina Göhlsdorf. https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/krisen-bewaeltigen-interview-mit-stefanie-graefe-ueber-resilienz-17205622.html. [20.7.2022].

Greß, St. & Rothgang, H. (2008): Hirschmans Konzept: Exit, Voice und Loyalty in der GKV. Teoksessa Braun, B., Greß, St., Rothgang, H. & Wasem, J. (toim.), Einfluss nehmen oder aussteigen? Theorie und Praxis von Kassenwechsel und Selbstverwaltung in der Gesetzlichen Krankenversicherung. Berlin Edition Sigma, Berlin, s. 11–17.

Grossman, S. & Hart, O. (1986): The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration. Julkaisussa Journal of Political Economy 94, s. 691–719.

Grünfeld, E. (1928): Das Genossenschaftswesen, volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet. H. Meyer´s Buchdruckerei, Halberstadt.

Günkel, M. (2018): Distributismus als genossenschaftlicher Klassiker der katholischen Soziallehre.

https://www.genonachrichten.de/2018/06/25/distributismus-als-genossenschaftlicher-klassiker-der-katholischen-soziallehre. [20.7.2022].

Göler von Ravensurg, N. (2010): Economic and Other Benefits of the Entrepreneur´s Cooperative as a Specific Form of Enterprise Cluster. ILO COOP Africa, Daressalam. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_173050.pdf. [20.7.2022].

Hafner, A. (2008): Demokratische Organisationsstrukturen und ihr Einfluss auf die Lebenswelt in der genossenschaftlichen Unternehmensgruppe von Mondragón. Eine qualitative Studie. Diplomarbeit an der Universität Wien. https://utheses.univie.ac.at/detail/2180# [20.7.2022].

Halac, M., Lipnowski, E. & Rappoport, D. (2021): Rank Uncertainty in Organizations. American Economic Review 111 (3), s. 757–768.

Hanemann, R. (N.d.): Ernst Abbe. Es geht auch anders – Abbe als sozialer Unternehmer. http://www.gesellschaft-und-visionen.de/PDF/Wirtschaft/Abbe%20als%20sozialer%20Unternehmer.pdf. [20.7.2022]

Hank, P. (2021): Das Prinzip Stehaufmännchen. Was taugt Resilienz als ökonomisches Konzept? Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung Nr. 12 vom 28.3.2021, s. 20.

Hardin, G. (1968): The Tragedy of the Commons. Julkaisussa Science, New Series, Vol. 162, No. 3859 (Dec. 13, 1968), American Association for the Advancement of Science. s. 1243–1248. https://www.jstor.org/stable/1724745. [20.7.2022].

Hart, O. & Moore, J. (1990): Property Rights and the Nature of the Firm. Journal of Political Economy 98 (6), s. 1119–1158.

Hauff, M. v. (2020): Digitalisierung: Die nachhaltigkeitsökonomische Perspektive. Teoksessa Hauff, M. v. & Reller, A. (toim.), Nachhaltige Digitalisierung - eine noch zu bewältigende Zukunftsaufgabe. Landeszentrale für politische Bildung, Wiesbaden, s. 11–24.

Haunstein, St. & Thürling, M. (2017): Aktueller Gründungsboom – Genossenschaften liegen im Trend. Nationalatlas aktuell 11 (02.2017) 2. Leibniz-Institut für Länderkunde (IfL), Leipzig. https://docplayer.org/55382746-Aktueller-gruendungsboom-genossenschaften-liegen-im-trend.html. [20.7.2022].

HE 185/2012: Hallituksen esitys eduskunnalle osuuskuntalaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_185+2012.pdf. [20.7.2022].

Heimann, E. (1980/1929): Soziale Theorie des Sozialismus. Theorie der Sozialpolitik. Mit einem Nachwort von Bernhard Badura. Suhrkamp, Frankfurt/M.

Hein-Reipen, S. (2020): Was würde eine Genossenschaft für Schalke 04 bedeuten? 100ProzentMeinSchalke – Blog über den geilsten Club der Welt, FC Schalke 04. https://www.100prozentmeinschalke.de/was-wuerde-eine-genossenschaft-fuer-schalke-04-bedeuten. [20.7.2022].

Heinrich Kaufmann Stiftung (toim.) (2011): Hermann Schulze-Delitzsch und Konsum-, Produktiv- und Wohnungsgenossenschaften. Beiträge zur 3. Tagung

zur Genossenschaftsgeschichte am 25. und 26. April 2008 in Eden (Oranienburg). Books on Demand, Norderstedt.

Henrÿ, H. (2012): Guidelines for Cooperative Legislation. 3. Auflage. ILO, Genf.

Henrÿ, H. (2013): Finland. Julkaisussa Cracogna, D., Fici, A. & Henr?, H. (toim.), International Handbook of Cooperative Law. Springer, Heidelberg u.a., s. 373–392.

Henzler, R. (1957): Die Genossenschaft – eine fördernde Betriebswirtschaft. Essen, Girardet.

Hermalin, B. & Katz, M. (1991): Moral Hazard and Verifiability: The Effects of Renegotiation in Agency. Econometrica Vol. 59, No. 6 (Nov 1991), Econometric Society. s. 1735–1753.

Herzog, L. (2020): Arbeitswelt, Demokratie und Digitalisierung. Metropolis-Verlag, Marburg.

Hettlage, R. (1990): Die anthropologische Konzeption des Genossenschaftswesens. Theorie und Praxis. Welche hat der ”homo cooperativus”? Teoksessa Laurinkari, J. & Brazda, J. (toim.), Genossenschaftswesen. Hand- und Lehrbuch. R. Oldenbourg, München & Wien, s. 27–49.

Hicks, J. (1969): A Theory of Economic History. Oxford University Press, London, Oxford & New York.

Hilson, M. (2017): A Model Co-operative Country. Irish-Finnish Contacts at the Turn of the Twentieth Century. Julkaisussa Irish Historical Studies 41 (Issue 160), s. 221–237.

Hirschman, A. (1970): Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States. Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Hirschman, A. (1989). Entwicklung, Markt und Moral. Abweichende Betrachtungen. Hanser, München & Wien.

Hoehnle, P. (2012): The Amana Church Society: Community, Continuity and Change. American Communal Societys Quarterly. Volume 6 number 1. s. 22–38. https://digitalcommons.hamilton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1196&context=acsq. [20.7.2022].

Holmström, B. (1982): Moral Hazard in Teams. Bell Journal of Economics 13, s. 324–340.

Holmström, B. & Milgrom, P. (1987): Aggregation and linearity in the Provision of imtemporal Icentives. Econometrica, Vol 55, No 2 (maaliskuu 1987), s. 303-328. https://www.jstor.org/stable/1913238. [20.7.2022].

Holmström, B. & Milgrom, P. (1991): Multitask Principal-Agent-Analyses: Incentive Contracts, Asset Ownership and Job Design. Journal of Law, Economics and Organization 7 (Special Issue), s. 24–52.

Homburg, St. (2011): Colonel Blotto und seine ökonomischen Anwendungen. Perspektiven der Wirtschaftspolitik 12 (1), s. 1–11.

Hume, D. (1964): A Treatise in Human Nature. Reprint of the New Edition London 1886. Bd. 2. Scientia, Aalen.

Huttu-Juntunen, T. (1995): Sosiaalitalous Suomessa. Teoksessa Pättiniemi, P. (toim.), Sosiaalitalous ja paikallinen kehitys. Helsingin yliopiston osuustoimintainstituutin julkaisuja 11. Helsinki, Helsingin yliopisto.

Illing, G. (1992): Private Information as Transaction Costs: The Coase Theorem Revisited. Journal of Institutional and Theoretical Economics 148, s. 558–576.

Ilmonen, K. (1988): Osuustoiminnalliset arvot ja identiteetti. Osuustoimintatutkimuksen vuosikirja 1988. Helsinki.

Immonen, N. (2006): Yhteisötalous Suomessa. Sisäpiirin slangia vai uutta yhteistyön taloutta. Väitöskirja. Tampereen seudun osuustoiminnan kehittämisyhdistys, Tampere.

Irsigler, F. (1985): Zur Problematik der Gilde- und Zunftterminologie. Julkaisussa Gilden und Zünfte, Heidelberg University Publishing, Heidelberg, s. 53–70. https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/vuf/article/view/15772/9640. [20.7.2022].

James, H. (2011): Krupp. Deutsche Legende und globales Unternehmen. C. H. Beck, München.

Jarren, O. & Klinger, U. (2017): Öffentlichkeit und Medien im digitalen Zeitalter zwischen Differenzierung und Neu-Institutionalisierung. Teoksessa Gapski, H., Oberle, M. & Staufer, W. (toim.) Medienkompetenz: Herausforderung für Politik, politische Bildung und Medienbildung. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, s. 33–42.

Jessop, B. (2002): The Future of the Capitalist State. Polity, Cambridge.

Jobcenter (N.d.): Kurzinformation: Arbeitslosengeld II/Sozialgeld – Grundsicherung für Arbeitsuchende, VIII. Was müssen Sie Beachten? https://www.arbeitsagentur.de/datei/grundsicherung-deutsch_ba044789.pdf. [20.7.2022].

Jossa, B. (2012): Cooperative Firm as a New Production Mode. Review of Political Economy 24 (3), s. 399–416.

Julkunen, R. (2006): Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes, Helsinki.

Kaesler, D. (1999): „Oppenheimer, Franz“. Neue Deutsche Biographie 19 (1999), s. 572–573. https://www.deutsche-biographie.de/pnd118641417.html#ndbcontent. [20.7.2022].

Kalmi, P. (2003): Henkilökohtainen tiedonanto Juhani Laurinkarille 2.10.2003.

Kappelhoff, B. 2011: Akteure der kommunalen Sozialpolitik. Wohlfahrt im Quartier: Aufgabenfelder und Herausforderungen kommunaler Sozialpolitik. http://politikfeldanalyse.uni-muenster.de/kommunalesozialpolitik/Referate/Akteure_der_kommunalen_Sozialpolitik.pdf. [20.7.2022].

Karhinen, R. (2019): Osuustoimintayrityksiltä puuttuu tiedostava omistaja. Uudistuva Suomi 13.12.2019. Bonfire. https://www.bonfire.fi/osuustoimintayrityksilta-puuttuu-tiedostava-omistaja. [20.7.2022].

Karjalainen, M.-M. (2012): S-ryhmä selvin voittaja - myös sähkö- ja puhelinosuuskunnat pärjäävät hyvin. Osuustoiminnan vuosikirja 2012. Pellervo-Seura ry.

Kaufmann, F.-X. (1984): Solidarität als Steuerungsform. Erklärungsansätze bei Adam Smith. Teoksessa Kaufmann, F.-X & Krüsselberg, H. J. (toim.), Markt, Staat und Solidarität bei Adam Smith. Campus, Frankfurt/M. & New York, s. 158–179.

Kelly, M. (2013): The Architecture of Enterprise: Redesigning Ownership for a Great Transition. The Good Society 22 (1), s. 61–73.

Kessler (2019): Die Kunst, den Kapitalismus zu verhindern. Eine Streitschrift. Publik-Forum edition, Oberursel.

Klawitter, N. (2020): Für 2380 Euro zum Karneval – Eskapaden bei der Agrargenossenschaft Landgard. Spiegel Wirtschaft 14.11.2020. https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/agrargenossenschaft-landgard-die-eskapaden-der-fuehrungsriege-a-37648427-97bb-42c4-bfb0-93e92d27c75e. [20.7.2022]

Klein, M. (2017a): Bankier der Barmherzigkeit: Friedrich Wilhelm Raiffeisen. 3. Auflage. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn.

Klein, M. (2017b): Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Christ – Reformer – Visionär. Calwer, Stuttgart.

Klemisch, H., Reichel, R., Vogt, W. & Voigt, K.-I. (2014): Produktivgenossenschaften und selbstverwaltete Unternehmen – eine Alternative bei Unternehmenskrisen und Unternehmensnachfolgen. Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Journal Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. s. 1–20. https://doi.org/10.1515/zfgg-2014-s105.

Kluth, W. & Sicker, S. (2017): Sozialgenossenschaften aus dem Blickwinkel des Genossenschaftsrechts und des Gemeinnützigkeitsrechts. Teoksessa Schmale, I. & Blome-Drees, J. (toim.), Genossenschaft innovativ. Genossenschaften als neue Organisationsform in der Sozialwirtschaft. Springer VS, Wiesbaden, s. 77–94.

Kochan, Th. A., Adler, P.S., Mckersie, R.B., Eaton, A.E. & Segal, Ph. (2008): The Potential and Precariousness of Partnership: The Case of the Kaiser Permanente Labour Management Partnership. Industrial Relation. A Journal of Economy and Society 47 (1), s. 36–65. https://www.researchgate.net/publication/228233290_The_Potential_and_Precariousness_of_Partnership_The_Case_of_the_Kaiser_Permanente_Labor_Management_Partnership. [20.7.2022]

Kreps, D. M. (1990): A Course in Microeconomic Theory. Princeton University Press, Princeton.

Kriz, J. (2015a): Die evolutionäre Perspektive in der Verbindung von Körper, Geist und Ausdruck. Gestalt Theory 37 (3), s. 305–336.

Kriz, J. (2015b): Kurt Lewin – ein früher Systemiker. Teoksessa Antons, K. & Stützle-Hebel, M. (toim.), Feldkräfte im Hier und Jetzt. Antworten von Lewins Feldtheorie auf aktuelle Fragestellungen in Führung, Beratung und Therapie. Carl Auer, Heidelberg, s. 285–316.

Kruck, W. (1993): Die gewerbliche Produktivgenossenschaft in Deutschland. Ein theoriegeschichtlicher Beitrag. Julkaisussa Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen 43, s. 197–216.

Krugman, P. (2020): When Did Republicans Start Hating Facts? The New York Times 14.12.2020. https://www.nytimes.com/2020/12/14/opinion/republicans-reagan-disinformation.html. [20.7.2022].

Kröner, H.-P. (2001): „Ploetz, Alfred“ Neue Deutsche Biographie 20, s. 549. https://www.deutsche-biographie.de/pnd116246197.html#ndbcontent. [31.1.2022].

Kubon-Gilke, G. (1997): Verhaltensbindung und die Evolution ökonomischer Institutionen. Metropolis-Verlag, Marburg.

Kubon-Gilke, G. (2004): Das Arrow-Unmöglichkeitstheorem und das Phänomen des leeren Kerns in Abstimmungsverfahren. Unlösbare Probleme in hoch formalisierten Verfahren zur Entscheidungsfindung in demokratisch verfassten Organisationen am Beispiel der Erstellung von Berufungslisten bei intransitiven Präferenzen. Arbeitspapiere aus der Evangelischen Fachhochschule Darmstadt. Nr. 1.

Kubon-Gilke, G. (2013): Hochschule bolognese: Scientia, das Menü schmeckt nicht. Problematische Voraussetzungen für schöpferische Prozesse in Lehre und Forschung. Diskussionsbeitrag aus der Evangelischen Hochschule Darmstadt. Nr. 8.

Kubon-Gilke, G. (2018a): Außer Konkurrenz. Sozialpolitik im Spannungsfeld von Markt, Zentralsteuerung und Traditionssystemen. 3. Auflage. Metropolis-Verlag, Marburg.

Kubon-Gilke, G. (2018b): Individuum, Gruppe und Gesellschaft. Unmittelbare und mittelbare Kontexteffekte und deren Bedeutung für die Theorie der Sozialpolitik. Gestalt Theory 30 (4), s. 281–300.

Kubon-Gilke, G. et al. (2018): Gestalten der Sozialpolitik. Theoretische Grundlegungen und Anwendungsbeispiele. Metropolis-Verlag, Marburg.

Kubon-Gilke, G., Emanuel, M., Gilke, C., Kirchhoff-Kestel, S. & Vilain, M. (2019): Bits und Bytes: Markt ade? Wirtschaftliche und gesellschaftliche Konsequenzen der Digitalisierung und Folgen für eine humane Arbeitswelt. Metropolis-Verlag, Marburg.

Kubon, Gilke, G. & Maier-Rigaud, R. (2020): Utopien und Sozialpolitik. Über die Orientierungsfunktion von Gesellschaftsmodellen. Metropolis-Verlag, Marburg.

Kubon-Gilke, G. & Schlicht, E. (1993): Gefordertheit und institutionelle Analyse am Beispiel des Eigentums. Gestalt Theory 15 (3/4), s. 256–273.

Kumpusalo, E. (2017): Puheenvuoro Pellervo Seuran SOTE-seminaarissa, 18.5.2017.

Kuusi, M. (N.d.): Kansainvälinen sanalaskutypologia ja -tietokanta. https://www.mattikuusiproverbtypology.fi/sananlaskutyypit. [20.7.2022].

Kuusisto, T. (2020): Bkt:n vaisu kasvu 2010-luvulla kotimaisen kysynnän varassa – maksettujen eläkkeiden nousu ruokki yksityistä kulutusta. Tilastokeskus: Tieto & trendit – asiantuntija-artikkelit ja ajankohtaisblogit. https://www.stat.fi/tietotrendit/blogit/2020/bktn-vaisu-kasvu-2010-luvulla-kotimaisen-kysynnan-varassa-maksettujen-elakkeiden-nousu-ruokki-yksityista-kulutusta. [20.7.2022].

Küchen, T. (1994): Ny kooperation och den offentliga sektorn. Teoksessa Aléx, P., Normark, P., Schröling, I, Stryjan, Y. & Wikström, B. (toim.), Kooperation

Välfärd 1994. Föreningen Kooperativa Studier. Stockholm. s. 53–68. https://server.luckycat.se/svenskkooperation.dev/wp-content/uploads/2016/05/ka1995.pdf. [20.7.2022].

Köppä, T. (2006): Tapaus kilpailutalous: Syytteitä ennen romahdusta. Teoksessa Niemelä, P. ja Pursiainen, T. (toim.), Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Juhlakirja professori Juhani Laurinkarin täyttäessä 60 vuotta 8.10.2006. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia n:ro 62. Kuopion yliopisto, Kuopio, s. 149–163.

Köppä, T. (2010): Yhteisötalous yrittäjyyden uusien muotojen kasvualustana maaseudulla. Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti, Raportteja 69. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Köppä, T. (2016): Kommenttipuheenvuoro 25.11.2016.

Köppä, T. (2017): Kommenttipuheenvuoro Juhani Laurinkarin kirjasta Yhteinen hyvä vai yksityinen etu? 9.5.2017.

Körnert, J. (2012): Des einen Leid – des anderen Freud: schwedische und finnische Genossenschaftsbanken in der Bankenkrise der 1990er Jahre. Vortrag vor Vorständen nordhessischer Volks- und Raiffeisenbanken anlässlich der feierlichen Verabschiedung von Michael Krings am 12. Oktober 2012 in Frankenberg (Hessen). https://rsf.uni-greifswald.de/storages/uni-greifswald/fakultaet/rsf/lehrstuehle/ls-koernert/Des_einen_Leid_-_des_anderen_Freud.pdf. [20.7.2022].

Lamb, P. (1998): Fabianism - socialist movement (14.10.2015). Encyclopaedia Britannica. https://www.britannica.com/event/Fabianism. [20.7.2022]

Lanwer, W. (2021): Unsichtbarkeit bei körperlicher Anwesenheit des Phänomens Behinderung. Manuskript. Erscheint. Teoksessa Huster, U., Schache, St. & Wendler, M. (toim.), Körper(lichkeit) im Grenzbereich sozialer Ausgrenzung. Die Unsichtbaren sichtbar machen. SpringerLink. https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-658-34013-1. [20.7.2022].

Lassalle, F. (2012): Reden und Schriften. Tredition Classics, Ahrensburg.

Laurinkari, J. (1997): Die Genossenschaften als eine Alternative in der kommunalen Dienstleistungsproduktion in Finnland. Teoksessa Steding, R. & Eisen, A. (toim.), Genossenschaftssichten. Institut für Genossenschaftswesen. Humbolt-Universität zu Berlin. Berliner Belträge zum Genossenschaftswesen, Berlin, s. 41–50.

Laurinkari, J. (2004): Osuustoiminta. Utopiasta kansainvälisen yrittämisen muodoksi. Pellervo-seura, Helsinki.

Laurinkari, J. (2010): Hyvinvointipolitiikan talous. Teoksessa Niemelä, P. (toim.), Hyvinvointipolitiikka. WSOYPro, Helsinki, s. 68–89.

Laurinkari, J. (2016): Sozialwirtschaft als Wohlfahrtspolitik. Teoksessa Taisch, F., Jungmeister, A. & Gernet, H. (toim.), Cooperative Identity and Growth. Conference Proceedings of ICCS in Lucerne in Joint Cooperation with AGI Consortium of Institutes for Co-operative Studies, St. Gallen.

Laurinkari, J. (2017): Yhteinen hyvä vai yksityinen etu? Pellervo-Seura, Helsinki.

Laurinkari, J. (2018): Sozialwirtschaftliche Akteure der Sozialpolitik mit dem Fokus auf das Genossenschaftswesen. Teoksessa Kubon-Gilke, G. (2018) Gestalten

der Sozialpolitik. Theoretische Grundlegungen und Anwendungsbeispiele. Metropolis-Verlag, Marburg, s. 711–729.

Laurinkari, J. (2021): Kansalaislähtöinen sosiaalipolitiikka kilpailuvaltiossa. Osuustoimintakeskus Pellervo ry. Kirjapaino Punamusta, Joensuu. https://pellervo.fi/wp-content/uploads/2021/03/laurinkari_kansalaislahtoinen_sosiaalipolitiikka_kilpailuvaltiossa.pdf. [20.7.2022].

Laurinkari, J. (toim.) (2007): Yhteisötalous. Johdatus perusteisiin. Gaudeamus, Helsinki.

Leesch, K. (2012): Eduard Bernstein und die Fabian Society. Der Einfluss englischer sozialreformerischer Vorstellungen auf das Bernsteinsche Marxismusverständnis und sein Konzept der Sozialdemokratie. Hausarbeit. Gummersbach. Online-Veröffentlichung der Friedrich-Ebert-Stiftung, http://library.fes.de/pdf-files/bibliothek/bestand/70943/veroeffentlichungsfassung-15092014-20160907.pdf. [20.7.2022].

Lemo (2014): „Eduard Bernstein 1850–1932“. Lebendiges Museum Online. https://www.dhm.de/lemo/biografie/eduard-bernstein. [20.7.2022].

Les Convivalistes (2014): Das konvivialistische Manifest. Für eine neue Kunst des Zusammenlebens. Adloff, F. & Heins, V. M. (toim.). Transcript Xtexte, Bielefeld.

Liefmann, R. (1922): Die kommunistischen Gemeinden in Nordamerika: Gustav Fischer, Jena. https://archive.org/stream/diekommunistisch00lief/diekommunistisch00lief_djvu.txt. [20.7.2022].

Liski, J. (2020); Neljän yliopiston vientiyhtiö Finland University ajattiin alas. Professoreiden, tieteentekijöiden ja yliopistojen opetusalanlehti Acatiimi 6/20. Punamusta, Forssa. https://acatiimi.fi/wp-content/uploads/2022/02/acatiimi_6_2020.pdf

List, C. (2013), Social Choice Theory. Teoksessa Zalta, E.N. (toim.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2013 Edition). https://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/social-choice. [20.7.2022].

Listokin, Y. (2015): The Vickrey-Clarke-Groves “Pivotal Mechanism” as an Alternative to Voting for Organizational Control. Theoretical Inquiries in Law 16 (1), s. 267–294. http://www7.tau.ac.il/ojs/index.php/til/article/view/1163/1193. [20.7.2022].

Loukasmäki, A. (2004): Työosuuskunnan palveluille reilumpi rahoitusmalli.Uusi osuustoiminta. https://www.pellervo.fi/otlehti/uotneuvonta/liitteet04/104rahoitusmalli.htm. [20.7.2022].

Ludewig, A. v. (2021): Von unten kommt Gutes. Ideen und Konzepte für Genossenschaften im Profifußball. ND Journalismus von links. https://www.nd-aktuell.de/artikel/1159969.genossenschaft-und-fussball-von-unten-kommt-gutes.html. [20.7.2022].

Ludwig, C. (2013): Genossenschaften und Sozialismus. Mittel zur Überwindung des Kapitalismus? E-book Kindle-Version. Eigendruck im Selbstverlag, Berlin.

Luxemburg, R. (1899): Sozialreform oder Revolution. https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1899/sozrefrev/kap2-2.htm. [20.7.2022].

Löwe, T. (2000): Der Politiker Eduard Bernstein: eine Untersuchung zu seinem politischen Wirken in der Frühphase der Weimarer Republik 1918–1924. Gesprächskreis Geschichte 40, Bonn. http://library.fes.de/fulltext/historiker/00926toc.htm. [20.7.2022].

Maahs, L.-M. (2019): Utopie und Politik. Potenziale kreativer Politikgestaltung. Transcript Xtexte, Bielefeld.

Maier-Rigaud, G. (1997): Schritte zur ökologischen Marktwirtschaft. Metropolis-Verlag, Marburg.

Maier-Rigaud, R. & Böning, S.-L. (2020): Gesundheitsmonitoring mit Gesundheits-Apps und Wearables. Eine empirische Analyse der Nutzerinnen- und Nutzerprofile und ihrer Auswirkungen auf Selbstbestimmung und Solidaritätseinstellungen. Working Papers des KVF NRW, Nr. 13. https://www.verbraucherforschung.nrw/kommunizieren/kvf-working-paper-13-2020-02-gesundheitsmonitoring-mit-gesundheits-apps-und-wearables-44414. [20.7.2022].

Marshall, A. (1986/1922): Principles of Economics. Macmillan, London.

Marx, R. (2015): Wie viel Mensch verträgt die Wirtschaft? Festrede zur Verleihung der Alexander-Rüstow-Plakette. München am 25. Juni 2015. Aktiongemeinschaft Soziale martwirtschaft. https://www.asm-ev.de/PDF/Brosch%C3%BCre-WEB-R%C3%BCstow-Plakette-Marx.pdf. [20.7.2022].

Mas-Colell, A, Whinston, M. D. & Green J. R. (1995): Microeconomic Theory. Oxford University Press, Oxford.

Mayer, P. (1955): „Bernstein, Eduard“. Neue Deutsche Biographie 2 (1955), s. 133–134. https://www.deutsche-biographie.de/pnd118509993.html. [20.7.2022].

Merenmies, J. & Pättiniemi, P. (2010): Yhteisötalous ja yhteiskunnalliset yritykset. Teoksessa Hiilamo, H. & Saari, J. (toim.), Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka. DIAK. Tutkimuksia A. DIAK, Helsinki.

Meyer-Ohlendorf, N. & Meyer-Resende, M. (2018): Framing-Check: „Illiberale Demokratie“ – Nicht „illiberal“, sondern undemokratisch. Süddeutsche Zeitung 9.10.2018. https://www.sueddeutsche.de/kultur/framing-check-illiberale-demokratie-nicht-illiberal-sondern-undemokratisch-1.4133775. [20.7.2022].

Meyers Großes Konversations-Lexikon, Band 7. Leipzig 1907, s. 53. http://www.zeno.org/nid/20006632653. [20.7.2022].

Milgrom, P. (1988): Employment Contracts, Influence Activities, and Efficient Organization Design. Journal of Political Economy 22 (5), S. 42–60.

Mill, J. St. (1848): Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy. https://digital.library.pitt.edu/islandora/object/pitt%3A31735054856905/viewer#page/1/mode/2up. [30.7.2022].

Mill, J. St. (1963/1871): Principles of Political Economy, 7th ed, Kokoelmassa The Collected Works (CW) of John Stuart Mill. Vols. 2 and 3, University of

Toronto Press. https://oll.libertyfund.org/title/mill-principles-of-political-economy-ashley-ed. [20.7.2022].

Mill, J. St. (1991/1859): On Liberty and Other Essays. Oxford University Press, Oxford & New York.

Mill, J. St, (2014/1859): Über die Freiheit. Teoksessa John Stuart Mill, Schriften zur Politischen Ökonomie in 5 Bänden. Bd. 1: Kleinere Schriften zur Politischen Ökonomie. Metropolis-Verlag, Marburg , s. 177–289.

Mises, L. v. (1929): Rezension: Ernst Grünfeld (Direktor des Seminars für Genossenschaftswesen an der Universität Halle). Das Genossenschaftswesen volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet. (Handbuch des Genossenschaftswesens in 4 Bänden herausgegeben in Gemeinschaft mit Dr. Julius von Gierke, Professor der Rechte an der Universität Göttingen, und Dr. Karl Hildebrand, Generalrevisor beim Verband der Deutschen Raiffeisen-Genossenschaften, Dozent für Genossenschaftswesen an der Handelshochschule Berlin, von Professor Dr. Ernst Grünfeld, I. Bd.). Halberstadt: H. Meyers Buchdruckerei, Abt. Verlag, 1928, Groß 8°, XIII und 351 Seiten, geb. M. 22.50, brosch. M. 20.25. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie 5 (4), s. 467. https://mises.at/artikel/mises-rezension-gruenfeld-genossenschaftswesen. [20.7.2022].

Moebius, S. & Wetterer, A. (2011): Symbolische Gewalt. Österreichische Zeitschrift für Soziologie 36, s. 1–10. SpringerLink. https://doi.org/10.1007/s11614-011-0006-2. [20.7.2022].

Mohr, S. (2017): Abschied vom Managerialismus. Das Verhältnis von Profession und Organisation in der Sozialen Arbeit. Dissertation. Universität Bielefeld. https://d-nb.info/1126644005/34. [20.7.2022].

Moilanen, H. (2016): Yhteiskunnallinen yritys voimavarana sote-palvelumarkkinoilla. Teoksessa: Niemelä, J. (toim.), Sote sosiaalisen kestävyyden vahvistajana. DIAK Puheenvuoro 2, Diakonia-ammattikorkeakoulu. s. 149–154. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/116451/Diak_puheenvuoro_2_9789524932684.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [20.7.2022]

Müller, W. (1876): Die deutsche Communisten-Colonie der „Wahren Inspirations-Gemeinde“ in Iowa. Ernst Keil, Leipzig. https://de.wikisource.org/wiki/Die_deutsche_Communisten-Colonie_der_%E2%80%9EWahren_Inspirations-Gemeinde%E2%80%9C_in_Iowa. [20.7.2022].

Münkner, H.-H. (2003): Wie ist der rechtliche Rahmen für Sozialgenossenschaften zu gestalten? Bundesverein zur Förderung des Genossenschaftswesens & Paratätisch Bundesakademie (toim.), Sozialgenossenschaften. Wege zu mehr Beschäftigung, bürgerschaftlichem Engagement und Arbeitsformen der Zukunft. AK SPAK, Neu-Ulm, s. 271–299.

Münkner, H.-H. (2013): Germany. Teoksessa Cracogna, D., Fici & A, Henrÿ, H. (toim.), International Handbook of Cooperative Law. Springer, Heidelberg u.a., s. 413–429.

Münkner, H.-H. (2017): Sozialgenossenschaften in Europa – vorhandene und zu hebende Potentiale. Teoksessa Schmale, I. & Blome-Drees, J. (toim.),

Genossenschaft innovativ. Genossenschaften als neue Organisationsform in der Sozialwirtschaft. Springer VS, Wiesbaden, s. 283–297.

Mändle, E. & Mändle, M. (2018a): Genossenschaft. Definition: Europäische Genossenschaft (SCE). Ausfürlische Definition im Online-Lexikon. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/europaeische-genossenschaft-sce-33148/version-256675. [20.7.2022].

Mändle, E. & Mändle, M. (2018b): Produktivgenossenschaft: Ausfürlische Definition im Online-Lexikon. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/produktivgenossenschaft-44929/version-268232. [20.7.2022].

Naphtali, F. (1928): Wirtschaftsdemokratie. Ihr Wesen, Weg und Ziel. Verlagsanstalt des Allgemeinen Deutschen Gewerkschaftsbundes, Berlin. https://archive.org/details/WirtschaftsdemokratieIhrWesenWegUndZiel/page/n3/mode/2up?view=theater [20.7.2022].

Neckenig, F. (2018): Deutschland. Das neue Utopia. Ein Blick in die Zukunft. Ein stilgeschichtliches Gedankenspiel. Pro Business, Berlin.

Nienhaus, L. (2014): Eine Fabrikantentochter für die Arbeiterklasse. Frankfurter Allgemeine Zeitung. 15.11.2014. https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftswissen/die-weltverbesserer/fabrikantentochter-beatrice-webb-fuer-die-arbeiterklasse-13256029.html. [20.7.2022].

Niskanen, W. (1975): Bureaucrats and Politicians. Journal of Law and Economics 18, s. 617–643.

Ntuite, S. R. (2021): The Contribution of Saving and Credit Cooperatives (SACCOS) on the Improvement of Members' Socio Economic Development in Rwanda: Opportunities and Challenges. Evidence from Umwalimu SACCO-Huye District. Dissertation. Universität Koblenz-Landau.

Nutzinger (N.d.): Note on B. Holmstrom / P. Milgrom: Aggregation and Linearity in the provision of Intertemporal Incentives. https://kobra.uni-kassel.de/bitstream/handle/123456789/2011020335604/NutzingerEconometrica.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [20.7.2022].

Nutzinger, H. G. (1980): Ökonomische Theorie der Partizipation oder praktische Partizipation der Ökonomen? (1). Teoksessa Wagner, H.-J. (toim.), Demokratisierung der Wirtschaft. Frankfurt/M. & New York: Campus, S. 190–200. https://kobra.uni-kassel.de/bitstream/handle/123456789/2009070728627/NutzingerOekonomischeTheorie.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [20.7.2022].

Nutzinger, H. G. (1986): Probleme einer Theorie des labouristischen Gleichgewichts. Teoksessa Hödl, E. (toim.), Die Neoklassik und ihre Kritik. Campus, Frankfurt/M. & New York, s. 104–128.

Nutzinger, H. G. (1988): Die Überlebensfähigkeit von Produktivgenossenschaften und selbstverwalteten Betrieben. Julkaisussa Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen. ZögU, Beiheft 10. Nomos-Verlag, Baden-Baden, s. 35–58.

Nutzinger, H. G. (1990): Die partizipatorische Unternehmung. Ein Modell für die sozialistischen Marktwirtschaften Osteuropas? Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas 14 (1), s. 131–157.

Nutzinger, H. (2018): John Stuart Mill. Teoksessa Kubon-Gilke, G. (2018), Gestalten der Sozialpolitik. Theoretische Grundlegungen und Anwendungsbeispiele.Metropolis-Verlag, Marburg, s. 263–269.

Nutzinger, H. G. (Hg.) (1982): Mitbestimmung und Arbeiterselbstverwaltung. Praxis und Programmatik. Campus, Frankfurt/M. & New York.

Nye, J. V. C. (2020): The Limits of the Commune. Review of The Mystery of the Kibbutz. Journal of Economic Literature 58 (2), s. 488–497.

Oikeusministeriö (2013): Osuuskuntalaki 2013/421. Annettu Helsingissä 14.6.2013. https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20130421. [20.7.2022].

Olechowski, T. (2018): Legal Hierarchies in the Works of Hans Kelsen and Adolf Julius Merkl. Teoksessa Müßig, U. (toim.), Reconsidering Constitutional Formation Ii Decisive Constitutional Normativity: From Old Liberties to New Precedence. Springer Verlag. s. 353–362.

Olsson, J. (1995): Den sociala Ekonomin. Medborgarna. Carssons, Stockholm.

OP Ryhmä (2021): OP Ryhmän tilipäätöstiedote 1.1.–31.12.2020. https://www.op.fi/documents/209474/35996959/OP+Ryhm%C3%A4n+tilinp%C3%A4%C3%A4t%C3%B6stiedote+2020.pdf/58f08feb-61a9-ccda-d7a2-4d7e69e8f8f7. [20.7.2022].

Oppenheimer, F. (1896): Die Siedlungsgenossenschaft. Versuch einer positiven Überwindung des Kommunismus durch Lösung des Genossenschaftsproblems und der Agrarfrage. Humblot & Humblot, Leipzig.

Oppenheimer, F. (1910): Theorie der reinen und politischen Ökonomie. Ein Lehr- und Lesebuch für Studierende und Gebildete. Georg Reimer, Berlin.

ORDEN online (2009): Töchter der christlichen Liebe vom heiligen Vinzenz von Paul. http://www.orden-online.de/wissen/t/toechter-der-christlichen-liebe-vom-heiligen-vinzenz-von-paul. [20.7.2022]

Ostrom, E. (1990): Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press, Cambridge.

Osuuskuntalaki (2014): Osuuskuntalaki sellaisena kuin se oli 1.1.2014. Pellervo-Seura ry:n julkaisu. Oy Fram Ab, Vaasa.

OT-lehti (2016): Selvitys: Työttömyysturva-asiat sujuvat osuuskunnissa. OT-lehti 12.12.2016. https://otlehti.pellervo.fi/2016/12/12/selvitys-tyottomyysturva-asiat-sujuvat-osuuskunnissa. [20.7.2022].

Otto, B. (2010): Mitarbeiterbeteiligung in Deutschland, Österreich und Großbritannien. epubli, Berlin.

Palmer, S. E. (1999). Vision science: Photons to phenomenology.MIT Press, Cambridge, MA.

Pankoke, E. (2000): Freie Assoziationen – Geschichtliche Prämissen und gesellschaftliche Perspektiven moderner Genossenschaften. Teoksessa Zimmer, A. & Nährlich, St. (toim.), Engagierte Bürgerschaft. Traditionen und Perspektiven. Springer VS, Wiesbaden, s. 189–211.

Patentti- ja rekisterihallitus (2022): Yritysten lukumäärät kaupparekisterissä. https://www.prh.fi/fi/kaupparekisteri/yritystenlkm/lkm.html. [20.7.2022].

Pejovitch, S. (1969): The Firm, Monetary Policy and Property Rights in a Planned Economy. Western Economic Journal (7), s. 193–200.

Pellerin, H. (2017): States and the Management of the International Mobility Highly Skilled Labour in the Age of Neoliberalism. International Journal of Migration and Border Studies 3 (4). https://doi.org/10.1504/IJMBS.2017.086979. [20.7.2022].

Pencavel (2012): Worker Cooperatives and Democratic Governance. IZA DP No. 6932. https://www.iza.org/publications/dp/6932/worker-cooperatives-and-democratic-governance. [20.7.2022].

Persky, J. (2016): Producer Co-operatives in Nineteenth Century British Economic Thought. The European Journal of the History of Thoughts 24 (2), s. 319–340.

Piketty, Th. (2020): Kapital und Ideologie. Beck, München.

Piper, E. (2018): Rosa Luxemburg. Ein Leben. Karl Blessing Verlag, München.

Pirkkalainen, J. (2019): Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa. 2. päivitetty painos. Kansansivistyön liitto ry. Painotalo Trinket Oy, https://www.ksl.fi/julkaisut/yhteisotalous-ja-sosiaaliset-osuuskunnat-euroopassa. [20.7.2022].

Popper, K. (2002/1945): The Open Society and its Enemies. Routledge, London.

Posner, E. A. & Weyl E. G. (2018): Radical Markets. Uprooting Capitalism and Democracy for a Just Society. E-book Kindle-Version. Princeton University Press, Princeton & Oxford.

Poutanen, V.-M. (2007): Sosiaalitaloudesta yhteisötalouteen. Teoksessa: Laurinkari, J. (toim.), Yhteisötalous. Johdatus perusteisiin. Gaudeamus, Helsinki. s. 67–89.

PSI (N.d.): Aktionärsstruktur. PSI Software AG. https://www.psi.de/de/psi-investor-relations/psi-stock/aktionaersstruktur. [20.7.2022].

Puusa, A. & Hokkila, K. (2015): Self-employment in a Worker Co-operative: Finding a Balance Between Individual and Community Needs. Co-operatives and the World of Work, 2015 International Research Conference, Antalya, Turkey, 8–10 November 2015. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/120/4.3%20Puusa%20paper.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [20.7.2022].

Pättiniemi, P. (2004): Mitä on yhteisötalous? Teoksessa: Grönberg, V. (toim.), Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjyys. Sosiaalisten yritysten kansallinen teematyö -projekti. Euroopan sosiaalirahasto ESR. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES, Helsinki, s. 23–29.

Pättiniemi, P. (2006): Social Enterprises as Labour Market Measure. Väitöskirja. Kuopion yliopisto. https://core.ac.uk/download/pdf/15167457.pdf. [20.7.2022].

Pättiniemi, P. (2010): Yhteisöllisyyttä rakentava sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka paikallistasolla. Teoksessa Hiilamo, H. ja Saari, J. (toim.), Hyvinvoinnin uusi politiikka: johdatusta sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsinki.

Pättiniemi, P. (2011): Finland: Labour Co-operatives as Innovative Response to Unemployment. Teoksessa Borgaza, C. & Defourny, J. (toim.), The Emergence of Social Enterprise. Routledge, London, s. 82–99.

Rawls, J. (1971): A Theory of Justice. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (MA).

Reheis, F. (1991): Radikalisierung oder Überwindung der ökonomischen Vernunft. Zu Winfried Vogts „Theorie einer labouristischen Ökonomik“ und Peter Ulrichs „Transformation der ökonomischen Vernunft. Studia Philosophica 50, s. 221–233.

Reichel, K. F. (1953): Genossenschaftsbewegung in Finnland. Soziale Welt 4 (3), S. 261–263.

Ringle, G. (2016): Ursprung und Entwicklung der modernen Genossenschaftsidee in Westeuropa. Heinrich Kaufmann Stiftung, Genossenschaften international. Beiträge zur 7. Tagung zur Genossenschaftsgeschichte am 9. November 2012 im Warburg-Haus in Hamburg. Books on Demand, Norderstedt, s. 12–31.

Ringle, G. (2018): „Werte der Genossenschaften“ – Nachdenken über typkonforme Pluralität. Teoksessa Brazda, J. & Blisse, H. (toim.), Beiträge zur kritischen Genossenschaftsforschung. Festschrift für Robert Schediwy zum 70. Geburtstag. Eigenverlag des Forschungsvereins für Genossenschaftswesen, Wien, s. 465–478.

Riordan, M. & Williamson, O. (1985): Asset Specificity and Economic Organization. International Journal of Industrial Organization 3, s. 365–378.

Rubin, E. (1921); Visuell wahrgenommene Figuren. Studien in psychologisher Analyse. Mit 13 Abbildungen. Gyldalske Boghandel, Køpenhavn/Christiania/Berlin/London. https://archive.org/details/visuellwahrgenom01rubiuoft/mode/2up. [20.7.2022].

Rüstow, A. (1959): Sozialpolitik diesseits und jenseits des Klassenkampfes. Teoksessa Aktionsgemeinschaft Soziale Marktwirtschaft (toim.), Referat auf der 12. Arbeitstagung der Aktionsgemeinschaft Soziale Marktwirtschaft. Martin Hoch, Ludwigsburg, s. 11–21.

Rüstow, A. (1963): Hat der Westen eine Idee? Teoksessa Röpke, W., Ilau, H., Böhm, F., Schmölders, G., Friedrich, C. J. & Rüstow, A. Hat der Westen eine Idee? Rede und Antwort. 21 Reden viele Diskussionsbeiträge aus der Jahren 1932 bis 1962. Martin Hoch, Ludwigsburg. s. 165–189.

Rüstow, A. (2005): Freiheit und Herrschaft. Eine Kritik der Zivilisation. Kurzfassung der drei Bände „Ortsbestimmung der Gegenwart. Eine universalgeschichtliche Kulturkritik“ (1950–1957). Erste englischsprachige Auflage: 1980. LIT Verlag, Münster.

S-ryhmän vuosi ja vastuullisuus (2020): Osuustoiminta ja asiakasomistajuus. https://downloads.ctfassets.net/8122zj5k3sy9/50FAkjsV4664NmjndJZIqx/94d98e76d333dffcdd3a91a284ddd2e2/S_Vuosi_ja_vastuullisuus_2020_FI.pdf. [20.7.2022].

Saage, R. (1991): Politische Utopien der Neuzeit. Wiss. Buchges, Darmstadt.

Santamäki, A. (2016): Finnland, das Genossenschaftsland. Heinrich Kaufmann Stiftung, Genossenschaften international. Beiträge zur 7. Tagung zur

Genossenschaftsgeschichte am 10. November 2012 im Warburg-Haus in Hamburg. Norderstedt: Books on Demand, s. 57–60.

Schimmele, C. (2019): Zur Organisation demokratischer Unternehmungen. Eine Studie erfolgreicher Produktivgenossenschaften in den USA. Springer Gabler, Wiesbaden.

Schlicht, E. (1974): Die Theorie der kollektiven Entscheidung und der individualistische Ansatz. Leviathan 2. s. 263–280.

Schlicht, E. (1979): The Transition to Labour Management as a Gestalt Switch. Gestalt Theory 1. s. 54–67.

Schlicht, E. (1998): On Custom in the Economy. Oxford University Press, Oxford.

Schlicht, E. (2003): Psychologie in der Wirtschaftslehre. Julkaisussa Frey, D. & Rosenstiel L. v. (toim.): Enzyklopädie der Wirtschaftspsychologie. Preprint. http://www.semverteilung.vwl.uni-muenchen.de/mitarbeiter/es/paper/schlicht_psychologie-und_oekonomie.pdf. [20.7.2022].

Schlicht, E. & Weizsäcker, C. Chr. (1977): Risk Financing in Labour Managed Economies: The Commitment Problem. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Special Issue: Profit-Sharing, s. 53–66.

Schmale, I. & Blome-Drees, J. (2017): Einleitung. Teoksessa Schmale, I., Blome-Drees, J. (toim.), Genossenschaft innovativ. Genossenschaften als neue Organisationsform in der Sozialwirtschaft. Springer VS, Wiesbaden, s. 1–5.

Schmale, I. (2017): Sozialgenossenschaften: eine wieder entdeckte Rechts- und Wirtschaftsform in der Sozialwirtschaft. Teoksessa Schmale, I. & Blome-Drees, J. (toim.), Genossenschaft innovativ. Genossenschaften als neue Organisationsform in der Sozialwirtschaft. Springer VS, Wiesbaden, s. 11–45.

Schmale, I. (2019): Neue genossenschaftliche Betätigungsfelder: Sozialgenossenschaften. Eine Betrachtung vor dem Hintergrund des genossenschaftswissenschaftlichen Werkes von Ernst Grünfeld. Teoksessa Brockmeier, Th. & Kluth, W. (toim.), Ernst Grünfeld – Ein Pionier der Genossenschaftsforschung. Universitätsverlag, Halle-Wittenberg, s. 113–127.

Schmidt, R. & Woltersdorff, V. (toim.) (2008): Symbolische Gewalt. Herrschaftsanalyse nach Pierre Bourdieu. Herbert von Halem Verlag, Köln. https://www.halem-verlag.de/symbolische-gewalt. [20.7.2022].

Schmidt-Wiegand, R. (1985): Die Bezeichnungen Zunft und Gilde in ihrem historischen und wortgeographischen Sprachgebrauch. Gilden und Zünfte, s. 31–52. https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/vuf/article/view/15771/9639. [20.7.2020].

Schnabel, C.: (2020): Betriebliche Mitbestimmung in Deutschland: Verbreitung, Auswirkungen und Implikationen. Perspektiven 21 (4), s. 361–374.

Schulze-Böing, M. (2021): Sozialwirtschaft – Chance für den sozialen Arbeitsmarkt? Neue Perspektiven durch das neue Förderinstrument im SGB II. Sozialer Fortschritt 70 (1), s. 41–51.

Schulz-Nieswandt, F. (2015): Metamorphosen zur gemeinwirtschaftlichen Genossenschaft. Nomos, Baden-Baden.

Schumpeter, J. A. (1942/1976). Capitalism, Socialism and Democracy. Harper & Row, New York.

Schölderle, Th. (2017): Geschichte der Utopie. 2. Auflage. Böhlau, Wien u.a.

Sen, A. (1970a): Collective Choice and Social Welfare. Oliver and Boyd, Edinburgh.

Sen, A. (1970b): The Impossibility of a Paretian Liberal. The Journal of Political Economy 78 (1), s. 152–157.

Sen, A. (1999): The Possibility of Social Choice. American Economic Review 89 (3), s. 349–378.

Shapiro, C. & Stiglitz, J. E. (1984): Unemployment as a Worker Disciplisne Device. American Economic Review 74 (3), s. 433–444.

Shiller, R. J. (2019): Narrative Economics. How Stories Go Viral and Affect Major Economic Events. Princeton: Princeton University Press.

Sipilä, J. (2016): Puhe Pellervon Päivässä Helsingissä 7.4.2016.

Smart eG (N.d.): Smart – die Genossenschaft. https://smart-eg.de. [20.7.2022].

Sosialistinen aikakauslehti (1907): Sosialistinen aikakauslehti, n:o 27, maaliskuu 1907. Toinen vuosikerta 1907, s. 73–102. Työväen kirjapaino, Helsinki. https://www.marxists.org/suomi/lehdet/sosialistinen-aikakauslehti-1906-1908/1907/sos-aikakaus-1907-27.htm. [20.7.2022].

Sozialgesetzbuch (N.d.): Sozialgesetzbuch (SGB II) Zweites Buch Grundsicherung für Arbeitsuchende. https://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbii/1.html. [20.7.2022].

Stange, E.-M. (N.d.): Gesellschaftliche Selbstorganisationsform ist erster deutscher Eintrag auf UNESCO-Liste – Genossenschaftsidee als Immaterielles Kulturerbe der Menschheit anerkannt. https://www.unesco.de/kultur-und-natur/immaterielles-kulturerbe/immaterielles-kulturerbe-weltweit/genossenschaftsidee-als. [20.7.2022].

Stemberger, G. (2017): Machtfeld. Phänomenal. Zeitschrift für gestalttheoretische Psychotherapie, s. 57–60.

Sterk, V., Sedláček, P. & Pugsley, B. (2021): The Nature of Firm Growth. American Economic Review 111 (2), s. 547–579.

Stoffels, M. (2021): IG Metall für Abschaffung des Doppelstimmrechts bei der Unternehmensmitbestimmung. Beck-Community. https://community.beck.de/2021/01/04/ig-metall-fuer-abschaffung-des-doppelstimmrechts-bei-der-unternehmensmitbestimmung. [20.7.2022].

Straßburger, K. (2018): Quintus Fabius Maximus. Ein Leben im Dienst der res publica? Dissertation. Universität Halle. https://ul.qucosa.de/api/qucosa%3A32699/attachment/ATT-0. [20.7.2022].

Sturn, R. (2017): Liberaler Kapitalismus, Globalisierung, Demokratie. Jahrbuch Normative und institutionelle Grundfragen der Ökonomik, Band 16: Kapitalismus, Globalisierung, Demokratie. Metropolis-Verlag, Marburg, s. 13–41. http://www.ciando.com/img/books/extract/3731612704_lp.pdf. [30.1.2022].

Sturn, R. (2018): Teoksessa Kubon-Gilke, G. (2018), Gestalten der Sozialpolitik. Theoretische Grundlegungen und Anwendungsbeispiele. Metropolis-Verlag, Marburg. s. 256–260.

Sturn, R. (2019): Zur Politischen Ökonomie der Digitalisierung. Graz Schumpeter Centre. GSC Discussion Paper eries No. 19a. https://static.uni-graz.at/fileadmin/sowi-zentren/Schumpeter-Centre/GSC_Discussion_Paper/19a_sturn.pdf. [20.7.2022].

Sturn, R. (2020a): Überwachungskapitalismus, Überwachungsstaat und Öffentlichkeit. Jahrbuch Normative und institutionelle Grundfragen der Ökonomik 18, s. 245–278.

Sturn, R. (2020b): Jenseits von Markt- und Staatsversagen: Die Verfassung als Öffentliches Gut und Teufelskreise öffentlicher und privater Macht. Foliensatz. Zentrum für nachhaltige Wirtschafts- und Unternehmenspolitik. https://znwu.de/wp-content/uploads/2020/03/Richard-Sturn-Jenseits-von-Staats-und-Marktversagen.pdf. [20.7.2022].

Sturn, R. (2020c): Präventive Handlungsfähigkeit des Staates im 21. Jahrhundert. Wirtschaftsdienst 100 (7), s. 531–537.

Sturn, R. (2021): Staatsaufgaben in der Großen Transformation. https://makronom.de/staatsaufgaben-in-der-grossen-transformation-38623. [20.7.2022].

Timm, U. (2019): Ikarien. Kiepenheuer & Witsch.

Tirole, J. (1988): The Theory of Industrial Organization. MIT Press, Cambridge (Mass.) & London.

Troberg, E. (2014): Osuustoiminnan idea. Pellervo, Helsinki. https://pellervo.fi/wp-content/uploads/2015/01/osuustoiminnan-idea.pdf. [20.7.2022].

Turner, G. (2021): Seid solidarischer mit Uni-Präsidentinnen! Tagesspiegel vom 28.3.2021. https://www.tagesspiegel.de/wissen/was-an-hochschulspitzen-falsch-laeuft-seid-solidarischer-mit-uni-praesidentinnen/27048618.html. [20.7.2022].

Tyson, L. & Mendonca, L. (2020): Making Stakeholder Capitalism Reality. https://www.project-syndicate.org/commentary/making-stakeholder-capitalism-reality-by-laura-tyson-and-lenny-mendonca-2020-01?barrier=accesspaylog. [20.7.2022].

Tönnies, F. (1887): Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen. Fues, Leipzig.

Vanek, S. (1970): General Theory of Labour-managed Market Economies. Cornell University Press, Ithaca.

Varian, H. (1985): Mikroökonomie. 2. Auflage. Oldenbourg, München & Wien.

VEBO Genossenschaft (2022): Unser Personal bei Ihnen vor Ort im Einsatz. https://www.vebo.ch/produktion-dienstleistungen/personalverleih. [20.7.2022].

Vilain, M. (2011): Ziele, Strategien und Strukturen erfolgreicher Vereine. Münsteraner Diskussionspapiere zum Nonprofit-Sektor der Arbeitsstelle Aktive Bürgerschaft am Institut der Politikwissenschaft der WWU Münster.

Vilain, M. (2018): Der Dritte Sektor in einer dreigliedrigen Sozialpolitik (6.11.1–6.11.5). Teoksessa Kubon-Gilke, G. (2018), Gestalten der Sozialpolitik. Theoretische Grundlegungen und Anwendungsbeispiele. Metropolis-Verlag, Marburg, s. 660–710.

Vogel, B. (2016): Rezension zu: Foucault, M.: Die Strafgesellschaft. Vorlesungen am Collège de France 1972–1973. Hartcourt, B. E. (toim.), Ranskankielestä saksaan kääntänyt Andrea Hemminger. Suhrkamp, Berlin 2015; H-Soz-Kult, 18.03.2016. https://www.hsozkult.de/publicationreview/id/reb-22926. [20.7.2022].

Vogt, W. (1983): Eine Theorie des kapitalistischen Gleichgewichts. Jahrbuch Ökonomie und Gesellschaft: Die Neoklassik und ihre Herausforderungen, s. 161–208.

Vogt, W. (1986): Theorie der kapitalistischen und einer labouristischen Ökonomie. Campus, Frankfurt & New York.

Wagner, R. (1994): Die Grenzen der Unternehmung. Beiträge zur ökonomischen Theorie der Unternehmung. Physica, Heidelberg.

Walter, F. (2010): Sozialdemokratische Genetik. https://www.zeit.de/politik/deutschland/2010-08/sarrazin-spd-eugenik. [20.7.2022].

Ward, B. (1958): The Firm in Illyria. Market Syndicalism. American Economic Review 48 (4), s. 566–589.

Weber, M. (2019/1922): Soziologische Grundbegriffe. Reclam, Stuttgart.

Weiler, F. (1996): Das "Infant-Industry"-Argument für protektionistische Massnahmen: Theoretische Einordnung und wirtschaftspolitische Relevanz: Theoretische Einordnung und wirtschaftspolitische Relevanz. Metropolis-Verlag, Marburg.

Weisbrod, B. A. (1977): The Voluntary Nonprofit Sector. An Economic Analyses. Lexington Books, Lexington (Mass.).

Weitzman, M. L. (1984): The Share Economy. Conquering Stagflation. Harvard University Press, Cambridge (MA).

Weizsäcker, C. Chr. v. (2015): Adaptive Präferenzen und die Legitimierung dezentraler Entscheidungsstrukturen. Teoksessa Apolte, I., Leschke, M., Michler, A. F., Müller, C., Schomaker, R. & Wentzel, D. (toim.): Behavioural Economics und Wirtschaftspolitik. Lucius & Lucius, Stuttgart, s. 67–98.

Welzer, H. (2019): Alles könnte anders sein. Eine Gesellschaftsutopie für freie Menschen. S. Fischer, Frankfurt/M.

Wertheimer, M. (1923): Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt II, in Psycologische Forschung, 4, 301-350. Translation published in Ellis, W. (1938). A source book of Gestalt psychology (pp. 71-88). Routledge & Kegan Paul, London. An internet resource developed by Christopher D. Green York University, Toronto, Ontario. https://psychclassics.yorku.ca/Wertheimer/Forms/forms.htm. [20.7.2022].

Wertheimer, M. (1935): Some Problems in the Theory of Ethics. Social Research 7, s. 353–368.

Wertheimer, M. (1991/1935): Zum Demokratiebegriff. Teoksessa Walter. H.-J. (toim.), Zur Gestaltpsychologie menschlicher Werte. Aufsätze 1934–1940. Westdeutscher Verlag, Opladen, s. 65–88.

Wikipedia (2020): Sidney Webb, 1. Baron Passfield (26.11.2020). https://de.wikipedia.org/wiki/Sidney_Webb,_1._Baron_Passfield. [20.7.2022].

Wikipedia (2021a): Robert Owen (14.11.2021). https://de.wikipedia.orgwiki/Robert_Owen. [20.7.2022].

Wikipedia (2021b): Shapley-Wert (17.5.2021). https://de.wikipedia.org/wiki/Shapley-Wert. [20.7.2022].

Wikipedia (2021c): Balfour-Deklaration (2.11.2021). https://de.wikipedia.org/wiki/Balfour-Deklaration. [20.7.2022].

Wikipedia (2022a): Hermann Schulze-Delitzsch (12.1.2022). https://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Schulze-Delitzsch. [20.7.2022].

Wikipedia (2022b): Rosa Luxemburg (29.1.2022). https://de.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg. [20.7.2022].

Williamson, O. E. (1972): The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. American Economic Review 61, s. 111–123.

Williamson, O. E. (1975): Markets and Hierarchies. Analysis and Antitrust Implications. Free Press, New York.

Williamson, O. E. (1985): The Economic Institutions of Capitalism. Free Press, New York.

Williamson, O. E. (1993): Transaction Cost Economics Meets Posnerian Law and Economics. Journal of Institutional and Theoretical Economics 149 (1), s. 99–118.

Winter, E. (2004): Incentives and Discrimination. American Economic Review 94 (3), s. 764–773.

Wright, E. O. (2017): Reale Utopien. Wege aus dem Kapitalismus. Aus dem Amerikanischen von Max Henninger. Mit einem Nachwort von Michael Brie. E-book Kindle-Version. Suhrkamp, Berlin.

Wright, G. H. v. (2001): Varieties of Goodness. 2. Auflage. Thoemmes P, Bristol.

Yliopistolaki 558/2009. Annettu Helsingissä 24.7.1999.

Kirjoittajat

Professori PD Dr. rer. pol. Gisela Kubon-Gilke, *1956, Darmstadtin evankelisen korkeakoulun (Evangelische Hochschule Darmstadt) taloustieteen ja sosiaalipolitiikan professori, ‘Gesellschaft für Gestalttheorie und ihre Anwendungen (GTA)’ -yhdistyksen kunniajäsen. Keskeisimmät tutkimusteemat: sosiaalipolitiikan teoria, sovelletun sosiaalipolitiikan alat, työmarkkinateoria, etiikka ja taloustiede, kestävyys. Useiden konferenssisarjojen järjestäjä ja kahden kirjasarjan toimittaja. Esittely ja julkaisuluettelo, jossa on yli 130 nimikettä, ks:

https://www.eh-darmstadt.de/hochschule/personenverzeichnis/prof-dr-gisela-kubon-gilke/

E-Mail: kubon-gilke@eh-darmstadt.de

Professori DR. rer. pol. DR. rer. soc. oec. DR. h.c. Juhani Laurinkari, *1946, Itä-Suomen yliopiston sosiaalipolitiikan professori Kuopiossa. Euroopan tiede- ja taideakatemian sosiaalitieteiden, oikeustieteen ja taloustieteiden tiedekunnan varadekaani sekä Suomen delegaation johtaja. Keskeisimmät tutkimusteemat: sosiaalipolitiikan teoria ja käytäntö, osuustoiminnalliset järjestelmät, kansainvälinen vertaileva hyvinvointivaltiotutkimus, kansalaisyhteiskunta, talouden etiikka. Mittava kansainvälinen kokemus ja useita kunnianosoituksia opetuksessa ja tutkimuksessa. Yli 290 julkaisua ja artikkelia, ks. esittely:

https: www.juhanilaurinkari.fi/itsestani2.

E-Mail : juhani.laurinkari@uef.fi

Kriisiajat lisäävät keskustelua vaihtoehtoisista talous- ja yhteiskuntamalleista. Tuottava osuustoiminnallinen talousrakenne on pandemian sekä tulo- ja varallisuuseroje kasvun myötä noussut uudelleen keskeiseksi yhteiskunta- ja talouspoliittisen keskustelun teemaksi. Samaan aikaan uusi teoreettinen tieto, teknologinen kehitys ja kansainvälistyminen muuttavat yritysten toiminta- ja kilpailuympäristöä ja luovat mahdollisuuksia uudenlaisille toimintamalleille. Kansainvälisesti meritoituneet tutkijat tarkastelevat teoksessa edellytyksiä, joilla työntekijöiden itsehallinnon ja korostuneen yritysdemokratian periaatteille rakentuvat osuuskunnat ja vastaavat yritysmuodot voisivat menestyä kilpailussa muiden yritysten kanssa. Teos tarjoaa laajan katsauksen osuuskuntaliikkeen historiaan, nykypäivään ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin sekä eurooppalaiseen, erityisesti saksalaiseen ja suomalaiseen, keskusteluun osuuskuntien mahdollisuuksista ja haasteista. Tavoitteena on tunnistaa tekijöitä, jotka parantavat osuuskuntien kilpailumahdollisuuksia suhteessa muihin yritysmuotoihin ja tasoittavat tietä osallistavammalle talousrakenteelle. Suomi on poikkeuksellinen maa maailmanlaajuisessa osuustoimintaliikkeessä, sillä noin 90 prosenttia aikuisista suomalaisista on vähintään yhden osuuskunnan tai vastaavan organisaation jäsen. Siksikin kysymys osuuskuntien toimintaedellytyksistä ja niiden parantamisesta on tärkeä.